

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI.

IV BIND. 1872—3.

UDGIVET

AF

DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

AALBORG.

FORLAGT AF MARINUS M. SCHULTZ
OG TRYKT HOS OLUF OLUFSEN.

Indhold.

	Side.
1. Faldborg Sogn. Af H. P. Schuster, Skolelærer i Brandstrup.	1.
2. Tyrrestrup, efter Hjemmel og Sagn. Ved afd. Pastor H. Brøchner til Gangsted og Søvind. (Med en lithograferet Afbildning af Galternes Ligsten i Søvind Kirke med tilhørende Forklaring)	47.
3. En Forskrivelse til Fanden i det 18de Aarhundrede. Af Student V. A. Secher.	92.
4. Signeformularer og Tryllcråd. Efter yngre jyske håndskrifter ved M. Lorenzen, Student, Kjøbenhavn.	99.
5. Bidrag til Skildringen af Tilstanden paa Landet i det sydøstlige Jylland i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Af W. S. Pødenphanth.	168.
6. Optegnelser om Selde Kirke i Salling. Af H. C. Strandgaard.	185.
7. Tvende Runestene. (Foreløbig Meddelelse). Med to lithograferede Afbildninger.	197.
8. Et Søpas. Meddelt af J. Kinch.	199.
9. Antiquariske Oplysninger om Elling og Tolne Sogne. Af A. Peter Gaardboe.	201.
10. Nørretranders Sogn. Af S. Rebstrup. (Med særskilt Beskrivelse af Nørretranders Kirke af F. Uldall. Hertil en lithograferet Plan)	219.
11. Noget om Fortids Geder og om Hedefaar. Af J. Kierckebye.	249.
12. Smaating fra Vestjylland. Af A. Sørensen.	254.
13. Et Par efterladte mindre Optegnelser af A. E. M. Tang: I. Om Familien paa Nørre Vinkel i Begyndelsen af forrige Aarh. II. Om Tviis, Buur og Skjerrum Klostre.	259.
14. Uddrag af J. P. Thjerrings Skildring af viborgske Personligheder i forrige Aarhundrede. Meddelt af A. Heise.	278.
15. Tillæg og Rettelser til 3die og 4de Bind.	433.
16. Register til 4de Bind. Ved D. H. Wulff.	435.
Regnskab for Aarene 1871—2.	
Medlænsfortegnelse.	

Faldborg Sogn.

Af H. P. Schuster.

Det nuværende Brandstrup og Skaungaard, sydvestligst i Middelsom Herred, udgjorde tidligere, rimeligvis indtil 1653, et eget Kirkesogn under Navn af Faldbjerg eller, som det almindeligst kaldes, Faldborg, og vil i det efterfølgende blive betragtet saaledes, uagtet det, som kjendt, nu er den vestlige mindre Del af Vindum Sogn.

Der paastaaes, at Gaarden Brødløs i Sjørslev Sogn tidligere skal have hørt til Faldborg, men derfor haves ingen Hjemmel, og den er derfor her ladet uomtalt.

Overfladeforholdene. Omtrent de tre Fjerdedele af Sognets Areal hæver sig som en lille Ø betydeligt op over de det helt omgivende Mose- og Kærstrækninger og dannes af flere Bakkepartier med mangfoldige mellemliggende smaa Kær og Moser, samt enkelte Kløfter og snevre Dalstrøg. Imod Nordøst er den temmelig store og højtliggende Nørremose, der forøvrigt strækker sig betydeligt ind over Vindum og Rind Sognes Grænser. Denne Mose har Afløb til tre Sider: Imod Vest fyldte den tidligere tildels den nu udtørrede Hornsø, hvis Afløb, *Store Markbæk*, i vestlig Retning danner en Del af Sognets naturlige Grænse imod Nord. Det sydvestlige Afløb danner i Forening med Brandstrup

Søes Afløb, som først gaaer igjennem *Elkær* og *Klarvand*, *Lille Markbæk*, der saa gaaer i nordvestlig Retning og forener sig med fornævnte Bæk, hvorefter den blot kaldes Markbæk og sænker sig da stedse dybere imellem stejle Brinker, indtil den naar *Skaundybdal*. Længere imod Vest fortsættes den under Navnene Klovkærbæk, Middelhedebæk og Rørbæk, der flyder i Grundelbæk, som, kommende fra Marsvinslund, Øst for Skabermølle optages af Nørreaa, og falder ikke, som Hr. Thyregod mener, i Ved Sø.¹⁾ Et tredie Afløb har Nørremose imod Syd, i Skællet imellem Faarup og Brandstrup, igjennem Dybdal, en lang, smal, bugtet, af stejle og høje Bakker omgrænset Dal, Sognets gamle Østgrænse. — Paa Sydgrænsen er østlig *Vindelsbæk* og Rødkær, i hvis Nærhed er Langmose, der længere imod Vest danner Grænsen imellem Brødløs og Elsborg, og hvorigjennem sidstnævnte Bæk har sit første Løb; længere imod Vest er Brogeng, Faldborg Sø, Fuglemose, Skaun Sø, der nu er udtørret, og Skaun Mose, som bøjer om imod Nord og strækker sig saaledes tillige ud over en Del af Sognets Vestgrænse. Skaun Mose og Sø have Afløb imod Vest til Grundelbæk, medens Faldborg Sø, Brogeng og Rødkær have deres Afløb imod Øst ud i Vindelsbæk.²⁾ Tæt Syd for den vestlige Del af Brandstrup By, som kaldes Overbyen i Modsætning til den østlige Del, der hedder Nederbyen, og ikke langt Vest for Søen, begynder en Dal at sænke sig stedse dybere imod Vest. Den kaldes først Enggaardskær, senere Refsmose, siden, efterat den har taget nordvestlig Retning, Bræstrupsiig, og den udmunder i Skaundybdal. Igjennem denne Dal flyder heller ikke lidt Vand, der især kommer fra nogle af de tilgrænsende Banker fremspringende Kildevæld, blandt hvilke her blot skal mærkes Enggaardskilde. Dette Vand optages af Markbæk. Paa det Sted, hvor disse Vandløb forenes, hedder Kæret Klovkær. — Sydøst for Nederbyen

1) Jydske Samlinger 2, 281.

2) Denne Bæk optages af en større Aa, der kommer fra Levring, og som driver Højbjerg Vandmølle. Disse forenede Vandløb hedde først Lilleaa, senere Tangeaa, over hvilken er Tangebro ved Tange Brohus. Det er saaledes en Vildfarelse, naar Hr. Gehejme-Etatsraad J. P. Trap i sin „Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark“ anfører Rødkærs og Vindelsbæk Broer som Overgange over Tangeaa, medens de virkelig ere det over Vindelsbæk.

begynder med Langmose¹⁾ et andet lille Dalstrøg, som derfra bøjer sig halvmaaneformig imod Vest under Navn af Ravn-mose og som imod Sydøst ender i en temmelig snever og dyb Kløft, Stenbæk, der aabner sig ud imod Dybdal. Lidt længer imod Nord er Lille Stenbæk. Endnu fortjener at mærkes Stoudal, en stor grottelignende Dal med Udgang imod Sydøst til Dybdal. Imellem denne og Lille Stenbæk er den meget større Ibsdal, der imod Sydvest begynder med Ingesmose.

At Brandstrup eller Faldborg Sogn for mere end 300 Aar siden havde den samme nordlige Grænse som nu, vil sees af nedenstaaende Dokument, der findes i Original paa Pergament med 7 vedhængende Segl i Viborg Stiftsarkiv:²⁾

Alle mend these breff see eller høre lesse hilsse wi
Erich Lassen y Bering, fogett till Melsomheritz ting, Peder Esbernssen i Wlstrop, Olwff Thamissen i Taffwill, Jens Christiernssen i Hjorthede, Povill Bwnde i Wlstrop, Mickell Godt(?) i Skaffwind, Mickell Qwiist i Thorop, ewindeligg mett gudt: Kwndgiør wij mett these wort obne breff, Aar effther gwdtz byrdt mdxxx then thorsdag nest for sancti Jacobi apost: dag poo fornē ting war skikkett Peder Simenssen i Brandstrop og logelig eskitt och fick ett fult tings wittne aff viij dane mendt, som war Peder Thamissen i Hiermyndt, Jens Pederssen ib., Jep bwnde i Mammen, Jepp Gerdssen ib., Nis — sen i Lee, — — ib., Moghens Nielsen i Hiortthe og Simen Jenssen i Bering, hwilcke fornē viij dane mendt ther alle endrecteligh wottne och sagde paa theris gode tro, siell och retthe sanding, och saa och hørde samme dag paa fornē ting, tess sandmendt wdi Melsom heritt stode inden alle iiij stocke, som war Ped: Esbernssen i Wlstrop, Powill bwnde ib., Erick Lassen i Beringg, Jens Christenssen i Hjorthe (osv. som ovenfor), hwilcke fornē sandemendt ther ladelig kwn-giorde och tiilsstodt for oss, hwor the haffde giordt theris thoff och — och retthe marck skiell emellom *Brandstrop-marck* och *Rindtzmarck*. Tha begønnte fornē sandmendt først theris toff wiidt Meylheedte beck och saa øster poo

1) Ikke den samme, som Vindelsbæk gennemstrømmer.

2) Hr Adjunkt A Hejse i Viborg har velvillig meddelt mig dette og alle efterfølgende gamle Dokumenter fra Viborg Stiftsarkiv.

ath the grwnde emellom *Rindmarck* och *Skaffwind Marck* och ssaa the nør grwnde opp till Hornsø och ssaa twertt offwer Hornsø och saa øster poo till en steen, som stor nordhen vid *Holm*, och saa fraa then steen och øster ath i *Kordrup* skiell. Att the saa kwndgiorde (o. s. v.).

(Notarialpaategning: Læst paa Melsom heritz ting 20 Nov: 1621 — og 6 Maj 1641.)

Fornævnte Sten, høj og smal, er ganske vist den samme, som endnu staaer Nordvest for Holmhuset, og hvorfra Skællet imellem Rind og Brandstrup tager en lige Retning efter Vindum Kirke til Faarup Skæl.

Det er højst rimeligt, at Nørremose i Oldtiden har været en stor Sø med mange Smaaøer eller Holme, hvoraf nogle ikke ere større, end at de i Frastand ligne store Gravhøje. Den største af disse formentlige Øer, som i umindelige Tider har været beboet, kaldes nu *Holmhuset* og er det samme, som 1530 kaldes *Holm*. For faa Aar siden fandtes i denne Mose ved Tørvegravning i et Par Alens Dybde et ukjendt Redskab af Egetræ. Den sidste Rest af denne Sø menes at være Brandstrup Sø. At Fuglemose og Skaun Mose, samt de dermed i Forbindelse staaende Vandet og Middelhede Moser ligeledes tidligere have været en stor Sø, synes ogsaa rimeligt. Saaledes fortælles der af de gamle, at Fuglemose for 100 Aar siden var saa blød, at ingen Kreaturer kunde færdes der, og paa Byens originale Hedekort af 1801 kaldes en stor Del af den Faldborg Søgonger. I Skaun Mose ligger i omtrent et Par Alens Dybde under Tørvejorden et langt Bælte af god Mærgel i samme Retning, som Strømmen kan tænkes at have gaet i den tidligere Sø, og i denne Mærgel har Adjunkt Feddersen blandt flere Knokler ogsaa fundet Levninger af de nu uddøde Rensdyr. Den sidste Levning af Skaun Sø blev udgravet i Aaret 1868, og er nu ved mange mindre parallelløbende Grøfter inddelt i Agre og under Dyrkning. I Mosen tæt Vest for Rødkærrebro Jernbanestation fandtes der for et Par Aar siden ved Tørvegravning en Øsekop, en Art Spade og en Dobbeltaare, 58" lang, alt af Træ; disse Sager gjemmes nu i Samlingen af Oldsager i Viborg. De omtalte mindre Kær og Moser ere i Mængde fordelte rundt omkring paa hele Højmarken. I et Par af disse ere ogsaa enkelte Oldsager fra Stenalderen fundne; saaledes to Flintkiler ved Siden af en svær Ege-

stamme. De fleste af disse Kær og Moser have særegne Navne, saasom: Fuglkær, Flegkær, Lillekær, Markmandshul og mange andre.

Den nordvestlige Del af Brandstrup Mark med et Hjørne af Skaungaards Mark ligner ganske en Halvø, hvis sydøstlige Del, Søgaardbakker, falde noget brat af ned imod Søen og Elkær, medens den nordvestlige, Neptonsbak, falder meget stejlt af imod Markbæk og gaaer med en skarp Spids ud imod Klovkær. I Nordøst daler denne Halvø jævnt imod Klarvand, Nørremose og Lille Markbæk, i Sydvest mere brat imod Enggaardskær, Refsmose og Bræstrupsii, ja endog meget stejlt imod Skaundybdal, og Halvøen har sin største Udstrækning i Sydøst og Nordvest. I Forbindelse med Søgaardbakker staaer Abildbak, om hvilken de gamle sige, at fra den kan tælles 18 Kirkesogne. Mod Nord og Nordvest haves dog endnu højere Punkter, hvortil hører Skovjordbak. Syd for denne igjen er paa Præstegaardens Mark store og lille Mejlbjerg, men de ere meget lavere. Dette Bakkeparti staaer kun ved en smal Strimmel imellem Søen og Enggaardskær i Forbindelse med det øvrige Højland. — Et Bakkeparti gaaer langs med Dybdal, hævende sig imod Syd, og kaldes med det almindelige Navn Dybdalsbakker. Disses nordlige Del hedder Stoudalsbakker; Syd for Ibsdal er Bøgebak og sydligst store og lille Bærbak, der begge som en lille Halvø eller Odde ere omgivne af Langmose, Ravnmose, Stenbæk og Dybdal. Paa denne Bakke findes et Par smaa Moser, som have Navn efter den. Det øvrige af Brandstrup og Skaungaards Marker danner tildels et lille Højland, der dog ved en Dal, „Gyffgrav“, er skaaret midt over, og har en Udstrækning i Øst og Vest af omtrent $\frac{1}{2}$ Mil. Imod Øst er det højeste Punkt 500 Alen Syd for Brandstrup Sø. Der har tidligere været en Gravhøj, som nu er forsvunden. Paa begge Sider af sidstnævnte Dal ere Korshøj og Refsbak anselige Højder og længst ude imod Vest ere Praalbak og Skolebak, vistnok Sognets højeste Punkter. Fra Refsmose hæver Skaungaards Mark sig jævnt imod Nord, Vest og Syd. Dette Højlands østlige Del er imod Syd terrasseformig og sænker sig temmelig brat og dybt til den lavtliggende flade Sandmark. Stejlest ere de saakaldte Bjerge, blandt hvilke her nævnes Møgelbjergbak, Dalagersholm, Flembjerg og Hvasagerbak. Imellem disse Bjerge indskære sig adskillige Dale og Kløfter, til Ex-

empel Munkhule og Møldal. Den østlige Del af Sandmar-
ken gaaer atter stejlt og, østligst, temmelig dybt ned imod
de langs med Vindelsbæk liggende Enge og Moser, ligesom
den imod Øst falder ligesaa dybt og stejlt af imod Dybdal.
Ogsaa her ere enkelte Kløfter, f. Ex. Krogsdal og Præstdal.
Langs med og tildels indskaaren i disse Banker gaaer nu
Jernvejen. — Paa det vestlige Højland er Andbak, og her
gaaer Skællet imellem Brandstrup og Skaungaards Marker;
det er et ret anseligt Højdepunkt, der falder meget brat ned
imod Fuglemose.

Om Fortidens store Skove vidne de mange Levninger
af Buske og Krat, som endnu findes flere Steder, saaledes
Søgaardbuske Nord for Abildbak og Øst for Præstegaarden,
Lunden tæt Syd for den østre Ende af Brandstrup Sø,
Overskov paa den sydvestlige Side af Skaundybdal, en stor
Del Egekrat paa de sydøstlige Skrænter ud imod Vindels-
bæk og Dybdal foruden mange andre Levninger paa Høj-
marken. Desuden findes i Moserne en stor Mængde Fyr,
Eg og Birk, samt mange Hasselnødder. Endvidere bære
flere Mark- og Kærnavne Vidne om Skovens tidligere Tilvæ-
relse, saasom: Høgelund, Bøgebak, Skovjord, Sillirøgel, Ve-
sterskovhøj, Skovjordbak, Sønderskovbak, Elkær, Sillikær,
Sillimose, Skovjordmose og maaske Brægenjordmose. Frem-
deles omtales Brandstrup Skove i flere gamle Dokumenter:
„1477. Eth sandmentz breff paa Brandstrupskou“¹⁾. 1501.
Tingsvidne, at Sandemænd have gjort deres Tog inellem
Bøndernes Enemærke Skov og Klosters Skov i Brandstrup“²⁾.
„1527. Tingsvidne, at Søren Andersen klagede aleneste paa
et Stykke Eng liggende i Blokkeskifte og ikke paa den Sø,
Skov eller Mark, Mariager Kloster tilhører udi Brandstrup.“³⁾
„1529. Tingsvidne, at Brandstrup Skov, Mark og Eng er
rebet og omstenet, o. s. v.“⁴⁾. Ved Mageskiftebrev af 24de
April 1647 tilbyttede Rigets Marsk Anders Bilde sig imod
Gods andetsteds blandt andet 2 Gaarde i Brandstrup Sogn
og By, den første Chr. Nielsen og Peder Christensen paa-
boer, den anden, Thomas Villumsen og Chr. Andersen paa-
boer, — desuden 6 Gadehuse, liggende til samme Gaard.

---

1) De ældste danske Arkivregistraturer ved T. A. Becker. 2 Bind.
Side 219. — 2) Danske Magazin 6 B. S. 119. — 3) S. 137. — 4)
S. 137.

„En Skov til fornæ tvende Gaarde 80 Sviins Olden.“¹⁾ Endelig henvises til Sagnet om Hr. Jens, Nr. 2 i Fortegnelsen over Præsterne. — Heraf synes at fremgaa, at Skovene her, som overalt, have været af stor Udstrækning.

Jorderne nærmest omkring Brandstrup og en lille Del ved Skaungaard have god Muldjord, ikke faa Steder 1 Alen dyb og derover, med Lerunderlag; dog gives der mangfoldige mellemliggende Bælter og smaa Plætter med Sand eller Grusunderlag. Det øvrige er skarpsandet, sandmuldet eller magert Ler. Jorderne ere næsten overalt meget kolde og fugtige, hvilket har sin Grund dels i de omtalte Moser og Kær, der kun daarligt eller slet ikke ere udgravede, dels i svage Kildevæld, som i ringe Dybde findes næsten overalt, selv paa de højeste Marker, hvor Siv voxer i den mindste Fordybning, saa at Dræning her vilde være paa rette Sted. Forskjellige Slags Mærgel haves i stor Overflødighed saavel i flere Bakker som i Moserne og paa den jævne Mark. Tørvejord er ligeledes tilstæde i sjælden Overflødighed. Afl træder flere Steder hindrende ivejen for Jordudtørringen og Agerdyrkingen. Dog begynder man mere og mere ogsaa at overvinde denne Hindring.

Faldborg By. Sognets gamle Navn var, som sagt, Faldbjerg eller Faldborg. Hvad der kan have givet Anledning til disse Navne er aldeles ukjendt; men man kan dog med Hensyn til det første tænke sig som rimelig Grund, at Byen laa paa det Sted, hvor „Bjergene“ falde af og tabe sig i en lille Dal. At her skulde have ligget en Borg, som kunde have givet Byen og Sagnet Navn, kan jo ogsaa tænkes rimeligt, men dog findes der ikke det mindste Spor til en saadan. Derimod er det maaske rimeligst, at det gamle „Björg“ her, som flere Steder, i Tidernes Løb har forandret sig til Borg.²⁾ Men at der i gamle Dage har været en By med det ene eller det andet af disse eller begge Navne er aldeles afgjort, og der paavises 2 Steder for dens Beliggenhed. Det første er tæt Nord for Levningerne af Faldborg Kirke i fornævnte Dal, i hvis nordligste Ende der udspringer et lille Kildevæld; — det andet er Syd for Kirken, altsaa imellem denne og Faldborg

¹⁾ „Aktstykker til Oplysning om Danmarks Forhold i ældre Tid, udg. af Fyens Stifts litterære Selskab.“ — ²⁾ M. R. Ursin anfører en lignende Oprindelse til Navnet Viborg (Vibjörg) i sin Beskrivelse af denne By.

Sø. Der skal tidligere være fundet Grundsten og Brolægninger; men ethvert Spor af Byen, baade det ene Sted og det andet, er aldeles forsvundet med Undtagelse af Navnet og de faa Rester, der endnu ere tilbage af Faldborg Kirke.

Brandstrup By. Brandstrup By har ogsaa, idetmindste for endel, havt en anden Plads end den nuværende. Nogle hundrede Alen Øst for Brandstrup Sø er en Plads, der kaldes Gaardstederne. Her skal efter de gamles Fortælling have ligget 2 Gaarde, hvilket Pladsens nuværende Udseende ogsaa tilstrækkelig synes at vise. Endvidere fortælles der, at den ene Mand i disse Gaarde og Manden i Søgaard, tæt Nord for Søen, jævnlig besøgte hinanden og ligesaa ofte fulgte hinanden hjem. En Vinterdag gik de da sammen over den østlige Ende af Søen; Isen var for svag, den ene begyndte at synke, og den anden turde ikke nærme sig for at hjælpe ham, men skal blot have sagt til sin synkende Ven: „Gi Dæ no Gud iwold aa la Dæ dommp!“ — Mange Grundsten og Brolægninger ere for omtrent en Menneskealder siden optagne ved Dyrkning af Gaardstederne. Lidt Vest for disse vises en gammel Haveplads, fra hvilken et Hus skal være flyttet ind i Byen. Strax Nord for disse gamle Byggepladse er Smediekær, hvorved Byens Smedeplads formentlig har været. — Vel omtrent 300 Alen Sydøst for Gaardstederne vises Præstegaardens gamle Plads ved et Par firkantede Fordybninger i Marken, og bl. a. taler det for, at den virkelig har ligget der, at Præsteembedet indtil for omtrent 16 Aar siden lidt længer imod Sydøst ejede et Hus. Tæt Østen for skal Vandingspladsen have været, og tæt Syd for er et Kær, der tildels er udtørret, og som for mindre end 50 Aar siden var en Dam med Karudser. Denne Dam synes at være udvidet ved Konst, da den danner en nogenlunde regelret Firkant, og den kan jo have været Præstegaardens Fiskepark. Vest for denne hæver sig en Bakke med en forstyrret Gravhøj paa Toppen, som kaldes Præsthøj. Jorden omkring den paaviste Præstegaardsplads er af en her ualmindelig Frugtbarhed og kaldes endnu Præstage. Et Sagn vil endogsaa vide, at Præstegaarden laa der i Hr. Jens's Tid (Nr. 2 i Fortegnelsen over Præsterne). Byens daværende Vej til Viborg vises endnu Nord om Søen, medens den nuværende gaar Syd om. — Størstedelen af Marken og den ene Huslænge blev i Slutningen af forrige Aarhundrede taget fra Søgaard

og lagt til et Hus i Nederbyen, hvilket saaledes forandredes til en Gaard, medens hin forringedes til et Hus. Saaledes vides endel af Nederbyen at have skiftet Plads, men at det skulde være foraarsaget ved Ildebrand vides og menes ikke.

Nu er der et Sagn, som fortæller, at 3 Ildebrande til forskjellige Tider næsten helt skal have ødelagt Byen, hvilket vistnok maa forstaas om Faldborg By, thi, som strax nedenfor vil blive vist, laa Brandstrup altfor spredt til, at nogen Ildebrand der kunde gjøre saa stor Ødelæggelse. Byen skal da efter de første Ildebrande have faaet en ny Plads og efter den sidste helt være nedlagt, og til Minde om Ulykken skal Sognets Navn saa være bleven forandret til Brandstrup. Et andet Sagn fortæller, at man paa Abildbak engang skal have begyndt at opføre en Kirke, men hvad der byggedes op om Dagen, blev revet ned om Natten, hvorfor man tilsidst hørte op med at bygge der og byggede Faldborg Kirke. Har dette nu sin Rigtighed, saa er det ogsaa rimeligt at antage, at der allerede ved Christendommens Begyndelse, og inden dens fuldkomne Indførelse her i Landet, omkring eller i Nærheden af Brandstrup Sø har ligget en By, ligesom der samtidig maa have været en By i Nærheden af Faldborg Sø — der maa have været en By, hvor Kirkens Bygning blev forstyrret, og en, hvor den blev opført. — Da Ildebrandene vel altsaa især have hjemsøgt Faldborg, er mulig denne By omsider helt bleven nedlagt, og dens Jorder henlagte under Brandstrup By, hvorefter Navneforandringen saa næsten fulgte af sig selv. Hvorvidt da Navnet Brandstrup stammer fra disse Ildebrande eller er af ældre og helt anden Oprindelse, er derfor endnu uafgjort; dog synes det sidste rimeligst. Byen har vistnok oprindelig bestaaet af spredte Gaarde omkring Søen med mellemliggende Skovpartier, hvoraf der findes enkelte Spor. Idetmindste nogle af disse Gaarde havde særegne Navne, der dog nu næsten ere glemte; saaledes gav „Jens Olufsen af Bustrup 1457 Skøde til Mariager Kloster paa en Gaard udi Brandstrup, kaldes Østerdi, udi Medelsom Herred, en Gaard sammesteds kaldes Siøgaard.“¹⁾ Det første Navn er her ikke mere kjendt, medens det sidste bruges endnu. Denne Gaard maa idetmindste have været i Begyndelsen af det 15de Aarh.; thi i et

¹⁾ Danske Magazin 6 B. S. 81.

Tingsvidne af 1470 hedder det: „thet Tamis Jensszen ey haffuer brugt iord paa Brandstrup meere enn till Siø ard haffuer leyt y tiesindstiuge aar.¹⁾ Fremdeles nævnes Bundgaard, hvorefter Bundgaardled endnu nævnes og paavises, Nordvest for Søen, og Enggaard, hvorefter det hosliggende Kær og Kilde have Navn, Vest for. Endelig, dersom Formodningen er rigtig, saa har det i Christian 2's Brev af 1519²⁾ omhandlede Bradstrup Gaardstedt ligget ved den vestre af de i det efterfølgende paapegede Bryggestensmøddinger, omtrent 1000 Al. Nordøst for Bræstrupsiiig, der da menes at have været den i samme Brev nævnte Sø. Navnet Bradstrup kan godt i Tiden have forandret sig til Bræstrup og Søen, paa Grund af dens ringe Størrelse, være kaldt en Siig. Saaledes fortælles der, at Skaun Sø i ældre Tid ogsaa hed Mikkelsiiig. Faldborg By har derimod, saavidt kan skønnes, ligget i en tæt Klynge, hvoraf dens totale Ødelæggelse ved Ildebrandene bedst vil kunne forklares. Men disse, der foraarsagede Byens Nedlæggelse og Sognets ny Navn, maa ligge meget langt tilbage i Tiden; thi allerede 1471 anføres „Eth sogne wittne atthet iord som Per Bunde brugit, haffuer leyt til Brandstrup kyrcke oc kyrckegardt;“³⁾ og 1555 nævnes „Brandstrup eller Faldborg øde Kirke.“⁴⁾ Saaledes maa det antages, at Faldborg By allerede da har været baade ødelagt og nedlagt. Længe synes Navnene Faldborg og Brandstrup som Sognavne imidlertid at have kæmpet med hinanden om Forrangen, og hint har aldrig ladet sig helt fortrænge, om det end er blevet stillet i Baggrunden, hvortil Kirkens længere Bestaaen kan have bidraget sin Del. Faldborg er et Navn, der her nævnes daglig, og anvendes da især paa de Bopæle, der Tid efter anden i den nyere Tid have rejst sig paa den gamle Byes Tomt og i dens Nærhed; skjønt Brandstrup ogsaa undertiden i Skæmt kaldes Faldborg Sogn. Saalangt Navnet kan følges tilbage i Tiden, skrives det Brandstrup, kun 1503 skrives det *Brandistrup*.⁵⁾ Faldborg By vides ikke at være nævnt i noget ældre historisk Skrift.

¹⁾ u. L. De ældste danske Arkivregistraturer ved T. A. Becker. 2 B. S. 219. — ²⁾ Aktstykker fra Hemmestrup Arkiv, Nr 5, Jydske Samlinger 2 B. S. 372. — ³⁾ De ældste danske Arkivregistraturer ved T. A. Becker. 2 B. S. 219. — ⁴⁾ Chr. 3's Klemmebrev. — ⁵⁾ De ældste danske Arkivregistraturer ved T. A. Becker. 2 B. S. 222.

Faldborg Kirke. De ældre historiske Efterretninger om Sognet ere kun faa og ubetydelige. Meget af dette Afsnit er derfor tildels grundet paa mundlig Overlevering, saavidt mulig sammenholdt med Sognets Kirkebøger, der begynde med 1701. Hvad der er ældre end disse, drejer sig fornemmelig om Faldborg Kirke, der endog er bleven til et Ordsprog, som undertiden høres her, nemlig: „Den, der ikke duer til andet, kan blive Døgn til Faldborg Kirke.“ Det var rimeligvis ifølge Synsforretning af 25de Aug. 1653,¹⁾ at den kort Tid efter blev nedbrudt. Den var da i en højst jammerlig Forfatning; thi der fandtes hverken Prædikestol, Altertavle, Messeklæder eller Lysestager, Taget var raadent og Taarnet faldefærdigt. Den har vistnok oprindeligt været smuk og rimeligvis i mere end en Henseende prægtig udstyret. Der er saaledes fundet flere farvede Glasruder; de ere ualmindelig smaa, med indpressede eller paamalede Figurer, og de have været indfattede i Bly. Gulvet har uden Tvivl været et Slags Betongulv, Kalk med endel underliggende smaa Skærver. Under Gulvet ligger mange Lig i 1—1½ Alens Dybde, i Koret alene 7, alle i Trækister, hvoraf 1 med 6 Jernhaandfang. Gravhøvlinger er der ikke truffen mindste Spor af. Hvad der kunde bruges af den ødelagte Kirke, blev brugt til flere Øjemed. Saaledes menes almindelig, at Størstedelen af de tilhugne Kampesten brugtes til en ny Ladegaard ved Vindumovergaard. Vaabenhuset ved Vindum Kirke er rimeligvis bygget af Anders Bilde, „som raadte for Landet ilde,“ da hans Vaaben, indhugget i Sten, ses over Indgangen, og kan Materialierne dertil maaske være fra den nedbrudte Kirke. Mange tilhugne Kampesten skulle ligeledes være førte til Palstrup og Rindsholm, og i hver Gaard i Brandstrup, i Skaungaard og ved Skolen findes lignende Sten sammestedsfra; og, da Kirken nu laa paa et øde Sted, og Anders Bilde havde taget, hvad han vilde, kunde den frit og uhindret plyndres af Enhver. Den øverste Halvdel af den Sten, som menes at have siddet over Indgangen, og som viser Hovedet og den ene Forporte af 2 Løver eller lignende Dyr, vendende sig imod et mellemstaaende Kors, har i lang Tid ligget udenfor en Ladedør heri Byen og er nu anbragt i Diget omkring den ny Kirkegaard i Brand-

¹⁾ Jydske Samlinger 2, 284.

strup. Foden til Døbefonten bærer nu et Gravminde paa Højbjerg Kirkegaard. Kirkeklokken førtes til og sattes i Brug i Vindum Kirke. Dennes Ejer, General-Krigskommis-sair Oberst Schuchardt, indgav i sin Tid Begjæring om Til-ladelse til at nedtage denne, den største af Vindum Kirkes 3 Klokker, hvilket det Kgl. danske Kancelli under 14 Marts 1818 bevilgede, „imod at den ommeldte Klokke sælges ved offent-*lig Auktion og Kjøbesummen tilfalder Sognets Skolevæsen.*“ Begjæringen synes at være grundet paa Taarnets Svaghed og Klokkens Beskadigelse. Ved offentlig Auktion d. 9 Jan. 1821 kostede denne Klokke 117 Rd. 2 Mk. Sedler og Tegn. og vejede 352 ø .

Kjendelige Spor ere endnu tilbage af Faldborg Kirke. Saaledes staa idetmindste Grundstenene af Diget omkring den omtrent $\frac{1}{2}$ Td. Land store Kirkegaard endnu tilbage, undtagen paa det nordøstlige Hjørne, som Viborg-Aarhus Landevejen har afskaaret. Størstedelen af Kirkebygningens Grund og lidt af Muren er ogsaa endnu tilbage, og ifølge en nøjagtig Undersøgelse, som jeg har foretaget, har den havt en Længde af 36 Alen: Skibet har været 20 Al. langt og 12 Al. bredt, Koret 10 Al. langt og 7 Al. bredt og Taarnet 6 Al. langt og 7 Al. bredt.

Der fortælles om en af Byens Mænd, som døde 1773, 88 Aar gammel, at han havde 7 Mostere, som vare begra-vede paa Faldborg Kirkegaard, der altsaa maa have været brugt mange Aar efter Kirkens Nedbrydelse, hvilket ogsaa kan være meget rimeligt, da noget lignende endnu finder Sted i Foulum ved Thiele, i Thorup ved Ulstrup og maaske flere Steder.

Faldborg Kirke har i sin Tid ejet endel Jordegods — hvormeget vides ikke — saavel i som udenfor Sognet, hvil-*ket fremgaaer af: ovenanførte Sognevidne af 1471; 1476 hedder det: „Per Bundis i Brandstrup, at hand selff haffuer wist sandmenn at giøre ret skell emellum Faldborg kyrcke-gord oc en skouskiff;“*¹⁾ *1503: „ij mentz vinde som er . . . . . el Biörnsszen Seuerin Andersssen oc Michell y Brandstrup kendis them engenn lodt eller deell at haffue tiill thet i . . . . . m liger tiill Brandstrup kyrcke;“*²⁾ *1521 „Eth*

¹⁾ De ældste danske Arkivregistraturer ved T. A. Becker. 2 B. S. 219. — ²⁾ Sammesteds S. 222.

sandmentzbreff ludindis paa gotz oc egendom til Brandstrup kyrcke;¹⁾ og endelig fremgaar det af nedenanførte Erklæring fra Stiftsøvrigheden 1649,²⁾ hvorefter den ejede fire smaa Agre paa Rind Mark. Men da ejede den heller ikke mere end disse Agre og var desuden i Gjæld til sine Værger. Naar den er bleven sine andre Jordejendomme fratagne, vides ikke, men det er formodentlig sket ved Reformationens Indførelse.

Brandstrup ny Kirke. Saaledes har Menigheden i mere end 200 Aar maattet savne sin Sognekirke, og Savnet blev til sidst saa levende og stærkt, at der i de sidste 18 Aar jævnlig har været arbejdet ivrigt paa atter at erholde en egen Kirke eller idetmindste et Kapel. Endelig er det nu ved forenede Bestræbelser af alle Vedkommende ved Resolution fra Kirke- og Undervisningsvæsenet af 2 Juli 1869 lykkedes at erholde 4500 Rd. af Overskudet fra det Steinfeldtske Begravelseslegat til derfor at opføre en lille Kirke eller et Kapel i Brandstrup. Desuden have Beboerne forpligtet sig til, foruden at svare Tienden til Vindum Kirke, at afgive fornøden Jord til Byggeplads og Kirkegaard, at bekoste alt Haandlanger- og Kørearbejde ved Kirkens Opførelse, at indhegne og planere Kirkegaarden, der er $\frac{1}{2}$ Td. Land stor, at holde det hele vedlige, bekoste alle Kirkebylærer- og Kirkesangerforretninger udførte ved samme og endelig at udrede alle dens eventuelle Afgifter. Det er tilvisse en stor Byrde, Menigheden her har paataget sig; men, en god Villie drager et stort Læs. — Til dens store Glæde og i Overværelse af en talrig Forsamling af saavel inden- som udenbyes Boende nedlagdes den 21de September 1869 Grundstenen til Kirken, der den 16de December s. A. lykkeligt bragtes under Tag. I Anledning af Grundstenens Nedlæggelse holdt Sognepræsten en passende Tale og et Par Psalmer bleve afsungne. Beliggende paa føromtalte Landstrimmel Syd for Abildbak og Vest for Søen, og der, hvor saagodt som alle Byens Veje mødes, er den en Prydelse for Byen. Den indviedes af Stiftets Biskop den 10de Juli 1870.

Sygdomme og Ildebrande. Foruden Tabet af sin Kirke har Sognet ogsaa havt andre Hjem søgelser. Saa-

---

¹⁾ De ældste danske Arkivregistraturer ved T. A. Becker. 2 B. S. 219. — ²⁾ Dokument VI.

ledes vare Børnekopperne her i Aarene 1704, 1710 og 1779 og „*Sprinkelen*“ 1742. 1734 saavel som senere var her Kvægpest. At denne har bortrevet mangfoldige Kreaturer, synes at fremgaa deraf, at da der til Opfyldning ved Jernvejsstationen toges Sand i Flembjerg, Vest for Møldal, stødte Arbejderne paa en meget stor Grav, næsten fyldt med Ben af Hornkvæg og ikke faa af Svin. En lignende mindre Grav er senere funden et andet Sted paa Byens Mark. Der fortælles fra hin Tid, at man kunde se, hvorledes Pesten i Form af en let Taage forplantedes fra Sted til andet, og om hvorledes her paa Egnen en By mistede næsten alle sine Kreaturer, medens Nabobyen helt skaaledes. Ligeledes fortælles der om et særegent virksomt Middele imod den. Man skulde nemlig bore i en Egeledepæl, saalænge indtil der gik Ild i den („*at bore Ild*“). Med denne Ild skulde derpaa tændes et større Baal, hvorover Kvæget skulde drives. Alle de Kreaturer, som vare komne igjennem et saadant Baal, bleve helbredede eller undgik Sygdommen.

Endvidere have følgende Ildebrande og Lynnedslag fundet Sted i den nyere Tid. Ved Aaret 1777 brændte 2 tæt Syd for Abildbak sammenliggende „Fjerdepartsgaarde“ derved, at en i den ene Gaard tjenende lille Hyrdepige tog en brændende „Furskjæld“ (en Flække af det Fyrretræ, som findes i Moserne; det brænder som et Lys og bruges undertiden endnu af Almuen istedetfor Lys til at færdes i Huset med om Aftenen) og satte den op ved en Lægte. Der blev kun 1 Gaard opført istedetfor de 2, som brændte, og Pastoratets 3 Byer bleve af Herskabet paalagte at opføre hver sin Længe, hvilket de ogsaa gjorde. 1783 brændte Holmhuset ved Lynnedslag. Nogle Aar senere slog Lynet uden at tænde ned i Søgaard, men dræbte en lille Dreng og 9 Vænlar (Lam, der havdes fra Naboerne for at afvænses fra Moderen), samt ramte Konen, saa hun fik et Rørelse. Den 28 Maj 1861 afbrændte en Udflyttergaard Syd for Byen.

Udskiftningen. Den første Jordudskiftning i Nørrejyland skal være foregaaet her ved Aaret 1770, og, efter hvad der fortælles, udført med megen Vilkaarlighed. Landmaaleren skal nemlig have været meget forfalden, og derfor gav han den, der skænkede bedst for ham, den bedste Marklod. Det fortælles ligeledes, at Sognepræsten, Hr. Høyer, foreslog, at et Par Gaarde skulde udflyttes til Fordeel for en bekvemmere Ud-

skiftning; men dette Forslag mødte almindelig Modstand og blev saaledes kuldkastet. Denne Udskiftning omfattede alene den dyrkede Agermark. Heden, som paa de 3 Sider omgav Marken, blev først udskiftet 1801. Moserne, forsaavidt de indeholdt Tørv af Betydenhed, Gaden og Driftsvejene, hvoraf 1 paa 50 Alens Brede, udskiftedes først 1855; og dog ere Moserne endnu et Slags Fællesskab, idet en Mand ejer Grundretten og en anden Tørveskærsretten, hvilket saaledes er Grund til jævnlig Trætte og Søgmaal, hvorpaa det forresten sjælden skal have manglet i Pastoratet. Brandstrup og Faldborg Søer ere endnu Fællesskab.

Skaungaard. Skaungaard, som nu er en Avlsgaard med ufrigt Hartkorn omtrent 10½ Tdr., nævnes saavidt vides første Gang 1530 og kaldes da Skaffwind. Det er meget sandsynligt, at den har sit Navn af Beliggenheden paa den *Odde* eller *Skage*, som mod Vest skyder sig ud imellem Refsmose. Bræstrupsig, Skaundybdal og Skaunmose; og har den Odde i Oldtiden været saameget mere iøjnefaldende, som den da rimeligvis var beklædt med en mægtig Skov. 1649 nævnes i Stiftsøvrighedens Erklæring „en bunde Ved navn Las Jensen i Skaungaard“ og 1651 kaldes den i en Præsteberetning 1 „*Heelgaard*“ med 2 Fæstere.¹⁾ Den tilhørte i sin Tid Anders Bilde; hvorvidt den, før han fik den i Eje, var en Selvejergaard, vides ikke. I Vindum Kirkes Gulv ligger lige for Indgangen en Ligsten, hvis øverste Halvdel i ophøjet Arbejde viser Billederne af en Mand og en Kone efter Beltet, næsten i fuld Størrelse, med Ringkraver og folderige Kapper samt et mellemstaaende Christusbillede. Stenen maa være bekostet af dem selv, imens de levede, da der er levnet Plads til Dødsaar, Alder m. m., der ikke senere er bleven udfyldt. Meget af Skriften er ved Slid bleven ulæseligt, dog skal her anføres, hvad der omtrent kan læses: „Hervnder hviler erlig oc velacte Mand (Lavrits) Jensen, som boede oc døde vdi Skafvngarde 16 . . — — Med sin kiere Hvstrv erlig oc gvdfrogtige Qvinde Maren Thamisdaater, som døde Aar 16 . . -- — Gvd opvække dem til det evige Lif Amen — —“ Hvis der nu virkelig har staaet Laurits paa Ligstenen, saa er det meget sandsynligt, at det er den samme Las Jensen, som havde Faldborg Kirke i Fæste, og han har næppe været

¹⁾ Jydske Samlinger 2 Del. S. 380. Anm. 1.

Fæstebonde. Indskriften viser dog hen paa, at der har været mere end 1 Gaard i Skaun, men om der har været mere end 2, kan ikke afgjøres. Der har nok en Tid været idetmindste 2 Gaarde, som dog tilsammen udgjorde en Helgaard, og kan fra Anders Bildes Tid og indtil lige ind i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede have været beboet af 2 Fæstere, en i hver Halvgaard, som jo var saa almindeligt paa den Tid. I Kirkebogen anføres 1701 fra Skaungaarde 2 Mænd som Faddere, der efter Omstændighederne at dømme maa have været Bønder. Men kort Tid efter maa den saa have hørt op at være en Fæstegaard; thi under 1703 staaer anført i samme Kirkebog: „Dend 20 Junj Copoleret, uden foregaaende Trolovelse oc Lyszning aff Prædichestolen efter Kongelig tilladelse dateret København Slott d. 24 April 1703 Den høyaactbare oc velfornemme Mads Andersen oc dend Ærborne, Gudelskende oc Dydziirede Kirsten Hansdatter Krarup paa Vindumovergaard.“ Den 23 Marts 1705 og senere anføres de som boende paa Skaungaard. 1722 nævnes Mads Andersen Listo og Hustru Ane Kjerstine Listo, formentlig fra Randrup. 1733 anføres Sr Sejer Sommer, gift med Ane Kjerstine Listo, der findes anført blandt Begravede d. 17 Juni 1737. 1745 nævnes Capitain Poulsen og 1768 Sr. Lassen eller Larsen.¹⁾ Indtil henimod Slutningen af Aarhundredet ejedes Gaarden af Hr. Jespersen, hvis Gavnildhed imod Skolevæsenet senere vil blive omtalt. Hans Enke besad den i nogle faa Aar senere, hvorefter den i lang Tid jævnlig skiftede Ejere, blandt hvilke Hr. Dahl vel tør nævnes som den driftigste. Senere har den atter havt flere Ejere og besiddes nu af Hr. Sagfører Bierring i Randers. En Grund til, at Gaarden saa ofte har skiftet Ejere, tør nærmest søges i de tildels daarlige Marker. Den afbrændte totalt d. 12 Februar 1868.

I Overskov ses der i Bakkerne ud imod Skaundybdal en Fordybning, som kaldes *Las's Stald*, hvorom fortælles, at en Mand, som hed Las i Skaun, i Krigstid engang skal have indrettet den til der at skjule sine Heste for Fjenden. Ligeledes fortælles, at Las i Skaun skal have nedsænket sit fyldte Pengeskrin i Skaun Sø. Hvad der ligger til Grund for disse Sagn er ikke godt at afgjøre, men det er meget

¹⁾ Efter ham ejedes den af Hr. Stenfeldt til Vindumovergaard.

sandsynligt. at de angaa den fornævnte Las Jensen, og bestyrke saaledes Meningen om, at det ikke har været en slet og ret Fæstebonde, og de tyde idetmindste paa, at det har været en rig Bonde.

Skaungaard ejede indtil Aar 1800 noget Bøndergods, som bestod af Rind By, der menes at være kommen fra Randrup enten som Medgift eller som Arv i Mads Andersen Listo's Tid, og Brandstrup By, der rimeligvis er kommen fra Vindumovergaard i Mads Andersens og Ane Kjerstine Krarups Tid paa lignende Maade. Aar 1800 blev hele Godset solgt til Bønderne, der siden alle have være Selvejere.

Naar nogen paa engang taber Udsigten til at naa et bestemt Maal, bruges her ofte det Ordsprog: „Saa nær Viborg, sa' Manden, han vælt' bag Skaun Tout.“

Sognets Areal og Erhverv. Sognets Areal udgjør omtrent 2425 Td. Land geometrisk Maal med nyt Hartkorn 48 Td. 1 Skp. 1 Alb., hvoraf Skaungaard med sin Parcel Nepton, der danne et eget Ejerlav, har 10 Td. 5 Skp. 2 Fdk. 1½ Alb. og et Areal af omtrent 620 Td. Land. Ifølge en Fortegnelse paa Brandstrup gamle Hedekort af 1801 havde Byen dengang gammelt Hartkorn 40 Td. 5 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. og har nu nyt Hartkorn 37 Td. 3 Skp. 1 Fdk. 2½ Alb. Sognets Indbyggere udgjorde ved sidste Folketælling 432 Personer, der levede i 93 Familier med Undtagelse af 34 Personer, som levede udenfor Familie. Der var dengang i Sognet, foruden Præstegaarden, Skolen, Skaungaard, Jernvejsstationen Rødkærsbro og det derved liggende Gæstgiveri, 11 Gaarde paa imellem 1 og 2½ Td. Hartkorn, 28 plovdrivende Husmænd paa imellem 1 og 8 Skp. Hrtk., 22 mindre Huse med og 1 uden Jord, samt 16 Indsiddersfamilier, hvoraf 4 faa Understøttelse af Fattigvæsenet. Udparcelleringen fortsættes endnu og Folkemængden er i stadig Stigen. Til Exempel kan anføres, at hele Vindum Sogn 1830 kun havde en Folkemængde af 476 Mennesker. Selve Byen, der, som allerede bemærket, ligger meget spredt, bestaar af Præstegaarden, Skolen, 7 Gaarde og 8 Huse, og ligger paa en Strækning i Øst og Vest af 2400 Alen. De øvrige Huse og Gaarde ere spredte rundt omkring paa Mark og Hede, hvilken sidste nu for en stor Del er dyrket og saaledes giver Næring til mange flere Mennesker og Kreaturer end før.

I ældre Dokumenter omtales Bøndernes store Armod og som en Følge deraf ogsaa mange øde Gaarde i Sognene og Byerne trindt omkring, medens der aldrig vides at have været en eneste øde Gaard i Brandstrup. Vel var her som overalt i hine for Bonden ulykkelige Tider almindelig Armod; men 1690 hedder det dog i en Beretning, at „Bønderne i Vindum og Brandstrup Sogne hang endnu ved Gaardene.“¹⁾ Den usle Drift af Gaardene i Fællesskab og i Forbindelse med det strænge Hoveri gjorde tilvisse Bondens Tilværelse elendig, og det var vel kun med Nød og Næppe, at han kunde faa det allernødvendigste til Føde og Klæder ud af sit Agerbrug. Men hvor skulde saa Udgifterne komme fra? Ja det var netop det store Spørgsmaal! Ved en Gaard med omtrent 2½ Td. Hrtk., hvor nu Kreaturbesætningen er mindst 4 Arbejdsheste, 16 Køer og 20 Faar foruden Yngel og Opdræt, kunde i sidste Halvdel af forrige og langt ind i dette Aarhundrede kun holdes 4 Heste, 3—4 Køer og 30—50 Faar, hvilke sidste den meste Tid af Aaret maatte søge deres Føde i Heden. Kreaturbesætningen har næppe tidligere været større, undtagen hvad Hestene angaar. Faarene var det da især, de skulde have lidt Udbytte af; men de hørte naturligvis til den lille jydsk Hederace. Var der ogsaa mange om Efteraaret til Slagtning, fyldte de lidt i „Saltkarret“, og „Hovposen“ skulde jævnlig udstyres. Af Faaret havde de Uld til Klæder og endda et lille Overskud; men den var daarlig og kostede ikke meget, saa Husfliden maatte til for at bringe noget ud deraf. Mandfolkene maatte da hver Aften karte deres visse Portion Uld, medens Fruentimmerne spandt; Garnet blev derefter brugt enten til Tøj, eller det meste blev strikket, og mange kunne endnu fortælle, hvorledes der var ingen anden Udvej, end at de for en stor Del maatte „binde“ deres Udgifter ind. Strikkepindene havde næsten ingen Ro; thi gik man til Arbejde, til Kreaturernes Røgt paa Marken, om Helligdagene — hvilket sjælden skete — i Besøg, eller, hvad der var almindeligere, til *Bindestue*, saa vare de „fem Pinde“ i en uafledelig feberagtig Bevægelse; det eneste Ophold, der skete, var for at flytte Nøglet paa „*Bindkrogen*“; alt for at indvinde en lille Skilling ved Salget af deres strikkede Uldvarer. De

¹⁾ Jydske Samlinger 2, 370.

Udgifter, der ikke kunde komme ind paa den Maade, skulde hentes fra Tørvemoserne. Der gravede de Tørv hvert Foraar; senere kørte de til Viborg med dem og solgte dem der for en Ubetydelighed. Men derved tjente de ofte Lidet eller Intet; thi denne Tørvekørsel gav Anledning til megen Udsvævelse, hvorved Udgifterne ofte forøgedes, istedetfor at de skulde øge de sparsomme Indtægter. Alt dettê har forandret sig i en glædelig Grad, og det kan med Sandhed siges, at Hovederhvervet nu er Agerbrug, der i de sidste 20—30 Aar har havt en god Fremgang. De ubelejligt liggende Marker og Heder ere tildels udparcellerede, Mergling er nu almindelig, Udtørring af Moser og Kær har god Fremgang, store Strækninger af Heden ere dyrkede, og Kløveren træder mere og mere istedetfor Lyngen, hvisaarsag en almindelig Velstand stedse bliver kjendeligere. Dernæst ere Tørvemoserne komne til ligesaa stor Ære nu, som de tidligere bleve skødesløst behandlede, og de give et ikke ringe Udbytte baade for Ejere og Arbejdere. Mangfoldige Vognladninger Tørv føres ad Jernvejen baade imod Øst og Vest. Især er det Skaungaards Mose, som har Forrangen, da den nu aarlig leverer 15 Millioner Tørv. Til Lettelse for Afsætningen af den Masse Tørv er der ved Jernvejen anlagt en Stoppeplads og et Sidespor, hvor Godstogene afsætte tomme og medtage tillæssede Vogne. I Sognets øvrige Moser laves ligeledes mange 100,000 Tørv, der afhændes til forskjellige Sider. 3 mindre Teglværker ville herefter aarlig levere omtrent 500,000 Mursten og nogle Brøndsten. Uldbinderiet er derimod nu en forsvindende Del af Erhvervet. Endelig er her i Sognet 1 Bager, 2 Snedkere, 1 Tømrer, 1 Røkkedrejer, 3 Smede og 3 Vævere, der alle mere eller mindre ernære sig ved deres Haandværk.

Series Pastorum.

1. Hr. *Mogens Nielsen.*

2. Hr. *Jens [Bangsøn].* Om ham fortælles, at han altid gik i hvide Vadmels Klæder og med hvid Hue, samt at han kunde gaa fra Brandstrup Præstegaard til Vindum Kirke, uden at en Solstraale kunde naa ham under den tætte Skovs Skygge.

Disse 2 Præster høre til den katholske Tid, hvilket

klart synes at fremgaa af efterfølgende Dokument I. Hr. Jens kan saa muligens have fungeret indtil Reformationen eller maaske endogsaa en meget kort Tid efter denne og saaledes tillige have været den første Præst efter Reformationen. Det er saaledes ham, der har maattet fraflytte sin ved Vindum Kirke belejligt liggende Præstegaard og derefter tage tiltakke med en almindelig Bondegaard i Brandstrup, langt fra begge sine Kirker.

3. Hr. *Niels Laugesøn*, var Præst 1573, blev Herredsprovst 1579; efterfulgt som Provst 1587—1605 af Niels Lauridsen i Hjermind.¹⁾ Han antages at være den samme som i Dokument I, kaldes Hr. Niels Høg, og var saaledes allerede Stedets Præst 1537. Om ham kan det saaledes siges, at han arbejdede alvorligt paa at vinde Vindum Præstegaard tilbage for Embedet, men uden Held; hvorimod det dog omsider lykkedes ham at erholde en Præstegaard i Brandstrup.²⁾

4. Hr. *Søfren Simonsøn*, var Præst 1612.

5. Hr. *Michel Matzøn*, var Præst 1636.

6. Hr. *Christopher Jespersen Bruun*, 1640—1680. I hans Embedstid nedbrødes Faldborg Kirke.³⁾ Præsteembedet var ved hans Fratrædelse i en højst jammerlig Forfatning, og han selv var i den største Armod.⁴⁾

7. Hr. *Hans Hansen Steenstrup*, ordineret d. 7 April 1680, begravet som Stedets Præst d. 15 Marts 1712, 70 Aar gammel, gift med *Anna Helwig Dam*. Han forbedrede Præstegaardens Bygninger, hvorom han blandt andet selv skriver: „Synden i gaarden ett nytt Hudss, som jeg selv har ladet opføre til Stald for følle og plage, 6 Bindinger . . . . En nyelig opsatt Huus paa Præstegaardens grund, endnu uden Besiddere.“

8. Hr. *Jens Berring*, tiltraadte 1712, død d. 25 April 1727 i sit Studerekammer midt i sine Studeringer med sin Prædiken i Haanden, 42 Aar 3 Maaneder og 2 Dage gammel, og blev begravet d. 6 Maj. Gift med *Elsebeth Borch*, siden med *Birgitte Fussing*; med hver Hustru havde han idetmindste 5 Børn.

1) Stiftsbogen. — 2) Dokument II. — 3) Som det antages ifølge Synsforretning af 25 August 1653, aftrykt i Jydske Saml. II. 284. —

4) Dokument VII.

9. Hr. *Laus Lassen*, fra 1727 og rimeligvis indtil 1741, da hans Haandskrift i Protokollerne her opfører. Ministerialbogen omtaler ogsaa *Vacance* i 1741, samt at Eftermanden tiltraadte d. 15 Marts, en Onsdag i Fasten. Gift med *Birgitte Fussing*.

10. Hr. *Anders Haasum*; rimeligvis Præst her fra 1741—43; gift; hans Kones Søster kaldes *Fike Harlef*, hendes Stedmoder *Sofie Fabers*.

11. Hr. *Michael Grimstrup*, fra 1743, — begravet d. 25 April 1768; gift med *Inger Marie Billeschov*, med hvem han havde idetmindste 10 Børn.

12. Hr. *Andreas Høyer*, fra 1768—1806; rimeligvis Præst et andet Sted i 2 Aar før hans Befordring hertil. I Begyndelsen af hans Embedstid udskiftedes Byens Markjorder. Endnu lever hans Minde med en vis Veneration iblandt de Ældre i Menigheden. Om ham fortælles: Han og Kone vare engang i Besøg hos en af Nabopræsterne. Pigerne, som imidlertid vare eneraadige i Huset, vilde gjøre sig tilgode med et Krus godt Øl, hvorfor en af dem gik hen at tappe af den bedste Tønde; men til al Uheld tabte hun Tappen og for ikke at spille Øllet maatte hun sætte en Finger i Hullet. I denne Stilling maatte hun saa blive siddende, indtil Præsten kom hjem og løste hende derfra.¹⁾ En anden Gang havde Pigerne en Vinteraften i en lille Potte sat en Portion nysmalket Mælk tilside for senere paa Aftenen at gjøre sig tilgode dermed. Strax efter kommer Præstekonen og beder om den samme Potte; men den var, uagtet hendes og Pigernes ivrige Søgen, ikke til at finde. Hun gik da ind til sin Mand, og efter kort Tids Forløb kom hun tilbage med en tændt Lygte, gik, som paa Anvisning, ud og fandt Potten med Mælken i en Snedrive, hvor den efter Pigernes Mening var vel forvart. — Han menes ligeledes at have forstaaet at vise igjen og at mane. Som Exempel paa det sidste fortælles, at han paa Opfordring gik hen at mane en vis Hammers Gjenfærd ved Viborg. Da han begyndte sin Besværgelse, skal Gjenfærdet have bebrejdet ham, at han i sine unge Dage havde stjaalet et Sigtebrød. Præsten vil forsone sig med Gjenfærdet ved at give det nogle Skillinger,

¹⁾ Lignende fortælles om Christen Sørensen Testrup i „Jydske Samlinger“ I. Bind. S. 339—40.

hvilke ogsaa modtoges, men med den Erklæring, at nu var det vidnesfast, hvortil Præsten svarede, at Vidnet kun var et umælende Dyr, nemlig hans lille Hund, som havde listet sig med. Præsten fortsatte saa sine Besværgelser, men Gjenfærdet slaar Bogen fra ham, hvorefter han tager en anden op af Lommen, men ogsaa den blev slaaet fra ham, og han maa nu læse udenad, thi han maatte ikke bøje sig for at tage Bøgerne op og saaledes vende sit Blik fra Gjenfærdet. Endelig fik Hr. Høyer Magt med Gjenfærdet, og det har aldrig vist sig siden. — Han ansaas ogsaa for at have været Dobbeltgænger. Men især omtales han som den menneskekjærlige og godgjørende Mand, der meget ofte blandt andet eftergav flere Bønder deres Tiende, naar han syntes, at deres Avl havde været mindre god.

13. Hr. *Niels Ove* (1806—1818), født 1781, Student 1799, Candidat 1803 med Haud. Kom fra Vindum til Langaa, Vinge Thaarup i samme Herred. Gift med Kjerstine f. Bay. Retroende, retsindig og godmodig. Præstegaardens Avling, som før havde født 6 Heste og tilsvarende Kvægbesætning, led i hans Tid Formindskelse ved Salg, og Tab i Gjødningmassen ved Tiendens Convertering i 1811 til fast Vederlag i Korn. Derfor gik Avlingen under hans to Efterfølgere successivt tilbage.

14. Hr. *Jørgen Ludvig Brandt*, fra 16 Decbr. 1818 til 21 Juli 1829, da han blev forflyttet til Fausing og Auning, derfra kom han d. 15 April 1837 til Asperup og Rorslev i Fyn, hvor han døde d. 31 Decbr. 1844. Det Vidnesbyrd i „Barfods Danmark Gejstlighed af 1848“, at han „skal have været en meget vakker og værdig Mand, der med fyrig Nidkjerhed forbandt saare rosværdig Flid og exemplarisk Orden,“ — bekræftes fuldelig ved hans her efterladede Minde. Gift med Elisabeth Gjørup, med hvem han havde 3 Sønner og 2 Døttre. — Han var Søn af Præsten Tork. Nic. Brandt i Fausing, hvor han er født d. 9 Novbr. 1788, Student fra Aarhus Skole 1810, Candidat d. 18 Juli 1817.

15. Hr. *Peter Jørgen Stougaard*, fra 6 Novbr. 1829 til 1843, da han blev forflyttet til Daugbjerg, Mønsted og Smollerup. Han tog theologisk Embedsexamen i April 1823, blev Student 1818, var, indtil han blev kaldet til Vindum, Adjunkt ved Aarhus lærde Skole, hvor hans Fader, Hr. Janus Stougaard, dengang var Rector. Gift med *Margrethe*

Sophis Hahn, med hvem han her avlede 8 Børn. Han er født 2 Juli 1798. — 12 Aars Bortforpagtning af Præstegaardens Avling ødelagde den aldeles, saa at den i første Aar efter hans Fratrædelse kun kunde føde 2 Heste, 2 Stude, 6 Kvæghoveder og 10 Faar. En betydelig Del af Agrene var bleven til Lynghede. — I Slutningen af hans Embedstid nedlagdes Faarup Skole.

16. Hr. *Henrik Christopher Glahn* (1843–53), født 6 October 1810, Søn af Præsten Poul Egede Glahn og Bodil Marie Blicher i Ulsø og Braaby i Sjælland, Student 1828, theol. Candidat i Januar 1836 og bestod alle Examina med Laudabilis; blev i 1836 Lærer ved Sø-Etatens Drengeskoler, hvorfra han som Overlærer og Catechet ved Holmens Kirke blev kaldet hertil d. 2 Septbr. 1843, ordineredes i Kjøbenhavn d. 22 Novbr. og holdt Tiltrædelsesprædiken paa 1ste Adventssøndag d. 3 Decbr. s. A. Han blev d. 25 Febr. 1853 kaldet til Sognepræst for Tiustrup og Haldagerlille i Sjælland, og er senere forflyttet til Sorø; gift med *Anne Birgitte Marie Glahn* fra Sorø, som har født ham 4 Sønner, der ere døde, og 1 Datter. — Han var den første, saavidt vides, der arbejdede paa at faa en Kirke opført i Brandstrup.

17. Hr. *Christian Frederik Bartholin Halvorsen*, født i Kjøbenhavn 1810, Student fra Nyborg Skole 1829, theologisk Candidat 1836, d. 9 Decbr. 1847 kaldet til ordineret Degn og Overlærer ved Hovedskolen paa Romø, d. 12 Maj 1853 kaldet hertil og d. 14 Novbr. 1866 kaldet til Sandager og Hølevad i Fyn; gift med *Constance Henriette Alexandrine Voigt* fra Langeland, der fødte ham 1 Søn. — I hans Embedstid forhøjedes Præste- og Kirketienden.

18. Hr. *Julius Villiam Georg Lassen*, født d. 10 Octbr. 1817 i Birkerød ved Kjøbenhavn, Student 1837 fra Borgerdydsskolen paa Christianshavn, theologisk Candidat 1844, kaldet til Sognepræst til Dollerup, Finderup og Ravnstrup d. 9 Novbr. 1860 og derfra under 30 Januar 1867 forflyttet hertil, hvor han endnu lever ugift.

Præstegaarden o. s. v. Gamle Documenter, angaaende Brandstrup Præsteembede:

I. 1537. Tingsvidne om Præstegaarden i Vindum.

Anders Lassen ij *Hiermiind*, fogitt till Meelsom heritz ting, *Erich Broffwn* ij *Miellhede*, *Jost Pedersen* ij *Lee* oc

Jens Knudzen ib: hellse mett gudtt oc kungiøre wij mett tesse wortt obne breff aar effther gudtz byrdtt mdxxxvij paa Sti. Brandani affthen paa forne ting war skikket *Her Niels Høg y Brandstrup*, lofflig eskit, badis oc fich ett fullt tings witne aff viij danemend, som war Anders Nielssen ij Østergord, Jøren Kieldsen, Simen Jenssen ij Bering, Erich Broffuen, Jens Knudtzen ij Lee, Nis Seuerenssen ib., Kield bunde ibd: oc Nis Jepssen: Thisse forne viij danemend alle endrettheligen wottne oc s[uor] paa theris gode trov oc retthe sandhen, oc oss alle fwldtwitterligt er i sandhed oc hørde oc saa same dag paa forne ting vj gamle danemend for thennom stande indhen alle iijj stocke, som war Peder — y Brandstrup, Michel Hordtt(?) y Skaffuen, — —, Jost Pederssen, Las — oc Jes Seuerenssen. Thi wottne for oss mett hellghens iedtt —, at thennom fwlt witterligt er y gudtz sandhiett, att sognepresten ij Wind(um) haffuer boett ij then gordtt ij Wind(um) liggende østen opp tiill kyrcken oc søndlighen wid then gordt, som Jep Broffuen ij boor, oc sierdelis mintes thi personlig ij(2) prestemend boenis ij samme gordtt, som vare *Her Mogens oc Jens* — oc all(ri)g the vj mend konde lengds mijndis eller spørre end sogne presten till Windum haffuer boett [ij forne gordtt] udaff arijld ij forne preste gordtt, till saa lenge bijskop *Erich Koos* skifthett then gordtt bortt.¹⁾ Till witnesbyrd.

(Beskadiget Original paa Papir med 4 paatrykte Segl, i Viborg Stiftsarkiv.)

II. 1573. Frederik 2 skænker en af Kronens Gaarde i *Brandstrup til Præstegaard* sammesteds.

Wij *Fredrich thend Andenn* mett Gudtz naade (o. s. v.) Giøre alle witterligt, att efftherdi wij forfare, att oss elskelig hederlig mand *Her Niels Laugessen*, sogneprest til *Brandstrup* och *Windum* Kircker, haffuer ingenn prestegaard wdj *Brandstrup* Sogenn, och oss elschelig frwe *Anne Løcke*, her *Otte Krumpens* efftherleffuerske, nu effter wor befalling och tilladelsze haffuer wdlagt hannom en wor och kronens gaard wdj *Brandstrup*, som *Christiern Thomessen* nu paa boer,

¹⁾ Meningen af det sjusket affattede Vidne synes at være, at saa længe som de 6 Mænd kunde mindes, havde Sognepræsten aldrig boet andetsteds end i Præstegaarden i Vindum, indtil Biskop Erik Kaas bortskiftede Gaarden.

skylder aarligen iij ørt: korn, vj pund smør, j swin, ij høns, j gaas, xiiij heste grij, xij β sommer gesterij, vj β Leding, tha efterdj forne frw Anne Løcke haffuer wortt breff samme gaard, saa well som anditt wortt och kronens godtz wdj Synderliungherit och Medelsomherritt att skulle beholde hindis lifftiid, skal forne her Niels Laugessen aarligen giffue hinde aff samme gaard huess landgilde och andenn rettighed ther plejer och bør aff att gange, och naar forne frw Anne Løcke dør och affgaar, maa och skal forne her Niels Laugessen och hans efftherkommere, Sogneprester til forne Brandstrup Kircke, haffue, nyde, bruge och beholde samme gaard med all sin eyendomm, rente och rette tilliggelsser, inthet wndertagit, ehvad som helst thet er eller neffnis kand, som ther nu tilligger, och aff ariltz tiid tilligget haffuer met rette, saa quit och fritt, som andre sognepester haffuer therris prestegaarde her wdj Landit (o. s. v.) — Giffuit paa wortt slott Dronningborg thend første dag Juni mdlxxij. Wnder wortt signett.

(Originalen paa Pergament med Kongens Underskrift og det Kgl. Sigil vedhængende, i Viborg Stiftsarkiv. — Paa-tegnet: Lest paa Melsomheritztin; 20 October 1625; 27 October 1625.)

III. 1573. *Fru Anne Løcke* fæster et Stykke Jord til Præsten i Brandstrup.

Jeg *Anne Løcke*, salige her Otte Krompens Ridders Eptherleffuerske tiill Demstrup, giøre witterligt och kienndis for alle mett thesse mitt obenn breff, thett ieg haffuer stedt oc fæst hederlig och wellærde Mandt *Her Niels* wdj Brandstrup, sogneprest tiill Wijndom oc Brandstrup, thet støcke øde oc ugaffneligt Jord, som ligger nest østenn oc søndenn wid hanns gordt, som handt nu haffuer ladett om kaste mett grøfft oc digge, huilchett støcke iordtt er thend gordz rette eyendom, som Chrestenn Tomesenn nu wdj buor, dog thett er thend gord wgaffueneligt oc inthett kandt ther tiill brugis mett ploffuen heller i andre maade (o. s. v.). — Trudzholtm thend 7 Aprilis anno 1573.

(Original med paatrykt Segl i Viborg Stiftsarkiv.)

III. 1578. Præstegaardens Jorder i *Brandstrup* an-gaaende.

Chr. Seuerinsen i Grensten, den Tid Dommer til Mid-delsomherredsting, Oluf — i Vindum, Niels Restrup(?) ib.,

Christiern Pedersen, bevidne, at 5 Juni 1578 paa Tinget tilstod 8 Dannemænd, nl: Oluf Seuerinsen i Vindum, Niels Restrup ib:, Chr. Pedersen, Peder Andersen i Bjerring, Chr. Jensen ib:, Peder Hammershøj, Anders Jensen, Chr. Hammershøj, at de tillige med Herredsfogden *Anders Andersen* i Hiermind igaar var til Syn og Rebning af Brandstrup Mark for at forfare, om Præsten *Hr. Niels Lauridsen* havde den Lod og Anpart i Ager, Eng, Skov og Ejendom, „som hans Gaard er til.“ Da dette ikke befandtes at være efter Recensens og Ordinantsens Bud, udlagde de med Brandstrup Mænds Samtykke et Stykke af Byens Jord til Præstens Gaard, at han kunde faa uhindret Tilgang til sin Gaard.

V. 1636. Rebsbrev paa Totteskæl i Brandstrup.

Peder Nielsen i Bjerring, denne Tid i Dømmers Sted til Medelsom Herredsting, Christen Sørensen i Mamen og Jens Christensen i Bjerring gjøre vitterligt, at aar efter Guds Byrd 1636 Torsdag d. 24 Marts var paa forne Ting skikket hæderlig og vellærde Mand Herr *Mikkel Madsen*, Sognepræst til Brøndstrup og Vindum Sogne, hans visse Bud og Tjener Anders Nielsen i Brandstrup paa hans Vegne, som fik et fuldt Tingsvidne af 8 Dannemænd, Chr. Sørensen i Mamen, Jens Christensen i Bjerring, Chr. Monsen i Mamen, Søren Nielsen ibd:, Søren Knudsen i Vindom, Kield Andersen i Bjerring, Søren Mikkelsen i Hierkegaard og Jens Lavridsen i Hiermind, hvilke 8 Mænd vidnede, at de saa idag paa Tinget, at Morten Andersen i Brandstrup, Thomas Villumsen og Christen Nielsen ibd: stod for Retten og med deres Ed bekjendte, at de d. 13 Marts næst forleden vare til „en venlig Forening og lovlig Skiel imellem Præstegaardens Toft, som forne Anders Nielsen Snedker har i Brug, og imellem Anders Thomesens i forne Brandstrup, hans Toft, udi *Peder Jensens i Hiorthede*, Herredsfogdens Nærværelse paa Kgl. Majest.s og Lensmandens Vegne.“ De satte da Stene til Skiel. (Efter Originalen i Viborg Stiftsarkiv.)

VI. 1649. Stiftsøvrighedens Erklæring, om *jus patronatus* til *Brandstrup og Vindum Kirker* kunde forundes Rigmarsk Anders Bilde.

Efttersom os underskrefne *Frantz Povisk till Raunholt*, kgl. Majest: Befalings Mand paa Hald, oc *Frantz Rosenberg*, superintendens offuer Wiborig Stift, hans kgl. Maj:, voris allernaadigste Herris oc Kongis Missiver, anlangende Jus

patronatus, som erlig oc velbiurdig Mand Her *Anders Bille* thill Damsbo, Ridder, Danne Markis Rigis Marsk, Raad oc Befalingsmand ofuer Vester Vig, thil *Vindum oc Brangstrup* sogner af hans kongl. Majj: underdanigst er begierendis, oc til hende kommen, udi sin Mening som efftefølger: „Vor synderlige gunst. Efftersom oss elskelig Her Anders Bille (o. s. v.) hos os underdanigst haffuer ladit anholde om voris naadigste bevilling paa Jus-patronatus thill *Vindum oc Brangstrup* Kircker, som er sognekircken oc Annexen thill hans gaard *Vindum* offuergaard . . . , da bede Vi eder oc naadigst ville, at I om forne Jus patronatus Beskaffenhed med Flijd inqvirerer, oc eder siden imod os om Alting udførligen Erklerer, særdelis om icke Andre Adels Personer der udi sognet findis, som saadant præjudicerligt kunde Were, om det bemeldte Anders Bille bleff tillagt. Saa om Kircken haffuer *Jordegotz*, huad beholdning oc forraad hos dennem findis. Sammeledis om wort oc Kronens Anpart Thiende af forbemeldte Sogner thil nogen kunde være lagt (o. s. v.). — Kbhvn. Slott 29 Aug. 1649.“

Etterat Stiftsøvrigheden hertil har erklæret, at i bemeldte Sogne slet ingen andre Adelspersoner findes, som kunde præjudiceres, fortsættes: „For det Andet befindis *Kircken udi Vindum* aldielis intet *Jordegotz* at hafue, viidere end et Huus i *Faarup*, skylder aarligen thill Kircken Tolf Skielling. — *Brangstrup* Kircke haffuer ey heller *Jordegotz*, uden fire smaa Aggere paa *Rintz* marck, som giffuer aarligen af thill Kircken Sex Skilling, huor paa er tagen et Villig Siun, som haffuer taxerit samme 4 Aggere, at der udi kunde saais halfanden Tønde Biug. — *Vindum Kirckis* aarlig Visse Indkomst af Thienderne er Rug ni by Skiper, Biug tre By Skiper, haure to tynder. — *Brangstrup*, som *kaldis Faldborrig Kircke*, dentz Visse Indkomst af Thienderne er Rug Sex By Skipper, Biug fire Byskipper oc haure tre By Skiepper. — *Vindum Kirckis* beholdning oc forraad er penge Tredive oc to slette Dallere, half femte Skilling, mens *Faldborrig Kircke* er i giæld thil sine Verger for tredive oc siu Slette D: oc half Sextende Skilling. — Belangende *Cronens Thiender* af forskrefne thuende Sogner, da haffuer Bisp den halfue Part af Biug og haure thil sin underholdning, oc den Anden halfue part, baade Rug, Biug oc haure, haffuer presten for sit Kaltz ringhetz skyld. — Anlangende

hans kgl: Majj: saa Vel som *Kirckens Thiender thill Vindum*, hafuer Velb. *Erich Bille* udi feste. Mens *Brangstrup* som kaldis *Fuldborrig Kirckis* Thiende hafuer en bunde Ved navn *Lus Jensen i Skaungaard*. Saa vi aldielis intit Viidere hafuer kund ærfare om samme Kirckers beskaffuenhed, som samme Her Rigens Marskes Begiering Kunde Vere imod eller nogen udi ringeste Maade kunde præjudicere. — — Actum Haltz Slott d. 21 November 1649.“

(Originalen i Viborg Stiftsarkiv.)

VII. 1680, 5 Maj. *Synsforretning over Brandstrup Præstegaard*.

Paa Forlangende af den forrige Sognepræst, *Hr. Christoffer Jespersen Brun*, „som haver afstaaet sit ganske Præstekald med Gaard, Avl, Tiender og al Indkomst for sin høje Alderdoms Afmagts og Besværingsskyld til *Hr. Hans Hansen Steenstrup*,“ foretog Provsten i Middelsom Herred, *Jens Christensøn Thorup*, Sognepræst til Østervelling m. fl. Sogne, i Forening med Præsterne *Hr. Peder Christensen i Hjermind* og *Hr. Rasmus Christensen Fog i Bjerring* og Synsmændene i Brandstrup Sogn, *Jens Hvas* og *Jens Lauridsen* i Brandstrup, — et Syn, hvoraf følgende fremhæves: *Præstegaardens Bygninger* bestod af „Isteradhuset“, 18 Bindinger, Ladehuset 14 Bindinger, det nordre Hus 12 Bindinger, det vestre Hus 12 Bindinger med Præstegaardens tiliggende Boelshus og et Gadehus, hvilket alt tilsammen ikke kan vurderes højere end til 100 Rdl. Af „Isteradhusets vestre Part vare 5 Bindinger“ med Vægge, Ler, Løsholte, Tag og andre Pertinentia“ — øde. Bryggers, Baggerstet og Storstuens Skorsten med Tinding, Tag og Lægter — var nedfulden. Det vestre Hus fattedes noget Tag og Ler. Kaal- og Frugthaven, en Korntoft ved Gaarden og den ganske Gaards Indhegning med Grøft og Gjerder „var ganske øde“. — Boelshusene og Gadehusene „vare slet nedfaldne og laa paa Jorden uden noget ringe Skrog, som stod overende blot og bar.“ „Brøstfældigheden“ ansaas ikke at kunne repareres med mindre end 50 Rdl. „Og som Herrerne de Fattiges Directører i Kjøbenhavn tilkommer 100 Rdl. Capital for Præstegaardens Bygning af *Hr. Christoffer* og hans Arvinger, samt og Capitalens Rente fra A: 1672 til 11 Juni 1680 med 48 Rdl., og det, som er beholden og ved Magt af Præstegaardens Bygning, ikke kan koste mere end 100 Rdl.,

saa haver og Hr. Hans Hansen Stenstrup, nu Sognepræst i Hr. Christoffers Sted, sig tilforpligtet at spise Hr. Christoffer, saa længe han lever, forskaffe ham fri Kammer, Sengested, Lys og Varme, og naar han ikke formaar eller gider gaa med Hr. Hans at spise over hans Bord, da Hr. Hans at spise hannem „fornøveligen“ i sit Kammer for sig selv, og give hannem hver Maaned desforuden aarligen 5 $\frac{1}{2}$ danske til sin Tarv og Fornødenhed. Til Gjengjæld forpligter Hr. Hans sig til at forrente de 100 Rdl. Capital fra 11 Juni Termin 1680 af, „og Gaarden forsvarlig at bygge og forbedre“ — Hr. Christoffers Bo var endnu forpligtet at betale de 48 Rdl. til Directørerne og de 50 Rd. for „Brøstfældigheden“ til Reparationen. „Men saasom intet fandtes i Boen, Gaarden eller Sæd i Marken, uden et gammelt Barn 78 Aar gl (sic), Hr. Christoffer Jespersen, og den ringe Udsæd i Marken — nemlig 9 Tønder — var langt tilforn udlagt til Creditorer, og der intet fandtes i Boen og Gaarden, levende eller dødt, Guld, Sølv, Knapper, Tind, Messing, Trævarer, Boskab, Klæder eller noget, uden aleneste nogle fattige og ringe Sengeklæder, som den arme Hr. Christoffer sig armelig kunde med behjælpe,“ — ja, saa kunde man „intet bekomme til Giældens Betaling.“¹⁾

Det fremgaar saaledes af det foregaaende, at Vindum har været Hovedsognet og Præstegaarden været der indtil henimod 1520. Derefter er Præsten rimeligvis flyttet til Brandstrup og kan indtil 1573 have boet i en eller anden fæsteledig Gaard, maaske netop den samme, som sidstnævnte Aar af Fr. 2. skænkedes til fremtidig Præstegaard, og, som tidligere omtalt, antages at have ligget i den østre Ende af Byen. Tid og Omstændigheder ved dens Flytning til dens nuværende Sted i den vestre Ende ere ubekjendte.

Hvorledes Præstens Kaar i den Tid have været, vides vel ikke, men at de have været meget ringe, antages med Rimelighed, naar det i Chr. 3.s saakaldte Klemmebrev af 1555 hedder: „Sognepræsten til Windum og Brandstrup eller Faldborg øde Kierche skal have halvparten af vor og Kronens part af Tienden af forne toe Sogner“, og i Dokument VI: „Belangende Cronens Thiender . . . oc den anden halfue part, baade Rug, Biug oc haure hafuer presten for

¹⁾ Originalen i Viborg Stiftsarkiv.

sit Kaltz ringhetz skyld.“ Derved blev altsaa Embedet noget forbedret, men ses hen til, hvad Præsten Hr. Steenstrup i et efterladt Manuskript — rimelig Koncepten til den Præsteindberetning, som 1690 indgaves til Stiftets Biskop — ansætter Tienden til, nemlig 12 Tdr. Rug, 5 Tdr. 4 Skp. 2 Fdk. Byg og 4 Tdr. 3 Skp. Havre, hvori vistnok den halve Kongetiende er indbefattet, saa synes det just ikke at have været nogen stor Forbedring af Embedets Indtægter. At Præsten fik en Gaard i Fæste¹⁾, var en yderligere Forbedring, men det var dog først ved Fru Anne Lykkes Dod, at han skulde besidde den „saa qvit och fritt, som andre sogneprester haffuer theris prestegaarde her wdj Landit“. Et lille Tillæg var det vel ogsaa, at Fru Anne Lykke fæstede Præsten et Stykke „øde og ugaffneligt Jord“,²⁾ hvilket menes at være Oprindelsen til det Fæstehus, som Præsteembedet tidligere ejede østligst i Byen. Mere end et Aarhundrede skrider nu hen, uden at vi kjende noget til Embedets Beskaffenhed, men det er vel neppe bleven bedre, snarere ringere; thi Krigene i dette Tidsrum udtærede jo næsten Landets Kræfter, og da navnlig Bondens, hvilket naturligvis havde sin store Indflydelse paa Præsteembedets Indtægter, og ved den stakkels Hr. Christoffer Jespersens Afgang 1680 var Præstegaardens Bygninger, Besætning og Avl saa ussel, som det vel kunde være, naar det skulde have Navn af at være noget. Hr. Steenstrup, som derefter tiltraadte, giver adskillige ret interessante Oplysninger om Præsteembedet, og hvoraf her gives et kort Uddrag. Efterat han har opgivet Tienden, som anført, nævner han Kvægtienden, som udgjorde 4 Lam, 1 Gris, 2 Gæs og 1 Rd. for ulige Kvæg; Offer til de 3 store Højtider 27 Sletdl.; uviste Indkomster for Ligprædiken o. s. v. 4 Sletd.; i St. Hans Rente af hver „Aulings Bolig“ 1 Ost, „liden og stor efter hvers efne og Villie“; Paaskerenten gives af hver „Aulings Bolig“ for 1 Kage 12 β og for 1 Snes Æg 4 β, saa og ved Michaelis 1 Skp. Rug. Derefter siger han, at Præstegaarden er saavidt fri, at deraf ikke skattes som af andre Bøndergaarde, og utri, saavidt, at deraf gives aarlig til Biskoppen Grj 9 K 10 β 1½ Alb. I hine Fællesskabets Tider stod det ogsaa kun daarligt til med Avlingen, hvorom Hr. Steenstrup siger:

---

1) Dokument II. — 2) Dokument III.

„Præstegaardens tilliggende Ager og Eng er som følger: Byen har sin Jord sønden til sig. afdelt til 10 Aars Indtægter, og har Præstegaarden i dem: i Brægen Jordfald 7 Agre store og smaa. i Ofverdalfald 13, i Stensagrifald 11, i Grøndalfald 5, i Gyffgravfald 10, i falden ved Kjerchen 11, i falden ofr Kjerche Veien 11, i Trindholt fald 18, i brede Borrer fald 20, i Balle Krigfald 11. Bem. Agre nefnis efter Faldene de ere udj. og er ofveralt . . . . ager Jord. Præstegaardens aarlig Sæd kand være Rug 4 Tdr., Biug 2 Tdr., [Avre] 2 Tdr.“, altsaa 1 Td. Udsæd mindre end 1680.¹⁾ „Engskifterne ere tilsammen 11: Stenbeck, Stochbroe, Blade-skiffte, Dunsmaal, Krogs Kjær, Knoldskiffte, Bredeskiffte, Præstehule, Vadsted, Ofven Vadsted og Brog Eng. Kand paa alt aulis tilsammen aarlig ungefærlig Hø 4 eller 5 læs“. Desuden havde Præstegaarden dengang de samme 2 Tofter, som den endnu har: Søndertoft og Nørtoft. Bygningerne havde ogsaa samme Beliggenhed som nu, men langt fra den Værdi. Derom siger Hr. Steenstrup: „Dens Biugning er som følger: Synderlængden, som er isteraden med Stuer og og Brøkers 14 Binding à 2 Sldr. for sin Brøstfældighed er 28 Sletdl.; en Kaarsstue til Isteraden wender i [Nord] med Køchen, er 6 Binding à 3 Sletdl. = 18 Sldl.; Vesterlængden [som . . . er . . . Hestestald etc.] er 13 Binding à 2 Sletdl. er 26 Sldl.; Norderlængden, som er Fæe Huuss og Lade, er 12 Bindinger à 2 Sletdl. er 24 Sletdl.; Østerlængden, som er Faare Huuss og Lade, er 14 Bindinger à 3 Sletdl. er 42 Sletdl.; [Noch] Synden i gaarden ett nytt Hudss, som jeg selv har ladet opføre til Stald for følle og plage, 6 Bindinger à 3 Sletdl. er 18 Sldl.“ Med Hensyn til Ildebrændsel anfører han: „fri Ildebrand er til Præstegaarden i torff og lyng, men iche i Træe og Veed, uden at Patronen altid har foræret Præsten et træe aarligen til huuss fornødenhed og fri Olden.“ At Indtægterne endog formindskedes i Hr. Steenstrups Embedstid ses af denne hans Yttring: „dog gjører tidernis besværlighed og misvext i nogle aaringer paa Korn og grøde, at offer og tiende tid effter anden formindskis,“ og med Hensyn til Avlingen siger han: „Mangel paa Hø og Foder er her til Præstegaarden,

¹⁾ Dokument VII.

som her iche aflis affte 4 eller 5 læs høe, hvilchet volder, mand maa købe andensteds.“

I den følgende Tid er det vel gaaet noget fremad, efterhaanden som Bonden kom noget til Kræfter igjen; thi Præstens Tiende stod indtil 1811 stedse i Forhold til Bondens bedre eller ringere Afgrøder, da den ydedes i Kjærven. Udsiftningen af Byens Jorder var vistnok ogsaa en stor Fordel for Præsteembedet; thi derved fik Præsten aldeles fri Hænder over sin Jordlods Dyrkning. Den i 1811 afsluttede skriftlige Akkord om Tiendevederlag i Skæppen havde Vedkommende forsømt at faa thinglæst, hvorover den i 1856 kjendtes ugyldig, og afløstes af en ny, hvorefter Tienden nu udgjør 15 Tdr. Rug, 167 Tdr. Byg og 13 Tdr. Havre — hvori rigtignok alle tre Tiender af de fra Embedet solgte Parceller og Huse ere indbefattede — foruden Nannestaflysning, omtrent 9 Tdr. Byg; hvilket alt størstedels betales efter hvert foregaaende Aars Kapitelstaxt. Højtids- og Lejlighedsoffer kan nu anslaaes til 150 Rd. aarlig, og de 80—90 Tdr. Land, som endnu ere til Embedet, give en aarlig Forpagtningsindtægt paa 700 Rd. Saaledes har Sognepræsten i Brandstrup nu et meget anstændigt Udkomme i Sammenligning med hvad hans Formænd havde for 2—3 Aarhundreder siden. I Løbet af de sidste 5 Aar er opført et nyt anseligt Vaaningshus i den søndre Side af Gaarden og ligeoverfor en ny Kostald, begge af Grundmur. De øvrige Bygninger ere gamle, men vel vedligeholdte.

Degneembedet. Degneembedet i Brandstrup og Vindum Sogne blev i ældre Tider forrettet af Elever i Viborg Latinskole, indtil Anders Bilde erhvervede Kongelig Tilladelse for sig og Efterkommere til at kalde en *Sædedegn* til dette Pastorat:

1650. Kongebrev, at Hr. Anders Bilde maa kalde *Degn* til Brandstrup og Vindum Sogne.

Friderich den tredie med Guds Naade (o. s. v.): Vor synderlig Gunst tilforn. Effthersom os elskelig *Her Anders Bilde* til Damsbo, Ridder, vor Mand, Raad, Rigens Marsk og Embedsmand paa vort Slot Skanderborg underdanigst haver været begierendes, vi naadigst ville bevilge hannem og hans Efterkommere at maatte antage dem en *Sædedegn* til Brandstrup og Vindum Sogner i Steden for den Skoleperson, som

hidindtil fra Viborg Skole .haver været forordnet, med Erbindelse til bemeldte Viborg Skole at ville udgive 100 Rigsdaler Capital, som kunde betales paa Rente og samme Rente aarligen til Skolens Nytte og Gavn anvendes, hvorimod den Sædedegn, som han betager, kunde nyde den Indkomst igjen, som af bemeldte Brandstrup og Vindum Sogner til bemeldte Viborg Skole tilforn er udgivet, — da efterdi vi af eders underdanigste Erklæring naadigst erfare, fornø *Her Anders Bildes* Begjæring uden nogen præjudice kunde bevilges, er vi naadigst dermed tilfreds (o. s. v.). Kbhvn. Slot 10 Juli 1650.¹⁾

Degnen fik derefter Sæde eller Bolig i Vindum. De første Sædedegne kjendes ikke. 1703 nævnes i Kirkebogen *Niels Otthesen*, var to Gange gift og døde 1735 i en Alder af 83 Aar. *Oluf Thuesen* nævnes 1738. 1741 nævnes *Niels Rasmusen Hornberg*, som døde 1762 68 Aar gammel. Efter ham fulgte *Daniel Hoppe* fra 1762—1799. Den sidste Sædedegn var *Hans Christian Schalz* fra 1799—1841.

Den ældste Almueskole i Pastoratet har rimeligvis været i *Vindum*, senere oprettedes *Faarup* Skole, medens Børnene i Brandstrup endnu undervistes ved Omgangsskolehold. Endelig fik dette Sogn ogsaa en Skole, og i et Tidsrum af omtrent 50 Aar har der i Pastoratet været 3 faste Skoler. — Ifølge Testament, dat. 11 Novbr. 1790, af Skaungaards daværende Ejer, E. de Jespersen, lod hans Enke Christiane Ulrica, f. Hauch, 1792 opføre et Skolehus omtrent midt i Brandstrup By ved den vestre Ende af Søen og paa det Sted, hvor Kirken nu staar. Den Toft og Have, som tidligere havde været Gadejord med et iværende lille Kær, optages nu ganske af Kirkegaarden. En Jordlod af sandet Beskaffenhed blev udlagt til den ny Skole nede ved Faldborg Sø og Kirkelevninger, omtrent en Fjerdingsvej borte. Foruden at skænke Skolebygningen, der bestod af 8 Fag Egebindingsværk, stiftede Hr. Jespersen og Hustru et Legat, det *Hauch-Jespersenske*, paa 300 Rd., hvoraf Læreren i Brandstrup aarlig nyder Renten. Saaledes har Hr. Jespersen og Hustru sat dem et varigt og hæderligt Minde heri Soguet.

Efterat denne Skole havde bestaaet i omtrent 50 Aar, blev der fra flere Sider arbejdet ivrigt paa dens Udvidelse

¹⁾ Kopi i Stiftsarkivet.

— paa Faarup Skoles Bekostning. Dette lykkedes ogsaa. Ved Resolution af 25 November 1841 bevilgedes, at Faarup Skole maatte nedlægges, og Børnene af Faarup By henvistes til fremtidig at søge Brandstrup Skole. Derefter solgtes Faarup Skoles Bygninger og Jorder, samt Brandstrup Skoles Jorder. Et Stykke Jord tæt Syd for Brandstrup Sø kjøbtes til Skolelod, hvorpaa i 1845 opførtes en ny Bygning af Grundmur til Beboelse for Læreren med Familie og til Skolestue; den gamle Skolebygning i Brandstrup henflyttedes til at være Udhus ved den ny. Ved Udskiftningen af Byens Fællesskab i 1855 fik Skolen et Stykke Gadejord lagt til Marken og en Tørveskærslod i Nørremose. 1863 maatte Skolebygningen udvides med en Tilbygning paa 4 Fag til Skolestue, da Børneantallet nu stadig er imellem 80 og 90. — Den første Lærer, som ansattes her, var *Jens Thommasen*, i daglig Tale kaldt *Jens Tjener*, forflyttedes til Ravnstrup 1805; den 2. *Jørgen Horsdal*, entledigedes 1842 med Pension; var da 80 Aar gl.; d. 3. *Søren Espersen Refsgaard*, (fra 1842—47), forflyttedes til Mors; d. 4. *Michael Christensen* (fra 1847—Slutningen af 1851, da han entledigedes med Pension); d. 5. nuværende *Hans Peter Schuster*, tiltraadte d. 11 Jan. 1852. — Kirkesangerembedet var i 19 Aar, fra Novbr. 1842 til Novbr. 1861, forenet med herværende Embede; men paa Ansøgning blev det ved indtrædende Vakance atter forenet med Lærerembedet i Vindum.

Fund af Oldsager i Sognet. I Sognet har været mindst 50 *Gravhøje*, hvoraf mange tildels ere udjævnede og dyrkede, og næsten alle øvrige mere eller mindre undersøgte. Enkelte vare udelukkende af Jord, medens de fleste i Midten havde en større eller mindre Hob Haandstene, imellem eller under hvilke ofte fandtes Sager, dels fra *Stenalderen*, saasom Dolke, Lansespidsler og Kiler af Flint, samt Rapperler, dels fra *Broncealderen*, saasom Haandlede-, Finger- og Ørenringe, Naale, Syle, en lille Fibula og flere Smaating. Enkelte Høje have været *Ættehøje*; saaledes fandtes i en 3 forskellige Begravelser med et enkelt Flint-Redskab i hver, i Udkanten 5 Urner med brændte Ben og smaa Broncesager og i Toppen en lille Stenhob med Spor af Kul, og hvori fandtes en Dobbeltknap af Bronze, der paa den ene Side havde Ringzirater omkring en femstralet Stjerne, i hvis

Midte hævede sig en omtrent $1\frac{1}{2}$ Tom. lang Spids. Fra *Jernalderen* kjendes her ingen Høje, kun er der i Nærheden af en dyrket lille Jordhøj, som ikke vides at være undersøgt, ved Pløjning fundet en meget stor Lansespids af Jern med Hylster til at sætte Skaftet i, den var meget fortæret. Kun Femtedelen af Sognets Høje synes at have deres Oprindelse fra Stenalderen, medens alle de øvrige, maaske med en enkelt Undtagelse, høre til Broncealderen. Disse Højers Beliggenhed er meget forskjellig. Mange findes paa Sognets mest fremragende Højder, saaledes 8 paa den yderste Kam af *Bjergene*, 5 paa *Andbak*, 1 paa *Praalbak*, foruden *Kors-høj*, *Vesterskovhøj*, *Søgaardhøj* o. fl.; andre ligge i Grupper, saaledes paa den nordvestlige, lavere Del af *Skaungaards Mark*, hvor der findes 4 i Nærheden af hinanden og hvortil slutte sig et Par paa *Middelhede Mark*, og paa den østlige Del af *Brandstrup Mark*, hvor der blandt flere findes 3 imellem *Nørremose* og *Stoudal*, og hvortil slutte sig 3 andre paa *Faarup Mark*, hvilke saaledes tilsammen beherske det sydøstlige Udløb af *Nørremose* og den øverste Munding af *Dybdal*. Her antages i ældgammel Tid at have gaaet en Vej over dette Vandløb, hvorover saa har været en Bro, ligesom der endnu er en Stenkiste med Navnet *Bondsgerslisbro*. I et Par smaa Mosehuller nærved disse Høje paa *Brandstrup Mark* fandtes for faa Aar siden Brudstykker af mere end $\frac{1}{2}$ Snes af Oldtidens Møllestene, hvorfor her menes i ældgammel Tid at have ligget en Gaard, der kan have tilhørt en Mand ved Navn *Bonde* og saaledes faaet Navn af *Bondesgaard*. I Skællet imellem *Faarup* og *Brandstrup* antages der saa omtrent paa det Sted, hvor Stenkisten nu er, at have været et Led, der har faaet Navn efter Gaarden, og endelig er Broen bleven kaldet efter Ledet: *Bondes-Gaards-Leds-Bro*, hvilket i Tidernes Løb har forandret sig til ovenanførte Navn. — Endelig findes paa *Brandstrup Bys Sandmark*, fra *Faldborg Kirke* til *Dybdal*, Spor af mere end 20 Gravhøje, der med faa Undtagelser danne en fortløbende Række, Nord for hvilken den saakaldte *Bjergvej* gaar. Blandt disse findes navnlig *Stenalderens Høje*. De østligste i denne Række ligge nær *Dybdal* og ved den sydlige Vej derover, *Stokbrovej*; — ligeoverfor paa *Bakkerne* Øst for *Dybdal* ligger en Gruppe af ikke mindre end 8 Gravhøje. —

Det er ret betegnende, at der ved begge Overgange over Dybdal findes saadanne Grupper, medens der langs med denne Dal ellers ikke findes en eneste Gravhøj. — Endvidere er der paa de flade Marker og Heder imellem Moserne, ja endog i disses Kanter, langs med Hornsø og Markbæk fundet mange Begravelser, dels i ualmindelig smaa Jordhøje med en lille Stensætning i Bunden, dels uden at være kjendelige for Øjet, før man opdagede dem med Ploven. Brændte Ben havde de næsten alle indeholdt, men kun i en eneste er der fundet en lille Dobbeltspiral af Bronze. Hvad der derimod meget hyppig er fundet i disse Begravelser, er de bekjendte flade Slibesten og især en paafaldende Mængde mere end nævestore Sten med afgnedne Kanter, mestendels af Kvarts, dog ogsaa mange af Granit. Hvad der i andre Egnes Høje findes af denne Slags, synes der for det meste at være henkastet som Fyld og som en tidligere Slægts ringeagtede Efterladenskaber, medens de her synes at være nedlagte som noget værdifuldt. Hvad disse Sten have været brugte til, er vel ikke godt at afgjøre, men mange af dem menes at have været benyttede til dermed at afbane andre Stene; thi stedse synes man først at have brugt de skarpeste Kanter, og mangfoldige vise tydelig, at de have været brugte til at hamre eller slaa med.¹⁾ En af de nylig omtalte skjulte Begravelser bestod kun af et i det lerede Underlag dannet rundt Hul, fyldt med brændte Ben, imellem hvilke Spiralen fandtes, og det hele var dækket med en flad Sten. En anden mærkelig Begravelse fandtes lige ved Kanten af Nørremose. Før den blev undersøgt, saaes kun enkelte, lidt over Lyngen fremragende Stene, dog nok til at se, at de dannede en regelret Firkant, da Hjørnestenene vare de mest fremragende. Første Gang jeg saa den, mente jeg, at det havde været Grundsten til et af de Lyngskur, der endnu ofte benyttes i Hedeegnene til natlig Beskyttelse for Faarene i den Tid, de græsse i Heden. Omsider vilde Ejeren have Stenene bort for at faa Pladsen ryddelig til Dyrkning og for at benytte dem ved sin Bopæl. Der viste sig da først at være en Rand af større Stene, satte paa Høj-

---

¹⁾ Jævnfør isøvrigt: Arthur Feddersen: Nogle viborgske Oldsager i Aarb. f. n. Oldk. 1870 p. 255.

kant — Ejeren havde ondt ved at løfte de største — og Mellemrummet helt opfyldt med tætpakkede mindre Stene. Omtrent i Midten, dog nærmest imod Sydvest, var nedsat en stor Urne, fyldt med brændte Ben, men intet andet var, uagtet nøje Undersøgelse, at finde. Urnen var dækket med en Slibe- eller Malesten, hvis glatte Side vendte nedad. En anden lignende Sten tilligemed nogle Gruttetene fandtes sydligere. Der kunde ikke skjønnes, at denne Begravelse nogensinde har været dækket med synderlig mere Jord, uden maaske et Par Plovfurers Tykkelse, der efterhaanden er bortskrælet ved Gravning af Hedetørv. I Moserne deromkring er i et Par Alens Dybde fundet Stenhobe med mellemliggende Kul og Potteskaar.

Endelig er her paa Brandstrup Mark paa lave Skrænter ud imod Moser og Kær 3 flade Høje, der ved første Øjekast synes at være Gravhøje, men som ved nærmere Undersøgelse vise sig at være store Hobe af nævestore ildskjærrede Kampesten, blandede med Kul; i Bunden af den ene var som en Rand stillet tynde, brede Stene paa Højkant og lignende lagte paa Bunden. Den ene er beliggende Nordvest for Byen, og i dens Nærhed synes en stor Bygning at have staaet; den anden er tæt Syd for Enggaardskær, og den tredje Sydøst for Byen. Hvorledes disse Hobe ere fremkomne, tør jeg ikke afgjøre, men de synes stærkt at minde om de i Norge bekjendte *Bryggesten*.

Som de yngste blandt Oldsager kan sluttelig nævnes 40—50 Mønter, som ere fundne i Faldborg Kirkelevninger. Den ældste er en Kobbermønt fra Biskop *Bertold* i Slesvig, der levede ved Aar 1300, paa den ene Side et B og paa den anden et +, og af Størrelse som *Borgerkrigsmønterne* fra det 14 Aarh., af hvilke flere ere fundne, med enkelte Bogstaver, som A, P, T, eller Tegn, som Hjul, Hammere, Kors, Stjerner, Kroner, Halvmaaner, Hjerter og Trekløver; fremdeles *Hulpenge* af Sølv, danske fra Erik af Pommern og Chr. 3, hamborgske og meklenborgske; *Korshvide* fra Kong Chr. I og Kong Hans og 1 β fra Chr. 4 af 1624. De fandtes alle spredte omkring paa Gulvet baade i Koret og Højkirken.

Gamle Skikke og Fortællinger. Af gamle *Skikke* ere her kun ubetydelige Levninger tilbage: Naar et Barn er

blevet døbt i Kirken, eller dets Hjemmedaab der bleven publiceret, er det endnu almindelig Skik, at det efter Hjemkomsten udenfor Døren overleveres til Faderen, som da bærer det ind i Huset og overgiver det til Moderen; hun lægger det saa snart som muligt til Brystet, hvorefter det endelig maa sove i sin Vugge i *Daabskjolen*. Det tidligere almindelige „*Christentøj*“, en lang hvid Kjole besat foran med rigelige Baand, bruges ikke mere.

Ved *Brylluper*, der ofte vare 2—3 Dage, gaar det undertiden ret lystig til. Mange Retter Mad nydes hver Dag, medens Musiken af og til spiller op. Imod Slutningen af Maaltidet den første Dag kommer en af „*Skafferne*“ (Opvarterne) frem med et Par Tallerkener ovenpaa hinanden og med vemodig Mine hilser fra Musikanterne, at deres Strænge ere sprungne, og bede ydmygt om en lille Hjælp til ny Strænge; og til Bevis fremviser han et Stykke af en Violinstræng, som han forsigtig nok har bundet om Tømmelfingeren, da han ellers er i Fare for at blive den berøvet og saaledes blive til Latter for Bryllupsgæsterne. Efter adskillige Indvendinger og Spørgsmaal, der gjendrives og besvares med al den Vittighed, som staar til Skafferens Raadighed, maa der endelig gives nogle Skillinger (*Spillemandspenge*) paa den øverste Tallerken, og efterhaanden som de voxer paa denne, glide de ned paa den nederste. Efter endt Ronde aflægges Taksigelse for modtaget Bidrag. Strax efter kommer nok en *Skaffer* paa lignende Maade — istedetfor Violinstrængen har han en itubrukken Spiseske af Træ — med venlig Hilsen fra „*Kokkekonen*“ og Begjæring om lidt Hjælp til en ny Ske. Imens „*Tallerkenerne gaa om*“, spille Musikanterne af fuld Styrke — de have allerede faaet ny Strænge. — Den anden Bryllupsdag er „*Brudegrøden*“ en uundværlig Ret. Imedens Gæsterne ere beskæftigede med den, kommer undertiden en *Skaffer* ind med et Fad Grød, pænt udstyret; men saasnart han kommer indenfor Døren, falder han saa lang han er, Fadet gaar i Stykker og Grøden flyver til alle Sider — til Skræk for nogle og Morskab for andre. Med paatagen Undseelse samler han Skaarene og Grøden op for saa hurtig som mulig at komme bort. Nu bliver det opdaget, at Fadet var før ubrugeligt og Grøden bestod af hvid Gulvsand, hvorover en almindelig Munterhed hersker i Forsamlingen. — Senere hen paa Dagen skal der „*drikkes Skaaler*“. Et Bord bliver

nemlig hensat enten midt i Dansestuen eller under aaben Himmel, alt i Henseende til Aarstiden og Vejrliget, og tilbørlig besat med fyldte Brændevinsflasker og Snapsglas, og en *Skaffer* er Vært. Her ere nu alle mandlige Bryllupsgæster pligtige at møde for at drikke et Glas til Ære for Brudeparret, der selvfølgelig ogsaa her maa være tilstede. Ethvert Glas betaales efter Behag; dette er ogsaa *Spillemands-penge*. Musikanterne maa derfor ligeledes være tilstede og ledsage enhver udbragt Skaal med en Fanfare. — Ved Bryllupet skal Brudeparret paa en synlig Maade erklæres for at være Mand og Kvinde for saaledes at udelukkes af de ugifte og indlemmes i de giftes Lav. Dette gaar saaledes til: Efterat der er *drukket Skaaler*, lyder Musikken atter i Dandsestuen og Gæsterne strømme ind; her maa nu især Brudeparret være med i Dansen. Imidlertid har en Mand skjult hos sig den for den jyske Bonde ejendommelige strikkede, uldne, højrøde Hue, og en Kone, ligeledes skjult, et sort Baand eller Tørklæde, for ved første givne Lejlighed at sætte hin paa Brudgommens Hoved og at hæfte dette paa Bruden. Lykkes det, da er Brudeparret uden Modsigelse erklæret for Mand og Kone, hvorefter de med denne særegne Pynt maa give hinanden en Dans, hvilket ofte tager sig helt komisk ud. Denne de giftes Erobring fra de ugifte har ofte voldt blodige Slagsmaal, hvilket vel navnlig er Grunden til, at denne Spøg nu omtrent er afskaffet.

Ved *Begravelser* har det hidtil været Skik, at de af Ligfølget, som ikke ere beslægtede med den afdøde, kaste Graven til, efterat Præsten har forrettet Jordspaaakastelsen, under Degnens Sang og Klokkernes Klang, og naar de saa ere færdige, lægge de for et Øjeblik Skovle og Spader korsvis ovenpaa Graven tilligemed det ved Nedsænkningen brugte Reb.

Der skal i Faldborg Sogn have været 2 *hellige Kilder*, nemlig Enggaardskilde og Kilden i den Dal, hvor Faldborg By menes at have ligget, men intet vides mere at fortælle om dem.

Om *Skummelbak*, tæt Nordvest for Faldborg Kirke, fortælles, at paa den skal en Pige, som hed Ane, formedelst Barnemord være bleven begravet i en Vest for værende Høj, som derefter skulde være bleven kaldt *Anehøj*, hvis nuværende Navn imidlertid er *Andhøj*.

Ogsaa har her været en *Røverstue*, der endnu vises som en meget stor Grav imellem Bakkerne Vest for Flembjerg og Nord for en lille Mose, der har Navn efter den. Det er den eneste Røverstue, som Sognets Beboere nu vide af at sige her. Om denne Røverstue fortælles her følgende: Paa den Tid, den benyttedes, var den omgiven af en mægtig Skov, og en stor Busk Lyng skjulte Indgangen, der ikke var anderledes at se til end Indgangen til en Rævegrav. Igjen- nem denne snevre Aabning maatte man krybe paa alle fire ind i Forstuen, hvorfra den egentlige Stue adskiltes ved en meget stor Egedør, der siden skal være benyttet til Vaaben- husedør ved Vindum Kirke. Tæt Syd for Mosen gik Lande- vejen til Viborg, og over denne havde Røverne spændt Snore, hæftede paa en i Hulen hængende Klokke, hvis Lyd var dem et sikkert Tegn, at Vejfarende kom forbi, hvilke de saa skyndte sig at udplyndre. — En Helligdag gik Røverne til Sjørsløv Kirke, men den ene af dem og et Fruentimmer, som var med i deres Komplot, lagde Vejen om ad *Vandet*, hvor de gik ind i en af Gaardene. Efter et kort Ophold gik Røverne til Kirken, hvorhen, allerede før de kom, Gaardmanden var gaaet. Da de nu vare ene, forlangte Røverkonen af Gaard- mandskonen, at denne skulde vise hende, hvor deres Penge og andre gode Ting vare gemte, og vilde have alt udleve- ret. Konen indser snart sin farlige Stilling, fatter en rask Beslutning og viser hende hen til en *Ørk* (en stor Halvkiste), lukker den op og siger, at deri laa, hvad de havde; der kunde hun selv tage saameget hun vilde. Røverkonen træ- der til og bøjer sig ned i Ørken for at gribe Skatten, imid- lertid tager Konen hende rask i Benene, kaster hende ned i Ørken og lukker Laaget over hende. Derpaa sendte hun sin lille Søn til Kirken for at hente hans Fader, der skulde skynde sig at komme hjem; thi, skulde han sige, *nu havde hun Røverkonen i Ørken*. Da Drengen kommer, vare alle i Kirken undtagen den ene Røver. Han spørger strax Dren- gen, hvad han skulde, hvortil denne svarede, at han skulde tale med sin Fader; Røveren spurgte atter, hvad han skulde ham, og fik endelig alt at vide, hvorpaa han forestillede Dren- gen, at nu vilde han følges med ham hjem, og saa havde det ingen Fare, hvormed Drengen ogsaa lod sig nøje. Da de kom hjem, havde Konen stænget Dørene, og Røveren kunde længe med al sin Umage ikke komme ind. For at bevæge

Konen til at lukke op, slog han Drengen ihjel, parterede hans Legeme og kastede det ene blodige Lem efter det andet ind ad Vinduerne, men forgjæves. Endelig faar han den yderste Dør sprængt og kommer saa vidt, at han fra Skorstenen stikker Hovedet igjennem en *Grydekakkelovn*; men her staar Konen parat med en Øxe og giver ham sin Rest; imidlertid maatte Røverkonen blive i *Ørken*. — En anden Gang havde de samme Røvere fanget en Pige, som de beholdt i længere Tid. For at beholde Livet maatte hun sværge højt og dyrt, at hun aldrig vilde sige til nogen, hvor hun opholdt sig. En Dag fik hun Lov at gaa op til Brandstrup og de, hun talte med, spurgte nøje efter hendes Opholdssted. Hun svarede, at hun havde svoret aldrig at sige til nogen, hvor hun boede, men hun skulde alligevel nok vise dem Vej til hendes Opholdssted. I Byen havde hun nemlig faaet en Kop Gryn, og da hun gik hjem, strøede hun dem paa Vejen til Røverkulen. Derved bleve Røverne opdagede, grebne og henrettede.

Endvidere fortælles her: Faderen til disse Røvere kom en Aften ind i en Gaard i Vandet og bad om Nattely. Manden nægtede det først; men paa den gamles vedholdende Bøn tillod han ham at ligge i deres Bagerovn, den eneste Plads, de havde, og der kunde han have det godt, da de den Dag havde bagt. Imidlertid er Konen misfornøjet med denne Bestemmelse, da det stærkt kom hende for, at den fremmede ikke var et skikkeligt Menneske, hvortil Manden mente jo og bebrejdede hende, at hun altid havde saa mange Betæneligheder, og det blev ved Bestemmelsen, at den fremmede skulde ligge i Bagerovnen Natten over. Da erklærede Konen paa det bestemtteste, at hun ikke vilde i Seng den Nat, men vaage, siddende ved Kakkelovnen, og bad sin Mand at bringe hende en god Øxe, hvilken hun ogsaa fik. Saaledes rustet venter hun paa, hvad der mulig vil ske. Langt hen paa Natten, da alt ligger i den dybeste Ro, kravler den fremmede ud af Ovnen og søger igjennem Kakkelovnen, hvis ene Plade han slog istykker for at komme ind i Stuen. Han kom og saa vidt, at han fik Hovedet ind, men her tog den behjertede Kone saa alvorligt imod ham med Øxen, at han blev liggende paa Stedet.

Da Vindum og Faldborg Sognes ældre Historie staar i nær Forbindelse, meddeles her som Tillæg nogle Grunde for, at *Vindumovergaard* er af ældre Oprindelse end hidtil almindelig antaget. (Jvfr. Jydske Samlinger, II Bd.)

Før denne Gaards Oprettelse strakte Vindum By sig fra Kirken og hen imod Øst — nemlig Nord og for en Del Øst om den nuværende Eng, *Sønderhave*, som da rimeligvis tildels var Sø. Adelige Familier have boet i Vindum, som maaske oprindeligt var en Adelby. — 1490 krævede *Hartvig Limbek i Vindum* et Tingsvidne af *Meelsom Herredsting* i Anledning af et Grænseskæl (anført i „Aktstykker til Danmarks indre Forhold i ældre Tid, udg. af Fyns literære Selskab“, Odense 1841. I D. S. 18. — Originalen i Glorup Arkiv i Fyn). — At *Hartvig Limbek* ejede flere Gaarde i Vindum — om ikke hele Byen — fremgaar først af et Skiftebrev imellem hans Arvinger af Aar 1546 (sammesteds S. 19—22), ifølge hvilket *Jep Brun* og hans Sønner *Mourids*, *Hans* og *Jørgen Brun* skulde have som en Søsterlod af *Hartvig Limbeks* og hans Hustru Fru *Mettes* Arvegods den Gaard i Vindum, som *Jep Brun* nu selv iboer, desuden 4 andre Gaarde i Vindum, som vare bortfæstede; dernæst af en kgl. Dom af 1554 imellem *Mads Grøn* og *Jep Brun*, angaaende Arven efter *Hartvig Limbek*, idet *Mads Grøn* udi Vindum, „vor Mand og Tjener“, mente sig forfordelt ved Arven. *Jep Bruns* Gaard kaldes da hans „*Sædegaard*“; en ældre Dom af 1537 paaberaabes, og Kongen tildømte *Jep Brun* den omtvistede Jord. — Endnu 1537 laa Byen paa sin gamle Plads, hvilket ses af Tingsvidnet om Præstegaarden, naar det deri hedder: „then gordtt ij Vind(um) liggende østen vpp tiill kyrcken oc søndlighen wid then gordt, som *Jep Broffuen* ij boer“; altsaa har der mindst ligget 2 Gaarde paa den Plads, som nu optages af *Vindumovergaard*. Da *Jep Bruns* Gaard 1554 kaldes hans *Sædegaard*, er det rimeligt, at Sammenlægningen af de 5 Gaarde, han arvede, er foregaaet i Tidsrummet 1537—1554, og *Jep Brun* menes saaledes at være *Vindumovergaards* Stifter. Det kan ogsaa tænkes rimeligt, at *Hartvig Limbek* har fattet Planen til en *Sædegaards* Oprettelse, og at det maaske netop var ham, som tilskiftede sig Præstegaarden, der ellers laa til Hinder for Gaardens paa-tænkte Udvidelse, hvis den skulde ligge bekvemt ved Kirken. Et Sagn fortæller, at *Vindumovergaard* er oprettet af

5 Bøndergaarde, hvilket saaledes stemmer med ovenstaaende. Dens Navn menes at have været meget gammelt og kan være laant fra de Gaarde, der laa nærmest ved Kirken, og som fra ældgammel Tid kaldtes „Overgaarde“, et Navn, der træffes i flere Landsbyer. Et Sagn fortæller, at da Gaarden var bleven samlet og skulde have sin Marklod, gik en Mand hen og stillede sig paa „Skavelehøu“ (ved det sydvestlige Hjørne af Gaardens nuværende Mark) og satte Gaardens sydlige Markskæl derfra i lige Linje efter Bjerring Kirke, saaledes som det endnu findes. Syd for denne Linje blev saa den øvrige By henflyttet. — Et Brev i Himmestrup-Arkivet, skrevet med Iver Christoffersen Lykkes egen Haand, er dateret „Vindumovergaard 21 Juni 1636“ (i Anledning af en Strid imellem Vindum Mænd og Bjerring Mænd om Udskiftning af Mark eller om Grænseskæl). Det er altsaa ikke rigtigt, naar det i Dansk Atl. 4, 699 hedder, at Gaarden ved Anders Bildes Død skal være kommen i den rige Frands (Henriksen) Lykkes Eje; thi han var allerede død 1655 (Rasmussen: Optegnelser til Gisselfeld S. 93). Tvertimod har altsaa Bilde faaet den *efter* Lykkerne; om han har faaet den i Arv eller gennem sin Kone Sofie Rosenkrands, kan ikke afgjøres. Anders Bildes og Kones Billeder vare indtil for faa Aar siden paa Vindumovergaard, og hans Valgsprog, malet paa et lille Vaabenskjold over venstre Bryst, var, saavidt erindres: „*Sky Ingen, Gjør Ret.*“ Den første Del synes han imidlertid at have glemt ved Fredericia, medens den anden neppe har staaet klart for ham, da han nedbrød Faldborg Kirke, hvorfor han i Folkemunde ogsaa straffedes med Gjengangeri efter Døden. — Derimod har Anders Bilde vistnok den Fortjeneste, at han helt ombyggede Vindumovergaard. Tæt øst for Kirken opførte han Ladegaarden, bestaaende af 3 Fløje, af hvilke den sydlige og nordlige staa endnu med hans og Frues Navnetræk paa de vestre Gavle, medens den østlige Fløj, den store Lade, der menes at være bygget af Faldborg Kirke, og som siges at have været den største i Nørrejylland, for lang Tid siden er nedbrudt og en mindre Fløj opført i dens Sted. Faldborg Kirkes hugne Kampesten ere rimeligvis anvendte til alle 3 Fløje, og ikke, som der almindelig menes, til Laden; thi under de 2 Fløje, som endnu staa fra Anders Bildes Tid, er Sokkelen af saadanne Stene. Den søndre Fløj havde paa den vestre Ende op-

rindelig et stort Taarn, tækket med Bly, hvilket rimeligvis var taget fra den nedbrudte Kirke. — Desuden skal Anders Bilde have opført en interimistisk Hovedbygning af Bindingsværk Nord for Kirken; den bestod af 3 sammenbyggede Fløje, men er for lang Tid siden nedreven. Det har nok været Bildes Hensigt at sætte en Hovedbygning, der svarede fuldkomment til den af svær Grundmur opførte Ladegaard. — Ligeledes har det vistnok især været ham, der samlede Bøndergodset. Saaledes vide vi af det foregaaende, at han tilskiftede sig 2 Gaarde i Brandstrup, at han ejede Skaungaard og Faldborg Kirke, ja han ejede rimeligvis hele Pastoratet, til hvilket vi endelig vide, at han erhvervede Ret til at kalde baade Præst og Degn. Han har saaledes søgt at udstrække sit Herredømme saa vidt som muligt i Pastoratet. — Hvem der efter Anders Bildes Død fik Gaarden i Eje, er vel endnu ikke tilstrækkelig oplyst (Arkiverne i Glorup og Gisselfeld kunne maaske give tilstrækkelig Oplysning?), men i Begyndelsen af forrige Aarhundrede besades den af Monsr. Krarup, som døde i April 1711 og blev bisat i Gravhvelvingen under Koret i Vindum Kirke. Denne Begravelse er senere bleven ryddet og Ligene begravede paa Kirkegaarden. Ældre Folk kunne endnu mindes et lille Vers, der stod paa en Messingplade paa Krarups Kiste, saalydende: „Aprilis kom, slog Kroppen om, Til Himlen Sjelen vendte.“ Ved 1730 ejedes Gaarden af Generalløjtenant Irminger, senere af Johannes Mathiesen Stenfeldt, der af mange her blev kaldt den onde. Han overlod Gaarden til sin Broder Kancelliraad Stenfeldt, der tilligemed sin Hustru ere bisatte i et i Vindum Kirkes Taarn dertil indrettet Kapel, til hvis Vedligeholdelse de gave 1000 Rd. For Overskuddet af dette Legats Renter er tildels Brandstrup ny Kirke bygget. Desuden skænkede han 1000 Rd. til Vindum Sogns Fattige. Efter ham ejedes Gaarden af en Thomassen fra Fyn; han bortakkorderede Hoveriet imod en vis aarlig Afgift i Penge, hvorover han menes at være gaaet i Armød; senere af Johan Arnold Fischer til Allinggaard, i hvis Besiddelsestid Ladegaarden brændte ved Lynild i Sommeren 1795. Derefter ejedes den af Generalkrigskommissær Schukart til Nørager og Villestrup i Forening med Amtmand Fønss o. fl. i Randers. Saa kom Diensman, som flyttede Borggaarden og nedrev den store

Lade. Senere Ejere have været Niels Gjørup, Burmejster, Jürgensen og Holm; den nuværende er Rendtorff.

Om Thorup i Vindum Sogn.

Dette Thorup bør ikke forveksles med Byen af samme Navn ved Ulstrup. Det omtales i gamle Dokumenter i en saadan Forbindelse, at man med lidt Kjendskab til de tilstedeværende Forhold ikke let kan tage fejl af dets Beliggenhed. Naar der saaledes nævnes et Dokument af 1508: „Ett sandmendz breff emellom Fardrup marck och Windum marck och emellom Fardrup marck och Thorup marck,“¹⁾ saa fremgaar det tydelig deraf, at Faarup har faaet sit østre Skæl rettet, den større nordlige Del med Vindum, den mindre sydlige Del med Thorup, og saa bliver det herefter ikke vanskeligt at bestemme Thorups Beliggenhed. Det antages nemlig for afgjort, at Thorup Mark har strakt sig fra Faarup Mark langs den saakaldte Aalvej (Adel?) eller Randersvej, indtil denne sænker sig ned paa den lavere liggende Sandmark, og derfra har fulgt en Linie i sydøstlig Retning tæt Syd om Lille Mølle ud til Gudena. Dette var saa omtrent Thorup nordlige Skæl; det sydlige antages for vist at have været Tangeaa og Gudena. Thorup Mark har saaledes dannet en Trekant med bugede Sider henimod Topunktet i Øst, hvor der findes en prægtig Eng under Navn af *Thorupvraa*. Et Par Agre længere mod Vest, i Nærheden af hvor Thorup kan antages at have ligget, kaldes *Smalthorup*. Disse Navne synes tydelig at minde om Thorups Tilværelse paa denne Egn. Om det saa har været en eller flere Gaarde, vides ikke. Derimod ved man med Vished, at der har været en Vandmølle, hvoraf tydelige Spor endnu findes i Nærheden af Hedegaard. Istedetfor denne skal saa Vindum eller Lille Mølle være bygget.

Vindum Sogns sydlige Grænse antages oprindelig at have været Vindelsbæk, Lilleaa, Tangeaa og Gudena, men nu indtager Tange By i Højbjerg Sogn et ikke ubetydeligt Areal Nord for Tangeaa, hvilket antages at være omtrent Halvdelen af Thorup Mark, hvorimod den nordlige Halvdel

¹⁾ „De ældste danske Arkivregistraturer“ ved T. A. Becker. 2 Bind, Side 371.

størstedels er lagt under Hedegaard, der vel sagtens i en senere Tid er fremstaaet paa den øde Del af Thorup Mark, som var forbleven under Vindum Sogn. Den førømtalte Eng, Thorupvraa, har tidligere hørt under Vindumovergaard. Hvorledes denne Deling er fremkommen tilligemed det unaturlige Sogne-, Herreds- og Stiftsskæl vil tildels forklares af følgende gamle Dokumenter:

1466: Pergmetz skiøde paa tho fierding jorde paa Tunge marck och tho fierding jorde paa Torup marck.¹⁾

1466: Pergmetz laugheffdt paa en fierding jorde paa Torup marck.²⁾

1486: Tingswintne aff Medelsomherritzting att Alling closter haffuer en fierding jorde offuer ald Torup marck.³⁾

1554: Enn papirs herritztingsdom aff Medelsomherritzting liudindis om nogen brug, Alling closter thiener j Tange haffuer thennom tilholtt j Torup marck j Medelsomherritt.⁴⁾

Alling Klosters Rettighed paa Thorup Mark synes saaledes fra først at være fraskaaret dette og indlemmet i Tange By, og kaldes i daglig Tale Nørretange.

I Hoveriets og Fællesskabets Tider synes Hedegaard og Nørretange at have udgjort et Ejerlag for sig; thi de havde Marker og Enge imellem hinanden. Saaledes havde Hedegaard Engskifter ved Tangeaa, medens Nørretange havde Engskifter ved Hedegaard. Paa Hedegaard Mark er en høj Bakke ved Navn *Kjellingstedbak*.

---

¹⁾ „De ældste danske Arkivregistraturer“ ved T. A. Becker. II B. S. 174. — ²⁾ Sammesteds Side 174. — ³⁾ — S. 175. — ⁴⁾ — S. 174.

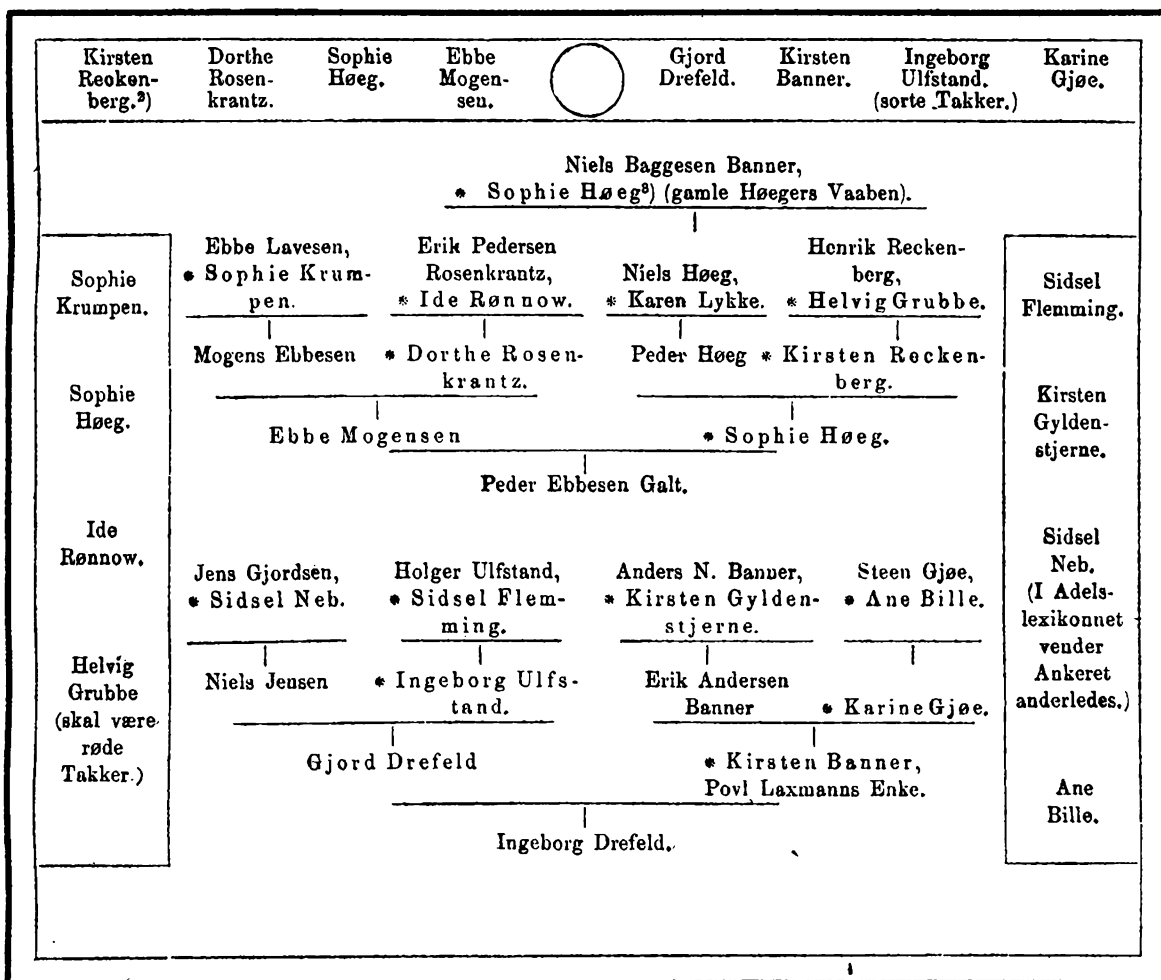
rotolitt. Bertram, Aalborg.

Lugtsten over Peder Ebbesøn Galt, hans Frue Ingeborg Ojordsdatter
 og deres Søn Mogens Galt i Sövind Kirke.

(Efter S. Ahildgaards Originaltegning i det kgl. antiquariske topographiske
 Archiv)

Forklaring¹⁾

over

Ahnerækken paa Ligstenen.

¹⁾ meddelt af Biskop Engelstoft.

²⁾ Vaabnet skulde have Prikker i øverste og et rødt Hjørne i nederste Halvdel.

³⁾ hvis Vaaben er sat istedenfor Peder Ebbesen Galts Morfaders Moders, Karen Lykkes, muligvis paa Grund af den efter de gamle Høegers Uddøen foregaaede Forandring i Slægtens Vaaben.

Justitsraad Hvass har gjort opmærksom paa, at flere af Vaabnerne paa Ligstenen maa være huggede ikke efter Segl, men efter Seglringe, hvorved fremkommer, at Galternes 3 hvide og 3 blaa Skraabjelker og Rosenkrandsernes skaktavlede Skraabjelke vende fra venstre til høire, samt at de gamle Høgers Svinehoved ligeledes vender mod venstre, og Gjærnes Ibskaller ere satte fra venstre Hjørne, ligesom omvendt Skraadelingen i de yngre Høgers Skjold er bleven fra høire, i Stedet for at i alle disse Henseender det Modsatte er det sædvanlige i disse Familiers Vaaben.

Tyrrestrup

efter Hjemmel og Sagn.

Ved afdøde Pastor Hans Brøchner til Gangsted og Søvind.
(Skrevet 1837.)

(I den Overeenskomst, Kong Erik Menved d. 14de Decbr. 1315 i Nyborg indgik med Hertug Erik af Sønderjylland, vedtoges, som det synes, en „Udvexling af yderligere Forløfte inden kort Frist ved Tyrrestrup Kirke“; see Hvitfeld Danm. R. Kr. Udg. af 1652 S. 383—5. Denne Efterretning og den smukke Ahnsteen over Galterne i Søvind Kirke foranledigede en Henvendelse til Eieren af Tyrrestrup Hr. O. J. Søltoft for at erfare, om der sammesteds skulde være opbevaret ældre Minder af Interesse, og blev da det neden aftrykte Arbeide velvillig stillet til Raadighed for Samlingerne. For at bevare Billedet af Ligstenen over Galterne have Udg. ved Capitain A. P. Madsen ladet tage en Calque af S. Abildgaards Tegning deraf, hvilken findes i det antiqv. topogr. Archiv ved Museet for nordiske Oldsager, og lade denne lithographeret følge Hæftet. Endvidere ere enkelte Anmærkninger tilføiede og nogle Forkortelser foretagne.)

Sydøstlig i Voer Herred, noget over en Fjerdingsvei i Synslængde fra Horsens Fjord, ligger Hovedgaarden Tyrrestrup.

Den er meget gammel og har allerede Aar ca. 1400 tilhørt Familien Galt; denne synes fortrinligen at have betragtet den som Slægtens Bolig, ligesom den og havde sin Begravelse ved Søvind Kirke, og Galternes Liig førtes derhen fra andre Landets Egne.

Gaardens Navn er, med ubetydelig Forandring, altid

skrevet saaledes som ovenfor — stundom forekomme „Tørstrup“, „Tyrestrup“ og, under et latinsk Document „Turestrup“, men Intet af disse tyder paa nogen væsentlig Forandring. Navnets Oprindelse maa søges i en fjern Tid; men om det skal nedledes fra Guden „Tyr“, Manden „Tyre“ eller Qvinden „Tyra“, kan ikke afgjøres.

Gaardens Historie og de Forandringer, der ere foregaaede med dens Bygninger, Mark, Gods og øvrige Tilliggende, slutte sig bedst til Eierne, hvorved det Hele da tilføjede lettere bringes i chronologisk Orden.

Førend Aaret 1400 vides Intet om Gaardens Eiere, uden at den allerede da tilhørte Familien Galt og maaskee just Danmark Befriers Niels Ebbesens Afkom¹⁾.

Af Mangel paa anden Veiledning maa jeg følge Pontoppidans danske Atlas, hvad Eiernes Navn angaaer, og saavidt de i Tiden naae, og derefter nævne:

1. *Ebbe Galt.*

Han levede ca. 1400 og var gift med Sophie Krumpen.

2. *Mogens Ebbesen Galt.*

Han var gift med „Dorthe Rosencrants“, der, ifølge Hoffmann, var en Datter af Erich Rosencrants og Ide Rönnow. Erich Rosencrantses Broder, Niels Rosencrants til Tange døde i Aaret 1469.

3. *Ebbe Mogensen Galt.*

Han var gift med Sophie Høeg ca. 1500.

4. *Peder Ebbesen Galt.*

Det er ham, hvis Navn „Peder Ibsen“ eller „Peer Yvs“ endnu lever i mangfoldigt Minde i Egnen af Tyrrestrup.

Han var en i sin Tid mægtig, virksom og mærkelig Mand. Der kan ikke tvivles om, at han er den „Petrus Ebbonis“, der nævnes i Manuscriptum Schibyense og om hvem deri fortælles, at han tilliggemed Johan Rantzau i Sommeren 1534 blev slagen af Lybekkerne ved Nyborg.

Senere finde vi Peder Ibsen i megen og hæderlig Virksomhed.

Som Æigens Raad underskrev „Petrus Ebbonis de Turestrup“ paa Herredagen i Odense 1539 det Diplom, hvorved Universitetet i Kjøbenhavn funderedes paa Ny, og tillagdes Knardrup Kloster med alt dets Gods o. m. m.²⁾

¹⁾ Se Anmærkninger ved Slutningen af Artiklen.

I Herredags Dommen 1540 Dagen efter Laurentii Dag, i Peder Oxes Arvesag med hans Morfader Mogens Giøe, paaberaabes et „opne Brev af oss elskelig Peder Ebbesen, vor Mand og Raad.“

Bekræftelse paa en Contract af 1541 mellem Peder Oxe og Medarvinger i samme Sag har Kong Christian den Tredie udstedt i Overværelse af flere Herrer, deriblandt Peder Ebbesen „oss elskelig vor Mand og Raad“; — han har imidlertid ei, som flere af de Andre, „Hr.“ foran sit Navn, thi han var ei Ridder.²⁾

Peder Ebbesen nævnes og som Rigens Raad i det Brev — 1541 — hvorved Christian den Tredie funderede Viborg Hospital.

Aar 1542 var Peder Ebbesen, „vor Mand og Raad“, Befalingsmand over Aarhus Stift, som sees af Kong Christian den Tredies Brev, dateret „Ribe Søndag Jubilate 1542“, hvorved skienkes en Eng til Sct Karens Huus — Hospitalet — i Aarhus. Samme Aar underskrev Peder Ebbesen som Relator et Kongens Brev, hvorved Vorgaards Mark norden Aarhus skienkedes Byen, fordi den nu „tvende Reiser“ havde lidt af Ildebrand.³⁾

Foruden Tyrrestrup og Palsgaard, hvilken han havde arvet, fik han og 1540 Birkelse i Vendsyssel, der 1536 som geistligt Gods var kommen under Kronen.

Peder Ebbesen var gift med Ingeborg Gjordsdatter. Nogle have benævnt hende „Rosencrants“, Andre „Drefeld.“ At det sidste er det rette, har Student T. A. Becker uimodsigelig godtgjort: blandt Thotts Manuscripter nemlig findes et Gieldsbrev, udstedt Ao. 1529, vor Fruedag af Kong Frederik den Første til Peder Ebbesen Galt, hvori først Tilstaaelse for Penge, som Kongen havde laant af Peder Ebbesen, dernæst paa hans Hustrues Vegne for 1,000 rhinlandske Gylden, „som hendes Fader Giordt Nielsen havde Hyndtsgaffiwele⁴⁾ Slot og Lehn udi Pant fore af vor kiere Broder Koning Hans,“ hvorfor pantsattes: „Lundeness, Skiernebro ock den Tolle ock frihet, som dertil hører, og afgaaer ock de herri-ter som nu tilligge for^{næ} Lundeness som er bølling herrit, hammr herrit, gyrding herrit, hiern herrit.“

Giord Nielsen Drefeld eiede Gierness og Engelsted i Skaane. — Aar 1498 sendtes han Hertug Frederik til Hjælp

og deltog i det famøse Tog til Helgoland. Han døde 1520, og da han var sidste Mand af sin Slægt, blev Vaabenet med ham nedlagt i Kisten. Giord Nielsen havde endnu en Datter Ane, som blev gift med Anders Bjørnsen til Steenalt.⁵⁾

Foruden 1. Mogens og 2. Giord, der herefter nævnes blandt Eierne af Tyrrestrup, havde Peder Galt, i sit Ægteskab med Ingeborg Giordsdatter, følgende Børn:

3. *Sophie* Galt til Lindholm, gift med Christopher Felsenberg Pachs eller Pogwisch til Taarup og Lindholm. Begge ere begravne i Merløse Kirke. Over dem er et Epitaphium, der viser: „at han, i 47 Aar, var Befalingsmand paa Holbæk Slot og døde 1608 i sit 98 Aar“. Hun døde 1603, 63 Aar gammel. Paa Altertavlen i Tostrup Kirke i Merløse Herred findes 2de Vaabener med Underskrift: Sophie Galt — Christophr Powisch.

4. *Niels* Galt til Engelsted eller „Ingildstadgaard“, gift med Elisabeth Hvitfeld; han var Fader til den uheldige *Admiral Peder Galt*, der, formedelst begangne Forseelse i den svenske Krig, blev actioneret og 1644 den 31te August hals-hugget i Kjøbenhavn⁶⁾. Pontoppidan kalder ham bestemt Sødskendebarn til Mogens Giordsen Galt til Tyrrestrup. Admiral Galt var gift med Birgitte Mogensdatter Baad til Tisselholdt, cfr. Worm, 1 Tome, Pag. 340.

5. *Anders* Pedersen Galt til *Birkelse*, gift med Ingeborg Brokkenhuus. Deres Søn Ebbe Andersen Galt giftede sig med en ufri Qvinde og overlod Godset til sin Fasters Søn, Niels Kaas, gift med Margarethe Banner. Niels Kaases Moder maa jo da og have været Peder Ebbesens — 6te Barn. Samtidig findes endnu — 7? — *Ane* Pedersdatter Galt, gift først med Morten *Venstermann*, derpaa med *Falk Brahe* til Ourebyegaard paa Lolland — Falk døde i Engelland.⁷⁾

Peder Ebbesens Gravminde, en meget svær Steen, findes i Altergulvet i Søvind Kirke.

Stenen fremstiller 3de veldannede Heelfigurer: Fru Ingeborg mellem Mand og Søn.⁸⁾

Efterat have meldt om Peder Ibsen, hvad jeg har Hjemmel for, maa jeg og tilføie, hvad jeg har Sagn for.

1. En Jule-Aften skal han gennem et Vindue have ihjelskudt sin Svigerfader i Torupvolde, fordi den Gamle bebreidede ham at have nedrevet 18 Kirker.

Den Gamle kan, efter Foranmeldte, ikke have været

hans Svigerfader; men at en catholsk, især ivrig catholsk. Herremand blev skudt, betydede i de Dage vist kun saare Lidet, saa dette Rygte godt kan rime sig med den Anseelse, hvori Peder Ibsen siden stod; — under givne Omstændigheder kan det endog have været en fortjenstlig Handling.

Peder Ibsen var imidlertid ei den eneste, der rev Kirker ned i de Dage og tilegnede sig Kirkens Gods, saa gjorde den Tid alle Adelige og Enhver, der havde Magt.

2. Han nedrev 18 Kirker, blandt dem Aas Kirke, sønden for Aas By, udi Søvind Sogn og brugte Stenene af den til Grund under sin Gaard Tyrrestrup, som han formodentligen har ombygget. Borggaarden med Fruerstuen var da paa alle Sider omgiven af dybe Grave, som den er endnu paa tre; kun for faa Aar siden er den østre Grav fyldt.

Den Dag i Dag tale Bønderne ilde om Peder Ibsen, hvergang Veien til Søvind Kirke, til hvilken de sogne, bliver dem lang og møisom.

Som sees af det endnu forhaanden værende Grundlag, kan Aas Kirke kun have været liden, omtrent 16 Alen bred og lidt over dobbelt saa lang; imidlertid har den maaskee dog været Torupvolde-Mandens Sognekirke, skjønt ingen Fordybning vidner om Gravkjælder, saa han neppe har havt Begravelse der; men hans nærmeste Kirke var det, og man kan da ei fortænke ham, om han talte Peder Ibsen noget haardt til, fordi han nedrev den.

3. For at faae Hovmark til Tyrrestrup accorderede Peder Ibsen med en vis Mand om saameget Jord, som han kunde omride, medens Præsten prædikede i Søvind Kirke, og saa rap, som Peder Ibsen red, kastede den Anden det saakaldte „lange Dige“ sønden for Tyrrestrup Mark. — Til Lykke for Toftumerne fik de det at see og Bud sendt ned til Præsten om at ende Prækenen; ellers var hele Toftum Mark kommen ind under Hovmarken. — Et Minde om det afbrudte Ridt har man endnu i den Bugt, som Diget slaer i det sydøstre Hjørne.

Lignende Adkomst vil man og vide, han havde til den saakaldte „Fruens Hauge“, der forhen har hørt under Tyrrestrup, men nu er kommen derfra.

4. Enden kunde ikke blive anderledes. Fanden tog ham omsider. Der haves saa mange og omstændelige Beretninger herom, at Tingen ei er til at omtvivle.

Flugten med Peder Ibsen gik over Halen, saa kaldes den sydvestre Deel af Tyrrestrup Mark —, og der tabte han sin ene Tøffel — videre ned over Horsens Fjord; her hvilte Fanden sig med den grove Synder paa en Skibsmast; men da sank Skibet, saa Vandet spillede paa Relingen. „Hvad nu!“ raabte Skipperen og hørte Stakkelen klynkende svare: „Peer Yvs! Peer Yvs!“ — da mærkede han, hvad der var paafærde, smed i en Hast Psalme- og Bønnebøger omkring til Folkene, hvorpaa disse begyndte at synge og bede. Det hjalp. Skibet hævede sig, men jublende raabte Fanden, idet han drog bort:

„Te Høls Te Høls, te Hekkenfels!
mæ Peer Yvs, mæ Peer Yvs!

den grou Synner, den grouselig Herre!“

For at skjule denne skammelige Elendighed kom Familien endeel Steen i Kisten, der saaledes bragtes til Søvind Kirke.

Vistnok har Peder Ibsens Haand hvilet tungt paa hans Undergivne, og disse have fundet Trøst og Hevn i dette straffende Eftermæle.⁹⁾

En bedre Erindring haves ellers om ham i Haverne i Toftum og Ørbæk i „Peder Galtes Pærer“.

I Peder Ibsens Tid nævnes Hr. Gregers — Gregorius — som første *Præst i Elbæk* efter Reformationen.

5. *Mogens Pedersen Galt.*

Han var ikke gift; det havde ellers været ommeldt paa hans Ligsteen, men at han virkelig har eiet Tyrrestrup, sees deraf, at den kaldes „hans Gaard“. Han døde 1575.

Hr. Niels var Præst i Elbæk ca. 1560, hvorlænge før eller efter, kan ei med Vished angives.

6. *Gjord Pedersen Galt*

arvede nu 1575 Tyrrestrup efter sin Broder Mogens. Giord Galt var gift med Regitse Rosencrantz, en Datter af Folmer Rosencrants til Steensballegaard og Margrethe Gyldenstjerne; han døde 1591.

Da Galternes Begravelse i Søvind Kirkes Altergulv ei havde Plads til flere Kister, opførte han en stor grundmuret Begravelse over Jorden paa Kirkegaarden lige ud for den søndre Side af Choret, fra hvilket og var Indgang til Begravelsen; paa dennes søndre Gavl vare indrammede Jern-

bogstaverne G. G. — R. R. Om dette Begravelses Nedbrydelse vil handles under en senere Eier.

Med denne Gjord Pedersen Galtens Søns Axels Søns Gjords Søn Knud Henrich Galt til Viumgaard og Østergaard, der af Bønderne blev ihjelslagen i Østergaards Lade 1698, uddøde Slægten paa Mandslinien.¹⁰⁾

I Gjord Galts Tid var Hr. Niels Christensen *Præst i Elbæk* omtrent 1590.

7. *Mogens Gjordsen Galt.*

anføres ikke af Pontoppidan som gift. Efter hans Død gik og Gaarden fra Galterne og maaskee til en Slægtning paa hans Moders Side.

Hr. Erich *Erichsen*, Provst i Voer Herred, var *Præst i Elbæk* i hans Tid, omtrent Aar 1620.

8. *Ebbe Gyldenstjerne*

kaldes — 1648 — „kongelig Majestæts Kammerjunker.“ Han var gift med Margarethe Friis, ventelig en Datter af Albert Friis til Haraldskjær, og bragte hun da sin Mand 27,000 Rd. i Medgift.

Skanderborg Tingbøger nævne i Begyndelsen af Aaret 1656 „Ebbe Gyldenstjerne til Tyrrestrup“, men længere hen i Aaret „*Margarethe Friis til Tyrrestrup*“, saa han vel i Løbet af dette Aar er død.

Under de 2de sidste Eiere har jeg tænkt mig de stakels Bønders Tilstand god: Eierne havde kun dette Gods, vare uden Børn og vistnok velhavende; de havde da som ei Trang, saa ei heller Sind til at flaae deres „Tjenere“; men nu, og det i en for Land og Folk ulykkelig Tid — kort efter 1660 — skete Forandring.

Hr. *Christen Erichsen* — Provst i Voerherred — var *Præst i Ebbe Gyldenstjernes Tid* og levede efter Aaret 1650, som sees af Tingsvidnet i Præsteveis Sagen 1694, hvor Hr. Christen nævnes som levende for 44 Aar siden.

9. *Otto Pogwisch.*

Om han fik Gaarden efter Fru Margarethe ved Arv eller Kjøb, vides ei, men ikke ret længe synes han at have eiet Tyrrestrup.

Han var gift med Rigsraad Oluf Parsbergs Datter, og da han fik Palstrup — cfr. Hoffmann — imod at betale Parsbergs Gjeld, har han vel ladet Tyrrestrup gaae til Kongen i Afdrag paa Gjelden.

Aar 1672 findes en Otto Pogwisch, Geheimeraad og Eier af Saltø, som vistnok er den samme.

At han allerede 1668 havde forladt Tyrrestrup, sees af Skanderborg Tingbøger, hvor det hedder: „Aar 1669 den 12te Dcbr. steffede Anders Holgersen, Forpagter paa Hastedgaard, paa Hs. Excellentse, Hr. Generalkrigscommissair Pogwisches Vegne, denne gode Mands forrige Tjenere til Tørrestrup og tiltalte dem for med hvis de restere til deres forrige gunstige Hosbonde.“

Med hans Gunstighed synes det saaledes ikke at have været stort bevendt.

Hr. Anders Sørensen *Glud* — formodentlig en Søn af Hr. Søren Jelling i Glud — var *Præst* i Elbæk til 1659, da han vistnok døde, thi i Tingsvidnerne nævne Bønderne ham altid „salig Hr. Anders“, som tyder paa, at han er død iblandt dem. Hans Eftermand var Hr. Niels Holgersen — vist en Søn af Hr. *Holger Gabrielsen* i Hylke — om ham vides kun, at han blev ordineret 1659 og døde 1668.

10. *Henrich Müller.*

I Indledningen til Müllernes Slægttavle, som ligger her for mig, hedder det om ham: „Henrich Müller til Draxholm og Sæbyegaard, forhen Rentemester, Amtmand over Kallundborg, Samsø og Sæbyegaards Amter, født i Itzehoe d. 16de Marts 1609. Da han havde lagt store Summer ud under Krigen 1658—1660, gav Kongen ham 1663 i Betaling alt kongeligt Gods i Draxholms og Sæbyegaards Amter m. m., saaat han eiede Sæbyegaard, Katterup, Gundetved, Aagaard, Bøstrup, Draxholm, Anneberggaard, Skjoldenesholm, Leiregaard, Kornerup, Skulderupholm, Sonnerup og Drysselholm i Sjælland, Tyrrestrup og Lønborggaard i Jylland, Part Løckens Kobberværk, desuden Ovne m. m.“ Af disse Gaarde kom siden nogle til Jøden Texeira i Amsterdam, der havde forstrakt ham med Penge. Han blev adlet 1ste Mai 1674; omtrent ved samme Tid blev han Etatsraad; gift 3die Juli 1633 med Sophie Rosenstjerne, som døde 3die Marts 1669 og blev adlet 7de Mai 1674, altsaa fem Aar efter hendes Død. Samme Aar og Dato adledes Henrich Müllers trende Svigerdøtre: Constance Marselis, Margarethe Bartholin og Ingeborg Margarethe Mechlenburg, ligeledes 1ste Mai s. A. en afdød Svigersøn, Dr. juris Caspar Bartholin.

Man seer ellers, at om Etatsraad Müller har tjent Kon-

gen med Laan, da har han og vidst at sikkre sig og var en Mand, der forstod at fiske i rørte Vande.

Paa Draxholm og Skjoldenesholm nær veed man, at alle de øvrige Eiendomme kom til Müllers Børn, saa han maa have kjøbt Jøden fra sig med Penge. Paa Stamtavlen findes nemlig hans Børn med deres Besiddelser anført saaledes:

1. Henrich Müller til Lønborggaard, g. Constance Marselis.
2. Christian Müller til Katterup, g. 1) Sophie Schönbach, 2) Margrethe Bartholin.
3. Frants Müller til Gundetved, g. Ingeborg Margrethe Mechlenburg.
4. Jørgen Müller til Tyrrestrup, g. Cathrine Pøgwisch.
5. Ane Cathrine Müller til Kornerup, Bøstrup og Anneberggaard, g. Caspar Bartholin.
6. Drude Müller til Aagaard, Drysselholm og Leiregaard, g. Thomas Finke, adlet 1ste Mai 1674.
7. Sophie Müller til Sonnerup, Skiellerupholm og Sæbyegaard — gift Commerceraad Johannes Finke, der og adledes 1ste Mai 1674.

Endnu skal han have havt en Søn, som ei her er nævnt, men menes at have været

8. Georg Rudolph Müller til Øllingesøegaard, g. Edel Urne Mund — Hjemmel for denne Mening anføres ikke.

I en Stump Danmarks Historie, som han udgav c. 1825, har Literatus P. Obel ellers kastet et blodigt Stænk paa Henrich Müllers Minde: efterat have fortalt, hvorlunde Frants Rantzau, forlovet med Frøken Ane Cathrine, Datter af Kong Christian den Fjerde og Kirstine Munk, druknede i Rosenborg Have, men Rygtet gik „at han var kastet i Graven ved tvende af sine Tjenere, efterat de havde hisset Vindebroen, saa han i Mørket paa sin Vei fra Slottet styrtede ned, tilføier han: „den ene af disse Tjenere hed Henrich Müller og blev siden Rentemester“. Han siger dette saa ligefrem, at man maa troe, han har Hjemmel for det; men derom burde han givet Oplysning, ei alene for Læsernes Skyld, men for Familiens, der billigen kunde kræve ham til Regnskab.¹¹⁾

Tyrrestrup skal Müller efter Sagnet fra først af have havt i Pant for 1000 Kroner, men 1668 fik han af Kong Frederik den Tredie formeligt Skjøde paa „Tyrrestrup, Søvind, Toftum, Ørbæk, Blichsted samt en Deel af Haldrup, Tvingstrup og Aas,“ saaledes at Kongen, med Aars og Dags Var-

sel kunde indløse disse Eiendomme for 50 Rd. — Kroner — pr. Td. Hartkorn; hele Kjøbesummen beløb 24,025 Rd. Kroner. — Christian den Femte fraskrev sig denne Reluitions Ret ved Brev af 31te Marts 1674 „formedelst befunden gode og tro Tjeneste.“

Med forbeholdt Reluitions Ret solgte Kongen ham siden — 30te Sept. 1674 — Gangsted, Søvind, Kattrup, Tolstrup og Ørritslev Kirker.

Om Henrich Müller som Eier af Tyrrestrup haves kun en eneste Erinding, hvilken findes i Skanderborg Tingbøger, hvor det hedder: „Aar 1669 den 16de April stevnede Palle Pedersen, Forvalter paa Stensballegaard, paa Hr. Rentemester Henrich Müllers Vegne, alle velbemeldte Hr. Rentemesterens Tjenere til Tørrestrup.“

Hvad Pogewisch levnede i Februar samme Aar, har da nu vel Müller flaaet af dem.

Ved sin Ophøielse i Adelstanden fik Henrich Müller følgende Vaaken: Skjoldet deelt i fire Qvarterer. En rød Bjælke gennem de 2de hinanden mødende Qvarterer. I hvert af de to andre: tre Dragehoveder, to foroven og et forneden med blaa Tunger. Disse Qvarterer have rødt Felt, de overskaarne hvidt Felt. I Midten af Skjoldet et mindre Fløi; i dettes høire gule Halvdeel et halvt sort Møllehjul; i venstre blaa en gjennemskaaren hvid Lillie. Oven paa dette store Skjold en aaben kronet Turneerhjelms, hvoroven-paa igjen kneiser en dobbelt hvid Lillie.

Den allerede afdøde Sophie Rosenstjernes Vaaben, deelt fra Tværhjørnerne ved en skraaløbende Bjælke med 3 hvide Roser og saavel oven som nedenfor i det tomme Rum en gylden Stjerne med sex Straaler. Ovenover Skjoldet en aaben Hjelms, derover en gylden Stjerne og paa hver dens Side en udstrakt halv gylden, halv blaa Ørnevinge.

Som Bestyrkelse paa Salomons: „og jeg saa, og see, Alting var Forfængelighed“ har jeg seet de originale Diplomer i Henrich Müllers Søns Henrichs Søns Selios Søns Christophers Søns Selio Georgs ældste Datters Ermegaard Sophies Væрге, og hun er nu — 1837 — gift med Skræder Jørgensen i Grumstrup.

Følgende Extract af Frederik den Tredies Skjøde til „Rentemester, Kammerraad og Kammerassessor Müller“ oplyser Forholdet mellem Hartkornet før og Hartkornet efter

Matriculen samt daværende Fæsteres Navne, hvoraf sees, at dog nogle Familier have vedligeholdt sig fra da til nu:

1. Tyrrestrup med Hoved Skov — hvoraf Fruens Have, Hr. Jørgens og Biskops Have vare Dele —
 Hartkorn . . . . . 74 Tdr. „ Skp. „ Alb.
2. Brichsted med Fæstere, Hartkorn:

Peder og Jørgen Sørensen	6 $\frac{1}{2}$	—	2 $\frac{1}{2}$	—	2	—
Michel Rasmussen	7	—	„	—	„	—
Rasmus Juel	7	—	3	—	1 $\frac{1}{2}$	—
Jens Søffrensen Trygge	8	—	2 $\frac{1}{2}$	—	2	—
Anders Lassen og Niels Jørgensen	11	—	1	—	1 $\frac{1}{3}$	—
Jens Søffrensen Kiær	3	—	6	—	2 $\frac{2}{3}$	—
Christoffer Søffrensen	2 $\frac{1}{2}$	—	2	—	„	—
Henrich Graffuer	2 $\frac{1}{2}$	—	„	—	2 $\frac{2}{3}$	—
Jens Schallesen	1 $\frac{1}{2}$	—	1 $\frac{1}{2}$	—	2	—
3. Søvind med do. do.
 Jens Søffrensen og Laurits

Jensen	10	—	1 $\frac{1}{2}$	—	„	—
Jens Pedersen	8	—	„	—	„	—
Jens Eskesen og Søffren Eskesen	6 $\frac{1}{2}$	—	2 $\frac{1}{3}$	—	2	—
Jørgen Nielsen og Jens Jensen	5	—	4 $\frac{3}{4}$	—	„	—
Søffvind Mølle: Tyre Møller	6	—	2	—	„	—

 Hmd. Michel Bierre et Gadehuus.
4. Toutum:
 Laurits Rasmussen og Michel Sørensen . . . . . 13 — 3 — „ —
 Hans Jensen . . . . . 10 $\frac{1}{2}$ — „ — 2 $\frac{2}{3}$ —
 Rasmus Andersen og Jens Willumsen . . . . . 10 — 3 — 1 $\frac{1}{3}$ —
 Peder Andersen og Niels Andersen . . . . . 9 $\frac{1}{2}$ — 3 — „ —
 Søffren Jørgensen og Peder Pedersen . . . . . 8 — 2 $\frac{1}{2}$ — 2 —
 Søffren Lauritsen . . . . . 6 $\frac{1}{2}$ — 2 $\frac{1}{2}$ — 2 —
 Eske Søffrensen . . . . . 6 — „ — „ —
 Søffren Michelsen og Rasmus Jensen . . . . . 5 — 2 $\frac{1}{2}$ — 2 —
 Jens Frantsen . . . . . 1 $\frac{1}{2}$ — 2 $\frac{1}{2}$ — 2 —
 Anders Jørgensen . . . . . 1 — „ — 2 $\frac{2}{3}$ —
 Niels Træskomand . . . . . 1 — „ — 2 $\frac{2}{3}$ —
 Huusmænd Jens Rasmussen Kok og Søffren Jensen.

5. Ørbæk.

Oluf Nielsen	12 $\frac{1}{7}$ Tdr.	1	Skp.	1 $\frac{1}{3}$ Alb.
Jørgen Gregersen	12 $\frac{1}{2}$	—	1	— 1 $\frac{1}{3}$ —

6. Aas.

Albret Jensen og Rasmus

Andersen . . . . . 8 — 2 $\frac{1}{2}$ — 2 —Rasmus Michelsen . . . . . 8 — 2 $\frac{1}{2}$ — 2 —Michel Nielsen . . . . . 8 — 2 $\frac{1}{2}$ — 2 —

Laurits Søffrensen og Søren

Knudsen . . . . . 9 — 2 $\frac{1}{2}$ — 2 —

Søffren Nielsen og Oluf

Jørgensen . . . . . 8 — 2 $\frac{1}{2}$ — 2 —Anders Jensen . . . . . 8 — 2 $\frac{1}{2}$ — 2 —Søffren Nielsen . . . . . 8 — 2 $\frac{1}{2}$ — 2 —Peder Poulsen og Anders Jensen 8 — 2 $\frac{1}{2}$ — 2 —Niels Allesen . . . . . 8 — 2 $\frac{1}{2}$ — 2 —Jens Michelsen og Jens Jensen 5 $\frac{1}{2}$ — „ — „ —

Hmd. Jørgen Nielsen, Jacob Vogensen, Jens Schnedicker, Lass Søffrensen, Rasmus Mortensen, Peder Poulsen, Søffren Røde, Bent Schiøtte, Niels Iffversen.

7. Haldrup med henved . . . . . 80 Tdr. Hartkorn.

Haldrup Mølle — Jørgen Møller . 15 — —

8. Tvingstrup Peder Nielsen . . . . . 11 — —

I Alt

Hovedgaards Taxt . . . . . 74 Tdr.

Bøndergods — . . . . . c. 419 Tdr. 5 $\frac{3}{4}$ Skp. 1 Alb.

Ved Etatsraad Müllers Død vare tvende af hans Sønner fraværende, nemlig Christian, der 1688 blev Amtmand over Island¹²⁾, og Jørgen, Amtmand over Nedenæs og Bamble Lehn i Norge; disse overlode tillidsfulde Delingen af den rige Arv til Brødre og Svogre i Danmark, navnlig til Frants Müller og Commerceraad Johannes Finke. Med hvad Redelighed disse rygtede dette Hverv, faae vi siden at see.

Til samme Tid, som Rentemester Müller fik Tyrrestrup, blev Hr. *Oluf Rasmussen Rytter* ordineret 1668 til *Præst* i Elbæk — blev siden Præst i Voerherred — døde 1690.

I Elbæk Præstegaard skal have ligget en af ham affattet Fortegnelse paa Kaldets aarlige Indkomster, ventelig i hans første Aar, siden blev det sagtens bedre; de beløbe sig til 30 Rd., formodentlig Kroner; dertil føier han det billige Udraab: o misera vocatio!

Efter ham kom Hr. Oluf Christensen Zeuthen, ord. 1690, resign. 1718, døde 1720, 76½ Aar gl. Han var gift med Maren, Datter af Magister Jens Burchardt paa Samsø; med hende avlede han 17 Børn; fra ham nedstamme formodentlig de endnu i Kjøbenhavn og Sjælland værende af Navnet *Zeuthen*.

Da Aggestruerne vilde formene ham den lige Vei fra Elbæk til Søvind, maatte han til Gjendrivelse af deres falske Tingsvidne 1694 optage et nyt, hvorved han beholdt Veien vesten om Aggestrup.

11. *Johannes Finke.*

Til liden Hæder for ham nævnes han her som Eier af Tyrrestrup; thi snart blev han tilligemed Frants Müller og Bartholins Enke Fru Ane Cathrine Müller af Christian Müller og Jørgen Müllers Enke Karen Henningsdatter Pogwisch beskyldt for svigagtig Deling af Henrich Müllers Bo.

I Førstningen have de Anklagede vel ikke villet bekvemme sig til at tilstaae deres Uret, men nu foredrages Sagen paa høiere Steder, og Kongen udnævnedes Commissarier til at undersøge den, nemlig: Geheime-Etats- og Justits-Raad Niels Kragh til Egeskovgaard og Justitsraad, Admiralitets-Assessor Christian Schønning. For disse var Sagen allerede gjort anhängig, da de Anklagede fandt det bedst at gaae paa Forlig og gave til Klagerne:

„Tyrrestrup, Ager og Eng, ny Matricul 38 Tdr. 2 Skp. „ Fdk.

Skov — 3 — 7 — 1 —

Haldrup Mølle — 5 — 2 — 2 —

Søvind, Gangsted, Kattrup, Tolstrup og Ørritslev Kirker med jus patronatus, Bygning, Herlighed og Rettighed, samt Lodtagelse i Steensballe Birk — til Kirkerne vare saavel Konge- som Kirke-Tiende — noget Bjergværk i Norge.“

En Stevning af 1694 i Kirkeveis-Sagen mellem Præsten i Elbæk og de Aggestrup Mænd er læst for og paategnet af „Johannes Finke som Eier af Tyrrestrup“, ventelig som den, der havde jus patronatus.

Dette mod dem, der troe, at han ei virkeligen haver tiltraadt Eiendommen.

12. *Karen Henningsdatter Pogwisch*

fik paa egne og Børns Vegne Tyrrestrup, Haldrup og de fem Kirker; hun har da vel og, som Enke, været den mest forurettede.

En Birketings Forhandling fra Fru Karens Tid vil jeg give et Uddrag af, da det er det eneste skriftlige Document, der findes i Archivet paa Tyrrestrup fra hendes Dage.

„Aar 1712 den 2den Juli, som var en Søndag, blev Hønsepige Bodil Christensdatter dræbt ved Vaadeskud paa Tyrrestrup af Drengen Niels Olufsen, Søn af Oluf Nielsen, Hyrde i Steensballe. Fru Karen var den Dag paa Urup og de Fleste af Folkene i Kirke. Da fik Niels Olufsen og en anden Dreng, Laurs Davidsen, i Sinde at skyde efter en Hare, som de havde hørt om i Bleghaugen. L. David- sen hentede tvende Bøsser i Tjenernes Kammer. Bodil Christensdatter og en anden lille Pige vare lutter Glæde over denne Jagt, og især løb Bodil forvildet omkring. Herved kom hun just ligefor Bøssepipen, da Niels Olufsen skjød. Skudet gik hende gennem Overlivet, dog levede hun nogle Timer. Drengenes Defensor Thomas Pank af Horsens meente „at de, der ei bedre forvarede deres Bøsser, end at Børn kunde faae dem at lege med, fornemmelig burde straffes.“ Drengene slap med nogle Riis af deres Forældre.

Fru Karen har vel ikke boet paa Tyrrestrup før ca. 1707, thi først i dette Aar bar hun et Barn for Hr. Oluf Zeuthen i Elbæk, senere viser Kirkebogen hende i samme Bestilling 1710 og 1711.

I Søvind Kirke skal have været indheftet i Muren ved Degnestolen en Arm-Lysestage, hvorpaa: „Karen Pogwisch“.

Da *Ridefogderne* i de Dage vare vigtige Personer med betydelig Indflydelse paa Bøndernes Tilstand, især naar Husbonden var fraværende, vil jeg anføre de 2de, jeg i Kirkebøgerne have fundet:

1. Niels Villatsen, der stod Fadder i Elbæk Præstegaard 1699 og døde 1702.
2. Christen Jensen Palner var det fra 1703 til 1706, som han selv forklarer, da han mødte som Vidne i Jagt-Sagen. Han blev 1706 paa Worsøe ægteviet til Dorthe Jacobsdatter af Tyrrestrup. Palner boede i Horsens c. 1751.

Fru Karen var en Datter af Henning Pogwisch til Hellested, Landsdommer i Fyen og kongelig Majestæts Befalingsmand over Assens Provsti, og Fru Helvig Bille.

Efter hende kom Tyrrestrup til hendes Søn

13. *Christian Carl Müller,*

gift ca. 1720 med Jomfru Ane Lassen af Aakjær, som blev adlet den 14de Septbr. 1731, hun var en Datter af Etatsraad Bendix Lassen til Aakjær og Hedevig Margrethe Borne-mann.¹⁸⁾ Han baade forbedrede og forøgede betydeligt sin Eiendom, men derved tilsatte han maaskee og sin Formue, saa at han — ifølge Sagnet — efterlod sine Børn i Armod. Blandt Bønderne har jeg og hørt gammel Fortælling om uordentlig Huusholdning: „der kunde Intet forslaae, thi naar de slagtede paa Gaarden, skulde alle Huuskonerne af Toftum op at hjælpe og da løb Enhver med sit Stykke.“ I Minde som godmodige og retskafne Folk leve imidlertid baade han og Fru Ane hos de Ældre her, hvis Forældre huskede dem — min Sagsmand er fornemmelig en nu afdød Muur-svend i Toftum, Rasmus Hellesen.

Müller var Officeer, og man finder ham i Kirkebøgerne som „Lieutenant“ og „Capitain“, i Skjøder først som „Capitain“, siden som „Major“.

Paa Peder Ibsens Grundvold opførte han de Bygninger, som endnu ere i Borggaarden. Over Indgangsdøren til det nordre Huus findes hans og Fru Anes Vaaben. Man seer og dette paa Altertavlen i Søvind Kirke, der af dem er be-kostet Ao. 1723. Derimod skjænkede i Fru Karens Tid Godske Lucasdatter med hendes tvende Mænd, Bertel Fedder og Laurits Friis, begge Forpagtere paa Tyrrestrup, Altertavlen i Gangsted Kirke, som sees af en smagfuld Insc-ription. De skulle iøvrigt have ladet Kirken istandsætte og vandt sig derved det i de Tider saa høit agtede Fortrin at faae et Begravelsessted under Kirkens Gulv.

Af Kong Frederik den Fjerde fik Major Müller — da Capitain — under 8de Juni 1720 frit Skjøde paa 3 Gaarde i Elbæk og Resten af Aas for 1,677 Rd. 1 Mk. 12 Sk. Kro-ner; ligeledes under samme Dato paa Aggestrup for 986 Rd. Kroner.

Dengang boede i Elbæk: Jeppe Andersen, Rasmus Michelsen, Søren Jørgensen; i Aas: Niels Nielsen, Niels Knudsen, Laurits Paaskesen, Erich Nielsen, Mads Rasmussen, Mads Christensen, og Annexgaarden, hvis Herlighed og her-ved skjødedes, beboedes af Anders Jensen og Jens Pedersen. Godset solgtes uden Reservation af Reluition, men *Jagten* forbeholdtes. I Aggestrup vare: Jens Jensen, Jens Ander-

sen, Søren Rasmussen og Ingild Simonsen. Salget var ligeledes uden Reluition, men med Forbehold af *Jagten*.

For at faae frit Skjøde paa de fem Kirker, som Kongen havde forbeholdt sig Reluitions Ret til, gav Majoren 10 Rd. pr. Td. Konge- og 8 Rd. pr. Td. Kirke-Tiende, hvilket udgjorde den ikke ubetydelige Summa af 2,062 Rd. courant, og fik da frit Skjøde af 10de Marts 1732.

Major Müller lod Tyrrestrup Mark indhegne paa nordre og vestre Side, hvorved afagdes en Vei — „Mølle-Stien“ — der fra Hovleddet gik i Sydvest ned over Marken ad Haldrup Mølle.

Af Magister Erich Kiær i Tønning købte han 2de Gaarde, den ene i Søvind.

Han har saaledes søgt at faae en samlet Eiendom; derimod har han vel afhændet a. Nedre Brichsted, b. Gaardene i Haldrup, c. Gaardene i Tvingstrup, d. Katstrup, Tolstrup og Ørritslev Kirker — alt til Statholderinde Kragh, hvem det især maatte være vigtigt at faae Brichsted til Vorsøe og Haldrup til Steensballegaard for Hoveriets Skyld.

Major Müller døde før 1734, hans Enke Fru Anna 1735; deels vare Børnene jo smaa, deels skal der have været megen Gjæld; der var da intet Andet ved at gjøre end at sætte alt til Auction; denne blev da og foretaget.

I hele Major Müllers Tid var Hr. Jens Olufsen Zeuthen *Præst* i Elbæk. Hans Kones Fornavn var Maren, hendes Tilnavn har jeg ingensteds fundet. Af det Patronskaab, han fandt paa Aakjær, og den Opmærksomhed, han viste Herskabet der, saa han endog synes at have opkaldt sin ældste Datter efter Jomfru Karen Lassen paa Aakjær, der og var hendes Gudmoder, har jeg troet, at hun har været Kammerjomfru der. I Snak skal hun have været saare stærk, hvorfor hun og, paa sine gamle Dage, da hun i henved 30 Aar sad som Enke i et Huus i Gangsted, gik under Navnet Masladders. Herover kan Hr. Jens maaskee have faaet Ulyst til sit Hjem, og han søgte Tyrrestrup. Hr. Jens var der tidt fra Søndag Eftermiddag til Søndag Morgen, og naar han saa kom kjørende ind af Præstegaarden, „laa“, som Masladders i sin Uforstand fortalte, „Hat og Paryk i Bagkurven“. Ved denne Mands Svaghed og maaskee ved Majorens Godmodighed tillige, indsneg sig megen Uorden i

Menigheden, der voldte saavel Majoren som Hr. Jenses Eftermand megen Uleilighed og mange Bryderier.

14. *Hans Christensen Juul.*

Han blev høistbydende ved Auctionen den 1ste Febr. 1736. Blandt dem, der bøde med ham, var især Enke-Statholderinde Edel Kragh til Steensballegaard. Hun oversaae denne simple lille Mand i hans gamle graa Kjole og betænkte sig derover desto mindre paa en lille Tid at forlade Auctionen, da hun desuden havde et Ærinde, hvori hun Ingen kunde sende; hun blev vel længe borte, og da hun kom tilbage, var Hammeren falden. „Det var da et forbandet Ærinde“, skal hun have sagt. Imidlertid, eet Haab var dog tilbage, maaskee den fremmede graa Mands Bud ikke kunde antages. Der blev spurgt om hans Caution. „Hende har jeg ude i mit Skrin“, svarede den jevne Fynbo. Skrinet blev nu hentet ind, og han optalte, om ei den hele Kjøbesum — 20,000 Rd. — saa dog saa meget, at hans Bud ei kunde forkastes, og han blev Eier af Tyrrestrup.

Hans sidste Stilling i Fyen var som Eier af Provstie Gaarden ved Assens; før havde han og været Forpagter paa Hindsgavl. Han var født 22de Marts 1695 paa Gaarden Erholm, hvor hans Fader vel var Forpagter. Aar 1716 den 28de October blev han i Barløse Kirke viet til Elisabeth Clausdatter, hvis Fader Claus Pedersen da boede i Forpagtergaarden ved Billeskov.

Ved Tyrrestrup var der meget for ham at gjøre: Godset var forarmet, Bønderne trevne og uvirksomme; dertil fører jo haabløs Fattigdom gjerne det udannede Menneske. Nu saae man da Hans Christensen før Solens Opgang at ride omkring i Byerne og vække de Sovende og drive dem til Arbeide. Lidt ulempe ligt skal han ved slige Leiligheder have behandlet Vedkommende, som Tillæg til hans forgyaves gjentagne Formaning om at staae tidligt op, „kaste Læret fra Væggene“ o. s. v. Paaske i Aas skal især langsomt have taget ved Lære.

Men ei ene med Ridepidsken hjalp han paa dem; som han siden maatte forklare, da han søgtes, og som de ei kunde modsige, hjalp han dem til Besætning baade af Heste og Køer, forsynede dem med Sædekorn og var i det Hele en forstandig og omhyggelig Husbonde.

Pileplantning indførte han, og man vil vide, at de æld-

gamle Piil ved Tyrrestrup, Elbæk Præstegaard og ellers overalt paa Godset forskrive sig fra hans Omsorg.

Han foregik Enhver med Exempel paa gavnlig Flid; sine Fritimer om Vinteren anvendte han til Bødkerarbeide, hvorover han og blandt Bønderne endnu ofte nævnes „Bødkeren“ eller den „gamle Bødker“. Om han virkelig har lært dette Haandværk, hvortil han da kunde have havt god Leilighed som Forpagtersøn paa en Gaard, hvor der vel holdtes Meieri, eller han siden har lagt sig efter det, veed jeg ikke; men vist er det, at her i Elbæk Præstegaard findes Gryntønder af hans Arbeide, der slaae Sparto til de bedste, man faaer fra Bødkerne i Horsens. Han gav sin Datter dem, da hun flyttede hid. Overalt var han haandsløv og nyttede gjerne; med billig Veltilfredshed pleiede han gjerne at fortælle sine Børn, „at han havde tjent sin første Fiirskilling ved at tælle et Svøbeskaft.“ Naar vi siden see, hvad han efterlod sig, ville vi tilstaae, at den har ynglet rigeligt.

Da Marken ved Tyrrestrup syntes ham for liden til Godset, søgte og fik han d. 14de Septbr. 1737 kongelig Tilladelse til at nedlægge en Gaard i Aas og lægge Æquivalent for dens Hartkorn, 4 Tdr. 6 Skpr. 3 Fdkr., under Tyrrestrup. Han tog da det saakaldte Vesterbjerg ind til Hovmarken. Herved gik han baade forsigtigt og løvligt frem; ved Synsmænd, udmeldte fra Retten, lod han d. 27de Septbr. 1738 syne og taxere saavel Vesterbjerg som den nedlagte Gaards Jorder og godtgjorde derved, at disse havde et langt større Areal end Vesterbjerg, saa at de Bønder, som før havde havt Agre der, nu i den nedlagte Gaards Jorder fik tilstrækkelig Erstatning. Aas havde dengang et Sæt meget stridige Beboere. Dog synes de fra Førstningen af at have fundet sig vel fornøiede med Byttet, men nu fik de onde Raadgivere; Degnen Niels Krarup af Søvind og Smeden Jens Olesen, der boede i Kirkegaarden sammesteds, forledede og vildledte dem til en Klage over deres Husbonde saavel til Kongen som til Amtmand Woyda.

De klagende Mænd vare: Niels Erichsen, Søren Nielsen, Rasmus Enevoldsen, Anders Paaskesen, Ole Nielsen, Henrich Johansen, Rasmus Mortensen, Niels Paaskesen, Mads Mortensen, Peder Mortensen, Søren Jensen, Jens Madsen, Tho-

mas Michelsen, Niels Pedersen, Jens Andersen, Jørgen Sørensen, Mads Rasmussen, Erich Andersen, Anders Erichsen.

Da de ei fik Svar paa deres Klage, drog 21 Mænd af Aas med 18—19 Plove den 21de December 1748 ind paa Tyrrestrup Mark og spolerede det til Græsning udlagte Vesterbjerg, idet de pløiede adskillige Furer i 18—19 forskjellige Agre og holdt ei op, før det ved „tre“ af Hans Christensen udsendte Mænd blev dem forbudet, „tre“ siger jeg, thi en enkelt Mand afviste de med den Besked, „at der hørte tre Mænd til et lovligt Forbud.“

Nu begyndte Sagen. Til Bøndernes Sagfører beskikkedes en Mand af udmærket Duellighed, Birkedommer Bang i Overby. Han viste saamegen Iver for Bøndernes Sag, at der er Grund til at formode, at han tillige dreves af noget hemmeligt Nag til Hans Christensen. Dennes Defensor var Procurator Mathias Bruun i Viborg.

Sagen ageredes for Commissairer, og ved deres Kjendelse blev Ret og Uret saaledes deelt mellem Juul og Bønderne, at hver Part fik sine Bøder at betale.

Men hermed havde Tingen ikke Ende, thi Aar 1751 stevnedes Hans Christensen til Hoiesteret; dennes Dom faldt langt forskjellig fra Commissairernes.

1. Forkastedes Commissairernes Dom som „ubillig“ og „ugrundet.“
2. Bønderne, saamange som deres Husbonde vilde, dømtes til 4 Maaneders Arbeide i Fredericia Fæstning.
3. Processens Omkostninger skulde Bønderne som tabende betale.
4. Niels Krarup og Jens Olesen idømtes hver sine Bøder.

Saa nær som Søren Nielsen, Erich Andersen og Anders Erichsen vare imidlertid Bønderne faldne tilføie, men disse tre maatte udholde deres Tid for Skubkarren i Fredericia. Paa Niels Krarups Offer blev lagt Beslag, indtil Bøden var betalt. Jens Olesen var draget til Torsted, sønden for Horsens, men man har da vel vidst at finde ham der.

Ligesom de forrige Degne i Søvind Sogn havde Niels Krarup havt en Gaard i Brichsted — nu Christen Raskes — i Fæste fra Tyrrestrup; men denne iøvrigt fordrukne og slette Person lod den ganske forfalde; herover havde Hans Christensen sat ham fra den. Til Gjengæld gjorde Niels Krarup ham berørte Tjeneste. I en Erklæring af 22de Marts

1739 i Anledning af Skolevæsenet hedder det: „Hvad Niels Krarup, min Degn, angaaer, da kan det ikke nægtes, naar man kommer til denne Mands Forhold i Levnet, at han jo har havt et slet Ord paa sig formedelst „Drukkenskab og Uforligelighed — nec fuit in nihilo, quod publica fama sussurrat.“ -- Om N. Krarups mange Gavtyvstreger — blandt andet Trolddom — haves mange Fortællinger. Ei alene — thi det have saamange gjort før ham — lod han Fanden gaae som fjerde Hjul under sin Vogn det meste af Veien fra Horsens af, men saa tøirede han ham paa Brichsted Mark ei langt fra Alveien, og mange uskyldige Mennesker snublede over Tøiret. At han manede et spædt, ventelig myrdet, Barn, der var nedgravet i Anders Jeppesens Enghave, var Loth i Toftum med mange Flere Vidne til; ligeledes satte han en Kone fra Aldum hen; hendes Søn var redet til Søvind i dette Anliggende og, men dette vidste han da ikke, hun sad bag ham paa Hesten; Niels Krarup blev hende strax vaer, og hun maatte paa Øieblikket ned i hans Forstue; da boede han i det Huus, som Søren Væver i Søvind nu har; ligeledes satte han Assessor Mule fra Serritslevgaard hen, han maatte ned i Skolens Lade; — dette var en god Gjerning; thi Mule havde voldet saamegen Ufred, mens han levede, at Folk vel maatte have Fred for ham efter hans Død. N. Krarup havde gaaet i den sorte Skole, var Student, Nogle mene endog, han var Candidatus Theologiae. Sine Kunster drev han for Betaling, ligeledes tjente han sig Adskilligt ved Vinkelskriveri, da Almuen tiltroede ham mere end almindelig Klogskab. For Hans Christensens Skyld tildeels har jeg anvendt disse Linier paa Krarup; thi naar man kjender Formanden i denne fortrædelige Sag, kjender man ogsaa Sagen.

Høiesterets Dommen til Hans Christensens Frifindelse angik navnlig Bøndernes Beskyldninger for:

1. den i Aas nedlagte Gaard.
2. Mishandlinger med Hug og Slag — her havde de dog ei Synderligt at anføre; det mærkeligste var, „at han en Dag i Høsletten havde givet en Pige nogle Rap“; men „derpaa havde Madammen faaet hende op og gjort hende tilgode.“
3. Nedbrydelse af den grundmurede Kirkeport i Søvind —

under denne havde de „saa deiligt kunnet staae i Ly, naar de kom til Kirken i ondt Veir.“

4. Nedbrydelse af den grundmurede Begravelse samt
5. Plyndring af Ligkisterne og
6. en værre end „hedensk“ Behandling af Ligene.

Denne grundmurede Begravelse var Galternes, opført, som forhen meldt, af Gjord Pedersen Galt.

Man kan let tilgive Hans Christensen, at han nedbrød en Begravelse, til hvis Vedligeholdelse Intet var givet og der i sin brøstfældige Tilstand truede at drage Kirken ned med sig, da den var heftet til denne med Jernankere; men han kunde vist omgaaet sømmeligen med Ligene, ligesom det og gjør mig ondt for Metalpladerne paa nogle af de 9 svære Egekister; hvor mangen Oplysning kunde jeg ei have faaet om Galterne! Som Vidnerne Jens Olesen og Hans Davidsen i Tingsvidnet forklare, vare nogle af Ligene haarde som Mumier, og Hans Davidsen taler om et Fruentimmerlig i sine hvide Klæder, som nu laae blottet der; thi, saa hed det i Klagen, „man brækkede Ligkisterne, for at nytte Egeplankerne og Jernbeslaget“, af hvilket „nøget siden saaes paa Tyrrestrup“ — dette var dog hartad Impietet. Paa Metalpladerne, vidner Jens Olesen, var læselig Skrift. Det sidste i Begravelsen nedsatte Lig var en Officeer Enkes, Fru Schaches af Katstrup.

Hans Christensen fremlagde en før Nedbrydelsen indhentet Erklæring af Oberstinde Rosenørn paa Aakjær, Fru Anes Moder, nu Enke efter sin anden Mand, Oberst Rosenørn, hvori yttres, „at hun paa afdøde Datters og Svigersøns Vegne intet haver imod Nedbrydelsen at erindre“; heraf maa man da formode, enten at Müllerne ei have nyttet dette Gravsted, eller at der er sørget for disse Ligs sømmeligere Nedsættelse i Jorden.

Men nu var tilbage den i Klagen mod Juul nedlagte Beskyldning: „at han — eller dog hans Søn Christen Juul — havde jaget paa *Kongens Vildbane*, saasom paa Aas Mark, Hr. Jørgens Biskops eller Bøgeskov og Fruens Have“; her turde Høiesteret ei frifinde ham, men henviste til nøiere Undersøgelse. Denne blev nu og anstillet og fortsat i en næsten uafbrudt Række af Tingsvidner lige til Aaret 1758, da en Hjemtingsdom faldt. Vidner bleve afhørte ved mange Herreds- og Birke-Ting, ligeledes paa Horsens Byting, hvor

gamle Christen Palner levede endnu og maatte afgive Forklaring om Vildbane-Pælene. Syge eller Gamle forhørtes paa deres Sygeseng, efter først at have modtaget Sacramentet. — Niels Krarup drog endnu omkring, hvervede og instruerede Vidner og „havde Brændeviin med sig.“

Imidlertid var Sagen ei endnu afgjort ved Hans Christensens Død 1769; thi da maatte hans Arvinger købe Kongens formeentlige Ret til den omtvistede Jagt for ca. 300 Rd., hvilket maa agtes for en saare billig Betaling, naar man hører: „at Birkedommer Bang under Sagen paastod, at denne Jagt mellem Brødre var 6,000 Rd. værd.“

Christen Juul var vist ikke fri; men naar man betænkter, hvor mange Mennesker der her voldtes Bryderi, Reiser og Bekostninger, hvor mangen Meneed rimeligen er svoren, da maa man beklage, at der blev gjort Allarm for saa ringe en Ting.

Omtrent ved denne Tid nedbrød Hans Christensen den gamle, forfaldne, norden for Borgegaarden ubeleiligt liggende Ladegaard og opførte den nuværende paa det Sted, hvor den nu findes.

For ikke at lade sine Penge ligge ubrugte, købte han Hovedgaarden *Viskum og Himmestrup* med tilliggende Godser og 3 Kirker; hvilken Eiendom han igjen nogle Aar før sin Død afhændede til sin Søn Christen Juul, hvis Søn Justitsraad Hans Juul endnu lever og eier Viskum.

Hvad Velsignelse der har været i hans første Fiirskilling, sees af, at han efterlod sig

1. Tyrrestrup Gaard og Gods i forbedret Tilstand og gjældfrie, ligeledes Gangsted og Søvind Kirker.
2. 84,000 Rd. i Obligationer — herunder dog indbefattet, hvad Christen Juul skyldte i Betalingen for Viskum og Himmestrup.
3. 4,000 Rd. i Contanter.

At ingen Forandring skete i hans Tid med Tyrrestrup og dens Tilliggende, enten fra eller til, sees af det Skjøde, som hans Arvinger siden udstedte og herefter findes og som ganske stemmer med det til ham under 4de Mai 1737 af Birkedommer Oluf Christensen Bruun paa Urup udstedte Auctionsskjøde.

Hans Christensen Juul efterlod sig en Disposition, hvori blandt andet:

1. At hans *yngste Datter, Cecilie Marie*, skulde have Tyrrestrup med alt dens Tilliggende for 36,000 Rd. samt Besætning, Ind- og Udbo for en lempelig Vurdering,
2. at 800 Rd. skulde prioriteres i Tyrrestrup Hovedgaard til evig Tid og Renten deraf saaledes anvendes:
  - a. 10 Rd. til Skoleholderen i Aas for „at lette Skolelønnen for Beboerne i dette lille Skoledistrict“ — de havde dog voldet ham mangan en Ærgrelse, men han tænkte vel „de vidste ikke, hvad de gjorde“;
  - b. 22 Rd. uddeles hvert Snapsting i Juni Termin mellem Tyrrestrup Godsdes Fattige.

Dette Legat er heelt og holdent endnu, og hvert Aar velsignes Hans Christensens Navn af mange Trængende.

Den Nøiagtighed, hvormed Hans Christensens Børn opfyldte ethvert af hans i sidste Bestemmelse yttrede Ønske, vidner om den Agtelse og barnlige Ærefrygt, de havde for deres retskafne hæderværdige Fader.

Han var aldeles ikke udannet: i efterladte Documenter af hans Haand findes en reen Skrift, rigtig Orthographie, flydende Stiil, sund Sands og Mening, hvilket vidner enten om en omhyggelig Opdragelse eller en meget heldig Selvdannelse.

I Søvind Kirke er til nordre Muur heftet et Minde over ham saaledes lydende: „Til Æreminde over den velædle og høifornemme Mand Hans Christensen Juul, fordum Eier af Tyrrestrup, Viskum, og Himmestrup, født paa Erholm i Fyen den 22de Marts A^o 1695, døde paa Tyrrestrup den 2den October 1769 i en Alder af 74 Aar 6 Maaneder og 10 Dage, og hans kjære Hustru, den dydædle og høifornemme salig Madame Elisabeth Clausdatter, født i Barløse i Fyen den 11te Juni 1696, døde paa Tyrrestrup den 11te Mai 1766 i hendes Alders 69de Aar 10 Maaneder og 27 Dage — de levede med hinanden et kjærligt Ægteskab henved 50 Aar og af samme saae 8 Børn: 1 Søn og 7 Døttre og 30 Børnebørn og ere begge begravne her i Kirken under Altergulvet — er dette Monument opsat af de 7 efterlevende Børn, som, efter deres Ærbødighed for disse kjære Forældre her i Live, ære dem i deres Grav.“

Hans Christensens og Elisabeth Clausdatters Børn vare:

1. *Christen* — blev Eier af Viskum og Himmestrup med Gods og 3 Kirker.

2. *Mette* — gift med Hr. Laurits Jordhøi i Elbæk.
3. Catharine Marie, gift med Hr. Rasmus *Balslev*, Præst i Tommerup i Fyen, — hun efterlod en talrig Afkom.
4. Agnete, gift med Kjøbmand Anders Sørensen Bay i Randers, døde førend Faderen, men levede endnu 1756, da Hans Christensen søgte for sig og Hustru Tilladelse at sidde i uskiftet Bo; hun havde en Datter „Ane Elisabeth“, men denne var død før nogen af sin Moders Forældre. Tvilling med Nr. 5.
5. Ane Cathrine — døde ugift paa Tyrrestrup Jan. 1791. — Ved hendes Død gaves, efter hendes Bestemmelse 100 Rd. til Tyrrestrup Godsdes Fattige, hvilke tilligemed 100 Rd. givne i samme Øiemed af en, 1786, ligeledes paa Tyrrestrup afdød Enkemadamme Elisabeth Justine *Dalsgaard*, født *Søltoft*, ved Kammerraad Søltofts Omhu bleve udsatte paa første Prioritet i et Huus i Toftum, hvor de endnu staae urørte, og Renten af dem uddeles aarlig med Hans Christensens 22 Rd. under Navn af Tyrrestrup Legatrenter. Mad. Dalsgaard var Enke efter Proprietair Iver Dalsgaard til Rostrup i Thye — hun sad efter ham i uskiftet Bo; — ved hendes Død, da Formuen ca. 36,000 Rd. skulde deles mellem begges Arvinger, indtraf den Mærkelighed, „at ingen Arvinger var at finde til Iver Dalsgaards Deel; den kom derover i Kongens Kasse. En Procurator nord paa i Landet forelagde Kammerraad Søltoft en Plan til at faae denne Sum i Hænde, men da den var lagt paa Sviig, forkastede denne retskafne Mand Planen, thi „han vilde have reent Brød“ i sin Pose.
6. Elisabeth Marie, gift med Farver Christian Hugo Lund i Randers, døde uden Børn.
7. Marie Cathrine, gift med Cancelliraad Jacob *Glud* til Jensgaard, efterlod 4 Sønner og 1 Datter.
8. Cecilie Marie, gift med *Ole Johan Søltoft*, der ved hende blev Eier af Tyrrestrup.

Hr. Jens Zeuthen døde i Begyndelsen af Aaret 1737, og samme Aars 29de Marts blev Laurits Hansen *Jordhøi* kaldet at være hans Eftermand; denne giftede sig Aaret efter med Hans Christensen Juuls Datter *Mette*.

Hvad Hans Christensen var for Flid og Vindskibelighed, var Hr. Laurits for Kundskab og Sædelighed, og det var i

en god Time, disse Mænd bleve her samlede til evig Virksomhed.

Hr. Laurits yttrede tidt, at have fundet Menigheden som „sande Hedninger“. Hvor ivrigt og uden Persons Anseelse han gik frem, vides blandt Andet af det Sagn, at han — det var førend Confirmationens Indførelse — endog krævede, at hans Svigerfader skulde læse for ham, inden han maatte komme til Alters; Hans Christensen fandt det dog vel yderligt og svarede: „jeg troer, Død og Pine, Du er gal, tænker Du da ikke, at jeg kan min Catechismus!“

I Forening med hinanden sørgede de for Skolevæsenet, og da Tvingstrup By, paa daværende Sognepræst i Katstrup, Hr. Hans Vilhelm Kaalunds Indstilling, blev skilt fra Aas Skoledistrict, gave de Aas Skole en ny Fundats i Aaret 1766. Siden betænkte Hans Christensen Districtet med 10 Rd. til Skoleløn og Hr. Laurits med 4 Rd. af sit Legat stort 500 Rd. — Ved Magister, Provst Peder Bentzens Død i Væhr blev Hr. Laurits Provst i Voer Herred.

15. *Ole Johan Søltoft,*

født i Nørresnede Præstegaard, forhen Grev Scheels Forvalter paa Ulstrup, Skjern og Karmark.

Det var ved at ægte Cecilie Marie Juul, at han 1770 blev Eier af Tyrrestrup. Ifølge hendes Faders Bestemmelse skjødede hendes Medarvinger hende under 11te Juli 1770 Tyrrestrup med Tilbehør, saaledes specificeret:

1. Tyrrestrup Hovedgaard Ager og Eng 38 Tdr. 3 Fdkr., Skov, Tyrrestrup og Hoved 3 Tdr. 7 Skpr. 1½ Fdkr.
2. Søvind By — hertil af Søvind Kirkejord paa Søvind Mark 2 Fdkr. 1 Alb. fæstet af Morten Sørensen, ligeledes 4 Skpr. under Christen Pedersens Gaard i Brichsted og under samme Gaard af et Kirkebol 1 Td. 1 Skp., — dette Kirkebols Bygninger laae tilforn paa den Plads, hvor nu Søvind Skole ligger — desuden Søvind Mølle-dam.
3. Toftum.
4. Ørbæk.
5. Aas By, med Herligheder til Annexgaarden af Hartkorn 4 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdkr.
6. Aggestrup By.
7. Elbæk By — 3 Gaarde — hvorunder Kirkegaarden, hvoraf Provst Jordhøi i aarlig Afgift svarer 2 Rd.
8. Haldrup Mølle.

9. Brichsted — 6 Gaarde.
 10. Fruens Hauge, fæstet til Ørritslev Bymænd for 12 Rd.
 11. Gangsted og Søvind Konge- og Kirketiender. Kjøbesum 36,000 Rd. — desuden paa 1ste Prioritet i Hovedgaarden et Legat — 800 Rd. — efter Hans Christensens Disposition.

Ved Skjøde af 25de April 1774, fra Grev Trampe til Hoved, fik O. J. Søltoft den fjerde Gaard i Elbæk imod a) 350 Rd. courant og b) Krøruplund 2 Tdr., da uden Bygning, regnedes til Elbæk og ansat til 150 Rd., altsaa samlet Kjøbesum 500 Rd.

Ved kongelig Rescript af 11te Marts 1789 fik han „røde Møllens øde Damsted“ paa Toftum Mark for 40 Rd. — forhen svaredes deraf i aarlig Leie 2 Rdlr.

Ved Skjøde af 1798 fra Stiftsøvrigheden fik han „*Enemærket*“ for 595 Rd. Dette Stykke Jord eiedes i Matriculeringens Tid af Jørgen Jensen i Lillerupholm, men han anmeldte det ei til Ansættelse — det blev siden opdaget, og Sag skulde været anlagt imod ham for modtvillig Fordølgelse, da tilbød han 1794 „hvis han maatte være fri for Søgmaal, at give denne Eiendom til Østbirk Sogns Fattige“; hans Tilbud modtoges og nu bortleiedes Enemærket for aarlig Afgift; men herved var den Vanskelighed, at der ei gaaer udlagt Vei dertil, hvorover den aarlige Afgift blev mindre. Østbirk Fattigcommission søgte da om Tilladelse til at sælge det. For dets passende Beliggenhed købte Kammerraad Søltoft det for en, efter de Tider, meget høi Priis. Ved Opmaalingen 1817 blev det ansat til Hartkorn: 4 Skpr. 1 Fdkr. 2 Alb.

I Aaret 1775 var Ole Johan Søltoft bleven virkelig Kammerraad.

Godsets *Udskiftning* bekostede han og udflyttedes ved den Leilighed to nys afbrændte Gaarde af Søvind, 1 af Brichsted, 4 af Toftum, 3 Gaarde og 2 Bolssteder af Aas.

Geheimeraad *Schach Rathlau* viste ham den Tillid at udnævne ham til en af Executorerne af sit Testamente; overalt havde han megen Agtelse og tillige megen Kjærlighed, thi han var en blidmodig, hjælpsom og godgjørende Mand. „Ja han kunde“ — det er Kjøbmand Mourits Monbergs Ord — „løbe 3 Gange fra Smedegades Port til Labrohoved for at faae 1—2 Sk. bedre Kjøb paa et Pund Caffee-

bønner, men naar han saa kom herind og her sad en fattig eller en forlegen Mand, var han altid villig til at give eller laane; ja! han hjalp Mange!“ — et simpelt, men ønskeligt Minde.

Foranlediget ved Hans Christensen Juuls og Provst Jordhøis Legat gav Kammerraad Søltøft Aas Skole en ny Fundats 1770 — den ratificeredes 9de April 1772 af Amtets daværende Øvrighed, Kammerherre Wøya og Provst Jordhøi. Blandt Skolemesterens Indkomster findes anført „4 Skl. af hver Karl, 2 Sk. af hver Pige eller Dreng for den Underviisning, han hver Søndag Eftermiddag maa give i Skolen, at erlægge ved Juletid.“

Han havde allerede bestemt at afhænde Godset fra Gaarden, Kjøbecontracterne vare tildeels opsatte, da han døde den 3die Juni 1802, som var den Dag han fyldte sit 69de Aar; hans kjærlige Hustru efterlevede kun til 11te Jan. 1803, da hun let indslumrede. De hvile i et for dem indrettet Gravsted paa Søvind Kirkegaard; over dem hæver sig et vakkert Mindesmærke med følgende Indskrift:

a. paa Forsiden

Trygt slumrer her det retskafneste Ægtepar
Kammerraad Ole Johan Søltøft
Tyrrestrup Gaard og Godsens uforglemmelige Eier
født 1733 død 1802

og

Fru Cecilie Marie født Juul
født 1733, død 1803.
Fred og Velsignelse over deres Minde.

b. paa Bagsiden

De bedste Forældre helligedes
dette Minde

af en taknemmelig Søn
C. Søltøft.

Provst Laurits *Jordhøi* maatte for Svagelighed nedlægge Provste-Embedet 1787 og Præste-Embedet 1791 — døde om-sider 1794 den 11te Decbr. i en Alder af næsten 91 Aar Han succederede hans Søn Frederik Gram Jordhøi, der flere Aar havde været ham adjungeret.

16. *Christian Søltøft.*

Han var forannævnte retskafne Ægtepars eneste Barn og Arving. Videnskabelig Undervisning modtog han dels af pri-

vate Lærere hjemme, som Katstrup, Nissen, Fugleberg, deels paa Sorø, hvor han betroedes sit Sødskendebarn Professor Steenstrups Veiledning; her deponerede han, og her tog han juridisk Attestats med Characteren Laudabilis.

Han drog derpaa til Hovedstaden og arbeidede som Volenteur i et af Cancelliets Contoirer. Under sit Ophold der fik han Titel af Cancellisecretair. Han nyttede og Leiligheden til med en syg Slægtning at tilbringe nogle Maaneder i Pyrmont.

Ved hans Faders Død forlod han Kjøbenhavn og drog hjem for at staae sin Moder bi med Raad og Daad; samlede udstedte de nu Skjøder til de Fæstere, der af Kammerraa-den havde faaet Kjøbecontracter; siden afhændede han selv Resten af Godset paa 3 Gaarde nær i Blichsted, 1 i Elbæk, 1 Bolsted i Aas og adskillige Huse rundtomkring i Byerne.

Den 23de Marts 1804 indlod han sig i Ægteskab med Øllegaard Charlotte Møller, Datter af Herredsskriver Hans Møller i Skjegsmølle og Hustru Cicel Elisabeth Jordhøi. Med hende levede han et særdeles lykkeligt Ægteskab, og hun fødte ham 10 Børn, deraf 3 Par Tvillinger. I den blideste Fred paakom dem en stor Bitterhed: hun den kjærlige Hustru, Børnenes tro Moder, blev angrebet af et ulægeligt Tilfælde i Brystet. Over fire Aar varede denne vansmægtende Tilstand, da indslumrede hun til Savn og Sorg for Mange d. 2den April 1820.

Som før levede han efter hendes Død for Børn og Venner, Huus og Hjem, og, ligesom hans Fader før ham, styrede og hjalp han mange; men fra hendes Død kan jeg med Sandhed sige, at hans Livs Glæde var forbigangen. Kun i enkelte Glemsomheds Øieblikke overgav han sig til den vante Munterhed, hvormed han tidt oplivede sine Venners Kreds; thi han var en en Skjemter og med vittig Spot forstod han at straffe Menneskenes Daarlighed. — I Øvrigt var han en Mand af Kundskab og en sjelden Hukommelse, derfor var hans Omgang behagelig, undervisende og lærerig.

Mindes væsentlig maa de Forandringer, han foretog med Hovedbygningen; i Ladegaarden byggede han Huset i Sønder og Nord ved Graven.

Vi spaaede os med Sorg, at vi snart vilde miste ham, men uventet kom os dog hans sidste Dag. En Afmagt, en Rørelse eller hvad Lægen kaldte det, overkom ham; næsten

uden Bevidsthed laae han slumrende til 3die Dag, som var 17de Marts 1825 — da udaandede han Livet.

Med ahnende Travlhed havde han stræbt for at udvide sine Forældres Gravsted, omgive det med Steenpiller og Jernkjæder og plante et Par Træer endnu; ligesom han og fra Kjøbenhavn havde faaet en svær Steen lagt over sin Hustrues Grav og ønskede snart at hvile hos hende. Paa Stenen læse vi:

Vandring i Kjærlighed og Fred
giver Evighedens Haab dets saligste Glæde,

„Vi sees igjen!“

Livets reneste Fryd fandt

Hr. Cancellisecretair Christian Søltøft,
født paa Tyrrestrup d. 30te October 1771,
i sit sexten Aars Ægteskab

med

Fru Øllegaard Charlotte Søltøft, født Møller,
thi Gud havde givet hende
en venlig Hustrues blide deeltagende Sind,
en redelig Moders vise, kjærlige Hjerte.

’ Ti Børn fødte hun ham.

For de Fire

behøvede hun intet Suk i Dødens Stund:
de vare henblundede,
inden de kjendte Livets Møie.

Med de Sex

stod han ofte sørgende ved Graven,
hvor hun her henlagdes d. 14de April 1820,
den Dag, da hun, 43 Aar forhen, fødtes.

Sin Eenligheds Dage

helligede han faderlig Omhu,
at hans Børn, fromme og vise,
maatte blive hans Graahaars Hæderskrone.

Omsider forlod han

Glædernes og Sorgens, Længslernes og Savnets Land,
da han fik Fredens Bud d. 17de Marts 1825,
og her er hans Hvilested.

I en ædel Afkom leve hans Navn,
taknemmelige Slægter bevare hans Minde!

Christian Søltofts og Øllegaard Charlotte Søltofts, f. Møller, sex efterladte Børn vare:

1. Cecilie Marie, g. med Kammerraad Jacob Andreas Glud til Jensgaard.
2. Ole Johan — siden Eier af Tyrrestrup — f. 17de Mai 1807.
3. Hans Christian — Eier af Lillerup — hans Tvillingsøster døde.
4. Carl August — Student — hans Tvillingsøster døde.
5. Elisabeth Justine, gift m. Lieutenant Carl Joseph v. Crone.
6. Frederik Anton, Student.

Hr. Frederik Gram *Jordhøi*, Provst i Voerherred, døde 1809; efter ham kaldedes den 29de Marts 1810, paa Secretair Søltofts Indstilling, Candidat Hans *Brøchner*, da Huuslærer paa Steensballegaard.

Da den ældste Søn endnu var saa ung og det var Familien og Venners Ønske, at Tyrrestrup maatte blive ved Slægten, blev Boet efter Bevilling i to Aar bestyret ved Commissairer, hvorefter Gaarden solgtes ved Auction den 5te Mai 1827 og tilsloges

17. Ole Johan Søltoft.

Han var Aar 1826 dimitteret fra Horsens Skole af Professor Oluf Worm, og da han endnu ønskede i nogle Aar at fortsætte sine Studeringer, overlod han Gaardens Forpagtning til sin Søsters Mand, Examinatus juris Jacob Andreas Glud, og tiltraadte den først selv Aar 1830. I samme Aar gjorde han en Reise til Rhinen, derfra gennem Schweiz over München og Berlin tilbage; thi inden han satte sig fast, ønskede han sig dog en Forestilling om, hvordan det saae ud i Verden og hvorledes man færdedes der.

I Aaret 1832 foretog han betydelige Forbedringer og Udpyntninger ved baade Gangsted og Søvind Kirker, begge forsynedes med nyt Gulv og Bænke. I Søvind Kirke nedreves et gammelt Pulpitur, opført i sin Tid for Geværskabe, der vare og Bænke for dem af Landmilitsen, der mødte til Exercitsen ved Kirken og ønskede at bivaane Gudstjenesten. Kirken blev derved langt lysere i Taarn-Enden, som da forsynedes med et nyt Vindue; senere blev og det lille Vindue i Choret — der hvor før Indgangen til Galternes Begravelse var — ombyttet med et større, svarende til det paa modsatte nordre Side.

Baade Søvind og Aas Skole ere, tillige ved hans Omhu, dels af Nyt opførte, dels forbedrede, og især maa Søvind Skoledistrikt takke ham for hans Opoffelse.

Forhen laae Skovfogedens Huus midt inde i Gaardens Mark; men dette var da som en Status in Statu og forbundet med sine Uleiligheder — det flyttedes derfor 1839 hen paa en det, paa Aas Mark, tillagt Jordlod, og der findes nu en ny, smuk landlig Bolig.

Gaardens Bygninger, saavel i Borger- som Ladegaard, har han med betydelig Bekostning givet bekvemmere og solidere Indretning.

Gaardens Mark er nu — 1837 — ved ham næsten ganske merglet og allerede høster han deraf rige Frugter.

Aar 1833 den 26de April indlod han sig i Ægteskab med Frøken Henriette Christiane Emilie *Fischer* af Horsens, og viedes de paa Tyrrestrup af Præsten i Elbæk.

Deres Ægteskab er velsignet med følgende Børn:

- 1) Christian, f. 7de Marts 1834, eier Glibinggaard og Mølle $\frac{1}{2}$ Miils Vei fra Tyrrestrup.
- 2) Frederik, f. 3die Novbr. 1835, er polyteknisk Candidat, Forpagter af Tyrrestrup.
- 3) Carl, f. 25de Juli 1837, er Premierlieutenant i Generalstaben, for Tiden Adjutant ved 2den Generalcommando i Aarhus.
- 4) Charlotte, f. 9de Decbr. 1838, ugift.
- 5) Emil, f. 19de Novbr. 1840, Forpagter af Steensballegaard.
- 6) Johanne, f. 20de Januar 1843, gift med Jægermester Friis til Lillerup.
- 7) Lucie, f. 9de Marts 1845, død 4de October 1867.
- 8) Marie, f. 14de September 1846, ugift.
- 9) Adelaide, 9de Juni 1852, ugift.
- 10) Viggo, f. 10de Septbr. 1853, Landvæsenselev.

Anmærkninger og Tillæg.

1. Det har ofte og længe været antaget, at *Niels Ebbesen* hørte til Slægten *Galt* (see Nye Tidender 1726, S. 243), men der foreligger dog ikke hidtil noget nærmere herfor. Af de ældre Slægtebøger siger Lisbeth Bryskes — efter en Meddelelse ved Bisk. Engelstoft —, at alle Galter havde til *Vaaben* to hvide Skraabjelker i blaat Felt, og er dette fulgt

Ebbe Galt 1326.

(Niels Ebbesen)

?

Inger • Ove Tagesen.

Gamle Hr. Peder Ebbesen,

• Fru Sofie . . . . .

Hr. Albrecht Pedersen Galt.

Hr. Valdemar Albrechtsen Galt,

• 1) Karen Erichsdatter Belebusch eller Urup,
2) Karen Ulfstand.

Ebbe Galt,

* 1) Margrethe Hak, 2) Kirsten Bille (Datter af Lave
Bille og Anna Brok).

Lave Ebbesen Galt,

* Inger Nielsdatter (hendes Vaaben er
en Løve, som springer over en Muurtind).

Margrethe G., • Hr. Torben Jacobsen Sparre
til Abrahamstrup.

Mester Niels Galt,
Kannik i Lund.

Ebbe Lavesen Galt,
• Sophie Krumpen.

Jep eller Ib Torbensen, • Helvad Falster,
Oluf Falsters og Sidsel Bingsdatter.

Torben Ibsen.

Anders Galt,
(* Gjertrud . . .),
Lensmand paa Aalholm,
faldt i Sverrig.

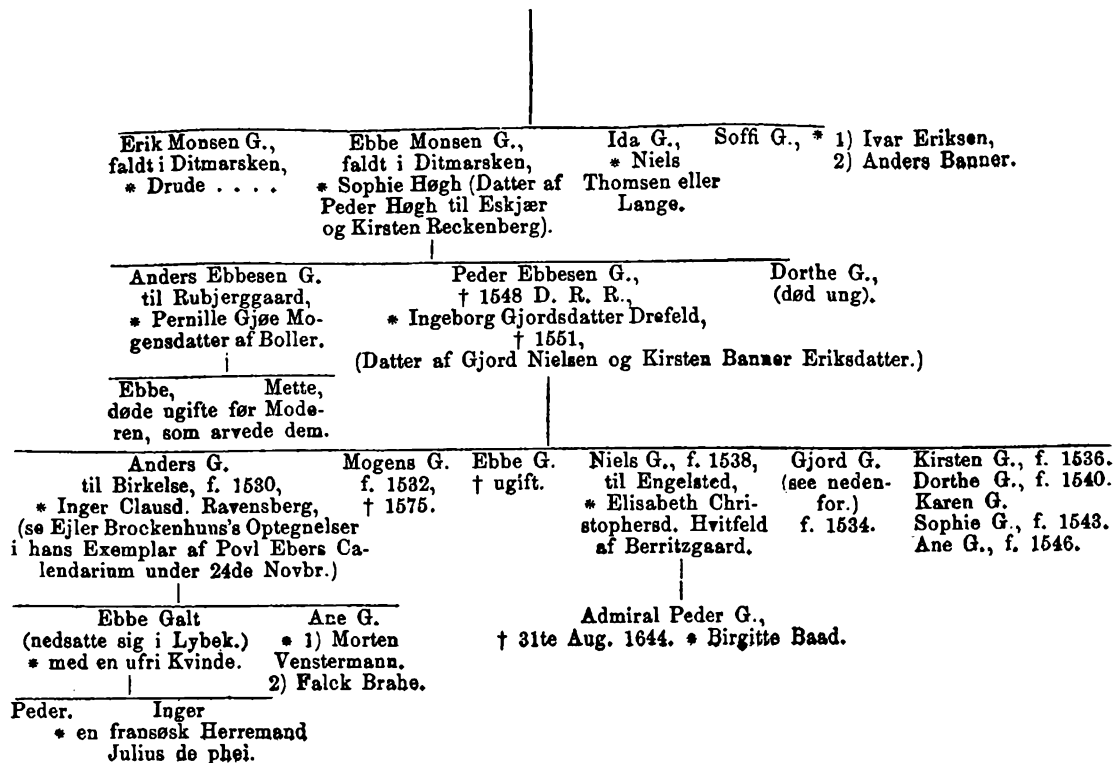
Hr. Mogens G., 1449,
til Rubjerggaard,
• Dorthe Rosenkranz
Eriksdatter.

Karen G.,
• Morten
Nielsen
Botfeld.

Inger G.,
• Claus Dyre.
Karen D.,
• Mourits Stygge.

Margrethe G.,
• Asmund
van
Bosendal.

Hans Stygge.

i nye Tidender, hvorefter de paa Hjelmen førte 2 blaa Vesselhorn med tvende hvide Skakbjelker paa hvert. Adelslexiconnet har derimod saavel paa Hjelmen, som i Skjoldet kun een Skraabjelke og ombytter Farverne. Ligstenen viser 2 Skraabjelker. En Vaabentegning i Alslev Kirke ved Varde har hvide Skraabjelker. Det Rette synes at være et af Blaaf og Hvidt paa Skak afstreget Skjold og Vesselhorn paa Hjelmen.

Nye Tidenders *Stamtavle* udgaaer, som flere ældre Slægtbøger, fra *Ebbe Galt* 1326, der har underskrevet Stadfæstelsen paa Grev Geerts Forlening med Sønderjylland, og opstiller som hans Børn Niels Ebbesen og Peder Ebbesen, medens det bemærkes, at *Hr. Iver Galt*, der *ikke* er optagen paa Stamtavlen, mødte paa den af Kong Oluf i 1377 afholdte Herredag i Nyborg. Til Peder Ebbesen Galt nævnes i nogle Stamtavler en Søster Inger, medens Niels Ebbesen *ikke* synes optagen paa *nogen ældre* Stamtavle. For de følgende Slægtled stemme Slægtbøgerne indbyrdes, men neppe ganske med Pontoppidan, som Brøchner har fulgt. Stamtavlen vilde herefter stille sig som vedtrykt paa de to foregaaende Sider, og den Ebbe Galt, som Pontoppidan og Brøchner først nævne, synes saaledes at blive Ebbe Lavesen Galt, hvis Levetid dog vistnok falder noget senere end antydtes.

2. „Peder Ebbesen til Turestrup“ har ligeledes med de øvrige Medlemmer af Rigsraadet „hængt sit Indsegl“ for Kirkeordinantsen ved dennes Vedtagelse paa den „almindelige Rigens Herredag i Odense d. 14de Juni 1539“. Han har underskrevet som den næstsidste i Raadet, umiddelbart foran Danmarks Cansler Jørgen Quitzow, og var ingen af dem Riddere (see Ordinantsen, Udg. 1617 Blad XV).

3. I *Hübertz Actstykker* vedkommende Staden og Stiftet Aarhus I S. 135—37 findes to kongelige Gavebreve af 2den Juni 1542 til denne Kjøbstad henholdsvis paa 2 Lykker sønden for Byen mod Marselisborg („Haffnermarck“) og paa Voregaards Mark, begge underskrevne af „Peder Ebbesen, Befalingsmandt for Stigtens gots udi Aarhus stygt“ som „Relator“. Efter Pontoppidans danske Atlas IV S. 108 og 259 var Peder Ebbesen Stiftsbefalingsmand 1541—48 og fik Aakjær Len 1547.

4. Efter Svigerfaderen fik Peder Ebbesen upaatvivlelig Forlehningen, med Hindsgavl, som Christian II fratog ham

tilligemed Slottet ved Odense 1523, hvorefter han opsagde Kongen, dog først samme Dag som Mogens Gøye, 19de Marts; see Allens Actstykker Nr. 34 og 35.

5. Smhd. Karl Hansen: danske Ridderborge S. 14.

6. Smhd. H. G. Garde: den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700 S. 194—203.

7. Som Stamtavlen udviser, havde Peder Ebbesen og Ingeborg Gjordsdatter 5 Sønner og 5 Døttre, hvilket ogsaa stemmer med nye Tidender S. 244. Det er ikke Hensigten her at forfølge Afstamningen gennem Døttrene, men det bør dog nævnes, at det var Datteren Kirsten, som var gift med Erik Kaas til Lindbjerg, og at Datteren *Dorthe* Pedersdatter Galt var gift med Jørgen *Munck* til Krogsgaard og Visselbjerg af Slægten Munck med de 3 Roser. Deres ældste Søn var Hans Munck til Visselbjerg, hvis Ahnebrædt findes i Alsløv Kirke i Skads Herred (Pontopp. Atlas V. S. 694 og 718). De paa dette malede Vaabner for hans Muncks mødre Ahner ere: Galt, Drefeld, Banner, Høg (af Slægten Høg til Eskjær, som nedstammer fra Bannerne), Rosenkrantz, Ulfstand, Reckenberg, Gjøe, hvormed forestaaende Stamtavle stemmer overeens. (Hans Muncks fædre Ahners Vaabner ere opførte saaledes: Munk med de 3 Roser; Hr. Sti Munck, Emmicke, Breide, Spend, Rosensparre, Saltensee, „Juelinger“ 3: Stjerne-Jueler). — *Dorthe* Galts og Jørgen Muncks anden Søn var *Frederik Munk* til Krogsgaard. — Om *Kirsten* Pedersdatter og *Erik Kaas* samt deres Afkom see Jyd-ske Saml. II S. 335 ff. Muurmester Gullev har samlet Brudstykkerne af Ligstenen i Viborg Domkirke over Erik Kaas og Kirsten Pedersdatter. Herefter døde han den sidste Decbr. 1577 og havde i Ægteskabet 10 Børn. Vaabenskjøldene paa Ligstenen ere ikke gjengivne i den fra Gullev meddeelte Tegning.

8—9. Med Hensyn til *Indskriften* henvises til Afbildningen. Paa Prædikestolen findes utydelige Spor af tvende Vaabner og Aarstallet 1575.

Rimeligviis har Bemærkningen paa Ligstenen om, at Peder Ebbesen døde paa Palsgaard, fremkaldt den Misforstaaelse, at han har eiet denne Gaard, der dengang besades af Rosenkrandserne, som oplyst af Begtrup i Afhandlingen om Familien Munck; see genealogisk Archiv I S. 173 og 186. Da Dødsfaldet saaledes indtraadte paa en fremmed Eiendom, har

det ventelig været pludseligt, og formodentlig have Forholdene ved Ligets Henførsel fremkaldt og understøttet Sagnet om, at den Afdøde ikke har været i Kisten, men været hentet af Fanden. Sagnets Valg af det Sted, hvorhen Bortførelsen skete, er ventelig foranlediget derved, at Peder Ebbesen efter Pontoppidan (Atlas IV S. 327) havde Isgaard paa Mols i Forlening.

I jydsk Samlinger II S. 330—34 har Adjunct *Heise* samlet nogle Træk til Oplysning om Peder Ebbesen Galt, hvortil vi her føie et Tillæg. Som allerede oven antydet sluttede denne sig tidlig til *Mogens Gøye* og *Johan Rantzau*. Han havde tjent Enkedronning Christine i hendes hele Enkestand som Lensmand paa Næsbyhoved Slot og af Frederik I faaet Lundenæs i Pant. Han hørte ret egentlig til Mogens Gøyes og Erik Banners „angeboren slect og venner eller tilforvandre“, som kunde gjøre dem Bistand ved at bringe Christian III paa Tronen, og hvem denne derfor tilsagde sin Gunst i Patentet fra Haderslev; see Paludan Müllers Grevens Feide I. S. 236. Da Johan Rantzau dengang var forlenet med Riberhuus, er Peder Ebbesen rimeligviis allerede i Juni 1534 fra Lundenæs gaaet med de jydsk Ryttere til Holsten og senere ved Rytteriets Tilbagekomst fra Kolding af bleven sendt til Fyn, navnlig til Undsætning af *Nyborg*, hvor Johan Rantzau selv angives en kort Tid at have været (sammesteds S. 250—51). Ved den ulykkelige Ryttertræning udenfor Nyborg i de første Dage af August undslap Peder Ebbesen og overtog derefter i Forening med Ove Lunge Ledelsen af Forsvaret i *Randers* (S. 263) efter det store Nederlag ved Svenstrup d. 15de October.

Efter Fortegnelsen i Actstykker til Grevens Feide I S. 503—5 vare de 47 „*affaldne*“ jydsk *Herreder* de 8 *Herreder* i *Vendsyssel*, 6 i *Himmersyssel*, 6 i *Ommersyssel*, 8 i *Hardsyssel*, 5 i *Vardsyssel*, 4 i *Salling*, 4 i *Thy*, 2 paa *Mors* og 4, nemlig *Gerløv*, *Onsild*, *Støvring* og *Nørhaldherreder*, i *Aabosyssel*. Disse *Herreder* blev der paalagt en Udskrivning af *Ørne* som Afdrag paa deres „*Halsløsning*“. Peder Ebbesen udtog i *Bølling*, *Hammerum*, *Ginding*, *Hjærm*, *Hing* og *Volborgherreder* *Studene*, der mærkedes og forbleve hos *Bønderne* paa nærmere Anfordring, og han skulde i Forening med *Axel Jul* endelig modtage det udskevne *Qvæg* fra samtlige *Herreder*. *Udredelsen* mødte dog *Vanskeligheder* ;

idet man, da en almindelig Sølvskat var bleven paabuden i nogle af de affaldne Herreder, nemlig Øster- og Nørreherreder i Vardssyssel samt Lønborgbirk, vilde indskrænke sig til Erlæggelsen heraf, hvilket dog afsloges ved Missive af 17de Juni 1535 (sammesteds II S. 103). I Almindelighed blev det forbrudte Gods gjenkjøbt, og var Fremgangsmaaden upaatvilelig den, at Godset i de „47 oprørske“ Herreder sættes for „Fæst“ (see Heise paa anførte Sted S. 332), og at det overlodes de tidligere Eiere, som ikke kunde godtgjøre deres Uskyld — i hvilket Tilfælde de beholdt Eiendomsretten mod en Kjendelse engang for alle, hvorefter det ældre Afgiftsforhold atter indtraadte, saaledes som det havde været før Feiden. Med Ordningen heraf hengik længere Tid, og blev den navnlig i 1543 gennemført af Peder Ebbesen, Gabriel Gyldenstjerne og Jørgen Pors, der paa Kronens Vegne have underskrevet Afhandlingerne (see Diplom i Jydske Samlinger I S. 345. Med dette stemmer et lignende Actstykke, der findes i Nørholms Archiv og er udstædt i Varde Tirsdag næstefter Søndag Judica af samme Commissairer. Derefter havde Tyge Nielsen og Mogens Pedersen samt Medarvinger handlet med Kongen om deres Bøndergods i Andsager Sogn „og derfor været udi Vort Minde.“ Det tillades derfor de Fornævnte med Medarvinger og deres Arvinger herefter at beholde Godset for saadan Landgilde og Tyng, som deraf gaves, „før sidst forleden Feide heri Riget begyndtes“, og da Johan Rantzau havde Riberhuus. Smhd. Udtoget af et lignende Actstykke i Jydske Samlinger II S. 378).

Hvad angaaer de Beskyldninger, som Sagnene knytte til Peder Ebbesens Fremfærd paa *Tyrrestrup*, er det rimeligt nok, at han har udvidet Hovmarken med Bondejord fra Tofum, men Markeskjelllets anførte uheldige Bøining synes at vidne om, at han er vegen tilbage for en Retsadkomst, han ikke har kunnet tilkjøbe sig, som ellers paa den Tid saa sædvanligt.

Urimeligheden i Sagnet om den Gamle i *Torupvolde* er allerede fremhævet af Brøchner, og vilde nærmere Gisninger herom kræve en omhyggelig Undersøgelse, ved hvilken det maaskee kunde fremtræde, at de saakaldte Torupvolde ere de af Pontoppidan (Atl. IV S. 204) nævnte Rudera af Torupgaard, og at den Slægt, der har eiet denne Borg, er den samme, der har givet Kalken til Søvind Kirke („Borckord“

„Ivari Erici“; 1517 *ibid*). Se bl. a. Ebbe Galts Stamtavle S. 79, hvorefter Peder Ebbesens Faster Sophie var gift 1) med Iver Eriksen og 2) med A. Banner. Denne Kalk er senere omsmeltet, da den blev for lille for Menigheden.

Efter Begstrup skulde en Faster af Peder Ebbesen Ide Mogensdatter Galt være gift ind i Ivar Ivarsens Slægt, hvilket mulig kunde staae i nogen Forbindelse med det til Torupvolde knyttede Sagn.

Tilbage staaer Nedrivelsen af *Kapellet* eller den lille Kirke *ved Aas* — en Gjerning, der ganske vist maatte vække Forargelse blandt en Befolkning, der var opvoxet i Ærefrygt for de til Gudstjenesten indviede Steder. Ligesom derfor efter Folkesagnet Claus Glambek saae sin høire Arm henvisne fra den Stund, han flyttede Steen fra Boring Kirke (Orion I 263), saaledes har man for tilsvarende Handlinger af Peder Ebbesen søgt Fyldelstgjørelse i Sagnet om, at Fanden bortførte ham efter Døden, thi i hans levende Live kunde der ikke paavises at være truffen ham Straf fra Himlen, og hans Arvinger havde af Kronen erholdt Eftergivelse af Ansvar for de Bygningsmaterialier, han havde ført sig til Nytte af nedbrudte Kirker (Jydske Saml. II S. 334).

10. Efter nye Tidender 1726 S. 244—5 stiller Stamtavlen sig, som følger:

Gjord Pedersen Galt (f. 1534, † 1591),
 • Regitze Folmersdatter Rosenkrantz af Stensballe.

Peder G., † ugift.	Axel G., * Mette Bendixdatter Rantzau.	Mogens G., Hofjunker, hos Kong C. IV, † ugift.	Knud G. til Wiunggaard, * Birgitte Niels- datter Juul af Kongstedlund.	(desuden 4 Døttre.)
3 Døttre.				

Gjord G., Folmer G. 2 Døttre.
 * 1) Barbara Hendrichsdatter Lange,
 2) Maren Christophersdatter Mormann,
 3) Eva, Datter af Hans Wulff Unger.

Knud Henrich Galt,
 der 1698 blev skudt af en Bondekarl i Nærild
 eller Østergaard Lade.

Brøchner synes saaledes at feile, naar han har anseet denne Knud Henrich Galt for en Sønneson af Axel Galt i Stedet for af Knud Galt.

11. Der findes neppe Skygge af Hjemmel for Paasagnet om, at Henrik Müller skulde havde Andeel i Frantz Ranzaus Død, medens vel den Omstændighed, at af Henrik Müllers

og Sophie Hansdatters Børn en Søn er kaldt Franz og en Datter Ane Cathrine, kunde vække nogen Formodning om, at Forældrene paa en eller anden Maade have staaet i Forhold til Frantz Ranzau og Frøken Anna Cathrine. Mulig er Heinrick Müller som født Holstener kommen i Christian IVs Tjeneste ved Glückstadt og tidlig traadt i Forbindelse med den hollandske Slægt Marselius, hvis Fortjenester af den danske Flaade begyndte under denne Konge (see Garde: Den danske og norske Sømagts Historie S. 172, 208 og 217), ligesom yngre Medlemmer af Familien under Kong Frederik III kom her til Landet (sammesteds S. 232: Selius Marselius i October 1658). Efter den af Heinrick Müllers ældste Søn Hendrik Müller til Lønborggaard til Fordeel for hans Frue „Constancia Marcellis“ d. 1ste Januar 1679 i Kjøbenhavn udstædte og af den øvrige Müllerske Slægt medunderskrevne Disposition blev dette Ægteskab indgaaet d. 20de Mai 1661 „efter paarørende Slægt og Venners Raad og Samtykke“, og Heinrick Müllers Indflydelse er selvfølgelig stegen ved Enevoldsmagtens Indførelse. Hans Adelspatent er parapheret af Griffenfeld, og ved *samme* Patent optages ikke blot han selv med Afkom, men ogsaa hans Sønners „nu levende Hustruer Constance Marcellis, Margrete Bartolin og Ingeborrig Margrete Mecklenborg“ i den danske Adelsstand, saa at han og Descendenter maa „skrive sig af, til og paa“ adeligt Jordegods, de eie. I Patentet fremhæves den *langvarige*, ufortrødne, troe og gode Tjeneste, Heinrick Müller har gjort ogsaa vore kongelige „*Forfædre*“, og de samme Udtryk gjen-tages i Patentet af 7de Mai 1674, der ikke er parapheret og gaaer ud paa, at efter hans afdøde Hustru Sophia med Tilnavn Rosenstjerne maa sættes det af Brøchner beskrevne adelige Vaaben, hvor der findes Anledning til at anbringe hendes Navn og Skjold, navnlig som mødrene Ahne.

De nævnte Diplomer og Actstykker tilligemed ældre Optegnelser om Slægtskabsforholdene bevares nu i Familien *Blichfeldt* i Randers, og det kan sees, at Optegnelserne have været benyttede ved den af Lengnik udgivne Stamtavle over Familien Müller. Da denne imidlertid er affattet med nogen Vilkaarlighed — deri skrives saaledes v. Müller, uagtet denne Betegnelse hverken forekommer i Diplomerne eller Optegnelserne; Heinrick Müllers Hustru kaldes „*Anne Sophie*“ i Stedet for Sophie o. s. v., o. s. v. — følger her en anden

Heinrich Müller, Kjøbmand i Itzehoe.
* Cathrine Lorentzen,

Rentemester Heinrich Müller, f. 1609, † 1692,
* 1633 Sophie Hansdatter, † 1669.

Etatsrd. Hendrich M. til Lønborggaard, f. 1635, † 1717. * 20de Mai 1661 Constancia Marcellis, f. 1642, † 1707.	Amtmd. Christian M. til Kattrup, f. 1638, † 1720, (see Lengnik; Sønnen Henrik er rimeligviis Oberstlieutenant Hen- rik M., † 1738 ugift.)	Franz M. til Gundet- ved. * Ingeborg Margrete Meklenborg (ingen Børn).	Amtmd. Jørgen M., † 1690. * 1682 Karen Pogwisch. Major Christian Carl M. til Tyrrestrup, f. 1685, † 1732. * 1721 Ane Lasson, f. 1705, † 1735 (see Descendantsen hos Lengnik).	Anne Cathrine, * Hr. Casper v. Bartlin (see De- scendantsen hos Lengn.)	Drude, * 1660 Tho- mas Finke, † 1677 (ligeledes).	Sophie, † 1718, * Jo- hannes Finke, † 1708 (ligl).
---	---	---	---	---	---	--

Etatsrd. Selio M. til Løn-
borggaard,
f. 1664, † 1746. * 1704 Magdalene
Bartholin, f. 1687, † 1716.

Amtmd. Henrik M., f. 1706,
† 1756 ugift.
Ritmester Christopher M.,
f. 1711, † 1780,
til Hegnet.
* 1) 1753 Louise Schinckel,
† 1754, 2) 1759 Armgaard Sophie Bredal, † 1780.

Lieutenant Selio Georg M.
til Hegnet, f. 1755, † 1831.
* 1781 Anna Raee, f. 1757, † 1829.

Christopher M., f. 1782, † som Cadet.	Ermgaard Sophie, f. 1788. * 1833 Skræder Jørgensen i Grumstrup.	Nicolette Augusta, f. 1784. * Degn Tinggaard.
Christine Ma- rie, f. 1792. * 1826 Gæst- giver Sønder- holm.	Lieutnt. Frede- rik Schinckel M., f. 1794. * 1836 Jomfru Gjørup, Gaardeier paa Ærø (uden Børn).	Nicolai Chri- stian M., f. 1796, † ugift.
Louise Charlotte, f. 1795. * 1826 Frantz Blichfeldt († 1871).		

Christian Erhard Bl., f. 1827, Kjøbmand i Randers.	Selio Georg Bl., f. 1829, Kjøbmand i Hadsteen.	Lauritz Christopher Bl., f. 1832, Manufacturhandler i Randers.	Ane Marie Bl., * Skovrider Nissen ved Løvenholm.	Christine Sophie Bl., f. 1836. * J. C. Sabroe.
---	---	---	--	--

(See: Stamtavle over Familien Blichfeldt, Randers 1871.)

Sammenstilling af navnlig de ældre Led, dog med Henvisning til Lengnik, hvor der ikke er funden Anledning til Afvigelse. Forsaavidt Underskrifter foreligge af Vedkommende selv, er deres Skrivemaade fulgt.

12. Efter Lengniks Opgivelse var Amtmand Jørgen Müller allerede død i 1690, altsaa før Faderen, men muligen er hans Enke forbleven noget længere i Norge.

Christian Müller blev under 21de April 1688 udnævnt til Amtmand paa Island, hvor Huset Marcelis allerede tidligere havde Forbindelser, og Gabriel Marcelis Seliussen saaledes under 9de Februar 1665 fik Bevilling paa at optage Svovlminer. Christian Müller gik til Island strax efter sin Udnævnelse, men erholdt i Aaret 1707 Tilladelse til der at holde en Stedfortræder for sig og kom fra den Tid af ikke mere til Øen (see Magnus Stephensen: Eptirmæli 18de Aldar blds: 222—23 og 234—35). Han var en dygtig Forretningsmand (smhd. B. Thorsteinson: Om kongelige Afgifter paa Island S. 4 Nr. 6), og det er rimeligviis ham, der har bragt Orden i Arvesagen.

13. Efterat *Aakjær* fra Aarhus Bispestol var gaaet ind under Kronen og indtil Slutningen af det 17de Aarhundrede bevaret som kongeligt Slot, blev det solgt til Etatsraad *Bendix Lassen*, gift med Hedvig Margrethe Bornemann, Datter af *Biskop Henrik Bornemann*. Bendix Lassen eiede Aakjær allerede i 1698, da han den 14de Juli d. A. sammesteds bortgiftede sin Søster Ane, Enke efter *Mads Rosenlund* til Dybvad, til senere Cancelliraad *Peder Lassen* til *Rødslet*. Under 14de Septbr. 1731 ere begge disse Familier blevne adlede, Slægten fra Rødslet med Assessor Peder Tøgersen Lassen, hvis Vaaben er et Palmetræ — paa Hjelmen mellem Elephantsnabler — og 3 hvide Duer, Slægten fra Aakjær med Bendix Lassens Børn Henrik, Karen og Anne, hvis Vaaben er en hvid Rose i rødt Feldt og en halv sort Ørn sammengroet med en halv rød Krabbe i Sølv Feldt — et Vaaben, der har Rosen fælles med det, som under 16de Januar 1703 var tildeelt Oluf Worm *von Lassen* til Bustrup, der hører til de Slægter, som nedstamme fra Borgemester Niels Jacobsen i Randers i hans Ægteskab med hans anden Hustru Maren, Datter af *Peder Lassen*, som fra 1590—1618 var Borgemester i Randers (see Jydske Samlinger II S. 66—70). Om der er Slægtsforbindelse mellem Lassen til Rødslet

og Borgemester Peder Lassen eller *Magister Thøger Lassen*, der disputerede 1564 og fra 1565—1608 var Rector og Sognepræst i Randers — see Hundrup: Lærerstanden ved Randers lærde Skole i Indbydelsesskriftet for 1871 S. 4 —, samt mellem disse sidste indbyrdes, er ikke klart, men noget taler derfor. Nærmest efter Ligtalen over Cancelliraad Peder Lassen til Rødslet meddeles nedenfor (se næste Sider) nogle Angivelser til Oplysning af Forbindelsen mellem de under 14de Septbr. 1731 adlede Slægter Lasson og deres Forgrening. — Med *Mads Rosenlund* til Dybvad havde Ane Lassen derhos 2 Døttre, af hvilke den ældste blev gift med Capitain Frederick v. *Buchwald* til Gudumlund og den yngste Dorothea Cathrine (f. 1689, † 1725) med Christian *Charisius* til Constantinsborg (see Descendentsen paa Stamtavlen over Charisius i Kroghs Majorater).

14. Edele Krag, Datter af Geheimeraad Niels Krag til Egeskov og Sophie Juel, ægtede 1705 Baron Frederik Krag til Stensballe, Vice-Statholder i Norge, der døde 1728 og tidligere i 2det Ægteskab havde været gift med Griffenfelds Datter.

„r.“

Tøger Lassen
til Rødslet og Vesterladegaard,
Landcommissair,
† 1689. * Elsebe Hansdatter, † 22de Aug. 1671.

Cancelliraad Peder Lassen,
f. 17de Nov. 1667, † 1737,
til Rødslet, Gudumlund, Her-
ningsholm, Ruballegaard, Dyb-
vad og Vosborg. * 14de Juli 1698
med Enken efter Mads Rosenlund
til Dybvad Ane Lassen.

Elisabeth, † 1714.
* 1690 Commerce-
raad Hans Sørensen
Bentzon til Songaards-
holm og Vesterladegaard,
† 1728.

Severin. Tøger. Johanne Marie.
Johan. Elisabeth. Karen. Marie.
(adlede 22de Febr. 1717 med skak-
tavlet Sparre, Roser og Stjerner) see
Stamtavlen ved de Lassonske
Foundationer.

Biskop Henrich Bornemann.

Hedvig Margaretha,
f. 16de Aug. 1679, † 7de Febr. 1749.

- * 1) Etatsraad Bendix Lassen til Aakjær,
2) 3die Aug. 1718 Oberst Matth. Rosenørn til Damsgaard,
f. 10de April 1676, † 29de Juli 1725.

1.
a) Major Henrik Lassen til Aakjær.

Generaladjutant Wengel
Friderich Lassen,
† 1758.

- b) Karen, * Admiral Michel Bille,
c) Anne, * Major Christian Carl Müller
til Tyrrestrup.

Mads Lasson
til Bjørnsholm.
* Birgitte Rosen-
krantz, Datter
af Axel Rosen-
krantz til Spøttrup
og Karen Rids.

Marie, f. 1702,
† 1747,
* Oberstlieutn.
Frederik Berre-
gaard til Ørslev-
kloster, † 1724.

Justitsrd. Thøger
Lasson til Dyb-
vad og Hernings-
holm, † 8de Juli
1772. * 8de Oktober 1740 med

Benedicte Antonette Rosenørn, f. 6te August 1720.

Frederik Berre-
gaard, Gesandt
i Warschau,
f. 1724, † 1757.

Hedvig
Margrethe,
f. 10de Febr.
1743.

Anna, f. 8de Febr. 1745,
† 11te Jan. 1786,
* 26de Mai 1770 Kammer-
herre Christian Frederik
Tønne Lüttichau til Aakjær.
(Descendents i Preussen.)

Maria Henriette, f. 1747.
* Geheimeraad, Stald-
mester Hans Henrik Bülow.

Peder L. til Bjørns-
holm, f. 1736,
† 1809. * Adelaide
Hedevig Margrethe
Rosenørn, † 1778
uden Børn.

Axel Rosenkrantz
L. til Astrup.
* 1) Antonette
Elisabeth Rosen-
ørn, † 1769,
2) 3die Juli 1772
Margrethe Gersdorf,
f. 8de Marts 1744,
Datter af Oberstl. Christph.
Friderich G. t. Kjærsgaard
og Margarethe Rosenørn.

Juliane Marie,
f. 20de Aug. 1773.
* Ove Henrich Juel
Ryssensteen.
(see Kroghs Majorater.)

Henriette
Benedicte,
f. 22de Juli
1774.

Sophia
Frederica,
f. 30te Aug.
1777.

2) Antonette Elisabeth Rosenørn
Lasson,
f. 27de Mai 1773.

2) Peder Rosenørn
Lasson,
f. 21de Aug. 1777.

En Forskrivelse til Fanden i det 18de Aarhundrede.

Af V. A. Secher.

Som det sidst forekommende Exempel paa Forskrivelse til Fanden anses nærværende (sml. Werlauffs Antegnelser til L. Holbergs atten første Lystspil. 1858 p. 462), og derfor turde et Sammendrag af de under den derfor anlagte Sag anstillede Forhører m. m. være af saa meget større Interesse og, skjønt en Del deraf forhen er trykt under Tittel af: „Mærkværdigt gejstlig Forhør over Soldaten Søren Larsen Galtrup, som i Aaret 1752 foregav at have forskrevet sig til Fanden. Et Bidrag til Overtroens Historie. (Efter et gammelt Manuskript). Udgivet af Carl Johannsen, Musiklærer. Kjøbh. 1828“, — her finde en passende Plads, da nævnte Piece kun indeholder Beretning om de tre paa Stedet anstillede Forhører, men derimod ikke den for Præsternes Oplysning og Dannelse karakteristiske Dom¹⁾ og den tillige er meget sjælden (den findes nemlig kun paa det store kgl. Bibliotek). Forhørerne med Provsterettens Dom findes i

---

1) Piecen er trykt efter „et gammelt Manuskript“, det vil sige en Afskrift af Forhørerne, hvis Rigtighed er bekræftet af de tre dømmende Præster, og som rimeligvis har cirkuleret blandt Almuen til Morskabslæsning, og at Dommen ikke er taget med, synes at tyde paa, at Præsterne efter Sagens endelige Udfald have undset sig ved deres Kjendelse.

„Jerslev Herreds Justitzprotokol¹⁾ i Børglum Hvetboherreders Provstearkiv. Sagens Sammenhæng var følgende:

En Nat i Sommeren 1753 stjal Anklagede, en Bondekarl ved Navn Søren Larsen Galtrup, der stod som Landsoldat ved Oberst Didrichsens Regiment og Major Loutzovs Kompagni, og som da tjente paa Nibstrup²⁾, en Flok Gjæs i Vester Brønderslev By og drev dem til Jerslev By, hvor han, rimeligvis af Frygt for Følgerne af sin Gjerning, lod dem gaa og vendte saa hjem. At Gjæssene efter nogen Tids Forløb kom tilbage til deres Ejermand igjen, maa det vel tilskrives, at der ikke blev paalagt vedkommende anden Straf for Tyveriet end at staa aabenbar Skrifte. En Tid vægrede han sig, men indvilligede dog tilsidst og bad sin Sjælesørger Jakob Holm, Præst i Jerslev, om, at det maatte ske Søndagen den 17de Mars 1754. Onsdagen før var han i Kirken (det var altsaa i Fasten), og da han derfra kom hjem til Nibstrup, spurgte Madam Møller ham, om han nu ogsaa vidste, hvad der forestod ham, og at han skulde bede Gud om Naade. Herpaa svarede han: „Gud bedre mig, jeg har liden Nytte af, at jeg gaar til Alters, jeg har tvende Gange været der og ingen Nytte haft deraf“, og da hun saa spurgte ham om Aarsagen, svarede han, at han havde sluttet en Pagt med Djævelen og havde lovet ham at foragte Guds Ord og Sakramenterne. Hun berettede dette til sin Mand, som strax tog ham i et Forhør og et Par Dage efter i endnu et. Hans Bekjendelser bleve, underskrevet af ham selv, sendte til Gehejmerraad Stiftamtmand Baron Holck med Forespørgsel om, hvad der skulde foretages i Sagen. Saasom Bekjendelserne i mange Henseender syntes denne urimelige og mere „røbende et forvirret Sind

1) Ligesom den originale Protokol fra den tistedske Besættelsessag findes paa Universitetsbiblioteket i Samlingen Additamentum Fol. Nr. 174, findes Provsterettens Forhør i samme Sag i denne Protokol, hvilket tyder paa, at Bestemmelsen i Reskr. af 26de Febr. 1698 om, at alt „hvis i Landstings- og andre Tingbøger enten paa Landet eller i Kjøbstæderne i Aalborg Stift kan være indført den forment Besættelseshandel angaaende“ skal udslettes, og Extract af Højesterets Slutning igjen indføres til alles Efterretning“, ikke er blevet konsekvent gennemført, sml. Werlauff l. c. p. 454.

2) i Vester-Brønderslev Sogn, ejedes dengang af Lars Sørensen Møller. Danske Atl. V.

end virkelig Sandhed“, anmodede han Biskop Brorson om at nedsætte en gejstlig Ret, som kunde kjende „om der i Bekjendelserne var Sandhed eller motvillig Bedrageri, sælsomme Fantasier og Fristelser.“ Paa dennes Foranstaltning sammentraadte samme Aar den 28de Mars en Ret bestaaende af Peder Paludan, Præst i Hellevad, Provst i Jerslev Herred og Assessor i Konsistorium, Svend Muhle, Præst i Øster Brønderslev, og Jens Jessen, Præst i Tolstrup, i Øster Brønderslev Kirke. For denne Ret aflagde Anklagede atter en fuldstændig Bekjendelse af følgende Indhold: For at blive rig og saaledes fritaget for at bestille noget, havde han besluttet at forskrive sig til Fanden, og for at komme ham i Tale, havde han brugt en Fremgangsmaade, som han havde hørt flere anbefale, men i Særdeleshed Niels Hesteskjærers Enke i Jerslev. Efter hendes Anvisning var han Juleaften 1752 Kl. 11 gaet op til Jerslev Kirke, var gaet tre Gange baglængs omkring den, og hver Gang han kom til Vaabenhusdøren, havde han blæst ind ad Nøglehullet og havde raabt: „Satan! luk op i Djævelens Navn.“ Da han tredie Gang havde gjort dette, var Døren sprunget op, og Fanden havde vist sig for ham i menneskelig Skikkelse, iført Støvler, en rød Kjole og en pudret Paryk, paa Hovedet havde han en sort Kaskjet og paa Fingrene lange Kløer. Kirken blev oplyst af et Lys, som stod paa en Stol ligeoverfor Kirkedøren, det var et Kvarter langt, men om det var af Tælle eller Vox, havde han ikke kunnet se. Fanden spurgte ham om, hvad han vilde, hvorpaa han svarede, at Fanden skulde tjene ham; denne mente, at det var bedre, at Søren Larsen tjente ham, og da han ikke vilde dette, kom Fanden med det Forslag, at de skulde akkordere om Lønnen, naar Søren Larsen vilde tjene ham. Søren Larsen forlangte derpaa 20 slette Dalere om Aaret, medens Fanden kun bød ham 6, og endelig bleve de enige om 8 slette Dalere. Derpaa skreve de i en Bog, der var saa stor som en „almindelig Spørgsmaalsbog“ og hvori der forhen var skrevet med røde Bogstaver, en Kontrakt, hvorefter Fanden lovede Søren Larsen 8 slette Dalere om Aaret, til han var bleven 60 Aar gammel (før skulde han ikke dø, medmindre han selv forkortede sit Liv) og forpligtede sig til at hjælpe ham med alt, hvad han fik i Sinde og slog an paa. Til Gjengjæld maatte Søren Larsen love at tilhøre Fanden, naar de 60 Aar vare forløbne, at

forsage Gud og hans Gjæringer og spytte, hver Gang Kristi Navn blev nævnet, og herpaa svor han med oprakte Fingre en Ed, som Fanden foresagde ham, men hvis Ord han ikke kunde huske. Derefter tog Fanden en Pen af sin Lomme, gav ham den, krystede Blod af hans Haand ned i Pennen og lod ham saaledes skrive sit Navn i Bogen. Da de vare færdige, ledsagede Fanden ham til udenfor Stenten, gav ham 3 slette Dalere paa Haanden og satte ham Stævne til næste Juleaften paa samme Sted. Til den bestemte Tid mødte han der og fik de øvrige 5 slette Dalere udbetalt i Fireogtyve-skillinger og Otteskillinger; Fanden bad ham tælle Pengene efter, hvilket han ogsaa gjorde, da det var lyst Maaneskin. Pengene satte han, saasnart han havde faaet dem, til i Spil og Drik i Jensgaarden i Jerslev. — Efterat han havde forskrevet sig til Fanden, havde han to Gange været til Alters, men ingen af Gangene kunnet synke Sakramentet og derfor beholdt det i Munden, til han var kommen ned i Stolen, hvor han satte sig nærmest ved Væggen, udspyttede det paa Gulvet og tildækkede det med Sand, for at ingen skulde se det og spørge om Aarsagen dertil. — Endvidere tilstod han, at Fanden ofte var kommen til ham i en Hunds Skikkelse med Menneskehoved, men „sort røget“ paa Kroppen og med lange Kløer paa Fødderne, og han var især kommen hyppigt, efter at han de to Gange havde udspyttet Sakramentet. Sidste Gang Fanden var hos ham, var et Par Dage efter det første Forhør; da var han ligeledes kommen i en Hunds Skikkelse og havde skjændt, fordi han havde aabenbaret deres Forstaaelse, og truet med at ville rive ham i Stykker, dersom han ikke tilbagekaldte. Til Svar havde Søren Larsen spyttet ad Fanden og vendt ham Ryggen. Dengang han havde stjaalet Gjæssene, og hans Fader havde bebrejdet ham den Skam, han havde bragt over sin Familie, fristede Fanden ham til at dræbe Faderen, og han vilde ogsaa have gjort det med en Spade, dersom Faderen ikke tilfældig havde laaset sin Dør efter sig. Fordi han skammede sig over det begaaede Tyveri, tilstod Søren Larsen fremdeles, havde han 4 Gange besluttet at tage Livet af sig: de to Gange vilde han hænge sig og bad sin Fader om et Stykke Reb, men da han ikke vilde sige, hvad det skulde bruges til, blev det ham nægtet. Han tog da selv et Stykke og havde allerede bundet det om en Bjælke i Faderens Lade, da denne kom

og tog det fra ham. De andre Gange vilde han drukne sig i en Dam østen for Jerslev By, men da kom han til at tænke paa noget andet. Paa Spørgsmaalet, om Fanden efter Kontrakten havde hjulpet ham med Tyverier, svarede han, at da han stjal Gjæssene, var Fanden med ham i et Menneskes Skikkelse og drev dem af Dammen, hvori de sade, hvorpaa de i Fællesskab drev dem gjennem begge Bodelsgaardene i Vester Brønderslev, til de lidt før Dag kom til Jerslev, hvor de lod dem gaa. — Nogen Frygt for at tilhøre Fanden, sagde han, havde han aldrig følt, da Fanden havde lovet ham ikke at gjøre ham Fortrød, og at han skulde have det ligesaa godt hos ham som hos Gud.

Jakob Holm, Sognepræst i Jerslev, afgav som Vidne den Erklæring, at der ved Mikkelsdagstider var blevet sendt Bud efter ham af Søren Larsens Forældre, fordi deres Søn var bleven saa urolig. Han var efter deres Ønske gaaet derhen og havde talt med Sønnen, som bad ham tage sig til Alters, da han var bleven saa angst og bange; han havde da ogsaa lovet ham det, naar han oprigtigt havde angret sit Tyveri.

Provsteretten afgav denne Betænkning:

.....¹⁾ „Saavidt vores Forstand strækker sig, kunne vi ikke kjende, at den indkaldte Soldat skader noget paa sin Forstand, hvad de verslige Ting angaar, og ikke heller at han nogensinde har skadet noget derpaa, men snarere, at han har været klogere end Husets andre Børn, da Folk, som kjende ham, have sagt, at naar han vilde stjæle Høns, „støbede“ han Byg i Brændevin og gav dem det; deraf bleve Hønsene svimmel i Hovederne, saa at han kunde tage dem. Fra Barnsben af har han haft Ord for at være en skalkagtig og skarnvoren Dreng, der allerede tidligt begyndte at øve sig i smaa Tyverier; liden Lyst har han haft til at undervises i den saliggjørende Kundskab, slet oplyst er han endnu i sin Katekismus og Børnelærdom. Vi kunne ingenlunde holde den Bekjendelse, han har gjort ved Forhøret om hans Pagt med Djævelen, sammes Aarsag og Omstændigheder eller om Djævelens Aabenbarelse for ham (naar vi ikke maa holde det, som salig Luther i de ældre Tider, og salig Schriwer i de nyere har skrevet om Djævelens Aabenbaring, for nogen Fabel) — for motvillig Bedrageri, Indbildning og

¹⁾ En lang Indledning udeladt.

Fantasi, men efter sine Omstændigheder for Faktum i sig selv. Folk, som han tjente for et Par Aar siden, kunne sige, at han da roste sig af, at han vidste en Maade at komme Djævelen i Tale paa, og at han opregnede den samme Maade, som han havde brugt ved Jerslev Kirke, men de sagde, at han skulde bede Gud bevare sig for saadan Tanke. — Naar vi nu ret skulde give vores Betænkning over denne Delinkvent, saa kunne vi, efterdi han fra Barnsben af har exerceret sig i smaa Tyverier, spillet Kort, drukket, ikke lagt sig Guds Ord paa Hjerte, men det som Skarns Folk kunde lære ham, gjort Pagt med Djævelen, forsvoret sin Daab og Kristendom endogsaa i det samme Aar, som han havde været til Konfirmation i Taars Kirke, stjaalet, villet myrde sin Fader, spyttet ad Jesu Navn, hvorfor Gud ikke vil holde ham uskyldig, profaneret hans hellige Sakramente, og han nu gaar uden Baand og Tvang baade sig selv og andre til Byrde, ja kan gaa til Skade og Fortræd, — altsaa kunne vi ikke andet end rekommendere ham den høje og retsindige Øvrighed til at se ham afstraffet efter kongelig allernaadigste Lov for sine Misgjerninger, andre til Exempel o. s. v. Roelsund¹⁾ den 2den April 1754.

P. K. Paludan.

S. Muhle.

J. Jessen.

Efter denne Doms Fældelse holdtes Søren Larsen endnu en Tid i Forvaring paa Nibstrup, og der blev han stadig besøgt af de omboende Præster efter Paalæg af Biskop Brorson. Denne kunde nemlig uagtet Provsterettens Dom ikke faa nogen rigtig Tiltro til Sagen, og i et Brev fra ham, dateret 1754 19de April, i Brevkopibogen i Bispearkivet, hedder det: „Efter de to første Bekjendelser holdt jeg Tingen for suspekt, menende, at det var Indbildninger uden Grund og Fristelser, som enten af Fortrædelighed vare digtede eller af vildfarende Forestillinger fattede og derpaa saalænge gribledede og grubledede, indtil et forvildet Gemyt troede dem. Efter Forhøret fik jeg andre Tanker derom, dog maa jeg tilstaa, at et af hans Svar paa Spørgsmaalene gjør mig noget tvivlsom. Han siger, at det var blank Maaneskin paa Juleaften imellem 10 og 11. Af Kalenderen er det klart, at ingen Maane da var at se over vor Horisont. Hvordan kunde han da tælle de Penge, som han fik af Djævelen, ved Maane-

¹⁾ ejedes af Provst Paludan.

skin? Jeg gad vidst, hvordan han kan rede sig ud af den Usandhed“; dernæst opmuntrer han Præsterne til flittig at besøge Delinkventen og undervise ham, hvad enten Tingen nu er sand eller usand. — Den tredje Maj blev Søren Larsen ført til Aalborg, og der tog Bispem selv samt Aalborg Præster ham under Behandling, og omsider lykkedes det dem at faa ham til at bekjende Sandheden, at alt, hvad han havde fortalt om Forskrivelsen, var Opspind, at han vel den angivne Juleaften havde søgt at komme i Forbund med Fanden og brugt den beskrevne Fremgangsmaade, men at ingen lod sig se. Aarsagen til, at han havde løjet paa sig, var, at han kunde komme af med Livet, for at ikke videre Skam skulde overgaa ham, da han havde begaaet adskillige Tyverier, af hvilken Grund han og nogle Gange havde været paa Vej at ville drukne og hænge sig.

Sagen blev nu indberettet til General-Kirkeinspektionskollegiet, og imidlertid sad Søren Larsen i Fængsel i Aalborg paa Lars Sørensen Møllers til Nibstrup's Bekostning. Da det trak denne for langt ud klagede han over, at der endnu ej var faldet Resolution i Sagen, og ansøgte om dennes hurtige Fremme („Supliquen pro 1754“ i Ministeriernes Arkiv), og endelig udkom Reskript af 15de November 1754¹⁾, i hvis Slutning det hedder: „Da som saadan Delinkventens Udsigende om sig selv om at have indgaaet Pagt med Djævelen kan vel ikke anses anderledes end som en Vildfarelse, og Lovens Straf for slige Forbrydelser i saa Maade ikke kan passes paa ham, men det dog er klart, at hans Sind og Villie har været saa ond, at han og har gjort sig Flid og Umage for at ville sætte sit ugudelige Forsæt i Værk og derved har foraarsaget stor Forargelse og Anstød, saa giver Hans Majestæt nu herpaa tilkjende, at H. M. har allernaadigst fundet for godt, at merbemeldte Soldat Søren Larsen Galtrup skal til Renselse og Forbedring i Viborg Tugthus indsættes til Arbejde for der indtil videre at forblive.“

---

¹⁾ sml. Rothes Reskripter 3 Part 2 B. p. 1340.

Signeformularer og Trylleråd.

Efter yngre jyske håndskrifter

ved

M. Lorenzen.

Indledning.

Medens den stigende oplysning på den ene side desværre endnu langtfra kan siges at have fået bugt med al den overtro, der nedarvet fra gammel tid endnu lever et ret frodigt om end temmelig skjult liv i almuens bevidsthed, så har den på den anden side endnu heller ikke helt tilintetgjort den modsatte fejlagtige anskuelse, den overtro, der, beroende på mangelfuld indsigt i den rette sammenhæng, går ud på, at vore folkeminder som indholdsløs amnestuesnak og selvlavet vilkårlighed ikke på nogen måde kan gøre fordring på videnskabelig interesse. Man møder frem med en forudfattet, ubegrundet mening og husker ikke på, at når man i videnskaben vil have ret til at tale med, så nyter det ikke, at man fornemt er uvidende om de alt indvundne resultater og taler med en røst fra forrige århundrede; man må tværtimod åbne øje og øre for de nye iagttagelser og ideer og udholdende, år for år, søge at bemægtige sig de modne frugter på videnskabens træ; man må — for at komme tilbage til det tilfælde, som her nærmest interesserer os — ikke som i gammel tid på forhånd betragte de folkelige overleveringer som indholdsløse vilkårligheder men rolig give sig til at iagttage dem gennem den historiske sammenlignings klarende glas, benyttende sig af forgængeres erfaring og af de opdagelser, den komparative metode alt har gjort, og så må man nødvendigvis komme til det resultat, hvortil alle de, der har studeret sagen, er komne,

at den nævnte opfattelse af folkedigtning og folketro må siges at betegne et forældet standpunkt og kun med rette tilhører en tid, der mindst ligger forud for Jakob Grimms tyske mytologi — denne epokegørende bog, der som bekendt for så stor en del er bygget netop på den folkelige tradition fra Tysklands forskellige egne; — saa må man nødvendigvis komme til det resultat, at f. ex. almuens overtro for største delen langt fra at være vilkårlighed tværtimod i lige linje stammer fra den hedenske oldtids religiøse liv og hele verdensbetragtning og altså i sin rene skikkelse må forklares som et produkt af de samme indre og ydre faktorer som denne. Ofte træder overensstemmelsen mellem nutidens overtro og den gamle hedenske lære så klart frem, at den rette sammenhæng straks falder i øjnene. Når man således i Sundeved betragter bisole som ondtsvarslende og desuden kalder dem „solulve“, så ser man straks, at det er Eddaens forestilling om Sköll, der her går igen efter 1000 års kristendom; men så let plejer man dog i almindelighed ikke at komme til sandheden, hvilket man heller ikke kunde vente, når man husker på, at alle disse overtroiske forestillinger i århundreder ligesom bag kristendommens ryg er blevne hviskede fra den ene slægt til den anden: hvor let kunde der ikke blot én gang høres fejl, hvor let kunde ikke opfattelsen af det hørte påvirkes af tidligere ideer? — De gamle guder spiller endnu en rolle i overtroen men under andre navne; Odin og Tor er blevne til Jesus eller Petrus og omgivelserne modificerede så godt som muligt efter kristendommens fordringer. Lad os anføre et eksempel herpå og lad os vælge dette med særligt hensyn på det følgende. Thiele (Danmarks folkesagn III., no. 530) siger: „Imod forvridding af et ledemod signede man i Jylland ved at sige:

Jesus op ad bjæret red,
 der vred han sin fod af led.
 Så satte han sig ned at signe.
 Så sagde han:
 Jeg signer sener i sener,
 årer i årer,
 kød i kød
 og blod i blod!

Så satte han hånden til jorden ned,
så lægedes hans fodeled!

I navn osv.“

og bagefter (no. 531) anfører han den samme formular fra Nordlandene i en på flere steder noget bedre opskrift¹⁾:

Jesus red sig til hede,
der red han syndt sit foleben²⁾.
Jesus stigede af og lægte det.
Jesus lagde marv i marv,
Jesus lagde ben i ben,
Jesus lagde kød i kød,
Jesus lagde derpå et blad,
at det skulde blive i samme stad.

I tre navne osv.

Hvo vilde vel nu ved første øjekast ane hedensk oprindelse hertil, og dog er dette tilfældet. Man har nemlig i Merseburg i et gammelt håndskrift (fra 10de årh.) opdaget et par oldtyske trylleformularer, hvoraf den ene lyder således:

„Phol ende Uuôdan	thû biguolen Uuodan
uurun zi holza,	sô hê uuola conda,
dû uuart dêmo Balderes	Sôse bènrenki
uolon	sôse bluotrenki,
sîn uuoz birenkit.	sôse lidirenki
Thû biguolen Sinthgunt,	. . . . .
Sunnâ êrà suister,	Bèn zi bêna,
thrû biguolen Frújà,	bluot zi bluoda,
Uollâ êrà suister,	lid zi geliden,
	sô sê gelimida sîn.“ ³⁾

Denne rent hedenske formular, der jo åbenbart har ligget den oprindelige kilde til Thieles no. 530 og 531 meget

¹⁾ Efter Hammond, Nord. Missionshistorie, s. 120.

²⁾ o: der red han syndt (i stykker) sin foles ben.

³⁾ Her aftrykt efter Schade, altdesches Lesebuch I, s. 7. — På dansk: Fol og Vodan for til skovs; da blev foden forvreden på Balders fole. Da signede Sintgunt (og) Sunna, hendes søster, da signede Freja (og) Folla, hendes søster, da signede Vodan, som han vel forstod. Således benvridning som blodvridning, som ledvridning . . . . Ben til ben, blod til blod, led til led, som om de var limede sammen. —

J. Grimm bemærker om formularen (Mytologie 2 udg. s. 1181):

nær, har man altsaa i den nordiske form søgt at bringe i samklang med kristendommen så godt man kunde; guderne er blevne til Jesus, for så vidt som de ikke er rent udeladte, ja i en estisk opskrift har man endnu ikke været fornøjet dermed men i stedet for „til skovs“ (zi holza) sat „til kirke.“¹⁾ — Dette var et eksempel, som uden stor möje kunde forøges med andre, selv om man end sjælden er så heldig at have den oprindelige hedenske form så tydelig bevaret og at finde den sande sammenhæng så umiddelbart slående som her; i mange tilfælde fordrer den tilfredsstillende bevisførelse en hel række vidtløftige undersøgelser og sammenstillinger, og, — på den anden side, — i mange tilfælde, hvor man af en eller anden grund bestemt må antage mytologisk oprindelse²⁾, der finder vi ingen oplysninger i Eddaerne eller vore andre kilder til forfædrenes tro. Husker vi nu imidlertid på, hvor ofte vi må klage over mangelfuldhed ved kilderne til den almindelige historie, så tør vi også her trøstigt gå ud fra, at langt fra alle enkeltheder i mytologien er os overleverede i de gamle skrifter, vi tør trøstigt forudsætte, at mangt et lille træk tilfældigvis er udeladt, der ligesom de mange, vi klart kan kontrollere, i den folkelige tradition kan have holdt sig lige til vore dage, og vi ser således muligheden af, at almuens overtro på mange

---

„hier wird ein den göttern zugestossnes abenteuer besungen, wie Wôdan Balders ausgerenktes fûllen durch besprechen (bigalan) geheilt habe. die hersagung des lieds heilt nun auch andere lahme rosse. was die übrigen götter nicht vermögen, vermag Wôdan, gerade wie es Yngl. sag. 7 heisst: „þat kunni hann (o: Óðinn) enn at gera með orðum einum, at slökkva eld ok kyrra sjá ok snúa vindum hverja leið er hann vildi.“ er ist also der grösste zauberer oder wunderer von allen.“

- 1) Kreutzwald: Mythische und magische Lieder der Esten. p. 97, no. 26 A. — Det kunde måske endnu her bemærkes, at denne samme vidt udbredte formular (se f. ex. Mannhardt, Germanische Mythen s. 69) har den bekendte tyske lærde A. Kuhn (Zeitschrift f. vergl. Sprachforschung XIII) ment at kunne påvise i vederne. —
- 2) Når f. ex. i den følgende samplings no. 4 „det himmelske ny“ kaldes „kongens søn af sky“ eller betegnes som „den himmelske hjort med sine takker to“, så er dette uden tvivl lævning af en ældgamle måne-kultus. Opfattelsen som hankön stemmer med oldn. máni, got. mena osv. —

punkter kan få en stor betydning for den rette forståelse af oldtidens religiøse liv som udfyldende, forbindende, oplysende de ældre skrevne kilders beretninger.

Imidlertid er det langt fra min mening, at hele vor almues overtro har mytologisk oprindelse, at alle enkeltheder deri stammer fra det nordiske hedenskabs verdensanskuelse; tværtimod har den optaget i sig en hel del bestanddele af fremmed, nyere stof, der bestemt må udskilles fra det nationale som en egen afdeling for sig, og som fortrinsvis findes repræsenteret i den med middelalderens magi mere beslægtede retning af overtroen, hvortil den følgende samlingsindhold hører. I det vi nemlig ser bort fra de forholdsvis få tilfælde, hvor ligefrem vilkårlighed kan lade sig påvise, således som ved det følgende no. 69, der skyldes et indfald af den bekendte teologiske professor Niels Hemmingsön¹⁾, vil vi, selv med et meget løseligt kendskab til middelalderens vidt udviklede kunstmagi, allerede ved første øjekast på flere af de nedenfor meddelte opskrifter opdage en overensstemmelse dermed, som ved nøjere undersøgelse bliver i den grad påfaldende, at vi ikke kan tvivle om, hvor vi skal søge kilden til denne afdeling af overtroen. Dette gælder ikke alene om største parten af de mange underlige, fremmede ord og tegn, der, hvor uforståelige de end nu så godt som alle forekommer os, dog sikkert en gang har haft en vis betydning, som det måske til dels endnu ikke var aldeles umuligt

---

¹⁾ Hans egen beretning (*Admonitio de superstitionibus magicis vitandis*. Kbhvn 1675, C. 2—3) kan jeg ikke nægte mig den fornøjelse at meddele. Han holdt forelæsning over *dialectica* og fremsagde og forklarede versus hos, olim in scholis vsitatos: *Fecana, cageti osv.* (s. no. 69). „*Hic ioco addidi, valere hos versus contra febrim, si singula verba inscriberentur pani, et ægroto ordiæ darentur, ita vt quotidie vnum frustum panis cum inscripto verbo comederet. Quid hic accidit? Aderat quidam homo simplex et bonus, qui iocum non intellexit, sed credidit rem serio agi. Cum ergo post paucos dies famulus, quem tum habebat, incidere in grauissimam febrim, dat ægotanti primo die frustum panis, cui inscriptum erat primum verbum, Fecana, et deinde ordine vsqve ad sextum verbum, Gebali, tum enim sauabatur febricitans. Alij autem, videntes efficaciam amuleti, secuti sunt exemplum et multos curabant. Tandem patefacto ioco virtus amuleti deficit.*“ Ikke desto mindre har troen på dens kraft holdt sig til vore dage. —

at finde, hvis det ved et meget stort materiale kunde lykkes at bestemme de oprindelige læsemåder, og hvis man i det hele taget fandt det umagen værd. Det berømte Abracadabra¹⁾, der kan forfølges tilbage til omtr. år 200 e. Kr., er således uden tvivl opstået af navnet Abraxa, der hos de gnostiske Basilidianere i 2 årh. e. Kr. var den hemmelige benævnelse på den uudsigelige gud; summen af de græske bogstaver i ordet (Abraxas), betragtede som taltegn, udgør 365, tallet på verdenskræfter og ånder foruden på årets dage²⁾. — Men, som sagt, det er ikke blot disse underlige, uforståelige, ofte arabisk-udseende ord, der må tilskrives middelalderens systematisk-„videnskabelige“ magi og med den for en stor del have orientalsk oprindelse, også adskillige af de i det følgende meddelte lange danske remser (tydeligst måske no. 56—60) viser mere eller mindre klart samme steds hen, hvad enten de nu ligefrem stammer derfra, eller de — hvad der også findes talrige eksempler på — er yngre analogidannelser, med god tro støbte i den oprindelige, bekendte form. Imidlertid skal jeg her ikke trætte med at anføre ældre af den slags opskrifter til sammenligning, da alle disse formulærer foruden at være meget kedelige ved deres store brede, deres gentagelser og vidtgående omhyggelighed for at forudse alle mulig indtræffende tilfælde på grund af deres fremmede oprindelse forholdsvis har en ringere interesse for os, tilmed da de her som løsrevne rester ikke kan ses i systemets belysning. Jeg skal blot gøre opmærksom på den forbindelse, som den oprindelige kunstmagi her ofte indgår med den ældre mere primitive overtro³⁾, i det ældgamle ceremonier, der stammer fra den hedenske oldtid, ofte anvendes som ramme for senere besværgelser af den anførte art og undertiden er så sammenvoksede og blandede dermed, at det ikke altid er så ganske nemt at bestemme, hvad der hører til den ene eller den anden af de to hovedarter, ti f. ex. at ville antage, at en formular nødvendigvis måtte regnes

¹⁾ No. 72 nedenfor, hvor der kunde tilføjes, at et prof. S. Grundtvig tilhørende hdskr. fra Ringkøbingegnen som brugsanvisning har følgende: „Saadan Sedel henges tjendes paa den syges Hals i 24 Timer; tag det saa tjendes af og kast det i Ilden, men gaae strax derfra.“ —

²⁾ Walch, Hist der Ketzereien, I, 281 ff.

³⁾ se f. ex. no. 56—60 nedenfor.

til den yngre slags, fordi den ikke kan føres tilbage til hedensk form men tydelig røber oprindelse efter kristendommens indførelse, dette vilde ofte være aldeles urigtigt. Husker vi nemlig på, hvor stor en rolle analogidannelsen spiller ved formaler af den yngre art, er det ikke urimeligt i den første kristne tid at vente lignende også for den ældres vedkommende, og ser vi så, hvorledes f. ex. no. 3 blandt andet ved den episke indledning i den direkte henvendelse til helgeninden fuldstændig har den bygning, som synes at være typisk for formalerne fra de gotiske folks oldtid, så må vi nødvendigvis anse den for dannet i analogi med de ældre, af mytologisk oprindelse og regne den med til samme klasse som dem, om så end den hellige Apollonia først under kejser Decius led martyrdøden, efter at den hedenske pøbel havde pint hende på forskellige måder, blandt andet også ved at slå tænderne ind på hende.

Af foranstående korte overblik, som naturligvis kun er hidsat for en smule at orientere dem, der i forvejen ikke har nogen klar forestilling om beskaffenheden og værdien af den slags overtro, som det følgende skal give eksempler på, — blot af disse få bemærkninger tror jeg, at man vil kunne indse, at om end alle nogenlunde oplyste folk for lang tid siden har holdt op med at tro på de underfulde virkninger af disse formularer og ceremonier, og det kun er den vankundigste almue, der endnu — skönt mere end man vistnok straks aner — hænger fast ved den gamle overtro, så kan de dog, betragtede på rette måde som for største delen stammende fra oldtidens hedenskab eller fra middelalderens mystiske systemer, optagne i folkebevidstheden og omformede af den, gøre fordring på en lignende videnskabelig interesse som eventyr og sagn og gamle sange, der ved tradition er forplantede i folket fra gammel tid og til vore dage. Vi ser derfor også, hvor ivrig den sammenlignende mytologi, den komparative sprogvidenskabs unge datter, har kastet sig over disse overtroens lævninger og i dem fundet korn af ædel malm, der nok skal holde kurs, medens de vilde hypoteser atter synker i jorden; den arbejder på at genopføre den nedbrudte bro mellem gudernes himmel og menneskenes verden: de gamle sten — og kun de kan bruges til den luftige bygning — er spredte vidt om lande, de må findes og samles, ti hver er hugget til sin plads, de må graves op

af jorden, hvor de ligger, eller hugges ud af de nye huse, hvor de er satte, de må renses for den jord, for den kalk, der hænger fast ved dem, de må restavreres, for ellers passer de ikke på deres gamle plads. Hvert oldtidsminde i nutidens tradition er en sådan sten: alle må de findes og samles og gøres tilgængelige for bygmesteren og hans mænd, men før han kan bruge dem og sætte dem ind igen på deres oprindelige sted, må han skaffe dem deres gamle form tilbage: at finde og samle og gøre tilgængelig, det er det første, at borthugge de fremmede elementer og tilføje det manglende, det er det næste, og skal det gøres sikkert, kan det ikke ske straks med en enkelt sten, men først efter sammenpasning med de andre både over og under og på bægge sider. Med andre ord, når man til bestemmelse af folkevisernes oprindelige skikkelse har megen brug for alle de optegnelser, man kan overkomme, så har man det endnu langt mere ved den slags overleveringer, hvorom der her er tale, da de som mere eller mindre uforståelige for almenen har været langt mere udsatte for forvanskning, og jeg mener derfor, at man, indtil et meget betydeligt materiale foreligger, må være meget mere forsigtig med at foretage kritisk tekstbehandling deraf, end man hidtil (især i Tyskland) har været. Jeg tror altså at handle rigtig, når jeg i det følgende i stedet for at forsøge en restavration, der i det mindste for de mange ikke forhen bekendte tings vedkommende ofte blot kunde være gætteri, foretrækker at gengive de overtroiske minder fuldstændig i den skikkelse, hvori jeg har forefundet dem — enkelte rettelser af åbenbare fejl fraregnede — idet jeg håber således at tilvejebringe noget af det pålidelige materiale, som man endnu i så høj en grad savner.

Endelig skal jeg blot med et par ord omtale mine kilder, fire hdskr., der alle er fra omtrent samme tid, forrige og begyndelsen af dette århundrede, og ligeledes alle fra halvøen.

No. 1 er fra Kvers ved Gråsten og har der tilhørt en gammel nu afdød smed, som både troede på kraften af bogens trylleråd og jævnlig brugte dem såvel til fordel for sig selv som for fremmede, der søgte hans hjælp. Bogen, der nu er 219 sider i oktav, har tidligere været næsten dobbelt så stor, men under krigen i 1864 ødelagde en præjsisk soldat den

første halvdel deraf. Den nuværende begyndelse er en tysk afskrift af „Practica M. Josten von Sarbruck“ efterfulgt af forskellige ligeledes tyske astrologiske optegnelser indtil side 19, hvor den danske del begynder, indeholdende trylleråd og almindelige husråd i broget blanding, således som tilfældet også er med de følgende og mange andre hdskr., dels vel fordi man ikke var sig forskellen mellem de naturlige og de overnaturlige råd ret bevidst og kun betragtede dem alle som virksomme midler mod det onde, der skulde fordrives, dels fordi slige samlinger sagtens oprindelig blev til ved, at man uden orden optegnede det ene råd efter det andet, efter som man tilfældigvis lærte dem at kende, hvad enten kilden nu var mundtlig tradition eller ældre afskrifter. På det sidste tyder dels overensstemmelsen i enkelte dele af hdskr. med andre, f. ex. med det langt ældre no. 241, 8vo. i thottske saml., dels misforståelser som „Skyld“, „ny“ for „Styld“, „ni“ (skrevet „nij“).

No. 2 tilhørte en fisker i Sangstrup ved Grenå, der igen havde fået det fra Randers. Det indeholder 50 beskrevne sider (8vo.) af lignende indhold som no. 1.

No. 3 er fra Felsted ved Åbenrå. Det består kun af to løse blade, hvorfra tre numre i samlingen er tagne, deriblandt no. 6, der udmærker sig ved, at enkelte vigtige ord er skrevne med græske bogstaver, for at mindre kyndige ikke skulde kunne få mening i opskriften. Den samme metode er gennemgående i en del andre samlinger, således i „Sybrianus. P. P. P. — Paa nye oplagt efter Originalen. Malmøe 1771. Prentet hos Henrich Smed,“ hvor fordrejede runetegn anvendes, og i den thottske samlings no. 240, 8vo. (med titel: „Cyprianus“, udgivet af L. Pio. Kbhvn. 1870), hvor de almindelige bogstavtegn bruges men med en anden værdi end den sædvanlige.

No. 4 fra Gjerild ved Grenå; 70 sider 8vo, hvoraf de allerfleste imidlertid indeholder almindelige husråd.

Af disse fire håndskrifter er altså den følgende samling uddraget, idet jeg har udeladt alt, der ikke indeholdt noget overtroisk, og af det således tilbage blevne kun medtaget, hvad der forekom mig at have interesse i en eller anden henseende. Hvad kildernes behandling angår, da har jeg som alt bemærket anset det for rigtigst at give et så nøjagtigt billede af dem som muligt, og derfor indskrænket

mig til kun at rette aldeles åbenbare fejl — med angivelse af håndskrifternes egen læsemåde — samt alene tilladt mig friere hænder overfor kildernes forvirring i brugen af store og små begyndelsesbogstaver. Det jeg har stræbt efter var at give et sikkert, pålideligt og nøjagtigt materiale for fremtidig forskning.

1.

At fordrive Rosen.

Brug dette som et Amulet om Halsen :
 „Vor Herre Jesus Christus bad mig binde
 den røde Rose,
 den hvide Rose,
 den brune Rose,
 den blege Rose
 og alle de Roser som til er;
 dem binder jeg nu i denne Stund
 i de hvide Rødder,
 i de grønne Greene,
 med 3 Præster
 og med 3 Søndags Læster,
 med Jesu Kraft,
 med Jesu Magt,
 j 3 Aar
 og alt saa længe Verden staaer.
 I Navn Gud Faders † Söns † og hellig Aands †
 Amen.“

Hdskr. no. 1.

2.

At fordrive Tandverck.

Læs efterskrevne Bön med 3 *pater noster* og 3 *ave Maria* 3 Gange over Steden, naar Pinen og Vercken er allersterkest, og skriv dem fastendes og hæng om Halsen :

[a] „Virgo es egregia!
 pro nobis, sancta Appolonia,

funde¹⁾ preces ad Dominum,
 ne propter multitudinem criminum
 vexamen doloris dentium
 nobis sit semper²⁾ perpetuum.
 Amen.

[b] O deus, qvi beatam³⁾ Appoloniam dentibus excussis tandem triumphatricem⁴⁾ fecisti, tribue mihi, ut ejus mortis intercessionem a præsentem dentium dolore omnino liberarer per eum, qvi venturus est judicare vivos et mortuos et seculum per ignem⁵⁾. In nomine p. † f. † s. s. † Amen.“

Hdskr. no. 1.

- ¹⁾ Hdskr. fund. — ²⁾ hdskr. sitsem per. — ³⁾ hdskr. beatana. —
⁴⁾ hdskr. trium phatricem. — ⁵⁾ hdskr. perignem. —

3.

At fordrive Tandverck.

„Du hellige Jomfru Appolonia,
 som af Tandvee stor Pine leed,
 blev dog omsider karsk og sund
 og forløst udi saa kort en Stund;
 bed du for mig til Jesum Christ,
 saa bliver jeg fri for Tandvee vist,
 i denne Dag og i dette Aar
 og alt saalenge Verden staaer,
 ved den, som vil komme at dømme de levende og døde
 og Verden opbrænde med Ilden den røde.
 I Navn Gud Faders, Søns og hellig Aands.
 Amen.“ —

Hdskr. no. 1.

4.

[At fordrive Tandverck.]¹⁾

Og i hvert Ny, det første du om Aftenen seer det, da skal du sige:

„Hisset seer jeg det himmelske Nye,
 Kongens Søn af Sky.
 Han siger, at den Orm er død,
 og det onde Blod, Vedske eller Flod er forødt,
 som i mine Kinder, Gummer og Tænder brød.
 Amen.

Hisset seer jeg den himmelske Hjort
 med sine Tacker tou,
 men aldrig faaer Hjorten Tacker 3,
 og aldrig faaer jeg Tandverk,
 i denne Stund eller i dette Aar
 og ey saalenge Verden staaer.
 Guds Ord, Amen.

I Navn Gud Faders † Søns † og hellig Aands †
 Amen.“

Hdskr. no. 1.

¹⁾ I hdskr. som fortsættelse af no. 2. — De to vers bør måske rettest opfattes som to forskellige formularer.

5.

At fordrive den faldende Syge.

[a] Saalenge Epilepticus bær efterfølgende Ord om sin Hals, med Patientens Blod skreven tiendes, da angriber den faldende Syge hannem ikke:

„Caspar fert myrrham, Melchior thus, Baltazar aurum:
 Hæc tria qui secum portarit¹⁾ nomina regum
 Solvitur a morbo Christi pietate caduco.“

[b.] Og dersom et Meneske holder sin Mund til [hans] Øren, naar han kommer uforvarende og seer hannem in paroxysmo og raaber med høy Røst 3 Gange disse 3 Ord: „Caspar, Melchior, Baltazar te sanent, amen“, da staaer han strax op og falder ikke meere.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Hdskr. portaveum, Niels Hemmingsøn (Admonitio de superstitionibus magicis vitandis. 1575, sign. M2) portarit; Mones Anzeiger II, 62 portabit. —

6.

At fordrive Kolde Sygen.

A.

Skriv disse Ord Torsdag Morgen, förend Solen gaaer op, og heng ham om Halsen, naar Sygen ankommer, men den 9 Morgen ved samme Klocke Slet skjær det af igjen tiendes med en Kniv, og kast det paa en Ild, og see dig ikke tilbage, og lad Patienten og øy heller du lugte Røgen deraf.

„De Kolder ni¹⁾ fra Norden kom:

3 reed i øster,

3 reed i vester
 og 3 reed til den dyrebare Flod,
 som Jesus Christus selver i stod,
 der han af St. Hans sig døbe lod.
 Da sagde Mariæ Søn, Jesus Christus god:
 „Hvem ryster og kryster mit hellige Blod?“
 Da svarede Sandt Hans den bolde:
 „Det gjør baade den heede og den kolde.“
 — „Da skal jeg dennem binde,“ sagde Jesus Christus,
 Mariæ Søn,
 „de skal aldrig enten røste eller kryste
 Mand eller Qvinde,
 Dreng eller Pige,
 eller nogen, som disse Ord paa sig bær
 eller hos sig bær,
 i denne Stund eller i denne Dag eller i dette Aar
 og ey saa længe Verden staaer.“
 I Navn Gud Faders † Söns † og hellig Aands †
 Amen.“

Hdskr. no 1.

1) Hdskr. „ny“, vel sagtens ved misfortælse af kildens „nij“. —

B.

„De [Kolder]¹⁾ 9 fra Norden kom:
 3 reed i øster,
 3 reed i vester,
 3 reed ret frem hen til den dyre Dam,
 ret hen til Jordans Flod,
 hvor Jesus sig af St. Hans døbe lod.
 „Hvem er det, i mit Blod rører?“ sagde Jesus Christus.
 Det svarede St. Hans den bolde:
 „Det gjør baade den heede og den kolde.“
 — „Da skal jeg dennem det forbyde“, sagde Jesus Christus,
 „de skal aldrig meere i mit Navn Kjød og Blod røre,
 end Fanden maa røre Kalk og Disk,
 og förend Lucifer kommer i Guds Sæde at side:
 Det skeer aldrig.“
 I Navn Gud Faders † Söns † og hellig Aands †
 Amen.“ —

Hdskr. no. 1.

1) Hdskr. „samme“ (B. følger også i hdskr. umiddelbart på A.)

C.

Den Kolde hun var af ni Greene:

Di 3 foere øster,

di 3 foere vester

og di 3 foere ret frem hen over den hellige Daab,

St. Hans sendt sig i Døbe,

bandt den kolde og den heede.

„Jeg forbyder dig, at du skal icke røste eller ride
nogen Creatur,

liden eller stor,

og ey denne din Tjenerinde.“

Ved de hellige tre Navn: Faders † Sønnens og den
hellig Aands Navn Amen.

I Jesu Navn, Amen.¹⁾

Ni var de Greene:

De 3 foer i vester,

di 3 i øster,

de 3 de foer til St. Hanses Daab,

og St. Hans bandt dem alle udi Døbe.

I Navn Gud Faders, Söns og hellig Aands,

Amen.“ —

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Det efterfølgende burde måske optattes som en fjærde opskrift med
mærket D —

7.

Den anden Dags¹⁾ Kole¹⁾ at fordrive uden at skade Patienten.

Man tager en heel Torv¹⁾ og skiærer deri 4 eller 5 Sku-
rer, saa mange Gange som Patienten haver havt Kole¹⁾; ha-
ver Patienten havt den 4re Gange, skieres 5 Snit i Torven¹⁾
og altsaa et Snit mere, som Patienten haver havt Kole¹⁾,
NB. et Suit for den sidste Gang. Naar dette er skeet tager
man Torven paa den Dag¹⁾, som er N's onde Dag¹⁾, om Mor-
gen tielig för Solens Opgang og leger den paa Ilden¹⁾ og
brender¹⁾ den heel til Aske¹⁾, men det sidste maae vel paa
passes, at den brender reent til Aske¹⁾, thi ellers [er] det
omsonst. Man tager et Zetel¹⁾ og skriver derpaa:

„Herved forgaaes N. N. sin Kole¹⁾, som han haver havt
saa og saa mange Gange.“

Dette giöres fast paa Torven¹⁾ og brendes med. —

Probatum est. —

Hdskr. no. 3.

¹⁾ I hdskr. skrevet med græske bogstaver. —

8.

Naar nogen er beladt med Gulsoet, Modsoet, Svinsoet, da skal han gaae imod en Kirke i 3 Torsdags Morgener tillige, og saa skal hand sige, naar hand seer Kierken:

„Hielp du mig,
saa viist ieg nu seer dig,
i Nafn Gud Fader, i Nafn Gud Sön, i Nafn Gud
den hellige Aand.“

I Jesu Nafn 3 Gange ligedan sagt. —

Hdskr. no. 4.

9.

At fordrive Jct og Herrebrod, som sætter sig i Öyet.

Tag en Halmvisk 3 [Torsdag]¹⁾ og [Söndag]¹⁾ Morgener med Solens Opgang og stryg din R. . tiendes paa den, vreste saa Öyet op, som den flyvendes Jct og Herre Brod haver set, og blæs deri fastendes 3 Gange udad, og stryg deri med Halm Visken 3 Gange udad, og gjør siden 3 Gange † paa Jorden med din Tommelfinger og Halmvisken tillige, og læs siden 3 *pater noster* og dette efterfølgende 3 Gange over Öyet, og lad saa Patienten spytte paa Halmvisken, og kast den over hans Hoved, og gak deden og see dig ikke tilbage, men lad en anden optage Halm Visken og kaste den paa Jld.

„Du skal skye og flye, Ict og Herre Brod, for A. . Visk!
Du skal skye og flye, Ict og Herre Brod, for A. . Visk!
Du skal skye og flye, Ict og Herre Brod, for A. . Visk!
Du skal forvisne og forvorde
som Græs paa Jorden;
du skal forsvinde og forrinde
som Dug for Dag;
du skal forsvinde saa vist og sandt,
som Præsten staaer for Alteret og tager Afad²⁾ og Viin
og vender om til Jesu Christi Legeme og Blod;
du skal forsvinde saa vist og sandt,
som den Mands Haand forvisnet og forsvandt,
der vred den Vedie,
der bandt Jesum i Medie;
du skal ikke gjøre det Öye mere til Meen,
end du laae under en rodfast Steen.

Steenpine og Fnatt samt alt det, som er og agter at komme paa mig, det sætter jeg bort i Aar i Fandens Vold i de hel- lige 3 Navne G. F. S. H.“

Siig dette 3 Gange og spænd 3 Gange imellem hver Gang, du læser. Det hjælper med Guds Hjælp.

Hdskr. no. 2.

12.

At Hug, Slag, Bylder og Saar ikke skal bulne, naar dette bliver læst over det, inden du sover. Læs disse Ord:

„Marie sidder paa Marmorstene,
hun saae en Ild optændes,
den vilde al Verden opbrænde.
Hun fulgte den Ild med sine 10 Fingre og 12 Guds Engle.
Den Ild skal aldrig brænde meer,
for Jomfru Maria faaer Sønner fleer,
saa gode som Christus.
Aldrig faaer Jomfru Marie Sønner fleer,
aldrig skal dine skjøre Saar og Bylder buldne meer.
I Navn 3 Gange G. F. S. og H.“

Imellem du læser det, da gjør 3 Kors over det hvergang, du læser det. —

Hdskr. no. 2.

13.

[At Hugsaar ikke skal bulne]¹⁾.

Dette kan læses, at det skal icke bolne eller bryde sig:
„Jomfrue Marie med sin Silke Serk,
hund fandt baade Sveie og Verk;
Jesu Nafn, Jomfru Marie Nafn skal forbyde,
det skal hverken bolne eller bløde,
men det skal heles og give god Grøde
og groe, som Jesu Christi egne Saar giore.
I Jesu Nafn † i Jesu Nafn † i Jesu Nafn!
Amen, amen, amen.“

Hdskr. no. 4.

¹⁾ se Thiele: Danmarks Folkesagn III, p. 120, no. 519, 520. —

14.

[At stille Blod.]

Naar mand seer Blod rinde, i hvor det er, da sig saaledes:

„Stat du Blod
 som Jordans Flod,
 i den St. Johannes døffte
 al Verdens Frelser Jesum Christum;
 og du skal nu stilles i det Navn, som er Gud Fader †
 og Gud Sön † og Gud den hellig Aand.

Amen.“

Hdskr. no. 4.

15.

At stille Blod.

„Marie gik sig til Strømmen,
 hun havde Jesus igjen¹⁾:
 saa stiller hun den Flod,
 saa stiller jeg det Blod
 I N. G. F. S. og hellig Aands.
 Amen.“

Hdskr. no. 2.

¹⁾ Thiele III, p. 119, no. 517: „Hun havde Jesum i sine Arme.“ —

16.

Blod at stille.

„Jesus tog en lille hvid Kjep i sin høyre Haand
 og sagde:
 „Saa sandt han kan stille al Verdens Flod,
 saa kan han og stille dette Blod,
 i Navn Gud F. S. og h. Aands.“

Læs dette 3 Gange.

Hdskr. no. 2.

17.

Blodet at stille.

„Der staaer 3 Lilier udi min Faders hellige Have:
 Den 1 heder Ikke Blomster,
 Den 2 heder Skrukke Blomster,
 Den 3 heder Blodet staae stille.
 Og saaledes skal Blodet staae stille
 og være paa sit bestemte Sted.
 I Navn Gud Fader, Gud Sön og Gud den hellig Aand.
 Amen.“

Hdskr. no. 1.

18.

At binde den, som er forgjort.

Skjær hans Negle af paa Hænder og Fødder og giv en Hund at æde paa et Stykke Smør og Brød og sig, naar du giver ham det i Munden:

„Tag al min Sygdom og al min Ulykke med
i denne Dag og i dette Aar
og alt saa længe Verden staaer.
I Satans Navn.“ —

Hdskr. no. 1.

19.

At binde den, som er forgjort.

Torsdag Nat imellem 11 og 12 gik paa Kirkegaarden og skjær en Törv op eller tag Jord under din høyre Fod tiendes; leg den paa dit Hoved og sig:

„Jeg er forladt, jeg er forgjort,
jeg kan aldrig Boed faae,
förend jeg faaer Jord under og oven paa.
Nu haver jeg Jord baade under og oven paa:
i Morgen skal Klocken slaae,
paa Söndag skal jeg karsk opstaae.
I Navn Gud Faders, Söns og hellig Aands.
Amen.
Guds Ord. Amen.“

Hdskr. no. 1.

20.

Er Manddommen fortroldet.

Læs Evangelium Lucas 1: „Missus est Angelus Gabriel sexto mense¹⁾ etc.“ med sin tilhørende Epistel over Patient-en, og lad ham bære den, med sit eget Blod skreven, altid hemmelig paa sig, et sanabitur²⁾.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Hdskr. menso. — ²⁾ Hdskr. Sana bitav. — Af to herhen hørende råd, der på grund af deres indhold ikke kan meddeles, anføres kun den mærkelige begyndelse af det ene (smlgn. J. Grimm: Deutsche Mythologie 2te ausg. p. 1118):

„Gack ud tiendes og imod Veyret til en Hybentorn [Freddag]¹⁾ Morgen imellem 11 og 12, böy den med Toppen ned til Jorden med en Krog; krybe saa 3 Gange baglends omkring under den og siig 3 Gange:

„Alt det Onde som mig er tilsendt af Troldqvinder eller Troldmænd, det sender jeg nu fra mig igjen og hen paa den, som det udsendt haver. Amen.“ — — — „I den mægtige Dievel Itagiths Navn.“ —

Hdskr. no. 1.

¹⁾ I hdskr. skreven med dagens tegn.

21.

At vinde Egteskab.

Sæt dig i det Menneskes Sæde, som det er nys af standen, en [Tirsdag, Fredag, Onsdag og Søndag]¹⁾ i Fandens Navn, og siig:

„Jeg sætter mig i dit Sæde, N.,
 jeg sover i dit [Hjerte]²⁾, i din Mod
 og i dit heede [Hjerte]²⁾ Blod;
 du skal vorde saa kjær ad mig,
 som din Moder var ad dig,
 der du i Svøbelse laae;
 saa kjær 'vær du ad mig,
 som Jomfru Maria var ad sin signede Søn;
 hun hannem optog og paa Knæ sade;
 vend hun hannem til sig,
 saa vend og du, N., din Kjærlighed til mig
 i denne Stund og i denne Dag og i dette Aar
 og alt saa længe Verden staaer.
 Guds Ord, Amen.
 I Navn Gud Faders † Gud Söns † og hellig
 Aands † Amen.“

Hdskr. no. 1.

¹⁾ I hdskr. skrevet med dagens tegn. — ²⁾ I hdskr. er der tegnet et hjærte. —

22.

At en Pige skal elske dig.

Naar du finder en Hesteskoe med Söm udi, da tag den op til den venstre Side; hold den bag Ryggen; tag saa et Söm ud, og naar du tager det ud, siig disse Ord:

„Herud i Fandens Navn!“

Behold Sömmet, og hvilken Qvindeperson du rörer med dette Söm, hun elsker dig. —

Hdskr. no. 2.

23.

At dølle Kjærlighed.

Tag en sort Hund og en sort Kat, lad dem rives og slides og bides tilsammen i Fandens Navn; kast saa di Haar, som de river af hinanden, imellem dem, som har god Villie tilsammen, og siig:

„Nu i Fandens Navn kaster jeg
Leede og Vrede,
Had og Avind,
Kiv og Trætte
og al Fandens Forligelse
med Hunde Haar og Katte Haar
imellem dig N. og dig N.
Rives og slides som Hunde og Katte
og værer hverandre saa hadske og leede,
som Lucifer er vor Herre Christo leed,
i denne Dag og i dette Aar
og alt saalænge Verden staaer.
Amen. —

I Fandens Navn Amen.“ —

Hdskr. no. 1.

24.

Vil du vide, hvem du skal have.

Paa St. Pouls Aften, naar du gaaer til Sengs, da siig:
„Jeg lægger mig under St. Thomas til den, at han skal
give mig tilkjende, hvem jeg er beskikket at leve med.“

Læs saa 3 Gange Troen; læg dig dernæst paa din høire Side og siig:

„Est du mig beskikket, da kom og bær mig Viin.“ —

Hdskr. no. 2.

25.

At skille Hore ved Barn.

Skriv disse Ord paa hvidt Permen og bind midt paa hendes Navle, naar Fødselens Tid er komet, da føder hun strax uden al Pine:

Regia † progenies † cælo † demittitur † alto, †
panditur † interea¹⁾ † domus † omnipotentis † Olympo †.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Hdskr.: niterea. —

26.

At man kan strax faae Kjøbmand til en Hest.

Tag et Haar af hans Rumpe og bind det om hans Hals
og siig:

„abi! abi! abi!“

Hdskr. no. 1.

27.

At Bier skal icke flye bort.

Sig disse Ord 3 Gange, först du seer dem slaae løs,
og gjör Kors for hver Gang:

„Du skal bie,
du skalt bie!

Saa gjorde vor Herre Jesus den Tid, han blev korsfæst.
I Navn Gud Faders † Söns † og hellig Aands †
Amen.“

Hdskr. no. 1.

28.

At fordrive Rotter og Muus.

Gack tiendes til fra Kirken¹⁾, og naar du est hjem kom-
men, da læs disse Ord 3 Gange med høy Røst i hvert Huus:

„Jeg forbyder Rotter og alle Slags Muus
at være i dette mit Huus
og at æde eller bide,
gnave eller skjære
Flæsk eller Kjød,
Ost eller Smör
Brød eller Klæder,
förend de har været ved Jordans Floed
og lært de samme Ord,
som St. Hans taledede, der han døbte Christum.
Guds Ord Amen.
I Navn Gud Faders † Söns † og hellig Aands †
Amen.“

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Thottske hdskr., no 241, 8vo. bl. 10 tilföjer: „den Dag du beret-
tis“, hvilket vist her er glemt. —

29.

At fordrive Rotter og Muus.

Naar du indager det første Læs, da skriv først en Kreds mit paa Gulvet i Laden med din Tommelfinger omkring din høyre Foed og leg 2 Kampe Steene der mit udi og en død Mands Skinebeen oven paa Stenene, og sæt saa den allerførste Neeg, som du indbær i Laden, ovenpaa samme Been, og siig saa:

„Muus og Rotter skal icke æde dette Korn, førend di har ædt disse Steen og dette Been. Jeg vil icke laane Muus og Rotter Huus, min Naboe skal føde dem i dette Aar. Guds Ord. Amen.“ —

Hdskr. no. 1.

30.

At fordrive Rotter og Muus.

Siig disse Ord 3 Gange, naar du indager det første Laug eller sætter det første Neeg i Laden:

„Sanctus Gregorius haver saet,
Jomfru Maria haver skaaret,

Vor Herre Jesus Christus haver dette Korn sammenbaaret.
Dette Korn skal være bevaret; fra Muus og Rotter i dette Aar
lige saa vist og sandt,
som den Mand, der vrang Vinde bær paa Tinge,
og som [veed¹)] Ret og dömmet Uret,²)

— — — — —
Hdskr. no. 1.

¹) Hdskr.: vand; thottske hdskr. no. 241, 8vo., bl. 11: — — „weed Ret och vinder (o: vidner) Uret.“ — Thiele, Danmarks Folkesagn III, 120, no. 618: „veed Ret, men gjør Uret!“; 124, no. 527: „sværger værre og veed bedre!“ 67, no. 311: — — „der gaer til Thinge og Trætte og vinder med Urette“; ligeså Mones Anzeiger VII 421: „— gen dem man — der an dem gericht — ain unrecht ortal spricht, — und wol ain gerechts kan.“ (fra 15. årh.)

— ²) Den manglende slutning lyder efter thottske hdskr. s. s. således:
— — — „skal vere aff Himerig vdelugt.

Wiger nu alle Mus och Rötter
fra mig och hen til N.;
der skal i haffue eders Føede
aff denne hans Aars Grøde.
I Naffn Gud Faders, Söns og hellig Aands.
Amen.“ —

31.

At binde en Hund.

Først Fader vor een Gang, saa 3 Gange disse Ord:

„Du lede . . . .¹⁾ hvid
og du din Moder lig,
da vor Herre døbte mig,
forglemte han dig.

I 3 Mænds Navn:

Gud Faders, Søns og Helligaands Navn.“

Og saa Fader vor sidste Gang. Hunden skal du see, förend
han seer dig.

Hdskr. no. 2.

¹⁾ ulæseligt.

32.

At binde Hügorme og Snoge.

A.

„Jomfru Maria gav mig Bast og Lin,
hvormed jeg skulde den Hugorm binde,
först om hans Hoved
og saa om hans Hale,
at han ingen Mand skal kunne skade,
og det i Navn 3 Gange G. F. S. og h. Aand.“

Gjør i det samme Kors over hans Hoved og Hale, og
tag dem saa fat.

Hdskr. no. 2.

B.

„Maria tog Nögle og Line,
hun gik den Hugorm at binde;
först bandt hun Hoved,
og saa bandt hun Halen.
I Navn G. F. S. og Helligaands.“

Avet om med den venstre Haand 3 Gange.

Hdskr. no. 2.

33.

At binde en Hugorm.

„Staa her ud, du Orm den broget!
jeg binder dig med 3 Guds Ord,

i 3 Mænds Navn:

Gud F. S. og h. Aands.

Jeg eder og det Boe forbyder,
at du intet der i maa komme;
jeg binder dig med 3 Guds Ord
i Navn G. F. S. og h. Aands.

Amen.

Jeg skal din Tunge binde.

at du intet Æder udspyde maae paa mig.

I N. G. F. S. og h. Aands.

Amen.“

Hdskr. no. 2.

34.

At løse ham.

„Jeg løser dig, du Orm den broget,

I N. G. F. S. og Helligaands,

Amen!

at du i det Boe maa komme,

som du för haver gjort.

I N. G. F. S. og h. Aands,

Amen!

at du din Tunge maa röre,

som du för haver gjort.“

Hdskr. no. 2.

35.

At en Snog eller Slange skal døe i en Kreds.

Gjør Kreds med en lang Kjep om den og siig disse Ord:

„Her skal du blive liggende i denne Kreds, indtil Jom-
fru Maria føder bedre Sønner end Christus var. I Navn G. F.
S. og h. A.“ —

Hdskr. no. 2.

36.

At dølle Vrede.

„Jeg for dig staaer,

jeg af dig faaer

Guds guddommelige Kraft og Magt,

Guds guddommelige Villie.

Du skal aldrig den Glæde faae,
 at du mig forglemme maae;
 du skal aldrig overgive mig,
 så længe som der er Liv i dig;
 du skal være saa vee for mig,
 som Jomfru Maria var for sin velsignede Søn Jesum Christum,
 i denne Stund og i denne Dag og i dette Aar
 og alt saa længe Verden staaer.
 Guds Ord. Amen.“

Ave Maria. pater noster. —

Hdskr. no. 1.

37.

At dølle Vrede.

„Jeg seer den |Bye,
 jeg ind i dig skal; |Sall,
 min Haand den høyeste,
 min Tale den fejeste,
 min Begjering den kjereste;
 Gud unde mig Yndest af Karl og Qvinde
 og af alle, som der er inde,
 i denne Stund og i denne Dag og i dette Aar
 og alt saa længe Verden staaer.
 Guds Ord, Amen.

Nu haver jeg dig, N., bundet
 med Ordene faae
 og med Runerne smaae;
 aldt det, jeg af dig begjerer, skal du lade mig faae,
 i denne Stund og i dette Aar
 og alt saa længe Verden staaer.

Guds Ord, Amen.

I Navn Gud Faders † Söns † og hellig Aands.
 Amen.“

Hdskr. no. 1.

38.

[At dølle Vrede].

„Jeg gik ind ved Piil og Piile Qvist,
 der mødte mig den Herre Jesum Christ,

han havde 12 Engle med sig,
 og en Engel havde 12 Hoveder
 og 12 Tunger i hvert Hoved:
 Dermed skal jeg din Vrede ende,
 med Jesu Haand
 og Lazari Baand;
 din Vrede skal forgaae som Dug for heeden Soel.
 I Navn Gud Faders † Søns † og hellig Aands.
 Amen.“ —

Hdskr. no. 1.

39.

Om at stille Vrede.

„Der var Fred imellem Abraham og Sahra,
 der var Fred imellem Christus og hans Moder,
 der var Fred imellem den hellige Trefoldighed:
 der skal ogsaa være Fred imellem dig og mig
 i N. G. F. S. og Helligaand.

Amen.“ —

Hdskr. no. 2.

40.

At skille Ægtefolk ad, som vil slaaes.

Da gak imellem dem og læs 3 Gange:

„I Dag freder jeg imellem Adam og Evam,
 imellem Abraham og Saram,
 og imellem dig, N., og dig, N.,
 i Navn Gud Faders † Søns † og hellig Aands †
 i denne Stund og i denne Dag og i dette Aar
 og alt saa længe Verden staaer.

Guds Ord. Amen.“

Hdskr. no. 1.

41.

Vil nogen slaaes i en Stue,

da gak til Stuedörren, luk den lidet op og stød paa Dör-
 tærskelen med din höyre Fod, og siig:

„Her ud, Judas! far vester paa! gaee hen til min Nabo
 N.! og herind Jesu! Guds Ord, Amen.“

Da stilles de igjen og bliver strax gode Venner.

Hdskr. no. 1.

Kortere i hdskr. no. 2: „Herud, Judas, og ind Jesus! I N. G. F.
 S. og h. Aand, Amen.“ (Ligeså i thottske hdskr. no. 241, 8vo., bl. 14).

42.

At valdre eller haardegjøre sig imod Hug og Sting og
gjøre sig skudfri.

Læs siden denne Valdere 3 Gange fastendes om Morgen-
en imellem 11 og 12, da est du haard og skudfri i 24 Timer:

„Vor Herre Jesu Christi egne Ord, som jeg i denne
Stund for mig oplæser, skal bevare mig i denne Dag fra
Had og Avind, Kiv og Trætte, og fra alle Menneskers Vrede
og Lögn og Bagvaskelse, og fra alle mine Uvenners og Fjend-
ers Forræderi, og fra al deres Vold og Magt, Amen.

„Jeg skal være bevaret i denne Dag fra Knive og Sverd,
fra Lodt og Kuler, og fra alle skadelige Vaaben og Værie,
Amen.

„Jeg skal nu være bevaret i denne Dag fra alle Fjend-
er og Uvenner, synlige og usynlige, hemmelige og aabenbare,
gejstlige og verdslige, nærværende og fraværende, Amen.

„Nu skal mit Hoved være som Kaaber, min Hals som
Horn, min Ryg som Steen, mine Arme som Jern.

„Nu skal jeg være bevaret under St. Matises Skjold og
under St. Mikels Brynie, under St. Jörgens Harnisk og und-
er den Mands Skjold, som haver al Verden i Vold.

„I denne Stund og i dette Aar og alt saa lenge Verden
staaer. Guds Ord. Amen. —

„Michael † Gabriel † Raphael †.

„I Navn Gud Faders † Søns † og hellig Aands † Amen.“

Du kan og skrive det med dit eget Blod og bære det
hemmeligen paa dig, da est du altid haard og skudfrie.

Hdskr. no. 1.

43.

Et andet.

„Jeg opstaaer i Dag,
jeg klæder mig i Guds Kraft og Magt;
jeg opstaaer i Dag,
jeg signer mig ligesaa hart og fast,
som Jomfru Maria signet sin kjære Søn Jesum Christ.
Hun fulde hannem til Strande,
hun skød hannem ud fra Lande;
Himmeriges Skjold hun paa hanem saedt!),
og Jorderiges Skjød hun paa hannem skjød.

Lige saa hardt og fast signer og galdrer jeg mig
i denne Dag og i dette Aar
[og alt saa længe Verden staaer,]²⁾
imod Sverd og Knive,
imod Bøsser og Lødt,
imod Hug og Sting,
imod Slag og Skud,
imod Fængsel og Baand,
imod Ild og Veyr og Vand,
imod alle skadelige Vaaben
og imod alt det onde, som til er.
Jeg signer og galdrer mig imod Storm og Uvejr,
imod Røvere og Fjender,
synlige og usynlige,
hemmelige og aabenbare,
nærværende og fraværende,
med de samme Ord,
som Jomfru Maria signet og galderet sin signede Søn
Jesum Christum,
i denne Stund og i denne Dag og i dette Aar
og alt saa længe Verden staaer.
Guds Ord. Amen.
Michael † Gabriel † Raphael †
I Navn Gud Faders † Søns † og hellig Aands †
Amen.“ —

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Vel sagtens fejllæsning af afskriveren for „holdt“, smlgn. rimet i næste linje. — ²⁾ Tilføjet, da det vist blot er glemt.

44.

At dølge en Bøsse.

Naar du hører en Bøsse smalde af, det er lige godt,
enten du seer den eller ei, blot du hører den skralde eller
Skuddet, saa siig disse Ord i en Hast 3 Gange ud:

„Smald og i samtlig Trefoldigheds Navn!“
og dette skal siges, saasnart Skuddet høres, saa faaer han
intet af det, han skyder efter, fra den Tid af.

Hdskr. no. 2.

45.

Et Gevæhr at forsige, at det kand ikke løsskydes, saa længe mand kan see det.

„Jesus Christus og de hellige fem Vunder
forstøre dig din Flindt over og under.

I Navn Gud Faders, Guds Söns og Gud den hellig Aands!“

Disse hellige Ord at sige, saa lunge man kan see Flindten.

Hdskr. no. 1.

46.

En Flindt at forsige.

„Pulver og Lue, staae stille paa Panden,
saalænge den kjære Frue Maria bliver uden Mand!
Flindt staa stille!

I Navn Gud Faders, Guds Söns og Gud den hellig Aand.“

Det at sige 3 Gange. —

Hdskr. no. 1.

47.

At forbyde, at de intet kan skyde en Bøsse af.

„Flindt eller Bøs, behold det Skud,
saalænge som Jomfru Marie beholdt sin Jomfrudom!

I N. G. F. S. og h. Aands.

Amen.“ —

Hdskr. no. 1.

48.

At løse Bøssen.

„Flint eller Bøs, forlad det Skud,
ligesom Jomfru Marie forlod sin Jomfrudom!

I N. G. F. S. og hellig Aands.

Amen.“ —

Hdskr. no. 2.

49.

Naar Bøssen er fordulgt.

Læs Fadervor ligefrem til Enden 3 Gange ind i Piben
eller Løbet paa Bøssen, og det hver Gang i Gud F. S. H. Navn —

Læs det og i den om Morgenen, naar du gaaer ud at skyde; naar det bliver læst i den 3 Gange, da er ingen kapabel til at dølge din Bøsse den Dag.

Hdskr. no. 2.

50.

Om at vinde i Kaartspil og Tærning.

Førend du gaaer ind til det, da løs dit venstre Hosebaand op og bind det igien saa løs som muligt og siig 3 Gange:

„Jeg binder og ikke binder.“

Stop det saa ind med Enden foruden Knude. Løs det høire op og bind det igien saa fast, som du kan taale det, og siig 3 Gange:

„Jeg binder i Navn G. F. S. og H. — Gud give god Lykke i dette Kaartspil paa egen Grund!“

Hdskr. no. 2.

51.

At stille Ild, naar den løs.

[Man skal imod Solen omløbe Branden 3 Gange med opragte Hænder og sige:]¹⁾

„Ild, jeg maner dig ved den Herre, som dig og alle Elementer skabte²⁾ :

du skal udgaae og miste din Kraft;

du skal udgaae og forsvinde

som Dug for Solen, naar hun oprinder!

In nomine patris et filii³⁾ et spiritus sancti.⁴⁾

Amen.“

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Tilføjet efter prof. S. Grundtvigs hdskr. — ²⁾ En anden opskrift (også i hdskr. no. 1; B) har: — — „ved den, som alle Elementer skabt haver“. — ³⁾ Hdskr. file. — ⁴⁾ B har: „I Navn Gud Faders † Søns † og hellig Aands †. Amen.“

52.

Et Videnskab, at Ild kan icke videre brænde, naar mand løber 3 Gange om Ilden og siger efterfølgende Ord:

„Ild, du har lovet det Blod,

Jesus Christus den gode Mand,

at du skal stille staae
og ikke videre gaae.

I Navn Gud Faders, Gud Søns [og] Gud den hellig Aands.“
Hdskr. no. 1.

53.

At stille Ild.

„Guds Søn gik over Stad og Land
og saa en Ilde Brand,
sagde: „Jeg byder dig ved Guds Søn,
du Ild skal stille staae
og icke videre gaae.“

3 Gange at sige disse Ord i Navn Faders, Søns og hel-
lig Aands.

Hdskr. no. 1.

54.

At døve Ilde Brand.¹⁾

[Naar du seer Ilden først at brænde, læs da disse Ord]²⁾:
„Statt du Ild udi din Glød, [som Jesus Christus stod
bunden paa det hellige Kors med sine³⁾ Vunder og Rosens
Blods Udgydelse os alle til gode. Jeg maner dig [Ild
ved Gud Faders Kraft⁴⁾, ved Guds Søns Magt, ved Gud
den hellig Aands Viisdom, at du ikke gaaer videre frem
men strax udslukkes [og brænder icke mere⁵⁾. — I Navn
Gud Faders † Søns † og hellig Aands †. Amen.

Hdskr. no. 2 (A) og no. 1 (B).

¹⁾ B. — ²⁾ A; B: „Sig disse Ord, strax du seer Ilden, 3 Gange og 3
Ave Maria, saa falder Ilden og brænder icke mere.“ A stemmer
med thottske saml. no. 241, 8vo, bl. 11 (C) og med et hdskr. til-
hørende boghandler Møller i København (D). — ³⁾ A, =C, D; B:
„lige saa hart og fast bunden, som vor Herre Jesus Christus stod
hart og fast bunden paa det hellige Korsens Træ med sine hellige
5“ osv. — ⁴⁾ B, =C, D; glemt i A. — ⁵⁾ B, =D.

55.

At dølle Tyve Haand, Hoerkarle, Bagvasker, og at Krigsfolk
skal ikke komme i din Gaard at røve eller plyndre.¹⁾

„Vor Herre Jesus Christus gik over Heede, der mødte
hannem Avind hin vrede. „Hvorhen skal du gaae?“ sagde
Jesus Christus. — „Jeg skal gaae hen til N. at stjæle, myrde,

hoere etc.“ — „Jeg maner dig,“ sagde Jesus Christus, „at du skal det ikke gjøre. Nu maner jeg dig i dine Leder og i dine Knæ, jeg maner dig i dine Been og i dine Fødder, jeg maner dig i dine Arme og i dine Hænder, jeg maner dig i dit Hjerte og i dine²⁾ Hjerte Røder, jeg maner din Mund og din Tunge, jeg maner dine Tanker og din Villie, jeg maner dig i dit Sind og i din Hu, jeg maner dig i alt, som i dig er og paa dig er, indvortes og udvortes, at du skal det ikke gjøre.“

„Ligesaa sider og jeg nu i denne Stund og maner dig, du N., og alle N. ud af min Gaard og ud fra mig og ud fra min Hustru og Börn og ud fra min Boe og min Boeskab og ud fra alle mine Faar og Fæe, igjennem Stok og igjennem Steen, og hen til den, som dig udsendte, og aldrig at komme hid igjen. Flere maner jeg ham, [end]³⁾ han maner til mig. — Guds Ord. Amen. — I Navn Gud Faders † Søns † og hellig Aands † Amen.“

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Efter overskriften: „At mane Tyffue fra dig“ tilføjer thottske saml. no. 241, 8vo, bl. 19: „Stat op 3 Torsdags Morgener och les disse Ord i din Port 3 Gange.“ — ²⁾ Hdskr. dit. — ³⁾ Thottske saml. 241 a. s.; hdskr.: den.

56.

Kunst at openbare Tyve og komme dem i Ulyke og Fortræd.

En Torsdag Midag eller naer Solen skiener lige i Midags Timen, same Dag skal du være hos en Kilde eller Ström, som rinder af Norden og i Sønden, og da skal du have i din Haand en unytig [Penning]¹⁾ eller 1 eneste [Skilling]¹⁾. See i Vandet først og sig dise Ord 3 Gange med høy Røst:

„Jeg [besverger dig²⁾ Cypiam, af Østen og af Væsten, Synden og Nord, i Navn G. F. S. og H., at du ikke skiker Roe eller Hvile i Himmelen eller paa Jorden, føren den Tyv bliver aabenboret eller ber tilbage, hvad han har stiolet N. N., og som N. N. haver mestet, eller N. N., Gods eller [Penninge]¹⁾.“

Her siges, hvad Tyven har stiolet, og de derhos nævner deres Navn, som eier Godset paa den Dag, Thid eller Timme, og hver Gang du nævner Østen, Væsten, Sønder og

Nord, skal du vende dig om til den venstre Side og udsige udskrevne Aard, og har du allerede udsagt det alt samen 3 Gange, kaster du Pengene i Vandet. Gaae 9 Trin tilbage fra Kilden eller Strømmen og ven dig saa om og strags der efter, og see dig ikke tilbage. NB. [Det giör ikke mere for hver Tyv en³⁾ een Gang, og det den første Torsdag som muligt er, efter at du har faaet at vide, at det er bort stiolet.

Hdskr. no 2.

1) Skrevet med tegn. — 2) Hdskr. besværges mig over dig. — 3) Hdskr. Det giör ikke for mere en for hver Tyv en een Gang.

57.

[At vise igjen]¹⁾.

Naar der er stiolet fra dig eller andre, saa ven dig ret om hen i mod Norden, efter at Solen er ned gangen, og læs dise Ord og efter følgende Formastninger med høy Røst, og det skal være paa et enlig Sted, naaer du det giörer.

„Jeg besværges [dig]²⁾, Antaguds Sukuk, ved den Magt, som eder er given over Tyve, at I tilsteder ikke den Tyv Roe eller Hvile til at side eller staae, lige eller gaae, sove eller hvile sig nogen Tid, føren han ber det tilbage, som han har stiolet denne Mand N. N., og byder jeg med rød Viind, hvorudi gloende Jeren er sluket 9 Gange.“

Hdskr. no. 2.

1) Tilföjet. — 2) Hdskr.: mig.

58.

At vise igjen for hvad Slags Sag man vil.

— — NB. Og leger du samme¹⁾ Pande i en Saae Brønd Vand eller Kilde Vand og tager 3 [Penninge]²⁾ i din høyre Haand og læser selv tredie efterfølgende Besværelse 3 Gange paa Rad [Torsdag]²⁾ Morgen eller og imellem 11 og 12 om Nat, og naar den er udlæst, lader en ukrænket Møe eller Qvinde, som er sygelig med Dreng — —³⁾. Efter du har gaaet 3 Gange baglends omkring Saaen og kast Pengene deri, see saa i Vandet, da aabenbares synlig i Vandet det Menneskes Ansigt, Gestalt og Klæder, som den paatvilende Gjerning har gjort.

„Jeg maner dig, du mægtige Djævel Saxal i Østen, jeg

maner dig, Scarreal i Sønden, jeg maner dig, Correal i Vesten, jeg maner dig, Perrelich i Norden, med alle fordömte Sjæle, som i Helvede og Skjersild ere, at I nu annehmer denne min Gave, som jeg eder nu ofrer, og leder mig strax det Menneske hid, som den Gjerning N. haver gjort, at jeg maa see hannem skinbarlig i dette Vand, hans Ansigt, Gestalt og Klæder, og kjende hannem: det maner jeg eder nu i denne Stund ved Gud Fader, Søn og hellig Aand, ved Guds Almægtighed, ved Guds Retfærdighed, ved Guds ubegribelige Visdom, ved Guds Majestetets Magt og Kraft; og aldrig før haver enten Hvile eller Roe i Helvede eller i Jorderig, før I dette efterkommer. I den mægtige Djævels, Lucifers, Navn. Amen.⁴

Hdskr. no. 1.

1) Se nedenfor no. 158. — 2) Skrevet med tegn. — 3) Noget må være udfalden.

59.

At det Menneske N. skal igjenbære det N., han staa, og aabenbarlig bekjende det, han haver gjort og talet.

Tag selv 3: et Becken fuld af reene gloendes Gløer, Hybentorn, Hulle eller Enetræes Gløer, eller 9 Gløer af samme Slags første [Mandag]¹) Morgen imellem 11 og 12, efter at Nyet er tændt, eller 3 [Mandage, Onsdage, Torsdage eller Søndage]¹) paa Rad i den Djevls, Lucifers, Navn, og leeg dem i Øjet paa en Seneps Qvern og derpaa en Klud af dette Menneskes Klæder, som Gjerningen N. haver gjort (om du den kan bekomme, og om du veed, hvo det er), og som du vilt restituere. Male saa auet omkring med den venstre Haand i Satans Navn og læs 3 Gange:

„Nu frem i den mægtige Djævels, Lucifers, Navn, Amen! — Nu maner og besværer jeg eder, I mægtige Djævlø, Safel, Agel, Totafel, Sefel, Agel, Traffel, Sefel, Egel, Ugalefel²), I, som altid haver Magt og Vold at binde paa Jorden det, som er bunden i Helvede, jeg besværer eder nu i denne Stund ved Gud Fader, Søn og hellig Aand, ved Guds Almægtighed, ved Guds ubegribelige Viisdom, ved Guds uovervindelige Kraft og Magt og ved Guds uendelige Værelse og uudsigelige Majestetets Ære; jeg besværer eder ved Guds Søn,

Jesum Christum, ved hans hellige Undfangelse og Fødsel, ved hans hellige Pine og Død, ved hans hellige Nederfarelse til Helvede, ved hans ærefulde fra de døde Opstandelse, ved hans glædelige Himmelfart; jeg besværer og formaner eder ved den værdige Trefoldighed og ved alle Guds gode, hellige Engler; jeg besværer og formaner eder ved Soel og Maane og ved Planeter og alle Stjerner, ved Himmel og Jord, ved Ild og Veir, ved Bjerger og Dale, ved Skov og Mark og ved alt det som Gud haver skabt, synligt og usynligt, som haver Aande og som ikke haver Aande, paa Jorden, under Jorden og i Jorden, — ved alle disse Ord og Formaninger besværer jeg eder, at I nu strax binder det Menneske N., i hvor han er i Verden, som den Gjerning N. haver gjort eller mig den Lögn haver paa sagt, og at I ikke lader hannem have nogen Rolighed, Liise eller Hvile i [Hjerte]*) eller Sind, i Villie eller Tanker eller i nogen sine Lemmer eller Ledemoder, jndvortes eller udvortes, sovendes eller vaagendes, og at han ikke enten æder eller drikker, sover eller hviler, førend han kommer hid og igjen fra sig læger det N., som han har stjaalet i N., paa Bordet for mig i denne Stund og offentlig bekjender denne Gjerning N., han haver gjort, og den Lögn N., han mig haver paa sagt. I den mægtige Djævels, Lucifers, Navn. Amen.

Og ligesom disse Gløer nu brænder j eders og i alle Djævlens Navn, ligesaa skal og det Menneskes Hjerte, som det N. her staal, og som mig den Lögn haver paa sagt, bluse og brænde, indtil han kommer hid til mig etc.“

Tag saa en Glød af Qvern Öjet, leg den under din höyre Fod, trød saa paa den og siig :

„Saa vee skal dette Menneskes Hjerte blive, som dette N. haver gjort, og som mig den Lögn N. haver paasagt, som denne Gløer bliver ned under min höyre Fod, og lige saa vist skal og det Menneske, som dette N. har stjaalet, og som den Gjerning N. haver gjort, og som den Lögn N. haver paasagt, komme hid til mig, før end han enten æder eller drikker, sover eller hviler, og legge det N., han stjaal i N., paa Bordet for mig i denne Stund og offentlig bekjende den Gjerning, han haver paasagt, som jeg nu træder denne Glød under min höyre Fod. I den mægtige Djævels, Lucifers, Navn. Amen.“

- Probavi. Læs siden Exordium generale og gack din Kaas og see dig icke tilbage.⁴⁾

Hdskr. no. 1.

- 1) Skrevet med tegn. — 2) Disse navne stemmer nøjagtigt med thottske saml. no. 241, 8vo, bl. 4. — 3) Hdskr. har et tegnet hjærte. — 4) Thottske saml. 241, 8vo bl. 5 har slutningen fuldstændigere: „Giör dete nj Gange med same nj Gløer; siden gach vd aff Huset, luch Dören til effter dig och see dig icke tilbage, saa kommer da Tyffuen samme Dag och begierer aff din Mad eller Øll eller Ild til Laans eller til Kjøbs eller til Giffuendis, men lad ham aldelis indtet become, da skalt du see din Løst paa hannem, med huad Such och Jammer hand skal lege det staaene fra sig.“

60.

Er Tyven borte med det, han haver stjaalet.

Tag skarp Viinædike og det hvide af 3 eller 9 Eeg, klappe det vel tilsammen og slaae deriblandt Sølvæglød (germanice Silbergeld) og stryg et Stycke Papiir 9 Gange dermed og lad [det] hver Gang tørkes af sig selv; paa dette Papiir skriv efterfølgende Runer første [Mandag]¹⁾ Morgen, efter Nyet er tændt, i den Djævels, Lucifers Navn, med Blod af en kulsort Haues Kam, skjær saa samme Kam af og leg i samme Skrift med noget (om du det kan bekomme) af det Menneskes Klæder, som du tvivler paa, eller som er henrømt, og indsvøb det i et Stycke Svine Blære, som er vel gjennemblødt j en Qvindes Melk, som giver en Dreng Die, og bind det vel tilsammen med en unødt Hampetraad, som er spunden [Søndag]¹⁾ Nat imellem 11 og 12 j Fandens Navn, og leg det saa i gloendes Gløder af Hyldetræ eller Hybentorn, at det kan der langsommeligen fortæres, og vogte dig, at du ikke lugter Røgen deraf og ey heller seer dig tilbage, naar du har lagt det i Jlden og vil gaae deden igjen. NB. Og siig disse Ord, naar du legger det i Jlden:

„Nu frem i den mægtige Djævels, Lucifers, Navn. Amen. Saa vee og bange skal dit [Hjerte]²⁾ blive og altid være, og saa skal dit [Hjerte]²⁾ bluse og brænde i nederste og inderste [Hjerte]²⁾ Røder med ulidelig og ulæskelig Brynde og gruelig Pine og Smerte og aldrig sluckes eller svales, ligesom denne Skrivt og disse [Runer]³⁾ nu brænde j denne Jld, indtil du hid igjen kommer og igjen fra dig legger det N., som du har stja[a]let i N., og aabenbarlig bekjender det, du haver gjort eller talet, førend du enten æder eller drikker, hviler eller sover. J den Djævels, Lucifers, Navn. Amen.“

Naar denne Skrivt begynder at brænde, da begynder den skyldige, være sig Tyv, Manddrabere eller bortrømte, strax at rende tilbage, haver ingen Roe i [Hjerte]²⁾ eller Sind og hverken sover eller hviler, æder eller driker, før end han har lagt det, han staa, paa dit Bord for dig og sin Gjerning eller Løgn bekjendt offentlig for alle.

Disse ere [Runerne]³⁾:

XIAIIVX
 † sACHA N₂ † CAI
 † CIt₂AgAR
 PESTxΘnox †
 IIII

Hdskr. no. 1.

1) Skrevet med tegn. — 2) Hdskr. har et tegnet hjærte. — 3) Hdskr. Rulner, Ruinerne.

61.

At vise igjen for hvad Slags Sag, man vil.

Tag Davids Psaltere, knepe en Nøgel deri paa den 50 Psalme og skriv det Menneskes Navn, som du haver Suspect til for den begangne Gjerning N. eller paatalede Ord og Løgn, og stap ind i Nøgllullet, og læs saa selv tredie fornævnte Psalme: „Gud Herren, den mægtige, taler etc. og imidlertid skal hver Person holde sin Langfinger under Nøgllhovedet og saaledes lade Bogen hænge paa Fingeren. Naar du nu kommer saa langt i Psalmen, at du begynder at læse di Ord: „Naar du seer en Tyv, da løber du med hannem, og du haver Omgængelse med Hoerkarle (Trolqvinde[r] eller Trolkarle)“ etc., dersom da Bogen med Nøglen løber omkring, rører sig og springer af Fingeren, da er det Menneske, hvis Navn du haver indstapet i Nøgllullet, skyldig i den paatvilede begangne Gjerning, være sig Tyverie, Horerie, Troldom eller løgnagtig Paasagn. NB. In hoc opere

erunt ad minimum tres personæ, videlicet tuipse et virgo incorrupta prægnansque cum puello vxor.

Hdskr. no. 1.

62.

A.

Hvorledes man kan binde en Tyv, at han ikke kan komme af Krendsen.

Man maa 3 Gange gaa et Krends og sige det efterfølgende hvert Gang og det om Morgenens, før Solen staaer op, og skal skee om Aftenen, efter Solen er gaaet ned, først at gjøre [3 Kors]¹⁾ og der efter at gjøre [3 Kors]¹⁾:

„Maria, Moder Guds, gik over det Land; der stod 3 Tyve, vilde tage og stjæle hendes kjære Barn²⁾. Da sagde Maria: „Bind, Petrus, bind!“ — Petrus svarede: „Jeg haver dem bundne i Jern og Baand med Guds Ord og med den sande Herre og Gud.“ — [Du]³⁾ Tyv og Tyvinde maa bunden være og staae som en Stock og staae som et Block, til du mig tæller alle Stjerner, der paa Himmelen staaer, og alle Sandskorn i Havets Grund og alle Blade, der paa Træerne groer, og alle Steenflock, der imellem Himmel og Jordan er. Du maa nu i Djevelens Navn staae, til jeg dig med min Tunge Forlov giver at gaae, det siger jeg dig i Navn Gud Faders, Guds Søns og Gud den hellig Aands.“

[3 Kors]¹⁾.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ I hdskr. er tre kors tegnede. — ²⁾ Hdskr tilføjer: „af der han“, hvortil der ikke synes at findes noget tilsvarende i de trykte optegnelser (fra Tyskland og Schweitz) og særligt ikke i formularen hos Müllenhof (Sagen, p. 517—18, n. 34), der ellers står kilden til den her meddelte (oversættelse fra tysk?) meget nær. — ³⁾ Müllenhof. a. s., hdskr.: den.

B.

At binde en Tyv.

„Marie reiste om Landet, da kom Christ til hende, tog hende ved Haanden; da kom der 3 Tyve og ville stelle fra hende. † Seus † Deus † gratius — — Igien skal du staae som en Stok og som en Blok og tælle alle Stjerner paa Himmelen. † Seus † Deus † gratius. Igien skal du staae som en Stok og see som en Blok og tælle ald Sandskorn paa Havsens Bund † Seus † Deus † gratius. Igien skal du staae

som en Stok og see som en Blok og telle ald[e] Græsstraee paa Jorden † Seus † Deus † gratius.“ — [4 Kors]¹⁾.

Hdskr. no. 2.

¹⁾ I hdskr. 4 kors tegnede.

C.

Kunst at binde en Tyv.

Moder Maria gik over Land; hun tog det lille Barn ved sin høyre Haand. Gabriel begyndte at le. Hun sagde: „Hvorfor leer du?“ — Han sagde: „De gaar paa Tyveri og vil det frastiele dig.“ — Hun sagde: „Binder dem med Guds Bond deres Hender, at alle de Tyve og Ty[v]kierlinger maae lamme og stok og stille staae, saa længe til de faae talt alle Stierne paa Himmelen og alt Sand i Havet og aldrig stiele mer.“ I Navn G. F. S. og h. Aand. Amen.“

Hdskr. no. 2.

63.

Løsgivelse af den Tyv¹⁾.

„Hvad staaer du her i Djeveln²⁾ hans Baand? gak hen udaf Djevelens Haand!“

3 Gange maat du den Tyv med den venstre Fod støde³⁾, saa kan du⁴⁾ ham afprygge og lade ham gaae, hvor han vil.

Hdskr. no 1.

¹⁾ I hdskr. umiddelbart efter 62 A. — ²⁾ Hdskr.: „Djevlens“. — ³⁾ Hdskr.: „støde ham“. — ⁴⁾ Hdskr.: „du paa“. —

64.

At slaae Öjet ud paa en Tyv.

Tag en Kaaber Nagle, som er smedet 3 Söndage, før end Solen opstaaer, i Fandens Navn; tag saa det hvide af et Æg og gjør et Öje deraf og hav Qvægsølv derudi; sæt samme Nagle derpaa og slaae til, da mister Tyven Öjet, og sig:

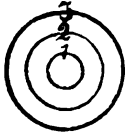
„Jeg slaaer dens Öje ud i alle [Djævlens Navn]¹⁾, som har stjaalet mit Gods.“ —

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Hdskr.: Djævlens Guds.

65.

En Tyv, der stjæler fra een, et Öje at udslaae.

Det 3die Kreds imod Solen.

Det 2det Kreds imod Solen.

Det 1ste Kreds imod Solen.

Ethvert af disse Krinds skal drages i Navn Faders, Søns og hellig Aands. Tag en Gaffel, Söm eller hvad det er, set det i den liden Kreds; først sig disse Ord:

„siehe, siehe Begalille;
fliehe, fliehe Fialialle!“

Slaae saa til, er Öjet borte.

Hdskr. no. 1.

66.

At faae tilbage Hexen, som har forgjort N. N.

Gjør en Jld i en Bagovn Natten [imellem]¹⁾ Torsdagen og Fredagen imellem 12 og halv 1 inden lugte Dørre af Hyld eller Nyber Træ, og naar Jlden er udbrændt, da skille Gløderne i 2 Deele; sæt saa i Satans Navn en nye Potte med samme Menneskes Skarn udi, som er Pis, Møg, Blod, Negle og Haar af alle Steder, hvor der voxer Haar paa hans Legeme, mit imellem Gløderne og sig:

„Saa vee skal dit Hjerte blive, som har forgjort dette Menneske N. N., og saa skal alt dit Hjerte og alt det, i dig er, indvortes og udvortes, bluse og forbrænde med ulidelig og ulæskelig Brynde og gruelig Piine og Smerter uden Afladelse i Satans Navn, som dette Menneskes Pis, Møg, Blod, Negle og Haar nu svies og forbrændes i denne Jld j Navn Gud Faders, Søns og hellig Aands, indtil du hidkommer og aabenbarer denne din Gjerning, førend Klokken slaaer, og førend du enten æder eller drikker. Nu sidder og forbrænder jeg med denne Jld j Satans Navn dit Hjerte og Fødder, din Lever og Lunge, din Mund og Tunge og alle dine Lemmer og Ledemod og alt det, som i dig er og paa dig er, indvortes og udvortes. Jeg sidder og forbrænder dig med samme Jld, som Djevelen piner og forbrænder den rige Mand og alle fordömte Sjæle med j Helvedes Afgrund i denne Stund, j denne Dag, i dette Aar, og alt saa længe Verden

staaer. I de mægtige Djævelers Navn, Lucifers, Beelcebubs og Belials. Amen.“

Lad saa Potten staae og langsom hensyde og forbrændes, da kommer selv Hexen rendendes og begjærer at laane, tige eller at give dig Haand, men lad hende slæt intet faae, ey heller icke giv hende Haand, da faaer hun Skam og Pine nok og bliver forbrændt over alt sit Legeme, og Patienten bliver da frisk. Siden kast Asken over dit Hoved i en rindendes Beck og gak din Vey, som vist nock hjælper.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Hdskr. „til“.

67.

At fordrive den faldende Syge.

Lad gjøre en Sølv Ring af arvet eller tigget Sølv og lad skrive disse Ord der inden udi. Saa lenge som han haver den Ring paa sin Finger, da falder han ikke.

† DABIT † HABI † HABER † HEBER †

Hdskr. no. 1.

68.

Raad for den faldende Syge.

Tag et Stykke Pergament og skriv paa den Side, som skal vende udad:

HEBER = NABI = ⓄAW = HASE =,

og paa den Side, som vender ind til Armen:

MEL = HABE = 607 = AV = AWIO =.

Bind det om den syges Arm, lad det sidde stille til den samme Tid, som den er ombunden; skjær det siden af og kast det i Ilden. Det hjælper vist. Den syge skal og begjære dette Papiir i Jesu Navn. —

Hdskr. no. 2.

69.

At fordrive Kolde Sygen.

[a] Skriv disse Ord paa et Stykke Brød og giv Febricitanten et Stykke med et Ord paaskrevet tiendes og fastendes hver Dag, [b] og heng disse Ord paa Papiir skreven saa som et Amulet om hans Hals:

[a] 1. Fecana † 2. cageti † 3. daphenæs¹⁾ † 4. gebare † 5.

Gedaco † 6. Gebali † 7. stant sed non stant phebas † 8. hecas † 9. et hedas²).

Disse Ord skrives paa ni Stycker, som sagt er, [b] men til et Amulet saaledes:

Facana † cageti † daphenes † gebare † gedaco †
gebali † stant sed non stant phebas † hecas et hedas †

Det fordriver alle Slags Kolde Syger.

Hdskr. no. 1.

¹) N. Hemmingsöns: Admon: de superst. mag. vitand., sign. C2; hdskr. daphenæ. — ²) N. Hemm. a. s.; hdskr. hadas.

70.

For Kolde Syge.

Saa tag et got Smøre Brød og skriv siden paa det dise Ord:

†
† cabet †
†
† †
† † Kata † †
† †
† † †
† † † Katalick † † †
† † †

Hdskr. no. 1.

71.

At fordrive Kolde Sygen.

[Skriv]¹) disse Ord paa 3 Stykker Brød:

1. Gabat. 2. gadat. 3. Gollyt.

Hdskr. no. 1.

¹) Tilföjet.

72.

At fordrive Kolde Sygen.

A b r a c a d a b r a
A b r a c a d a b r
A b r a c a d a b
A b r a c a d a
A b r a c a d
A b r a c a
A b r a c
A b r a
A b r
A b
A

Hdskr. no. 1.

Den her manglende brugsanvisning findes første gang hos Serenus Sammonicus (ed. Parisii 1533, cap. 52):

Inscribes chartæ quod dicitur Abracadabra
sæpius et supter repetis, sed detrahe suma
et magis atque magis desint elementa figuris
singula, quæ semper rapies, et cætera figes,
donec in angustum redigatur litera conum.
His lino nexis collum redimire memento.

— — —
Talia languentis conducunt vincula collo;
Lethales abigent, miranda potentia! morbos.

73.

At fordrive Kolde Sygen.

K a l a m a r i s

K a l a m a r i

K a l a m a r

K a l a m a

K a l a m

K a l a

K a l

K a

K

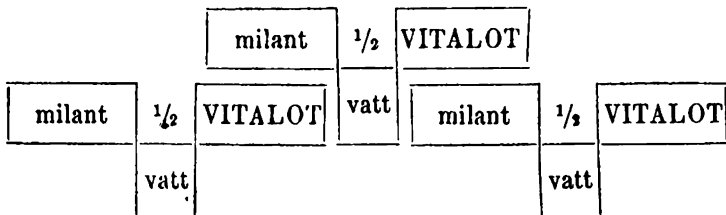
Hdskr. no. 1.

Om anvendelsen heder det thottske saml. no. 241, 8vo, bl. 20: „Skriff dette Torsdag Morgen och heng om Partientens Hals.“ Anderledes derimod i indledningen til Rasmus Hansöns danske bearbejdelse af N. Hemmingsöns Admon. de superstit. (Kbhvn. 1618): „Item, naar mand faar Kaaldesiuge, da søger mand til dem der skulle skriffue for, huilcke der somme skriffue et Ord, somme et andet, somme skriffue Calamitas somme Kalamaris, oc andet saadant Gæckerj, huilcket mand skal paa atskillige Tider æde vdi sig.“

74.

At fordrive Hovedværk.

Hæng disse Ord, med Patientens eget Blod skreven, om hans Hals tiendes, da stilles strax Hovedværken, i hvor gruelig den er.

Hdskr. no. 1.

75.

At fordrive en Pestilentz Byld, item Rosen etc.

Skriv dette Ord saaledes som efterfølger, som Pesten, Bylden eller Rosen sider, da forsvinder han strax. Det er lige meget, enten du skriver med Kride eller med Black eller med Patientens Blod.

SVSI

N

SVSI

N

Hdskr. no. 1.

76.

At vinde Kjerlighed.

Skriv dette Ord: Sadorsa paa et Eg og dit og hendes Navn der runden omkring med dit Blod af din Gillefinger [Fredag]¹⁾ Aften i Fandens Navn, og leeg saa samme Eeg hos Jlden: Føiend Eeget bliver vel stergt, da kommer hun til dig og gjør din Villie.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Skrevet med tegn.

77.

At vinde Kjerlighed.

Skriv disse Runer med dit eget Blod i din høyre Haand og klap hende for paa Bugen med den:

Angla, Achila, Achtila,

da kommer hun til dig i din Seng og gjør din Villie.

Hdskr. no. 1.

78.

At vinde Kjerlighed.

Skriv disse Runer og Ord med dit eget Blod og hav altid hemmelig paa dig, da haver du altid Yndest og godt Lidende for din Tale, og Qvindfolk elsker dig og vil gjerne være hos dig og omgaaes med dig.

[a] *Urria Jørge Din h Hæ*

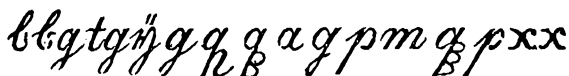
[b] eller disse:

i n r g l a p l E m s m r s t,

[c] eller disse:

b a t v r n e o t r n t o o t r a r e d a c t,

[d] eller disse:

[e] eller disse:

2 3 b d t o 3 g o z p a a *h t h t*

[f] eller disse:

D H H C B T o 2 3 o *f p a h t E x t t*

[g] eller disse:

Mersus Fallon MEtora Toxte Mersus Faber Metoro Texte.
Hdskr. no. 1.

79.

At vinde Kjerlighed.

Skriv disse Runer i din høyre Haand med dit eget Blod
og saa Haand:

[a] Noter mater tereget mater,

[b] eller disse:

A b c a d e *φ ω g d r a S e*,

[c] eller disse Runer i din høyre Haand, og klap hende for paa
Bugen med dem:

† I P D R

[d] eller disse:

A b a d e p g p *ψ † † 2 A † p † β x*,

[e] eller disse:

C N B C B B M 4 E S E S I B A B B C † I † †,

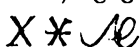
[f] eller disse:

Orson, Morson, Dorson,

[g] eller disse:

Dulcen cedon Mardi amelle,

[h] eller disse Ord paa Brød, og giv hende at æde:

[i] eller disse Runer paa hendes Klæder eller hendes Skoe:

A N e . . ¹⁾ M E T

da skal hun strax komme til dig i din Seng og gjöre din
Villie, følge med dig eller løbe efter dig, naar du reiser.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ To ulæselige bogstaver.

80.

Om en Pige lader sig bruge af andre.

Da skriv disse Ord med dit eget Blod i den høyre Haand:

Al Palat Elsna,

saa bekjender hun strax.

Hdskr. no. 2.

81.

At udfritte hemmelige Ting og Bedrifter, Anslag og Oplag.

[a] Stød Galost til Pulver og hav under din venstre Armhule, men Messen siges; leg det saa paa hendes Bryst imellem hendes Patter, [b] eller disse Runer:

Α 4 8 M R H F A 8

[c] eller disse:

Elam, Eloy, Galoy,

naar hun sover og adspørg hende, da siger hun med høy Røst alt det, hun haver gjort og veed.

Hdskr. no. 1.

82.

At du skal ikke faae Ulykke nogensteds.

Skriv disse Ord med dit eget Blod Torsdags Morgen imellem 11 og 12 og bind for paa dit Bryst og bær saaledes hemmeligen, da vederfares dig ingen Ulykke, ihvor du est, men din Uven skal flye for dig altid.

L 4 J h N L c a r r F L Amen.

Hdskr. no. 1.

83.

At faae Lykke og Fremgang i al sin Handtering og i det — — —¹).

Skriv disse Runer med dit eget Blod [Torsdag]²) Morgen og bær altid paa dig under din høyre Armhule:

Hdskr. no. 1.

1) Noget er glemt. — 2) Skrevet med tegn.

84.

At faae, hvad man beder om og vil vide og erlange af nogen.

[a] Leg disse Runer, skreven med dit eget Blod [Torsdag]¹⁾ Aften i Fandens Navn, naar Maanen voxer til, under dit Hoved, naar du gaaer til Sengs, og vær ædru og bedriv ey nogen Ukydskhed 3 Nætter for og derefter, da drømmer du om Natten, og det aabenbares dig i Søvne, som du skal bede om.

[b] og bær disse Runer, som herefter staaer, [Fredag]¹⁾, [Torsdag]¹⁾ eller [Søndag]¹⁾ Morgen, skreven imellem I2 og et, det er første Time efter Solens Opgang, hemmeligen paa dig, da vides dig Bön, og du faaer, hvis du begjærer af nogen.

Hdskr. no. 1.

1) Skreven med Tegn.

85.

At gjøre en Hest halt.

Tag Pergament og skriv derpaa:

Limber #LH6:

Stik saa der igjennem en Hest Skoe Söm, som er slaaet en [Søndag]¹⁾ Morgen för Solens Opgang, j Heste [Fjedet]²⁾ og

mærk Stedet gandske vel, thi dersom du [ey]²⁾ finder Stedet igjen, da bliver Hesten halt for sin gandske Livs Tid.

Hdskr. no. 1.

1) Skrevet med tegn. — 2) Hdskr. Fodet. — 3) Tilføjet.

86.

At stille Ildebrand.

Tag et nyt Stycke Blye, som ey haver været udi Brug, og skriv derpaa :

Annaron Emmarron Natan

og kast det i Jlden.

Hdskr. no. 1.

87.

Naar Jlds Nød er for Haanden, saa skrif disse Ord og kast dem i Jlden :

*A S 2 a K a w i, n, a D a m a
E y i P e 4 4, P o l a, L u v e s*

Hdskr. no. 1.

88.

Naar en Tyv haver stjaalet noget fra dig, og du vil, at han skal igjen bringe det, saa skrif disse Characterer paa et Brev og leg det under Dörtræet, som Tyven er udgaaet, som efterfølger :

x E i x P x R E D a p e x ::

Hdskr. no. 1.

89.

At vise igjen.

Tag 2 Stycker Blye, som icke er brugt, og skriv disse Ord derpaa :

Abra Setliti oat is acæ Redempt

Jacob Comu Reduybib,

og leg det ene Stykke under, det andet over Dören.

Hdskr. no. 1.

90.

Een probatum Kunst.

Naar man er bleven bestaallen, hvorledes man kan bekomme det.

Man tager en Knif og skriver disse Bogst[aver]:

S. P. s. e. a. t. o. Z. w. o. p. o. t,

og lieger under Puden om Aften, na[a]r man gaaer til Sengs og sover, saa skal det vesselig komme.

Hdskr. no. 3.

91.

At vise igjen for hvad Slags Sag, man vil.

Gjöres [Söndag]¹⁾ Morgen. Skriv disse Ord paa hvidt, unøt Pergament [Torsdag]¹⁾ Aften og leg under dit Hoved, naar du vilt gaae i Seng, og reed saa Sengen af Svine Leyer paa det Sted, som du aldrig tilforn haver liget, da drömmet du om Natten om det Menneske og seer hannem i Sövine, som den Gjerning N., hvorom tvivles, haver gjort.

[a] A B C E R 1+X — V B Aar 3

[b] eller disse Runer:

A D O 6 y R M

[c] eller disse Runer:

ot 27 X L B o L f h t 2 t
 B t 7 o t b t y t L t g t p t L
 t a t a t B t t M t e t

[d] eller disse Runer:

A t h t 7 d t e t x t 2 3 t i t

Hdskr. no. 1.

1) Skrevet med tegn.

92.

At vise igjen.¹⁾

Læs 36 Gange:

† Alegas † Alegal † Alega

† Sextum²⁾ † Essoletem³⁾

† Drager † Mefit⁴) † Arnols
 † Arnols⁵) † Artefie † Athemi*).

Hdskr. no. 4. (=A.)

- 1) Thottske saml. no. 241, 8vo, bl. 12, (=B): „At gjöre skudfrj. — Skrif disse Ord paa it Støche huit Pergement och ber paa dig under din høyre Armhule, da kand ingen skiude Hul paa dig“; Sybrianus. Malmø 1771, s. 8 (=C) mangler overskrift og nærmere oplysning. — 2) Foran Sextum er der vist bortfalden et ord, svarende til B's: „ana“. — 3) C; B: Essoleten; A: Esdetem. — 4) B, C; A: Mefrit. — 5) B, C; A: Amols.

93.

At vise igjen for hvad Slags Sag, man vil.

Skriv disse Ord paa et Stycke Ost eller Brød og siig hemmeligen, naar du stopper det i Munden paa det Menneske, som du haver suspect for den begangne Gjerning N.:

„Dersom du haver det N. gjort eller talet, da æd dette Stykke, som jeg dig nu giver, i den Djævels, Lucifers Navn, Amen; men dersom du haver det N. ikke gjort eller talet, da æd det i Christi Navn, Amen.“

Er han skyldig, da voxer samme Stycke Ost eller Brød i hans Mund og bliver saa stort, at han kan icke nedsiuncke det, men hans Mund begynder at fraaes lige som en Ornes, og hans gandske Krop begynder at skjælv og bæve ligesom Æske Løv.

[a] Pax † Fax † Max †,

[b] eller disse Ord:

Max † pax † Fax †,

[c] eller disse Ord:

Agrisso Kryali RYsiterrolium Serrapsin, Mendasi, planor, oraton, ayos, eyos, ayos,

[d] eller disse Ord:

Deffaus † Diffaus † Max † pax † Vucax † Max † pax † verax † justus † es † Domine † et † rectum † est † judicium † tuum † (probatum est);

[e] eller disse Ord:

⊗ jnfans ⊗ Divans ⊗ Evax ⊗ Pax ⊗ Max ⊗ vivax ⊗

*) Herefter anføres i hdskr. uden overskrift (Sybrianus. Malmø 1771, s. 7: „Fra onde Mennesker. Forvarelse“):

† Lie † Tyro † Kamo
 † Sydome † Aig † Tonis.

giv ham at æde; [f] eller disse Ord:

Sabin Straxionn ¶ texonn alium, iracum iretra fax in salium resem strax nolet. (probavi).

Hdskr. no. 1.

94.

At vise igjen for hvad Slags Sag, man vil.

Klip et Stykke Papiir for hver Person, som du mistænker, og paa et af dennem skriv det Navn „Peder“, og kom dem alle tilsammen i en Potte; lad saa hver Person tage en af Potten useendes: hvilken af dem, der faaer den Sædel, som Navnet „Peder“ er paaskrevet, den haver gjort samme Gjering, som omtviles. — Probavi.

Hdskr. no. 1.

95.

Vil Tyven ikke legge det fra sig, som han haver stjaalet, eller bekjende det, han haver gjort.

Er han der i Gaarden, som han haver gjort Gjeringen, være sig Styld¹⁾ eller Hoer, da skriv disse Ord paa unøt Blye og leeg under Dörtærskelen, at han gaaer derover, da skal han visselig legge det staaene Gods fra sig og bekjende alt det, han der i Gaarden haver gjort.

[a] *Vñ in nōmine²⁾ Diaboli Luciferi: jmpēndiā:
+ propēndiā † jmpēndiās † propēndiās:*

[b] eller disse Ord saaledes:

jmpendia † jmpendias † propendia † propendias † in nomine Diaboli Luciferi, amen.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Hdskr. Skyld. — ²⁾ Hdskr. Jnomine.

96.

Tyv at kjende og fast at sætte.

Skriv efterfølgende:

*I La $\frac{1}{22}$ L $\frac{1}{22}$ M x B ü ŷ x x x
x x # g E x x x.*

Saa skal man gaae om Morgen, førend Solen opstaaer, et Gang rundt om imod Solens Opgang om et Huus, en Have, et Træ, i lige Maade naar Mark liger sammen; leg saa disse skrevne Ord under din Fod i din Skoe; ved Om-gaaende tie stille, og alle Aar et Gang. Naar da en kom-mer og vil stjæle, bliver den staaende udie Kredsen og kan ikke komme deraf.

Hdskr. no. 1.

97.

En probatum Konst.

Naar man har et Kammer, som [man] vil bevare for, at Tieve ikke skal bestielle det, saa skrive paa et liedet Sedel følgende Bogstaver:

I. N. R. J.

og lige under Dörssellen.

Hdskr. no. 3.

98.

Om du er forgjort og vil vide af hvem.

Skriv saa disse Ord paa Papiir:

Agios, Agios, Agios,

og læg dem under dit Hoved, naar du sover, da skal du see det onde Menneske i Drømme, som haver forgjort dig.

Hdskr. no. 2.

99.

At fordrive Kolde Sygen.

Tag ald hans P., som han giver fra sig strax efter paroxysmum, og bage en Kage deraf med Meel, og giv en hungrig Hund eller et Menneske den saa heel at æde, da skal du befinde, efter du haver gjort det 3 Gange paa Rad, at Hunden eller Mennesket, som Kagen har ædt, faaer Kaalde Sygen, men Febricitanten bliver karsk.

Hdskr. no. 1.

100.

For Koldfeber.

Somme tager en levende Æderkoppe imellem 2 Nød-

Skalle og lader den hænge 9 Dage om den siuges Hals, og den samme Time, som den bliver paahængt, skal den igjen aftages og henkastes udi et Vand.

Hdskr. no. 5.

101.

Kolden at fordrive.

Tag Moesz, som er groet paa en Liig Steen, 3 Haandfulde, koge det udi tynd Øll og giv den syge Soesen at dricke.

Hdskr. no. 1.

102.

At fordrive Hovedværk.

[a] Lad en ukrænket Møe eller Dreng p . . . paa Dørtærskelen i det Huus, som Patienten er udi, tag saa lidet Ædike og slaæ paa samme Sted tillige og gjør af denne Jord en sey Dynd; af den Dynd smör paa Patientens Pande tiendes, [b] eller gjør en Krands af den store Jernurt, Verbena kaldet, og sæt paa Patientens Hoved.

Hdskr. no. 1.

103.

At fordrive Tandverck.

Er det en Mands Person, som haver Tandværk, da skal han før Solens Opgang, tiendes, paa sine Knæ liggendes, tage med sin Mund en Mundfuld Jord paa den sidste Qvindfolks Grav, som i Kirkegaarden er begravet, og gaae dermed 9 [Fjed]¹⁾ derfra baglends og saa spytte samme Jord ud i en reen Klud og indsætte det i et Navers Boer Hul tiendes og gaae derfra og see dig ikke tilbage. Men er det en Qvindes Person, da skal hun tage sin Mundfuld af Jord paa den sidste Mandfolks Grav og handle dermed som lært er, da forgaær Tandverken og kommer aldrig igjen.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Hdskr. „Fod“.

104.

At fordrive Tandverck.

Opdrag af Jorden uden Jern den Urt Karserod tiendes

før Solens Opgang og stang Steden eller Tandten, som du haver Pine eller Verk i, med den 3 Dage paa Rad, og set den siden i Jorden igjen paa den samme Sted, som du drog den op, da faaer du aldrig mere Verk eller Pine i den Tand eller paa det Sted.

Hdskr. no. 1.

105.

At fordrive Vaarter.

Rör tiendes Vaarterne med Erterne i den samme Stund, som Nyet tændes, hver [Vaarte]¹⁾ med sin særlige Ært, og bind dem siden alle sammen i en unøt Klud og kast dem baglends fra dig og galk din Kaas og see dig ikke tilbage, da løsnes Vaarternes Rødder, og de falder af, men den, som optager samme Klud, han faaer Vaarterne paa sig.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Hdskr.: Maanet.

106.

For Ortter.

Tag Traa af een Teen, som en rætskafvens Piige spind-er, og begyndt fra den første og til den sidste, slaae een Knude for hver og læg den paa et surdt Stød under en Kampesten; naar den bliver forraadnet, saa er Orterne borte.

Hdskr. no. 4.

107.

Blod at stille.

Tag en Kile, som sidder i en Bænk eller et andet Sted, rör i Blodet dermed; slaae den saa i sit Hul igjen, saa standser Blodet strax.

Hdskr. no. 2.

108.

Et andet Støkke om at stille Blod.

Mand tager tiendes et Hönse Æg og pikker et lidet Hul paa den spesse Ende, og saa tager mand en liden Draabe ud af Hviden, og saa væder mand det i lidet Rugmeel, og saa gaar mand tiendes hen og lader 3 Draaber Blod dryppe i Æget; klin det saa efter igjen, sæt det saa i heede

Gløder tiendes paa den store Ende, dæk det vel til. Naar Ægget stivnes, stilles Blodet.

Hdskr. no. 2.

109.

At mand skal icke dricke og sværme.

Tag den Froe, som flyder af en træt Hestes Mund, og tvære i en Drick Viin, Miød, Brændeviin eller Øl og giv ham uvidendes i hvad det er at dricke.

Hdskr. no. 1.

110.

Kunst at holde een vaagen.

Naar man binder Hovedet af en Aftenbakke i en sort Klud og binder det under den høire Arm, da sover du ikke, før det kommer bort igjen.

Hdskr. no. 2.

111.

At faae at vide, om et Menniske er forgiort af Troldom.

Tag og giør Skorsteenen gandske reen og fey den vel, tag saa rendt grøn Bøge Brende og brend det i Aske, tag saa en Sigte eller fiindt Skinne Saal og sel det ofver et nyt 4 Skillings Leer Fad; lad den syge lade sit Vand der paa: dersom den syge er fortröllet, da findes der Haar i, naar Asken knybes og skiæres igiennem, lige som mand knyber Smör. Si deus pro nobis quis contra nos. In nomine trinitatis sanctissimæ¹⁾.

Hdskr. no. 4.

¹⁾ Hdskr.: sangtitime.

112.

At vide, om et Menneske er forgjort.

Sag et Menneskes Morgen P.. i en nye Leer Potte imellem 11 og 12 [Torsdag]¹⁾ Morgen, sæt det paa en Hylle eller Hyben Torn Ild j Fandens Navn: dersom Potten icke kand syde over, da er samme Menniske forgjort.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Skrevet med tegn.

113.

At vide, om Huus eller Gaard er forgjort.

Læeg en Penefeder med Qvægsølv paa Ledstolpen [Torsdag]¹⁾ Morgen: løber det ud fra Gaarden, da er Gaard[en forgjort]²⁾, men løber det ind imod Gaarden, da er Gaarden icke forgjort.

Hdskr. no. 2.

¹⁾ Skrevet med tegn. — ²⁾ Tilsat.

114.

At binde den, som er forgjort.

Fylde en Svine Bleere med Patientens Excrementer Skjærtorsdag Morgen og heng op i Skorstenen, som Røgen driver allertyckest, og lad den hænge der, saa længe der er noget igjen.

Hdskr. no. 1.

115.

At binde den, som er forgjort.

Tag et Lod Tyriack, jet Lod hvide Løg, 2 Lod varm, nyegjort Svinemøg; stød det tilsammen og gjør Plaster deraf og leg yderst paa Patientens høyre store Taa, om han er forgjort nedenfor Beltestedet, men paa hans høyre Tommelfingers Ende, om han er forgjort ovenfor Beltestedet, saa opdrager dette Plaster en stor Blære; stik den op med en Knappenaal, saa udrinder det onde, som er i Legemet; det samle paa en Flig af Patienten Skjorte eller Særk og indsæt [Fredag]¹⁾ Morgen imellem 11 og 12 i et Hul i en Eeg, versus²⁾ orientem, og slaa en Told i Hullet og gak derfra og see dig icke tilbage, da bliver Patienten karsk.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Skrevet med tegn. — ²⁾ Hdskr.: versus.

116.

At binde den, som er forgjort.

Tag Ege Løv, som ere aftagne i May for St. Hansdag (eller og imellem den 15 Aug. og 8 Septemb.); er di tørre, da blød dem i Brønd Vand, saa bliver di grønne. Eller tag St. Hans Urt, perforatum¹⁾ kaldet, Cheledonia og Hvid-

løg; leg dem ordentlig mit paa Centrum en [Fredag²⁾], [naar³⁾] Kloken er 12, og lad lige paa til samme Klokeslet igjen. Det uddrager det onde, som er i Legemet, eller en Deel deraf i Hulet; hvilket du skal tage og indsætte i et Hul i en Eg etc., saa uddrages og forsvinder det overblevne onde, som endnu er i Legemet, og Patienten bliver karsk.

Hdskr. no. 1.

- ¹⁾ Hdskr.: perforate; o: hypericon perforatum, prikbladetperikon, smlgn. Francisci Petrarchæ Glücksbuch, beydes des Guten vnd Bøsen. Augspurg 1539, fol. — p. 69: „Hypericon, das ist St. Johans Kraut, welches sie derhalben auch Teuffelfuhe nen^{nen}, dasz der Satan darvon flichet.“ — ²⁾ Skrevet med tegn. — ³⁾ Tilsat.

117.

[Mod Forgjøreelse og Troldom]¹⁾.

Bær 3 hvide Løg, som har sidet 3 Juleaftener i Jorden, saa est du fri for al Forgjøreelse og Troldom.

Hdskr. no. 1.

- ¹⁾ Tilsat.

118.

Til Folk eller Creature.

Huul en Gulerod fra den spidse Ende og lad den Syge lade sit Vand [tiendes i den]¹⁾; hæng det saa i en Skorsteen i Røg: ligesom Vandet svinder, saa svinder ogsaa det onde Menneske.

Hdskr. no. 2.

- ¹⁾ Sybrianus, Malmø 1771, p. 22; hdskr.: „og Blod“, hvilket ikke kan være rigtigt.

119.

At en Pige skal elske dig.

Stik Hul med en Knappenaal paa din Gille¹⁾ Finger næst ved den lille paa den venstre Haand og lad 3 Draaber deraf i [et Glas Viin eller Brændeviin og lad hende drikke det aldrig saa lidet, saa elsker hun dig, om det endog var en adelig Frue²⁾].

Hdskr. no. 2.

- ¹⁾ Smlgn. no. 76; hdskr.: „lille“. — ²⁾ En anden opskrift (også i hdskr. no. 2): „— et rødmsuset Æble; lad hende æde det, saa elsker hun dig.“

120.

At vinde Kjærlighed.

Leg en Peberkage under din venstre Arm Hule [Onsdag]¹⁾ eller [Fredag]¹⁾ og lad den vel igjennem svedes og giv hende fastendes ind at æde, da bliver hun gal for dig.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Skrevet med tegn.

121.

At blive elsket af en Pige.

Tag en grøn Frø og sæt den i en Æske, som er omboret med Huller, kast den paa en Myrehob; om et Par Dage kan du tage den igjen, og da finder du kun tvende Been, det ene som en Kniv, det andet som en Krog. Naar du rører Pigen med Krogen, da elsker hun dig, og med Kniven, da vil hun dig hade.

Hdskr. no. 2.

122.

At alle Mennesker elske dig.

[a] Tag Tungen af en Svale og læg under din Tunge: med hvem du taler, hun har dig kjær.

[b] Tag en Steen, som findes i et Aftenbakke Hoved; bær den hos dig, saa skal hver Mand elske dig.

Hdskr. no. 2.

123.

At enhver elsker dig.

[a] Tag Hjertet af en Andrækker og bær det hos dig, [b] eller den høire Fod af en Hane, saa bliver alle dine Uvenner dine Venner, naar du bær den hos dig.

Hdskr. no. 2.

124.

At en Karl ikke forlader en Pige.

Vil Pigen tage noget af hendes Tids Renselse, en Skee-fuld, naar hun faaer den, og giver Karlen den ind i Øl at drikke, han skal aldrig forlade hende.

Hdskr. no. 2.

125.

Naar een er forgjort, at man imod sin Villie skal elske.

[a] Stød en Tand af et Dødningehoved og røg dermed, saa er du hjulpen.

[b] Tag en Muur eller Kirkesvale; flæk Hovedet i 3 Parter, saa finder du en Steen; bær den hos dig altid.

Hdskr. no. 2.

126.

Et andet Middel om samme.

Dersom Du mod din Villie skal elske og efterløbe, saa træk et Par nye, sværtede Strømper paa eller et Par nye Skoe og gaae gesvindt en Miils Vei i dem, til dine Fødder sveder. Tag derefter din høire Skoe af, slaae Øl eller Viin deri og drick det reent af i een Drik, saa er du paa Timen anderledes sindet.

Hdskr. no. 2.

127.

At dølge Kjerlighed.

Tag 2 Feer af 2 Hane Kyllinger, naar di hugges, og Jord imellem dem, naar di hugges op, i Fandens Navn og kast imellem dem, som ere gode Venner, i Fandens Navn, men Feerene maa man brænde.

Hdskr. no. 1.

128.

At vide, om en Pige er Møe eller ikke.

Brænd Matrum Urt og lad Pigen lugte til det Pulver: er hun ikke Møe, saa maa hun strax lade sit Vand.*)

Hdskr. no. 1; en opskrift af samme indhold i no. 2.

129.

Et i Naturen forborgen Stycke, naar en Mand er vantroe imod sin Kone og tænker, at hun lader sig bruge af andre Mandfolck.

Tag en Seyersteen, naar hun sover, læg den paa hinded

---

*) Det samme opnås efter lignende opskrifter ved at lade hende drikke en skæfuld brændvand eller vin, hvori der er opløst „sal Armoniacum eller Harpix“ (no. 1), haregalde i en kande øl (no. 1) eller „gul Rav i noget“ (no. 2); ligeledes når man lader hende lugte røgen af brændende peberrod (no. 1) eller bukkeblade (no. 1).

Hierte Kule og over hinded Jssebeen, saa lader sig tilkiende paa følgende Maade: er hun reen og frii, da vil hun kierlig undfanges ham, men er hun skyldig, da bliver hun raszinde, falder ud af Sengen og løber bort, naar hun vogner, i nogen Tiid.

Hdskr. no. 4.

130.

At udfritte hemmelige Ting og Bedrifter, Anslag og Oplag.

Tag Hiertet af en Natugle eller Hornugle tet op til Hjertet paa et hart sovende Menneske og adspørg saa om hvis, som talet eller bedrevet er, da siger samme Menniske med høy Røst alt, hvad det haver gjort eller vil gjøre, saa og alt, hvad det haver talet og snakket, sandferdeligen.

Hdskr. no. 1.

131.

Om Börn som bliver fød.

[a] Naar et Barn er født og er skildt fra Eeffterbyrden, gack saa tiendes og skiær et Stycke af Eeffterbyrden, stick en Gaasepen i giennem og lad Konen blæsz 3 Gange i giennem Pennen, saa forgaær alle Eeffterwerkerne, og hund faær dem icke mere; dog er det at agte, at det skal giøres — —¹⁾ bæge Kiön, baade ved Piige og Drænge.

[b] Gjem samme Peen, til Barnet faær Forstand og skal lære noget, i hva[d] det og kand have; lad saa Barnet see i giennem Pennen, saa blive[r] det lætnem til at lære.

[c] Widre er og, om samme Barn bliver sygt, da giör Polver af det, der sider over Pennen, og gif Barnet jnd i V[iin], af hvad Sygdom det er, saa kand [det] komme sig.

Hdskr. no. 4.

¹⁾ Der må mangle noget.

132.

At vandre og ikke blive træt.

[a] Tag til dig Bynke eller Jern Urt, saa bliver du ikke træt, [b] saa bider dig ikke heller nogen Hund eller Øgle. — Man maa grave dem op, naar Solen staaer i Jomfruen, 8te Dage for Bartholomæi eller og 8te Dage derefter.

Hdskr. no. 1.

133.

At en Hest ikke lettelig bliver træt.

Hæng Hesten Ulvens store Tand om Halsen, saa løber han vel og bliver ikke lettelig træt.

Hdskr. no. 5.

134.

At en Hest bliver snell-løbende, saa og sagt-løbende og lind og lett paa Tømmen.

Saa lad hans Skoe skiære af en Skoe, som een er ombragt med, det giver gesvinde Heste, og dersom du giör Bidsel og Mundstykke deraf, saa giör det, at Hesten bliver from, taalmodig og lydig, om den end var endnu saa vild, utæmmet og bidsk.

Hdskr. no. 5.

135.

At gjöre en Hest halt.

Tag 3 Söm af en gammel Heste Skoe, et Söm af en gammel Liigkiste, som er opgravet af Jorden, slaae dette Liigkiste Söm mit imellem di 3 i en Hestes Houslag i Jorden i Fandens Navn, saa bliver Bestet saa længe halt paa samme Been, donec auferantur e terra.

Hdskr. no. 1. — En anden opskrift af samme indhold i no. 2.

136.

Kan en Hest ikke stalde.

Dersom en ukrænket Møe opløser sit Kilde Baand og slaar Hesten i Ansigtet der med, da stalder han strax overflødeligen og giver sit Vand fra sig.

Hdskr. no. 1.

137.

Naar Munden er tilspærret paa Hesten.

Heng ham 3 Scabiosæ-Rødder, af blaa Jernurt, hvert Stykke 3 Tommer lang, 3 Stengler Ruder, 3 Stykker Brød-Skorpe af Overdeelen, 3de Finger Salt; tag saa Kors-Kirke Nøglen, brek Hestens Mund op, drey Nøgelen til den rette Side imod dig herom 3de Gange.

Hdskr. no. 5.

138.**Dør Faar af Sygdom.**

Tag det første døde Faar og nedgrav det, paa sin Bug ligendes, i Porten i Jorden med indvendt Hoved imod Gaarden, saa lever dine Faar og trives efter den Dag. Dette forstaaes ogsaa om Kalve, Føl, Gjes og Höns.

Hdskr. no. 1.

139.

At Faar og Lam skal leve, formeres og trives vel.

Tag secundinem, strax et Lam er født, og opheng det i et Fiskergarn j Skorstenen, som Røgen opdriver allertykest, og lad henge der altid, da lever dine Faar og Lam og bliver mangfoldige og trives vel, saa og preserves de fra alle Slags Troldom saa og Sygdom, og dette forstaaes ogsaa om Kalve, Føl, Grise, Gjes og Höns etc.

Hdskr. no. 1.

140.

At faae snart Smör, naar man kjermer.

Gjør en Nagle af et Tyve Læncke Led [Torsdag]¹⁾ Morgen uden Jld i Satans Navn, indslaae det i Kjernen eller Staven, saa ingen veed, hvad Jern det er; kjerne saa altid om [Fredagen]¹⁾ inden lugte Dörre, da faaer du snart og godt Smör.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Skrevet med tegn.

141.

For Bier, til di kan formere dem got.

Tag et Hugorm Broyt og grav det ned under Bietræt paa en Torsdag Morgen, førend Solen staaer op, saa formerer de dem meget vel efter det.

Hdskr. no. 1.

142.

At Bier skal ikke flyve bort.

Pone particulam¹⁾ sacramenti in alveario²⁾.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Hdskr.: particulum. — ²⁾ Hdskr.: alveari.

143.

At et Kreatur ikke skal løbe bort.

Om du kjøber en Hest, Hoppe, Koe eller andet, i hvad Slags det er, og det icke skal drive fra dig, da, det første det faaer at æde, lad det æde paa din Dug.

Hdskr. no. 1.

144.

At ingen Hund skal gjø ad dig.

Bær hos dig den Urt med Rod, som man kalder Serpentiin eller Øgle Urt, saa gjør ingen Hund ad dig.

Hdskr. no. 1.

145.

At Orme og Slanger skal flye for dig og ikke gjøre dig nogen Skade.

Menge vor Frues Senge Halm i al din Mad og Drikke, da tør du ikke redes, at Orme skal gjøre dig Skade, om du med oben Mund sover i Græsset om Høsten.

Hdskr. no. 1.

146.

At en Slange skal døe for dig.

Tag en Hesselkjep, som er et Aar gammel, og stik dermed en rund Kreds omkring Slangen, saa maa den døe i Kredsen, og alle Slanger løber bort fra dig, naar du bærer samme Kjep hos dig.

Hdskr. no. 1.

147.

At en Mand skal icke slaa sin Kone.

Skjær af hans Nejle paa Hænder og Fødder [Tirsdag¹⁾] Morgen og bind dem i en unødt Klud og indset dem i et Naurs Boerhul i Huset, saa ingen det veed eller nogen Tiid faaer at vide, og slaa en Told i Hulet, da slaaer han dig aldrig.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Skrevet med tegn.

148.

At komme en Stue fuld af Folk til at slaaes.

Gak tiendes hen udi Gildes Gaard, tag der en Steen, Træ eller Been og slaae til Hunden der i Gildes Gaarden, og naar Hunden har bidt i samme Steen, Træ og Been, da tag det op tiendes og kast det i Fandens Navn i en Kakkellovn, saa bliver de strax galne og slaaes, til samme Been af Ovnen igjen udtages.

Hdskr. no. 1.

149.

At dølgge en Bøsse.

Naar du hører Skraldet af en Bøsse og seer ingen, saa grav strax i Fandens Navn en liden Törv og vend den omkring, saa det øverste kan vende ned, saa skal han aldrig derefter have Nytte af samme Bøsse mere, saalænge den Törv ligger bagvendt.

Hdskr. no. 2.

150.

Er din Bøsse forgjort,

da lad den med løs Krudt, see saa til at fåae en levende Hugorm, og lad ham krybe i Bøssen, og skyd ham i Luften strax ud; siden skyder den vist.

Hdskr. no. 2.

151.

At skyde Vilt.

Tag Hjertet og Leveren af en Flagermuus og kom det iblandt Blyet, naar du støber Kugler, saa kan du træfe, hvad du vil.

Hdskr. no. 1.

152.

Kunst at gjöre sig usynlig, saalænge man vil.

Tag Hjertet af en kulsort Kat og grav det ned i den norder Side af Kirken (det skal være en Torsdag Aften Klokken 9) i en liden nye ubrugt Potte udi Jorden. Den 3die Torsdag Aften paa samme Tid om Aftenen tager du det

op igjen, da finder du en Ring i Potten: naar du bærer den paa din Finger, er du usynlig.

Hdskr. no. 2.

153.

En anden Maade at gjøre sig usynlig paa.

Man opsøger et Ravnerede, hvor Ungerne ere nylig lagte ud; tag saa een af Ungerne og bind i den ene Ende af en Strikke og den anden Ende ved Redet men saa, at du kan staae paa Jorden og naae Ungen. [Slaae saa en Pæl udi Jorden lige under Ungen for at kjende, hvor den er¹⁾]; saa kommer den gamle og putter en Steen i dens Hals: tag den, saa er du usynlig.

Hdskr. no. 2.

¹⁾ Vistnok misforstået; smlgn. J. Árnason, Þjóðsögur I, 650: „stínga upp í hann ginkefni, svo hann geti ekki étíð.“

154.

At gjøre sig usynlig.

Tag et Eeg, som en kulsort Höne haver verpet en [Onsdag]¹⁾ eller Skjær[torsdag]¹⁾; leg det i en død Mands Pande, som er taget paa en Kirke Gaard eller paa en hedensk eller forbandet Sted [Løverdag]¹⁾ Nat imellem 11 og 12 i Fandens Navn, (dog skal du icke lede efter den men tilforn vide, hvor du kan tage den), eller leg det i et Hyl Kar eller i et Becken og p. . derpaa, at P. . vandet skjuler Eeget; tildæke saa samme Pande, Kar eller Becken, og sæt det hen paa et lønligt Sted, som ingen kommer til, og lad det saa staae i 9 Dage, men den niende Nat ved samme Klocceslet da finder du en Dverge Steen i Eeget; gjem den i unøt sort Silke, og naar du vilt være usynlig, da leg den under din — —²⁾.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Skrevet med tegn. — ²⁾ Et par ord er aldeles bortblegede; rimeligvis har der stået: „venstre Armhule“; smlgn. J. Árnason, Þjóðsögur I, 650: „Geyma skal hann undir vinstra armi.“

155.

At gjøre sig usynlig.

Skille et haarsødet Eg og leg det saa i et Myre Bed [Løverdag]¹⁾ Nat mellem 11 og 12 i Fandens Navn; niende Nat

derefter tag det op igjen ved samme Klokeslet, da finder du en Dværge Steen mit i Æget, gjem den; naar du vilt være usynlig, da holdt denne Steen i din høyre Haand.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Skrevet med tegn.

156.

At gjöre sig usynlig.

Tag en gammel han Ravn, riv hans Hjerte af hannem uden Staal eller Jern og leg det i et af de Hul i et Dødinge Hoved, som Öynene har sidet, og leg det saa i en Grav paa Kircke Gaarden eller i Jorden paa et forbandet Sted (eller og Rettersted); den 3die Nat derefter finder du en Ring i Öyhulet; naar du sætter denne Ring paa din Langfinger i Satans Navn, da kan ingen see dig.

Hdskr. no. 1.

157.

At man kan see saavel om Natten som om Dagen.

Bestryg Öynene med Blodet af en Flagermuus, saa kan du see saavel om Natten som om Dagen.

Hdskr. no. 1.

158.

At vise igjen for hvad Slags Sag, man vil.

Tag en Mands Pande paa en Kirke Gaard eller under en Gallie [Torsdag]¹⁾ Nat imellem 9 og 10 og gak med den i din Mund 3 Gange baglends omkring Kirken eller Gallien, og naar du kommer hjem, da leg den tiendes under dit Hoved med de forige skrevne Runer²⁾ og liig paa Svine Leyer paa det Sted, som du ikke haver liget før, da aabenbares det Menneske for dig i Sövne, som Gjerningen har gjort, eller som det haver sagt.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Skrevet med tegn. — ²⁾ Hdskr: Ruiner; de findes foran, no. 91.

159.

At vise igjen for hvad Slags Sag, man vil.

Leg en Græshoppes Hjertes Pulver i et Stykke Papir

under dit Hoved [Torsdag]¹⁾ Aften, naar du gaaer til Seng, da drømmer du om, hvor den Ting er, som er forborgen, skjult eller dølt, tabt eller staalet.

Hdskr. no. 1.

¹⁾ Skrevet med tegn.

160.

[At vise igjen.]¹⁾

Samle Soel- . . . bel,²⁾ naar Solen gaaer i Løvens Tegn; tag den samme Urt og een Ulfs-Tand, vikle det ind i et Laurbær-Blad, kom det i een Silcke-Pude eller Pung, heng den paa den blotte Hud; den samme kand ikke noget Meniske være fiendsk; naar du legger denne Pung om Natten under Hovedet, da, saafremt dig er noget frastaalet, kommer Tyven dig for i Søvne.

Hdskr. no. 5.

¹⁾ Tilsat. — ²⁾ I hdskr. er tre bogstaver bortblegede, men efter J. Arnason, *Þjóðsögur I*, 647 er planten „ækjasóley“ σ : vand-ranunkel (Bj. Haldorsen). —

161.

At vise igjen for hvad Slags Sag, man vil.

Tag en Tyvs Skinnebeen og skrab deraf i en Drik Øl og giv ham fastendes at drikke: er han skyldig i den paa-tvivlede begangne Gjerning eller og er Tyv, da kløges han strax.

Hdskr. no. 1.

162.

At en Tyv skal bringe igjen, hvad han haver stiolet.

[a] Hvor en Tyv har været, da grav hans Fodspor op, eller om du kan faae noget af hans Klæder; hæng det i Skorstenen, saa maa Tyven tilbage med det igjen; [b] eller kog hans Spor i en Potte Vand.

Hdskr. no. 2.

163.

Haver du Had til nogen og vil hævne, saa tag hans Møg saa varmt, som du kan faae det, hæng

det i Røg i en Pose og lad det hænge der, saa længe du vil, saa svinder han bort.

Raad derfor.

Men vil du hielpe ham til Rette igien, saa tag Posen ned af Røg og kast den i rindende Vand; hver Dag tager den til og forfriskes.

Hdskr. no. 2.

Bidrag til Skildringen af Tilstanden paa Landet i det sydøstlige Jylland i Begyndelsen af dette Aarhundrede.

Af W. S. Pødenphant.

Det maa herved først bemærkes, at nærværende Skildringer gjelde for en Egn, der tildeels beboedes af Fæste- og Hoveribønder, hvoraf vel nogle stode sig ret godt, men de fleste vare fattige Folk, der med Nød og Neppe ved Slid og Slæb havde det daglige, højst nødtørftige Udkomme, medens de fleste af de Beboere i Omegnen, der vare Selvejere, i Almindelighed vare temmelig velstaaende. Hele Egnen, eller rettere, hele Herredet, nemlig Bjerre Herred i Vejle Amt, bestaaer af stærk lerede Jorder, der kræve megen Bearbejdning med Plov og Harve, og det var de fattige Hoveribønder ikke istand til behørig at udføre med deres daarlige Heste, uden at tale om, at Agerdyrkningen stod paa et saare lavt Trin. Følgen var altsaa daarlig Avl, af daarlig Avl fulgte slet fødte Kreaturer, hvoraf igjen fulgte ringe Gjødning, saavel med Hensyn til Qualitet som Qvantitet. Naar Pløjetiden om Foraaret kom, havde Flere ikke mere Havre i Laden at skjære Hakkelse af til Hestene, som da maatte ud og gnave deres Føde af det fremspirende Græs paa Engene, der naturligviis kun kunde opholde Livet i Dyrene, men ingen Arbejdskræfter give; og paa samme Tid manglede ofte Sædekorn, uden at tale om Fødekorn for Sommeren.

Saaledes stod det til paa Barretskovs Gods, der ejedes af daværende Gehejme-Statsminister Niels Rosenkrants, og bestod af Fæste- og Hoveribønder¹). Imidlertid maa ikke glemmes at omtale nogle Festsdage, der var forenet med Hoveriet, og det var i Høstletten. Disse 3—4 Dage vare sande Højtidsdage for Bøndernes Tjenestefolk, Karl og Pige, eller Søn og Datter.

Den Dag, der blev sagt til Hove at slaa Herregaardens Enge, maatte der staaes tidlig op. Ordren lød altid, at møde ved Solopgang, og de, der havde $\frac{1}{2}$ Miil at gaae, maatte desaaarsag være paa Benene før Dag, (i Juli Maaned). Hen paa Formiddagen, omtrent Kl. 10, kørte 2 Høstvogne af hver By (der var 4 Byer) omkring og samlede Madkurve til Slaafolkene hos vedkommende Madmødre. Disse Kurves Indhold bestod hovedsagentlig af Sødgrød og Pandekager, samt Brød, Smør og tillige lidt røget Flesk og do. Kjød. Kl. 12 holdtes nu Middag og spistes i det Grønne, derefter toges en Middagsluur, helst i Trærnes Skygge, der var let at finde i denne skovrige Egn. Det var i Almindelighed afpasset saaledes, at der kun var ubetydeligt tilbage at udrette efter Middagssøvnen, og saa begyndte Lystigheden, efterat Mulkerne, der vare dikterede af dertil udnævnte Synsmænd blandt Arbejderne for en eller anden Unøjagtighed eller Skjødelsløshed under Arbejdet, vare indkasserede og anvendte til Brændeviin; derpaa bredtes Dugen paa Græsset, og der arrangeredes et Maaltid, der gjaldt for Mellemmad og Aftensmad med.

Et Par af de yngste Arbejdere vare udnævnte til at gaae omkring med Brændeviinsflasken og Øl i Spande, i hvilke der svømmede 1 eller 2 Træbægere, hvoraf Enhver drak efter Godtbefindende, da Herskabet en saadan Dag offererede 2 Tdr. godt Øl til Arbejderne, som bleve dem tilkørte. Naar Maaltidet var endt og Øltønderne næsten tømte, bankede Ladefogden med en Stok paa Tønderne, og dette Signal kjendte man og flokkedes om Vognen, hvorpaa de vare; derefter holdt Ladefogden en Tale, der begyndte med: „Værrer gode til Lyd og tag Jeres Hatte af! (det skete) Lad os

¹) Paa dette Gods i Barret Sogn er Forfatteren heraf født 1797. Hans Fader var nemlig Kirkesanger og Skolelærer i Barret Sogn, hvor Forfatteren opholdt sig indtil sit 28de Aar, stadig beskæftiget med Landvæsenet. Efter den Tid kom han i en anden Livsstilling.

nu takke Gud for en god Dag og bede ham om at skjænke os en god Aften og Nat. Gaaer I hen eller hjem, taler godt til hinanden; efter en god Tiltale følger et godt Gjensvar. Hvad I ikke bryder (forseer Jer med) iaften, behøver I ikke at bedre (gjøre godt igjen) imorgen eller en anden Dag, naar vi samles igjen!“ hvorpaa han sagde: „Vort høje Herskab har idag skjænket os 2 Tdr. Øl, og for min Part takker jeg dem godt, baade dem, der har skjænket os det, og dem, der har lavet det“, hvorpaa Alle istemte højt: „Ja vi andre gjør ogsaa!“ Ladefogden istemte nu et Psalmevers, der begyndte: „Alle samtlig os bevare“ og som hele Forsamlingen stemmede i med. Til Slutning sagde han: „Tak for god Lyd!“ (Stilhed), hvorpaa Tutti svarede: „Tak for Jeres Tale!“

Derhos bemærkes, at da der sædvanlig indfandt sig til Højtiden foruden Hoverifolkene flere Besøgende, der altid erlagde en Drikkeskilling i Lauget, blev deres Navne nævnede og hvormeget Enhver især havde skjænket, hvilket ogsaa kundgjordes i den alvorlige Deel af Festen.

Nu begyndte først rigtig Lystigheden. En Musikant spillede Violin, og Dansen gik for sig med Liv og Lyst paa det grønklædte Gulv med Himlen til Loft og grønne Bøge til Vægge. Dansen, hvori flere af Herregaardens Husgesinde og Besøgende deeltog, vedblev til Midnat, førend Forsamlingen begav sig paa Hjemvejen. Ved Kornhøsten derimod fandt ingen saadan Lystighed Sted.

Efter denne Diversion ville vi igjen vende tilbage til det egentlige Thema: Tilstanden paa det omtalte Hoverigods.

Enkelte begyndte dog at anvende Mærgel (hvoraf der er nok i hele Egnen) og dyrke Kløver, men den gamle Slendrian havde meget derimod at indvende. Om det Første sagdes der: „Det gjør en rig Fader, men en fattig Søn!“, og om det Andet, at det udslippede Jorden.

Den omtalte Tids trykkende Forfatning paa Hoverigodserne var imidlertid for Intet at regne mød, hvad den tidligere havde været. Gamle Folk, der kunde erindre Tilstanden, før Markerne bleve udskiftede, og Hoveriet blev bestemt og fastsat ved Lov, skildrede den daværende Tilstand og Fattigdom med meget mørke Farver. Naar Bonden tilligemed sine Heste havde slidt den hele Dag i Herskabets Tjeneste, lød Ladefogdens Ordre om Aftenen som oftest: „Du skal møde her imorgen igjen!“

En gammel Fæsteprotokol fra Aarene 1708, 9 og 10, som Fortælleren heraf selv har læst, viste tydeligt nok, hvorledes Tilstanden da havde været. I de allerfleste Fæstebreve var dette en staaende Clausul: „N. N., der nu fæster den Gaard i N. N., som N. N. formedelst Armod har maattet fratræde“ etc., hvorhos tilføjedes en Inventarieliste, hvori en Trævogn (uden jernbeslagne Hjul), en Træplov og en eller 2 Træharver, det vil sige Harver uden Jerntænder, stadig figurerte, og hvormeget en slig Harve kunne virke paa Leerjorder, kan man let gjette sig til. Trætænderne brækkedes saaledes, at nye maatte daglig sættes i. De uudskeftede Jorder besværliggjorde naturligviis ogsaa Agerdyrkningsen i en betydelig Grad, idet Beboerne havde en Ager hist og en Ager her paa Byens Marker og ofte fjernede over $\frac{1}{4}$ Miil, deels fra hinanden og deels fra Gaarden. — Da nu Herremanden dengang havde Hals og Haand over sine Bønder, bleve de unge Bønderkarle efter Godtbefindende ved et Magtsprog tvungne til at fæste en saadan forarmet og øde Gaard, hvis faldefærdige Huse der saa blev lappet lidt paa af Herskabet. I Tilfælde af Vægning fra Karlens Side blev han udskreven til Soldat, saa han havde to Onder at vælge imellem. — Korporlige Straffe af Ladefogdens Stok eller Riddefogdens (Forvalterens) Hundepidsk hørte heller ikke til Sjeldenhederne, ligesaa lidt som Tyvehullet eller Træhesten, der ikke savnedes paa nogen Herregaard, hvortil der var Hoveri- pligtige.

Men nu tilbage igjen om Tilstanden i Aarhundredets Begyndelse.

Som Følge af Fæste- og Hoverivæsenet vare Bøndergaardens Bygninger, der bestode af Bindingsværk og klinede Vægge, i en maadelig Tilstand; thi om ogsaa Enkelte havde Evne og Lyst til at koste Noget derpaa, meentes der tillige: „Anvender jeg Bekostninger paa min Gaard, saa kommer min Søn, naar han engang kan fæste Gaarden, til at betale saameget højere Indfæstning“, og derfor lod man være at koste meer paa Gaardens Vedligeholdelse end absolut nødvendigt var. Bræddegulv i et enkelt Værelse, helst Storstuen eller „Overstuen“, som den kaldtes, hørte til Undtagelser; i Almindelighed var Gulvene af Leer og høist ujevne.

Naar en Gaard blev fæsteledig, blev dens Brøstfæld taxeret og vurderet ved en Synsforretning, hvilken Brøstfæld

saa Boet maatte erstatte, og til den ny Fæster hedte det: „Du kan nok faae Gaarden i Fæste, men Du maa lade den sætte istand først.“ Noget Bygningstømmer fik han vel saa til Hjelp af Herskabet, nemlig Undertømmer af Eeg, men Sparrer og Lægter af grønt Elletræ og unge Riisbøge; men Arbejdslønnen og det nødvendige Tag maatte han selv skaffe tilveje, og naar dette var skeet, blev atter en Synsforretning holdt, og efter denne modtog han Gaarden. Det bemærkes, at Gaardene almindeligviis stode for 4 Td. Hartkorn, hvorpaa sædvanlig holdtes 6 à 8 Køer, nogle Unghøveder og Faar samt 6 Heste, ja der var den Gaardmand, der til sin Gaards Besætning ikkun havde 4 Køer og nogle Unghøveder foruden 4—5 Heste, og nogle Faar, men det hørte rigtignok til Sjeldenheder. I Bjerre Herred var der dengang flere Godser med hoveripligtige Bønder foruden Barretskovs Gods, f. Ex. Boller og Møgelkjær, Jensgaard, Palsgaard og Rosenvold, og Tilstanden var nok temmelig eens paa dem alle, ihvorvel Barretskovs Gods ansaaes for et af de ringeste, hvorimod de Bønder, der vel vare Fæstebønder men fri for Hoveri, stode sig ulige bedre.

Et Onde, lige i Begyndelsen af Aarhundredet maa ikke forglemmes at omtale: Børnekoppe-Epidemien. Efter Sigende indfandt denne frygtelige Sygdom sig regelmæssig hvert syvende Aar, og inden den Tid var overstaaet, var Forældre ængstelige for deres Smaabørns Liv og Helbred. Man har nutildags slet intet Begreb om, hvorledes denne ulykkelige Sygdom ofte skamferede de stakkels Smaabørn, der gik den igjennem. Flere bleve svage paa Synet, og Andre paa Hørelsen, uden at tale om, hvorledes saamange smukke Børneansigter bleve tatoverede af Kopperne, og det i en Grad, der skjæmmede Ansigtets Udseende for hele Livet. Da nu Vaccinationen efter nogle Aars Forløb ikke alene begyndte at faae Indpas, men endogsaa af Regjeringen blev paabudt ved Lov, var det Almuens Fleertal meget imod, og det var mod Guds Villie, sagde man, og Trods mod ham, at gjøre slige Indgreb i hans Almagt; men Kokopperne forebyggede eller standsede dog tildeels Sygdommens før saa frygtelige Magt, som Erfaring noksom har viist.

Datidens Bryllupsskikke.

Forinden der nu skrives til en Beretning om Bryllups-

skikkene i den omtalte Egn, er det med den Bemærkning, at den holder sig til de nogenlunde velstaaende Bønders Bryllupsgilder. — 14 Dage à 3 Uger før Brylluppet begyndtes Tilberedelserne til det med at brygge godt Øl, bage Sigtebrød og brænde Brændeviin; thi det sidste, skjøndt ulovligt, øvedes dog almindeligt og uden synderlig Sky. Øllet maatte være temmelig fedt og sødt. 8 Dage før Brylluppet skulde være, bleve Gjæsterne indbundne ved en Bedemand, der udrettede sit Hverv ved at opramse en staaende Formular, der nøje maatte iagttages. De indbudte Familier vidste nu Besked, og et Par Dage før Bryllupshøjtid indfandt deres Sendebud sig i Bryllupsgaarden (Brudens Hjem) med en „Sendelse“, som det kaldtes, der bestod i Madvarer, fornemmelig Smør, Æg og Høns. Brylluppet var altid paa en Lørdag og varede Søndag, ja noget af Mandag med. Bryllupsgjæsterne samledes sædvanlig omtrent Kl. 10 Formiddag i Brudens Hjem, hvor Præstens Husjomfru eller Degnekonen alt var ifærd med at pynte Bruden. Kl. 12 kjørte man til Kirken, (naar den ikke laa i selve Byen). Bruden kjørte først med sine 2 Brudepiger, og hun var da — at sige naar hun ikke var Enke — pyntet paa Hovedet med en heel Opsats af Tøjblomster, og Haaret kræppet op og pudret. Derhos maatte hun sidde i Vognen med bart Hoved og Hals, selv om Vinteren i Frost, Sne eller Slud, kort, i hvad Vejr det end var, skjøndt der ofte var over $\frac{1}{4}$ Miil til Kirken. Efter Bruden kjørte Brudgommen med sine 2 Brudemænd eller Forlovere, og derefter undertiden en Snees Vogne med Bryllupsgjæster, der bestode af Slægtninge paa begge Sider og Byens Beboere. Efter Vielsen ofrede alle Gjæsterne til Præsten og Degnen, ja Skolelæreren med. Til Kirken og fra Kirken kjørtes altid saa rask, som Hestene kunde trave ud, og da det var en leret Egn og meget slette, for ikke at sige næsten bundløse Veje i vaadt Vejr ved Vintertid eller For- og Efteraar, bleve Folk paa Vognen dygtig overstændede med Snavs, især den stakkels Kudsk, der sad paa et saakaldet Ageskrin med Fødderne placerede paa Hammelstokken, men til Beskyttelse mod Snavset havde han saa gjerne et stort hvidt Lærredsforklæde bundet for sig. Fra Kirken kjørte Brudgommen først, for at modtage sin Brud i Bryllupsgaarden under Musik af et Par Musikanter, hvoraf den ene stundom trakterede Klarinet. Man forføjede sig nu

tilbords i alle Husets Stuer, foruden, naar Aarstiden tillod det, stundom i Tærskeloen, der saa var beklædt med Lagener, hvor der var dækket til Kudskene. Naturligviis sadde Bruden og Brudgommen for Bordenden i den øverste Stue, og ved samme Bord Brudepiger, Brudekoner og Brudemænd, tilligemed Præsten og Degnen med deres Familier. Efterat der var læst tilbords, hvilket efter Degnens Opfordring skete ved en stille Bøn, hvorefter han udtalte et lydeligt: Velkommen! begyndte Maaltidet, der aabnedes med en Bid Smørrebrød og en Snaps Brændeviin, hvilket sidste i Flasker og Øl i Kander, samt store og smaa Sølvbægere at drikke af, Bordene i Almindelighed vare velforsynede med. Imidlertid blev Kjødsuppen baaret ind i store Tinfade, sædvanlig Hønskjødssuppe; af disse Fade spistes umiddelbart, og de bleve stadig fyldte af Opvartningspigerne og en Skaffer, der stod i Spidsen for Opvartningen. Efter Suppen kom kogte Høns med Peberrodssauce. Hver Gjæst havde sin flade Tallerken, men Knive og Gafler fandtes sjældent paa Bordet; disse 2 Dele maatte Gjæsterne selv forsyne sig med hjemme fra, ligesom ogsaa Enkelte havde Sølvskeer. Mange hjalp sig med sin Lommekniv, men Træskeer omdeeltes. Derpaa serveredes med Bergfisk, der flød i Smør, og derefter Bygsuppe eller Viinsuppe, som den kaldtes, saa kom Steg, sædvanlig Kalvesteg, og efter Aarets Tid ogsaa Lammesteg, ja endog Gaasesteg, og til Slutning Kage, der ialmindelighed bestod af en saakaldet Svedsketærte. Stundom blev der ogsaa stukket en saltet og røget Fleskeskinke ind imellem Retterne med stuvet Hvidkaal, ja var det rigtig fint, blev ved Brudebordet serveret med en Fiskebudding. Til dette Maaltid, der sædvanlig varede 3 à 4 Timer, gik bestandig Brændeviinsflasken rundt, uden at tale om Tobaksrøgen. (Det sidste dog ikke i den øverste Stue, hvor Fruentimmerne sadde tilbords). Mandfolkene spiste i Almindelighed iførte 2 Frakker eller Kofter og med Hat paa, saa Sveden ofte haglede ned og Atmosphæren i det hele, især hen mod Maaltidets Slutning, slet ikke var behagelig. Under Maaltidet blev stadig musiceret af 2 Violinspillere vekselsviis i Stuerne. Naar Maaltidet var endt, blev en Tallerken under Musik ombaaret for at indsamle Penge til Musikanterne for Taffelmusikken, og derefter opfordrede Degnen højt og lydeligt Alle til at takke Gud for Mad, hvorpaa han sang et Vers af en Psalme og derefter

holdt en Tale, hvori han omtalte denne Dag som en Glædesdag for det nygifte Par, med Ønsker for dets fremtidige Lykke, hvorhos Gjæsterne takkedes for den Ære og Glæde, de havde viist det unge Par ved at tage Deel i denne Glædesfest, og man lovede at være til Gjentjeneste, dog helst ved slige glædelige Begivenheder o. s. v. Dermed stod man fra Bordet og takkede hinanden gjensidig for Mad. Kort derefter lavedes Kaffebordet til, helst i et Sideværelse, medens samtidig Borde og Bænke i den øverste Stue flyttedes bort, med Undtagelse af en Bænk langs Væggene for Tilskuerne, og Gulvet fejedes; efter en Pause, medens Musikanterne bleve bespiste, begyndte Dansen, der aabnedes af Skafferen med Bruden, sædvanlig med en Polskdans, hvorpaa hun overleveredes til Brudgommen, der ligeledes dansede en Polskdans med sin unge Kone. Dermed var Ballet aabnet, og Dansen forsattes gjerne til langt ud paa Natten, mens man af og til satte sig ned ved et dækket Bord med Brød, Smør og kold Steg, hvorhos flittig toges en Styrketaar. Næste Dag, Søndag, tog Brudeparret fulgt af Gjæsterne til Kirken i samme Orden som første Dag; kun havde den unge Kone idag Brudekoner med sig istedetfor Brudepiger, og efter Gudstjenesten begyndte Gildet paany med samme Slags Retter som forrige Dag, med Undtagelse af, at istedetfor Viinsuppe anrettedes der Æggeost med Øl paa. Dansen fortsattes siden paany til langt ud paa Natten. Den tredie Dag mødtes til Frokost, men kun af de Ældre, der nøjedes med Plukkefisk, Smør og Brød, saa hen lidt over Middag endtes Bryllupsgildet. Det bemærkes, at Polskdans og Menuet vare de almindeligste Danse; Engelskdans og Vals opkom senere.

Mangen Læser vil vist synes, at det er paafaldende, at saa flotte Bryllupsgilder holdtes i en Egn, hvor Tilstanden var saa simpel, som Skildringen synes at vidne om; men det maa erindres, at dels vare Sogneboerne ikke alle Høveribønder, og at det udtrykkelig er omtalt, at det ikke gjelder de fattigste Beboere; derhos var det traditionelt, at et Bryllup absolut maatte være flot, hvortil endnu kommer, at de indbundne Gjæster satte en Ære i til Gildet at sende Madvarer i rundeligt Maal, saa Brylluppet i sig selv ikke blev saa kostbart, som man ved første Øjekast skulde tro.

Barselgilder var naturligviis ikke saa storartede, men den Dag, Barnet var i Kirke, stod Gildet, hvilket sædvanlig

skete 6 à 8 Uger efter Fødselen og Hjemmedaaben, der besørge- des samme Dag eller ialfald Dagen efter at Barnet blev født; det blev da af Gjordemoderen kjørt eller baaret til Præsten og døbt. Slægtninge og Naboer vare altid indbudte til Gildet, og Beværtningen bestod af Kjødsuppe, kogte Høns, Bergfisk og Steg og efter Bordet Kaffe, hvorefter der dansedes flere Timer.

Ved Begravelser mødte hele Byens Mænd og Koner, der alle udgjorde Ligfølget tilligemed Slægtningene. Sædvanlig mødte Degnen i Lighuset og sang et Par Psalmevers, hvorefter han, naar han, som ikke var sjældent dengang, var en studeret Mand, almindeligviis holdt en Tale, efter hvis Slutning han atter sang et Vers. Paa Kirkegaarden blev ligeledes sunget, før og efter at Jordspaaakastelsen var skeet Stundom holdtes ogsaa paa Forlangende en Ligprædiken i Kirken, hvorved der ogsaa blev afsunget Psalmer før og efter Prædiken. Endeel af Følget begav sig nu fra Kirken til Lighuset, hvor der saa holdtes Begravelsegilde for Slægt og Naboer. Et saadant Gilde bestod almindelig af flere Retter Mad og Kaffe, og havde den Afdøde paa Grnd af Alderdom og Svaghed været sig selv og Andre til Byrde, kunde ogsaa hænde, at der blev spillet et Slag Kort efter Maaltidet.

Endnu i Begyndelsen af Aarhundredet vare Børns og unge Folks Ligkister gule, hvilket dog snart blev aflagt, saa de alle bleve sort malede.

De gamle Bønder bare dengang endnu trekantede Hatte hvorimod den opvoxende Ungdom anlagde runde Filthatte. Gule Skind-Knæbeenklæder, undertiden forsynet med Sølvknapper og Sølvknæspender, var et meget almindeligt Klædningsstykke, der holdt sig længe i Brug indtil op i Tyverne, da de saa efterhaanden fortrængtes af lange Beenklæder. Sølvknapper i Kofte og Vest tilligemed en høj Spanskrørstok med Sølvknap var heller ikke saa sjælden at see hos dem, der nogenlunde havde Raad dertil, og slige Knapper og Spænder gik almindelig i Arv fra Fader til Søn og kunde vare længe i en Familie.

Fruentimmerne havde til Søndagsbrug, naar de gik til Kirke, store Fløjelskyser, der ikke klædte dem videre godt, og korte mørkeblaa Ulden-Damaskes Kaaber. Begge Dele bleve dog senere fortrængte efterhaanden af Hatte af sort

Silketøj og tætsluttende uldne mørke Frakker eller Peltse. — Der var mange Bønder, der aldrig havde Støvler paa Benene, undtagen naar de gik til Alters, eller de skulde til Bryllupsgilde, ja der var de Mandfolk, der ikke engang ejede et Par Støvler, men altid gik i Træsko, og var det uundgaaeligt nødvendigt at bruge Støvler, laante man et Par hos en eller anden Bekjendt, og selv om disse ikke passede synderlig godt og vare enten lidt for store eller for smaa, gjorde det ikke Noget, naar Vedkommende kun kunde faa dem trukket paa, og det var derfor ikke heller saa meget usædvanligt at see En træde en enkelt Dans med Træsko paa, hvor imod Fruentimmerne altid til Dans brugte Sko, men gik ofte i Kirke med Træsko.

Tidsrummet fra 1807 til 1814.

I August eller i Slutningen af Juli 1807 udbredtes der et dumpt Rygte om en engelsk Flaades Ankomst her i vore Farvande, der havde fjendtlige Hensigter mod Danmark. Det viste sig snart, at Rygtet blev til sørgelig Vished. Engelske Tropper landsattes uden Modstand fra dansk Side paa Sjælland, og snart efter indsluttedes Kjøbenhavn, og der iværksattes et Bombardement, hvoraf Følgen blev Ødelæggelsen af en betydelig Deel af Staden og vor ret anseelige Flaades Udlevering til Fjenden. Krigen med England var nu erklæret og varede i 7 Aar; men det Tab, Landet leed i disse 7 Aar, var enormt. Skibsfarten standsede saa at sige næsten heelt, og de danske Koffardiskibe, der vovede sig ud i Kattegattet (for det meste med Korn, bestemt til Norge) bleve for Størstedelen tagne af engelske Krydsere, hvoraf Farvandet vrимlede, og prisdømt. Mangel paa udenlandske Varer indfandt sig snart, og alle Colonial-Artikler steg til overordentlige Priser, deels paa Grund af den dyre Fragt pr. Axe oppe fra Tydskland, der maatte træde i Skibsfartens Sted, og deels fordi Landets Penge sank næsten daglig i Værdi, saa der tilsidst betaltes fabelagtige Priser for Alt; saaledes kostede 1 Ø Sukker 36 Rd., 1 Ø Kaffe 40 Rd., 1 Skp. Salt 100 Rd., og fremdeles i Forhold de forskjelligste Ting. Ja selv Landets egne Producter steg ligeledes Dag for Dag, f. Ex. 1 Skp. Rug 30 Rd., 1 simpel Ko 1200 Rd. etc. Surrogaternes Tid begyndte at florere, og efterhaanden saaledes, at Almuen anvendte og brugte Surrogater næsten

for Alt. Skjøndt Dyrkningen af Tobaksplanten paa flere Steder iværksattes, forslog det ikke stort, og istedetfor Tobak brugte Menigmand Kirsebærblade, Elleblade, Kløverhø etc., for Kaffe brændte Ærter, Rug, Rødbeder, Brødkorper, for Sukker Sirup kogt af Pæremost, Gullerødder m. m. og saaledes fremdeles i mange Tilfælde. Sølv mønt, selv indtil den mindste Skillemønt, gik væk, saa Regjeringen maatte udstede Sedler paa 24, 12 og 8 Skilling, ja selv private Folk, f. Ex. Kjøbmænd i samme Kjøbstad, enedes, for at afhjælpe Mangelen paa Smaa mønt, om at udstede slige Sedler lydende paa en Mark eller 8 Skilling, som gik og gjaldt der i Byen og Omegn; ja selv Kromænd paa Landet udstedte slige Sedler, og da saa tilsidst en Sølv specie betaltes med 150 Rd. dansk Courant, saa kan Enhver selv let udregne, hvad Værdi en saadan 8 Skillings seddel egentlig havde.

Alt vaabendytigt Mandskab af Landbefolkningen, med Undtagelse af en Søn af en Gaardbruger, der havde fyldt sit 60de Aar, og en Søn af en gaardbrugende Enke, blev nu naturligviis udskreven til Soldat og indkaldt, den yngre Deel til Linieregimenterne, og den ældre Deel, indtil 45 Aars Alderen, til Landeværnet, hvilken Afdeling det første Aarstid ikke udrustedes med andre militære Requisiter end Gevær med Bajonet og Patrontaske, samt Commissko. Over- og Underofficerer derimod vare uniformerede. Det var i Grunden ynkeligt at see et saadant Compagni Soldater opstillede i de højst forskjellige Costumer; Trøjer, Kofter og Veste af alleslags Farver, Hatte, Huer, korte og lange Beenklæder ifæng. Disse Landeværnsfolk kunde ikke godt finde sig i den militære Subordination, eller idethele i Disciplin eller i den militaire Behandling, der dengang blev Soldatesken tildeelt, og det gik saavidt, at et Compagni eller en Afdeling i Fredericia sluttede Quarré om deres Officerer og fædede Gevær mod dem; men Resultatet af denne Opstand blev, at en Krigsret blev nedsat, og et Par af Hovedmændene bleve dømt fra Livet og skudte. Siden blev Landeværnet omdannet til „annecterede Batailloner“ og ordentlig uniformerede, og saa gik det bedre med Disciplinen.

En tredie Slags Militair blev endvidere oprettet, den benævnedes „Kystmilice“. Denne Milices Oprettelse skrev sig egentlig fra 1801, efter Slaget den 2den April, og dens Vaaben bestod i Førstningen — enkelte gamle Bøsser undtagne —

af Høforke og Høleer, som senere ombyttedes med lange Piker eller Landser, der dog strax vare for lange, saa der maatte skjæres et Stykke af Skaftet. Dette Corps commanderedes af Overbefalingsmænd, Befalingsmænd og Underbefalingsmænd, der udtoges af Egnens Beboere, og som maatte i en kort Tid lære at commandere. De vare uniformerede med mørkeblaa Kjole med hvid Krave og Opslag, samt mørkeblaa Pantalons og Hat med hvid Fjeder, hvis Top var blaa, og Sabel. Selve Milicen havde ingen Uniform, men fik en sort Voxdugs Kokarde kantet med grønne Baand at fæste paa Hattens venstre Side, hvilken Kokarde senere blev ombyttet med en af Blik, rødakeret med et hvidt Kors. Ethvert Sogns mandlige Befolkning, bestaaende af det unge Mandskab, der endnu ikke var gammelt nok til at udskrives til Soldat, og saa fra det 45de til det 60de Aar, som havde udtjent ved de annecterede Batailloner — stod under en Underbefalingsmand, der exercerede Mandskabet hver Søndag i 2 Timer. Exercitsen bestod i at marschere i Linier med 2 Geledder, gjøre Højre og Venstre om, Omkring og fælde Gevær (Pikerne) og løbe Storm. Bøsseskytterne maatte lære Haandgrebene med at lade og skyde.

Den active Tjeneste bestod ellers i, at 3 Mand efter Tour og Omgang hver Nat maatte paa „Strandvagt“ i Sommermaanederne fra Solen gik ned, til den stod op, og gaa frem og tilbage paa Strandbredden paa en vis Strækning, og ved Enden af Strækningen ombytte Tegn med en der dem mødende Patrouille paa en anden Strækning. Desuden var der en fast Vagt baade Dag og Nat ved et saakaldet „Signalhuus“, en Straahytte, der var bygget paa den yderste Landpynt der i Egnen, nemlig Bjørnsknude, hvor der stod 2 høje opsatte Stenger eller Bjelker, hvor der paa Toppen af den ene var anbragt en overskaaren Tjæretønde, og paa den anden et Knippe Straa. Vagtmandskabet ved en saadan Hytte eller „Baun“, som det hedte, bestod stedse af 4 Mand, hvoraf den ene havde en Hest med. Skulde der nu nærme sig en engelsk Krydser til Kysten — hvilket forresten kun skete een Gang i alle 7 Krigsaar der paa Egnen, og det endda paa temmelig Afstand — skulde der om Dagen stikkes Ild i Halmknippet og om Aftenen eller Natten paa Tjæretønden, samtidigt med at den ene Mand af Vagten tilhest ilede afsted til de nærmeste Landsbyer for at gjøre

Allarm. Baunens Brand observeredes nu af næste Bauns Vagtmandskab, $\frac{1}{2}$ Milsvej længere inde i Landet, og snart gik det videre fra Baun til Baun, saa at hele Egnen snart blev allarmedet, og Kystmilicen samledes for med deres Bøsser og Piker at forhindre en mulig paatænkt Landgang, hvilken der iøvrigt slet ikke forsøgtes paa.

Byrderne vare store i disse 7 Ulykkesaar for Landboerne. Alt vaabendygtigt Mandskab var borte fra Jylland. Kun Qvinder, Børn og gamle Mænd, hvoraf mange ikke meer vare arbejdsdygtige, bleve tilbage, og de maatte saa foruden at forrette Hoveriet, tillige drive Jorden for de Husmænd, der vare i Tjeneste som Soldater, foruden deres eget Markarbejde, og værre blev det endnu 1808, da tidlig paa Foraaret et fransk-spansk Armeecorps spredtes over Landet, navnlig med de saakaldte Kongerejser, hvortil der beordredes forspændte Vogne at møde daglig i Hundredetal, og derhos maatte 3 Mand til Hest efter Tour møde daglig omtrent 2 Miil fra deres Hjem i Hedensted Præstegaard, midtvejs mellem Veile og Horsens, hvor de maatte have Station i 24 Timer, for paa et Vink at være rede til at ride „Feldtpost-Estaffette“, som det kaldtes, enten til Horsens eller Veile, som Ordren lød, med Breve, der stadig indtraf med Feldtposten og ikke taalte noget Ophold. Nu kom Indquartering til af de fremmede Krigsfolk, der ikke alle eller altid vare fremkommelige, og som Beboerne ikke kunde tale med. Det var forresten ikke at undres over, at Napoleon den Førstes sejerrige Soldater, der saa at sige levede i bestandig Krig, og for hvem alle Europas Magter og Nationer dengang nærede en betydelig Respect, ikke vare synderlig tilgængelige for Humanitet, skjøndt blandt de indfødte Fransk-mænd fandtes mange venlige og artige Folk; saaledes var det 58de Linieregiments Soldater, der laae i Qvarter i en 3 Ugers Tid paa Barretskovs Gods, særdeles godmodige, fornærmede Ingen, og vare store Elskere af Spøg og Løjer. En fransk Soldat fik saaledes en Søndag Eftermiddag laant en Dragt af en Tjenestepige, der passede ham, og spadserede saaledes gennem Byen med en fransk Soldat under Armen til stor Morskab baade for Befolkningen og Fransk-mændene. Regimentets Uniform var mørkeblaa med rød Krave og Opslag samt hvide Rabatter, gule støbte Knapper med Tallet 58 i hver Knap, suevre hvide Pantalons og høje sorte Ga-

mascher, Chacot med hvide Cordon om Søndagen til Paraden, til Hverdagsbrug med Voxdugsovertræk, og dertil en graa Kappe med Ærmer og Spændetamp.

Spanierne vare meget heftige og opfarende, forresten godmodige og især venlige mod Børn. Her i Landet saae eller hørte man dengang de første Cigarer omtale. De spanske Krigsfolk havde nemlig en lille Tegnebog med hvide Papirsblade i. Et saadant Blad rev de ud af Bogen, indsvøbte deri Røgtobak, saa det saae ud som en Fidibus, stak den ene Ende i Munden og Ild i den anden Ende — det kaldtes en Cigar.

Kavalleriet rede lutter Hingste, et Regiment sorte, et andet brune, men altid kun een og samme Kulør ved hele Regimentet.

De franske og spanske Tropper kunde ikke enes, ja neppe taale at komme i Berørelse med hinanden, uden at det strax fremkaldte Rivninger; man søgte derfor saameget som muligt at holde dem i Afstand fra hinanden. I Horsens og Omegn kom dog engang et spansk Infanteriregiment paa en Gjennemmarsch i Collision med et Husarregiment, der havde ligget der i længere Tid, og som, endskjønt det egentlig hørte til det spanske Corps, dog bestod deels af Franskmænd og deels af forskjellige andre Nationer, derhos kommanderet af franske Officerer. I en nærliggende Landsby opstod en Aften et blodigt Haandgemæng, hvorved et Par Husarer dræbtes og en spansk Soldat blev saaret. Næste Morgen gik Generalmarschen, og begge Regimenter rykkede i Marken mod hinanden udenfor Horsens. Ved Chefernes Samtale bilagdes dog Striden, og den saarede spanske Soldat blev transporteret til Odense og skudt.

Krigen med England forsattes stadig; Kaperbreve udstedtes, Kanonbaade byggedes og udrustedes, og naar det om Sommeren var stille Vejr, roedes Kanonbaade ud fra de forskjellige Stationer og toge mangen en kostbar Prise, og saa et og andet engelsk Krigsskib, der ikke kunde flygte bort i det stille Vejr, og i saa Tilfælde hørtes ofte Drøn af Kanonade fra Kattegattet og Beltet mellem Øerne, og ingen Lejlighed forsømtes af de modige Søfolk til at skade Fjenden og tage Koffardiskibe bort af Konvojen, som Krigsskibene skulle beskytte.

Forfatteren erindrer her en Tildragelse, der fandt Sted

paa Øen Endelave, som ligger et Par Miil fra Kysten af Bjerre Herred. Et engelsk Krigsskib kastede Anker i Øens Nærhed og satte en Barkasse ud med en Officeer og bevæbnet Mandskab, men Kystmilicen paa Øen, der var bevæbnet med Geværer, havde itide samlet sig ved Strandkanten og laa der i Skjul. Da Barkassen nu var kommen paa Skud nær, fyredes en Salve paa den, hvorpaa den øjeblikkelig vendte om til Skibet. Milicen jublede og hoverede over dette heldige Udfald; men desværre var Glæden kun kort. Det fjendtlige Skib lettede Anker og nærmede sig Øen saa nær det kunde, vendte saa Bredsidens til og sendte et glat Lag efter Milicen, der herover blev saa forskrækket, at Enhver løb derfra saa hurtig som muligt. Englænderne stege nu i Land og marscherede med Officeren i Spidsen op mod Byen. Imidlertid var Rygtet om det Passerede og Englændernes Landgang udbredt, Forskrækkelsen var stor og gode Raad dyre, men Øens gamle Præst fattede hurtig den Beslutning at gaae Fjenden imøde. Han tog strax sit Ornat paa og gik. Da han kom hen mod Troppen, stod han stille, tog sin Hat af og bukkede. Officeren ledsaget af en Tolk traadte meget vred hen til Præsten og lod ham ved Tolken vide, at han vilde tage Hevn over Øboerne, fordi de havde skudt paa Barkassen, og viste sin Hue frem, hvor der var skudt en Kugle igjennem tæt ved hans Hoved. Præsten, der havde udspekuleret en lille List, undskyldte Milicens Handlemaade med, at man troede det var Svenske, som dengang hadedes; havde man vidst, at det var de højmodige Englændere, var der ikke bleven skudt paa dem. Dette Svar formildede Officeren tildeels, og Beboerne slap med at maatte udlevere deres Geværer og noget røget Flesk samt nogle Oste, som Mandskabet tog med sig.

1813 den 5 Januar udkom Rigsbankforordningen, der stadfæstede Statens Bankerot, hvad den indenlandske Gjeld angik. Den fattige Befolkning led Intet derved, at sige ikke directe; men den velhavende Part følte det haardt, da 1 Rdl. forvandlede til en Mark, som der heller ikke var megen Værdi i. I Slutningen kom Krigen til med Rusland og Sverrig, hvis Tropper rykkede ind i Holsteen og videre Nord paa. Vore Tropper trak over til Fyen, og Jylland laa aaben og prigsivet Fjenden, og intetsomhelst Forsvar var til at tænke paa. Selv Kystmilicens Bøsser og lange Piker eller

Landser bleve afleverede og bragte afvejen. Tilsidst kom der pludselig Ordre fra Regjeringen til Beboerne om at udlevere Halvdelen af deres Kreaturer og drive dem til Fyen. Fra Barretskov blev circa 100 Køer drevne bort. Imidlertid syntes dog Beboerne, at det blev for drøjt, og de bleve snart enige om at sidde Ordren overhørig, idet man anførte, at nu havde Kongen taget deres Sønner, Brødre og Mænd til Soldater og ført dem bort; vilde han nu ogsaa tage deres Kreaturer, som de bleve nødte til at proviantere den daglig ventede Fjende med, det vilde man ikke gaae ind paa, men nægtede det reent ud. Denne Nægtelse paadrog heller ikke Folket nogen videre Ubehagelighed.

Faa Dage efter sluttedes Freden i Kiel, og Kosakkerne kom ikke længere end til Vonsild ved Kolding, og de bortdrevne Køer fra Barretskov kom tilbage uden at have været i Fyen.

Nu havde da Landet Fred; men Norge var væk, og saa kom Efterveerne. Pengevæsenet var i Bund og Grund derangeret, Landejendomme sank stadig i Værdi paa en Maade, der sluttelig antog meget store og sørgelige Dimensioner; jevnlig Udpantning af Hoveribøndernes Indbo og Husgeraad hørte til Dagens Orden, og desværre bleve Værerne, da Ingen havde Raad til at købe, bortsolgte for Spotpriis; ja Selvejere var der ogsaa mange af, der sank dybere og dybere i Armod, saa man havde Exempler paa, at Bøndergaarde, der tidligere havde kostet 10 à 1200 Rd., medens Pengene var pari med Courant, solgtes nu ved Auction for nogle faa Rigsdaler og saa Udredelse af de resterende kongelige Skatter. Alt dette sammenlagt frembragte en Tilstand hos Befolkningen, der var alt andet end glædelig, og som først forandrede sig til det bedre efter mange Aars Forløb. I Aarene mellem 40 og 50 gik det godt fremad, og efter den første slesvigske Krig steg Landboernes Velstand betydelig.

Forfatteren heraf gjensaae da sin Fødeegn; men hvor glædelig var det ikke at see, hvilken Forandring der da var foregaaet. Hoveriet var afløst. Af Gaardene vare de fleste solgte til Fæsterne. Markerne bugnede af Korn, velnærede Kreaturer vidnede om et forbedret Agerbrug, og

samme betydelige Forandring til et bedre Velvære saaes overalt. Mærgling og Brak var bleven almindelig og lønnede godt Arbejdet, det kostede. — Istedetfor magre Ralliker af Heste med Drættetøj af Siv og Reb, fandt man nu velfodrede og tildeels kostbare Heste, spændte med godt Læder-Seletøj for en smagfuld udstyret Vogn. Kort, hele Tilstanden vidnede om en Velstand, der var en sand Kontrast mod den almindelige Tilstand, der fandtes der i meer end den første Fjerdedeel af dette Aarhundrede.

Optegnelser om Selde Kirke i Salling.

Af H. C. Strandgaard.

Iblandt de Kirker her i Landet, som i de senere Aar ere blevne fornyede og forskjønnede, er ogsaa Selde Kirke i Salling.

Den har stædse siden Reformationen tilhørt Besidderen af Hovedgaarden „Kjeldgaard“, der ligger i Sognet og i den katolske Tid hørte under Viborg Bispestol.

Kirken har fra Begyndelsen af ikke været saa stor som den nu er, men er efterhaanden voxet ved Tilbygninger. Den var heller ikke oprindelig bygget i Korsform, men er siden bleven en Korskirke ved Tilføielse af de tvende Udbygninger, og det er et Held, at den er bleven saa regelmæssig og smuk en Bygning som den er; thi der ligger maaskee Tidsrum paa flere hundrede Aar mellem de enkelte Udvidelser.

Det første, der er bygget af Kirken, er sandsynligviis Choret og Høikirken indtil de gamle Indgangsdøre. Det har altsaa været en almindelig Landsbykirke uden Taarn og med Chorafsats. Men den har været godt og smukt bygget, og denne Deel af Kirken er endnu den solideste. Murene have været af hugne Steen heelt op til Taget, og have rundt om haft en smuk Sokkel bestaaende af to Skifter, nederst med skraa Kant og øverst med en smuk Fals.

Dernæst er rimeligviis den nordre Korsudbygning føiet til, og maaskee til samme Tid det Stykke af Høikirken fra de gamle Indgangsdøre til den vestre Ende. At det nordre

Kors (og ligesaa det søndre) senere er bygget til Kirken, sees deraf, at de smukke Sokkelsteen ere udtagne af Siden af Kirken og anvendte i Tilbygningen, saa langt de kunde naae. Den nederste Deel af Sokkelen med den skraa Kant sidder som Grundsteen i den vestre Side af den nordre Udbygning, og det andet Skifte med Falsen sidder paa østre Side om til midt paa nordre Ende. Herfra ud til Hjørnet sidde i en Længde af 7 Alen 5 Steen med en anden Fals paa Kanten, aldeles som de, der findes i 2det Skifte af Sokkelen fra de gamle Døre til og om paa vestre Ende af Høikirken. Disse Steen ere vist førte hertil fra en anden Bygning; maaske de tidligere have siddet i Lunde Kirke, som efter „Dansk Atlas“ har staaet paa Kjeldgaards Mark. Der findes ogsaa i Endemuren af nordre Kors en Vinduesbuesteen, som har samme runde Fals. At den vestlige Deel af Høikirken er tilbygget siden og tildeels af et andet Materiale, viste sig især under Restaurationen, da Pudsningen var hugget af den indvendige Side af Murene; thi her var der anbragt en heel Deel hugne Steen hist og her uden Orden, hvorimod de øvrige Mure vare enten af røde Muursteen eller raae Kampesteen. At der er tillagt eller tilført flere hugne Steen til den nordre Udbygning, end der oprindeligt har siddet i Siden af Kirken, udfor hvor Bygningen er sat til, kan man ogsaa let see; thi hvorvel der ikke er Kampesteensmuur heelt op til Taget, vilde dog de Steen ikke kunne række saa vidt, og der er ogsaa nogle, der baade ere mindre og have en anden Form, end man tør troe, at de Steen have haft, som Kirken fra først af er bygget af.

Den søndre Udbygning er ligeledes opført af de hugne Steen, der ere brudte ud af Siden af Kirken, saa langt op som de kunde naae, og Resten er af røde Muursteen. Den nederste Række af Sokkelstenene af Høikirkemuren sidde her som Grundsteen under østre Side af Korset og det andet Skifte i søndre Ende. Paa den søndre Gavl af denne Bygning staaer med fastmurede Jerntal „1760“; men den er dog vist (en 100 Aar) ældre. Den er sandsynligviis opført af Jørgen Rosenkrands og Christense Juul, hvis Vaaben fandtes paa Indgangsdørene til Gravkapellet, som var indrettet her, og som eiede Kirken i det syttende Aarhundrede.

Taarnet er rimeligviis den Deel af Kirken, der sidst er bygget til. Efter en Erklæring af 1790 — som findes i

Selde Præste-Embedes Lib. daticus —, af Kirkens daværende Eier Frederik Stjernholm til Kjeldgaard er det opført af dennes Fader. Denne Erklæring, der er fremkaldt ved Cancelliets Skriv. om aabne Begravelers Nedlæggelse, lyder saaledes:

„Om de 2 Begravelser i Selde Kirke er min Betænkning saaledes: Da de begge ere hvælvede, bør jeg ikke, saavidt det staaer til mig, samtykke, at de afbrydes eller afkastes, og helst mine Fæderne Begravelse, som, saavidt jeg veed, er af min Fader bygget; thi skulde den nedlægges, da maatte jo Kongen tillade Kirken at blive uden Taarn, som dog er en Prydelse paa Kirken, der har kostet mine Fædre nogle Tusinde Rigsdaler, og skulde Duernes Begravelse nedlægges, da vilde det være rimeligt, at den Udbygning af Kirken, som samme er under, skulde nedbrydes, og hvad Fordeel det er for mig lader jeg uberegnet, men en Vanzir vilde det vistnok blive paa Kirken. Mine Tanker er derfor, at de bør være som Æreminde over de afdøde Been, de skjuler, og ikke som Staten tilhørende Eiendom afkastes.“

Hvis det kun er Begravelsen i Taarnet, Stjernholms Fader har bygget eller ladet indrette, da maa det være opført af hans Farfader, der købte Kirken med Gaarden 1709, og ældre er Taarnet altsaa ikke. Det er opført af røde Muursteen med Undtagelse af nogle hugne Kampsteen, der sidde forneden og vist ere tagne ud af den vestre Ende af Høikirken, hvortil Taarnet støder op. Tagværket paa Taarnet er af Fyrretræ, hvorimod hele det øvrige af Kirkens Tagværk var af Eeg, saa nær som Bjælkerne, der i de senere Aar vare blevne ombyttede med Fyrretræ. Taarnet var ogsaa tækket med Tagsteen, hvorimod det øvrige af Kirken var tækket med Bly.

Kirken har forhen haft 2 Klokker. I Aaret 1820, eller Aarene nær derved, lod den daværende Eier af Kirken, Cand. Trojel (som siden blev Præst i Kornum ved Løgstør) den ene Klokke nedtage og sende bort for at faae den omstøbt, som det hed sig; thi den var revnet; men den kom aldrig til Kirken mere. Nogle Aar efter gik 4 Mænd af Sognet til Biskoppen og bad ham om at forhjælpe Kirken til at faae dens Klokke igjen. Det lovede han; men de skulle siden have faaet det Svar, at det ikke kunde lade sig gjøre, da Klokken var solgt paa den Betingelse, at hvad der

indkom for den, skulde anvendes til Kirkens Forskjønpelse. Det forholder sig dog neppe saaledes; thi i Kirkesynsforretningen for 1826, som findes i førnævnte Lib. dat., staaer: „Det anmærkes, at den ene Klokke, som de foregaaende Aar bemærket, endnu er borte,“ hvilket Synet ikke vilde have skrevet, om Klokken var solgt med Øvrighedens Tilladelse. Sognebeboerne troe bestemt, at Kirkeeieren egenmægtig har nedtaget og solgt Klokken, uden at Kirken ellers i nogen Maade har faaet Erstatning derfor. At Klokken var revnet, forholder sig rigtigt; det var den allerede 1791; thi da skriver Præsten i Lib. dat.: „Kirken har tvende Klokker, hvoraf den ene er revnet heelt igjennem, hvorfor den og giver en meget dunkel Lyd fra sig.“ Denne Klokke har hængt i den søndre Side af Taarnet, hvor dens Stillads endnu staaer. Den er rimeligviis taget ud af det nordre Glamhul; thi det har i mange Aar manglet en Støttepille i Midten, indtil det nu ved Kirkens Hovedreparation fik en igjen. Den Klokke, der endnu er i Taarnet, er temmelig stor og har en skjøn Klang; den anden skal dog have været større.

Kirken har ogsaa indtil de senere Aar haft et Vaabenhuus, der stod ud for den nu eftermurede søndre Indgangsdør. Det har haft Blytag ligesom det øvrige af Kirken. Men i Aaret 1826 havde Kirkeeieren — efter Cancelliets Tilladelse — nedtaget Blyet og lagt et Tag istedetfor af tjærede Fjæl, hvilket ved Synet fik Lov til at ligge. I Aaret 1830 var det — efter Synsforretningen — yderlig brøstfældigt; men endnu i 1831 laae det, da Kirkeeieren havde indgivet Begjæring om Lov til at rive hele Vaabenhuset ned. Det maa han dog neppe have faaet den Gang; thi i 1832 blev Taget omlagt og tættet. Men siden fik han Tilladelsen, og ved 1837 blev Vaabenhuset taget bort, og den nuværende Indgangsdør dannet paa den nordre Side af Taarnet, hvis nederste Kammer, som da var Stjernholmernes Begravelse, blev ryddet og indrettet til Vaabenhuus, som det endnu er. Ligkisterne, som stode der, bleve flyttede ned i Duernes Begravelse.

Kirkens indvendige Mure vare meget ujevne; de skraanede udad og opefter og vare, især paa den nordre Side, meget grønne. Kirken var ikke holdt godt vedlige i den senere Tid, ligesaa lidt som tidligere; thi i Aaret 1791 skriver Præsten: „Indvendig er Kirken ikke bleven kalket i

min Tid (da havde han dog været her i 4—5 Aar), dog ere Væggene ganske taalelige, naar det meget Støv, der har samlet sig paa dem, blev støvet ned, da dette forarsager, at Kirken seer mere sort ud, end den virkelig er.“

Kirkegulvet var af Fjæl, og alle Stolene havde Døre. Altret var opført af smukt tilhugne Kampesteen, men beklædt med Træ paa de tre Sider, der vendte ind mod Kirken, ligesom ogsaa Overdelen var dækket af en Plade af Træ. I Sommeren 1863, da denne Bordplade blev fornyet, fandt man en Relikvie-Æske af Bly i Overfladen af Steenalteret, i hvis Midte der var anbragt en stor, flad Steen med en udhugget firkantet Fordybning af omtrent 8 Tommers Længde og 4 Tommers Brede. I denne Fordybning laae Æsken, men uden Laag over. Jeg indsendte en Tegning af Æsken til det oldnordiske Museum tilligemed Beretning om dens Fund; men selve Æsken blev i Kirkeeerens Værge. Der var, efter Finderens Udsagn, nogle Beenstumper og noget Tøi deri, men det var meget forraadnet og blev strax tilintetgjort. — Stenene af dette Alter bleve i Sommeren 1868, da de udvendige Mure vare under Reparation, anvendte i Muren og findes nu i det sydvestre Hjørne af Høikirken, nær oppe ved Taget. Men den flade Steen med Fordybning til Relikvie-Æsken blev indsat i den indvendige Side af Chormuren for Sonden nær nede ved Gulvet og er kun dækket af en tynd Pudsning. I Sommeren 1869, da man ryddede Grunden under Altret, fandtes der Brudstykker af et særeget, gammelt Vindue med Bly-Indfatning. Alttertavlen var af Træskjærerarbeide, men det var meget simpelt og Træet forraadnet. Billedet, der forestillede Christus paa Korset, var meget daarligt; det var for nogle Aar siden malet af en Maler i Skjve.

Paa Alterstagerne, som ere af Messing og ret smukke og anselige, findes Juulernes og Daaernes Vaaben tilligemed Bogstaverne A. J. og D. D. samt Aarstallet 1583; de ere formodentlig givne til Kirken af Ove Juul og Dørthe Daa.

Paa Alterbægret og Disken, som ere forgyldte, findes Rosenkrandsernes og Juulernes Vaaben samt Bogstaverne I. R., C. J. og Aarstallet 1647. Disse smukke Alterkar ere maaske givne til Kirken af Jørgen Rosenkrands og Christense Juul i Anledning af, at Kongen i Aaret 1647 gav

ham „Kaldsretten til Selde Kirke, Herligheden til Præstegaarden, samt Konge- og Kirketienden.“

Til Kirken hører en Sølv-Oblatæske, hvorpaa staaer:

„Til Selde Alters Nøtte
og Hæder er denne gi-
ven af Kirkens Eiere
1732.“

Kirkens Eier var dengang Herluf Stjernholm til Kjeldgaard. Desforuden er der en lille Kalk og Disk til Brug ved Syge-Berettelse. Disken og Overdelen af Kalken ere omstøbte i den senere Tid, men Foden af det oprindelige Bæger er endnu i Behold. Herpaa findes Juulernes og Daarnes Vaaben og Aartstallet 1596.

Døbefonten stod midt paa det ophøiede Gulv over Gravhvelvingen i søndre Kors. I Aaret 1861 bemærkede jeg, at der stod Runer paa dens Fod. Jeg indsendte et Gnidebillede af Runerækken til det kongelige Oldskrifts Selskab, i hvis Møde den 6te December s. A. Arkivar Jon Sigurdsson har læst Indskriften som:

Gudlif (Gudleifr) greifi rit (reit) á fat;¹⁾

Gudleif Greve skrev paa Fadet (Døbefunten).

Til Døbefunten hører et Fad af Messing med et halvophøiet Billede i Midten, forestillende Marie Bebudelse og med en næsten bortslidt Indskrift.

Prædikestolen, som stod ved søndre Side og langt nede i Kirken, var af simpelt Træskjærerarbejde og havde Billeder af 4 Apostle. Endnu 1822 var der Himmel over den; i de senere Aar var der ingen. De Vaaben og Aarstal, som omtales i „Dansk Atlas“, fandtes heller ikke.

Da Afpudsningen blev taget bort, fandtes i Chormuren paa nordre Side tæt oppe ved Loftet en sort Leerpotte, som vendte Aabningen ind mod Kirken. Munden og Halsen blev hugget af den, men dens inderste Halvdeel blev siddende og er eftermuret. I Tøndering Kirke i Salling findes 4 lignende sorte Gryder indsatte paa samme Sted og Maade i Muren. I samme Side af Chormuren, men kun 1½ Alen fra Gulvet, fandtes Spor af et Skab eller et tomt Rum i Muren, der maaskee har været brugt til at gjemme Alterkar eller lignende Ting i.

¹⁾ Der staaer iøvrigt ikke Fat, men Fant eller Fund.

Paa en af Straalerne i Hvælvingen i det nordre Kors fandtes tydelige Spor af Malerier, hvorom ogsaa en uoverkalket Roset i Midten vidnede; men de vare ødelagte af Fugt.

De tvende øverste Stole i Kirken vare af Egetræ og en Deel smukkere forarbejdede end de øvrige. Paa de 4 Pilastre af dem, der vendte mod Kirkegulvet, var malet 4 Figurer, forestillende Tro, Haab, Kjærlighed og Retfærdighed. Ovenover disse fandtes „Jørgen Rosenkrandses og Christence Juuls Fædrene og Mødrene Vaabener“ med Aars-tal 1654. Paa de inderste Pilastre i en af dem stod indskaaren: „Ove Juul til Kjeldgaard 1580“ og „Dørthe Daa“. Paa en anden Stoleopstander, der var af Fyrretræ som de øvrige, stod ligeledes indskaaren: „Dørthe Daa, Keldgaard 1580“ under Daaernes Vaaben. Alle de øvrige Stole ned til de gamle Døre vare omtrent eens; men de 3—4 paa hver Side herfra til Enden vare af en anden Slags, baade af tyn-dere Træ og anderledes forarbejdede, men i det hele simp-lere. Der var en Deel indskaarne Figurer og Indskrifter paa dem. Saaledes stod et Sted: „Naar du beder, da tvivl ikke,“ og paa et andet Sted: „Vær ikke lad til at give Al-misse“. Disse Stole vare vist førte hertil andensteds fra, maaske fra Lunde Kapel. Paa Rygstødet af en af dem stod meget daarligt indtælget: „Gemacht im Jahr 1580, da Ofwe Juul Kirkens Erie was“. Man tør altsaa antage, at Stolene i Kirken vare fra 1580 idetmindste.

Over disse Stole i den bageste Deel af Kirken var et Pulpitur, hvortil der var Opgang mod Syd, tæt ved Indgangsdøren. Forsiden af dette Pulpitur var inddeelt i 16 Felt eller Fyldinger med et Billede paa hver. I Midten stod Jesus og paa hver Side 6 Apostle, malede med Sind-billeder, der tydede paa deres Dødsmaade. Ovenover dem stod Troesbekjendelsen paa Latin og saaledes, at hvert Led af Troen stod over den Apostel, hvem det, efter et christe-ligt Sagn, tillægges. Ved Ydersiden, mod Syd, stod Moses med Lovens Tavler og St. Peder med Nøglen. Yderst mod Nord var malet en Ypperstepræst, saaledes som hans Dragt beskrives i 2den Mosebog 28 Kap.

Tæt op til dette Pulpitur, og omtrent i Høide med det, har der forhen været anbragt en Herskabsstol i den sydlige Side af Kirken. 1791 raader Præsten til at flytte denne Støl hen i nordre Udbygning, da den mørknede den bage-

ste Deel af Kirken meget. Det blev ikke gjort, men den blev nedtaget samtidig med Vaabehuset.

Indtil 1865 stod en lukket Stol, den saakaldte Skriftestol, i Choret ved nordre Side af Alteret. Over Døren til den var anbragt tvende adelige Vaaben udskaarne i Træ; Præsten benyttede den som sin Stol. Ved søndre Side af Alteret stod ligeledes en Stol for Kirkesangeren; men den var aaben og lig de andre Stole i Kirken.

Foran Altret, mellem Skrankerne og de øverste Stole, var indrettet en Begravelse af Provst Bertram From for sig og andre Præster for Menigheden. Han har skjænket et Legat paa 100 Rdl, der indestaaer i Selde Præstegaard, og hvoraf Renterne — efter Fundats af 3die Juni 1685 — skal anvendes til Begravelsens Vedligeholdelse eller uddeles til Præsteenker og Fattige. Denne Begravelse, som var muret i Siderne, men dækkedes af Kirkegulvet, er nu fyldt med Jord. I Hofmanns Fundatser anføres, at Bertram Froms Lig laa uforraadnet i Begravelsen, da de udkom. Det samme var endnu Tilfældet, da det for en 30 Aar siden blev baaret ud og nedsænket paa Kirkegaarden.

Den søndre Kors-Udbygning var adskilt fra Kirken ved et Gitterværk af Egetræ, i hvis øverste Deel var indsat 6 Rammestykker af Jern, der vare smukt og kunstigt forarbejdede. Paa de tvende midterste, som vare anbragte i Dørene ind til Daabskapellet, fandtes Rosenkrandsernes og Juulernes Vaaben. I de 2 yderste var anbragt en Figur, der sandsynligviis skulde forestille Djævelen. Paa det ene Sted gabede 2 Delfiner eller Uhyrer mod Figuren, paa det andet var anbragt en Kumme, hvoraf en Ild slog op om Skikkelsen, hvis lange Hale paa begge Steder gik ud i og smeltede sammen med de andre Slyngninger og Prydelser.

Paa Gesimsen henover Døren stod paa den Side, der vendte mod Kirken, paa Hebraisk: „Gud bevare din Indgang og din Udgang.“ Paa den modsatte Side stod: „Dersom Døde ei opstaae, hvi over Døde døbes daa.“ I den vestlige Side af Daabskapellet var opsat et smukt Epitaphium af graablaa Sandsteen. Det blev nedtaget, og de to skjønneste Figurer deraf, som forestille Troen og Haabet, findes nu anbragte i en Nische paa den bageste Væg i Kirken. Et Maleri, som sad øverst i Mindesmærket, og som forestiller Christi Opstandelse, er ligeledes bevaret og hænger nu i Kirken

over Døbefunten. I Midten af Epitaphiet sad en oval, sort Steen, som var aldeles glat og uden Indskrift; den findes nu opsat over Indgangs døren med Indskrift om, at Grevinde Tramp lod Kirken restaurere i Aaret 1869.

Neden under dette Kapel, under en flad men stærk Hvælvning, var indrettet en Begravelse for den adelige Familie Due, som eiede Kjeldgaard i Slutningen af det 17de Aarhundrede. Der var vel en Snees Kister dernede, men de stod meget uordentlig og vare i en daarlig Tilstand. Denne Overfyldning med Kister var en Følge af, at Levningerne af Stjernholmerne bleve flyttede herved, da deres Begravelse i Taarnet ryddedes. I Sommeren 1865 blev denne Begravelse ryddet, og samtlige Kister og Levninger bleve lagte ned i en stor Grav i det nordvestre Hjørne af Kirkegaarden.

Af de Messing-Vaabenskjolde, som fandtes paa eller ved Kisterne, ere 18 i Behold nemlig:

Juulernes, Bannernes, Lykkernes, Rosenkrandsernes, Holkernes, Daaernes, Krabbernes, Ulfstandernes, Kaasernes, Bildernes, Duernes, Friisernes, Parsbjergernes, Gyldenstjernernes, Oxernes, Globernes, Podebuskernes og Stjernholmernes.

Af Ligkisteplader med Inskription fandtes 11, nemlig:

1. Over „den høiædle og velbaarne nu salig Herre Berent Due til Krastrup, Halkjær, Thorstedlund, Kgl. Maiest. til Danmark og Norge velbetroede Cancelliraad, født paa Fusingø d. 20de Juli 1639. Hans Fader var den høiædle og velbaarne Herre Mandrup Due til Halkjær; hans Moder den høiædle og velbaarne Fru Anna Schiel til Heignet. Kom udi Ægteskab med den høiædle og velbaarne Jomfru Elisabeth Krabbe, høiædl. og velb. Gregers Krabbe til Thorstedlund og Hvereng, Ridder, kgl. Maiest. Geheimeraad, Statholder udi Norge og Amtmand over Bahuus Amt, og den høiædle og velb. Fru Dorthe Daa deris Daatter. Og stod deres Bryllup udi Odense d. 5te Juni 1667. (I Hofmanns Fund. staaer 1660). Døde udi Aalborg d. 19de August 1699.“ (I Hofmanns Fund., Dansk Atlas og Traps Beskriv. staaer 1669).
2. Over „den høiædle og velbaarne Herre sal. Gregers Due til Krastrup etc. Kgl. Maiest. til Danmark og Norge velbestalter Capitain ved Prinds Carls Regiment, født paa Krastrup d. 4de September 1672. Hans Fader var den høi-

- ædle og velbaarne Berent Due til Krastrup osv. (staaer nævnt ovenfor). Døde udi Reensborg d. 6te September 1700.“
3. Over „høiædle og velbaarne Jomfru Daarethe Due, hvis Fader var den høiædle og velb. Berent Due osv. født paa hendes Fædrenegaard Krastrup 18de Mai 1670. — — — kaldede Gud hende paa Selsøgaard 26de Januar 1694.“
  4. Over „den i Live velædle og velbaarne nu hos Gud himmelsalige Herlow Stjernholm til Kjeldgaard og Ørndrup, født i Horsens 6te August 1679, gifted i Skive d. 17de Januar 1710, død paa Kjeldgaard d. 20de Februar 1759.“
  5. Over „Fru Marie Overgaard, født paa Overgaard 13de November 1679, gifted første Gang paa Kvistrup 13de October 1697, med kgl. Maiest. Amtsforvalter over Halds og Skive-Huus Amter velædle nu salige Frederik Winterberg, anden Gang gift i Skive med høiædl. og velb. Herlow Stjernholm osv., død paa Kjeldgaard 20de Juni 1766.“
  6. Over „Lutta Mella Margarethe Winterberg, som er født i Skive 27de August 1698 og død sammesteds 30te November 1699. Hendes Fader var Amtsforvalter Fred. Winterberg og Moder Marie Overgaard, ædle Rasmus Nielsen Overgaaards Datter til Qvistrup.“
  7. Over „den i Live høiædle og velb. osv. Rasmus Stjernholm til Kjeldgaard, født paa Kjeldgaard 26de Juli 1712, gift 21de Marts 1755 med Anne Kirstine Øllegaard Hvas, død paa Kjeldgaard 8de Februar 1777.
  8. Over „Fru Anne Kirstine Øllegaard Hvas, født i Aarhus 9de December 1733, holdt Bryllup paa Kjeldgaard (staaer ovenfor), død paa Kjeldgaard 5te Februar 1783.“
  9. Over „Jacob Brønsdorf Stjernholm, født paa Kjeldgaard 7de Mai 1756, død sammesteds d. 28de s. M.“
  10. Over „Jens Herlow Stjernholm, født paa Kjeldgaard 12te Juli 1758, død sammesteds 21de August 1780,“ og
  11. Over „Charlotte Amalie Stjernholm, født paa Kjeldgaard 25de October 1762, død sammesteds 1ste April 1764.“

De 3 sidste vare Rasmus Stjernholms Børn.

Under en Mindestøtte paa den sydlige Side af Kirkegaarden og omgiven af Lindetræer hviler Frederik Stjernholm, der døde 1810, og hans Hustru tilligemed 8 forud for dem afdøde Børn.

Før Kirken blev restaureret, var der anbragt en sort Mindetavle af Steen under Chorbuen paa nordre Side over

Præsten Jocum Jensen Fers, der døde 1717 og var Provst over Nørre- og Harre-Herreder. Paa Foden af denne Tavle findes følgende Vers:

„Min Død dem (hans Enke og Børn) gjorde fremmede i denne Egn og By; men Herrens Forsyn følge dem, ihvor de end mon flye.“

Sammesteds vare tvende andre Mindetavler opsatte over Præsterne Villumsen, der døde 1836, og Heerfordt, der døde 1841. Disse Tavler vare forraadnede og gik itu ved Nedtagelsen.

Ved den nordre Side af Choret findes en stor flad Gravsteen over Præsten Hans Lunge, der døde 1740, og i Krogen ved den modsatte Side en lignende over Proprietair Nysum til Kjeldgaard, der døde 1831.

Saaledes var Kirken forhen, men nu er den meget forandret. Da dens Brøstfældighed var saa stor, at der maatte gjøres noget Alvorligt ved den, om det ikke skulde være forbundet med Fare for Menigheden at samles i den, indgav Kirkeeieren et Andragende til Ministeriet om Lov til at sælge Blyet paa Taget og istedet derfor oplægge Skifertag imod at anvende det Overskud, der kunde fremkomme derved, til Tagværkets Fornyelse. Det blev bevilget i Foraaret 1867. Til samme Tid omtrent skiftede Kirken Eier, idet Proprietair Wahl til Kjeldgaard solgte den tilligemed Gaarden til Grevinde Tramp, som foretog en omfattende Fornyelse.

I Sommeren 1868 blev Taget taget af tilligemed hele Kirkens Overdeel. Det nye Tagværk blev reist hen mod Efteraaret. Til samme Tid blev ogsaa Taarnet tækket med Skifer, ligesom det øvrige af Kirken, og det nuværende Kors opsat istedetfor en uskøn Træklods, der før sad i Spidsen af Taarnet.

Fra Efteraaret 1868 til næste Foraar hvilede Arbeidet, og Kirken blev da i denne Mellemtid benyttet til Gudstjeneste. Strax efter Pintse toges atter fat. Altret, Prædikestolen, Stolene og alt det Indvendige blev ryddet ud, Murene rettede op og aftrukne og Hvælvingerne reparerede. Der blev lagt et nyt Gulv af gule og røde Fliser, og nye Stole bleve opstillede tilligemed Prædikestol og Alter, der fik et smukt af Professor Constantin Hansen malet Alterbillede. Derefter blev Kirken atter tagen i Brug og indviet den 20de October 1869.

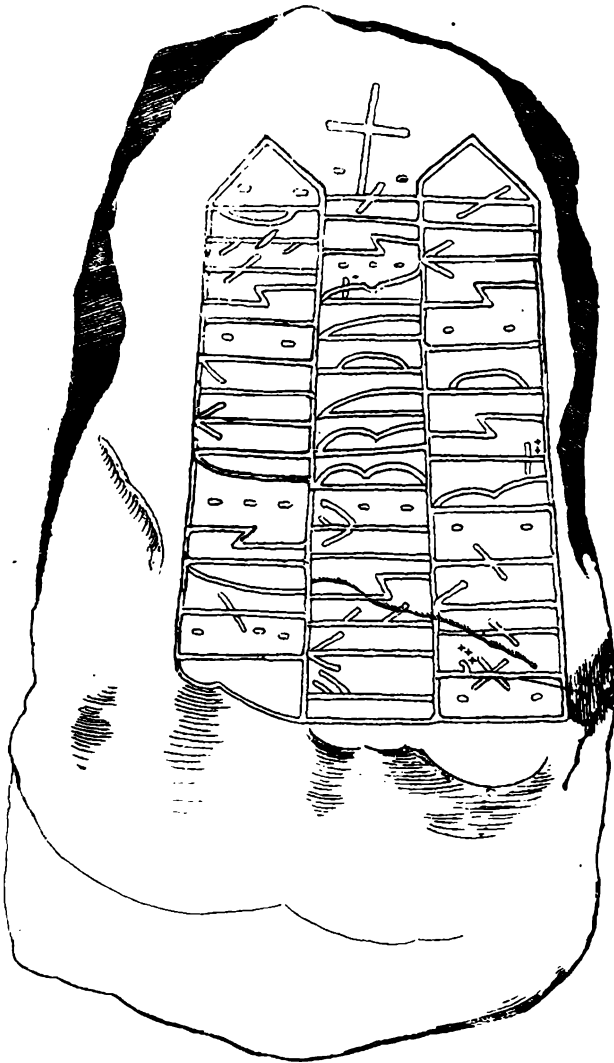
Saaledes staaer nu Selde Kirke som en sjælden skøn Landsbykirke. Den er baade ud- og indvendig saa regelmæssig, som om den nylig var opført, og saa grundig istandsat, at der næsten ikke er andet tilbage af den gamle Kirke end Ydermurene. Dens hele Længde gennem Choret og Skibet er nu 78 Fod og Bredden gennem Korsene 72 Fod, og den har rummelig Siddeplads i Stolene til 300 Mennesker. Da Kirken ligger høit og frit, viser den sig allerede i Afstand som en anselig Bygning.

Til Side 197.

+Tverstreg maaske tilfældig.

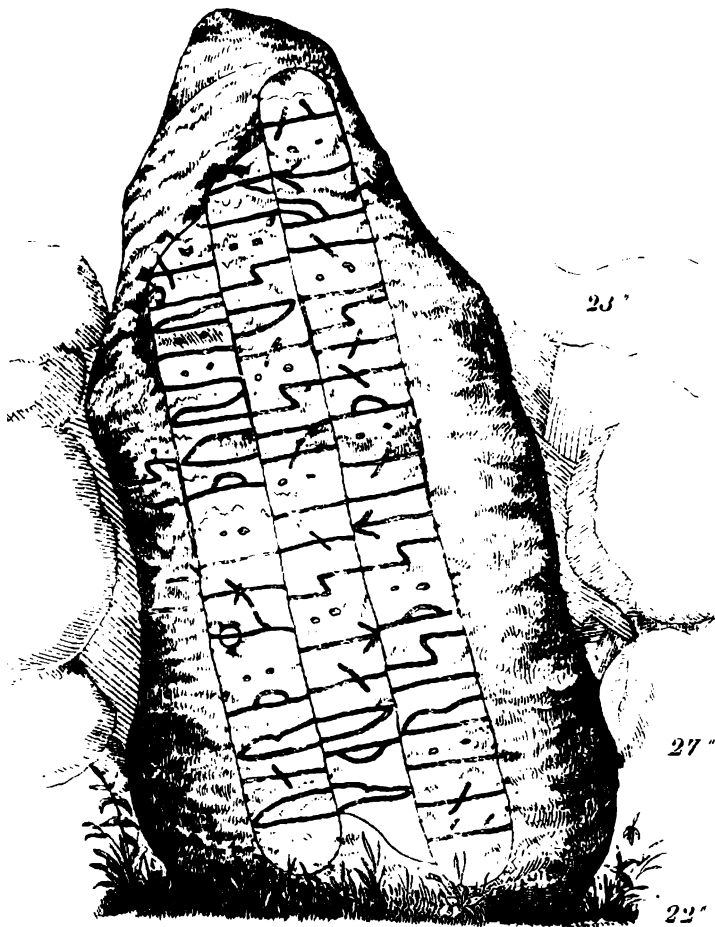
++ do do do
+++ do do do

Gjettrupstenen.

Til Side 197.

55°

Runestenen i Heilby.

Tvende Runestene.

(Foreløbig Meddelelse).

1.

Allerede for over to Aar siden blev Opmærksomheden henledet paa, at der paa Gaardmand Jens Søgaards Mark af *Gjettrup* henlaa en Runesteen. Stenen laa i en Grøftekant ved Veien mellem Vester-Tørslev og Gjettrup — en gammel Hovedvei i *Onsild* Herred, der nord for Glenstrup Sø og den Indsænkning, hvori samme ligger, over Kjellerup og Svendstrup forbinder Landeveien til Mariager med den gamle Kongevei over Hobro. Under Medvirkning af Architect Uldall i Randers blev Stenen af Directionen for de antiqvariske Mindesmærkers Bevaring afkjøbt Grundeieren og under Bistand af Godseier Brask til Kjellerup opstillet under Tag i Vaabehuset ved Vester-Tørslev Kirke. Det er en smuk Steen 1 Alen tyk for neden, 2 Al. 21" høi, 1 Al. 10" bred for neden og 21" bred for oven. Den Flade, paa hvilken Indskriften staaer, er smukt behandlet. Indskriftens midterste Linie er 1 Al. 7" lang, og Indskriften har i det Hele en Brede forneden af 18 $\frac{1}{2}$ "", for oven af 16 $\frac{1}{2}$ ". Indskriftens Læsning frembyder nogle Vanskeligheder, og enkelte Tværstreger paa den hosfølgende Tegning, der skyldes Architect Uldall, ere maaskee tilfældige, men det synes dog klart, at Stenen er reist af Hala navnlig til Minde om en Broder.

2.

Ved *Meilby* en lille Miil nordost for Randers i Skjellet mellem *Nørhald* og *Støvring* Herreder ligger *Bjergehøi*, der under dette Navn er afsat paa Videnskabernes Selskabs Kort og danner Vandskjellet i Egnen. Fra Toppen seer man vidt ud over Gudenaas Dal ind i Sønderhald Herred, ned i Galten Herred indtil Høiderne ved Karlslund og ud over den rige Egn nord for Gudenaas med Randers og de østre Landsbyer. Sydost for Høien kjendes endnu den Plads, hvorpaa Meilbys nedbrudte Kirke har ligget, og øst for en ikke ubetydelig Bæk seer man ned paa 6 eller 7 Høie, der ligge

paa den nordostlige Spids af Gimming Sogn, og af hvilke tvende, der ligge lidt fjernede fra de andre, kaldes Gimming Thing, fordi de siges at have dannet en gammel Thingplads. Vest for Bækken omtrent midt imellem Meilby og Gimming ligger Eierlauget *Thorsmark*. Byen Meilby, der er deelt mellem Harridslev Sogn i Støvring Herred og Linde Sogn i Nørhald Herred, ligger ved Bjergehøiens vestlige Fod, og her findes endnu paa Videnskabernes Selskabs Kort afsat en Veiknude, idet Veiene fra de 6 store Byer Harridslev, Gimming, Lem, Jennum, Hald og Linde her krydsedes.

Paa Bjergehøiens Top laa før en Ættehøi, der er sløifet i Mands Minde, ligesom en tæt nord for beliggende tilsvarende endnu gaaer sin Undergang i Møde. Gravkamret paa Bjergehøi siges at have bestaaet af hvide, ved Fugtighed hensmuldrende Steen, som nogle af Byens Folk, der meente at have seet Marmor, have betegnet med dette Navn.

Omtrent 300 Alen vest for Bjergehøiens Fod laa ved Meilbys Udskiftning i 1788 i Byens sydostlige Hjørne en Gaard, som da udflyttedes. Gaardspladsen blev solgt og af en følgende Eier Jens Clausen omdannet til Have, som han indhegnede med et Steendige, til hvilket han tilegnede sig Steen allevegne fra.

I dette Dige, hvorhen den rimeligviis er kommen fra den nærliggende Bjergehøi, staaer, med sin spidse Top ragende op over de andre Stene og, ligesom disse, overskygget af de i Diget plantede Sirener, ud mod Marken en smuk Runesteen, der for omtrent 10 Aar siden opdagedes af en Gaardmand i Byen, *Christen Horn*, en belæst ældre Mand, der Tid efter anden har gjort Flere opmærksomme paa den.

Under Henviisning til hosstaaende Afbildning, hvor Stenens Maal ere optagne, og som skyldes Justitsraad Hvass til Frederiksdal, bemærkes, at Runestavene i de tre Linier ere omtrent 5" høie, men i den 4de kun omtrent 3" høie. Det er iøvrigt ikke aldeles klart, om ikke Stenen ved Flytningen hen i Diget, har lidt noget ved den ydre Rand af Indskriftens 4de Linie. Læsningen af Indskriften frembyder flere Vanskeligheder, men det synes dog at fremgaae, at Stenen er sat af Aani over hans Søn Aage, samt at det antydes, at denne døde paa et Togt, ligesom Navnet Thor forekommer i Indskriften.

Et Søpas.

(Af Ribe Rådstuebog 1661—62).

Meddelt af J. Kinch.

Borgemestere og Råd udi Ribe kjendes og gjør vitterligt: År efter Christi Fødsel 1662, Løverdagen d. 1ste Februar, på Riber Rådhus var skikket for os ærlig, vis og velfornemme Mand, Jens Mortensen, Rådmand her sammesteds, såvelsom Niels Pedersen Terpagger¹⁾, Borger og Handelsmand ibidem, på deres egne Vegne og gav tilkjende, at de udi Jesu Navn med Foderligste agter at affærdige Skipper Hans Jensen af Römø med deres fælles Krejer, kaldes Gabriel, drægtig 28 Læster, udi næstkommende Forår og Sommer, næst Guds Hjælp at segle udi Øster- og Vester-Søen på fri og uforbudne Steder, hvor Guds Vejr og Vind hannem heden føje vil, og han sine Medrederes Fortun, Næring og Bjering, Negotie kan vide at søge. Hvorfor velbete Jens Mortensen Rådmand og Niels Pedersen Terpagger begge af os vores skriftlig Bevis og Søpas venligen var begjærendes, hvilken vi dennem ikke billigen vidste eller kunde benegte. Er derfor vores venlig Begjering til Alle og Hver, særdeles Kongl. Admiraler, Kaptajner, Udliggere og Befalshavere i Søen, item Borgemestere og Rådmænd, Toldere, Fogder og Visitører eller Andre, Enhver efter Standes Kondition, som

¹⁾ Den lærde Peder Terpagers Fader.

forskr. Skipper Hans Jensen af Römø med bet^e Jens Mortensen og Niels Pedersens fælles Skib, Folk og indhavende „Goed“, Gods og Kjøbmandevare udi Søen, på Strømme og udi Hayner, eller hvor han lossere, lader, handler eller trafikerer, hænde fore at komme, at I for stormægtigste, højbårne Første og Herre, Hr. Frederik den Tredie, vores allernådigste Herre og Konning, så og for denne vores skriftlig Forböns Skyld ville håndhæve, fordre og fremme hannem til det Bedste og ikke tilstede, at hannem Noget skulde forettes i hans retfærdige Kjøb og Handel, men lade forne Skipper Hans Jensen med Skib, og hvis han haver med at føre, Folk og indhavende Kjøbmandsvare, udi Søen, på Strømmen og andensteds sikker, fri, uhindret pass- og repassere, og derhos lade hannem nyde vores Stads Privilegier og Friheder, af højeste bem^te vores allernådigste Herre og Konning, Konning Frederik d. Tredie, Ribe Borgere nådigst haver(!) konfirmeret og stadfæst, at de må være fri for Told, Torvegjæld og deslige Udgift over al Danmarks Rige. Det Samme hos Enhver særdeles igjen at forskyldte og fortjene vil vi altid findes godvilligen og redborn, om Nogen af Eders os i lige eller andre Måder forekommendes vorder. Des ydermere til Vidnesbyrd og Sandheds Bekræftning haver vi ladet vores Stads Sekret her undertrykke hos Notarii Hånd. Datum Riber Rådhus anno, die et loco ut supra.

(L. S.)

H. T.¹⁾

---

¹⁾ D. e. Hieronymus Trelund, Byskriveren.

Antiqvariske Oplysninger

om

Elling og Tolne Sogne, Horns Herred, Hjørring Amt.

Af A. Peter Gaardboe.

A. Elling Sogn.

Navnet Elling maa vist udledes af Elletræ — oldn. elrir — og Eng — angs. ing.

I danske Stednavne betegner Endelsen ing i Reglen langstrakte, mere eller mindre udhævede Fordybninger i Jordsmonnet, hvor der enten endnu findes eller tidligere har været Eng, og det kan neppe betvivles, at der jo i den langstrakte Fordybning, som findes ved Elling By, i Fortiden har været Elleskov, eller idetmindste Ellekrat og Eng.

Af Oldtidsmindesmærker kunne nævnes:

1. En bortført Steendysse, hvori forefandtes et temmelig stort, af flade Stene dannet Gravkammer paa Matr. Nr. 20 i Jerup, nemlig paa en til denne Eiendom hørende Tørvemose Vest for Jerup. Til Oplysning om dette, med Hensyn til Localiteterne, høist interessante Gravsted fra Hedenold anføres Resultaterne af en af mig den 24de September 1867 foretaget local Undersøgelse.

Pladsen, hvor Steendysssen har staaet, er omtrent $\frac{1}{4}$ Mil Vest for Jerup, paa den Deel af „Jerup Mose“, som

benævnes Slettemose — „Slæhtmuhs“ —, og som er en, i Sammenligning med de den omgivende Rimmer og Dopper, temmelig slet og jevn Plaine. — Paa en meget lav Rimme har Gravstedet staaet, og er Jorden der endnu lidt høiere. Paa given Anledning fortalte en Huusmand, som boer tæt derved, at han paa en Ager, som ligger tæt op til Pladsen, havde funden saavel endeel meget gamle, tykke, sorte Potteskaar, som ogsaa endeel Pilespidser af Flint, men desværre ikke gjemt noget deraf. Mauden meente, at der nok endnu findes flere større Stene under Forhøiningen, hvor Gravkamret har staaet. —

2. Omtrent 300 Al. Øst for Pladsen, hvor den ovennævnte store Steendysse har staaet, fandt jeg paa Eiendommen Matr. Nr. 22 en mindre Gravhøi ogsaa fra Broncealderen, i hvilken man for lang Tid siden — Ingen vidste naar — ved Grävning fra oven var trængt ned til Steensætningen, af hvilken der endnu i Midten af Høien henlaae et Par temmelig store Stene. En anden yngre Huusmand, som eiede denne Høi, fortalte mig, at han forrige Sommer havde bortført en tredie større Steen fra denne Gravhøi, i hvis Nærhed han et Par Aar iforveien havde funden en Smalmeisel af Flint fra Steenalderen, som han for Betaling overlod mig. Ved i 1866 at udvide sit Møddingehul havde den samme Mand, omtrent $\frac{1}{2}$ Al under Jordens Overflade, funden en lille sort Pote — Urne — indeholdende endeel meget sort Muld, — formodentlig Levninger af brændte Menneskebeen. Rundt omkring Potten, umiddelbart op mod denne, var der „pikket“ med henved en Snees smaa Stene paa 2 til 3 Ø. — Af Potten, som havde været meget skjør, havde han ikke mindste Levning, og han erindrede ikke, om den havde været tildækket med Steen. Huset, ved hvilket det nævnte Møddingehul findes, staaer paa en lav Rimme.

Da de ovennævnte Huusmænd vare for unge til at kunne vide nogen Besked om de omhandlede Gravhøie, begav jeg mig til Tolshauge og Jerup, hvor jeg hos to gamle Mænd fik følgende nærmere Oplysning om det nedbrudte og bortførte store Gravsted paa Slettemose. Om det mindre vidste man ingen Besked. I Jerup er det ødelagte Gravsted paa Slettemose bekjendt under Navnet „Steenstuen“. En gammel Kone, som i sin Barndom havde vogtet Faar paa Slettemose og tydelig kunde huske at have seet Grav-

stedet, medens det endnu var uforstyrret, meddeelte, at Hyrderne, som vare meget bange for at komme nær til det, bestandig kaldte det med det i ethnografisk Henseende mærkverdige Navn „Dværgefolkernes Stue“.

En gammel Mand i Jerup, Ole Sørensen, oplyste, at Dækket eller „Loftet i Stuen“ for omtrent 60 Aar siden var bleven borttaget af en Mand i Jerup ved Navn Niels Christensen, og at senere mange Snese Læs af de Stene, hvoraf Gravstedet var dannet, vare blevne kjørte til Jerup. En over 80 Aar gammel Mand i Tolshauge, lidt Vest for Jerup, fortalte, at han for henved 50 Aar siden af „Steenstuen“ paa Slettemose havde opbrudt og hjemkjørt „den pæneste Brolægning“ — formodentlig Gulvet af Gravstedet — og han erindrede tydeligt, at Brolægningen var bedækket med et lille Lag meget sort Muld, som vist kan antages for at have været Levninger af brændte Menneskebeen. Brolægningens Størrelse kunde den gamle Mand ikke opgive, og har jeg saaledes ikke kunnet faa nogen Oplysning om Gravkammerets Størrelse, ligesom det heller ikke vides, om der blev funden Oldsager i samme; men det kan neppe betvivles, at de omhandlede sorte Potteskaar og Pilespidser ere komne fra dette Gravsted, som rimeligviis har været fra Overgangstiden fra Steenalderen til Broncealderen. Over det egentlige Gravkammer, „Dværgefolkernes Stue“, som var dannet af flade, kløvede Stene, var der ophobet en temmelig stor Dynge af almindelige større og mindre Stene.

I Jerup erfarede jeg, at der paa Slettemose boer en Mand ved Navn Peder Klit, som ved at opdyrke en stor Deel af denne temmelig flade Mose i Nærheden af de foran nævnte Gravsteder har funden mange sorte Potter — Urner —, af hvilke flere skulle have været temmelig stærke. Disse Potter ere blevne fundne omtrent 1 Al. under Jordens Overflade i de enkelte mindre Rimmer paa Slettemose.

Paa min sidste antiqvariske Reise i Elling Sogn, den 27de Juni 1869, besøgte jeg den geniale Niels Madsen paa Bratten, som, uagtet han fra sit fjerde Aar har været aldeles blind, kan forarbeide smukke Sager af Rav og skjære meget regelmæssige og naturlignende Figurer af Mennesker og Dyr, ligesom han i sine yngre Dage — han er nu 50 Aar — ikke uden Held har befattet sig lidt med Digtkunsten. Denne Mand, som levende interesserer sig for Genea-

logi og Oldtidsvidenskab, meddelte mig følgende historiske Oplysninger og Sagn fra Elling Sogn.

1. Efter Sagn skal der i gamle Dage have boet en meget anseet Jættefamilie paa Slettemose Vest for Jerup. En Yngling af virkelige Mennesker¹⁾ skulde have forelsket sig i en Datter af denne rige Jættefamilie. Pigen var meget grim og havde navnlig en meget lang Næse. Karlens Forældre var naturligviis imod Forbindelsen med de foragtede Jætter; men alligevel kom Partiet istand, og det unge Ægtepar flyttede til det nuværende Jerup, hvis første Bebyggelse de grundlagde. De havde 9 Sønner, som alle byggede og boede i Jerup, og fra dem skulle efter Sagnet de nuværende Jerupboere, der endnu for Størstedelen have lange Næser, nedstamme.

Den store Mængde af saavel smaa som meget store Træstammer, af hvilke mange ere meget friske, som findes i Tørvejorden paa Slettemose, vidner klart nok om, at der i Oldtiden, ja utvivlsomt langt op i Middelalderen, har været Skov, hvis Vildt tilligemed Fiskeri i det nærliggende Kattegat samt det i min Beskrivelse af Gaardboe Sø omhandlede store Vand, som i hine Tider skillede imellem Høivendsyssel og Lavlandet mod Nord, maa have kunnet yde tilstrækkelig Næring for et blot jagende og fiskende Folk, som de uncultirerede Jætter naturligviis have været.

2. Da Tordenskjold som Schoutbynacht paa Orlogsskibet „Lolland“ — 3: Ebbeneser — i 1718 3: 19 havde havt en Træfning med Svenskerne i Kattegattet, gik han iland ved Strandby, omtrent 1 Miil Nord for Frederikshavn, hvor han fik en Maud ved Navn Thomas Matthiassen i Skramgaarden til at kjøre sig til Ellinggaard, hvor han vilde besøge Jørgen Bilde, som da boede der. Idet Thomas Matthiassen vilde kjøre ud af sin Gaard med Tordenskjold, væltede han Vognen over en Steen, hvorover Mandens Kone, som fra Stuen havde seet dette, blev meget forskrækket, da hun meente, at Tordenskjold nu maaskee vilde skyde hendes Mand, hvorfor hun skyndsomst ilte ud i Gaarden og paa

---

¹⁾ Af Menigmand ansees Jætterne for at have været en Art Trolde eller underjordiske Dværgfolk.

sine Knæ bad den store Helt om Forladelse for Mændens Uforsigtighed; men Tordenskjold syntes ikke at bryde sig stort om dette Uheld og hjalp med kraftige Hænder til at reise Vognen „paa ret Kjø!“, som Søhelten udtrykte sig, med den Bemærkning, at han, som sad ved Roret, selv var Skyld i Ulykken.

3. Omtrent 1000 Al. Sydvest for Roholm, et bekjendt Steenrev ved Strandkanten c. 2000 Al. Nord for Strandby, findes i Eiendommen Matr. Nr. 9 et lille Vand eller stor Dam, som skal være Levning af en Vig eller Flod, der i ældre Tid har naaet dertil fra Roholm, hvilken Antagelse Localiteterne ogsaa ganske rigtig synes at tilstede.

Dette Vand benævnes endnu Vifoden, i hvilken der i gamle Dage skal have staaet et Søslag, og beretter Sagnet videre, at der skal have været en Havn ved den øverste Ende af denne Flod, hvor der ogsaa findes en Høi, som endnu kaldes Havnhøi.

I den øverste Ende af Vifoden er for 5—6 Aar siden bleven opgravet Stævnen af et større Skib og større Vragplanker, og samtidig fandtes sammesteds et Brudstykke af en Guldring.

4. For omtrent 150 Aar siden har Gaardboe Sø havt Afløb i den saakaldte Kragsskov Aa, som udmundede i Kattegattet ved Roholm. En gammel Kone i Snedkergaarden i Bratten, som døde i Slutningen af forrige Aarhundrede, havde fortalt, at hun tydelig kunde erindre, at Fiskerne fra Hirtsholmene i hendes Barndomstid kunde seile med deres Fiskerbaade fra Roholm gennem Kragsskov Aa til Fredborg ved Jerup efter Tørv, og havde denne Kone, som er født i Fredborg, ogsaa fortalt, at efter gamle Sagn, havde man i ældre Tider kunnet seile gennem bemeldte Aa heelt op til Jennet i Raabjerg Sogn. Af denne nu sammengroede Kragsskov Aa kan sees tydelige Spor fra Roholm mod Nord, øst og om Kragsskov, til Jerup og videre derfra i samme Retning til Jennet. I min Beskrivelse af Gaardboe Sø¹⁾ er, formodet manglende Oplysninger, feilagtig bleven anført, at Afløb

¹⁾ Samlinger til Jydsk Hist. og Topogr. I B. 424.

bet fra Søen skulde have udmundet ved Jerup istødetfor ved Roholm.

5. Da Qvægpesten omtrent 1740 rasede i Vendsyssel, uddøde ogsaa, ligesom i saa mange andre Egne, næsten alle Køer i Elling Sogn. En Enkekone i Nørgaard i Strandby havde en voxen Søn, som var Kjæreste med en fattig Pige; men hans Moder havde svoret, at Sønnen ikke maatte gifte sig, medmindre hun kunde faae en Ko i Medgift.

Da den fattige Pige en Dag gik paa Roholm, saae hun noget bevæge sig paa Stenene i Strandkanten, og ved nærmere Eftersyn viste det sig til Pigens Forundring at være en sort, kullet Ko, som nærmede sig hende og gjorde Tegn til, at den vilde malkes, hvilket Pigen ogsaa gjorde; derpaa bragte hun Koen med sig hjem og ilte hen til sin Kjæreste for at sige ham, at hun nu eiede en Ko, hvilket Budskab glædede ham meget, da han saa maatte gifte sig med hende, hvilket ogsaa skete kort Tid efter, og de levede længe og lykkeligt sammen. Da Koen, Pigen bragte i Medgift, var bleven gammel og havde født endeel Kalve, besluttede Manden at slagte den; men da han vilde iværksætte dette, viste sig strax en Havfrue i Nærheden, som raabte: „Kus Ko, Kus Ko, Kus Ko kold, kom med din Kahl aal!“ Hurtig løb nu den gamle Ko ad Havet til tilligemed dens sidst fødte 12 Kalve, af hvilke naturligviis de fleste allerede vare blevne Køer.

6. I den østre Ende af den Gyde, som adskiller Bannerslund og Skjeltved Marker, laae indtil for faa Aar siden en stor, flad Steen, som hvilte i en Høide af omtrent 1½ Al. paa 6 store Stene. I den egentlige Offersteen var der nogle røde Pletter, som efter Sagnet skulde hidrøre fra Blødet af en Nisse, som engang skulde være bleven slaet ihjel ved Stenen af en anden Nisse, og skulde den ene af disse Nisser være fra Skjeltved, den anden fra Nørgaard i Strandby.

7. Elling Kirke, som tilhører Rundbuestilen¹⁾, skal efter Sagnet (jfr. Thiele S. 190, 210, 211) være bygget af Eierne af Leerbek og Kragsskov, hvilken sidste dengang — og langt

¹⁾ Rundbuestileu herskede fra 1080 til 1300.

senere hen i Tiden — ogsaa var en Herregaard, og skulde det først have været bestemt, at Kirken skulde opføres lidt sønden for Kragsskov; men da alt, hvad man der byggede om Dagen, faldt ned igjen om Natten, maatte denne Byggeplads opgives, og bleve Herremændene enige om, at der en Aften ved et Træskjel, Sognekjellet imellem Elling, Tolne og Mosbjerg, i Nærheden af Vesterholmen skulde sammenbindes et Par Vædere, som saaledes skulde slippes ud i Marken, og paa den Plads, hvor de fandtes staaende næste Morgen, skulde Kirken bygges, hvilket ogsaa skete. Da Kirken her ved kom til at staae i den søndre Ende af Sognet, blev Eieren af Kragsskov saa forbitret, at han skal have truet med at „mage“ det saaledes, at Elling Aa i Tidernes Løb skulde skære sig ind under Kirken og denne engang styrte sammen under Gudstjenesten.

8. Paa en Strandbakke ved Roholm boede for mange Aar siden en gammel Kone, som ernærede sig af at brænde Salt af Tang, en Industri, der tidligere ofte og navnlig i Krigstider er bleven drevet af Fiskerne. En kold Vinteraften hændte det sig, at en Havfrue havde listet sig ind i Huset, hvor den, medens Konen var udenfor, havde sat sig ved Ilden for at varme sig. Da nu Konen kom ind og saa den besynderlige Skikkelse, blev hun bange for, at Havfruens Besøg var et Varsel for et forestaaende Uheld, hvorfor hun, for at forebygge Ulykken, i Hast kastede et Stykke gloende Ild paa den stakkels Havfrue, som, idet den med jamrende Stemme raabte: „Pill vakker, Pill vakker! Skriben er skoldt og oprændt!“ løb ud af Huset og ned mod Havet.

9. En Mand ved Navn Niels Andersen i Jerup skød 1730 en Ulv i Kragsskov Skov, som skal være den sidste, der blev seet i Elling Sogn. Ifølge historiske Efterretninger veed man, at der faa Aar iforveien blev seet Ulve i Nabsognet Raabjerg. — Af Kragsskov Skov sees endnu ikke ubetydelige Levninger lidt Vest for Kragsskovgaardene.

Ogsaa Elling Sogn har sin Tinghøi, som ligger paa Hodelodden Matr. Nr. 8 a, omtrent 1000 Al. Vest for Vindbek, og Sagnet fortæller, at der i gamle Dage skal have boet en Herredsfoged i Østerholmen, hvilket alt tyder paa Oldtidens

og Middelalderens mere indskrænkede Retsomraader. Sagnet beretter ogsaa, at der skal være bleven holdt Ting paa Kragsskov, medens den var Herregaard. Ogsaa fortalte Niels Madsen paa Bratten, at der efter Sagn i gamle Dage skulde være bleven holdt en Rigsdag paa Kragsskov, som i ældre Tider har været omgivet med Grave.

Da Hov er Benævnelsen paa den hedenske Middelalders Gudehuse, og det oldnordiske Bær var Navnet paa den Bøllig eller Gaard, som i de ældste Tider i en nybygget By blev beboet af dennes Høvding, kan man med al Rimelighed antage, at Stednavnet Haaber, en Gaard lidt S. O. for Kragsskov, er en Fordrielse af Høvbær.

Den Omstændighed, at Sagnet fortæller, at det oprindelig var bestemt, at Elling Kirke skulde have været bygget i Nærheden af Kragsskov, tyder umiskjendeligt paa, at der sammesteds, eller ialtfald i sammes Nærhed, har været et hedsensk Gudehuus.

Af gamle Stednavne mærkes endvidere:

Skonvad, en Gaard paa Bratten. *Skon* o: *Skaan* betyder en Kant eller Rand, og dette Navn betegner i Almindelighed Beliggenheden ved en Aa eller Søbred, hvilket utvivlsomt ogsaa her har været Tilfældet, medens Kragsskov Aa eksisterede.

Den lave Strandbred paa Strækningen fra Napstjert mod Syd til Bratten benævnes endnu Fidde — oldnord. *fitjar* hvilket betyder en Slette med frisk Græsvæxt, hvortil Terrainet ogsaa svarer, da den saakaldte „Maai“ — oldnord. *made* — eller Engstrækning østen om Napstjert, Jerup og Bratten gaar umiddelbart mod Havet, hvilket ogsaa under almindelig Høivande kan oversvømme samme.

Naar Fiskerne fra Aalbek og Knasborg i Raabjerg Sogn gaae ned paa den nysnævnte lave Strandbred for at grave Strandorm, *arenicola piscatorum*, til Agn paa deres Fiskekroge, hedder det endnu, at de gaae paa Fidden.

I en Sag, paadømt ved Viborg Landsting den 25de Septbr. 1585, oplyses, at Eieren af Leerbæk, Movritz Pødbusk, havde villet forbyde Raabjerg, Tversted og Uggerby Sognemænd¹⁾ at grave Orm paa Jerup Forstrand; men ved den

---

¹⁾ Heraf sees, at ogsaa Tversted og Uggerby Sognebeboere for omtrent 300 Aar siden have drevet betydeligt Fiskeri.

nævnte Landstings Dom blev der tilkjendt Raabjergerne Ret til uhindret og uden Vederlag fremtidig at maatte grave Orm paa bemeldte Strand. — I samme Sag blev fremlagt et Tingsvidne fra Horns Herredsting af 24de Octbr. 1584 angaaende Grændseskjellet imellem Jerup Mark og Gaardboe Birk i Raabjerg Sogn ved Sandemænds Tov¹⁾. — Den sidste Bemærkning antyder klart, at Stederne Napstjert, der nu ligge imellem Jerup og Raabjerg Sogn, ere af en senere Oprindelse og have ikke eksisteret i det 16de Aarhundrede.

Stednavnet Napstjert kan afledes af det oldnordiske nef, ang. neb ρ : Næb, som oprindeligt er et billedligt Navn paa en Landtunge, der gaaer ud i Havet, og maa Napstjert saaledes have faaet Navn af Jerup Vig.

Stednavnet Bratten maa afledes af det oldnord. brattr, brat, steil, eller brattlende, Egn, som gaaer brat opad eller danner en større Skraaning, hvortil Terrainformerne ogsaa maa have svaret, medens Kragsskov Aa eksisterede, og endnu kan Skraaningens sees langs det udtørrede Aaleie i Brattens Eiendomme.

Som et yderligere Beviis for, at Slettemose, som foran er oplyst, i en meget tidlig Tid har været bebygget, turde følgende, senere erhvervede Oplysninger vist fortjene at anføres. Dybt nede i Tørvejorden paa bemeldte Mose har førnævnte Peder Klit fundet mange eensformigt tilhuggede Ege-Mærkepinde, som paa længere Strækninger i lige Linier fandtes nedstukne i Tørvejorden, som nu var voxet omtrent 1 Al. over dem. Naar et Stykke Land i ældre Tid bebyggedes af agerdyrkende Folkestammer, anvendte man visse Mærker for at tilkjendegive, hvilke Strækninger der vare tagne i Besiddelse, og blev hertil ialmindelighed brugt Stokke, Pæle eller korte Stænger, af hvilke man afskrællede Barken. Paa de fundne Mærkepinde i Slettemose havde Barken ogsaa været afskrællet.

Naturligviis har Agerbrug i hine Tider været af en meget underordnet Betydning, og de omtalte Mærkepinde kunne vist snarest antages at have været afbenyttede ved Indtagelse af Mosens undergaaede betydelige Skove, hvilken Antagelse ogsaa synes at bekræftes, saa vel derved, at betydelige Masser af Træstammer findes i Omfanget af og imellem

¹⁾ Kolderup Rosenvinges gamle Domme IV. 67.

de fundne Mærkepinde, som ogsaa ved den Kjendsgjærning, at Slettemose øiensynlig er bleven forladt af Befolkningen, før denne har forstaaet at ernære sig af Agerbrug. Medens Kattegattet har naaet mod de saakaldte Kalmarrimmer, som mod Øst begrænder Slettemose, og denne endnu havde sine Skove, var det naturligt, at Oldtidens Jægere og Fiskere maatte boe der; men lige saa vist er det, at Befolkningen paa Slettemose, efterhaanden som Havet trak sig mere og mere tilbage¹⁾, maatte drage længere mod Øst paa den anden Side af Kalmarrimmerne, for at kunne drive deres daværende vigtigste Næringsvei, Fiskeri, og hvor Jerup, Krag-skov og Bratten saaledes i Tidernes Løb opstod, og have Forholdene udviklet sig saaledes, at Fiskeriet nu har en ringe Betydning med Hensyn til Befolkningens Næring.

B. Tolne Sogn.

I Tolne Sogn, Annex til Elling, som med det tilgrændsende Mosbjerg Sogn udgjør den nordligste Deel af Jydske Aas, tale Oldtidsmindesmærkerne og Terrainforholdene overhovedet for en stærk Bebyggelse i Steenalderen.

I. Oldtidsmindesmærker.

Paa Eiendommen Matr. Nr. 2, Skjorbekkede, forefandtes i 1869:

1. En Steensætning, omtrent 500 Al. Øst for Skjorbekgaardene, bestaaende af 6 ualmindelig store, opreiststaaende Stene, af hvilke een, den østre, er 3½ Al. over Jorden. Medregnet en mindre Steen bestaaer dette mærkelige Monument egentlig af 7 Stene, anbragte i oval Form, hvis største Udstrækning fra Øst mod Vest er omtrent 20 Al.

Da Monumentet oprindelig maa have bestaaet af flere Stene, er det sandsynligt, at en, omtrent i dets Midte staaende, Steen er en af de flere, i Tidernes Løb borttagne Steen, paa hvilke Offerbordet, en flad Steen, har hvilet. Det kan nemlig med Vished antages, at denne Steensætning, som er fredet af Staten ved en den 8de Mai 1833 tinglæst Declaration, har været et af Oldtidens Ting og Gudsdyrkelsessteder.

---

¹⁾ Hvilket skeer endnu den Dag idag.

2. Omtrent 500 Al. lige Øst for denne Steensætning findes Levninger af en meget stor Langdysse, hvis sidste Gravkammer med en ualmindelig stor Overligger er bleven ødelagt i Foraaret 1869. Det høje Bakkeparti, i hvilket denne Langdysse endnu imponerende Rudera forefindes, benævnes Mørkhulesbakker, og efter Sagnet skal en Røverbande „i gamle Dage“ have holdt til der. En forstyrret Steensætning i den sydlige Deel af Sagnet kaldes ogsaa endnu Røverstuen.

3. I en Afstand af omtr. 30 Al. S. O. for sidstnævnte Mindesmærke findes Levninger af en mindre Gravhøi fra Steenalderen, hvis Steensætning i 1869 var bleven udgravet, for, efterat være kløvet, at afbenyttes til de nu brugelige „Kampesteensvægge“ i Bygninger.

Paa Eiendommen Matr. Nr. 1, Skjørbekhed:

1. Levninger af en meget stor Langdysse, over 50 Al. lang, med 3 Gravkamre, omtrent 500 Al. lige mod Nord for det omtalte Offersted paa Matr. Nr. 2.

Paa Matr. Nr. 18 a, Tolne By:

1. En stor, temmelig vel bevaret Langdysse med kun eet Gravkammer i Midten, 50 Al. lang fra N. O. mod S. V., og 12 Al. bred. Dette særdeles imponerende Oldtidsmonument ligger paa en temmelig høi, lynbegroet Banke i en Agermark, omtrent 540 Al. Nord for Tolne Kirke og omtrent 240 Al. N. O. for Tolne Bjerg. Fra Langdysse, som er en Prydelse for Egnen, haves en meget vid Udsigt over flere Sogne samt Dele af Nordsøen og Kattegattet. Stenene — i Omsætningen —, af hvilke den største, i N. V. er 3 Al. over Jorden, ere alle temmelig store og anbragte i Jorden med en sjelden Nøiagtighed. Hele den vestre Side, med Undtagelse af een Steen, der er falden ind i Dyssen, er uforstyrret. Med Undtagelse af 3 store Stene, der, endnu staaende i en lige Linie, have udgjort Gravkamrets nordre Væg, og en fjerde af den søndre Væg, ere de øvrige Stene bortførte ved en for omtr. 30 Aar siden foretagen Udgravning og Undersøgelse af Gravkamret, der mod S. O. havde ligesom en lille Forstue, der var fraskilt dette ved en opstaaende flad Steen. I Kamret, som var saa rummeligt, at

en Mand kunde staae opreist deri under Overliggeren, fandtes imellem Gruus og Kul en stor Deel forbrændte Been og en Hjerneskal samt 2 meget smukt forarbejdede hjerteformede Flint-Pilespidser af omtr. 1 Tom. Længde, en Landsepsids af Flint og nogle Ravperler af forskellig Størrelse, hvilke Gjenstande, saavidt vides af daværende Landinspæcteur N. Juel bleve indsendte til det ordnordiske Museum. I Sammenligning med flere andre Gravkister havde det her omhandlede Gravkammer været opført med stor Accuratesse, og vare Væggenes indvendige Sider meget glatte. Den Nøiagtighed, hvormed denne Langdysse og dens Gravstue have været dannede, de deri fundne, saa smukt forarbejdede Gjenstande, og særdeles de brændte Been synes at berettigge til den Slutning, at dette stolte Gravsted, som maa have tilhørt en Høvdingfamilie, er fra Slutningen af Steenalderen.

Efter derom af mig gjort Indstilling til Directionen for de antiqvariske Mindesmærkers Bevaring, købte jeg efter Fuldmagt paa dennes Vegne den foran beskrevne Langdysse til Fredning af Staten, og er Declarationen desangaaende udstedt den 22de Mai 1869 og tinglæst den 26de s. M.

2. Tvende i Nærheden af hinanden liggende større Høie, kaldet Boelhøiene.

Den største af Boelhøiene, som er 276 Fod over Havet¹⁾, blev i Syvaarskrigen med England afbenyttet som Baunhøi med en stadig 2 Mand stærk Vagt, som paa Omgang afgaves foruden af Tolne ogsaa af Nabosognenes Beboere, og er det sandsynligt, at en lignende Afbenyttelse i endnu tidligere Tider har givet disse Høie Navn af Boelhøiene. I Egnens Almuesprog kaldes nemlig en større Ild paa et Arnested endnu en „Bolung“, af den oldn. bolungr, en Bunke hugget Veed, Træstabel.

3. En forstyrret, rund Steensætning, S. V. for Gaarden i Nærheden af Hørmested Sogneskjel, som oprindelig har bestaaet af 6 store Stene.

4. I Nærheden af denne Steensætning findes en større Gravhøi, i hvis Omfang have staaet flere nu ødelagte Høie,

---

¹⁾ S. Mansas Kort.

hvilke tilsammen have gaaet og endnu gaae under Benævnelserne Graasteenshøie.

Paa Matr. Nr. 17, af Tolne By:

1. 5 større Gravhøie, kaldet Storhøiene, lidt S. V. for Kirken.

2. Levninger af en, oprindelig af 7 store Stene bestaaende Steensætning, kaldet Røverstuen. Har formodentlig ogsaa været et Offersted.

Paa Matr. Nr. 16 a, Annexpræstegaarden:

1. Lidt S. for Kirken en større Gravhøi med Steensætning i Foden.

2. Lidt S. O. for denne en mindre Gravhøi.

3. S. V. for denne endnu en større do. og

4. Tvende mindre Gravhøie, kaldet Tvillinghøiene, lidt S. O. for den sidstnævnte.

Paa Matr. Nr. 1, Dahlgaard:

1. En mindre Gravhøi lidt N. for Boelhøiene.

2. En do. lidt N. O. for Boelhøiene.

II. Oplysninger om gamle Forhold.

Fra nogle lidt N. V. for Gravhøiene paa Dahlgaards Mark værende naturlige Høie, kaldet Strandhulsbakker, begynder et dybt Dalstrøg, som igjennem Dahl Skov gaaer mod N. O. heelt ned til Lavlandet, og Sagnet fortæller, at der „i gamle Dage“ skal have været Seilads op til Strandhulsbakker, ved hvilke skulde have været en Havn, og Terrainforholdene tale meget for, at dette ogsaa virkelig har været Tilfældet, medens Havet, som jeg har viist i min Beskrivelse af Gaardboe Sø, begrændsede Høilandet af Moesbjerg og Tolne Sogne.

Lidt S. O. for Tolne Kirke er en lille Dal, som kaldes Hovsig, hvilket tyder paa, at Kirken her, saaledes som i Reglen er Tilfældet, ogsaa har været opført ved, eller ialtfald i Nærheden af, Pladsen, hvor Stedets Hov har staaet. I Nærheden af Hovsigen er en anden Fordybning, kaldet Markedsdalen, hvilket Navn taler for, at Befolkningen ogsaa her, naar man har holdt Ting, som i Oldtiden skete paa de

samme Steder, hvor man dyrkede Guderne, har været talrigt samlet.

I Dværgetved By havde man, ligesom overalt i de større Landsbyer, i fordums Tid Byvedtægter 3: Bestemmelser for Byens Fællesanliggender, som for omtrent 70 Aar siden endnu bleve strængt overholdte. Det var saaledes en Bestemmelse, at f. Ex. Tørvegravning, Høslet og Kornhøst af samtlige Bymænd skulde begyndes paa een og samme Dag, som bestemtes af Grandfogden, der, naar han havde taget Beslutning om, at et Arbeide skulde paabegyndes, med Byhornet blæte Bymændene sammen og f. Ex. udraabte: „Imorgen begynde vi at slaae Hø!“ I Dværgetved skete disse Sammenkomster paa et gammelt, høit Dige, som endnu kaldes Volddiget og udgjør en Deel af en af Gaardenes Have-diger. Naar Sager skulde afgjøres, om hvilke der ikke havde Bestemmelse i Byvedtægterne, gik Grandfogden ligeledes op paa Volddiget og gjaldede i sit Horn til Grandstævne.

De Skader, som foraarsagedes af Byens Kreaturer, bleve noterede af en saakaldet „Knæpfoged“ ved at skjære en Hak 3: „Knæpping“ i en Kjæp eller Stok. De Bøder, som indkom for Forseelser mod Byvedtægterne, bleve bestandig drukne op, det vil sige, der blev indkjøbt Brændeviin¹⁾ for Pengene, som fortæredes af Bymændene i sluttede Selskaber, som i Reglen endte med Skænderi og Slagsmaal.

En i Byen endnu levende gammel Mand har fortalt, at han fra sine Drengaar kan erindre, at det engang kom til Slagsmaal imellem Knæpfogden og en anden af Bymændene som Følge af, at denne beskyldte hiin for at have givet ham for mange „Knæppinger“, og at Knæpfogden i dette Haandgemæng brækkede sit ene Been.

I Nærheden af det gamle Volddige var en stor, dyb Dam, hvis Vand afbenyttedes saavel til Mennesker som Kreaturer, og turde det i kulturhistorisk Henseende vist fortjene at omtales, at den Mand, som lavede den første Brønd i Dværgetved, hvilket skete for omtrent 150 Aar siden, blev udleet af de øvrige Bymænd som en Nar.

Navnet Dværgetved er sammensat af Dværge og Tved,

---

¹⁾ Før Opfindelsen af Brændeviin brugtes Øl, det saakaldte „Grandeøl“ (Graiøl).

og vise Terrainformerne ogsaa tydeligt, at Byen, som utvivlsomt er meget gammel, har været anlagt paa en Landspids, der oprindelig har været omgivet med Vand. Saadanne Landtunger bleve herpaa Egnen i fordum Tid benævnedes Tved, hvilket er oplyst af flere Sandemændsbreve angaaende Skjelsætning i det 16de Aarhundrede¹⁾.

I de fleste Huse fandtes i ældre Tider ved Siden af Kakkelovnen en Art Stol eller Sæde, dannet af Leer, ovenpaa hvilket var anbragt en flad Granitsteen. Dette haarde Sæde, hvis Oprindelse maa tilhøre meget fjerne Tider, benævnedes bestandig Pall, af det oldnr. pallr. Ogsaa naar Ordet brugtes i bestemt Form, sagde man Pall, f. Ex. „sæt dæ opaa Pall“. Paa dette Sæde sad i Reglen den gamle Kone eller Mand i Huset, og for omtrent 30 Aar siden fandtes endnu flere Pall i Tolne Sogn. Siden ombyttedes Stønpallen med en lille Bænk af Træ, som bestod af et Par i Leergulvet nedrammede smaa Pæle, hvorpaa anbragtes et af to Fjæl dannet Bræt.

Det var først for lidt over hundrede Aar siden, at de mere velhavende Bønder herpaa Egnen kunde begynde at ombytte de gamle Leer- og Muursteenskakkelovne med Jernbilæggerovne.

Af de saakaldte Kakkelovnsbækkener, lavede af tyndt Messingblik med ophævede Figurer, som i ældre Tider vare almindelige hos velhavende Bønder, findes endnu enkelte i Sognet. I det sidste Aarhundrede have disse Bækkener, af hvilke de større kunde være 1 Al. i hver Kant, været anbragte som Prydelse over Kakkelovnen, og bleve de idetmindste pudsede blanke til hver Høitid. Det kan ikke betvivles, at disse Bækkener ere meget ældre end Kakkelovne af Jern; men om de ogsaa have været anbragte over Kakkelovne af Leer, vides ikke. Flere af disse Bækkener forestille historiske Billeder af Bibelen, og har jeg saaledes seet 2, af hvilke det ene forestillede de i 4de Mosebog 13—23 omtalte 2 Speidere, Israeliterne sendte ind i Canaans Land. Stykket fremviser nemlig 2 Mænd, som imellem sig bære en stor Vindrue paa en Stang. Et andet Bækkener forestillede Syndefaldet.

Til at hensætte Kar og Potter i havde man i gammel

¹⁾ See ogsaa Ann. for nord. Oldkyndhd. og Hist. 1863 p. 260.

Tid en egen Art toetages Skabe, lavede af tykke Egetræesplanker. Dette Møbel, som i Reglen var anbragt i Storstuen og kaldtes „Kaibænk“, Kande-bænk, var ikke saa ualmindeligt for 50 Aar siden, og enkelte Exemplarer kunde findes endnu.

Skaarupgaard, som tilforn har været en fri Herregaard, er nu en upriviligeret Gaard, som i Midten af forrige Aarhundrede hørte under Leerbek Hovedgaard og havde da 22 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. Hartkorn og 3 Skpr. 1 Alb. Skovskyld. Denne Herregaard er oprettet af en Bondeby, der hed Skaarup, og som har ligget lidt Øst for Skaarupgaard, og skjønndt den saaledes forsvundne Byes Tiender paa den Maade faldt bort, vilde Eieren af Skaarupgaard dog, at Præsten, for at han, som der fortælles, ikke skulde bande ham, skulde have Tienden af Gaarden, hvilken ogsaa endnu svares med 4 til 5 Tdr. Korn af hvert Slags, hvorimod Konge- og Kirketienderne faldt bort af den nedlagte Byes Jorder.

Paa en til Skaarupgaard hørende Eng, som nu er opdyrket, fandtes, medens P. Møller for omtrent 20 Aar siden eiede Gaarden, endeel høie Tuer, som efter gamle Sagn skulle være Gravhøie over svenske Krigere, som i et Slag skulle være faldne der.

I et Tingsvidne, dateret 27de Juni 1580 paa et Sandemændstog angaaende Skjelsætning, eller ialtfald en Fornyelse af dette, imellem Tolne og Hørmestød Sogne, omtales Tolne og Volstrup Skove, som nu ere ødelagte. Volstrup Skove omtales i Matriculen af 1662 som tilhørende Nørre Elkjær.

Paa mange af de gamle Skovbakker i Tolne Sogn forekomme meget hyppigt nogle temmelig store Huller, som øiensynlig ere gravede, og har den vel oplyste Martin Pedersen i Gaarden Bakken fortalt mig, at disse Huller, som fra umindelige Tider have gaaet og endnu gaae under Benævnelsen „Rovlshvoller“, efter gamle Sagn skulle være gravede i de Tider, man ikke kjendte Brugen af Metallerne, for at fælde Træer, hvilket dengang iværksattes ved at grave et Hul ved Roden af Træet og derpaa forbrænde Rødderne af samme, og for Rigtigheden af denne Antagelse taler ogsaa det Factum, at der i alle „Rovlshvollerne“ findes Spor af Trækul.

I Tolne Kirke, som tilhører Rundbuestilen, er en aaben

Begravelse — efter D. Atlas med 13 Liig — hvori er bisat en tidligere Kier af Leerbek og Skaarupgaard ved Navn Erik Rodsteen, som var Landsdommer i Viborg, hvor han ogsaa døde, men skulde efter Sagnet have ønsket at hvile i denne Begravelse¹⁾).

Kirkeklokken, som kan antages at være et Par Aarhundreder yngre end Kirken, har følgende Inscription: „Sancte Bartholomæe ac alii sancti orate pro nobis. 1484.“

III. Sagn.

1. Paa Dværgetved Byes saakaldte Østermark, som i Oldtiden, og ganske vist ogsaa langt ind i Middelalderen, har udgjort den østlige Deel eller Spidsen af den foran omhandlede Tved, mod hvis Nordside Havet øiensynlig i hin Tid har skyllet, findes i en lige Linie liggende store Bakker, kaldet Ringsbjergene. Imellem to af disse Bakker, som ere temmelig steile mod Nord, skal efter Sagn have været en Havn, og benævnes denne Indsænkning endnu Ringsbjerg Havn. Den i min Beskrivelse af Gaardboe Sø meddeelte Oplysning om, at der for omtrent to Aarhundrede siden i Dværgetved Mose er bleven opgravet et Skibsanker, taler for, at dette Sagn har en historisk Grundvold.

2. Engang i gammel Tid, fortæller Sagnet, kom der nogle Dværgefolk til Manden i Gaarden Bakken og bad om, at han for Betaling vilde overlade dem sin Storstue en vis Aften til deri at afholde et Gilde. I Førstningen vilde Manden ikke indlade sig derpaa; men da de lovede at betale ham meget godt derfor, indvilgede han deri, hvilket han ikke fortrød; thi da han, Dagen efter at Dværgefolkene havde holdt Gilde om Natten, gik ind i Storstuen, fandt han til sin Overraskelse Bordet rigeligt besat med Sølvtøi, som de havde efterladt som Leie af Stuen, og fortælles der videre, at der for omtrent 50 Aar siden endnu fandtes flere Stykker af samme Sølvtøi i Bakken.

3. Til Tolne Bjerg er knyttet et af de almindelige Sagn

---

¹⁾ Se D. Atl. V S. 260. 362.

om Bryllupper hos Nisser eller Ellefolk. Et Guldkruus, som afbenyttedes ved disse Bryllupper, blev stadig opbevaret hos Konen i Vester Tolne; men det kunde ikke sees af Nogen, end ikke af Konen selv.

Forøvrigt med Hensyn til Sagn fra Tolne Sogn henvises til Prof S. Grundtvigs „Danske Folkeminder“ (1861) p. 142, 143, 144.

Nørretranders Sogn.

Meddeelt af S. Rebstrup.

En halv Fjerdingsvei Øst for Aalborg ligger Nørretranders Sogn. Det støder mod Nordvest og Nord til Liimfjorden, mod Øst til Romdrup Aa, med Syd til S. Tranders Sogn og mod Vest til Aalborg Eiendomme. Dets Størrelse er 396 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn med en Folkemængde af c. 1300 Mennesker i 64 Gaarde, 127 Huse og 273 Familier. Den største Deel af Markerne ere Muldjorder med Kalk-Underlag, den saakaldte „Bleeg“; en mindre Deel er sandmuldede, og den mindste Deel egentlig lette Jorder. I de betydelige Kjærjorder langs med Fjorden, der tilhøre Rørdal, Østersundby og Østeruttrup, er Underlaget Leer og Mergel, samt Kalk og kun pletviis sandblandet. Den østre Side med Aaen fra Fjorden er af samme Beskaffenhed, men forandres mod Syd til Tørvejord, hvormed kun N. Tranders By og dens Udflyttere ere tilstækkeligt forsynede. — De oprindelige Marker ere temmelig høie og danne Holme med udenom liggende Flader og indskærende Lavninger og Dale. Navnet Tranders er maaskee en Forvanskning af Tranter¹⁾,

¹⁾ Trant betegner i Almuesproget deels Holme i Terrainet, deels enkelte, spredte Steder: ude paa Tranten, eller han boer paa Tranten. Man siger ogsaa: han er paa trant eller traant, naar han søger paa udenoms Steder, med Haab om at finde.

der betyder Holme eller enkelte, spredte Steder. Enkelte Steder, som Vest om Sohngaardsholm og Bakkegaarden osv., og Øst om Østeruttrup ere Markkysterne, om man saa maa kalde dem, meget bratte og vise tydeligt, at de have været Strande. Mærkeligt er det, at der ikke findes et eneste Vandløb eller naturligt aabent Væld paa Sognets Grund; kun i Skjællet mellem Sohngaardsholms og Aalborgs Eien- domme i Bakkens Fod udspringer Blegkilde, der forsyner Aalborg med Vand; men desuagtet er der kun paa Høiderne enkelte dybe Brønde, hvor der kan være c. 50 Alen til Bund- vældet, medens den største Deel kun ere fra 5 til 20 Alen dybe.

Markjorderne dyrkes med Rug, Byg, mest toradet, Havre og Kartofler, enkeltviis Ærter, Hvede, Raps, Kaalrabi, Kunkelroe og Gulerødder. Kjørjorderne dyrkes med samme Vaarsædarter, og enkeltviis Vikker og Blandingssæd. Paa Markerne brækkes til Rug og i Kjærene til Byg. Mergel og konstig Gjødning anvendes kun enkeltviis. Flere Slags Kløver, Timothei, Reigræs og Fløielsgræs dyrkes til Græsning og Hø. Havedyrkning og Træplantning staae meget tilbage.

Paa Sognets Grund findes der et ikke ringe Antal større og mindre Gravhøie, nemlig 77, hvoraf 3 paa Lavlandet mod Fjorden og tæt indenfor Sognets sydvestlige Grændse en Samling af 5, der have Navn af „Femhøie“. Af Høiene ere 2 Langdysser, hvoraf en har Navn af Kæmpegraven; de øvrige have alle Rundformen. Det ikke lidet Antal Høie vidner om tidlig og talrig Beboelse og synes at hidrøre fra Steenalderen.

I Siden af en Høi, Vest for Ø. Sundby, var i sin Tid et lidet Væld, der havde Navn af „St. Hans Kilde“ og var et yndet Samlingssted for Spadserende fra Aalborg og Omegnen St. Hans Aften. En Mirakkeldoctor i Ø. S. benyttede Folks Godtroenhed til ved Vandets Kraft at udføre Mirakkelcure i forskjellige Retninger, hvorved han forskaffede sig ikke ringe Fordeel; der var endog her anbragt en Blok, hvori af de Besøgende henlægdes milde Gaver, hvoraf Sognets Fattigkasse erholdt aarlig ofte nogle Dalere, hvorom Communens Fattigprotocol endnu fra Stiftsprovst Schjerups Tid bærer Vidnesbyrd. Sagnet tilføier rigtignok, at Brøndforstanderen (Mirakkeldoctoren) Eftermiddagen før St. Hans Aften bar Hullet fuldt af Vand.

Nørre-Tranders Kirke.

(Af Lieutenant, Architect F. Uldall.)

Nørre-Tranders Kirke er meget høitliggende og tjener som Sømærke ved Seiladsen paa Liimfjorden. Allerede dens Ydre er paaafaldende, idet Længden er uforholdsmæssig stor imod Bredden, og ved en nøiere Betragtning viser den forskjellige eiendommelige Forhold, der vel kunne være en Beskrivelse værd. Kirken hører nemlig til en særlig, lille og mærkelig Gruppe¹⁾ af de jyske Qvadersteenskirker, der foruden de sædvanlig forekommende Partier, Langhuus og Chor, desuden ved førstnævntes vestl. Ende have en særskilt, ofte rigt udsmykket, Forhalle, der i Reglen er samtidig med den øvrige Kirkebygning, og gennem hvilken man i sin Tid kom ind i denne. Saaданne Forhaller have altsaa været benyttede paa lignende Maade som de langt senere Vaabenhuse, men medens disse sædvanlig uden al arkitektonisk Harmoni blot støde op mod den gamle Kirkes Muur, dannede hine et Hele med selve Kirkebygningen og vare ved deres Anordning og Udsmykning beregnede paa strax at vække en alvorfuld Stemning hos den Indtrædende.

Ydersiden af den oprindelige Kirkes Mure er her som ved de fleste af vore andre jyske Landsbykirker opført af tilhugne Granitqvadre, medens Indersiden er af raa Granit og Rummet mellem disse tvende Dele udfyldt med mindre Steen lagte i Kalk. Kirkens ældste Dele ere Langhuset, Choret og Chorrundingen (Absis). Det er, skjøndt vel sandsynligt, dog tvivlsomt, om Forhallen i dette Tilfælde er oprindelig; er den imidlertid ikke samtidig med den øvrige Kirke, maa den være tilbygget allerede i meget tidlig Tid, hvilket dens romanske Stil, som den har tilfælles med den øv-

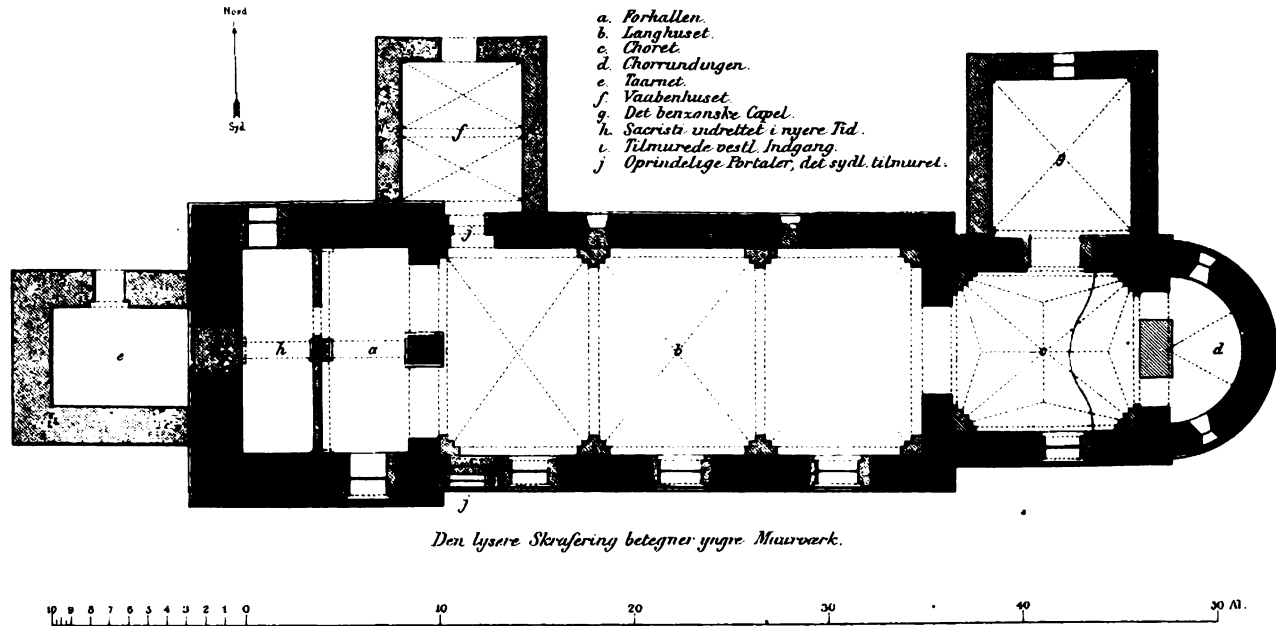
---

¹⁾ Til den nævnte Gruppe høre, blandt andre, følgende Kirker: Beistrup i Øster-Han-Herred, hvis Forhalle har mest Lighed med Nørre-tranders, Bjerring i Middelsom Herred, Hvilsom i Rinds Herred, Hee i Hind Herred, Glenstrup i Nørhald Herred og Hem i Onsild Herred, af hvilke dog den sidstnævnte har tabt meget af sin oprindelige Character ved Ombygning. Ved endeel andre Kirker her i Jylland finder man svagere Spor af oprindelige Forhaller, og saafremt der bliver levnet Meddelelsen Tid dertil, kunde han ønske engang at gjøre den hele mærkelige Gruppe Kirker til Gjenstand for en særskilt udførligere Afhandling andetsteds.

rige Bygning, noksom udviser. Efter Stilen at dømme synes Kirken at være bygget i det 12te Aarhundrede. De langt yngre Tilbygninger, som væsentlig ere opførte af Muursteen, ere Taarnet mod Vest, der er bygget foran Forhallen, Vaabenhuset ved Langhusets Nordside og et Capel for Ejerne af Sohngaardsholm ved samme Side af Choret. Tænke vi os samtlige Tilbygninger borte, og staae vi vest for Forhallen, komme vi gennem en lille, firkantet og ganske simpel, senere tilmuret. Dør ind i denne og befinde os da i et $8\frac{1}{2}$ Al. langt og $10\frac{1}{2}$ Al. bredt firkantet Rum, i hvis Midte staaer en fortrinlig tilhugget $4\frac{1}{2}$ Al. høi Granitsøile, der tjener som Støttepunkt for de 4 Rundbuer, som atter bære Forhallens 4 Kuppelhvelvinger, der have en Høide af 8 Al. over Gulvet. Mod Øst aabne et Par brede Qvadersteensbuer sig ind imod Langhuset og danne Adgangen til dette. Disse hvile i Midten paa en svær, firkantet Pille og støtte sig mod mindre Piller ved Ydermurene. Langhuset har en indv. Længde af 25 Al. og en Brede af $10\frac{1}{2}$ Al., og umiddelbart ved sammes vestl. Ende findes paa den nordl. og sydl. Facade de oprindelige, smukt dannede og karakteristiske Portaler¹⁾, hvoraf det nordl. endnu benyttes, medens det sydl. er tilmuret. Vi maa tænke os Langhuset med et fladt Bjælkeloft og med tvende smaa rundbuede Vinduer, hvoraf de mod Nord endnu sees tilmurede, paa hver Side, og vi ville forstaae, at det kun var et meget sparsomt Lys, der fandtes i det ret betydelige Rum, som indesluttedes af de tykke Mure. Forhallen synes at have faaet sit Lys gennem 1 eller et Par lignende Vinduer; men Sporene heraf ere ganske udslettede. Fra Langhuset træde vi ind i Choret gennem Chorbuuen, der endnu har bevaret sin oprindelige Charakter, og som bæres af profilerede Gesimssteen. Choret, hvis indv. Længde er $9\frac{1}{2}$ Al., og Br. 8 Al., har oprindelig ogsaa havt fladt Bjælkeloft og formodentlig paa hver Side 1 lille Vin-

¹⁾ Disse have paa hver Side een Søile, hvis Capitæl er prydet med romansk Løvværk. Paa Capitælerne af det nordl. Portal findes desuden omkring Løvværket udhugget en Perlerad, hvilket er et i de jyske Granitkirker temmelig sjelden forekommende Motiv. Tympanum (den halvrunde Overligger) af det sydl. Portal er forsynet med et Kors, medens den tilsvarende nordl. er glat. Sidstnævnte er overkalket og burde renses.

PLAN AF NØRRE TRANDERS KIRKE VED AALBORG.

due, hvis Spor nu ere ganske forsvundne. Mod Øst slutter Absis sig til Choret. Dens Plan er næsten Halvcirkel, idet den indv. Længde fra Øst til Vest er $3\frac{1}{2}$ Al. og Bredden fra Nord til Syd $7\frac{1}{2}$ Al. I dette Parti af Kirken havde Høialteret sin Plads, hvilket sikkert har staaet i et langt mere passende Forhold til Omgivelserne end den nuværende store Altertavle fra Renaissancetiden, og som oprindeligt fik sit Lys fra 2 (eller vel rettere 3) smaa Vinduer i Chorrundings Muur. Absis er vel nu som forhen dækket af en Halvkuppelhvælving; men denne sees let ikke at være den oprindelige. For at faae et nogenlunde fuldstændigt Billede af den gamle Kirke, maa vi bemærke, at Forhallen ogsaa udvendig viser sig som et særligt fremtrædende Parti af Kirken, idet dens Ydermure paa begge Sider springe c. 15" frem foran Langhusets Mure, medens deres Høide dog ikke er større end sidstnævntes. og Høiden af Forhallens Tag som Følge deraf kun lidet større end Langhusets, idet Tagvinklerne ere de samme. Det er imidlertid ikke alene herved, at Forhallen udmærker sig; thi medens Langhuus og Chor kun have et enkelt Sokkelskifte med Skraakant, prydes den og Chorrundingen af en Dobbeltsoffel, hvis øverste Skifte er forsynet med Profil, dog paa forskjellig Maade. Høist paafaldende er den meget betydelige Tykkelse af Forhallens Mure i Forhold til Kirkens øvrige Mure. Medens disse ere 1 Al. 15" tykke, vexe hine fra 2 Al 3" til $2\frac{1}{2}$ Al., og Tanken ledes derved naturligt hen paa Muligheden af, at Forhallen oprindeligt kan have baaren et Taarn¹⁾, skjøndt nu ingen Spor findes af et saadant, kun at Skillemuren mellem Forhallen og Langhuset er raat afbrudt lidt over Støttepunktet for førstnævntes Kuppelhvælvinger. Hvis Forhallen virkelig her har dannet Fundament for et Taarn, maa Opgangen til dette have ligget udvendigt.

Den første betydelige Forandring, som den her beskrevne oprindelige Kirkebygning er undergaaet, er rimeligviis Ind-

---

¹⁾ I Beistrup Kirke findes i Forhallens nordvestl. Hjørne en Qvadersteens Vindeltrappe, der tydelig nok er samtidig med denne og som har ført op til et stort, særligt Rum af ukjendt Brug ovenover samme eller mulig til et med Forhallen samtidigt eller kun lidet yngre Taarn. Hee Kirke har bibeholdt betydelige Rester af et Taarn, der hviler over Forhallen og er samtidigt med denne.

bygningen af de spidsbuede Hvælvinger, af hvilke Langhuset har 3 og Choret 1, en saakaldet Stjernehvælving, der i Form adskiller sig noget fra de førnævnte. Høiden af disse er omtrent 9 Al., medens Høiden af Chorets Hvælving kun udgjør $8\frac{1}{2}$ over sammes Gulvflade, som dog ligger $\frac{1}{2}$ Al. høiere end Langhusets Gulv. Snart derefter, mulig endog samtidig, ere vel Taarnet og Vaabenhuset tilbyggede, hvilket sidste mod Sædvane er forsynet med tvende, lavtspændte, spidsbuede Hvælvinger.

Taarnets nederste Parti henviser ogsaa til den senere Gothik, skjøndt der i dets nuværende Tilstand ikke kan være megen Tale om Stil. Dets Hvælving er i sin Tid nedfalden eller nedbrudt, ialfald sees det tydeligt, at en saadan idetmindste har været paatænkt, og det benyttes nu kun til Materialhuus. Efter et Sagn skal Taarnet, som nu er $29\frac{1}{2}$ Al. høit, i sin Tid have været en Trediedeel høiere, og i den Anledning skal der have været holdt et Møde i Kirken paa Grund af Strid om dets Høide og Betydning som Sømærke. Mulig Sagnet kan tale om et gammelt Taarn over Forhallen; thi at det nuværende skulde have været saa meget høiere, forekommer Meddeleren noget usandsynligt. Den gamle Klokke havde følgende Indskrift:

„Alfa et o deus et homo o rex glorie

Christe veni cum pace amen. — anno dei — mdxxi“.

Mulig kunde det vel være, at dette Aarstal just betegnede Tiden for det nuværende Taarns Opførelse; men det er selvfølgelig kun en Gisning. Den nævnte Klokke, som veiede 915 Pd., skal tilligemed en større være bestilt til Frue Kirke i Aalborg; men da den havde en Sprække fra Støbningen, blev den kasseret der og solgt til Nørre-Tranders Kirke, hvor den benyttedes, indtil den i 1841 var heelt ubrugelig. Den nye Klokke har sidstnævnte Aarstal¹⁾. Paa den vestl. Taarnside findes Aarstallet 1765 og paa den sydl. 1778 med Bogstaverne J. B. og F. S. W. (Johannes Benzon og Frederica Sophia With) hvilket vistnok kun angiver Tiden for Udbedringer

Den væsentligste Forandring derefter synes at have været ved Reformationen Udvidelsen af de smaa oprindelige

¹⁾ Beskrivelsen af Klokken og enkelte andre Ting er Meddeleren velvilligen ydet af Forfatteren til „Nørre-Tranders Sog“.

Vinduer paa Syds., hvilke i sin Tid have havt Granitindfatninger ligesom paa Nords.; dernæst tilbyggedes det saakaldte benzonske Capel ved den nordlige Side af Choret, idet sidstnævntes Muur gjennebrødes for at danne Indgang dertil¹⁾. I den nyere Tid ere Vinduerne paa Syds. anden Gang forandrede og udvidede, navnlig i 1842--44; de ere nu meget store og give rigt Lys, men man maa beklage, at deres Spidsbue-Charakter aldeles ikke passer i den gamle romanske Kirke. Endelig foretoges i 1858 paa Tiendeeiernes Bekostning en Istandsættelse af Kirkens Inventarium, som bestod i Fornyelse af Knælefald, Stolestader, Flisegulv og Pulpitur i Langhusets vestl. Ende samt Maling af Altertavle og Prædikestol²⁾. Samtidig anbragtes et nyt Vindue paa Syds. af Forhallen. Fra den nyeste Tid skriver sig endelig ogsaa det Skillerum, som man har opført fra Nord til Syd tværs over Forhallen for at afdele dennes vestl. Halvdeel til Skriftestol. Naar man seer hen til den arkitektoniske Betydning af denne prægtige og sjeldne Forhalle, kan det ikke noksom beklages, at den oprindelig fritstaaende, smukke Granit søile nu er halvt skjult af Skillemuren, og at Totalindtrykket af Forhallen ved sidstnævnte er fuldstændig forstyrret. Samtidig med at man paaskjønner, at Tiendeeierne ved Istandsættelsen i 1858 have anvendt ikke liden Bekostning paa at give denne Kirkes Indre en bedre Udstyrelse, end man sædvanlig finder, turde man vel haabe, at den derved viste gode Villie ikke vil fornægte sig, naar nu, da Interessen for Bevaringen af vore kirkelige Mindesmærker er gaaet et godt Skridt fremad, Talen mulig i Fremtiden kunde blive om Tid efter anden, naar Leilighed dertil gives, at udføre saadanne Arbejder, der ved Siden af deres virkelige praktiske

1) Hvornaar Capellet oprindelig er opført, lader sig neppe oplyse, men hos Hofman, 3die Bind, Side 558, findes Etatsraad Johannes Benzons Fundats af 8de April 1766, hvori han gjør vitterligt, at han „haver oven over det Sal. Johan Sohn, forhen Eyere af Sohngaardsholm, d. 10de Juni 1687, af Friherinde Lindenou skjødte Begravelse-Sted under Jorden, i Capellet paa den nordre Side i Choret i Nørre-Tranders Kirke, hvori findes Johan Sohns og Hustrues, samt en af mine Systres Liig-Kister, ladet i bemeldte Capell oven Jorden indrettet et Begravelse-Sted for mig, min Hustru, Børn, og deres Descendenter“ o. s. v.

2) En Indskrift paa den firkantede Pille ved Forhallen fortæller herom.

Nytte bragte Bygningen tilbage til sin oprindelige Stil¹⁾. Først da vilde Kirken som Mindesmærke ret faae Betydning og blive dobbelt seeværdig.

Om Kirkens Inventarium er ei meget at sige. Altertavlen er, som før nævnt, i Renaissancestil, men kun temmelig daarligt Billedskjærerarbeide. Ifølge Pont. „Danske Atlas“ skulde den være bekostet af Conferentsraad Johannes Benzon til Sohngaardsholm (f. 1712 † 1784) og Hustru²⁾; men dette kan neppe have sin Rigtighed, og de have formodentlig kun istandsat den samt forsynet den med deres Vaabener, der dog i senere Tid ere borttagne. Prædikestolen, som er i en Art Roccocostil og med slet skaarne Figurer af Christus og Evangelisterne, kan snarere være bekostet af de Ovennævnte, hvilket ogsaa meddeles hos Pont., ligesom disse ogsaa skjænkede et Pulpitur³⁾ og „et nyt Chor med Orgelværk“⁴⁾. Ved et nyt Chor forstaaes udentvivl et gammelt Pulpitur, som strakte sig tværs over Langhusets vestlige Ende og gennem Størstedelen af Forhallen, idet det tildeels skjulte dennes smukke Former, mørkede meget og vistnok saaledes kun kan have havt et meget tvivlsomt Værd. Den gamle Granitdøbefont tør vel antages at være samtidig med Kirken, skjøndt dens Charakter, i hvor simpel den

1) Meddelelsen har tænkt sig følgende Hovedtræk i en saadan grundig Istandættelse, der selvfølgelig kun burde udføres efter en af Ministeriet approberet Plan og under sagkyndig Ledelse: Indretning af det nuværende Taarne nederste Deel til Vaabenhuus, Aabning af den ovennævnte vestl. Indgang til Forhallen, Nedbrydning af Skille-muren i denne, Rensning af Søilen, Pillerne og Buerne, Indretning af det nuværende Vaabenhuus til Skriftestol og endelig Fornyelse af Vinduerne med Granitindfatninger og i deres oprindelige Stil. Paa denne Maade vilde denne Kirkebygnings største Pryd, Forhallen, atter blive gjengivet til sin første Bestemmelse, og medens man nu kun har en meget lille og mørk Skriftestol, vilde man let og uden stor Bekostning kunne omdanne Vaabenhuset til et langt rummeligere, lysere og smukkere Opholdssted for Skriftebørnene.

2) Om disse senere Mere.

3) Findes endnu paa Langhusets Nordside og tilhører Eierens af Sohngaardsholm.

4) Orglet, som borttoges i Begyndelsen af dette Aarh., skal efter Sigende være flyttet til en Kirke i Nærheden af Horsens. Pulpituret, hvorpaa det stod, og hvis vestl. Deel benyttedes til Materialiers Opbevaring, nedbrødes i 1858 og erstattedes af et nyt, der dog heldigvis ikke strakte sig ind i Forhallen.

end er og uden billedlige Fremstillinger, er endeel forskellig fra dem, der sædvanlig findes i disse Egne af Jylland. Mærkelig nok minder den ved sin Form om Døbefonten i flere af de bornholmske Cementsteenskirker.

I Kjælderne under det benzonske Capel hvile, som før nævnt, Johan Sohn til Sohngaardsholm † 1690 med Hustru „hans af Verden kedsommelige Matrone“, Anna Muhle, f. 1604 † 1687¹⁾.

I Capellet over Jorden hvile Følgende:

- 1) Hr. Johan Albrecht de With, Etatsraad, Stiftamtmand over Viborg Stift, f. 1683 † 1754²⁾ med
- 2) Hustru, Fru Catharine Ernestine von Hausmann f. 1694 † 1760, Datter af Geheimeraad, Generallieutn. Casper Hermann von Hausmann,
- 3) Hr. Christian de Braem, Conferentsraad, Landsdommer i Jylland, f. 1683 † 1752, der var gift 3 Gange, nemlig 1ste Gang 1707 med Albrecht de Guldensparres Datter, Edele Elisabeth de Guldensparre † 1717, 2den Gang 1723 med Admiral Henrick von Spans Datter, Charlotte Amalie von Span † 1729 og 3die Gang 1749 med Johan Albrecht Withs Datter, Caspare Hermine With † 1804,
- 4) Sidstnævntes 3die Hustru,
- 5) Hr. Johannes Benzon, Conferentsraad, Eier af Sohngaardsholm, født 1712 † 1784, Søn af Commerceraad Hans Benzon til Sohngaardsholm, Buderupholm, Vesterlodegaard og Juelingelund og Fru Elsebeth de Lasson; gift 1742 med Frøken Friderica Sophie de With,
- 6) Sidstnævntes Hustru, Fru Friderica Sophie de With f. 1722 † 1784³⁾, Datter af Johan Albrecht de With og Fru Catharine Ernestine de Hausmann,
- 7) Frøken Elisabeth Benzon f. 1692 † 1710, Datter af Commerceraad Hans Benzon.

Desuden findes i Capellet 7 smaa Kister med Liig af Johannes Benzons og Hustrues Børn.

Paa Choret's nordl. Muur er et Epitaphium, som Sidstnævnte i 1755 have ladet opsætte for sig selv og Familie.

¹⁾ Efter Hofmans Fundatser og Besterne af en i Jernblik udbugget Indskriftplade, hvor af Navnet nu kun læses: Anna . . VHLÉE. Kisterne ere iøvrigt nu i en meget daarlig Tilstand.

²⁾ Efter Hofmans Fundatser, da Indskriftpladerne mangle.

Et andet Epitaphium findes paa Langhusets Nords, nemlig over Kammerraad, Amtsforvalter Tycho Thomsen f. 1662 † 1737 og Hustru, Gesche Blum f. 1665 † 1736, der hvile i en til-muret Hvælving nedenunder Epitaphiet.

Nørretranders By ligger lidt østen for Kirken, terrassefor-mig ad Nordsiden af en høi Bakke. — Den bestaaer af 21 Gaarde med Udflytterne: Tornhøi, Lundsteen og Tranholm, af Hartkorn een paa 10 Skpr. og Resten fra 4 til 6½ Td., og 24 Huse deels med, deels uden Hartkorn, samt Skolen, et Fattighuus, en Mølle og et Bageri. — Skolen er i sin Tid bygget og funderet af Godseieren paa Sohngaardsholm og tillagt Jord ved Byens Udskiftning.

I Markskjællet, omtrent midt imellem N. Tranders og Ø. Uttrup Marker, laae forhen en høi Banke i Ø. og V., som kaldes Mjel og bestod af Flyvesand, og som deels er bortblæst, deels bortført som Gulv- og Muursand. I Mjel spøjte det fordem, idet der ofte om Aftenen saaes og hørtes en rask spindende Qvinde, der til sine Tider blev til en graa Kat. — Nu er der ikke andet tilbage af Sagnet eller Spøgeriet, end at man sommetider spørger Een, som om Aftenen er gaaet igjennem Mjel, om den ikke saae „Mjel Kat“.

Øst for Nørretranders ligger paa Marken 2 Gaarde, Vil-liamsgaardene, af Hartkorn c. 8½ Td., der i sin Tid ere ud-flyttede fra N. Tranders By. Uagtet de ligge inde i Sognet, høre de dog til Søndertranders Sogn og ere i sin Tid af Sohngaardsholms Eier, som da tillige eiede Byerne N. & S. Tranders, henlagte til S. Tranders Sogn, fordi han derfra lagde 2 Gaardes Jorder ind under Hovedgaarden.

Østeruttrup By ligger i en Dal Nordost for N. Tranders, en god Fjerdingsvei fra Fjorden. At Fjorden forhen har gaaet ind i Dalen, hvor Byen ligger, spores tydeligt, baade i en Gade-Dam og andre Steder, af Østers- og Musling-Skal-ler, som findes i Jorden. — Byen bestaaer af 19 Gaarde af forskjellig Størrelse, fra c. 2 til 11 Tdr. Hartkorn, og 46 Huse foruden en Skole, oprettet 1824, og et Fattighuus. Af Husene ere 5 flyttede ud paa Marken (de kaldes Stakkels-hede og Væderholm); og en Deel af dem have større og mindre Jordtilliggende, men den største Deel Intet. For en-deel Aar tilbage dreves lidt Sildefiskeri i Fjorden med Ned-

garn; men nu drives kun om Sommeren Aalefiskeri med Glibe, meest af Fruentimmer.

Mellem Ø. Uttrup og Vensyssel er Færgefart over Fjorden ved Laden i Vesterhassing Sogn, men det er privat og blot for gaaende Personer.

I Bakken Øst og Nord for Byen skal der i ældre Tid have boet Dværge, og en gl. Mand, der for faa Aar siden døde, fortalte, at han oftere havde seet dem med rød Hue paa boltre og lege paa og ned ad Siden af Bakken, og at man ofte inde i Bakken hørte et dumpt Stød eller Slag, der hidrørte fra, at Dværgene sloge deres med Guld fyldte Kister i Laas. Til sine Tider i klart Solskins Veir saa man Dværgene at sole deres Kostbarheder udenpaa Bakken, og engang fandt en Mand, som kom forbi, en Skaadde (et Redskab til at stikke Brød ind i Ovnen med, naar man bager), som var itubrukket; denne tog han med hjem og gjorde den istand, og bragte den siden hen til Bakken igjen, hvor han havde fundet den. Kort efter kom han atter der forbi, og da var Skaadden borte; men paa Stedet laae et deiligt nybagt fiint Brød tilligemed nogle Stykker Kul. Begge Dele tog han med sig hjem, og Brødet spiste han og Husets Folk; men da Konen siden saae Kullene, som Manden havde slængt i Kjøkkenet, vare de forvandlede til smukke og vægtige Guldmønter.

Østersundby ligger c. $\frac{1}{8}$ Miil Nordvest for N. Tranders i en liden Dalkløft, opad Øst- og Sydsiden af en Bakke, der paa Toppen har 3 Gravhøie. Byen bestaaer nu kun af 15 Gaarde, hvoraf dog 3, Skjøngaard 1 og Henedal 2, ere udflyttede; Henedal ligger Nord for Byen, „henne i Dalen“, og Skjøngaard (Nymark) vesten for Byen. Gaardene have mellem c. 4 og $7\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn. I Byen er der 25 Huse, foruden Fattighuset, hvoraf kun Faa have lidt Jordtilligende, men Størstedelen næsten intet.

Sagnet fortæller, at der paa Byens Marker i ældre Tid hørtes og saaes ofte en Person vandre ad Markskjællene, raslende med Lænke eller Kjæde og raabe: „Her er Reb og ret Skjæl“, og dette skulde være Landmaaleren, der i sin Tid havde afsat Skjællene og udskiftet Markerne, ved hvilken Leilighed man meente, han ved Bestikkelse var afveget fra en retfærdig Udførelse af sine Forretninger.

Langs vestre Side af Sagnet ligger en Række af større

og mindre Gaarde, 10 i Tallet, med Hartkorn fra c. 1 til ca. 39 Tdr., samt 30 Huse, hvoraf omtrent Halvparten er uden Hartkorn. Af Gaardene nævnes

Rørdal, der ligger norderst i Rækken. Den har c. 26 Tdr. Hartkorn, er oprindelig en Afbyggergaard fra Sohngaardsholm med endeel tilkjøbte Jorder fra Ø. Sundby og var tidligere kaldet Ferdinandinesdal. Paa det nordøstre Hjørne af dens oprindelige Mark, der dauner en Holm med temmelig bratte Skrænter, omgiven mod Øst og Syd af Dybdal og iøvrigt med brat Affald til Lavlandet mod Fjorden, laae forhen Ruinerne af en Borg, der havde været omgiven med Grave og Volde. Sagnet fortæller, at Rørdal ved en Tunnel under Fjorden skal have staaet i Forbindelse med det c. $\frac{1}{4}$ Miil vestenfor paa den anden Side af Fjorden liggende Stigsborg. Indtil Midten af indeværende Aarhundrede henlaae Rørdals Ruiner kjendelige; da blev Høien i Midten, hvorpaa Borgen havde staaet, gennemgravet, og Kjælderen der var 15 Alen paa hver af de 4 Sider, indeholdt endeel store røde Muursteen, men intet Spor af den i Sagnet omtalte Tunnel. Lidt østfor Ruinerne udenfor Volden laae et Huus, der havde Navn af Slottet, og hvis Beboer, en gl. Bonde, ofte i Spøg kaldtes Slotsherren. Nu ere Ruinerne og Alt sløifet og Pladsen dyrket. Norden for samme er en lav Banke, hvor der sandsynlig har været en Kjøkkenmødding. Dybdal, som mod Øst og Syd omgiver Holmen, hvorpaa det gl. Rørdal har ligget, og som skal være bekjendt i botanisk Henseende, er mærkelig ved sin bratte Dybde (ca. 30—40 Alen) og Regelmæssighed; i Bunden af samme blev 1836 gjort et Fund af forskjellige Sølv-sager, som ituhuggede Ringe, Mønter o. s. v., hvilket Fund er beskrevet i Annaler for nord. Oldkynd. 1842—3, S. 141 ff. — Paa Høidedraget eller Holmen mellem Dybdal og Lavlandet mod Fjorden findes Spor af 3 Gravhøie, foruden en Langdysse, der har Navn af Kjæmpegraven. — Dalen og Lavlandet have uidentivl i sin Tid staaet under Vand fra Fjorden, og Høiderne været skovklædte.

Skjøngaard eller Nymark er Udflyttersgaard fra Ø. Sundby og der anført. *Altona* er et lille Sted med Jorder fra Ø. Sundby.

Bakkegaarden, hvis Jorder ere sammenlagte Parceller (c. 8 Tdr. Hartk.) fra Ø. Sundby, ligger i en Afsats paa

Gjøngebjerg, som med sine Gravhøie og Signaler paa Toppen rager høit op over Fjorden.

Tornsted, en lille Gaard af Ø. Sundby Udmark, med Have-Anlæg og Træplantning.

Veigaard, af N. Tranders og Ø. Sundby Udmarker, har over 12 Tdr. Hartkorn, og ligger i Sammenløbet af Hadsund og Egense Landevei med sin kjønne Have og Plantninger. — I de omliggende Huse boe flere Haandværkere, som Bager, Møller, Smed, Slagtere, Sadelmager, Karethmager, o. s. v.

Leiberg, frasolgt Veigaard med c. 1 Td. Hartk.

Mariendal og *Petersborg* ere ogsaa Avlsgaarde med c. 5½ og 8 Tdr. Hartkorn af Sohngaardsholms Jorder og have ligeledes Haver og Træplantninger.

Sohngaardsholm, med henved 39 Tdr. Hartkorn, ligger i en Dalkløft paa en meget høi Bakke, tildeels omgiven af Have- og Træplantninger. Den kaldtes før Filsted Ladegaard og har af Hollænderen Sohn 1683 faaet Navnet Sohngaardsholm. — Ved Foden af den høie Kridtbakke, hvorpaa Gaarden ligger, udspringer Blegkilde, senere kaldet Carolinekilde, hvor der er Vandværk til Aalborgs Forsyning. Her er et lille Kalkværk og en Restauration for Aalborgenserne, der besøge Carolinelund.

Syddligst ligger *Frydendal* med c. 3½ Tdr. Hartk. af Sohngaardsholms Eiendomme, omgiven af en Have, og vestenfor *Godthaab*, af Sohngaardsholms Jorder, et lille Avlsted med stort Teglværk ved Aaen.

Sohngaardsholm har Forpligtelse til at vedligeholde det benzonske Begravelses Kapel ved Kirken, samt til at svare en aarlig Godtgjørelse til Præst og Degn: den sidste 1 Rd. for at rense, afstøve og ordentligholde Kapellets Indre, og den første 2 Rd. for at eftersee, om saadant skeer; dog er senere til Kapellet af Frue Braem legeret et Legat, hvis Renter komme Gaardens Eier tilgode. — Bemeldte Frue Braem har tilligemed Thyco Thomsen stiftet Legater til Sognets Skolevæsen og Kirkebyens Lærer. Fra Sohngaardsholm ydes et Bidrag til en Organists Løn; men ved Orgelets Borttagelse af Kirken 1818 er Bidraget deelt imellem N. Tranders og Ø. Uttrups Skolers Lærere til deres Løns Forbedring. Fra Blytagets Borttagelse af Kirken har Sognets Skolevæsen en liden Indtægt af sammes Overskud. Af en Kammerraad Justesen i Ø. Uttrup er i sin Tid stiftet et Legat

til Sognets Fattigvæsen, oprindelig 100 Slettedaler, der ved Statsbankerotten 1813 omskrevet til 9 Rdlr. 4 Mk., hvoraf Communen oppebærer Rente.

Hvad der kan siges om gamle Skikke, Vedtægter og Overtro andre Steder, kan ogsaa siges her, skjøndt meget er forandret, og mangt afslibes efterhaanden, som Oplysning og Dannelse lidt efter lidt skrider fremad.

I forrige Tider brugtes store Gilder ved Bryllupper, Barsler og Begravelser, der almindeligt varede i tre fulde Dage og bestod ofte af over 100 Personer. Et Par Dage før Gildet bragtes fra hver indbudne Familie „Fon“ o: Foræringer, bestaaende af Æg, Smør, Faarelaar, Kjød- og Rullepølse, samt levende Høns eller Ænder. Naar Gjæsterne samledes i Gildehuset, opvartedes med skaaren Smørrebrød med Ost, Pølse og Kjød paa, med behørig Snapse, i Sølvstobe, der gik fra Mund til Mund, og varmt Godtøl i store Kruse og Kovse med en „Pind“ (Brændeviin) i samt en Klat Smør. Naar Brudeskaren kjørte til og fra Kirke, var en Flok Ryttere foran, og paa Vognene kjørte Bruden forrest til Kirke og derefter Brudgommen; men fra Kirken kjørte Brudgommen paa første Vogn. Brudens Hovedsmykke var for en ung Pige Blomsterkrands, for en Enke sort Fløiels Hue, hos Velhavende med Guldgalon, for en falden Pige hvid, slet Kappe med Snip for Panden. Paa Touren til og fra Kirke, saavel som under Spisningen i Brudehuset affyredes Geværskud af Naboer og Venner. I Gildegaarden stod Huustaderen og Skaffer med Brændeviinsflaske og Ølkruse og tracterede Gjæsterne endog før de stode af Heste og Vogne; ligeledes skulde, naar nogen Gæst siden forlod Gildehuset, en „Slukefter“ tillivs, naar man kom paa Sædet, medens Spillemanden stemte op, baade naar man kom og reiste. Efterat have været i Kirke, og Gjæsterne vare hjemkomne, deels i Gildehuset deels i deres Hjem, blev ved et Bud alle Gjæster indbudne til Spisning, og naar de kom og vare blevne anbragte ved Bordene, aabnedes Maaltidet med en Bid Smørrebrød, Snapse og Øl — Bordet var dækket med Dug, Tallerkener, Træ- og Hornskeer, og forøvrigt benyttedes tildeels den „femgredede Gaffel“ og en Foldekniv fra Lommen. Suppen med Meelboller, Rødder og Kjødstykker bragtes paa Bordet i Fade, og derpaa læste Degnen en kort Bøn og indbød Enhver til at lade Maden smage sig,

hvorpaa Maaltidet begyndte med Skee, Fingre og medbragt Kniv. Naar Suppen og Kjødet med Salt til var nydt, var der et lidet Pusterum, medens Fade og Tallerkener borttoges, der af Mandfolkene udfyldtes med en Pibe Tobak. — Under Spisningen holdt Opvartningspigerne bestandig Fadene ligesaa fulde, som da Spisningen begyndte. Nu kom rene Tallerkener atter paa Bordet, og Bergfisk paa flade Fade med smeltet Smør i en Underkop ovenpaa Fiskefadet, hvortil Enhver langede med Fingrene ved Hjælp af Lommekniven. — Derefter kom tredie og sidste Ret, nemlig Sødgrød (senere Risengrød) med Smør i, og Øl i Skaaler, eller om Sommeren kogt Faaremilk med Grille (3: Skind) paa. Under Maaltidet eftersaa Skafferne stedse Gjæsterne med Brændeviin og Øl ved enhver Ret. Naar Enhver havde lagt sin Skee efter Grøden, læste Degnen atter en kort Bøn og afsang i Forening med Gjæsterne et Par Psalmevers, valgte til Anledningen, og sluttelig takkede han paa Husets Vegne Gjæsterne for deres Nærværelse og bad dem blive og fornøje sig med Spil og Dands, Mad og Drikke og søge deres Plads og Sæde næste Dag i Huset og ved Bordet ligesom i Dag.

Naar Bordene vare afdækkede, og Stuen ryddet, begyndte Dandsen til en Violin, først af Brudeparret, Brudeførerne og Brudepigerne, og siden almindeligt af alle Gjæsterne efter Behag. Enhver dandsende Mandsperson maatte om muligt yde sin første Tribut i Lauget ved at give Brud, Brudeqvinder og Brudepiger en „Svingom“, før han dandsede med Andre; ja selv gamle Mænd maatte efterhaanden med at trippe en „Menuet“ eller „Totour“ idetmindste med Bruden. Under Dandsen og fremdeles opvartedes med Brændeviin og Øl, og de, der ikke deeltog i Dandsen, forsløg Tiden med et Slag Kort (Bruus, Styrvolt, Polskpas, Hanrei, osv., — meget sjældent om Penge) og Passiaren. — Ud paa Natten, før Gjæsterne begyndte at tage hjem, dækkedes atter Bordet udenfor Dandsestuen, hvor der opvartedes med „Gammelmad“, der bestod af kogt, koldt Saltmad, Flesk, Kjød og Pølse med Sennop, fint Brød, Øl og Snapse af de omvandrende Sølvstobe; og derefter „god Nat og Tak“. — Dagen efter henad Formiddagen bødes til „Gammelmads“ Frokost og dertil varmt Øl med „Pind og Smør“, og siden hengik Dagen med Dands, Kortspil, Middags- og Aften Spisning og Passiaren som første Dag. — Den tredie Dag gik

ligesom Andendagen, dog blev undertiden Beværtningen den Dag kun „Gammelmads“ Frokosten. Uagtet den idelige Omvænden af Brændeviins Stobene og Godtøls Krusene, baade ved Bordene under Maaltiderne og ellers, var det dog meget sjældent at see en beskjenket Mand i sligt Laug.

Efter Middags Spisningen første Dag blev en lille Flok af Opvartningspiger osv. udsendt i Byen med en god Portion af hvert Slags Mad, samt Øl og Brød til enhver fattig Familie, stor og liden, enhver Gammel og Svag, samt til ethvert af Gjæsternes Huse, hvor der var Nogen, som ikke var med ved Gildet. — Andendags Formiddag før Frokosttid mødte i Gildehuset alle Omegnens gangføre, tiggende Fattige, hvor enhver bespistes med Mad- og Drikke-Varer og desuden fik deres Kurv eller Pose forsynet med en god Almisse. Man seer saaledes, at Tanken om at glæde andre saavel som sig selv og sine var fremherskende.

Ved de øvrige Gilder, Barsler, Barselqvinders Kirkegang og Begravelser, gik det i Et og Alt til ligesom ved Bryllupper, undtagen at der ved Begravelser ikke var Musik og Dands.

For henved 30 Aar siden begyndte et Omslag ved Gilderne, hvad Anretning og Beværtning angik. Efterhaanden dækkedes med Knive, Gafler, Sølvseer, Terriner og dybe Tallerkener til Supperne, og Kjødet forskares og omdeelt ved Bordet med Peberrods Sauce til. Der anrettedes med Kjødsuppe med Kjødboller, Viin- og Sago-Supper, Oxe-, Kalve-, Flæske- Gaase- og Ande-Stege, flere Slags Syltetøier, flere Slags Kage og Viin; desuden Brændeviin, Liqueur, Thee, Kaffe, Chocolate, Viintoddy og Punsch. Ved Punsche Drikningen udførtes i Fællesskab Selskabs Sange, og Skaaler udbragtes for Brudeparret, for Værten, Værtinden, Familien i det Hele, osv., med fælles Istemmen af

„Og dette skal være vor (Brudgoms, Bruds, osv.)

Skaal osv.“

Forsangeren raabte: „nok en Fiffa!“ og Hurra gjentoges 3 Gange. Derefter klinkedes, og Glassene tømtes. Til Frokost og Aftensmad føiedes foruden „Gammelmaden“ kolde eller varme Stege med Saucer, Kaal, osv., samt Kaffe og Thee med Bruunsviger Kage og Kringle efter enhvers Behag. De Gamle, Svage, Fattige og Hjemmeværende i Byen bleve heller ikke nu forglemte.

Nu ere omtrent de store Gilder gaaede af Brug; der indbydes sjælden flere Gjæster end nødvendigt til at udføre og overvære de kirkelige Handlinger. Disse bevæertes i Hjemmet som ved en første Dags Gilde, og dermed er det forbi. De eneste større Gilder finde nu i Reglen kun Sted, naar en ældre Mand eller Qvinde fra en Gaard stædes til Jorden.

Til Ungdommens Forlystelse holdtes endeel „Legestuer“, saasom ved Nytaar, Kyndelmisse, Fastelavn, i Ugen efter Paaske og Pintse, St. Hansdag, Novbr. og Juul. Fastelavns Mandag slog man „Katten af Tønden“, hvorved dog ikke vides at være benyttet en levende Kat; senere bruges Ringriden. Ved Pintsen brugtes forhen „at ride Sommer i By“; og da var der almindeligt en Bajads med, som kaldtes Askef..., fordi han ofte for Spøg kastede Folk Aske i Øinene af en Pose, naar de ikke talte ham til Behag. Ved disse Leiligheder vare Rytterne i Reglen iklædte hvide Skjorter med Livbaand og Baand og Sløifer paa Hattene, naar de rede om og paraderede for Beboerne og modtog Skjænk og Gaver. Bajadsen var naturligviis udstaferet saa naragtigt som muligt. Til at ordne deres Lystigheder vare valgte 2 Repræsentanter under Navn af „Forgangskarle“. Disse bestilte; „Legestuerne“ og Musikanten og paasaae iøvrigt Ordenen, Forsamlingerne. I Reglen samledes man først i Mørkningen og Dandsen begyndte ved Lys. Værten udskjænkede efter enhvers Forlangende Godtøl, Brændeviin og Mjød; nærmere mod Nutiden forøgedes Nydelserne med Kaffe, Viin, Punsch og Toddy samt Hvedebrød. Ved Midnatstid, eller lidt senere, klappedes af for Dandsen af „Forgangskarlene“, og „Adamslegen“ skulde nu tage sin Begyndelse. „Forgangskarlen“ stillede sig midt paa Gulvet i den omgivende Klynge af de Øvrige, og nu blev hele Forsamlingen parret at „Forgangskarlene“ efter følgende Opsang, som Musikken accompagnerede:

„Træet falder for din Dør,
 Saavelsoin for dem alle,
 Ja ogsaa for den (Ridders, Junkers, Ungkarls, Jomfrues) Dør
 Og hvad skal vi (ham, hende) kalde?
 Og (ham, hende) saa kalde vi N. N.,
 For (hannem, hende) ville vi neie for,
 For (ham, hende) saa ville vi bukke for,

For (hannem, hende) saa ville vi Rosen (Krandsen) bær'
Saa lysteligt om Sommeren (Vinteren).“

Derpaa traadtes en Runddands af hele Forsamlingen, hver Karl med sin Pige, der nu betragtedes som Mand og Kone i en eller to Aftener og som oftest indtil næste „Legestue“. Derpaa indbragtes Borde og Bænke i Stuen, og Par og Pår satte sig der for at nyde deres Maaltid, der bestod af „Mellemmader“ 3: fint Brød med Smør og feed Rullepølse paa, samt fine Hvedekringler, hvilket hver Pige medbragte; Mændene tracterede med Høstøl, Brændeviin og Mjød og i vor Tid endvidere med Kaffe, Punsch osv. Under Maaltidet ombares Spillemandens Tallerken, hvorpaa enhver gav efter Behag. Naar Maaltidet var endt, og Stuen atter ryddeliggjort, fortsattes Dandsen til den lyse Morgen. I ældre Tider kunde en Karl gaae til „Legestue“ med 4—6 Mk. i Lommen; senere behøvedes 5—6 Daler; men nu holdes der rigtignok neppe halvt saamange „Legestuer“ som i ældre Dage.

I Løbet af Vinteren afholdtes i Reglen — ogsaa tildeels endnu — en saakaldet „Pige-Legestue“, hvorved det i det Hele gik til som ved de Øvrige, undtagen at her udførte Pigerne, hvad Karlene udførte i de Andre: her vare 2 „Forgangspiger“, som bestilte „Legestuen“ og Musikanten, anskaffede selv og ved Værtens Bistand, hvad der skulde nydes; hver Pige indbød sin Cavalleer, opbød ham selv til Dandsen, ombar og tracterede med Drikke- og Spise-Varer baade under Dandsen og ved „Adamslegen“, betalte selv Spillemanden, Lys og alle med Gildet forbundne Udgivter af et af alle Piger gjort fælles Sammenskud, saa man her seer en liden, men vel udført Prøve af qvindelig Eman-
cipation.

St. Hans Aften brændtes Blus udenfor Byen paa en Høi. Dette foranstaldedes af alle halvvoxne Drengene fra 10—11 til 17—18 Aar, og bestod af antændte Halmknipper, men i Reglen af en tom Tjæretønde, sat op paa en Stang og antændt. Her omkring samledes hele Ungdommen, baade Voxne og Mindre, og morede sig med Spøg og Latter, saalænge Blusset brændte. Naar Blusset var slukket, samledes alle Drengene med „Forgangsdrengene“ i Spidsen, og vandrede Byen som fra Dør til Dør, idet de stak Graabouner (Bynke) op i Tagkægget over Døren og afsang i Chor følgende Sang:

1. „Her komme vi Øgdrenge, store og smaae,
Mai er velkommen!
Fra Blusset vi nu komme fra.
Glæde os Gud og saa den søde Sommer!
2. Ja, vi har brændt vort Blus i Nat;
Mai er osv.,
Det skeer kun om St. Hansdags Nat.
Glæde os, osv.
3. Og vi har brændt vort Blus i Aar;
Vi brænde ei meer før næste Aar.
4. Graabounen bær saa grøn en Top,
Ja nu har vi vort Blus brændt op.
5. Vi sætte Graabouner over Jer Dør,
At ikke Djævlen skal komme Jer nær.
6. Vi sætte Graabouner over Jert Lei';
I ligge og sove i Herrens Frei (o: Fred).
7. I ligge og sove, hver hos sin,
Om Natten groer baade Tidsel og Hviin (o: Hvene, Ukrudt).
8. I ligge og sove i Jer Seng;
Om Natten groer baade Ager og Eng.
9. Nu tage vi Alle til vor Hat,
Vi ønske Jer Alle en rolig Godnat!
10. God Nat! god Nat! vor' kjære Ven'!
Paa Søndag Morgen kommer vi igjen.“ —

Næste Søndag Morgen samledes Drengene, baade Gaard- og Husmands-Sønner, atter, med Hattene smykkede med Flor, Baand, Sløifer, Perler, osv.; Dannebrog- eller „Sankthansfaner“ o: et hvidt Flag, pyntet med paaheftede Krands, Baand, osv., bares af „Forgangsdrengene“, der tillige modtog alle ydede Gaver. Med en „Spillemand“ i Spidsen og en Bajads i Følget drog nu Skaren fra Huus til Huus Byen og Sognet rundt, hvor de paa hvert Sted opvartede med Sang og Musik, og Enhver maatte yde sin Skjærv til Drengegens St. Hans-Gilde, medens følgende Sang udførtes i Chor til Accompanement af Violinen:

1. „Forlov vi Alle bede om,
Mai er velkommen!
At vi vor St. Hans Vis' maa sjung'.
Glæde os Gud, og saa den søde Sommer.

2. Ja vi gaae heromkring i Dag;
Det skeer kun til St. Hanses Dag.
3. Og vi gaae her omkring i Aar;
Vi kommer ei meer før næste Aar.
4. Vor Hosbond (eller Hr. N. N.) er en Dannemand brav,
Han giver os Penge til vort Laug.
5. Vor Hosbond (eller Hr. N. N.) er en Dannemand god,
Han gier et Par Skilling paa standende Fod.
6. Nu sjunge vi Alle, saa det har Klem,
At I os ikke vil forglem.
7. Nu takke vi Eder for Jer Gav';
Vi drikke Jer Skaal udi vort Laug.
8. Vi takke Eder for Jer Skjænk,
For I har os saa vel betænkt."

Til voxne Sønner og Karle:

1. „Søn eller Karl N. N. er en ung Kavaleer,
Han gi'er os 4 Sk. eller nogle fleer.
2. N. N. er en ung Person,
Han gier os 4 Sk. paa standende Fod.
3. Nu Tak, skjøn Ridder! for Jer Gav',
Vi drikke Jer Skaal udi vort Laug.
4. Og Tak, skjøn Ridder! for Jer Skjænk,
At I har os saa vel betænkt."

Til Døttre og Piger:

1. „Datter eller Pige, N. N., er som en Rosensblom',
Hun gi'er os 4 Sk. udaf sin Lom'.
2. N. N. er alt som en Ros',
Hun gi'er os 4 Sk. udaf sin Pos'.
3. Og Tak, skjøn Jomfru! for Jer Gav',
Vi drikke Jer Skaal udi vort Laug.
4. Og Tak, skjøn Jomfru! for Deres Skjænk,
At I har os saa vel betænkt."

Slutning:

„Nu tage vi Alle til vor Hat,
Mai er velkommen!
Og sige saa Alle: „Farvel og Tak.“
Glæde os Gud og saa den søde Sommer!"

Naar Tiggertouren var tilende, droge de ind i Gilde-
gaarden, hvor et Festmaaltid var dem beredt af Huusmødre-
nes Bidrag af Æg, Smør, Mælk, Gryn, osv., og Maaltidet be-
stod almindelig af „Sødgrød og Flæskekage“. Efter Maalti-
det begyndte Dandsen af Drengene og „Smaapigerne“, der,
som deres smaa „St. Hans Koner“, havde deeltaget i Maal-
tiden, og henad Aften kom hele den voxne Ungdom til og
morede sig med Dands og Leeg, samt tracteredes med Godtøl,
Brændeviin og Mjød, hvortil nærmere mod Nutiden kom
Punsch og Kaffe osv. Lystigheden vedvarede Natten over
og næste Søndag igjen, eller saalænge „Forgangsdrengene“
havde noget i Tiggerposen at betale med, hvilken nok ikke
sjældnen indeholdt en 20–30 Daler.

Senere have efterhaanden Gaardmandssønnerne holdt
sig fra at deeltage i Tiggertouren, og saa er omtrent St.
Hans Gilderne nu gaaede af Brug; kun Blussene St. Hans
Aften vedvare, men nu kun med nogle Halmknipper.

I ældre Tid var Troen paa Hexe, Nisser, Trolde, Under-
jordiske, Gjengangere, Spøgelse og andre med Overtroen
forbundne Ting og Væsener meer og mindre almindelig.

Til St. Hans Aften blev over hver Port, Dør og Lem
paa Huset stukket 3 Graaboune (Bynke) i Tag skjægget, for
at ikke Hexen skulde fare ind i Huset eller Gaarden og for-
gjøre Noget og Nogen; tillige blev almindelig paa Døren
osv. udvendigt med Kridt skrevet et skjævt Kors $\times$. — I
Vuggen hos spæde, udøbte Børn maatte stedse ligge Egstaal,
f. Ex. en Kniv eller Sax, at ikke de Underjordiske skulde
forbytte Barnet; skulde Forældre opføde og opdrage en stak-
kels Idiot, da var denne naturligviis en Skiftning af de Un-
derjordiske, og Moderen maatte ved en Leilighed have glemt
at lægge Egtoi i Vuggen. — Forbudet mod Hjemmedaaben
fandt desaaarsag i Førstningen megen stiltiende Modstand
og blev ret ofte omgaaet, især ved at angive, at Barnet var
sygt. For „onde Øine“, især hos ældre eller letsindige Fruen-
timmerne, var man meget ængstelig og søgte at bevare det
spæde Barn for at sees af dem; thi deres blotte Syn kunde
paaføre den Spæde flere Sygdomme, f. Ex. Skjæver (Engelsk-
syge), hvorfor der i saa Fald maatte søges Raad hos en „klog
Kone“. Hvis Barnet havde indvortes Smerter, der yttrede
sig ved Graad eller Faren op af Søvne med Skrig, da var

det paaført „Hundeskoeg“ og curerødes ved enten at kaste en liden Hund paa Barnet eller tage Hundens Forpoter og dermed skrabe det. For andre forskjellige Sygdomstilfælde, som vare paaførte ved Forgjørelse, blev Barnet bragt til at sove i en varm, nylig brugt, Hestepude; eller, hvis Barnet ikke voxede og trivedes, skulde det bringes paa Kirkegaarden om Natten og der nedgraves i nogle Minutter oveni en ny Grav under en tyndt opskaaren Græstørv. For „Saarelse“ (Udslet og Saar paa Legemet) skulde Barnet nøgent i et nylig afflaaet og varmt Faareskind. — For Saar eller Skurv paa Hovedet blev en ganske sort Høne med gule Been spaltet paalangs og med sin naturlige Varme omlagt Barnets Hoved. Den sorte Høne brugtes ogsaa for anden Forgjørelse og skulde da efter en 24 Timers Brug nedgraves paa en Korsvei. For Krampe, Slag (Epilepsie) anvendtes Kammen af en gul Hane, brændt, pulveriseret og indgivet; men herimod skulde rigtignok Blod af en Henrettet være det Allersikkreste.

Hexene. Ældre Fruentimmer og Mandfolk vare i Reglen ogsaa Hexemestere; men i Almindelighed maatte man søge Hjælp hos en Anden end den, der havde paaført et Onde. Det Onde kunde paaføres ikke alene ved det „onde Øie“, men ogsaa ved Henkasten af Ting, der vare præparede efter Hexeformularen, og naar den Tilsigtede gik derover, paakom der ham strax det tiltænkte Tilfælde; derfor hændtes det heller ikke sjældent, at en Uskyldig blev forgjort ved tilfældig først at komme over de forhexede Ting. Blev man saadanne henlagte, mistænkelige Ting (f. Ex. en rød Traad, en Smule Haar, en Uldtraad knyttet i Knuder og deslige) vaer, før man gik derover, kunde man afvende dets skadelige Virkning ved at korse sig og spytte derpaa, samt gaae udenom. — Hexemestrene yste ofte den Forgjorte „Skademandens“ Ansigt i en Spand Vand eller gav saadanne Vink, der kunde tjene den Skadelidte til ufeilbarligt Kjende af „Skademanden“; men Navnet nævnedes ikke. De fleste Sygdoms Tilfælde, især hos Voxne, cureredes mest ved de saakaldte „Hexepulvere“, der bestode af „Kirkelav“, Dyvelsdræk, pulveriseret Pandeskal af en Afdød, Liigkistepulver osv., der indtoges i 3 eller 9 Dosis efter Tilfældets Haardnakkenhed; eller ogsaa et „Abracadabra“ anvendtes i 11 Dele. Sligt skulde indtages om Aftenen og stiltiende, og den Syge

holdt sig inde, for at ikke „Hexen“ skulde see den og betage Midlet dets Virkning.

Det hændtes ofte, at Hexen gav sig Ærinde i Huset for at spørge til den Lidende eller, som man meente, for at forebygge helbredende Virkninger fra anden Side; da var det, at den Lidende maatte forblive skjult for Hexens Blikke; hvis man vilde være sikker paa at vide, om den Besøgende var rette „Skademand“, maatte man, inden Hexen kom ind i Stuen, have lagt under Stolehyndet, hvorpaa man bød Besøgeren sætte sig, et Fiirkløver, en Kniv eller et Fyrstaal. Var den Besøgende rette „Skademand“, blev den siddende paa Stolen uden at gjøre Mine til at staae op, indtil Een gik hen og væltede Stolen om med den Siddende; men saa var ogsaa Virkningerne af Hexeriet forbi, og Hexen beskjemmet.

De Mænd og Qvinder, som vare fødte Kl. 12 (Midnat eller Middag), eller ved Dagens eller Nattens Frembrud, helst Søndag, vare „synske“, — det vil sige, de kunde see Spøgelser, Gjengangere, Underjordiske osv., samt see og tyde Varsler, som Ligskarer, Brudeskarer, Tegn for Ildebrand og Sygdomme, og af visse naturlige eller overnaturlige Lyd forudsige kommende, meest sørgelige Begivenheder. — Andre, som ikke vare fødte til de nævnte Tider, vare sjældn „synske“.

Borede man i Jordan eller i nogen Ting enten med Bore eller Andet, eller Een dreiede sig rundt paa Hælen, da maatte man dreie Tingen ligesaa mange Gange tilbage, som skeet var fremad, og spytte paa Stedet eller Tingen, samt slaae Kors derover, inden man forlod det; i andet Fald fik Menneske eller Dyr, som muligt kom derover, et „Naversborehul“ i Fod eller andetsteds, som var meget vanskeligt at læge. — Naar man feiede paa Stuegulvet eller andetsteds, hvilket almindelig skete rundt fra alle Sider, saa at Feieskarnet eller Opfeiningen samledes i en Runddeel paa Midten, maatte nøie iagttages, naar Alt var opsamlet, at der med Kosten sloges Kors over Stedet og spyttedes derpaa; thi ellers var en saadan rund Figur i mange Henseender meget farlig at gaae over, især for Frugtsommelige, eller, om det var udenfor Stuen, ogsaa for drægtige Dyr. — Ingen maatte hugge med Øxe eller skjære med Saug paa et Dørtrin (Dørtærskel) og forlade Stedet uden at spytte og

korse derover; thi gik en Frugtsommelig derover, fik Fosteret Hare- eller Save-Skaar i Munden; gik hun over henkastede Fiskeskjæl, Blod eller Indvolde af slagtede Dyr eller Fugle uden at spytte og korse, fik Fosteret ligeledes Mærker deraf. — Kastede Nogen Noget til eller paa en Frugtsommelig, aftegnedes den kastede Ting paa Fosteret, medmindre der strax korsedes 3 Gange over det ramte Sted og spyttedes paa Tingen. Hvis Nogen spændte med Armene eller favnede i en aaben Dør, eller feiede over Dørtrinet og en frugtsommelig Kvinde strax efter gik derigjennem, stod hun stor Fare for at „fare ilde“ (abortere); men herimod anvendtes almindelig et simpelt, men temmelig sikkert Præservativ, det nemlig, at i nederste Rand af Chemisen var en Split paa næsten en Tommes Længde; dette havde en heldig Modvirkning, og den betydningsfulde Runding var tillige derved afbrudt. Satte man et Vognhjul fra sig i Gaarden, maatte der altid stikkes et Stykke Træ eller større Pind i Naveret; thi, hvis dette ikke „observeredes“, og en Ko eller andet drægtigt Dyr kom og „døned“ dertil (stak Snuden til det aabne, tomme Nav), dannedes en „Hjultude“ for Fosteret, saa det ikke kunde fødes. — En bortkastet Træskoe-Fletning, der ikke var opløst og spyttet paa, havde samme Virkning, idet der da dannedes en uigjennemtrængelig Fletning for Fosteret i Dyrets Fødselsdele.

Vilde Koen ikke blive med Kalv, kunde den, som holdt hende, medens Tyren bedækkede, kaste sin Foldekniv under hende, — eller, naar man trak Koen i Stalden efter Bedækningen, lægge et opløst Kornbaand halvdeelsviis ved hver Side af Døren, og, saasnart Koen var gaaet ind, igjen knytte Baandet, — saa blev hun med Kalv. — Men efter et Par Maaneders Forløb maatte Kniven lukkes op eller Baandknudden opløses; thi ellers kunde Koen ikke senere føde. — Med dette og meget Andet var en Tankeforbindelse om „Løsen og Binden“.

Var en Mand forelsket i en Kvinde, og hun ikke vilde begunstige ham, behøvede han blot at lægge en Hugorme-Braad under sin Tunge og da give hende et Kys, saa elskede hun ham strax; eller han lagde et Bakkelsebrød eller en Frugt paa sit venstre Bryst, saa at det blev svedt, og fik hende til at spise det, — saa var hun ogsaa færdig; — eller man tog en levende, gul Frø, befæstede den i en My-

retue og lod Myrerne pille den af. Af Beenraden udtog man Kravebenet, der ligner en Krog, og med den spidse Ende af samme gav Elskeren et lidet Ryk i den Elskedes Hals-tørklæde, og strax var hun forlibt i ham; blev han kjed af hende, behøvede han blot med den tykkere Ende af samme Been at give hende et lidet Stød, saa var hendes Forlibelse forbi. Naturligviis kunde Qvinden øve de samme Kunster mod Manden. — (Et saadant Been kaldtes en „Gillekrog“, og ved dens Benyttelse brugtes Ordene: „min Gillekrog kaster a i Dæ, for at Do skal hold' ad mæ“; eller: „med min Gillekrog a støder Dæ, for Do skal blyv' ryvgal paa mæ.“) —

I „Modсот“, en Sygdom, der yttrede sig med Mathed, Ulyst til Mad og deraf følgende Afkræftelse, maalttes Patienten med en Traad haade i Høide, fra Taaspidsen til Issen, og Favn, fra den høire Langefingers Spids til Venstre, og Traaden sammenlagdes regelmæssig over Patientens Bryst; derpaa klippedes et Stykke af høire Storetaas- og Langefingers-Negl, samt en Lok Haar paa Issen, og disse Dele tiligemed Traaden lagdes i et trekantet Stykke Papiir, beskrevet med visse underlige Bogstaver og Tegn, og opbrændtes. Alt udførtes stiltiende.

I Koldfeber gik Patienten en Torsdag Aften efter Solens Nedgang stiltiende til et Hyldetræ og gravede ned ved Roden af samme, hvorfra den optog 3 Haandfulde Muld, som lagdes i et Stykke Linned paa Brystet indtil næste Aften ved samme Tid. Patienten lagde da Jorden paa sit Sted igjen med de Ord: „Hyld, Du bold! der har Du Din sorte Muld, og saa den Kold“. Nu forlod Feberen Patienten og gik over i Træet, som man ofte længe efter til sine Tider kunde see ryste af Feber.

Et almindeligt Huusraad for Forkjølelse var en Spise-skeefuld stødt Peber i en $\frac{1}{2}$ Pægl Brændeviin indtaget om Aftenen, naar man gik tilsengs. — For Tandpine stangedes Tænderne med et nyt Søm, som derefter stiltiende sloges i en Stolpe, hvortil den Lidende ikke meer maatte komme; eller ogsaa „den Kloge“ maatte „skrive for Tænderne“ visse cabalistiske Tegn paa et trekantet Stykke Papir, og derefter brænde det.

For Natild, en pletviis, rødlig Udslæt paa Huden, skulde man med Fyrstaal og Steen slaae Ild derover eller drøge et

Stykke Sølvtoi 3 Gange frem og tilbage derover; men Sølvtoiet maatte være arvet i 3die Led.

Naar Børnene i 7—8 Aars Alderen skiftede Tænder, maatte disse ikke bortkastes, uden at dette skete paa et Sted, hvor Musene kom, og med de Ord: „Muus! Muus! giv mig en Guld tand for en Beentand“, gjentaget 3 Gange; thi ellers voxede ikke nye og gode Tænder frem igjen.

For Ryg- og Lænde-Smerter skulde den Lidende lægge sig paa Jorden paa Maven og en Anden træde den med høire Fod paa Lænderne. Denne Anden maatte være en Kvinde med et sjældent Navn, der havde født Tvillinger. Ved Udførelse af Turen maatte den Lidende spørge: „Hvorfor træder Du mig?“ — hvortil Doctorsken svarede: „Jeg træder Dig, fordi jeg har det Fortrin fremfor Dig, at jeg har baaret 3 Tunger, 3 Hjerter og 3 Lænder under een Hue“. Dermed var Curen udført, og den Syge kom sig snart. — Meddeleeren kjendte en Kone, der hed Sinned (Signe) og havde født Tvillinger; hun var i mange Aar en viid Omegns Lænde-Doctorske.

For Forvridning, Stuvning, Blødning, Edder, Tandpine, Smerter i et Lem osv., skulde „tages over det“ ∴ Hænderne gribe derom under Signen, hvortil benyttedes de saakaldte „Apostelbønner“, hvilke brugtes for Mennesker og Dyr iflæng.

Exempler paa Signe-Formularer. For Forvridning: „Jesus ned ad Bjerget red, sin Firefoles Fod han vred; saa satte han sig af og gav sig til at signe: Been i Been, Kjød i Kjød, Sener i Sener og Led i Lave. Du skal ikke svie, Du skal ikke hærpe, Du skal ikke hovne, Du skal ikke værke; i Navn G. F., G. S. og den H. A., Amen.“ Derefter „Fadervor“ og Korsets Betegnelse over det lidende Lem.

For Hugorme-Slag (Bid). „Jeg saae den Slange rend (rendte, løb) og slog igjennem Græsset det grønne; saasart skal Du faae Bedring og Bod, som jeg ta'er min høire Haand til Jord, og han skal blive forbandet, og det skal koste ham hans Liv; i Navn G. F., G. S. og G. den H. A. Amen.“

Den første Kjærv, der om Høsten bragtes i Laden, blev ogsaa indviet med en „Apostelbøn“, saa at „Utøiet“ ∴ Muus og Rotter, ikke fik Lov til at røre mere af Kornet end den anviste Kjærv; men denne blev da ogsaa ganske fortæret.

Vår Kjærnen forgjort, saa der ikke kunde faaes Smør,

skares et Kors i Enden af Staven, eller en Rønnespaan anbragtes deri, eller ogsaa et „Hexepulver“ hængtes i en Traad inden i Kjærnen.

Blev Noget „borte“, saa maatte først „Sold og Sax gaae“, og hvis dette ikke hjalp, søgtes til den, der kunde „vise igjen“; og han viste da i Vand, hvor det Savnede var, eller, om det var stjaalet, hvem Tyven var. — Var man ikke tilfreds hermed, maatte der „slaaes et Øie ud“ paa Tyven, eller denne ved kraftige Besværgelser tvinges til at bringe det Stjaalne tilbage, som vel næppe altid lykkedes.

At vise igjen: „Lucifær og Beelsebub, samt alle Helvedes Magter, befaler jeg at bringe Tyven med det Stjaalne tilstede inden den eller den Tid til det Sted, hvor det er taget, i Kraft af den Magt, den Allershøieste har over alle Aander; i Navn G. F., G. S. og G. den H. A., Amen.“

Hvis ikke det forønskede Resultat af „Hexemesterens“ Experimenter opnaaedes, var dette naturligviis ikke dennes Skyld; men der maatte da være begaaet en eller anden Feil i hvad Vedkommende selv havde at iagttage.

At „slaae et Øie ud“ gik omtrent saaledes til: et lidet Kobbersøm blev lagt under Alterklædet og messet over 3 Gange; derpaa skrev „Hexemesteren“ paa et Bord en liden Kreds, der forestillede et Øie, og omgav den med cabalistiske Figurer og Tegn, hvorpaa han under Besværgelser baade i Guds og Djævlens Navn satte Sømmet i Midten af Kredsen og slog derpaa med en Hammer; ved det tredie Slag blev Sømmet borte og sad da i Øiet paa Tyven. Opdagede man siden i Byen eller Egnen, at Een havde faaet Skade paa et Øie, ja saa var denne jo Tyven, som her var ramt.

Hvis „Lygtemanden“ om Aftenen vilde forvilde en Vandrende, behøvede man blot at vende et Klædningsstykke „aved“, d: vende Indresiden ud af sin Hue, Vante, Forklæde o. A., eller „slaae Ild“ i sin Fyrtønde; thi saa flygtede han strax. — Vilde „gl. Mester Erik“ eller et andet Spøgelse (som oftest i Skikkelse af en stor, sort Hund) i Mørke og at kjøre med Nogen, hvilket mærkedes derpaa, at Vogner blev Hestene for tung at trække, saa maatte Kudskens staa af og stikke sin Kniv i Enden af Stjerten; men var der en „klog Mand“ paa Vognen, da kunde han staa af og tage et Baghjul ud og lægge i Vognen, og saa maatte den ubudne

Passageer bære Vognarmen, om man end kjørte nok saa rask, indtil man kom til Veisende.

Døde en Kone i Barnsnød uden at blive „forløst“, da maatte det nøie iagttages, at hende blev medgivet i Kisten alt, hvad der hørte til et nyfødt Barns Beklædning og Beqvemmelighed, og derforuden Sax, Synaal, Traad, Fingerbøl osv.; thi hvis nogen Ting manglede hende, maatte hun hjem at hente hver enkelt Ting. — Den almindelige Mening var, at hun skulde „forløses“ (føde) oven Graven, uagtet Moder og Foster naturligviis vare døde i Forveien.

Naar en Syg laae for Døden, og det varede forlænge, inden Opløsningen kom, maatte Sengen undersøges, om der mueligt var Hønsfjer i Puder eller Dyner; thi paa saadanne kunde den Døende ikke hensove. Hjalp sliig Undersøgelse ikke, maatte Djævlen eller onde Mennesker være Skyld i at Skilsmissen ikke kunde foregaae, og Hovedpuden blev da taget bort, og den Døende udstrakt paa et fladt Leie, hvorunder blev røget med stærkt dunstende Urter, som Malurt, Graaboune, Enebær osv., eller et Hexepulver blev kastet paa Gløderne, i hvilken Atmosfære den Døende snart endte.

For at den Afdøde ikke skulde „gaae igjen“, blev som oftest en Væg slaet ud og Kisten med Liget bragt ud af Huset derigjennem; denne maatte da tilmures igjen, inden Liigfølget kom fra Kirke, for at den Afdøde ikke skulde finde ind i Huset. Somme Tider blev ligesom tilfældig en Slat skiden Vand kastet ud af Døren, efterat Liget var baa-ret ud. Hvis den Afdøde, trods anvendte Præservativer, foruroligede de Efterlevende i Hjemmet, maatte en dristig Person spørge Gjenfærdet om, hvad det gik efter, og da, om muligt, opfylde Forlangendet; i andet Fald maatte søges til en „Klog“, der kunde mane Gjengangeren, for at man kunde faae Ro i Huset.

Sad Kragen paa Kirken og „galpede“, kom strax Liig fra den Kant, den vendte imod. Naar Hunden tudede, blev der snart Liig fra den Kant eller det Huus, som den vendte sig imod. For at vide, om en Syg skulde døe, tog man et Stykke Kjød og strøg under den Syges Fodsaal og gav Hunden det; vilde den ikke æde det, var den Syges Død vis, og der var da intet at gjøre for dens Helbredelse. — Ved en Gravs Tilkastelse bemærkedes, at hvis Jorden fyldte meget, saa Gravhøien blev stor, kom der snart Liig igjen og

omvendt. Redskaberne, hvormed Graven tilkastedes, blev af Ligbærerne, som tilkastede den, lagte korsviis ovenpaa Graven, og eftersom der øverst blev lagt en Spade, blev det næste en Mand; var det sidst henlagte Redskab en Skovl, blev det næste Liig en Qvinde.

Havde Nogen Kønner, Vorter eller Udvæxter nogetsteds paa Legemet, gik man til Graven om Aftenen før en Begravelse og tog et Dødningeben, hvormed stiltiende strøges 3 Gange over Hævelserne, og Benet kastedes i Graven; eller naar man i det Øieblik, Een fortalte et Dødsfald, kunde udbrude: „saa er min Kønne, Vorte osv. ogsaa død“, saa forsvandt deslige Hævelser eller Udvæxter strax. At gaae stiltiende til et Liig og tage dets Haand og dermed stryge over saadanne Udvæxter havde samme helbredende Virkninger, ogsaa for Ringorme.

Mod mange Slags Uheld, Skade og Fortrædelighed bares som oftest særligt beskyttende Amuletter: et Fiirkløver, en Bynke, en Hugorme-Braad eller en trekantet, med cabalistiske Figurer og Tegn beskreven Seddel; mod Hoved- og Tandpine: et Stykke Pandeskal af en Afdød, en Dødningetand eller Brudebenet af et Lam. For Held og Lykke i Huset sattes en funden Hestesko over eller under Døren og flere Steder; i Stalden nedgroves en Ræv osv.

Mange Ting, Omstændigheder og tilfældige Begivenheder vare saaledes farlige og maatte undgaaes, eller disses uheldbringende Følger forebygges. Saaledes maatte man om Foraaret særdeles vogte sig for at blive „gjækket“ af Kucken, det vil sige første Gang høre ham „fastende“; thi dette var et meget farligt Varsel og kunde have slemme Følger, især for unge Piger. Skulde et „Uheld“ ramme en Pige, var det jo Kukkens Skyld og kunde ikke undgaaes, naar han havde „gjækket“ hende. Heldigt var det om Foraaret første Gang at see „Ploven drive, Viben flyve, Storken staae og Harven gaae“; det Modsatte havde Uheld til Følge: stod Ploven, Harven eller Viben, betød det Død, Sygdom, Uheld i Forretninger osv.; hvis Viben skreg, fik man Sorg eller Trætte; fløi Storken, skulde man flytte, og hvis den fløi til Kirken, var Døden vis; knebrede den, betød det Klammeri eller for Fruentimmer, at de vilde komme til at slaae meget Kjøkkentøi itu, Alt i Aarets Løb. Man maatte helst ingen- sinde gaae „fastende“ ud, ikke tage Noget op, som laae paa

Jorden og enten var henlagt eller tabt, uden at spytte og korse; thi Tingen kunde let være forhexet, og under alle Omstændigheder var det særdeles raadeligt altid at bære et eller andet Præservativ hos sig.

Disse Antydninger af den ældre Folketro, der forresten kunne udføres i det Uendelige, være nok, da samme efterhaanden er tildeels forsvunden, eller i det Mindste saare sjælden viser sig aabenbart, hvorimod man nu almindelig i Sygdoms Tilfælde raadspørger Læge og meget sjælden hører tale om „Haanning Maren“, Konen med den „blaa Haand“ eller „H—s Sukkerpiller“.

I Fortiden, for en Menneskealder og mere og mindre siden, var der umiskjendelig mere eenfoldig Christentro tilstede, der, omendskjønt ikke fri for Overtro, gav sig tilkjende i Menighedslivet ved stadigere Kirkegang, almindeligere Huusandagt og større Tarvelighed osv. Efter en vis Stilstand kom Secteervæsenet, der frembragte et Røre uden dog i Virkeligheden her at forstyrre ret Mange, hvorimod det unægtelig vakte Flere til dybere Betragtning af det Religiøse, der mueligt erstatter Noget af, hvad der synes nu at mangle i den ældre Eenfold. Derimod tør det ikke nægtes, at enkelte Vrangsider af den større Frihed, trods dens mange Goder, vise sig i Forstyrrelse af det ældre patriarkalske Huusliv, hvor Tyendet ikke sjælden blev halve og hele Snese Aar paa Sted og betragtedes som Lemmer af Familien, istedetfor at de nu sjælden tjene mere end $\frac{1}{2}$ eller 1 Aar, i en svagere Moralitet, da der før var Aar, hvor der ikke fødtes eet uægte Barn i Sognet, medens disse nu kunne stige til 32 à 42 $\frac{1}{3}$ %, hvorved Fattigvæsenet desuden yderligere belemres.

Noget om
vor Fortids jydsk Geder
og
om Hedefaar.

Af J. Kierckebye.

Begge disse Arter af Huusdyr opfødtes ganske hjemligt paa de jydsk Heder i forrige Aarhundrede, uden at den ene Art egentlig traadte istedetfor den anden nogetsteds eller fortrængte denne. Thi Gedens Afbenyttelse lignede den Tid, som endnu, Koens, ikke Faarets. Faarets Udbredelse var almindeligt, men Geden var meget afholdt paa de enkelte Steder, hvor Forholdene egnede sig for dens særegne Natur.

Den gamle danske Ged maa have været af en anden Race end de Geder, vi nu see Fattigfolk opføde om Sommerne paa Vejbrinker og i Gadekroge, hvor naboelige Lods ejere levne Lidt til deres tarvelige Underhold. Thi disses Hunkjøn sees jo udrustede med Horn, hvorimod hines, det forrige Aarhundredes Geders Hunner, ere altid omtalte til mig som manglende dette Vaaben. Den stakkels, eller vantro, Gederase, vi have nu, veed vi jo er inddreven syd fra — man sagde fra Schweiz. Og Enhver, som kan huske sig 30 til 40 Aar tilbage, har enten ikke kjendt Geder

i Datiden eller betragtet dem som udenlandske Dyr. Jeg er født i forrige Aarhundrede og saae dog aldrig nogen Ged, førend Schweitserne førte mig deres, de fremmede, for Øjnene efter 1842. Af mine Forældres, mine Bedsteforældres og af min 1788 fødte Broders Fortællinger har jeg hørt følgende om disse Dyr, deres Levemaade og Anvendelse.

Rimeligviis have vore ægtdanske Geder i forrige Aarhundrede lignet de hos os nu Indførte i Størrelse og Skabning, kun at Hunnerne sjelden vare bevæbnede, hvorimod Hannerne, d. e. Bukkene altid havde store, ofte tre Kvarter lange¹⁾ og halvmaanedannede Horn. Disse Geder vare meget livlige, urolige og uregjerlige Dyr, som fordrede mange Friheder, ifald de skulde trives vel, og det passede dem maadeligt at tøjres. Derfor vogtedes de med deres Kid løse om Sommerne i Hedernes Kratbuske, ogsaa i de Moser, hvor der voxede mange Pors, efterdi det var Riisvæxterne, de allevegne foretrak som Foder. Ikkun i Vintrenes de snerigeste Uger eller Maaneder fandt man sig nødt til at indespærre dem til Fodring, dog aldrig længere ad Gangen end højst nødvendig, eftersom de holdt sig bedre ved at strøffe frit omkring i Frost og Sne og selv bjærge sig Foderet, saalønge de nogenlunde kunde. Paa denne Maade bleve disse Huusdyr meget fortrædelige for hele det Nabolag, i hvilket de opfødtes. De respekterede hverken Markesskjel, Indelukker om Vænger eller Kaalhaver, Gjerder; thi deres besynderlige Naturdrift og Dygtighed til at klattre og springe ansporede dem til at bestige alle Diger og Gjerder, ja Husene tillige²⁾, hvor de først kunde komme op paa en nedludende Tagskraaning.

1) Enkelte gamle Bukkehorn har jeg dog seet. De anvendtes som Valdhorn til at blæse i.

2) Til Exempel følgende Begivenhed fra omtr. 1794. Idet en Mand gik torbi Andst Kirke en Aftenstund, saae han Noget fare ud og ned fra Taarnets 20 til 30 Alen høje Tinde. Forskrækket tænkte Manden sig først et Spøgelse. Dog nedkommen paa Jorden rejste Tingesten sig paa sine Fire og istemmede sit bekjendte Mæhæhæ! — Det var en Ged, som havde været indelukket i den mørke Taarnstue forneden og havde øjnet Daglyset fra Taarnets Overdeel, som er ganske aaben, da Spiret hviler paa Søjler ovenpaa Taarnmuren. Geden var ætret op ad flere Stiger mod dette Dagly, sprun-

Disse Geders Haar vare stride og lignede mere Kvægets Haar end Faarenes Uld. Havde en sjælden Ged eller Buk dem saa lange, at man klippede Dyret en enkelt Gang, blandede man dem dog med Uld, ligesom nu Hundehaar, for at lave lidt Garn deraf, som til Vanter eller Strømper. Derimod var Gudemælken af megen Betydning for manges Trælbonde-Familie i hine fattige Tider. Man malkede Hunnen (d. e. Geden) dagligt vel i meer end Halvdelen af Aaret, og Mælken var fortrinlig god. Naar den saa desuden ernærede et Kid eller to aarligt, betalte den rigeligt det tarvelige Underhold, den krævede. — Desforuden var Geden et udmærket Slagtekræ; meget kjødrigt i Forhold til hvad Huld den udviste, med nok saa god Tælle som Faaretælle og et kostbart Skind, af hvilket det fine Skrivpergament tilberededes.

Med alle disse gode Egenskaber kunde Gederne dog ikke hævde sig deres Plads i vor Landhuusholdning, da Jorderne vare blevne udskiftede og bleve Bøndernes Selviendom. Da bleve der saamange smaa Jordlodder, og det ustyrlige Dyr vilde ingen Markesskjel erkjende, ingen Træbusk lade ubegnavet, ingen Kaalhave uhjemsøgt. — Førend Udskiftningen havde hver en Byes Kratbuskplætter i Heden været fælleds Græsgang for dens fælleds Gedejord; ikke saaledes efter Udskiftningen. Da vare de Gederne tidligere indrømmede Kratplætter for deres Beliggenheds og Ringheds Skyld almindeligviis tildeelte enkelte Ejere, i hvis Jordlodder de bekvemst indskjelledes. Vilde nu de saaledes Begunstigede vedblive at holde Geder, maatte de holde dem formeget i Tvang, især om Vintrene, hvorved Fordelene tabtes; thi de andre Naboer burde ikke udsættes for saa skadeligt et Overløb af Fremmedes Huusdyr. Desuden vare disse stridlystne Dyr altid farlige for de sagtmodigere Faar, ja for Børn tillige. Og de vare altid ubehagelige at omgaaes, forsaavidt man havde ikke desstørre Fordeel i Udsigt derfor. — Hertil kom, at Hedernes Kratplætter bleve tagne noget nøjere i Betragtning efter Udskiftningen, enten til Opelskning eller til Pløjning. Som Følge af alt dette forsvandt Gederne saa hurtigt, at de mod Aarhundredets

---

gen ned fra Muurtinden og — saa ret jeg veed — forbleven ubeskadiget. — De spidse Godefødders Skadelighed for de Huustage af Straa, som de bestege, omtales endnu lejlighedsviis af alle Gamle.

Ende neppe fandtes andre Steder end paa enkelte eenligt beliggende Gaarde. I mit Fødesogn Sønder-Omme holdt de sig længst paa Eneboelene Hvælplund og Hjortlund, hver i sin Ende af Sognet, hver forsynet med Krat i Heden, og hver en Trediedeel Miil fjernet fra nærmeste Nabo.

Saavidt jeg har kunnet udspørge af Flere — deriblandt en 1783 her født Olding — have de egentlige Skovegnes Bønder, i hine Tider, ringeagtet Gederne som Huusdyr, kanske for deres ødelæggende Indflydelse paa unge Træer og Riishugst, hvilke begge trivedes saa frodigen her, at de hævdede sig, i Beboernes Hjerter, Overvægten over Gederne.

Følgelig er det min Mening, at det var Udskiftningen, Bøndernes lysere Blik for Landvæsenet og deres efterhaanden indtrædende Selvejendomsrettigheder, ikke Hedefaaret, som fortrængte Gedeavl. Thi Faaret har aldrig kunnet undværes. Og det gamle jyske Hedefaar var af Klimaet og Datidens Levemaade paa Hederne jævnsides — sjelden mellem — Gederne, saa nøjagtig tildannet, at man ogsaa kunde beundre heri Naturens, efter Forholdene hensigtsrette Skabekraft.

Det gamle Hedefaar var livligt og, i Forhold til dets Størrelse, noget langbenet; det var kortere i Kroppen og mere tætsluttet, derfor stærkere end Nutidens. Hertil kom, at temmelig mange af disse gamle Hedefaar — kanske Halvdelen af Hunnerne (Faarene) og næsten alle Væddere — vare bevæbnede med Horn, der vare halvmaanedannede og stærke, især Væddernes, hvilke dog ikke naaede Gedebukkenes i Størrelse. Disse Faars Uld var meget grov og raeg, d. e. ukruset, mest paa Laarene, og deres Hale var ganske kort og spids.

Den gamle Faarerace holdt sig nogle Decennier længere i Hedeegnene end Gederne, og meget langsomt er den, formedelst Parring, omændret til den nu almindelige Hederace, som har bevaret de fleste af Stammemødrenes gode Egenskaber, kun at den er mindre haardfør under Opvæksten.

Nutidens Hedefaar ere ligesaa langbenede som Stammemødrene, men mere langlige end disse i Kroppen, langhalede og kullede. Forresten ere de smaa og livlige, samt nøjsomme i Fordringer, saavel som de Gamle. Men de af-

give nogen mere Uld, hvilken dog er kort, men dog mestendeels saa fin, at den, tilbørlig rensed og sorteret, skattes højt i Klædefabrikkerne.

Faaret taaler godt Frostvejr, og hvor en stor Hede have ikke for fjernt fra Stien, have Hedefaarene bedst af at tage Vinterføden af Lyngen, saalænge der ikke er mere Snee, end at de kunne skrabe den tilside.

Smaating fra Vestjylland.

Meddeelte af A. Sørensen.

1. *Linde paa Aabjerg.*

Paa den gamle Herregaard Aabjerg i Vedersø Sogn Hind Herred boede i sidste Deel af forrige Aarhundrede en Herremand, som hed Linde, men som man benævnedes Capitain Linde, en Mand, der behandlede sine Bønder med umenneskelig Haardhed, og som saamange af den Tids Herremænd viste sig som en Tyran mod dem, han havde uuder Svøben. Engang sendte han Bud til tvende af sine Bønder i Sognet om at møde en bestemt Dag paa Aabjerg. Af Frygt for den strenge Herre turde de ikke udeblive, endskjøndt det anede dem, at deres Hosbondø just ikke vilde dem noget godt. Da de vare komne ind paa Aabjerg, kaldte Linde den ene af dem ind paa sit Værelse og gjennempryggede ham saaledes, at han kom ganske blodig ud og døde kort efter af den lidte Mishandling. — Nu kom Touren til den anden Mand, hvem Linde selv gik ud til i Forværelset og anmodede om at følge sig; men Manden sagde bestemt nei; „her staaer jeg og gaaer ikke af Stedet, og dette siger jeg Dem, at saafremt De rører mig med en Finger eller krummer et Haar paa mit Hoved, da skal jeg gjennemprygge Deres adelige Krop, saaledes, at De seent skal forvinde det“. Da Linde hørte denne mandige Tale, nedstemte han sin bydende Tone og lod ikke blot Manden i Fred, men

roste ham endog for det udviste Mod og sagde: „Det kan jeg forstaae, du er en Mand, der har Hjertet paa det rette Sted; tør du saaledes svare din Hosbonde, da er jeg vis paa, at du heller ikke frygter dine Ligemænd, og saaledes vilde jeg gjerne, mine Bønder skulle være. Gaa du kun rolig hjem; af mig har du i Fremtiden Intet at frygte!“

Naar Linde udsendte sine Bønder i et eller andet Hovierende, gav han dem følgende Paalæg: „Vogter Eder, saafremt I skulle komme i Klammeri eller Slagsmaal med andre Herremænds Bønder, at I ikke lade Eder overvinde eller tage imod Prygl uden tilstrækkelig Gjengjæld, thi da kunne I vente min høieste Unaade; men skulde det hændes sig, at I skulle slaae et Menneske ihjel i Stridens Hede, da behøve I ikke at frygte, jeg skal nok forsvare Eder“.

Den samme Linde skal efter Sagnet have ladet en Kanal grave ud i Stadil Fjord for at kunne seile fra Aabjerg til Ringkjøbing. Ved Gaarden Kast i Vedersø synes at være Spor af, at en saadan Kanal har været gravet der engang i sin Tid.

Ligeledes skal Linde have ladet en Kanal grave nord paa, fra Staby Sø, i Skjællet mellem Søndernissum Enge og Pallesbjerg Enge i Staby Sogn, udi Søndernissum Fjord, hvor den nu saakaldte Nissum Aa har sit Løb, som udmunder i den nævnte Fjord. Af denne Kanal er der nu intet Spor. Ved Kast i Staby kunde det vel synes, da Aaen der er baade bred og dyb. Denne Kanal skal Linde have ladet grave for at kunne gjøre en Lystseilads fra Aabjerg til Ryssensteen for at besøge Baron Juul.

2. *Frøken Hofman.*

1767 købte Ernst Halchuus, senere adlet med Tilnavnet de Hofman, Herregaarden Aabjerg. Han tog tvende af sine Broderbørn til sig, da Forældrene vare døde. Disse Børn, en Søn og en Datter, havde efter deres Forældre faaet en betydelig Arv, Sønnen Schack de Hofman 60,000 Rd. og Datteren Frøken Hofman 30,000 Rd.

Ernst Halchuus de Hofman, der havde mange Børn, tragede efter at tvinge disse Broderbørn i ægteskabelig Forbindelse med tvende af sine egne Børn, og Brodersønnen ægtede en af Farbroderens Døtre; men Broderdatteren vilde ikke ægte nogen af Sønnerne, hvilket Farbroderen

vilde tvinge hende til, og lod hende sjælden komme fra Gaarden.

Imidlertid udbredte det Rygte sig, at Jens Tang paa Udstrup i Søndernisum Sogn, hans Broder Søren Tang til Thimgaard i Thim Sogn og Kammerraad Richter paa Voldbjerg i Hee Sogn friede til hende. Frøken Hofman blev desaaarsag nøie bevogtet.

En Morgen tidlig, da Vinteren var stræng, og Sneen laa tyk, kom en Pige ind i Frøken Hofmans Kammer og fandt dette tomt. Ved nærmere Undersøgelse opdagede hun, at et Vindue havde været aabnet, og udenfor dette laae en af Frøkenens Tøfler i Sneen.

Pigen berettede, hvad der var foregaaet, og ved nærmere Undersøgelse opdagede man, at en Kone havde været ved Gaarden om Natten, men Sporet af dem kunde man ikke forfølge ret langt, da der var falden lidt Sne ved Dag gry.

Da den gamle Hofman fik at vide, hvad der var skeet, løb han omkring som et forstyrret Menneske.

Han befalede trede Karle hver paa en Hest at ride ud, en til Udstrup, en til Thimgaard og en til Voldbjerg, for om mueligt at komme til Kundskab om, hvor Frøkenen var. De tvende Karle, som bleve sendte til Udstrup og Thimgaard, kom tilbage uden at kunne meddele nogen Oplysning i saa Henseende; men den tredie Karl, som red til Voldbjerg og spurgte om Frøken Hofman, erholdt det Svar, at han kunde hilse sin Herre paa Aabjerg, at den omspurgte Frøken nu var Frue Richter paa Voldbjerg. Inden det gryede ad Dag, vare Kammerraad Richter og Frøken Hofman ægteviede til hinanden.

For nogle Aar siden døde Frue Richter i en høi Alder.

3. *Junker Friedenreich og Baron Juul.*

Friedenreich, der eiede og beboede Pallisbjerg i Staby Sogn, Ulvborg Herred, havde foruden denne Herregaard betydelige Godser i Jylland, saa han kunde holde Jagt paa sine egne Eiendomme ligefra Vesterhavet til hen mod Østkanten af Jylland.

Friedenreich, der i Levemaade og Klædedragt var simpel, reiste en Dag til Ryssensteen (forhen Bøvling Slot) for at købe Stude af den derværende Forpagter. Friedenreich

gik nede i Ladegaarden hos Forpagteren og var ganske simpel klædt, smøgede af sin Pibe, som han af og til bankede ud, saa Ildgnisterne fløi rundt omkring. Dette bemærkede Baron Juul fra et Vindue i Borggaarden og sendte sin Tjener ned til den Fremmede, hvem Baronnen ikke kjendte, at han skulde lade være at ryge, da der let kunde skee en Ulykke, saaledes som han bar sig ad. Friedenreich gav Tjeneren til Svar: „Saafremt det skulde skee, at jeg skulde svide Gaarden af, da kan du hilse din Herre, at jeg er Mand for at betale saadan en Hytte.“ — Dette Svar bragte Tjeneren tilbage til Baronnen, som forundrede sig og atter sendte Tjeneren ned til Forpagteren for at faae nøiere Underretning om, hvem den Fremmede var. Forpagteren svarede: „Manden er Junker Friedenreich til Pallesbjerg“ — Da Baronnen havde faaet denne Meddelelse, maatte Tjeneren tredie Gang afsted; i høflige Udtryk hilste han fra Baronnen og bad Herr Friedenreich om at komme op til Friherren, der, efterat Junkeren var indtraadt, bad ham om at undskylde, at han forhen ved sin Tjener saaledes havde udtalt sig, men dog ikke kunde tilbageholde den Yttring, at det forundrede ham, at Friedenreich, som var en rig Godseier, gik saa simpel klædt. Hertil svarede Friedenreich: „Baronnen har nok hørt det gamle Ordsprog: Man skal ikke skue Hunden paa Haarene.“

Mod Slutningen af forrige Aarhundrede døde Friedenreich paa Pallesbjerg.

4. *Jens Bertelsen i Nørre Gjørding Sogn.*

I Gjørding Sogn, Hjerm Herred, boede for noget over hundrede Aar siden en Mand ved Navn Jens Bertelsen i Gaarden Slyk. Han var bekjendt for sin Godmodighed og overordentlige Styrke. Det var i den Tid, at hele Fløkke af de saakaldte Tatere eller Natmandsfolk streifede omkring, dels for at tigge, dels for at stjæle og røve. Naar Folk ikke vilde give dem, hvad de forlangte, truede de og vare endog saa ondskabsfulde, at de undertiden satte Ild paa Husene. En Sommer havde en Flok af disse Kjeltringer leiret sig oppe i Slyk Hede i Gjørding Sogn, hvorfra de gjorde Udflugter til Byerne for at stjæle og røve, saa Beboerne idelig ængstedes af dem.

Man henvendte sig da til Jens Bertelsen og anmodede ham om at drive dette Røverpak bort af Heden.

I Førstningen vægrede han sig ved at paatage sig dette Vovestykke, men lod sig endelig overtale dertil og tog en Dag en Vognstang eller Vognstjært, hvis smalle Ende var afbrudt, og med dette, ikke for hver Mand brugelige Vaaben, begav han sig paa Veien til Heden. Da han kom disse Kjeltringer nær, kom de i Hast paa Benene; de dannede en Kreds omkring ham i nogen Afstand; men nu brugte han sin lille Træpind saa eftertrykkelig, at hvem han traf og slog til Jords, glemte at staae op igjen. Medens han saaledes feiede omkring, mærker han noget bag ved sig, og da han dreier sig lidt til Siden, seer han en gammel Kjærling, der havde hævet sig op paa Tærne, række sin blanke Kniv over hans Skulder for at overskjære hans Strube.

Jens Bertelsens Blod kom nu ret i Kog, og øieblikkelig faldt Kjærlingen for hans Haand; mange af dem, der endnu vare paa Benene, maatte bide i Lyngtoppene, og de, der slap heelskindede, flygtede bort af Heden.

Beboerne i Sognet fik nu Fred for disse Røvere.

Om Jens Bertelsen er endvidere fortalt, at da han en Dag var paa Nørre Vosborg at forrette Hoveriarbeide, kom Gaardens Tyr, der var kommen løs, brølende og i fuldt Raseri ind paa ham, men han greb den ved Hornene, dreiede Halsen om paa den og kastede den til Jorden.

Et Par efterladte mindre Optegnelser af A. E. M. Tang.

(Min Svigerfader, Etatsraad A. Evald M. Tang til Nørre-Vosborg var, især da han stod i sin fulde Kraft, men ogsaa endnu i de senere Aar af sit virksomme Liv en ualmindelig underholdende og indholdsrig Fortæller. Det var en næsten utrolig Mængde af fortrinsvis vestjydske Erindringer, Etatsraad Tang paa denne Maade opfriskede for sine Tilhørere, og hvormed han glædede de mangfoldige Mænd og Kvinder, han i Aarenes Løb med rundhaandet, i vid Kreds kjendt og skattet Gjæstfrihed samlede om sit Bord; hvis det havde været muligt for ham selv at nedskrive eller for andre at samle hans mange Smaafortællinger, der var i høj Grad ejendommelige ogsaa ved den dramatiske Maade, hvorpaa han førte dem frem, vilde der ud af hans ualmindelig rige Kjendskab til de henfarne jyske Slægters, til Egnenes og Gaardenes Historie upaatvivlelig være reddet mange kostelige Bidrag til Vestjyllands Kultur-, Sted- og Personalhistorie. Men denne Skat af gamle Minder gik for Størstedelen i Graven med ham, og et Par enkelte skrevne Smaating, han efterlod sig, kunne ikke i Fremstillingsmaade sammenlignes med den mundtlige Fortælling. Naar disse Smaating nu alligevel meddeles paa de følgende Blade, er det altsaa ikke for gjennem dem at give et Billede af den ejendommeligt udprægede Fortællerstil, der gjennem en lang Aarrække førte Ordet paa Nørre-Vosborg; men den ærede Redaktion af nærværende Tidsskrift har ment, at der i disse Optegnelser dog fandtes et og andet Træk, som det var værdt at redde fra Glemselen. Mindet om Etsrd. Tangs livlige Fortællinger vil imidlertid næppe dø for det første; idetmindst vil Erindringen herom sikkert staa levende for dette Slægtled af „hans“ Bønder i Nørre-Vosborgs Omegn, hvem han stadigt søgte at leve sammen med, ogsaa ved paa selskabelig Vis at drage dem til sit eget Hjem, hvor enhver „Standforskjel“ mellem de indbudte Gjæster udjævnedes paa en mærkelig og velgjørende Maade — undertiden kunde vel nok det usædvanlige heri forbavse en fremmed Tilrejsende af de saakaldte højere Samfundsklasser, naar han f. Ex. ved et større Middagsselskab fik en Gaardmands Hustru eller Datter til Bordfælle ved Siden ad sig. Tidens Udvikling kunde i de senere Aar maaske nu og da træde hindrende ivejen for Etatsraadens Bestræbelser,

men det skal derfor ikke være glemt, at han som højsindet, menneskekjærlig og til det yderste uegennyttig Godsejer fyldte en smuk Plads i de ædle „Bondevænners“ Række, Ordet her taget i sin bedste Betydning. Han var født paa Nørre-Vosborg 26de Maj 1803, overtog sin fædrenes Eiendom 1ste Maj 1825 og døde sammesteds 12te Avgust 1868. En større Del af den livlige Text til Afsnittet om Nørre-Vosborg i Billedværket „Danske Herregaarde“ stammer, saavidt vides, i alt det Væsentlige fra hans mundtlige og skriftlige Meddelelser.

Aalborg, Maj 1873.

H. P. Barfod.)

I.

Om Familien paa Nørre-Vinkel

(Heldum Sogn ved Lemvig)

i Begyndelsen af forrige Aarhundrede.

Først bemærkes, at jeg med Grund antager at kunne kjende Forholdene paa *Nørre-Vinkel* for halvandet hundrede Aar siden temmelig nøje, da min egen Slægt dengang boede der, nemlig mine Tipoldeforældre, min Moders Oldeforældre. Min Moder¹⁾ var en Datters Datter-Datter fra Nørre-Vinkel, og da hun i sin Ungdom blev opdraget hos sin Bedstemoder, fordi Forældrene havde mange Børn, hørte hun denne ideligt fortælle om Fædrenehjemmet, hvilke Fortællinger fik større Interesse for hende, da hun senere kom til at leve paa Jyllands Vestkyst, og der i Erindringen gjentog, hvad hun derom havde hørt, og da meddelte sine Børn Underretning om disse Steder i hine Tider.

Niels Nielsen Bjerregaard

var født i Lemvig Kjøbstad 1676, hvor hans Fader var Kjøb-

¹⁾ Marie Cathrine Meinert (født p. Christianshavn 16. Novbr. 1776; † p. Nørre-Vosborg 22de Febr. 1855. Gift 1797 med Landvæsenkommisær, Godsejer Niels Kjær Tang til Nørre-Vosborg; f. i Ringkjøbing 1767, † p. N.-V. 19de Juni 1814. — Enken ægtede 1816 Stiftsprovst, siden Biskop i Ribe Conrad Daniel Koefoed, f. 1763, † 1831).

mand. Sønnen bestemtes ogsaa for Handelen og blev derfor, efter Datidens Begreb om den rette Uddannelse i Handelsfaget, sendt til Hamborg, hvorfor han senere fik „Anseelse“ som den, der kunde „tale Tysk“.

I hans ottende Aar, 1684, nedbrændte det Meste af Lemvig, derimellem ogsaa Kirken (om hvilken ulykkelige Ildebrand der samme Aar trykkes et Vers af Peter Hemmet, kaldet: „Medynk over Ildebranden i Lemvig“.) Ved denne Leilighed brændte ogsaa, efter hvad der fortælles, Kjøbmand Niels Bjerregaards Gaard, og da den stod i fuld Brand, samlede hans Hustru alt deres Sølvtoi i sit Forklæde og sprang ud paa Gaden med det; hun mødte i det Samme et Fruensimmer, som hun vistnok ikke kjendte, men som tilraabte hende: „La mæ fo' Der' Sølv, A skal bjerge det.“ Men de saae aldrig senere hverken Qvinden eller Sølvtoiet. Efter Ildebranden blev der foretaget endel Undersøgelser, men Intet opdagedes; etsteds i en Lade paa Landet mente man dog at have hørt Sølvtoi klinge.

Niels Bjerregaard fandt imidlertid ingen Lyst til Handelen i Hamborg og kom derfor allerede i en ung Alder tilbage til Lemvig og blev nu Forpagter af Gudumkloster; kun 22 Aar gl. giftede han sig med *Kirstine Mikkelsdatter Riis* fra Nordenkjær i Lomborg Sogn. Denne Kirstine Mikkelsdatter nedstammede fra den berømte Astronom Kristen Sørensen Longbjerg (Longomontanus) og var en nær Slægtning af Professor Ole Borch (Stifter af det Borchske Collegium i Kjøbenhavn).

Forpagteren paa Gudumkloster var en stille, rolig og gudfrygtig Mand, der tyede til Herren under enhver alvorlig Begivenhed; Hustruen derimod en ung og livfuld, i sine ældre Aar vistnok dog baade dyb og christelig Qvinde.

Den Tid regjerede Ulvene svært i Jylland, især over Moserne, Hederne og Bakkerne og saaledes ogsaa over den store Gudumklosterhede. Saaledes traf det sig en Dag, ved Qvæld, at en Ulveflokk havde faaet Faareflokken fra Gudumkloster adskilt og dreven ud over Heden, hvor den skulde været Rovdyrenes Bytte; da ilede Niels Bjerregaard ind i sit Lønkammer for at bede Herren om Hjælp, men Kirstine Mikkelsdatter satte sig uden Betænkning op paa en rask Hest, og smurte afsted over Heden med Svøben i Haanden, saa

hun tvang dog tilsidst Ulveflokken til at vige, og Faarene kom uskadte tilbage til Gaardens Fold.

Ikke længe derefter saae Niels Bjerregaard sig istand til at købe *Nørre-Vinkel*, en af de smaa gode Avlsgaarde, der ligge Vesten for Lemvig paa de høie Bakker i Heldum Sogn¹⁾. Han drev sit Avlsbrug med Forstand og Iver, men glemte dog ikke derover sin Guds frygt, og naar han paa een og samme Søndag kunde besøge de tre Kirker i Lemvig, Heldum og Hove, syntes ham, at det havde været ret en god Søndag. Hans Hustru, som stod ham trolig ved Siden, fødte ham mange Børn, nemlig i Løbet af tyve Aar elleve, fire Sønner og syv Døttre. Det ældste Barn var en Datter, hvem Børnekopperne gjorde til en Krøbling paa Sjæl og Legeme; da hun døde i en temmelig ung Alder, skjænkede hendes Forældre til Heldum Kirke den Messinglysekrone, som endnu hænger der, til et Taknemligheds Tegn, fordi Herren naadig havde udløst Barnet. De andre Børn vare derimod sunde og stærke; dog døde en Søn i sin tidlige Barndom, og en anden Søn døde i Kjøbenhavn i sit 16de Aar (efter at have forspist sig i Blommer). De andre to Sønner blev Præster i Norge. Af de sex tilbageblevne Døttre bleve de fem gifte, de fire i Kjøbenhavn, og de kom før det Meste alle i gode Stillinger.

Nørre-Vinkel var dengang en Eiendom af vel omtrent samme Størrelse som nu (ifølge Trap er den nu skyldsats for $13\frac{1}{8}$ Td. Hartkorn med 239 Td. Land, hvoraf 117 Td. ere Ager, 54 Td. Eng, 18 Td. Mose og 50 Td. Hede). Paa den Tid var ellers næsten al Landeiendom enten Herregaardsjord eller Fæstegods, men her i Lemvigegnen fandtes dog flere af de større Bøndergaarde som Selveiendom, hvis Besiddere vel ikke var Adelsfolk men dog regnedes for at staae over den almindelige Bondestand og kunde nyde Æren af adelige Folks Besøg. Niels Bjerregaard skyldte Penge paa Gaarden, hvor stor en Sum veed jeg ikke, men den var saa stor, at de frygtede for at faae den opsagt, hvorfor de søgte at behandle deres Creditor med al mulig Forekommenhed og Tjenstagtighed. Denne Mands Navn kjender jeg ikke, heller

¹⁾ Heldum er (efter Trap) af alle Danmarks Kirkesogne det Sogn, som har det mindste Antal Beboere: 1859 talte det kun 53 Indvaanere! I Sognet laae dengang 6 Gaarde og 1 Huus.

ikke veed jeg hvad Stilling han sad i, men han var Kammerraad i Lemvig og kaldtes aldrig andet end „Hr. Kammerraad“, ligesom hans Kone „Fru Kammerraads“. Disse Folk havde nu Peuge nok og var dertii store og hovne paa det; thi dengang var det en stor Ting at have Rang, hvilken Indretning nylig var opfunden og holdtes i stor Hævd og Ære af Kong Frederik IV. Som et Træk af deres Støthed fortælles, at da Fru Kammerraads engang laae i Barselseng efter at have bragt et Drengbarn til Verden, som skreg uafadelig, sagde Jordemoderen: „Der vil nok blive en Præst af den lille Monsieur, han har saa god en Stemme,“ hvortil Fru Kammerraads svarede: „Gud forbyde, at han ikke skulde blive andet!“ Gud forbød det ogsaa, har jeg ladet mig fortælle; thi han blev Degn. At han blev Degn, er vel et Beviis for, at den Formue, de vare saa store af, snart svandt bort i Tidernes Løb.

Børnene paa Nørre-Vinkel bleve godt opdragne. Sønerne holdtes til Bogen og Døttrene oplærtes vel i at gaae tilhaande i Huusholdningen, i alle Slags qvindelige Arbejder og — mere end sædvanligt — i boglig Kundskab, saa de skrev godt for sig og kunde tage Plads som Lærerinder i Lemvig og Holstebro. Orden og Nøiagtighed, streng Tarvelighed i Klædedragt og Levemaade og fornemmelig Gudsfrygt var Hovedstykket i hele deres Opdragelse. Ellers havde det ogsaa været vanskeligt at forstaae, hvorledes en lille Gaard som Nørre-Vinkel, der endda ikke var fri for Gjæld, paa en Tid, da Qvægsyge nu og da kunde øde en heel Besætning, hvor Ulvene ikke sjeldent, trods al Aarvaagenhed vare istand til at gjøre et godt Greb i Faareflokken, ja end ogsaa af og til kunde snappe selv et Føl, en Kalv eller en Qvie, — hvorledes denne lille Avlsgaard under saadanne Omstændigheder kunde kaste saa Meget af sig, at Forældrene vare istand til paa eengang at holde to Søner frem til Studeringer, lade Døttrene undervise i forskjellige Kundskaber, og dog føre et gjæstfrit Huus for Naboer, Lemvigfolk og Præster, engang imellem ogsaa for en adelig Familie i Omegnen.

Af Sønerne var den ene født 1706, den anden 1709; de sattes begge i Skole, først formodenlig i Lemvigs Latinskole, senere i Viborg, hvor de var under den store Ildebrand 1726, der ødelagde den største og smukkeste Deel af Byen. Fra Nørre-Vinkel og Bakkerne ved Lemvig havde man et

Par Dage seet en ualmindelig stærk Røg i Øst; Post gik der ikke dengang, men Rygtet bragte senere Efterretning om Viborgs Brand. Just som Familien vilde sende en Karl tilhest efter Sønnerne, kom de kjørende begge to paa en leiet Bondevogn. De havde ingen Skade lidt, men alt deres Tøi var brændt. Kort Tid derefter bleve de Studenter, og den ældste, *Niels*, blev siden Sognepræst i Laurdal i Christiania Stift, hvor han blev sit hele Liv igjennem. Han var to Gange gift og havde i sine Ægteskaber endeel Børn; fra ham nedstammer den Bjerregaardske Slægt, der i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede havde endeel Navnkundighed i Norge.

Den anden Broder *Laurits* var en lærd Mand og Mag. philosophiæ. Han var først Hører ved Christiania Latin-skole, senere Sognepræst til Eidsberg (i Christiania eller Agershuus Stift?) Han var gift, men havde kun en Søn, der blev Capitain ved Dragonerne i Christiania. Af Døttrene var den ældste Datter *Maren*¹⁾ gift med Conrektoren ved Skolen i Lemvig, Hr. *Peder Jacobsen Wilse*²⁾, og hun havde alt sine tre Børn, da Skolen 1739 blev nedlagt, selvfølgelig uden at der tilstodes Wilse Pension, som ikke var Skik paa de Tider (han blev Hører ved Skolen 1727). Han var theologisk Candidat (fra 1731 med haud) men havde ingen fornemme Bekjendtskaber og Regjeringen havde kun faa Præstekald at bortgive; de fleste vare i Herremændenes Hænder, og de kongelige Kald kunde langt fra forslaae til de mange Candidater. Han maatte da med Hustru og tre Børn søge Huusly og Føde hos sin Svigermoder paa Nørre-Vinkel (hans Svigerfader var død allerede 1733)*. Det krænkede ham, at han saaledes skulde gaae og spise Naadsensbrød, skjøndt det vistnok var ham vel undt, og han henfaldt derover til Tungsind. Svigermoderen holdt imidlertid Modet oppe og raadede ham til at tage til Kjøbenhavn for at blive

1) Født 4. Marts 1704, † 6. April 1772.

2) Født i Nykjøb. p. Mors 24. Decbr. 1706; Student fra Aalborg Skole 1726; † 8. Marts 1786 (Søn af Jacob Mathiesen Wilse og Anne Christine Pedersdatter Holst).

*) (Ifølge Wibergs Præstehistorie blev P. J. Wilse dog allerede 1740 Degn og Klokker i Lemvig, hvor Sønnen N. B. W. ligeledes siges født samme Aar.
H. P. B.)

liggende derinde en Stund og søge hos Ministeren. Han tog saa ogsaa med en Lemvigskipper til Kjøbenhavn, hvor han sled ret brav paa sine Støvler og paa Ministerens Trapper, men altsammen uden Held. En Dag havde han Audients hos Ministeren, en Grev Holstein, der var i ondt Lune og sagde da: „I staaer her og hylér og hylér for at blive Præster, og naar I saa bliver Præster, bliver I nogle Bæster, gjør I.“ Det var mere end Wilse kunde taale; han bukkede og gik sin Vei, søgte strax en Lemvigskipper op, der var seilklar, og tog med et tungt Hjerte tilbage til Nørre-Vinkel. Men da han kom hjem, var der Glæde paafærde, thi medens han seilede over Kattegattet, fortrød Ministeren sin grove Adfærd og kaldte ham (13de Septbr. 1743) til Sognepræst for Søndbjerg og Odby Menigheder paa Thyholm. Der levede han henved en Menneskealder, indtil han paa sine gamle Dage, da han følte Kræfterne aftage, byttede (6te Januar 1774) med sin Søn *Niels Bjerregaard Wilse*¹⁾ og flyttede som Præst til det lille Økald Jegensø i Limfjorden. Begge hans Sønner bleve nemlig Præster; den yngste som sagt sin Faders Eftermand i Søndbjerg; den ældste, *Jacob Nikolai Wilse*, blev en lærd Mand, blev Professor og udgav mere end 50 Bøger, og endte som sin Morbroder Laurits Bjerregaards Eftermand i Eidsberg i Norge (jfr. Nyerups Litteratur-Lexikon). Fra denne Wilse nedstammer en temmelig betydelig Familie i tildeels ansete Stillinger i Christiania og det øvrige Norge. Niels Bjerregaard Wilse paa Thyholm tilbragte fra 1774 Resten af sin Livstid i Søndbjerg-Odby, i hvilket Embede han døde 21de Novbr. 1807. Han havde en Søn, der var Student men ikke drev det til videre end til at blive først sin Faders Degn i Søndbjerg, hvorfra han senere kom til Ydby, og der døde han for nogle Aar siden som en gammel Mand.

Af de andre Døttre paa Nørre-Vinkel var *Marie* gift 2 Gange i Kjøbenhavn, førstegang med kongelig Forvalter over Sølvtoiet eller, som hans Stilling kaldtes, Sølvpop *Keiser*, anden Gang med Kjøbmand *Lassen*; hun var bestandig tem-

¹⁾ født i Lemvig 30. Marts 1740; privat dimitteret til Universitetet 1759, theologisk Candidat 1763 med — non. (gift med Sara Jørgensdatter Billeschou, f. 1750, † 1793). Præst paa Jegensø 20. Januar 1769.

melig svagelig og døde kun 42 Aar gl. Datteren *Margrethe* døde ugift (32 Aar gammel, i Kjøbenhavn). *Cathrine* blev gift med Brygger *Jens Hostrup* i Kjøbenhavn, var en god og from Kone, der døde af Brystsyge (31 Aar gl.)

Jeg kommer nu til *Martha Bjerregaard*, det tiende Barn paa Nørre-Vinkel, min Oldemoder. Det var en mild, sjelden from og „til Hænderne“ meget dygtig Pige. Hendes Forældre vare, som før sagt, ogsaa fromme Folk, og navnlig havde hendes Fader, som hun tidligt mistede, gjort et dybt Indtryk paa hende¹⁾ ved sine inderlige og alvorlige Formaninger; heraf spirede vel den Trang, der senere bragte hende til at træde ind i Herrenhutternes Brødremenighed, der paa den Tid vandt ikke faa Tilhængere her i Landet, skjøndt den mødte Modstand, ja ligefrem Forfølgelse fra Regjerings Side. Men Kirstine Bjerregaard lagde ikke sin Datter noget iveien i denne Retning. Naar derfor Brødremenighedens Apostler, der, som Skik var, reiste om fra Sted til Sted for at besøge den vidtsprede Menighed, ogsaa kom til Nørre-Vinkel og dette blev Moderen meldt, da hed det altid: „De ere velkomne; gjør dem tilgode med hvad vi have i Huset, slagt en Kalkun, en Gaas eller Sligt“, men naar Martha, hvis høieste Ønske det var, at Moderen skulde indtræde i Samfundet, eller idetmindste deeltage i Andagtsøvelserne, saa gjorde Hentydninger eller Anmodninger i den Retning, lød det lige saa bestemt: „Nei, mit Barn, jeg har megen Agtelse for disse Folk, men deres Samfund kan jeg ikke gaae ind i; jeg bliver ved mine Anskuelser.“ — Martha Bjerregaard var en deel udenfor Huset som Lærerinde og havde en Tid Pige-skole i Holstebro. Hun gjorde, 21 Aar gl., 1744 en Reise

¹⁾ Martha Bjerregaard, som aldrig aflagde sit fædrene Familienavn, men ogsaa efter at hun var bleven gift, skrev sig Martha Bjerregaard Noe, omtaler sin Faders Død i et Par af hende selv nedskrevne Blade saaledes: „Da jeg var i mit 11te Aar, d. 1ste Februar 1733, behagede det Herren at hjemkalde min Fader. I hans Sygdom formanede han sit Huus efter sig at bevare Herrens Vei. Hans Formaninger og idelige Opfordringer til at vandre i et Gud hengivent Sind har immer staaet mig i Minde, og han var mig en uforglemmelig Fader. Ofte har det faldet mig ind, hvad Fryd det vil blive, naar vi engang i Evigheden skal see hinanden igjen for Lammets Throne.“ — Da Konfirmationen var indført 1736, var hun en af de første, som konfirmeredes, hvad hun altid omtalte som en hende tildelt særegen Velsignelse.

til Norge for at besøge sine Brødre, Præsterne der. D. 13de Juli gik hun med et Skib fra Lemvig og kom først d. 6te August, altsaa efter 24 Dages Sejlads. til Holmestrand i Norge. Efter at have besøgt begge sine Brødre, tog hun atter med et Skib fra Christiania, og naaede først efter 20 Dages Søreise Nykjøbing paa Mors. Det var Maaden at reise paa den Gang. -- Martha blev gift 1753, altsaa 30 Aar gammel, med Kjøbmand *Christen Noe* (dengang i Ringkjøbing, senere Brygger paa Christianshavn), men sine Jomfrudage paa Nørre-Vinkel glemte hun aldrig; derfra skrev hendes bedste Minder sig, og om dem fortalte hun stedste sine Børnebørn. Først blev der saa fortalt om „vi sex smaae Piger i vort Kammer paa Nørre-Vinkel“, — senere, da Søstrene efterhaands bleve gifte, „om mit eget lille rare Kammer“, og — fortalte hun — „saa var det engang, da vi om Aftenen kom op paa vores Kammer paa Nørre-Vinkel, at vi saae et Riis¹⁾ staaende paa Himmelen, ret saa gjørlig, ret saa gjørlig; men saa kom da ogsaa den store Qvægsyge derefter“. . . . „Og vi smaae Piger skulde være flittige, og det var vi ogsaa. Til Mikselsdag kom de syv Rammer op paa Loftet og de syv Spinderokke ned, og saa spandt vi hele Vinteren til Kl. 12 om Aftenen; men naar saa Foraaret kom, saa kom de syv Rokke igjen paa Loftet, og de syv Rammer ned“.

Men de ikke alene spandt og broderede i Ramme (man brugte dengang de mange Broderier med couleurve Blomster osv. foruden den berømte Hvidsøm med Traad paa Kammerdug og Lærred), de gjorde ogsaa andet Haandarbeide, og saaledes syede de meget ud af Huset og kunde have meget travlt dermed. Engang havde de saaledes grumme travlt; da sendte „Fru Kammerraads“ i Lemvig dem en betydelig Deel Sytøi, som det i al Korthed blev forlangt „strax“ skulde gjøres færdig. „Vi smaae Piger bleve da meget forlegne, for vi havde lovet det andet Arbeide færdigt til en bestemt Tid; men Fru Kammerraads *vilde* jo have sit Arbeide først istand, og hun havde jo Penge i Gaarden. Men saa sagde Mama, at det skulde ikke bryde os; hvad vi havde lovet, det skulde vi holde, og Mama pakkede Tøiet ind igjen med den Besked, at det var os umuligt at gjøre det istand, men Fru Kammerraads blev slem vred derover“. Alt det Tøi, som Børnene gik med, var hjemmegjort og blev spundet og for-

¹⁾ o: en Komet.

arbejdet hjemme, hver en Trævl, og det første Stykke „Krambodtøi“ de ejede, fik de, da deres Brødre vare komne til Kjøbenhavn som Studenter, og da sendte hver af deres Søstre et Stykke Sirts til en Kjole. Ved samme Leilighed fik Moderen forærende et Fjerdingspund The med sex Par smaae Kopper, som ogsaa var det første af det Slags, der nogen-sinde havde været i Huset paa Nørre-Vinkel.

Ulvene var, har jeg før fortalt, dengang ret nogle fæle Gaster; dem havde Martha og hendes Søstre tidt været bange for, og Forældrene frygtede det „Utøi“. Engang, fortalte Martha, gik hun og en Søster en Sommeraften nede ved Fjorden under de høie Bakker, da en Ulv kom dem imøde; de fik Been at gaa paa og kom snart hjem i en Fart. En anden Gang, en Efteraarsdag i Skumringen, da Mama var bleven Enke, kom Avlskarlen ind og meldte, at Faarene havde „forløbet“ sig og vare ikke komne hjem; der blev da sendt Folk ud med Lygter for at lede; ofte kunde de høre Faarene bræge, men efter flere Timers Møie for at finde dem, kom de dog tilbage med uforrettet Sag. Da sagde Mama: „Ja nu skal I see, at Ulvene rive os dem istykker inat; men lad dog Døren til Faarestien staae aaben, saa hvis de kommer af sig selv, de da kunne komme ind.“ Om Natten Kl. 2 hørte Avlskarlen Faarene bræge inde i Stien; han var snart ude, lukkede for dem og tog Lygten for at tælle dem; ti manglede, og der var Blodpletter paa endeel af dem, der vare komne hjem; senere viste det sig, at de savnede Faar vare revne af Ulvene.

Martha Bjerregaards Bryllup stod paa Nørre-Vinkel 17de August 1753. Brudgommen, Christen Noe, hørte ogsaa til Brødremenigheden, ved hvem de formødentlig ere bragte sammen. Da der lavedes til Brylluppet, blev pludselig lille Stine, 14 Aar gl', en Datter af Søster Wilse, heftig syg, og døde to Dage før Brylluppet. Der var da ikke andet for end at faae den unge Pige hurtigst muligt jordet, bruge endeel af den til Brudfærden bestemte Mad til Begravelsen, og sørge for anden Anretning til Brylluppet. Dette Dødsfald virkede meget stærkt paa Bruden. Martha Bjerregaard havde i sit Ægteskab kun eet Barn, Datteren *Maren Kirstine Noe* (født i Ringkjøbing 2den Marts 1755) som blev gift (6te Mai 1774) med Kammerraad, Renteskriver i General-toldkammeret og Grosserer *Andreas Evald Meinert* i Kjøben-

havn¹⁾. Dette Ægtepar var mine Bedsteforældre. Christen Noe flyttede 1761 til Kjøbenhavn, hvor han købte en Bryggergaard og drev Handel som Grosserer. Han døde i et Besøg hos sin Datterdatter paa Nørre-Vosborg 1799, 77 Aar gl., og begroves (27de Juni) paa Ulvborg Kirkegaard.

Det ellefte og sidste Barn paa Nørre-Vinkel var *Ane Marie*, der i Kjøbenhavn blev gift med theologisk Candidat *Niels Holm*; da de ikke yndede at blive Præstefolk paa Landet, forpagtede de Kjøbenhavns daværende største Gjæstgivergaard, den saakaldte „Postgaard“. Her spandt de imidlertid ikke Silke, og Manden døde i en temmelig ung Alder uden at efterlade hende nogen Formne. Hendes eneste Datter var først gift med Brygger *Hostrup*, en Brodersøn af den tidligere nævnte, og senere med Directeur, Hof- og Universitetsbogtrykker *Schultz*. Af første Ægteskab havde hun en Søn og en Datter, hvoraf Sønnen antog Stiffaderens Navn og trådte ind i hans Forretninger, da hun ingen Børn havde med Schultz. Ane Marie blev saaledes Stammemoder for den Hostrup-Schultziske Familie i Kjøbenhavn.

Til Slutning skal jeg føje et Par Brudstykker af Professor *J. N. Wilses* Beskrivelse af Nørre-Vinkel, hvor han som Barn havde opholdt sig i 3 Aar, nemlig fra hans Fader fik sin Afsked i Lemvig og til han blev Præst i Sønderbjerg. Han skriver da i sine „*Reiseiagttagelser i nordiske Lande*“ (5te Bind, S. 170): „Saasart man kommer op af de høie Bakker, som omgive Lemvig, og vil vesterpaa, falder Kjørselen gennem en Portal af store Hvalfiske-Ribbeen, har saa til venstre Haand Heldum Kirke, med Tørring Kirke annecteret. Jeg tænkte da paa min eneste Søster, som just da hun skulde fortsætte i Hovedstaden, hvad hun havde lært hos sin Familie og heldigen lagt sig efter, døde og her er begravet; ellers tjener her et Epitaphium over den Bjerregaardske Familie Kirken til megen Prydelse. Paa den $\frac{1}{4}$ Miil mellem Gaarden og Lemvig deles Gaardens og Byens Marker blot ved en simpel Jordvold, da alt Kreaturer bevogtes og ingen Indhegning findes. Nørre-Vinkel er en upriviligeret Sædegaard paa Kanten af Bakker og Udsigt til Lemvig; den er ikkun $12\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, og dog havde

¹⁾ Født i Dagebøl 20. August 1742; † i Kbhvn. 16. Mai 1809 (Søn af Meinert Maysen og Helene Prætorius).

min salig Bedstemoder i hendes lange Enkestand ved god Huusholdning og uden andre Midler vidst at opdrage Børn, som alle kom i god Vej, ansatte i Huse og Embeder, baade i Danmark og Norge. Men for 50 Aar siden, paa et Sted 50 Mile fra Kjøbenhavn idetmindste, satte man ikke saameget paa Sukker, The, Kaffe og Brændeviin, samt store Speile og Porcellain; man klædte sig sjelden til Stads og *ødslede* mindre med Tiden. Dog herskede nogen Luxus paa Nørrevinkel i Møbler, hvoraf jeg blot vil nævne Storstueskabet, som viste saamegen Billedhuggerarbeide i Eeg, indlagt med sort Ibenholt, at man i Hast ei vidste, hvorledes man skulde bære sig ad for at aabne det. Skufferne trækkes ud med Messingringe, som hængte i Munden paa nogle Grinebidere; det aabne Skab viste en smuk Række af Sølvtoi, hvori blandt især Ølkanden, der indvendig var forsynet med forgyldte Knuder for hver Pæl, for at man rigtig kunde drikke til Pæls; Sølvskeer med runde Blade og Stilke med Familiavaaben paa, større og mindre Sølvstob til Mjød, hvori man brød Kringler, som man opøste med Skeer. Saaledes var den Tids Overdaad.“

II.

Om Tviis, Buur og Skjerrum Klostre.

(Brudstykke af et senere nedskrevet Foredrag, der holdtes i Lemvig.)

... Om Tviis Klosters Forbindelse med Buur og Skjerrum Klostre kan jeg ikke henvise til nogen trykt Bog; men jeg kan med stor Sandsynlighed forsaavidt angaaer Buur Kloster og med temmelig afgjort Vished med Hensyn til Skjerrum Kloster antage, at begge disse to sidstnævnte have været Filialer af det førstnævnte Kloster. *Buurgaard* i Buur Sogn skal have været et Kloster: *Buur Kloster*, saaledes lyde

alle Sagn. Gaarden ligger tæt ind til Kirken, og da det gamle Vaaningshuus blev nedbrudt i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, stod det endnu tættere op til Kirken og befandtes at bestaae af bare smaae Kamre som Munkeceller. Ligesom Tviis og Skjerrum Klostre laae det tæt ind til Storaen, hvis Laxefiskeri Tviis Kloster eiede ligened til Vosborg Laxegaard. Ved Buurgaard findes endnu Spor af en større Indhegning med opkastet Vold og udenfor den nogle ældgamle Frugttræer og endnu ældre smukke, store Tjørn. Nedenfor Bakken ved Storaadalen sees endnu Levninger af en ikke ubetydelig Egelund, „Buurkrat“ (nærved Buurlundgaard ligeoverfor paa den anden Side af Aen, i Idum Sogn), hvoraf skjønnes, at Stedet har ligget i Omgivelser, der efter Vestjyllands Charakter maa kaldes skjønne. Om Buur-Kloster¹⁾ veed jeg ei meget at fortælle. Sagnet siger, at dets Kirke²⁾ var en af de fire ældste i Hardsyssel; det har formodentlig eiet hele Buur Sogn, da dette Sogn efter Secularisationen blev mageskiftet med eller købt af Kronen, og vore Skjøder paa Eiendommene der ere for det meste udstedte af Frederik den 2den. I Sagnet og i Nærheden af Kirken findes et Stykke Hede, som kaldes *Møborg Gade*, og et Stykke Eng, som kaldes *Møborg Øgfællid*. Sagnet fortæller derom, at paa Møborg Gade holdt Møborgboerne med deres Vogne, naar de besøgte Gudstjenesten i Buur Klosterkirke, og at de drev deres Heste ned i Øgfælliden, medens Gudstjenesten varede. Dette synes at have megen Rimelighed, thi

1) Anmærkn. af Overlærer Kinch i Ribe: Sognets ældste bevarede Navn er: Buræ (jfr. Ribe „Oldemoder“), der vistnok ikke staaer i nogen Forbindelse med Buris (o: Prinds Buris — som Etsrd. Tang havde antaget).

2) Buur Kirke er udvendig heelt opført af Qvadersteen og ikke umærkelig; den har halvrund Chorbygning og en smuk Sokkel, der strækker sig udenom denne og den halve Langkirke. Altertavlen er gammel og fra den katholske Tid, af simpelt Træskjærerarbeide (i Midten Gud Fader, med sin høire Arm omslyngende Frelseren, i den venstre Haand bærende Verdenskuglen. Paa den høire Side St. Jørgen, der svinger Sværdet over Hovedet, medens han med begge Fødder træder paa Dragen; tilvenstre staaer den hellige Anna med den kronede Marie, der bærer det lille Jesusbarn. I Sidetavlerne de 12 Apostle). Kirken er i den senere Tid [af Etsrd, Tang] forsynet med et lille Spir.

Møborg Sogns søndre Grændse gaar ind til Buur Sogn, $\frac{1}{2}$ Miil fra Kirken, og endskjøndt jo hvert Sogn havde sin egen Præst, var det dog i den katholske Tid meget almindeligt, at man drog til *Kloster*kirkerne fremfor til sine egne Sognekirker, selv om man skulde reise lange Veie; i Klosterne var der nemlig mere Pomp ved Gudstjenesten.

Hvad *Skjerrum Kloster* angaaer, da laae det 1 Miil Vesten for Buur Kirke, Syd for Aaen paa de høie Bakker ind til Storaan, Vesten for Skjerrumbro, og Stedet, hvor det har staaet, sees endnu. I en Kløft i Bakkerne har der været en Kilde, som nu næsten er udtørret, men som endnu kaldes „*Helligkilden*“, og om hvilken det hed sig, at den havde lægende Kraft, hvorfor den blev besøgt, lig andre hellige Kilder, af Syge og Svage. Klosteret laae ind til Nørre-Vosborgs Eiendomme, og Dele af det indlemmedes Tid efter anden under denne Eiendom, indtil det tilsidst helt gik op i samme, idet *Knud Gyldenstjerne*, den sidste katholske Biskop i Odense, købte Skjerrumkloster med Kapel og Skjerrumby af *Oluf Munk*, den sidste katholske Biskop i Ribe, der for Afstaaelse af sit Bispedømme (1537) fik Tviiskloster med Underliggende af Kongen til Forlehning paa Livstid¹⁾; og da lagde Knud Gyldenstjerne, der med sin Hustru Jytte Pode-

¹⁾ Anm. af Overlærer Kinch: Oluf Munk købte senere, 1547, Tviis Kloster til Eiendom af Kongen. — Skjerrum er upaatvivelig det Sted, hvorefter Skjerm Birk, et af de fire Birker, som Prinds Buris skjænkede til Klosteret, havde sit Navn, — men er saa ikke ogsaa det „Skjærngaard med Gods“, som Christen Munk havde haft i Forlehning af Tviis Klosterkonvent og som hans Søn Peder 1542 fik Livsbrev paa af Kongen (Dansk Atlas V, Side 776), at henføre hertil? og hvorledes skal saa dette igjen forenes med, at Knud Gyldenstjerne af Oluf Munk købte Skjerrum Kloster?

Paa disse Spørgsmaal har Enkefru, Etatsraadinde Tang svaret: Mellem min afdøde Mands Optegnelser findes nogle Notater fra Geheimearkivet, saalydende: „Iver Munk, Biskop i Ribe, Jens Koess, Mogens Munk (til Volstrup), Peder Skram, Mogens Juul og Niels Spendt og Christen Grøn Brev paa, at i Retten for dem i Faborrig Kirke Mandagen næst efter Sct. Gregorii Dag 1506 mødte værdige Fader Niels, Abbed i Tviis Kloster, paa den ene Side og strænge Herr Prebjørn Podebusk paa den anden Side, angaaende en Trætte mellem dem om Issen og Issen Skov og Urnehave og andet Gods i Ikast Sogn, som han havde Kong Hans's Brev paa, blev forligt saaledes, at Klosteret beholder ovennævnte Gods, og at Prebjørn Podebusk fik den halve Eng Munkhauge, som

busk havde faaet Nørre-Vosborg, hine Eiendomme ind under denne Gaards Marker. Til Skjerrumkloster hørte tvende gode Enge, (liggende lige under Bakkerne, hvor Kirken med Klosteret siges at have staaet) dengang og endnu kaldede „*Munkehaverne*“, tæt ind under Nørre-Vosborgs Volde, efter at Gaarden formedelst en Vandflod var flyttet fra sit gamle Sted nede ved Storaæn. Der havde allerede i længere Tid været Eiendomstrætte mellem Vosborgs Eiere og Prioren i *Tviiskloster*, men den ivrigste og længste Strid mellem dem dreiede sig om Laxefiskeriet i Storaæn, som Tviiskloster tilegnede sig lige ned forbi Skjerrumkloster. Kjærnen i Striden var det, at Tviis Prior vilde formene Vosborgs Eiere deres Laxegaard, som de havde havt i

---

for deres til Skjermæ, ligesom Abbeden paa Klosterets Vegne forbandt sig til ikke at gjøre nogen Tiltale paa den Laxegaard, som ligger til hans Ladegaard til Wosseborg, og aarlig en Messe og Begængelse Tviiskloster for P. Podebusk, Fru Vibekke og deres Børn.“ — Af et lille Mærke i vort Exemplar af „Dansk Atlas“ sees, at min Mand har antaget dette Skjermgaard for at have været Skjermgaard, og der er vel heller ikke noget iveien for, at det senere er overgaaet til Oluf Munk? — I „Dansk Atlas“, V. S. 835, hedder det: „Vesten for Skiærum Bro og Mølle har i gammel Tid staaet en Kirke, kaldet Skiærum Kirke, som for længesiden med Kongelig Tilladelse er nedbrudt og Skiærum Byes Mark lagt under Nørre-Vosborg. . . 1550 har Oluf Munk til Tvisel solgt og skjødet Knud Gyldenstjerne til Vosborg Skiærumgaard, Skiærumgaards Mølle og mere Gods, med Birkeret, Fiskeri og anden Frihed, han havde til Skiærum Capelle.“ Dette synes ogsaa at passe godt med, at Knud Gyldenstjerne siden afkjøbte Ribe Hospital den Ret, det havde til den dødsdømte Kirke. — Saaledes blev jo ogsaa Buur Kirke dødsdømt Klemmebrev af 9de Mai 1555: „Burre Kiercke skal ødelægges oc komme til „Hielp at bygge Wem oc Gjörding-Kiercke mett oc skall Wem oc „Gjörding alletider vere om een Prest oc Wem Prestegaard at komme „til een Prestebolig som Erik Skram nu haffuer til vor Gaardt i „Holstebro.“ Dette skete imidlertid ikke, Kirken blev staaende og ligeledes Vemb Præstegaard, der nu er Annexgaard til Tresognskaldet Gjörding-Vemb og Buur. — Om Buur Præstegaard tales ingensteds ligesaa lidt som om Skjerrum Præstegaard; derimod har til begge ligget store Gaarde: Buurgaard og Skjerrumgaard lige op til Kirken, og det er disse, der skulle have været Kløstrene. —

Siden Talen er om Buur skal jeg leilighedsviis her meddele følgende. I Vosborgs Arkiv findes et Dokument, hvori Kong Frederik d. 2den imod endeel Gods paa forskellige Steder i Jylland tilskjøder Palle Juul

umindelige Tider, men som rigtignok spærrede Aaen og forhindrede idetmindste de større Lax fra at naae frem til Klostrene. Vosborg laae den Tid paa *begge* Sider af Storaalen ved dennes Udløb i Nissumfjorden, Borgegaarden i Gjørding Sogn, Hjerm Herred, Bøvling Lehn, og Ladegaarden paa den søndre Side af Aaen i Ulfborg Sogn, Ulfborg Herred og Lundens Lehn; mellem Borge- og Ladegaard var nu Laxe-

paa Strandet den største Deel af Buur. Det Uddrag, min Mand deraf har taget, lyder saaledes:

„1578 Lørdag før Palmesøndag mageskifter Kong Frederik 2. til Palle Juul til Strandet, Landsdommer i Nørre Jylland, med nogle Bøndergaarde paa forskellige Steder i Jylland: en Gaard i Buur Sogn, Buurgaard kaldet, beboes af Christen Jensen, skylder 1 Td. Smør, xii Hestes Gjæsteri; en Gaard i Øster-Buur, hvorpaa boer Matz Frost og Jens Frost, skylder 2 Tdr. Rug, 2 Tdr 3 Skpr. Byg, 1 Skovsviin, 4 Hestes Gjæsteri, 1 Skovvogn. Paa den anden Gaard, Lars Jensen og Jens Sørensen iboer, skylder 1 Td. Smør; en Gaard sammesteds, Rasmus Jensen iboer, skylder 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. 3 Skpr. Byg, 1 Skovsviin, 4 Hestes Gjæsteri, 1 Skovvogn. En Boel ibd., som Christen Graffuensen iboer, kaldet Pøt, skylder 1 Td. Smør. En Gaard, kaldet Thangsgaard, Graffuers Ambuss og Jørgen Poulsen iboer, skylder af Rug, Byg, Skovsviin, Skovvogn og Hestes Gjæsteri som de tvende foregaaende Gaarde (o: Buurgaard og de 5 Gaarde i Øster Buur). — I Vester Buur en Gaard kaldet Nielsholm, Peder Christensen iboer; paa den anden boer Christen Rød og Niels Rød, paa den tredie iboer Oluf Prang og Johan Jens (disse 3 skylder i Rug, Byg osv. som i Øster Buur). En Boel samme Sted iboer Peder Frost og Paaske Christensen (samme Skyld); en anden iboer Jens Jensen: 1 Ørtug Rug, 1 Ørtug Byg og 1 Skovsviin; den tredie iboer Hendrik Pedersen, skylder 1 Td Rug, 1 Td. 1 Skp Byg, 1 Skovsviin, 1 Skovvogn, 2 Hestes Gjæsteri. 1 Stk. Eng kaldet Øgfælled.“

Dette vedkommer vel egentlig ikke Sagen, men det viser dog, at meget Gods, og sandsynligen Kirkegods er bortskjædet af Kronen, og at Buurgaard maa have været hvad den er endnu: en stor Gaard, der kunde skyldte 12 Hestes Gjæsteri. Dette Gods kom i det 17de Aarhundrede med Juulerne til Vosborg.

— Knud Gyldenstjernes Kjøebrev haves ikke her paa Vosborg; han levede for det Meste paa Estrup, og i Vosborg Arkiv findes fra hans Tid kun Copi af Viborg Landstings Protokol over: „Af Deeling og Forlig mellem Knud Gyldenstjerne og Gregers Holgersen til Vosborg mellem deres Ager, Eng og Fiskeri, som til Vosborg ligger“, af 1551. Gregers Holgersen Ulfstand var nemlig hans Svoger, ogsaa gift med en Podebusk, og paa den Tid blev Vosborg deelt mellem begge Søstrene i Nørre- og Sønder- eller Store- og Lille-Vosborg.

M. E. T.

gaarden. Denne Strid endte 1506 ved et Forlig mellem Abbed *Anders* af Tviis og Prebjørn *Podebusk* til Vosborg, ved Biskop Ivar Munks og flere fornemme Mænds Mægling i Faberg Kirke og blev derefter stadfæstet i Ribe Domkirke 1516 (jfr. foran). Under dette Forlig blev bestemt, at noget Gods i Avlum Sogn og en Skov i Ikast Sogn skulde afstaaes af Prebjørn *Podebusk*, imod at den nordre „Munkehave“ fra Skjerrumgaard (den søndre Munkehave var nemlig allerede tidligere afstaaet) henlagdes til Vosborg; at Tviis Kloster ikke længere „kjærer paa Vosborgboernes ældgamle Læxgaard“, og at Abbed og Convent forbandt sig til at holde i deres Kloster en „ævig Sjælemesse for Hr. Prebjørn *Podebusk* og hans Frue *Vibekke Rosenkrantz*“. Denne „Evighed“ varede imidlertid ikke længe, thi allerede 20 Aar derefter fandt Reformationen Sted, og da blev alle Sjælemesser forbudne.

Knud Gyldenstjerne var saaledes Eier af Skjerrumkloster eller Skjerrumgaard, nedbrød Klosteret og lagde Jorderne ind under Vosborg, men *Klosterkirken* lod han staae. Knud Gyldenstjerne var, som sagt, den sidste katholske Biskop i Odense; han blev med de andre katholske Bisper 1536 fængslet paa Kongebud og gik ikke alene ind paa samme Overenskomst som de andre Biskopper, hvem der lovedes Frihed og anstændigt Underhold, naar de ved deres Ære, Liv og Gods vilde forpligte sig til at holde sig rolige, men gik endogsaa over til den luthersk-evangeliske Lære; han blev saa tilholdet, at han skulde gifte sig. Han ægtede da sin Cousine *Jytte Podebusk* til Vosborg, Enke efter *Niels Brok*, der faldt for Aalborg 1534 i Skipper *Clemens*' Feide. Det synes imidlertid ikke, at han har meent det saa ganske ærligt med sin Afsværgelse af de papistiske Vildfarelser, thi 1553 blev der ført Anke over, at han havde ladet Skjerrum Klosterkirke staae og ikke nedbrudt den men lod deri, „for en ringe Vindings Skyld“, bedrive „Afgudstjeneste“, og blev det ham derefter strængelig befalet at nedbryde Kirken. Sagnet fortæller da, at han vilde lade Kapellet eller Kirken nedbryde, men ingen Muurmester var istand til at støde den første Steen af Kirken, formedelst det var en hellig Bygning. Han befalede derfor sin Ladefoged at tage en Staalstang og gaae hen til SkjerrumKirke for at gjøre det første Brud

paa den. Ladefogden gjorde, som ham var befalet, men han gjorde forgjæves mange dygtige Stød: ingen Steen vilde springe. Da sagde han tilsidst: „Naa! Saa i Satans Navn!“ Da sprang den første Steen, og da denne var løsnet, gik de andre let; men Ladefogden gik af Anger og Fortvivelse hjem i sit Kammer paa Vosborg og hængte sig. Han blev, efter den Tids Skik, lagt paa en Møgvogn, og denne forspændtes med tvende Qvier, der aldrig havde været i Tøi før; de foer som vilde Dyr ud over Engene, tvers igjennem Storaanen over til Sand-Gaarde i Vemb og standsede mellem de to Gaarde, som dengang fandtes der. Her vilde man nedgrave Liget, men begge Mændene kom ud og bad for, at man endelig ikke maatte gjøre det, „da de saa saare nødig vilde have Ladefogeden gaaendes der at spøge“. Saa drev man lidt paa Qvierne, der saa drejede i Nør op med Vejen ind ad Heden til og standsede der paa en Korsvei. Her blev Liget nedkastet, men man blev dog nødt til at pløie og saae over ham, at han ikke skulde gaae igjen.

Kirken var altsaa nedrevet, men Pladsen blev ikke meget godt jevnet, hvilket vi see den Dag idag, og Alterstenen blev liggende. Der fortælles saa, at meget Uhyggeligt færdedes paa dette Sted, og fornemmelig sad en liden sort Hund ved Nattetider paa Stenen, hvilket Mange havde seet og som stærkt blev omtalt, naar Folk kom sammen. Engang ved et Gilde i Nørtang, siges der, blev den sorte Hund paa Skjerum Kirkes Altersteen omtalt, da en tydsk Korporal, der boede i Nærheden og var med til Gildet, hvor han havde broutet af sine Bedrifter og sin Manddom, tilbød at gaae ned til Stenen og med sin Ridepidsk drive den væk. Det blev til Væddemaal, og Korporalen drev af med sin Pidsk. Korporalens smukke Datter, en ung, uskyldig Pige, fulgte, af Frygt for, at Faderen skulde komme galt afsted, bagefter ham. Den sorte Hund sad ganske rigtig paa Alterstenen, og den fik et dygtigt Smæk af Korporalens Pidsk: „Vil Du fort, Du lille svarte Djævel!“ Men da grinede Hunden saa fælt og begyndte at voxer, blev saa stor som en Kalv, saa stor som en Oxe, saa stor som en Hest, ja tilsidst saa stor som et Huus. Da blev Korporalen bange, og hans Mod var borte, men tillykke stod Datteren lige bag ved ham; hun faldt paa sine Knæ og anraabte Gud, men maatte bede sit

Fadervor 3 Gange, før Hunden igjen begyndte at svinde, indtil den var lige saa lille som før, hvorpaa den luskede af med Halen mellem Benene. Korporalen gav af Taknemmelighed mod Datteren denne nyt Kattun til en Kjole. Senere skal Hunden dog have viist sig der igjen, og da var der Ingen, som havde Lyst til at drive den bort med Pidskeslag.

Om Alterstenen er det fortalt, at den siden blev flyttet hjem til Vosborg og lagt som Bund i Æltekulen ved Teglværket, og man sagde endnu i min Barndom, at det aldrig var rigtig fat ved den Æltekule. Senere er Teglværket blevet ombygget, — og jeg har tabt Stenen af Syne.

Om Skjerrum Kirkeplads skal jeg endnu melde, at den ligger midt i Marken med dyrket Jord til alle fire Sider, omtrent 25 Alen fra den Skrænt af Bakken, hvori den foran omtalte „Hellig-Kilde“ findes (der er nu kun svage Spor af dens Udvæld og Udløb i Storaen, der løber tæt nedenfor og kun lader et Engstrøg af en Snees Skridt mellem sig og Bakken). Kirkepladsen har været fredet fra gammel Tid og er endnu den Dag idag ved Forpagtningskontrakten om Vosborgs Jorder særlig undtaget fra Forpagtningen, at den ikke skal komme under Ploven, men faae Lov at hvile i Fred, som Skik var fra Arildstid. — [Omtrent 100 Alen Vest for Kirkepladsen vil den vestjydske Jernbane nu komme til at gaae.]

*

*

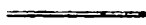
*

Efter „Tegnelser over alle Lande“ i Geheimearkivet er i „Ny Kirkehistoriske Samlinger“, III, S. 300—301, aftrykt følgende Meddelelse, som her knyttes til det Foregaaende:

Egl. Befaling til Knud Gyldenstjerne til Estrup,

d. 19de October 1553. — Kolding.

C3. Wiider, att wij ere kommen wdi forfaringh huorledis (att i) nogen tiid siden forleden skulle haffue kiøbt Skierrum capelle aff forstanderne forr wort almindeliig hospitall wthi wortt kiøbsted Riibe forr en ringe penning, og hospitalit ther utinden icke er skiet skiell. Sammeledis forfare wij, ati for en føie fordell skyll tilstede, att ther brugis affguderij ock anden vskickeliighet ij samme capill. Thij bede wij ether oc wille, atti meth thett første tiltencker att stille forne forstander tilfredtz, saa ath the paa hospitalis wegne fanger fyllest for samme capelle, huad thett kan were wertt, oc naar y thennom thet betalett haffuer, atti strax lader thett capelle affbryde oc borrtføre, saa att ther aff inthett bliffuer standendis igien, paa thet then vsckielighed, som ther brugis, kunde bliffue nederlagtt. Etc. etc.

Uddrag

af

J. P. Thjerrings Skildring af viborgske Personligheder i forrige Aarhundrede.

Meddelt af A. Heise.

Jens Pedersen Thjørring var Søn af fattige Bønderfolk i Tjørring Sogn og By i Hammerum Herred, Ribe Stift. Faderen døde tidlig, hvorpaa den 13aarige Dreng i Aaret 1743 „kom løbende til Viborg af Begjærlighed efter at komme i Skolen“ og blev optagen i Domskolens 1ste Lektie. I det Vidnesbyrd, som den daværende Hører for 1ste Lektie, *Jakob Hornemann*, en Mand, af hvem Thjørring selv senere har givet en fordelagtig Skildring som en nidkjær og begavet Lærer og ivrig Prædikant af hernhuttisk Farve, et Par Maaneder efter indgav om Disciplenes Flid og Anlæg, ytes om Thjørring, at han „har ret gode Naturens Gaver, saa han, siden han kom til Bogen, fremfor nogen af de andre har gjort Fremgang.“ I den følgende Tid skildres Thjørring stadig som en flittig og stræbsom Discipel med „meget god Skjønsonhed og Nemme,“ men desuagtet var Fremgangen ikke saa god, som man skulde vente; thi Thjørring havde overordentlig stor Armod at kæmpe med; hans Moder var flyttet med ham til Byen, og allerede i 5te Lektie klages over, „at Bekymringer for at forsørge og vare hans træn-

gende Moder synes ej lidet at hindre hans Fremgang.“ Her-til kom et svageligt Helbred, hvilket atter virkede paa „Gemtyttet“, saa at det sidste Vidnesbyrd, Skolen har udstedt om ham, i Novbr. 1751, lyder mindre gunstigt: „Han haver et maadeligt(=middelmaadigt)Nemme og slet Helbred, hvilket for-aarsager, athan ej kan komme saa vel afsted med hans Studer-inger, som han maaske ønsker, er og desaarsag savnet adskillige Gange af Skolen og Kirken, fører i det øvrige et skikkeligt og anstændigt Levned“. Men Udstederen heraf, Korrektoren Mag. *Jessen*, var rigtignok selv kun en „maadelig“ Skolemand, saa Grunden til, at Thjørring pludselig faar et „maadeligt Nemme“, maaske snarere er at søge hos *Jessen* end hos Thjørring selv; i al Fald viser denne sig senere i sine Skil-dringer af sin Samtid ingenlunde som et Fæhoved. I Aa-ret 1752 blev Thjørring da Student, omtrent 22 Aar gam-mel, men et fortsat Studium ved Universitetet var der ikke at tænke paa. Han maatte tage tilbage til Viborg for at søge Livets Ophold for sig og sin Moder, og her understøt-tedes han af de samme Folk, som allerede i Skoletiden havde taget sig af ham, navnlig af Biskop *Wøldike*, i hvis Hus mangel fattig Discipel havde et godt Tilflugtssted, og som gav Thjørring Kosten i de 5 sidste Aar, han var i Skolen, ligesom ogsaa den daværende Kapellan ved Domkirken, *Andreas König*, som selv var en velstaaende Mand, understøttede ham paa andre Maader. I dette Tidsrum af sit Liv stod Thjørring i det hele i et meget nøje Forhold til flere af Stadens Præster, navnlig til Præsten ved Søndre Sogns Kirke, *Krist. Sadolin*, og senere til sin et Par Aar ældre Skolefælle *Astrup*, som blev Præst ved Tugthuset 1754 og senere igjennem alle Stadens gejstlige Værdighe-der steg op til at blive Stiftsprovst. Mange Fortællinger, ogsaa om tidligere afdøde Personer, har han vistnok her hørt; men forøvrigt hviler der et Slør over, hvad han egent-lig har taget sig for i disse Aar; formodentlig har han er-næret sig ved Information og ved af og til at prædike for Præsterne, skjønt han rigtignok aldrig udtrykkelig omtal-ler det.

At blive Præst, som vistnok fra først af har været den fattige Bondedrengs Tanke, maatte under disse Forhold opgives. Det højeste Maal, han som Student kunde sætte sig, var at blive Degn. Dette beskedne Maal lykke-

des det ham endelig at naa i Juli 1761 i en Alder af 32 Aar, idet han af Kancelliraad *Lerche* til Ørslevkloster og Staarupgaard kaldedes til Sognedegn for Højslev, Dommerby og Lunø Sogne i Fjends Herred, en Mils Vej fra Skive. Til at blive Sognedegn udfordredes i Følge de bestaaende Love, at man i nogle Aar først skulde have været Skoleholder. Da Thjørring ikke kunde opfylde denne Betingelse, maatte der søges kgl. Dispensation herfor, hvilket ogsaa i Reglen let opnaaedes af „*Studiosi*“. I den Anledning gav Wøldike d. 10de Septbr. 1761 hans Ansøgning følgende Paategning:

„Supplikanten, *Studiosus* J. P. Thjørring, har fra sin Skolegang af her i Viborg Skole været mig bekjendt som den, der stedse har ført og fører et stille, skikkeligt og ustraffeligt Liv og Levned. Fra den Tid, han deponerede, har han lagt sig efter at faa den sande og sunde Oplysning og Kundskab udi sin Kristendom, og hvad som hører til den saliggjørende Tro og gudeligt Levnedes Førelse, og derudi faaet den Indsigt, som han, næst en daglig og flittig Bøn under Guds Paakaldelse, behøver til et Degneembede duelig og tilbørlig at forestaa. Til saadant Embede han og desuden er begavet med de fornødne udvortes Naturens Gaver. I sliq Henseende jeg indstiller hans allerunderdanigste Ansøgning til en allernaadigst Bønhørelse.“

Begyndelsen af Thjørrings Virksomhed i Højslev falder paa et af de alleruheldigste Tidspunkter for Degnenes økonomiske Vilkaar. Deres Indtægter bestode for største Delen i Kornydelse, men paa Grund af Bondens fortrykte Stilling saa de sjældent noget deraf. Havde de Kone og Børn at forsørge, førte de kun en kummerlig Tilværelse, især da de maatte sørge for at lade Børnene oplære til et eller andet Haandværk eller lade dem komme i Handelslære; thi kom de til Bondegjerning, faldt de paa Grund af Stavnsbaandet ind under Proprietærernes tunge Aag. Selv maatte de da søge at skaffe sig Livets Ophold ved forskellige Midler; nogle prædikede paa Omgang for Egnens Præster, andre bleve Lommeprokuratorer og forsømt deres egentlige Gjerning. Det er derfor intet Under, at man netop paa denne Tid ofte træffer paa en stor Mængde slette og uordentlige Degne. „Degnekald er min Tro et meget vanskeligt Embede“, siger Per Degn i „*Erasmus Montanus*“, „naar man skal have det paa den Fod, at det skal føde sin Mand“.

Selv i det frugtbare Salling udgjorde én Degns hele Indtægt omtrent 48 Rdlr.; en anden fra samme Egn skulde med 16 Rdlr. aarlig underholde Kone og 8 Børn¹). Naar det saa saaledes ud i det frugtbare Salling, hvorledes maatte det da ikke se ud i de ufrugtbare Hedeegne? Store Indtægter fik Thjørring heller ikke at raade over i Højslev. I en Indberetning fra 1736 angives Degnets Indtægter til 15 Td. Korn, „dersom det uden Restans kunde bekommes, som aldrig sket er endnu“; hans Indkomster i Penge ved de tre Højtiders Offer og Accidenser ansloges til omtrent 27 Rdlr. Med disse Indtægter skulde han underholde sin gamle Moder, der levede hos ham, indtil hun døde i Oktbr. 1764, 79 Aar gammel, og sin Kone, *Marie Kirstine Kiergaard*, som han havde ægtet den 27de Juni 1762, og med hvem han havde 3 Børn, nemlig 2 Sønner, af hvilke den ældste, Peder, var sindssvag og den yngste, Jens, senere blev Kjøbmand i Skive, og en Datter, som døde før Forældrene, 22 Aar gammel. Naar hertil kommer, at det svagelige Helbred, som der allerede klages over i Skoletiden, ogsaa senere plagede ham, kan det ikke nægtes, at ogsaa denne Mand har haft sine Kors at bære. I en lang Tid lader det dog til, at Thjørring har røgtet sit Kald, som man kunde vente efter de gode Vidnesbyrd, der stadig vare givne ham, og endnu mere efter den Aand og Tone, der gaar igjennem hans egne Optegnelser. Da Wøldikes Eftermand *Rottbøll*, som med stor Nidkjærhed tog sig af sit Stift og særlig af Skoleundervisningen, første Gang paa sin Visitatstur i Aaret 1774 kom til Højslev, udtalte han sig rosende om ham; men ved en senere Visitats d. 20de Aug. 1777 skriver Biskoppen saaledes: „Ved min anden Visitats i Dag erfarede jeg med Bedrøvelse saa vel den skammeligste Vankundighed hos Ungdommen som Aarsagen dertil at være den uforsvarligste Efterladenhed hos Læreren, hvorpaa i Tide maa raades Bod, inden Alting ganske forfalder“²). Dette lyder rigtignok meget ugunstig for Thjørring;

¹) Se Tillæg 8, der giver et sørgeligt Billede af Degnenes Stilling saa vel som af Landboforholdene i hine Aar, men som maa staa til Troende, siden Klagernes Berettigelse godkjendes af Suftsværigheden. Et Exempel paa en af de mange uordentlige og balstyrige Degne fra hin Tid findes nedenfor ved „Hørere i 3die Lektie“.

²) Denne Notits af Højslev Visitatsbog tillige med flere Notitser om

men følgende Brev, som Rottbøll faa Dage efter tilskrev Provsten i Fjends Herred, *Bagge Fris* i Daugbjerg, tyder paa, at han ingenlunde har lagt Ansvarer herfor paa Thjørring, men paa Præsten, saa at det maaske endog kunde være tvivlsomt, om han ikke ved „Læreren“ forstaa denne:

„ . . . Til de forefundne indvortes Mangler hører Ungdommens maadelige Undervisning og Pleje paa de fleste Steder i Herredet, hvor de sjældent forstaa, hvad de sige, om de end kan læse noget udenad. Vel mangler det ikke paa Undskyldninger, især at de unge ere uvillige at søge Kirke eller Overhøringen der og Skolen, men! hvi taale Præsterne saadan Uorden? Eller vide de ikke den rette Omgang og deres Embeds Myndighed, naar al Formaning skulde være forgjæves? At Sagen kan drives langt anderledes, erfarede jeg et og andet Sted, især hos Provsten selv og i Kobberup. Hvorfor skulde det da ikke ogsaa lade sig gjøre i om-liggende Nabolav, dersom Præsterne selv havde Lyst til med samme Møje at berede sig forstandige Tilhørere af de unge? Bliv ikke træt af, kjære Hr. Provst, dertil at formane dem i Jesu Navn. Vis dem den bedste Plan, og vaag over, at de følge den. Især ville De lade sig nøje underrette om Overhøringen ved Præsterne, hvorledes den sker, om de forsømme eller tillade den voxne Ungdom at blive tilbage, uden at forsøge det yderste, item om de besøge Skolerne flittig, opmuntrende de unge og Skoleholderen ved sin Nærværelse og Anvisning, hvor det maatte behøves. Selv ville D. V. ogsaa om Vinteren, saa ofte det lader sig gjøre, besøge Skolerne uanmeldt, dem især, hvor De frygter for Lunkenhed i saa vigtig en Sag. — *Men da deslige Midler intet vil udrette i Højslev og annekterede Menigheder*, hvor der er mere end hedensk Vankundighed, og Alting yderligere forfalder, fordi Præsten uden for Prædikestolen lidet eller intet bekymrer sig om sit Embede, i det mindste hverken besøger Skolerne, ej heller holder nogensinde Overhø-

---

Thjørrings Familieforhold i Højslev, uddragne af Sognets Kirkebøger, har Sognepræsten Hr. Dr. phil. Hansen velvilligt tilstillet mig. De øvrige Træk til Thjørrings Liv ere dels uddragne af hans egne Optegnelser i det følgende, dels og fornemmelig fra Viborg Stiftsarkivs Dokumenter og Protokoller. — Det samme er i Reglen ogsaa Tilfældet med de i det følgende meddelte Anmærkninger, naar Kilden ikke nøjere angives.

ring, som Menigheden selv offentlig tilstod mig paa Tilspørgsel, saa maatte Hr. *Wilrich* tilholdes at antage en Kapellan at oprette de forfaldne Sager i hans Sted, og dertil at foreslaa en Person, som kan formodes, foruden Kundskab at have Iver og Nidkjærhed nok i Guds Sag; thi der vil viselig noget til at opvække dem, som har dorskset saa længe. I lige Maade maatte Hr. *Wilrich* og Hr. *Holm* i Vrou erindres at indgive mig de lovede Lister over dem, som paa Visitatsdagen modvilligen udebleve, tvært imod Advarsel, at der til deres Rettelse kan føjes anden Anstalt.“

Viborg Bispegaard d. 26de Aug. 1777.

Rottbøll.

Heraf synes at fremgaa, at Rottbøll lægger saa godt som hele Skylden for den store Vankundighed i Højslev over paa Præstens Sløjhed, om det end derfor ikke kan fuldt undskyldes, at Skoleholderne bleve efterladne; men man maa desuden betænke, at Deguen, naar Præsten ikke tog sig af Sagen, neppe har haft Midler til at tvinge den uvillige Menighed til at lade Børnene søge Skolen, og at for Thjørrings Vedkommende hans svagelige Helbred vistnok har været medvirkende Aarsag foruden Ærgrelser af anden Natur, som vi nedenfor skulle se, at han havde netop paa denne Tid. Af senere Udtalelser fremgaaer det, at han paa Grund af Svagelighed fik en Hjælpelærer (Substitut), og ved Visitatsen 1789 fandt Biskop Tetens „Beviser paa god Undervisning og Frugt af Lærerens Flid.“ Derimod vedblev Thjørring formentlig selv at forrette Degnetjenesten, og endnu for en 10—12 Aar siden kunde ældre Folk derude mindes, at Thjørring stundom prædikede, og den Fortælling er endnu bevarret om ham, at naar han kom gaaende gennem Lunø By for at forrette Tjenesten i Kirken, raabte han: „Hov! hov! nu kommer gamle Thjørring og nu skal I i Kirke.“ — Thjørring døde i April 1794, i sit 66 Aar. Hans Enke fik i aarlig Pension af Eftermanden — 3 Rdlr.

Under sit Ophold i Højslev, og maaske allerede tidligere, medens han levede som Student i Viborg, var Thjørring optraadt som Forfatter. Han citerer selv sin „Versamlings 2den Tome“ (s. nedenfor ved Graabrødre Kirkes Præster, under Ernst Samuel), og et andet Sted omtaler han, at han i et „af sine andre Skrifter“ har givet en Skildring af Stiftsprovst Astrup (s. nedenfor under Stiftsprovsterne).

Disse Skrifter har jeg dog ikke kunnet opspore; paa det store kgl. Bibliothek kjender man ikke noget til Thjørrings Skrifter eller Manuskripter; formodentlig har han udgivet dem anonymt. Større Betydning har de Samlinger til Viborg Bys Beskrivelse, som han har efterladt i et Haandskrift paa 883 Kvartsider, som nu findes i Viborg Stiftsbibliothek, skjænket dertil 1869 af Hr. Kjøbmand *Chr. Borreschmidt* i Skive, som ved Kjøb var kommen i Besiddelse af det i Aaret 1857. Da Hr. Adjunkt *Feddersen* i dette Tidsskrifts 3die Bind S. 316 lejlighedsvis har meddelt Haandskriftets fuldstændige Titel og givet en Udsigt over Indholdet, henvises dertil, idet her meddeles nogle yderligere Oplysninger om Skriftets Tilblivelse og Beskaffenhed, hvorom Thjørring selv udtrykker sig paa følgende Maade (Side 2)¹⁾: „Naar jeg her foretager mig at beskrive den Kjøbstad Viborg . . . ., saa vil jeg først betjene mig af den Beskrivelse, som Mag. *Kristen Eriksen*, fordum Sognepræst til Sønder Sogns Menighed udi Viborg, har givet over samme By, endskjønt det ikke er den fuldstændige Beskrivelse (thi den har jeg aldrig set), men kun en trykt Extrakt deraf, som jeg her vil følge Ord efter anden.“ — Derpaa følger S. 2—46 en Afskrift af Eriksens *trykte* Uddrag, hvorpaa Thjørring fortsætter: „Saa vidt strækker sig Viborg Bys korte Extrakt-Krønike . . . Jeg har funden en Slags Fornøjelse udi for mange Aar siden at afskrive den samme Krønike for at have den til en Amindelse om denne gode By Viborg, hvor vor Herre i min Ungdoms Tid har beskaaret mig mit Brød baade som Skolediscipel og som Student. Det er at beklage, at man ikke kan komme over oftbemeldte Hr. Eriksens fuldstændige Beskrivelse over Viborg, da den ufejlbarlig vilde være kuriøs og ret fornøjelig at læse og ventelig var fri for de mange Fejler og Vildelser, som ved Trykken har indsneget sig i denne liden Extrakt-Krønike, som jeg her har afskrevet, og hvorat jeg ved Afskrivningen har rettet adskillige. Men da en god Ven i Viborg, nemlig Hr. Konrektor *Hjersing*, har havt den Godhed for mig at laane mig

---

¹⁾ Ogsaa M. Goldschmidt har i „En Hederejse i Viborg Egnen“ S. 12 flgd. omtalt og benyttet Thjørrings Manuskript. At der virkelig findes noget Originalt hos Thjørring, synes G. imidlertid ikke at have lagt Mærke til.

et større og vidtløftigere Uddrag, saa vil jeg, saa vidt Tid og Lejlighed tillader mig det, afskrive noget af det betydeligste og vigtigste deraf, og er da samme saaledes lydende (osv.)“ — Herpaa følger nu fra S. 47—143 „Udtog af Mag. Kr. Eriksens egenhændige Manuskript om Viborg By, som findes udi det Gehejme Arkiv“. (Dette er dog urigtigt, thi Eriksens *egenhændige* Manuskript findes i al Fald nu paa Universitetsbibliotheket).

Den Tid, da Thjørring tog denne Afskrift, maa falde i Aarene efter 1765, thi da blev Hjersing Konrektor, og inden 1776, da han overtog Rektoratet saaledes som det yderligere fremgaar af følgende mærkelige Efterskrift hos Thjørring (S. 143—44):

„Dette er da Indholdet af det store Udtog af Mag. Kristen Eriksens Beskrivelse over Viborg, som Hr. Konrektor *Hjersing*, som oven er meldt, har været saa god at laane mig til Udskrift, da han selv havde laant det af højvelbaarne Hr. Konferensraad og Landsdommer *de Testrup* til Mariager Kloster. Jeg har her afskrevet samme Udtog Ord efter andet, undtagen nogle Genealogier og Slægtregistre, som jeg ikke agtede fornøden at afskrive. Da jeg nu bragte det laante Uddrag til velbemeldte Hr. Konrektor Hjersing igjen, bad han mig om, at jeg vilde samle en Beskrivelse over Viborg i én Sammenhæng, baade af det lidet og det store Mag. Kr. Eriksens Udtog eller Extrakt-Krønike, som jeg her har afskrevet, *hvilken Beskrivelse han sagde, at han vilde give i Trykken*. Han foreskrev mig en Plan til sammes Indretning, og da jeg paatog mig dette Arbejde, anvendte jeg al mulig Flid derpaa. Jeg gjorde i Beskrivelsen adskillige Anmærkninger og Tillæg, dels af det lidet, jeg selv vidste om Viborg, saasom om Byens Gader, Størrelse og Afstand fra de andre Kjøbstæder her i Landet, dels af andres Skrifter, saasom Pontoppidans *Annal Eccl. Dan.*, Holbergs *Danmarks Riges Historie*, Hübners *Geografi*, Helsingørs *Beskrivelse* etc. Da jeg nu tilbragte Hr. Konrektor Hjersing dette Manuskript, fik jeg knap Tak derfor og slet ingen Betaling, end ikke en Gang for mit Papir, da jeg dog havde anvendt en hel Bog derpaa, som var ganske tæt og smaat skreven. Hjersing lod det ligge hos sig i lang Tid og lod, som han kjerte sig ikke mere derefter, især da han som Rektor havde faaet saa meget med Skolens Sager at tage vare. Endelig,

da jeg langt om længe skulde høre til, havde han leveret Manuskriptet til Kapellanen til Nørre Sogns Kirke i Viborg, Hr. *Andreas Kristian Krog*, som omstøbte det i en anden Form, da han vel paa sine Steder fulgte mit Manuskript Ord efter andet, men paa andre Steder lagde til og tog fra efter eget Tykke, gjorde flere og andre Anmærkninger derudi, overgav det saa til Trykken i sit eget Navn under den Titel: *Samlede Efterretninger om Viborg By, og dedicerede det til hans kgl. Højhed Arveprins Frederik, som derfor (som en god Ven har sagt mig)¹⁾ til Præmie skal have regaleret ham med en Guldmedaille paa 50 Rdlr.s Værdi. Disse saa kaldede „Samlede Efterretninger“ vil jeg her afskrive, paa det at Læseren kan have en nogenledes sammenhængende og fuldstændig Beskrivelse over Viborg By; dog hvad som i det trykte Exemplar forekommer og i dette mit nærværende Manuskript er anført, vil jeg ikke skrive igjen, men henvise Læseren til de foregaaende Paginer, hvor det findes. Derimod vil jeg, saa meget som muligt er, rette de forekommende Fejler og Vildelser, hvoraf i det trykte Exemplar findes en temmelig stor Del, saa og gjøre *adskillige Anmærkninger og Tillæg*“ (osv.).*

Stakkels Mand! I Aarene mellem 1783 og 87 giver han sig nu til nøjsommelig at afskrive den trykte Bog, som han anser sig selv for den egentlige Forfatter til, og tilføjer en Mængde Bemærkninger, som vise, at han selv havde kunnet levere en langt bedre Beskrivelse end Krogs! I Fortalen ytrer Krog følgende: „Af Mag. Eriksens Excerpter lod Hr. Konferensraad og Landsdommer de Testrup til Mariager Kloster forfatte et Udtog, medens han var i Kjøbenhavn, hvilket han for nogle Aar siden udlaante til Hr. Rektor Hjersing her i Byen, som da havde i Sinde at udgive en *Beretning om Viborg*. Men da denne lærde og fortjente Mand ej fandt Tid til at fuldføre sit Forsæt, beviste han mig den Godhed at laane mig bemeldte Udtog, af hvilket tillige med det trykte Udtog jeg især har betjent mig til disse „Samlede Efterretninger“. Hertil føjer Thjørring følgende bitre Anmærkning: „Den gode Hr. Krog skal have Tak! Han havde godt ved at udgive disse Efterretninger, naar han havde

¹⁾ Denne „gode Ven“, som Thjørring jævnlig i sit Haandskrift beraaber sig paa, synes at være den senere Stiftsprovst Astrup.

saa at sige alle Ting paa rede Haand. Jeg havde, som ovenfor er meldt, sammenskrevet i en sammenhængende Stil én Samling af begge ovenmeldte Udtog og overleveret samme til Hr. Rektor Hjersing, dog uden Betaling. Havde jeg haft samme Skrifter i Hænder, som Hr. Krog fik, saa kunde jeg sagt have forfærdiget ligesaa rar og god en Beskrivelse over Viborg, som denne er. Det er ellers meget artig at lade først en sidde og have Arbejde og Umage med en Ting omsonst, og siden lade en anden have Æren og Belønningen derfor. Dette er Verdens Hykleri og Skalkhed saa ligt, som nogen Ting kan være“. — At dele de tre Mænd imellem er nu vanskeligt, da man ikke kjender Thjørrings oprindelige Manuskript. Vel er det muligt, at han har misforstaaet Hjersing, der selv har udgivet en latinsk Disputats om berømte Viborgere (de claris Viburgensibus), og som neppe har haft til Hensigt at udgive Thjørrings Manuskript, men som kun har villet benytte ham som Haandlanger; men da burde han selvfølgelig have lønnet ham for hans Umage; og hvad Krog angaar, kan det neppe betvivles, at han har gjort en utilladelig Brug af en anden Mands Arbejde; thi Krogs Arbejde staar i ingen Henseende over Thjørrings. Han har vel haft et Par Skrifter mere ved Haanden, end Thjørring nævner; men han har taget sig Arbejdet meget let og ikke bragt synderlig mere nyt, end hvad han kunde finde i Thjørrings Manuskript; ja selv de Steder, som anføres af Pontoppidans Annaler, ere efter Thjørrings Foregivende meddelte efter dennes Oversættelse i hans Manuskript. I det mindste burde Krog have omtalt Thjørring i Fortalen blandt sine øvrige Kilder; men det har han ikke gjort. Han har til Præsterækkerne benyttet de Stiftsprotokoller, han forefandt let tilgængelige i Stiftsarkivet, og beklager meget, at de gamle Dokumenter ved Viborg Domkirkes Brand 1726 gik til Grunde; men at en stor Del af dem endnu fandtes i Behold i Stiftsarkivet, har han ikke gjort sig den Ulejlighed at undersøge.¹⁾ Væsentlig

---

¹⁾ Det er forbavsende, hvor indgroet den Tro er, at alle gamle viborgske Dokumenter ere gaaede til Grunde, dels ved Biskop Deichmanns Vandalisme, dels ved Branden 1726. Sagen er, at da Konvents-huset i Deichmanns Tid blev ombygget, skal man have ladet Brevkisterne staa aabne for alle og enhver, i Slud og Regn. Testrup

staar og falder han med Kristen Eriksen; kun til de senere Præsterækker har han noget selvstændigt, og ikke en Gang her har han forstaaet at benytte det Materiale, han forefandt. „*Kapellanernes Vita*“, ytrer Krog saaledes, „havde jeg og ønsket at bringe for Lyset, men af Mangel paa Efterretninger om de fleste, har jeg maattet forbigaa dem alle“ Det er en meget nem Fremgangsmaade; Ursin har tildels baaret sig ad paa samme Maade; *Thjørring* derimod har dog kunnet give en saa godt som fuldstændig Række for sit Aarhundrede, og de andre Herrer vilde kunne have gjort det samme, naar de havde benyttet det Materiale, der stod til deres Raadighed.

Af Thjørrings Haandskrift har selvfølgelig alle Afskrifterne ingen selvstændig Betydning. Det var maaske Umagen værd at gjøre et Uddrag af Mag. *Kristen Eriksens* utrykte Samlinger; men dette maatte da selvfølgelig være efter Originalen paa Universitets-Bibliotheket og ikke efter Thjørrings Afskrift efter et Udtog, der vel synes at have taget det væsentligste med, men ingen Garantier giver mod Misforstaaelser; thi vel er Mag. Kr. Eriksen en meget ukritisk Samler, og hans Mangel paa Kritik har bragt en sørgelig Forvirring ind i alle viborgske Beskrivelser, Ursins ikke undtaget, men alligevel bliver hans utrykte Samlinger stadig en Hovedkilde paa Grund af de mange, nu tilintetgjorte ældre Dokumenter, han har benyttet. Hvad der derimod giver Thjørrings

---

„reddede“ da en Del og bragte dem i Sikkerhed hos Arne Magnussen (smlgn. Krog S. 203). Dette er ganske vist beklageligt, men videre gik Deichmanns Vandalisme heller ikke. Disse Dokumenter var det gamle katholske Bispearkiv, som henstod i Domkirken og her gik til Grunde ved Ildebranden 1726. Domkapitlets Arkiv derimod fandtes i Bispegården, tillige med det øvrige Stiftsarkiv fra den lutherske Tid. Dette har Deichmann holdt lige saa godt i Hævd som alle tidligere og senere Biskopper; af dette Arkiv reddedes saa godt som alt af Trellund 1726. Hvad der ved den Lejlighed gik tabt, oplyses af Tillæg 2. Saa godt som alle ældre Dokumenter angaaende Domkapitlet og Læsø, ligesaa fra 1219, der den Gang fandtes i Arkivet, findes endnu. Jeg benytter Lejligheden til at henlede enhver Opmærksomhed, der vil levere topografiske Skildringer af Viborg Stift, paa dette Arkiv. At der i Reglen ikke vil kunne hentes saa faa Oplysninger derfra til Stiftets Sognes Historie, har jeg praktisk søgt at vise ved mine Bidrag til Viborg Stifts, navnlig Sallings og Furs Historie paa Reformationstiden, i Ny kirkehistoriske Samlingers 5te Bind.

Manuskript en ikke ringe Interesse, ere de mange „Anmærkninger“, hvormed han har ledsaget sin Afskrift efter Krog, og hvori han baade efter eget Bekjendtskab og efter andres Fortællinger har givet Skildringer dels af sin nærmeste Fortid, den Deichmann-Tychonianske Tid, dels af sin egen Samtid. Det er disse Anmærkninger, som ere benyttede i det følgende. Nogen stor Forfatter er Thjørring selvfølgelig ikke. Han fortæller løst og fast, hvad han har hørt; det er især Gejstlighedens Færd, han har Øje for, navnlig dens Prædikemaade. Han dømmer ofte strængt; især er han haard mod de „lærde“ Præster og mod Pietisterne, skjønt man dog af og til faar Indtrykket af, at han har en Del mere til overs for disse end for hine; selv er han paavirket af *Herslebs* Prædikener, der for ham, som da for den største Del af hans Samtid, stod som noget af det ypperste i sit Slags, og om hvem man endnu i vor Tid har sagt, at han „er den eneste (gejstlige Taler fra bin Tid), man ret kan fatte Kjærlighed for“¹⁾. Disse ere ham til Trøst og til Vejledning i den afsides Degnebolig i Højslev, og paa dette Punkt bliver han staaende, midt i den rationalistiske Tid; men den simple Degn dømmer ofte langt sundere end mange blot faa Aar ældre Jævnlige. Og hvilket Billede kommer saa ikke ud af alle disse Fortællinger og Anekdoter! En Række forunderlige, tildels ægte *holbergske* Karakterer træde frem for os, lige fra den fintdannede Verdensmand Biskop *Deichmann*, der stjæler den adelige Jomfrus pragtfuldt indbundne Jordebog i den Tanke at gjøre et sjældent Bogfund, til den adelige „Studenstrup“ paa Skivehus, som hverken kan læse eller skrive og ikke véd, hvad Biblen er for en Bog, den grundærlige, brave Biskop *Trelund*, der i sin Lærdom ikke kan skjælné en Stud fra en Hest, men først og fremmest dog hint Jyllands Vidunder, om hvem Holberg synger:

„— — — En cimbrisk Helt skjult under Levi Kjole,
Der blive vil et Lys paa Viborgs høje Skole,
Sit lærde Fornavn fandt i Skuespil at staa
Blandt hundred Navne, som nødvendig bruges maa“ (osv.)²⁾.

1) N. M Petersen, Bidrag til den dsk. Litt. Hist. 4, 209; „men“, føjes til, „vi forlange ikke af nogen, at han, for at oplyses og opbygges, skal læse disse Prædikener fra Ende til anden“.

2) Sigter til, at Holberg først havde kaldt Pedanten i „Jakob von

-- den lærde og verdenskløge Hr. Stiftsprovst *Kristen Lassen Tychonius*, der imidlertid selv spiller Henriks Rolle ligeoverfor Studenstrup paa Skivehus og mange andre. Midt iblandt alle disse Skikkelser rager saa den „apostoliske“ *Wøldike* frem som en tiltalende, ægte kristelig Skikkelse, den eneste omtrent, man kan have nogen Medfølelse for, men som derfor heller ikke kan komme ud af det med sin langt lærdere Stiftsprovst, der i sin lærde Verdslighed med stor Foragt skuer ned paa den „enfoldige“ Biskop. Skildringen af Tychonius er aabenbart det interessanteste Afsnit af Thjørrings Haandskrift. Denne Mand, som Samtiden ansaa for et Vidunder af Lærdom og Veltalenhed, om hvem man var uvis, „om man skulde sætte ham over eller under Holberg“, men hvis talrige Skrifter nu neppe nok Granskeren gider kjede sig igenem, — for hvis Skyld de adelige Karosser i Snapstingstiden holdt i lange Rækker udenfor Domkirken, — som i *Ville Højberg* og *Gjessing*, Thjørrings faa Aar ældre Skolekammerat (dimitteret 1743), fandt begejstrede Biografer, der hævde ham til Skyerne i et og alt, denne Mand plukker Thjørring alle de laante Fjedre af! Han staar tilbage i al sin Nøgenhed som en intrigant, spillende vittig Person med stor Sprog-lærdom, som han dog som oftest anvender paa urette Sted. Det er den ufordelagtigste Side af Tychonius, der her fremstilles, men saaledes, som han stod for dem, der kjendte hans personlige Færd paa nært Hold; og naar man læser Thjørrings Skildring, mærker man, hvor hurtigt den opstyltede Glorie, som omgav denne Mand, dunstede bort, uden at vi derfor ville nægte, at Tychonius ogsaa havde sine Fortjenester, som Thjørring ikke har haft Øje for eller ikke har kjendt. Hans store Kundskabsfylde og Viden kom Mænd som Gram, Langebek og Pontoppidan til Gode, og navnlig har den sidste faaet en Del Oplysninger fra Tychonius' Samlinger til sit eget Lands, navnlig den danske Kirkes, Historie.¹⁾

Et lidet lysteligt Kulturbillede kommer ud af Thjørrings

Thybo“ Tychonius, men da Tychonius blev forbitret, og altsaa følte sig truffen, forandrede Navnet til Stygotius. Mærkelig nok kjender Thjørring intet til denne Fejde. — Tychonius havde indgivet Forslag om Oprettelsen af en Højskole (Universitet) i Viborg, hvor han selv og Trellund m. fl. skulde være Professorer.

¹⁾ Med Hensyn til Tychonius' talrige trykte og utrykte, fuldendte og ufuldendte Skrifter henvises til Gjessings *Tychoniana*, 2det Bind. Jvfr. *Ny dsk. Mag.* II, 345.

Skildringer. Det stærke aandelige og sociale Gjære, som havde grebet Viborgs Indbyggere paa Reformationstiden, var forlængst forsvundet. I materiel Henseende sank Byen efter Enevældens Indførelse, da Adlens Herredømme var forbi, dybere og dybere, og da den store Ildebrand 1726 havde lagt den største Del af Byen i Aske, steg Elendigheden til en forfærdelig Højde. Utallige Familier styrtedes i Nød og Elendighed, og hvor der tidligere havde staaet anelige adelige eller borgerlige Gaarde, henlaa nu i lange Tider øde Tomter. I aandelig Henseende var det ikke bedre. Den stiveste Ortodoxi var udmundet i højtravende, sprænglærd Nonsens, som fandt sit Højdepunkt i Tychonius' Svulst. Virkningerne af Holbergs lutrende Aandepust mærker man ikke noget til. Pietismen synes ikke at have fundet nogen frodig Jordbund eller at have fremkaldt synderligt Gjære, uden for saa vidt Tychonius og hans Efterfølgere tordnede derimod fra Prædikestolen og derved maaske lokkede adskillige nysgjerrige Øren til Kirkerne. Da Kapellanerne *Gjelstrup* og *Hornemann* sloge ind i den hernhuttiske Toneart, vakte de mere Forbavselse end Anklang; den første synes desuden, efter Thjørrings Skildring af ham, at have været en underlig bizar Personlighed; den sidstes gudelige Forsamlinger vakte mere Nysgjerrighed end Andagt. Derefter blev atter alt øde og stille, uden for saa vidt Sognepræsten ved Søndre Sogns Kirke, *Kr. Sadolin*, der af Thjørring skildres som en begavet Bodsprædikant, forstod at drage en stor Tilhørerkreds til sin Kirke, medens en snigende Usædelighed og Slaphed i moralsk Hensende fra oven af trængte dybere og dybere ned, indtil den i Slutningen af Aarhundredet og Begyndelsen af det følgende i Rationalismens Tid, efter de Fortællinger, der endnu ere i Omløb derom, naaede en forbavsende Højde, navnlig blandt Byens højere Stænder, hvor *communio uxorum* og de vildeste Orgier og Udskejelser ingenlunde hørte til Sjældenhederne. Og gaar man ud paa Landet, er Billedet ikke lysteligere. For at kunne, saavidt muligt, kontrollere Thjørrings Fortællinger og give enkelte biografiske Notitser, har jeg gennemgaaet en stor Del af Stiftsarkivet fra forrige Aarhundrede, navnlig Biskoppens og Stiftsøvrighedens Kopibøger. Armod og Elendighed blandt Bønderne, Raahed og tyrannisk Haardhed hos Proprietærerne, forfaldne Kirker

og forsultne eller fordrukne Degne, stræng Kirketugt mod Udeblivelse fra Alterens Sakramente eller Uterlighed, forarmede eller forfaldne Præster, en Uendelighed af Kapellaner, hvis Hustruer komme for tidligt i Barselseng og som derfor maa suspenderes og staa aabenbar Skrifte, — det er omtrent Indholdet! Enhver Tilbeder af den Tids Enevælde vil jeg blot opfordre til at gjenneemgaa et saadant Arkiv! Det er et sørgeligt Arbejde, og man føler saa tydeligt, hvilken Uynkelighed Regjeringssystemet har udbredt over det hele. I et forfærdeligt Lys vil denne Tid komme til at staa, naar det uhyre, endnu saa godt som helt ubearbejdede Stof en Gang bliver samlet, sigtet og ordnet.

Som „Tillæg“ meddeles nogle Breve fra Stiftsarkivet til nærmere Oplysning om de af Thjørring omtalte Forhold eller Personligheder:

1) Universitetets Vidnesbyrd om Tychonius som Student.
2) Et Par Breve om Deichmanns Forhold til Rektorerne Niels Schive og Jens Renberg.

3) Sex forskellige Breve angaaende Ildebranden 1726 og Arkivernes Tilstand derefter. — Navnlig er e) et Bidrag til Skildringen af hele Tidens Nød og Elendighed.

4) Et mislykket Forsøg af Søndre Sogns Menighed i Aaret 1733 om Indflydelse paa Præstevalget.

5—7) Forskjellige Bidrag til Kirketugtens Historie under Kristian 6, og Biskop Wøldikes Forhold hertil.

8) Bidrag til Degnekaldenes og Landboforholdenes Tilstand, 1767.

9) Et lille Bidrag til *Katolikernes* Forhold her i Landet 1772, væsentlig mærkelig ved Biskop Rottbølls Stilling hertil, der alene tager Sagen fra den politiske Side og forøvrigt kommer med Ytringer, hvori der spores en Virkning af den voltaireske Tids „Tolerance“. Er det en Følge af „Rationalismen?“ Jeg tør ikke afgjøre det; thi i sine øvrige Breve gjør Rottbøll ingenlunde Indtryk af at være Rationalist. „Kristus“ er i hans Skrivelser endnu ikke veget for „Forsynet“. Suhm kalder ham (Samlede Skrifter 10, 38) „et klart og lyst Hoved, der havde afkastet mange Fordomme“.

10) Et lille Bidrag til *Tyskhedens* Historie, 1774. Tysk Gudstjeneste indføres afveklende i Domkirken for Garniso-

nens Skyld; det motiveres ved, at alle i Menigheden godt kan forstaa en tysk Prædiken.

At gjengive Meddelelser fra forrige Aarhundrede med Datidens Ortografi, har jeg anset for overflødig. — Af Thjørrings Haandskrift er en og anden Anekdote udeladt, som ikke forekom mig at have nogen Interesse til Tidens eller vedkommende Personligheds Særkjende; paa enkelte Steder ere nogle Sammendragninger foretagne; ellers er der ikke foretaget Forandringer i hans Stil.

Viborg, Juni 1872.

I. Biskopper.

Bartholomæus Deichmann (Biskop i Viborg 1700; 1712 forflyttet til Kristiania).

„— — — Naar der tales om den store Lovtale, som Mag. *Kristen Tychonius*, som den Tid var Præst i Skive, skal have holdt i Viborg Domkapitel ved Deichmanns Afsked, hvorudi han afmaler ham som den allerfuldkomneste Biskop¹⁾, saa har Aarsagen dertil ufejlbarlig været saa vel den store Lighed som og det store Venskab og den gode Fortrolighed, som var imellem disse tvende Prælater; thi de vare hinanden saa lige baade i Embedsgaver, i Veltalenhed, saa og i Sind og Sæder, at der kunde fast ikke gives et Par ligere Personer efter hverandre i den Henseende . . . Tychonius var og Deichmann som sin Biskop højlig forbunden; thi han blev Kapellan i Skive 1701, da han dog ikkun var 21 Aar gammel, og man finder dog ikke, at han, ligesom andre, i den Henseende har faaet veniam ætatis.²⁾ Aaret derefter (1702) blev han Sognepræst i Skive. Begge Dele har han ventelig erholdt med Bispens Hjælp og gode Re-

¹⁾ *Idea consummati episcopi*, trykt 1713.

²⁾ Tvertimod hedder det i Kaldsbrevet af 29 Oktober 1701, ligesom ellers: „saafremt . . . han af den Alder efter Loven befundes, at hannem Prædike-Embedet kan betroes“. (Viborg Stiftsarkivs „Kaldsbreves Protokol“, 1700—1709). Gjessing angiver dog i *Tychoniana 2* Bind udtrykkelig, at han fik veniam ætatis.

kommendation. Derfor er det og, at han i sin Supplique til Kongen om Skive Kald heraabter sig derpaa med disse Ord:

„Baron Kragh¹⁾ har sig erklæret
Højer', end jeg er bekendt,
Bispen har rekkommenderet
Bedre, end jeg har fortjent²⁾).

I Aaret 1709 blev han Provst i Hindborg Herred i Sal-
ling, ventelig og ved Biskop Deichmanns Befordring. Altsaa kunde Tychonius ikke andet end rose og løfte Deichmann op i Skyerne som hans gode Patron, Velynder og Befordrer, og efter sin store Veltalenheds Gave og høje Talemaader berømme ham efter de gode Kvaliteter og Egenskaber, som han baade besad og ikke besad. Ja man finder endog, at det gamle Venskab endnu har staaet fast imellem dem mange Aar, efter at Deichmann var kommen til Norge; thi da Deichmann i Aaret 1724 d. 1ste Dcbr. blev ophøjet til Konferensraads Værdighed, har Provst Tychonius i sit eget og flere gode Venners Navn gratuleret ham til den usædvanlig store Ære og Naade med et Vers, som findes i hans ovenbenævnte trykte Vers-Samling Pag. 76, hvor det snart er Skam at læse, hvorledes Tychonius flatterer ham:

„Hr. Deichmann! Største Præst i det saa kaldte Norden,
Hr. Deichmann! Største Zir for vores hele Orden,
Min Sjæl er ovenfuld af Glædes Harmonie,
Hvoraf min svage Pen ej skrive kan Kopie.
Din Ære og dit Held jeg tit i Tanker vejer,
Jeg lægger derimod de store Pund, Du ejer
Af Himlens runde Haand, og finder, du ej faar
Saa høj en Ære, at jo Dyden Vægten staar.
Blandt lærde Folk man Dig den lærdeste maa tægne,
Blandt kloge Folk man dig den klogeste maa regne,
Blandt begge ingen har en Hjerne mere fin,
Blandt begge ingen har en Tunge saa som din.“

Det kan gjerne være, at ingen i Almindelighed havde en finere Hjerne og saa sleben en Tunge, som han, og det har nok ogsaa været det fornemmeste, som har forvoldet, at han gjorde de mange hastige Spring fra et Embede og et Æres Spring og til et andet; thi ellers véd man, at det gik ikke slet saa hedt til med hans Lærdom, Klogskab og store

1) Baron Frederik Krag til Stensballegaard, Gehejmerraad, Stiftamtmand i Viborg 1699—1718, Griffenfeldts Svigersøn.

2) Tychonius' Trykte Vers-Samling Pag. 50.

Pund, som Tychonius har flatteret ham af. Han havde vel mange Bøger og en stor Bibliothek; men Ordet gik, at han læste ikkun lidt i dem og havde dem kun til Stads og for at brammere med dem. Det er ellers mærkelig, at Pontopidan melder, at Biskop Deichmann i Viborg lagde Grundvold til denne sin store og berømte Bibliothek „ved adskillige Tilfælde“ . . . .¹⁾. Men Biskop Deichmann havde virkelig Ord for, at han gjerne vilde „muse“ af Bøger, hvor han kunde komme over nogle af det rare og besynderlige Slags, enten hos Folk af gejstlig eller verdslig Stand. Derpaa vil jeg anføre et artigt Exempel: En gammel Kone i Viborg har for mange Aar siden fortalt mig, at hun i sin Ungdoms Tid havde tjent et Fruentimmer der i Byen, navnlig Jfr. *Elsebeth*, som B. Deichmann undertiden plejede at besøge. Da han en Dag kommer der i Huset i den Henseende, gaar han og ser sig omkring i alle Stuer og Værelser og tilsidst kommer op paa et Overkammer, hvor han finder liggendes paa et Bord en Protokol in Folio, som nylig var bleven indbunden og saa ganske sauber og smuk ud baade paa Bind og Snit. Den tager Biskop Deichmann og uden at se sig for, hvad dens Indhold var, lister den under sin Kjol og i Hast skynder sig ned i Stuen igjen, tager sin Hat og siger Farvel. Da han nu kom hjem i Bispegaarden og vilde undersøge, hvad det var for et kosteligt Bytte, han havde erobret, bliver han var, at det var intet andet end en Jordebog over bemeldte Jomfrus Bøndergods, hvorover han anden Dagen ved sin Tjener lod hende tilbringe sin Bog igjen og sige hende Tak for Laan. — Det er vel ellers ikke at tvivle paa, at B. Deichmann jo kan have købt og tilforhandlet sig en stor Del af de mange rare Bøger, han ejede; men det er og derhos ej utroligt, at han paa adskillige Steder har laant mange og glemt at lade dem bære hjem igjen; thi dette plejer ikke at være usædvanligt ved Boglaan; kan vel og være, at da Munden lydte ham vel, og han kunde, som Ordsproget siger, tale godt for hans Oste, han da paa en fin Maade har snakket sig en Del til, især hos store og for-

¹⁾ Annales eccles. Dan. IV, 212. — En Anekdote om Biskop Kristen Mus i Ribe, for hvem Præsterne maatte gjemme deres Bøger, naar han kom paa Visitats, „at Musene ikke skulde gnave og æde dem op“, forbigaas her.

nemme Folk, som kunde godt lide ham, og naar han ikke paa anden Maade kunde erhverve sig Bøger, har han vel, om han kunde se sin Tid, listet en og anden god Bog til sig, Ejermænden uafvidende¹⁾ . . . . .

Hvad ellers B. Deichmanns Levned og Opførsel, medens han var i Viborg, er angaaende, da nævnes vel her ovenfor (c: hos Pontoppidan og Krog) hans behagelige Omgængelse, hvorfor han var elsket; men det er uden Tvivl ikke at forstaa om ret mange andre end hans Gemyts-Venner og Ligesindede; disse have vel kunnet finde sig i hans Væsen, da det er saa, som Frelseren siger Joh. 15 V. 19, at Verden elsker det, hendes eget er, ... men for Folk af en anden Art, som har set B. Deichmanns Væsen an med de rette Øjne, har det ufejlbarligt ikke været ret meget behageligt. At Mag. Tychonius har med en prægtig Lovtale sagt ham Farvel, da han skulde rejse fra Viborg, dertil har jeg ovenfor givet en formodentlig Raison og Aarsag, men at ogsaa andre af Stiftets Gejstlige har affærdiget ham med et *Vale* i en anden Tone, derpaa vil jeg nu strax anføre et uimodsigeligt Bevis, nemlig en Pøskvil eller Skandskrift, som en eller flere Gejstlige har sammensat paa Latin, og oversat paa godt Dansk, at enhver kunde læse og forstaa det. I dette Skandskrift er B. Deichmann bleven afmalet med de sorteste Farver, saa at, naar man skal tro det altsammen eller det meste deraf, saa har han sandelig ikke fortjent det Navn, som Mag. Tychonius har tituleret ham med, nemlig den allerfuldkomneste Biskop (*episcopus consummatissimus*), med mindre det skulde være i Ondskab og Skarnvurnhed:

Adeste Episcopi! accurite Præpositi! Ne patianini Episcopum incomparabilem illum B. D. inornatum ac nulla debita laude celebratum abire. — Tacentibus vobis loquantur foeminæ formosæ pariter ac famosæ. — Sed absit fictæ et fucatæ simulationis *Tychonianæ* pietas! Loquatur veritas! Heus enim!“ (osv.)

Den danske Text lyder: „Kommer I Bisper! I Provster, haster hid! Lade: ej B. D., en Biskop, som ej har Lige, uden Pas og velfortjent

¹⁾ Om Deichmanns Bogtyverier henvises ogsaa til Testrup's Ytringer i Rinds Herreds Krønike i dette Tidsskrifts 2 B. S. 12 Hans Bibliothek, der efter Salgskataloget udgjorde 15,469 Bøger, hvoriblandt mange sjældne Værker, solgtes ved Auktion i Kjøbenhavn den 7de Juli 1732.

Ros bortrejse. — Tier I, da maa Fruentimmeret, saa vel det blanke som det blamerede, saa vel det smukke som det beklikkede, tale. — Men ti, Mag. Tychonius, med din falske og besminkede Hyklieri! Lad Sandhed tale! Thi hør! (osv.)“ — Thjørring har indført hele det temmelig lange Skandskrift i sin Samling. Paa Latin tager det sig nogenledes ud; men den danske Text er saa plump og uhøvisk, saa gemen og uden alt Vid, at den ikke kan meddeles helt. Deichmanns Usædelighed skildres meget plump; ogsaa til Bogtyverierne sigtes: „En religiosissimum et dignissimum episcopum, qui indigna qvæqve digna habuit, cui Religio, Politia, Pietas, Simplicitas, cui ecclesiarum et communitatis bona, a summo magistratu deo dicata, rapinis profanare et ad usum suum referre sacrum fuit, Bibliothecas clericorum etiam miseris expilare non profanum.“ („Men se den gudsfrøgtigste og værdigste Biskop ret an, hvilken intet Skarnsstykke var for godt, som kjerte sig aldeles intet efter Religion, Politi, Gudsfrøgt og Oprigtighed, som gjorde sig ingen Samvittighed over at røve fra Kirker og Skoler det, som af høj Øvrighed var lagt og givet til Guds Ære, og putte det i sin egen „Vølse“; som gjorde sig ingen Tanker om at lyske de Gejstliges Bibliotheker, ihvor skaldede de end vare.“ — Hans Færd i kongelige Kommissioner og hans Bestikkelighed omtales allerede her: „At prudentiam ipsi denegare nefas; artem enim juridicam exercuit iudex non inglorius, sed ingeniosus, non surdus sed levis, non inexorabilis sed venalis. — Justissimus ille et sanctissimus iudex auri desiderio juris nodos legumque ænigmata diligentissime perscrutatus est, cui non alienum: Bonus lucri odor e re qualibet; cui sollenne et approbatum: Mihi ego video; mihi ego sapio; mihi ego credo. Sic volo, sic jubeo, stat pro ratione qvæstus.“ („At nægte, at han jo var en klog Mand, er Uret; thi han lod sig bruge i Kommissioner, var en Dommer ikke ueffen, men kløgtig, ikke Svær, men lethørende, ikke som gjorde sig haard eller havde noget Svær-Brev, men lettelig lod sig hjerteskyde med Dukater. — Denne retfærdige og hellige Dommer haver for Penges Skyld paa det fittigste søgt og lært alle forborgene og hemmelige Trækker og Rænker i Lov og Rettergang. Hannem sømmer ej ilde dette Symbolum: Al Profit lugter vel, om den end kom af et Privet. Hans Mundheld, som han selv bekjendte, var denne: Jeg ser selv bedst; jeg er selv bedst klog paa min egen Vild; jeg tror mig selv bedst. Saa vil jeg, saa betaler jeg; kan jeg kun faa Profit, saa kærer jeg mig ej om Ret eller Uret.“) — Slutningen lyder: „Abi, D., utinam tua flagitia in conscientia cedant supplicia! — Sic tibi surget honos; vivo sic semper et idem, æquus ubi lector cuncta probata dabit.“ („Rejs da, Deichmann! Lykke paa Rejsen og Fanden paa Bagen! Gid dine Misgjerninger røre og plage din Samvittighed! — Saa voxe skal din Ros, saa bli'r jeg alt den samme, Naar Læser upartisk skal hertil sige Amen!“). — Uden Tvivl er det den samme Paskvil, hvortil der sigtes i N. M. Petersens „Bidrag til den danske Litt. Historie“, IV, 163: „De Paskviller, som snege sig om i Mørke eller som gode Venner meddelte ham, rørte ham ikke. Før hans Afrejse fra Viborg blev der udbredt en bitter, men velskreven Satire om ham paa Latin. Man bildte en vis Skolemand ind, at Deichmann havde ham mistænkt for at være Forfatteren. Den betuttede Mand gik til Biskoppen og tilbød at rensse sig med Ed. „Det er aldeles ufor-“

dent“, svarede Deichmann; „det Skrift er alt for vel gjort og bedre, end I nogen Tid var i Stand til at gjøre det.“ — Forfatteren til Paskvillen skal have været Digteren og Landsdommeren Tøger Renberg (Bruun, Rostgaards Levned, S. 271). Der skal have været Fjendskab mellem den ansete Renbergske Slægt og Deichmann; thi Tøger Renbergs ældre Broder, Mag. og Rektor Jens Renberg havde misfornøjet med Deichmanns Overgreb i Aaret 1705 afstaaet Rektoratet og trukket sig tilbage til sin Ejendom Lynderupgaard. (Sm!gn. nedenfor under „Rektorer“).

Om Deichmanns Efterfølger i Viborg, Dr. *Caspar Wilt-hagen* (1712—20), har Thjørring ikke andet, end hvad der findes hos Krog. Om den i mange Henseender fortjente og lærde *Søren Lintrup* (1696—1703 Rektor i Bergen; derpaa Regensprovst; 1707 Professor Eloquentiæ ved Universitetet, senere i Theologi; 1720—25 Biskop i Viborg, derpaa kongelig Konfessionarius indtil Tronskiftet 1730, atter Professor ved Universitetet, † 1731) har han en Del, idet han tager stærkt fat paa hans „lærde“ Prædikemaade: „Det var ikkun Skade, at den gode Hr. Lintrup med al hans store Lærdom og hans nøje Indseende med andre var selv saa slet skikket til Prædikestolen til de fleste hans Tilhøreres store Misfornøjelse, som ingen Smag eller Opbyggelse fandt i hans Prædikener formedelst deres Højtravenheds Skyld, og hvad han ikke var ubehagelig i den Henseende, imens han var i Viborg, saa blev han det siden efter, da han kom til Hofmenigheden i Kjøbenhavn . . . Lintrup var kjedsommelig at høre, fordi han drev Tiden bort paa en Prædikestol med lutter lærde Sager, Kritikker, de Lærdes Stridigheder i Religionspunkterne og saadanne Ting, som vel kan passe paa en Kathedra, men ikke paa en Prædikestol, fordi de tjener lidet eller intet til Saligheds Opbyggelse.“ I Modsætning hertil berømmer han højligen den samtidige *Peder Herslebs* Prædikener, der for ham stod som den ypperste gejstlige Taler, og anfører store Stykker af Herslebs Prædikener, hvori denne angriber den „lærde“ Prædikemaade, efter Thjørrings Mening en Polemik mod Lintrup: „Med alt dette har Hersleb ufejlbarlig givet baade Lintrup og alle hans Elskere og Velyndere et vældigt Ørefigen og ladet dem tydelig forstaa, skjönt paa en forblommet Maade, hvad Lintrups store Lærdom og Bogvisdom, som der blev gjort stor Væsen af, havde at betyde. Ja det er eller i det mindste har været bekendt, at Hersleb for Sand-

heds Vidnesbyrd blev ilde lidt og forhadet, om ikke af alle, saa dog af mange ved Hoffet paa den Tid, som stræbte efter at formaa Kong Frederik 4. til at skaffe saadan en utaalelig Mand af Vejen (skjønt Kongen havde ingen Øren dertil); men Lintrup, den højlærde Orator, den veltalende og smigrende Hofprædikant, han var den rette for deres Øjne, ham vilde de høre.“ (Som Bevis herpaa anføres derpaa Uddrag af en Prædiken af Hersleb, 3die Søndag i Advent, der ender: „Det er ikke saa meget Uret, det som en Del har for et Ordsprog: Den er for lærd, han kan ikke prædike.“) — Da Lintrup ved Frederik den 4des Død fik sin Afsked som Hofpræst og atter var bleven Professor ved Universitetet, „har man hørt fortælle, at han derover skal være bleven saa desperat, at han begjærte af Kongen, at han som en anden Misdæder maatte blive sat i det blaa Taarn for der at ende sine Dage, hvilken Tort Kongen dog ikke vilde gjøre ham, siden han intet havde forbrudt dertil; thi Lintrup var dog, saavidt man véd, ustraffelig for Verden. Men helt troligt er det, at han af bar Ærgernis og Hjertegræmmelse over den Forandring, som var sket med ham, er død paa ovenmeldte Tid.“

Om Lintrups Virksomhed som Biskop fortæller Thjørring følgende: „Som han selv var en lærd Mand, saa var han og særdeles omhyggelig for, at andre kunde lære noget. Til den Ende lod han alle Smaadrene, som han fandt paa Gaden, sætte i den latinske Skole for at forsøge, hvad Bekvemhed de havde til Studeringer, hvorover Skolen blev saa fuld af Rollinger og Peblinger, at den største Del maatte kvittere Skolen igjen af Mangel paa Underholdning. — Han indførte og den Skik i Skolen, at Disciplene af den øverste eller saakaldte Mesterlektie skulde om hellige Dage gaa i Kirke med Kappe og kort Krave, ligesom Studentere, naar de skal prædike, og at de hver hellig Dag til Aftensang før Prædiken skulde paa Kirkegulvet messe eller afsiunge Dagens Epistel eller Aftensangstext, at de derved i Fremtiden, om de kom ind i Lære-Embedet, kunde til slig Forretning erhverve sig Dristighed. — Denne Skik vedvarer endnu, saa vidt jeg véd, med mindre den for kort siden er bleven afskaffet. — Biskop Lintrup undersøgte ogsaa nøje hans underhavende Gejstliges Kundskab og Indsigt i theologiske Materier, og hvad enhver vidste og forstod af Bibelen . . .

I den Henseende maatte ikke blot Præsteskabet over hele Stiftet, men og andre studerende Personer, enhver for sig, lade sig høre for ham offentlig af Prædikestolen“ . . .¹⁾.

Johannes Trelund (født i Kjøbenhavn 5te Oktbr. 1669; besøgte i 5 Aar engelske og tyske Universiteter, hvor han blandt andre hørte Spener; 1699 Lektor i Kristiania; 1701 Feltprovst ved de danske Tropper i Italien; efter en italiensk Rejse 1705 Professor Eloqventiæ i Kjøbenhavn; 1707—11 Stiftsprovst i Kristiania; 1711—25 Professor Theologiæ ved Kjøbenhavns Universitet; 1725 til sin Død 12te Juni 1735 Biskop i Viborg).

„Salig Biskop *Trelund* var en af de mærkværdigste og berømmeligste Biskopper, som har været i Viborg siden Lutheri Reformation. Hans ugemene store Lærdom, hans utrættede Flid og Troskab i hans adskillige Embeder, hans gudeligsindede Væsen og Omgængelse, og især hans rare og fast mageløse Testamente gjør ham udødelig hos Efterkommerne²⁾ . . . . Biskop Trelund var en Mand (som jeg har hørt fortælle) af maadelig Statur, ganske stille og sagtmodig i sin Omgængelse, var lavmælende og spød i Lyden, talte kun lidt, undtagen naar han var i Embedsforretninger, da han, saa længe hans Helbred kunde tillade ham det, gav sine Tilhørere deres fulde Fornøjelse . . . . . Da Viborg By i Aaret 1726 var afbrændt, og i denne forskrækkelige Ildebrand foruden mange andre Bygninger baade Domkirken og Sortebrødrekirke vare blevne ødelagte, anordnede han strax en Bod- og Bededag at holdes der i Staden, paa hvilken Dag han selv prædikede i Graabrødrekirke over den Text af Esaia Kap. 64 V. 10: Vort Helligheds og Herligheds Hus,

¹⁾ Exempler herpaa vil fremkomme senere ved Omtalen af Rektor Niels Skive. — Om Lintrups Disputer og dramatiske Musikøvelser med Disciplene i Bergen og om hans Forhold til Holberg, der da var hans Discipel og senere blev hans Kaldsfælle ved Universitetet, findes interessante Oplysninger hos L. Daae: Optegnelser til L. Holbergs Biografi, i Norsk hist. Tidsskrift II, 256 figd.

²⁾ Trelund delte sin betydelige Formue (60,000 Rdlr.) mellem sine to Børn og det offentlige, saa hver fik 20,000 Rdlr., deraf 6000 Rdlr. til Universitetsbibliotheket „til gode theologiske og philologiske Bøger in Philologia sacra et profana, saa vel som og Historia ecclesiastica“; det øvrige til Skoler og milde Stiftelser, navnlig i Viborg Stift. — Et smukt Portræt af Trelund findes paa Universitetsbibliotheket.

i hvilket vore Fædre lovede Gud, er opbrændt med Ild, og alle vore ønskelige Ting ere ødelagte.“ Og 3 Aar derefter, nemlig d. 25de Juni 1729, indviede han den igjen opbygte *Søndre Sogns Kirke*, hvilket Navn den salige Hr. Biskop gav den isteden for det lumpne Sorte-Brødre Navn, som den før kaldtes. Anno 1730, den 25de Juni, indviede han Domkirken . . . Den salige Hr. Biskop prædikede og sær flittig i Viborg, imens han svage Kræfter kunde tillade det; især har Tychonius i hans Parentation¹⁾ antegnet dette som noget synderligt, at Hr. Trellund et Aar havde prædiket paa alle Fester og Højtidsdage, og i Aaret 1730, d. 25de Juni, da den anden Jubelfest blev holden til Erindring af den uforandrede Augsburgiske Konfession, har Hr. Trellund celebret denne Jubelfest med 3 herlige Festprædikener, som han holdt i Stadens trede Kirker, hvorved han gav et herligt Bevis paa, hvor højt han agtede og elskede vor dyrebare Augsburgiske Bekjendelse, hvor inderlig han glædede sig og takkede Gud, da han oplevede dens højtidelige Jubelfests Helligholdelse; og ikke det alene, han lod og det hele Jubelaar igjennem i alle sine Provste- og Præste-Vielser, i alle sine Kirkebesøgelser og Katekisationer det være sig højt angelegen at faa over alt i sit Stift baade gamle og unge, Lærere og Tilhørere lært og paamindet rettelig at skjønde paa den uskaterlige Fordel, som vi har af denne vor evangeliske Kirkes rene Lærdoms offentlige Bekjendelse. — Han visiterede og saa ufortrøden, at det ikke var ham nok, han to Gange visiterede sit hele Skrift igjennem, saa og kjendte alle Kirker, prøvede og hørte alle Præster og overhørte alle unge Mennesker; men han visiterede og i Aaret 1729 paa det vidt fraliggende og omflydte Land *Læsø*, som i hele 34 Aar ikke havde haft Besøgelse af nogen Biskop, og allevegne hvor han kom paa sine Visitatser, viste han en ugemen stor Nidkjerhed for vor dyrebare Lutheri herlige Katekismus; besynderlig i Aaret 1729, som er vor kjære Katekismi andet store Jubelaar, viste han ved alle Lejligheder Aaret om, hvor han kom, Katekismi herlige Nytte . . . Han skal ellers paa sine Visitatser have været en stræng og skarp Exa-

¹⁾ Tychonius Ligtale over Trellund omtales nærmere ved denne Mands Levned En Del af det følgende har Thjørring saa godt som ordret udskrevet efter Tychonius.

minator og givet Børn og enfoldige Folk i Almindelighed saadanne Spørgsmaal, som de vanskelig kunde besvare, hvilket ikke er storlig at fortænke en saa højlærd Mand for, som mange Aar tilforn havde siddet paa Akademiet i Kjøbenhavn og foredraget Studenterne mange lærde og kritiske Sager, hvorover denne Maade gjerne vilde følge ham siden bestandig. — Han bestraffede og med stor Alvorlighed og irettesatte de skjødesløse og uordentlig vandrende Gejstlige i Stiftet, hvorover de og ved en og anden Lejlighed har søgt at drille og chikanere ham, og om ikke med andet, saa dog med i deres Breve at raillere ham med hans Navn og Tilnavn. Til Bevis herpaa har jeg et artigt Brev, som Biskop Trelund en Gang har skrevet Provsterne i Stiftet til, hvorudi han lader dem forstaa, at han ikke mere vilde vide af sligt at sige¹⁾.

Det var ellers noget besynderligt hos denne gode Biskop, at saa lærd og højplyst Mand, som han var, saa havde han dog ingen eller liden Forstand paa udvortes Ting, men skal, som jeg har hørt sige, have været saa ukyndig og uerfaren, at han for Exempel ikke kunde kjende Kornet, som stod paa Marken, Rug, Byg og Havre fra hinanden, endog naar det stod i Straaen, ja at han virkelig ikke har kunnet kjende en Hest og en Stud, en Kalv og et Føl fra hinanden,

---

¹⁾ I Brevet, som Thjørring har afskrevet, foreholder Trelund først Provsterne, at han herefter ikke finder det fornødent „at gjøre overflødige Erindringer til sine 16 velærværdige Provster“ om at indsende deres Indberetninger i rette Tid, „siden det ved et special Monitum synodale, multa etiam addita, en Gang for alle er stadfæstet, saa det ikke bør eller kan glemmes af nogen.“ — „Ellers vil jeg til dette Nytaar tjenstlig udbede mig mit rette Navn til en Nytaarsgave af min samtlige Gejstlighed, at ingen efterdags titulerer mig Magister; thi jeg er det ikke og er nu for gammel til at blive det, lader mig og gjerne nøje med Hr., som enhver Kapellan efter sin Ordination tilkommer. At de ej heller kalder mig Johan; thi jeg er døbt Johannes og vilde ikke skrive mig saa, dersom jeg var døbt Johan. Og at de ej heller forandrer mit Tilnavn Trelund enten til Treelund eller Treelund eller Trælund eller Trælun, eller noget sligt, som jeg ej kjendes ved . . . . Mit korte og lette Navn burde ingen være mindre ubekjendt end mine kjære Provster og Præster, der saa mangfoldige Gange have læst det skrevet med min egen Haand (osv)“ (10. Jan. 1733.)

hvilket dog ikke er saa storlig at undre, i Betragtning, at Manden var født i Kjøbenhavn og havde vel aldrig før været paa Landet eller kjeret sig efter Landsby-Væsen. — Men denne hans Enfoldighed og Uvidenhed vidste og onde Mennesker brav at betjene sig af ved Lejlighed; thi da den store Ildebrand 1726 ogsaa havde ødelagt Bispegaarden tillige med en stor Del af Bispens Gods og Formue, bildte hans Kusk ham ind, at de svære massive Jernkakkelovne, som stode i Stuerne, samt og de tykke Jernskinner paa Karethjulene ude i Gaarden, smeltede af Ilden og løbe bort ud af Renden under Porten. Hvem kunde nu tro, at nogen uden Børn kunde lade sig sligt indbilde? Sidenefter i Fremtiden saa man, hvor de vare blevne af! — Saadanne Streger blev der spillede mange af i Viborg ved den Lejlighed.

Andreas Wøldike (født 2den Aug. 1687 i Sommersted i Haderslev Amt; Student ved Kbhvns. Universitet 1702; studerede senere ved de saksiske Universiteter; 1709 Feltpræst, samme Aar Præst ved den tyske Menighed i Helsingør; 1711 Præst ved Olai Kirke sammesteds; 1733 Sognepræst og Provst ved Holmens Kirke i Kbhvn. 1735 Biskop i Viborg. † 1770 (cfr. Gjessings Jubellærere, I, 529—41).

„Siden jeg har haft den Ære at have en synderlig god Kjendskab til den gode sal. Biskop Wøldike, da jeg baade har været under hans Jurisdiktion i 27 samfulde Aar¹⁾, og han tillige har været en af mine bedste Patroner og Velgjørere, imens jeg var i Viborg, saa kan jeg ikke undlade at give en nøjere og udførligere Beretning om ham, end Hr. Krog har givet . . . . Det er vist, at Hr. Wøldike, som ovenfor er meldt, var særdeles elsket af begge Menighederne i Helsingør for hans store og utrættede Flid og Troskab i Hyrdeembedet, imedens Pesten grasserede sammesteds²⁾; men

1) T. kom 1743 i Viborg Skole, s. nedenfor ved Rektorerne.

2) Om Wøldikes ufortrødne Virksomhed i Pestens Tid findes nærmere Oplysninger hos Gjessing, a. St. — Begge Wøldikes Formænd ved St. Olai Kirke vare døde af Pesten, hvorpaa Menigheden selv, til Tak for den Ufortrødenhed, han havde vist med Sygebesøg i den pestsmittede By, ansøgte om hans Forflyttelse fra den tyske til den danske Kirke. „De Præservativer, han brugte, var Myrrah, som han bar paa Tungen, og dernæst en Voxdugs Præstekjole, som han idelig havde hængende udenfor Døren, og aldrig gik ud

siden efter, da han var kommen til Holmens Menighed i Kbhvn., var han vel i Almindelighed for hans gode Egen-skabers Skyld elsket af alle retsindige; imidlertid indtraf der dog det Tilfælde, at en Del fik Uvillie til ham. Der opkom som bekjendt i Begyndelsen af Kong Kristian den 6tes Regjerings-tid nogle pietistiske Bevægelser i Kjøbenhavn, saa og andre Steder her i Riget, da der blev klaget over, at Kjætteri og falsk Lærdom blev bragt paa Bane; nemlig visse Præster begyndte da at prædike af en anden Tone og at aflægge et herligt Vidnesbyrd om Kristo og den sande Kristendom. Dette havde vist god Virkning til manges Oplysning og Opvækkelse. Men de samme Prædikener, som udrettede dette hos nogle, anrettede desto mere Forargelse hos andre, som ikke vilde lade sig forbedre derved, og den Lærdom, der syntes ny og fremmed for deres gamle Adams blinde Øjne, bildte de sig ind at være ny i Sandhed, følgende en kjættersk Vildfarelse. I denne galne Indbildning bleve de bestyrkede af en Del Præster, som sjælden bestege deres Prædikestole uden at opfylde deres Kirker med Skjældsprædikener imod Hyklery, Pietisteri, nye vildfarende Lærdommes Udbredelse etc., hvilket gik saa vidt, at en kongelig Forordning strængelig paalagde Præsteskabet Tavshed i saa Henseende. Men derimod blev anordnet en kgl. Kommission, for hvilken enhver, som havde noget bevisligt at besvære sig over i Henseende til Lærdommen, blev befalet at anmeldte sig og fremføre deres Klagemaal. Da blev Hr. Wøldike, som

---

i Forretning uden i denne Habit, hvilken han til sin Død gjemte til en Erindring om Guds Beskjærmelse“. — I Breve til Stiftets Præster kommer Wøldike oftere tilbage til sin Virksomhed i Helsingør. Saaledes skriver han 1ste April 1758 til Præsten Morten Bechmann paa Læsø, der truede med at forlade Øen med Hustru og Børn, fordi den res. Kapellan paa Øen, Søren Jespersen Worre, under en Sindssygdом havde overfaldet ham paa Livet: „Jeg har selv været Kapellan ved den tyske Kirke i Helsingør, da Armeen efter den ulykkelige Bataille kom tilbage fra Skaane og Byen blev opfyldt med syge og blesserede Mennesker, hvoriblandt en hidsig Sygdом med heftig Raseri tillige grasserede, og mig mødte allehaande Fælligheder; ligeledes næste Aar derefter, nemlig 1711, da Pesten grasserede baade i Helsingør og Kbhvn., hvorudi jeg ingen Time Nat eller Dag var tryk for Sygdом og Død, da jeg daglig gik mellem nogle hundrede døende og døde; men derfor undrog jeg mig ikke fra det Kald, som Gud havde betroet mig. Fat det samme Forsæt; saa bevarer Gud Dem ogsaa.“

en af Kjøbenhavns første gejstlige, befalet at sidde i samme Kommission. Men ved den Lejlighed viste han sig nok noget ustadig og vaklende, hvilket ellers var en naturlig Fejl hos ham, saa han skal have holdt snart med det ene, snart med det andet Parti. Naar han sad i Kommissionen, var han en ivrig Forfægter af Ortodoxi og Lærdommens Renhed, for ikke at støde den store Hob for Hovedet; men udenfor lod han sig mærke med for Gehejmerraad *Holstein* og andre, at de for nye Lærdomme anklagede Personer havde Ret, dersom de bare vilde gaa lidt mere forsigtig til Værks. Ventelig gjorde han dette for ikke at tabe sin Kredit hos det kgl. Hof, som han vidste holdt med det sidste Parti. I saadan sælson og ustadig Opførsel vidste man snart ikke, hvordan man var deran med den gode Hr. Wøldike. Men de for vrang Lærdom beskyldte fattede desaarsag et bittert Fjendskab til ham, som de ikke engang kunde bare sig for at ytre; thi en troværdig Præstemand har fortalt mig, at da Wøldike en Dag sad i Kommissionen og lod sig efter Sædvane mærke med sin Ortodoxis Iver, løb en af dem hen og spyttede ham lige op i Ansigtet, hvilken offentlige store Tort han dog skal have optaget med største Stilhed og Sagtmodighed og end desforuden have takket den Person, som tilføjede ham den, oven i Kjøbet. Men da Viborg Bispedom kort efter i Aaret 1735 var blevet ledigt, og det behagede Kong Kristian 6te at betro ham samme, vare adskillige, især af de store i Kbhvn., dertil behjælpelige, at de kunde blive ham kvit. En Del af Holmens Kirkes Menighed vare blevne kjede af ham for hans lange Prædikener, og andre havde for ovenmeldte Aarsags Skyld fattet Uvillie og Mistanke til ham, saa de ønskede, at han jo før jo hellere maatte komme bort fra Kbhvn. Men ak! Hvor overmaade nødig vilde han ikke have taget imod den store Ære og Værdighed at være Biskop, hvilket ikke var at undre i Betragtning af, at det baade var Skade for ham; thi Holmens Sognekald var tilvisse dobbelt saa stort paa Indkomster som Viborg Bispedom; desuden var Bispe-Embedet ham i visse Maader overlegent, som en enfoldig Mand, der ikke var verseret i Lov og Ret og andre verdslige Ting, som ved sligt et Embede forefalder. Men ihvor indstændig han end atlernadigst bad sig forskaanet derfor, maatte han dog deran alligevel...¹⁾

¹⁾ Smlgn. Testrup (Jydsk top.-hist. Saml. 2. 57): „En Del blev

I de første Aaringer, han var i Viborg, var der nogle af Stiftets Præsteskab, især de gamle, som vilde saa at sige spille ham paa Næsen og ansaa ham som den, der ikke forstod noget synderligt. En vis Landsbyprovst var derfor saa dumdristig, at han en Gang spurgte ham ad, om han og kunde eller forstod noget af Kongens Lov. Til al Lykke var der paa den Tid en brav og dygtig Famulus i Viborg Bispegaard, *Knud Henrik Sadolin*, som i nogle Aar havde tjent Biskop Trellund; i ham havde Biskop Wøldike en god Støtte, og han tjente ham saa huld og tro, at da han senere blev Præst i *Haderup*, efterlod han sig et godt Navn i Viborg for hans 16 Aars Famulustjeneste.¹⁾

Salig Biskop Wøldike var ellers en meget flittig og due- lig Mand i hans Embede og en tro Arbejder i Herrens Høst. Han prædikede meget ofte i Viborg saa længe hans Kræfter kunde tillade det, og skjønt man maa sige, at lad være at han prædikede vel og opbyggeligt, saa var han dog ikke meget behageligt at høre; thi siden Tysken var hans Moders- maal, saa faldt det ham noget tvungent at tale i det danske Sprog; han kunde og ikke uden ved lang Omsvøb fremføre

endog forfremmede, da man tog fejl og vidste ikke andet, end at de vare af den rette Slags (o: Pietister), da de dog hverken hyklede, ej heller vare af de nye Folk, men blev alene anset for at være derat, hvoriblandt en Præst i Norge, Niels Dorph . . ; ligeledes Hr. Andreas Wøldike, som gik med sit eget Haar, blev befordret fra Helsingør til Holmens Kirke, men da han buldrede mod Pietisterne, blev han forflyttet til Biskop i Viborg, og omend- skjøndt sliq Forflyttelse skete til disses Fordel, saa holdt dog de fleste for, at sliqt alene skete for at udrydde den ortodoxe Lær- dom, særdeles udi Kbhvn.“ — Om Forflyttelsen til Viborg siger Gjessing: „Denne Skilsmisse var ham hel smertelig, og det Em- bede, han skulde tiltræde, syntes ham altfor vigtigt, hvorfor han i dybeste Underdanighed baade mundtlig og skriftlig bad sig for- skaanet for samme Embede og var villig til at modtage hvad for et Landsbykald ham allernaadigst maatte forundes. Men Grev Hol- stein meldte ham derpaa, at det var Hans Kongl. Majestæts abso- lute Villie.“

¹⁾ Dog gaar der gennem Wøldikes Skrivelser, navnlig i hans tidligere Aar, en overordentlig fast og rolig Tone. Han revser med stor Al- vor og Klarhed de Misbrug, han forefandt, og lagde i den Hen- seende ingenlunde Fingrene imellem; han vaagede med stor Stræng- hed over de kgl. Forordninger om Sabatens Helligholdelse og des- lige. Baade lige overfor Provster og Præster og ikke mindst over

sine Meninger, taledede derhos langsomt og noget læspende, hvorover det undertiden var kjedsommeligt at høre ham. — Han visiterede flittigt i Stiftet og var særdeles omhyggelig for Ungdommens Oplysning og Undervisning, hvorved han ikke skaanede sig for nogen Umage og Ulejlighed; thi han visiterede altid om Vinteren, fordi Landsbyskolerne da vare i Drift, og han vilde høre Skolemestrenes Læremetode og Børnenes Læsning. Vinteren var derfor aldrig saa haard eller Kulden saa stræng, at han jo kunde holde ud i nogle Timer med Overhøring i Hovedkirken, hvor han var den første Dag, og om anden Dag med at bese Kirkerne og besøge Skolerne; vare de vidt fraliggende, lod han Skoleholderen med Børnene forsamles til én Skole. . . . Naar han fandt Ungdommen i nogenledes god Stand, roste han dem og deres Lærere; men fandt han nogensteds Ungdommen i slet Stand, saa gav han dem vel en liden og maadelig Erindring og Irettesættelse; men ihvor daarlige de end vare, skulde han dog aldrig offentlig tiltale eller beskæmme deres Lærere derfor, for ikke at sætte dem i Miskredit hos Menigheden; thi han var altid særdeles øm over sine underhavende Gejstlige, men naar han kjørte hjem fra Kirken, tog han Præsten ind til sig i Kareten og sagde ham i Stilhed og stor Alvorlighed under fire Øjne, hvad han mente, og ligesaa med Skoleholderen. — Han visiterede saaledes hele Viborg Stift 5 Gange rundt og endda nogle Steder 6te Gang, indtil han i sin høje Alderdom søgte kgl. Dispensation derfra, men opfordrede Stiftets Provster til at have desto nøjere Opsigt med Ungdommens Undervisning og at visitere desto flittigere hver i sit Herred . . . . Da han var bleven over 80 Aar, kunde han intet forrette, hvorfor de biskoppelige

---

for „Proprietærernes“ Uvillie og skandaløse Lunkenhed ved at gennemføre Kristian 6tes Forordninger om Almueskolers Indrettelse, om Kirkernes Istandsættelse og lign. viste han stor Kraft, og Præster og Provster havde i den Henseende altid en kraftig Støtte i ham. Som et Exempel paa hans Sprøg ligeoverfor „Proprietærerne“ anføres i Tillæg 5 hans Skrivelse om Helligbrøde; lignende Exempler kunde hentes fra hans kraftige Optræden mod Seign. Stjernholm paa Kjeldgaard, der paa alle Maader chikanerede sin Præst og lod sine Kirker i Salling forfalde. Selv den myndige Stiftsprovst Tychonius maatte døje temmelig drøje Skrivelser fra Stiftsøvrigheden i Wøldikes Tid.

Forretninger efter kongelig Tilladelse udøvedes af Stiftsprovsten.¹⁾

Hvad ellers er at melde om denne gode Biskops øvrige Levned og Omgængelse, da var samme ganske vist ret exemplarisk og opbyggelig, saa at man med Sandhed kunde sige om ham, at han opbyggede saa vel med Levned som Lærdom og med al Flid lagde sig efter de Dyder og gode Egenskaber, som Apostelen St. Paulus kræver af en god Biskop, saa vidt menneskelig Skrøbelighed kunde tillade det. Der var altid en sand og uhykkelsk Guds frygt for hans Øjne. Han elskede Gud og hans hellige Ord over alle Ting og holdte over Lærdommens Renhed med største Alvor og Nidkjærlighed. Sande Lærere og Guds Ords Tjenere elskede han ret hjertelig og holdt dem i stor Agt og Ære. Sine underhavende Gejstlige formanede han efter Fornødenhed ved alle Lejligheder til at vise tilbørlig Flid og Troskab i deres Embede, og de uordentlige, skjødesløse og forfængelige tilrettesatte og straffede han kjærligen og holdt dem alvorlig til deres Pligt. Ja han var ikke alene, som det hedder om Moses, trofast i Guds ganske Hus, men og som en Abraham i sit eget Hus med at holde sine Børn og Tyende til Guds frygt og at foregaa dem med gode Exempler. Han holdte daglig Morgen- og Aftenbøn med sine Domestikker, ved hvilken Lejlighed han ikke alene forrettede Bønnen, men og læste et eller flere Kapitler i Biblen, og sang et Par Psalmer, alt eftersom Tiden kunde tillade det. — I den daglige Omgængelse med andre var han særdeles ydmyg og høflig, vænlig og beleven, kjærlig sindet og tjenstberedvillig imod alle og enhver, enten de vare af fornem eller ringe Stand. Han var meget for, efter Kristendommens Pligt, at formane andre til Guds frygt, og om Lejlighed gaves, at han saa eller hørte noget utilbørligt eller uskikkeligt af nogen, da at paamine og advare dem trolig om deres Afvej. Naar han ved Lejlighed taledede med unge Mennesker, især om han kjendte dem, foreholdt han dem alvorlig ikke alene de-

1) Ved Reskript af 3die Febr. 1769. Dog ansøgte W. kun om, at saadanne Forretninger som Ordination og sligt, han paa Grund af Vinterens Strængthed eller lignende Grunde ikke selv kunde besørge, maatte paa hans Vegne udføres af Stiftsprovst Worsø. De øvrige Bispeforretninger, som ikke udfordrede legemlig Anstrængelse, besørgede Wøldike selv lige til sin Dødsdag.

res Pligter imod Gud, men og den Kjærlighed, Lydighed og Ærbødighed, som de vare deres Forældre skyldige. — Imod fattige og trængende var han meget medlidende og godgjørende. Han ikke alene holdt nøje over de publice Stiftelser, som af hans Formand og andre vare gjorte de fattige til Bedste, men han lod og en vis Dag i hver Uge uddele Brød i sit Hus til Byens fattige, foruden anden Omsorg, han havde for dem. For fattige Skoledisciples Tarv og Bedste sørgede han omhyggelig og efter Mulighed, at de ikke alene kunde nyde noget af Skolens Beneficier, men han gav og adskillige af dem Kost i sit Hus hver Uge, hvilken Godhed jeg ogsaa nød i de 5 sidste Aar af min Skoletid, foruden adskillige andre Godheder og Velgjerninger, som han ellers baade i den Tid og siden efter beviste mig¹⁾.

Han levede saare retiré og ingetogen og uden i nogen Maade at tage Del i Verdens Narrerier, Daarligheder og Forfængeligheder eller de saa kaldede uskyldige Fornøjelser. I hans Ord og Tale var han ganske sædelig og saa fin og smuk, at man aldrig skulde høre en Ed, enten stor eller liden, af det usømmelige Slags eller noget andet usømmeligt Ord af hans Mund. Vel kunde han, naar han var i god Humør, tale lidet Skjerts, le og fornøje sig over smaa Løjer, som han saa eller hørte, men alt paa en anstændig Maade og uden al Letsindighed. — Det var langt fra, at man saa nogen Verdens Pragt og Pral, Stolthed eller store Figurer hos ham i hans Væsen og Adfærd, men han var ganske simpel, jævn og ligefrem. Langt mindre var han hengiven til nogen Slags Vellyst eller Overdaadighed, men holdt altid en ædruelig, tarvelig og maadelig Diæt. Han gik aldrig ud i Byen for at divertere sig eller kom til nogen, uden han havde vigtigt Ærinde eller og at han blev ordentlig gjæstebuden for at overvære nogen Højtidelighed. Han spiste og drak ikke uden en eneste Gang om Dagen, nemlig til Middag; han sov ikke om Natten uden 4 eller 5 Timer i det højeste . . . Naar han skulde prædike eller forrette

¹⁾ Ligesaa Gjessing: „Men skulde jeg her glemme hans store Godgjørenhed, hans lønlige Gavnildhed, han viste imod saa mange husarme og lod vise til saa mange trængende daglig og ofte? Nej, jeg vil her i Ærbødighed ære hans Støv, kysse den Haand, der i min Skolegang har gjort mig og mange andre faderløse saa meget godt.“

Præstevielse i Domkirken, var han oppe hele Natten igjennem for at studere og skrive paa sin Prædiken . . . . Naar han ellers om Dagen var kjed af at læse og skrive og fri for andre Forretninger, saa drejede han baade i Træ, i Ben og i Rav de smukkeste Stykker, nogen vilde se; thi han var en stor Fjende af Ledighed og Ørkesløshed og havde i sin Ungdom lært baade Snedker- og Drejerprofessionen. Ved saadan sin maadelige Diæt, Aarvaagenhed og Arbejdssomhed var han vel mager og bleg af Ansigt, men dog af yndig Udseende, var altid frisk og fyrig, let og munter som et ungt Menneske til sine Forretninger . . .¹⁾

Denne tro Guds Tjener havde ogsaa sin Del af Kors og Modgang, og det ofte i en temmelig høj Grad. Thi for det første havde han mange Fjender og Uvenner baade i og udenfor Stiftet, som undertiden gjorde ham det broget nok . . . . En vis Præst har fortalt mig, at der en Gang skal være indløbet en Angivelse i Kancelliet, at Biskop Wøldikes Visitatser vare ikke andet end Lystrejser, fordi han paa sine Visitatser maaske en eller anden Gang kan han have taget sig en Fridag til at besøge et eller andet Herskab; men for at gjendrive denne hans Fjenders skammelige Bagvaskelse, lod han indhente alle Stiftets Provsters Attester om hans Visitatser, og hvad han paa samme havde foretaget, hvilke han oversendte til Kancelliet for at redde sin Ære²⁾. — Jeg

¹⁾ „Mig synes endnu at se denne dydige Guds Mand paa Domkirkens Prædikestol“, udbryder Gjessing, „med hvilken dyb Ærbødighed han lagde Kalotten af sine ærværdige graa Haar, dem han sin hele Embeds Tid ret som en hellig Prydelse har baaret, med hvilken hellig Andagt han foretog sin Bøn, forhandlede sin Text, uddelte det Guds Ord som en himmelfalden Manna, og var ingen Tid gladede, end naar han fandtes i de Forretninger, som ere hans Faders (Luc. 2).“ — „Biskop Wøldike i Viborg“, skriver Suhm (Samlede Skrifter 10, 24), „kjendte jeg i min Barndom som Præst ved Holmens Kirke. Han prædikede vel, men hans Mæle var noget utydeligt for dem, der vare langt borte. Han havde med sit blotte Haar, liden Kalot paa og ærlige Ansigt et ret apostolisk Udseende og var og i sit Levned en sand Apostel. Hans Kone var et Mønster af en dydig Kvinde. Hvorvel han og besad megen Lærdom, saa var han dog ej saa stor deri som hans Broder“ (den bekjendte Orientalist og Teolog, Prof. Markus Wøldike).

²⁾ At dette forholder sig rigtigt, fremgaar af følgende Erklæring fra Biskop Wøldike til Kirkeinspektionen:

„Det haver behaget Deres Exellence og samtlige høje Herrer for

vil her ikke melde om de Fortrædeligheder og den Udstand, han havde med Provst *Tychonius* i den korte Tid, de vare sammen i Viborg, men tie dermed, indtil jeg kommer til at beskrive samme Mands Levned. Stiftamtmand *With*, som ellers i andre Henseender var en ypperlig Mand, gjorde undertiden den gode Biskop Livet noget surt. *With* var en gammel og tillige særsindet Mand, Bispen ligeledes. De vare vel ikke hverandres Fjender; men da *With* i visse Maader var hypokondrisk og kunde forarge sig over en Flue paa Væggen, var og desuden en meget myndig og herskesyg Mand, som vilde sætte alle til Rette og især var for at se Gejstligheden skarp paa Fingrene, saa mente han og at ville have noget over Bispen at sige, hvorover der undertiden opkom adskillige smaa Stridigheder imellem dem, naar deres Tale og Meninger ikke kunde komme overens. Undertiden tog Bispen vel for godt, at *With* overskjændte ham, men somme Tider tog han Bladet fra Munden, og lod ham forstaa, at han ikke var hans Underdan. Kort at fortælle, *Wøldike* blev saa kjed af *Withs* Omgængelse, at han af samme Aarsag i Aaret 1754 søgte at blive Sognepræst ved Hellig Gejstes Menighed i Kjøbenhavn; men det blev der intet af, og *With* døde samme Aar. Der blev heller intet

---

nogen Tid at gjøre til mig Erindring om Forklaring paa mine Visitatser efter den Maade, som forhen er bleven mig foreskrevet. Tiden haver ikke villet tilstrække at renskrive denne Erklæring, saa som jeg ikke gjerne betror den under andres Pen; tilmed haver jeg paa min 4de Visitats igjennem Stiftet allerede igjennemgaaet næsten 5 Herreder og ønskede gjerne ogsaa først at afgjøre de øvrige Herreder og da at fremsende en Gang en fuldstændig Relation om hele Stiftet, hvortil jeg ogsaa herved vil udbede mig Tilladelse. Men paa det ej nogen Mistanke skal kastes paa mig, ligesom jeg begjærede saadan Delation til et Skjul af nogen Forsømmelse, som jeg ved mine Visitatser maatte have begaaet, saa insinueres herved udførlige Attester fra samtlige Herredsprovster udi hele Viborg Stift, hvoraf kan erfares, baade hvorefter og hvorledes jeg haver med Visitats igjennemgaaet hele Stiftet. I det øvrige næst tilbede mig D. Excellence og samtlige høje Herrers Bevaagenhed og Yndest forbliver jeg (osv.)

Kbhvn. d. Augusti 1747.

A. *Wøldike*."

Navnlig efter denne Tid synes *Wøldike* at have henlagt sine Visitatser til Vintertiden; i sine tidligere Aar benyttede han ofte Sommeren dertil, i sine senere Aar saa godt som aldrig.

af det Rygte, som i samme Aar udgik i de offentlige Tidender, at højlovlig Kong Frederik 5 havde i Sinde at kalde Biskop Wøldike til sin Konfessionarius i afgangne Pastor Bluhmes Sted. Men dette var aldrig kommet i Kongens Tanker, saa at det Rygte ufejlbarlig er blevet udspredt af Wøldikes Fjender, som dermed har villet tortere ham og hans hele Familie¹).

En overmaade stor Hjertesorg fik Biskop Wøldike efter 36 Aars kjærlige Ægteskab over sin kjære Hustru *Anne Marie Kristoffersdatter [Kruscs]* hastige og pludselige Dødsfald Aar 1748 Dagen efter Pinse hellige Dage. Denne Dags Eftermiddag fandt Bispinden for godt at ville kjøre ud i Byen paa Besøg, og medens hun nu stod og lavede sig til, var hun særdeles glad og fornøjet, saa det, saa at at sige, lo alt, hvad der var paa hende. Da hun nu var færdig, tog hun ikke alene en meget kjærlig Afsked med sin Mand, men og med alle sine Piger og Folk, fra den fornemste til den ringeste, sigende dem Farvel allesammen med en leende Mine, til deres største Forundring, da hun ellers plejede at være en barsk og stræng Husmoder. Da hun havde aflagt et kort Besøg paa et Par Steder i Byen og var kommet paa det tredie, bød hun Kudsken kjøre hjem med Kareten og siden at hente hende ved Aftenstide. Men pludselig blev hun overvældet af et Slag, der berøvede hende Mælet, og døde ud paa Natten. — Enhver kan lettelig forestille sig, hvilken en overmaade sørgelig Skilsmisse dette maa have været for den stakkels gamle Mand, som da var over 60 Aar gammel og havde nu ingen andre end vildt fremmede at holde sig til; thi alle hans Børn vare fra ham og kom sjælden til ham, uden naar de vilde have noget²). At træde i et andet Ægteskab nænte han ikke til for hans

¹) Wøldike stod i stor Gunst baade hos Kristian 6 og Frederik 5, „som altid paa deres Rejser til Hertugdømmerne og derfra tilbage bød ham komme paa Koldinghus og der med synderlig stor Naade gav ham langvarige Audienser“. Han fungerede ogsaa ved Frederik 5tes Kroning Septbr. 1747. „Den Kor-Kaabe, han fik ved Kroningen 1747, hængte stadig ved Siden af den Voxdugs Præstekjole, han brugte i Pesten; begge betragtede han, den ene som Bevis paa Kongens naadige Højagtelse, den anden som Bevis paa Kongernes Konges almægtige Beskjærmelse“. (Gjessing).

²) Wøldike havde 4 Sønner og 3 Døtre: af disse døde de to i ung

Børns Skyld; han forestillede sig vel heller ikke, at han skulde sidde Enkemand i 23 Aar og 4 Maaneder og saaledes opnaa en høj og tillige elendig og kummerfuld Alderdom. Han antog til Husholderske en Præsteenke i Viborg, Madam Buch, som tjente ham indtil hans Dødsdag tro og vel og gjorde ham ingen Fortræd, men han havde ikke den samme Lykke med somme andre af hans Tjenestefolk, som vilde være ham falske og utro, naar de saa deres Tid. . . . Da han var over sine 70 Aar, begyndte han at blive meget affældig og skrøbelig, saa at han omsider blev ganske uduelig til Forretninger. — Han havde tilforn taget sig visse Prædikedage i Domkirken, hver Uge i Fasten foruden den første Dag paa de 3 store Højtider; men nu ikke mere, thi Hukommelsen slog ham saa meget fejl. Den allersidste Prædiken, han holdt, var Ligtalen over højsalig Kong Frederik 5 den 18de Marts 1766; men da var han saa skrøbelig, at Klokkeren maatte følge ham op og ned af Prædikestolen, og han maatte recitere sin Prædiken op af Papiret. — Et farligt Tilfælde fik han en Gang paa sin høje Alder, faa Aar før sin Død. Da han nemlig en Morgen efter Sædvane vilde gaa ned fra sit Overkammer for at holde Bøn med sine Folk, gled hans Fødder fra ham, og den arne gamle Mand faldt værgeløs ned paa Gulvet og slog et stort og dybt Hul i sit Hoved. Til al Lykke var der en ung Feldskærer-Svend i Viborg ved Navn *Galmejer*, som i nogen Tid havde rejst i Tyskland og været ved den præsiske Armè i Krigens Tid for at uddanne sig i sin Kunst. Denne Galmejer tog sig for at forbinde og kurere Bispens Hoved,

---

Alder. Kristoffer Wøldike f. 1711, se nedenfor ved Hørerne, † 1761 som Præst i Taarnby paa Amager; Elisabeth Wøldike f. 1721, gift med Konferensraad, Prof. Joh. Kristian Kall, Moder til den bekjendte Historiker, Abraham Kall; Peder Wøldike, født 1723, Justitsraad; Regina Dorothea Wøldike, født 1726, gift 1748 med Mæg. Johan Rehling, Præst i Hasle og Braaby; † 1758; — Jacob Wøldike, født 1728; Kandidat med Non contemn. 30 Maj 1750, studerede derpaa i et Par Aar i Halle, d. 16. Maj af Faderen kaldet til hans „Kapellan“ for Gunderup og Nøvling i Viborg Stift, kgl. Konfirmation herpaa 14. Juni, homiletisk Prøve med Laud. 5te Septbr. s. A., fik Kollats 27 Novbr.; fik 30 April 1763 kgl. Rescript at maatte i sin Embedstid beholde Præstekaldets Indtægter imod deraf aarlig at betale til Biskoppen i Viborg 250 Rdlr.; † 1786.

og Kuren lykkedes, saa Biskoppen levede endda en 5 à 6 Aar efter den Tid. . . .

Da nu hans Afskeds Tid var nær forhaanden, og det behagede Herren at give ham Dødens Bud, blev han i nogle Uger før sin Død ganske syg og sengeliggende, og til sidst ganske ussel og elendig. I den Tilstand havde han menneskelig Hjælp aller mest fornøden; men den Hjælp, han fik, var nok ikkun meget maadelig; thi hans gamle Husholderske kunde paa den Tid daarlig nok hjælpe sig selv, endsige andre, og de øvrige Husfolk kom vel lidet eller intet til ham; thi han havde paa den Tid en Skarns Knægt til Tjener, der tillige med hans Famulus *Maturin Fris* søgte saa vidt muligt at forhindre det, at de desbedre kunde have Lejlighed til at bestjæle ham og gaa med hans Sager, som de vilde. Desforuden gjorde de ham megen Harm og Fortræd, og Mat. Fris skal, som han selv roste sig af, have begejnet ham saa skamløst og udædisk, at det er en Skam at nævne det. Derfor skal den arme gamle Mand en Gang paa sit Yderste, ikke i Frises, men i en vis Præsts Nærværelse, som har fortalt mig det, have løftet sine usle Hænder i Vejret og sagt: O Fris! Fris! Fris! . . . De øvrige Ord vil jeg ikke anføre, dog ønskede han ham intet ondt. Men Guds retfærdige Hævn ytrede sig kjendelig paa dette ugudelige Menneske, da han som bekjendt for et Par Aar siden tog en Ende med Forskrækkelse og afiivede sig selv¹⁾.

¹⁾ Paa et andet Sted siger T.: „Biskop Tetens var den tredje Biskop, som den ulyksalige Assessor Maturin Fris tjente som Famulus, skjønt ikkun ganske kort; thi han kom i Bispens Ugunst for hans befundne uredelige Omgang med Bispens Bønder og Tjenestefæstere, maaske og for andre Ting, hvorover han faldt i Fortvivlelse og med en Ragekniv skar sin Strube over 1 Decbr. 1781.“ — I en Indberetning til Kancelliet skildrer Biskop Rotbøll Wøldikes sidste Tilstand paa følgende Maade: „Ved Biskopembedets Tiltrædelse, mod Høsten 1771, blev mig sagt, at adskillige Expektancer af min berømmelige Formand i hans tvende sidste Leveaar, da hans Sindskræfter, i en usædvanlig høj Alder, over 80 Aar, saa aldeles vare svækkede, at han lettelig kunde formaaes til alt, hvad de, som omgav ham, forlangte, skulde være givne formedelst hans Søns, forrige Amtsforvalters, Justitsraad Wøldikes Mellemløst, som til Uheld for det almindelige i adskillige Maader just den Tid stedse var hos ham, hvisaarsag jeg strax ved et Circulære lod deslige Expektancer efterspørge i Følge den kgl. Ordre, mig var tillagt, at gjøre min yderste Flid for at faa Alting, som kunde

— Den kjære gamle Biskop derimod, som længe havde længtes efter, sukket og bedet om en god og salig Ende paa al sin Elendighed, vederfores og den samme i Naade d. 13. Oktbr. 1770, da han med den gamle Simeon endte sine Dage i Fred og som en tro Guds Tjener gik ind til sin Herres Glæde“.

Til Krogs temlig udførlige Efterretninger om Wøldikes Eftermand, Dr. theol. *Kristian Mikael Rotbøll* (født 12te April 1729 paa Hørbygaard i Sjælland, Hører ved Nyborg Skole 1752—55; 1759 Sognepræst i Sorø og Prof. theol. ved Akademiet; 1760 Sognepræst til Frue Kirke i Aarhus; 1766 Stiftsprovst; fra 1770 til 8 Decbr. 1780 Biskop i Viborg, efter Suhms Dom¹⁾) „en overmaade behagelig Mand, et klart og lyst Hoved, havde megen Anstand paa Prædikestolen, besad et skjønt Foredrag og herlige Naturgaver, havde afkastet mange Fordomme“, føjer T. blot, „at han var en meget ypperlig og ugemen rar Mand i alle hans Embedsdele. Han prædikede meget ofte i Viborg, ikke alene paa de store Højtider og i Fasten, men og ved mange andre Lejligheder²⁾). Naar han visiterede paa Landet, prædikede han ofte for Præsterne, naar de ikke kunde selv, foruden at han kunde gaa paa Kirkegulvet i 2—3 Timer at examinere Børnene, og hvormegen Flid og Umage han end gjorde sig ved saadanne Lejligheder, mærkede man dog aldrig, at han blev træt deraf, eller at det faldt ham besværligt, uagtet han var en Mand saa tyk og fed, at han ikke kunde se sine egne Fødder. Han havde en særdeles stor Lyst til at udbrede Guds Kundskab og drev Guds Riges Sag med største Flid og Alvor. Og da han besad de ugemene rare Talegaver,

---

være bragt i nogen Forvirring, bragt i muligste Rigtighed.“ Han havde da faaet Brev fra en maadelig renommeret Student fra Lolland om Landføgdetjenesten paa Læsø, som denne i Aar 1769 havde faaet Løfte om, efter Udsigende ved at bestikke Just. Wøldike. — I en anden Indberetning beskylder Rotbøll Just. W. for strax efter Faderens Død egenmægtig at have brændt en Del baade af Faderens og Stiftets Papirer; denne Sag medførte langvarig Strid med Wøldikes Arvinger om Overdragelsen af Stiftsarkivet og de offentlige Midlers Papirer til Eftermanden.

1) Suhms samlede Skrifter 10, 38, smlgn. Indledningen S. 292.

2) Flere Prædikensamlinger og lignende Skrifter har Rottbøll udgivet i Viborg.

saa var han særdeles fornøjelig at høre paa Visitatser og ved andre Lejligheder, saa at agtpaagivne Tilhørere kunde lære meget af ham. De skjødesløse og forsømmelige iblandt hans underhavende Gejstlige vare ilde tilfreds med ham, fordi han vilde se dem skarpt paa Fingrene og sætte dem til Rette; derimod var han særdeles elsket og æret af alle brave og retsindige Lærere, ligesom han og elskede og ærede dem igjen og skjønnede paa deres Flid og Duelighed. Han satte Kirketjenesten paa Landet overalt i Stiftet i god Skik og Orden i Henseende til Sangen, da den tilforn paa mange Steder var meget uordentlig. — Han var ellers i sin Omgængelse meget venlig og kjærligsindet mod alle og en stor Menneskeven, som vilde befordre enhvers Gavn, saa vidt han kunde⁽¹⁾).

II. Stiftsprovster.

Mag. Kristen Lassen Tychonius.

„Det er underligt, at Hr. Krog ikke har givet os en mere udførlig Beretning om denne Provst *Tychonius*²⁾, da han dog noget nær var den navnkundigste og mest bekjendte Provst, som siden Reformationen har været enten i Viborg By eller Stift, saa vel for hans store Lærdom og rare Gaver som for hans andre Egenskaber. Det er dog langt fra, at jeg her vil anføre alt det, jeg véd og har hørt fortælle om denne Mand, men kun noget af det mest bekjendte. Hans Fader *Lars Tygesen* var en Bondesøn fra Haderup,

---

1) Om Rotbølls Forhold til Thjørring og Uordenerne i Højslev henvises til Indledningen. — At Rotbøll var en overordentlig nidkjær og dygtig Biskop, viser Stiftsarkivet tilstrækkeligt; han arbejdede med stor Iver paa at skaffe Orden i sit Stift, hvor der unægtelig under Wøldikes Affældighed synes at have udbredt sig en vis Slaphed, baade blandt Præsterne og Skolevæsenet; Rotbølls store Iver for at fremme Skolevæsenet, baade det lærde og det læge, er allerede berørt i Indledningen, og flere Exempler ville fremkomme i det følgende; smlg. nedenunder ved Rektorerne *Jessen* og *Hjersing*.

2) Foruden Aarstal har Krog kun: Han var i sin Tid en meget lærd og sær begavet Mand og tillige en munter Poet.

hvor han var hjemme hos sine Forældre, indtil han blev før Karl, da han fik Lyst til at studere, og derfor en og anden Gang forlod sit Arbejde i Marken og gik til den latinske Skole, hvorfra hans Fader hentede ham hjem 2 Gange; men den tredie Gang maatte han lade ham blive, indtil han havde staaet sin Lære ud i Skolen; han blev omsider Sognepræst til Sal i Ginding Herred (Ribe Stift). — Med sin Hustru *Karen Nørkjær* havde han tre Sønner, som han alle holdt til at studere og var selv deres Læremester. 1693 rejste han selv over med dem til Akademiet¹⁾; men da de vare blevne Studenter, forandrede de 2 ældste Brødre deres Studier; den ene af dem blev med Tiden Byfoged i Nykjøbing paa Mors²⁾; men den yngste, *Kristen Tychonius*, vedblev sine Studeringer, tog sine Examina og konditionerede siden hos adskillige lærde Folk. Han var ikkun i sit 13de Aar, da han blev Student, og derfor saa liden paa Væksten, at han maatte staa paa en Skammel, naar han skulde prædike; men ved sine Prædikener erhvervede han sig saa stor Pris og Berømmelse, at han med Tiden blev anset som et Orakel for hans rare Prædikegavers Skyld. Han havde desuden saa

1) Ellers angives hos Krog, Worm osv. 1695; og af Gjessings *Tychoniana* II, fremgaar tydeligt nok, at Thjørring har fejlet, og at Tychonius var 15 Aar, da han blev Student, 17 Aar, da han blev Kandidat. Universitetets Vidnesbyrd om ham anføres som Tillæg. De ere meget rosende og antyde, at der kan ventes meget af det unge Menneske. Ved Demisprædikenen anmærkes dog, at hans Mæle endnu ikke var rigtig uddannet. „Af Barndom havde han et meget besværligt Mæle, saa han var fast 10 Aar, inden han kunde udsige vel alle Bogstaver; men hans Fader skar ham strax for Tungebaandet, gjentog det i 2det, 3die og 4de Aar, gav ham siden smaa glatte Stene at lgge bestandig under Tungen, hvilket gjorde saa forunderlig Virkning, at han med Aarene blev ej alene rentalende men veltalende“ (Gjessing). — Denne Anekdote passer jo udmærket paa en saadan „Demosthenes“!

2) Den ældste af de tre Brødre, *Tyge Lassøn Tychonius*, roses for sin Skarpsindighed, udgav som Student en latinsk Disputats, blev 1709 beordret at følge Hæren til Skaane „for at annotere Expeditionerne“, men døde allerede 1710. Den yngste Broder, *Peder Tychonius*, blev neppe Student. — Om *Kristen Tychonius*' fast utrolige Lærenemhed og Lærdom, allerede før han blev Student, henvises til Gjessings *Tychoniana*, 2det Bind.

ypperlige Sindsgaver, at han var bekendt baade fjern og nær, og man vidste paa de Tider fast ingen hans Lige.

Jeg har hørt fortælle, at bemeldte Kristen Tychonius en Gang i sine Studenteraar skal have haft en besynderlig Hændelse: Højsalig Kong *Kristian 5te* var en Gang i Slutningen af forrige Aarhundrede i *Holstebro*, hvor han var indlogeret hos de Linders Stamfader, den gamle *Kristen Linde*, til hvem Kongen af Forundring over hans mange Herregaarde og store Rigdom skal have sagt: „Du er den Vesterlands Konge“, og over to Linde, som stod udenfor hans Gadedør, skal Kongen have haft det artige Indfald: „Her er Linde baade ude og inde“¹⁾. Ved denne Lejlighed skal den høj lærde Kristen Tychonius have haft den Ære at prædike for Kongen og hans Følgeskab, og det, som man let kan tænke efter hans Gaver, meget galant og alomodisk. Men da Tjenesten var til Ende, kom han i Ulejlighed for sin Prædiken, hvad enten han kom i Arrest, eller hvad Fortræd der hændte ham; thi han skal i sin Prædiken en eller flere Gange have talt om den store babyloniske Hore og hendes Horeri. Dette fortolkede Kongens Ministre paa en vrang Maade, ligesom Tychonius dermed skulde have sigtet paa den da regerende Dronning Charlotte Amalie; men af en gammel Bibel bevieste han, hvad han havde sagt, og det blev saa derved.

Kapellan i Skive 1701 skal han, efter hvad jeg har hørt fortælle, være bleven paa en meget snedig Maade. Kapellaniet blev blandt andre ogsaa søgt af Mag. *Kristen Eriksens Søn Jens Ostenfeld* i Viborg, som gjorde en Rejse til Skive for at prædike paa Kaldet. Medens han under Sagen gik i Sakristiet, sad Tychonius imidlertid i en Stol i Korskirken og lurede, indtil Sungen var næsten ude, da han med en Hast sprang op i Prædikestolen og saaledes forekom Jens Ostenfeld, som maatte rejse hjem med uforrettet Sag. Den Historie sælger jeg for det samme, hvorfor jeg har kjøbt den; saadan en Streg var Tychonius lig nok, og Erfaring lærte, at han kunde spille dem, som vare langt værre. . .²⁾

1) Sagnet omtales ogsaa i Frølund's „Holstebro“ S. 199, men henføres her til Frederik 4des Ophold i Byen 1704.

2) Smlgn. ovenfor under „Deichmann“. — Helt anderledes fortælles Sagens Sammenhæng hos Gjessing: Tychonius havde efter sin Faders Død besluttet at opgive Studeringerne og tage Tjeneste som

Jeg har tilforn meldet om, at Mag. *Tychonius* var en meget galant og ypperlig Prædikant, men jeg maa og melde om, hvorudi det egentlig bestod, at han var saa renommeret fremfor mange baade af hans Ligemænd og Overmænd. Han besad unægtelig en stor Lærdom fremfor mange andre; thi uagtet han aldrig havde været udenlands paa fremmede Universiteter, som mange andre, saa havde han dog vel faa sine Lige i hele Norden i Henseende til Lærdom. Han var ikke alene de evropæiske Sprog mægtig, ikke alene en stor Meister i det hebraiske, græske og latinske Sprog, men han var ogsaa kyndig i nogle af de østerlandske Sprog, Kaldæisk, Syrisk, Arabisk etc., hvori han havde mangfoldige Bøger og Skrifter, som han havde de fast ulignelige Sindskræfter, Hu-kommelse, Forstand og Skjønsomhed, til at betjene sig af, saa at hans Prædikener ikke kunde andet end smage af stor Lærdom. Men det, som fornemmelig gjorde dem saa behagelige og tildrog ham i Almindelighed saa mange Tilhørere, var egentlig dette: I forrige Aarhundrede blev det Mode, at de unge Studenter rejste ud af Riget til England, ligesom de unge Statsmænd til Frankrig, og begge Dele førte nye Moder hjem, men ikke altid de bedste. Englænderne vare den Gang faldne paa en Prædikemaade, som snarere formørkede end forklarede Guds Ord. Da pønsede man ikkuns paa at samle en stor Mængde af bibelske Sprog, Ex-empler, Lignelser og sententiøse Moraler, ikke grundede paa en Real- men alene paa en Verbal-Konkordans, og hensigtende ikke til nogen vis Hovedmaterie, men adspredt i en Mængde Delinger og Underdelinger, hvis Samling var som det tørre Sand, der ruller ud imellem Fingrene, naar man aabner Haanden. Af saadant Kram gjorde man imidlertid en Remse, sammen vævet saa net og tæt, at den klingede af lutter artige Talemaader, allegoriske Indfald, korte Allusioner paa lange bibelske og Almuen ubekjendte Historier. Det Slags Prædikener kunde de enfoldige høre hver Dag fra Morgen til Aften og dog efter 10 Aars Forløb være lige

---

Skriverkarl paa Ringkjøbing Amtstue! Men medens Tychonius tilfældig opholdt sig i Skive, blev Kapellanen syg og døde kort efter. Sognepræsten, Provst Breth, fik da Tychonius til at prædike i Stedet for den dødssyge Kapellan, og dermed var hans Lykke gjort. — Om Jens Ostenfeld ville udførlige Efterretninger blive givne under „Rektorer“.

uvidende om Herrens Villie. Det er saadanne Prædikener, bestaaende af spillende Koncepter, Allusioner, Allegorier, Paranomasier og deslige, som Biskop *Hersleb* i en af sine Præstevielser kalder et aandeligt Taskenspilleri, og det med største Føje; thi om end en Prædikant, som kommer med saadant Spilletøj, kan blive rost og beundret af enfoldige eller letsindige Folk, saa kan man dog være vis paa, at Folk af bedre Smag anser ham ikke for andet end en komplet Nar og Komediantspiller, langt strafværdigere paa Prædikestolen end den anden paa Skuepladsen . . . .

Den Prædikemaade var Mag. *Tychonius* saa udlært paa, at man i hans Tid ikke vidste hans Lige i den Henseende. Alle Ting gik saa galant for ham i en Prædiken og klappede saa net og tæt paa hinanden, at hans Tilhørere, som han jævnlig havde i stor Mængde, hørte paa ham med største Forundring, især naar der nu og da indløb en gal Talemaade eller Indfald, hvorpaa han havde et temlig stort Forraad. Til Bevis paa Mag. *Tychonii* Kunstværk i at prædike vil jeg her anføre nogle af hans Dispositioner og Inddelinger over de aarlige Helligdagsevangelier, som en god Ven i Viborg for mange Aar siden har meddelt mig. De klinger ret artig efter førte Anseelse, f. Ex.:

Paa 2den Søndag i Advent
(Texten deles i 2 Hoveddele)

Kristi Tilkommelse til Dommen.

Kristnes Beredelse til Dommen.

I det første ser jeg Guds Søn klædt i sin Herlighed.

I det andet ser jeg Guds Børn klædt i deres Herlighed.

Første Dels Underdelinger.

I. Landstinget indringes af

1. de ufornuftige	} Og der skulde	2. de fornuftige	} Paa Jorden	
a. over os		a. Deres Forfærdelse		} skal Folket
b. omkring os		b. Deres Forsmægtelse		

II. Retten sættes: 1. En synlig Dommer. 2. En herlig Dommer: Da skulle de se Menneskens Søn komme i Skyerne etc.

a. Stolen, som Dommeren beklæder: Skyerne.

b. Dommeren, som Stolen beklæder: Menneskens Søn.

III Parternes paaraabes: Naar alt dette begynder at ske (osv.)¹⁾

¹⁾ En Mængde saadanne Dispositioner med deres Underdelingers Underdelinger og barokke Billeder har T. meddelt i sit Haandskrift. Paa 4de Søndag efter Paaske f. Ex. ere de to Hoveddelinger: „Den hellig Aands Strøffeembede“ og „Den hellig Aands Læreembede“. — I det første ser jeg den nye Rektor med Riset i Haanden. I det

Jeg agter det ikke Umagen værd at anføre flere af Mag. Tychonii Dispositioner over de aarlige Helligdags Evangelier, endskjønt jeg har dem alle sammen; de oven anførte maa være nok til et Bevis paa, hvor mesterlig denne høj lærde Mester har forstaaet at lemlæste det gode gamle Guds Ord og at give sin Tale Anseelse af en tør Benrad . . . . Dog maa man heller ikke gjøre den gode Mag. Tychonius Uret; thi naar det stak ham, kunde han ganske vist prædike det, som var opbyggeligt og til Velsignelse, men det var mestendels ikke uden naar han ikke havde studeret eller ikke havde Hovedet fuldt af hans sædvanlige spillende Koncepter, hvilke ellers vare ham saa naturlige, at han ofte, naar de faldt ham ind om Natten, sprang op af Sengen som en gal Mand og ringede paa en, der skulde tænde Lys, at han kunde faa dem paa Papiret. — Jeg har hørt fortælle, at han en Gang skal have prædiket for højsalig *Kong Frederik 4de*, og da skal han have studeret saa meget og opfyldt Hovedet med saa mange kunstige Kløgtigheder i Delinger og Underdelinger, at han omsider gik rent vild deri og maatte slutte sin Prædiken i Utide. Dette Vanheld vilde Tychonius oprette, og han udbad sig derfor allernaadigst Tilladelse at maatte prædike næste Søndag igjen, hvilket ogsaa blev ham tilladt, men da skal han have været saa særdeles heldig, at Kongen skal have sagt disse Ord til ham: „I Dag kunde du noget, Tychonius!“ hvortil Tychonius svarede: „Ja, Deres kongelige Majestæt! i Dag 8te Dage prædikede Mester Kristen, men i Dag prædikede Guds Aand.“

Mag. *Tychonius* var ellers langt fra ikke saa berømmelig i Henseende til hans Levned som til hans Lærdom, saa det bekjendte Sprog passede ikke ilde paa ham: Paa Moses Stol sidde Skriftkloge og Farisæer . . . . Dette var endog saa bekjendt en Sag, at da han en Gang, som oftere, var i Kjøbenhavn og havde prædiket for det kgl. Herskab, skal

---

2det ser jeg den nye Rektor med Lektien i Munden. Han tugter sin Skole saa ivrig. Han tyder sin Autor saa grundig.“ Dette Billede gennemføres derpaa i hele Prædikenen. Prøver paa Tychonius' Stil findes hos N. M. Petersen IV, 172 ff. „Enkelte Ting ere vel tænkte og vel udtrykte, men det hele er en underlig Blanding af Bibelsprog, franske Gloser, dansk Klingklang, radbrækende Lignelser og affekteret Svulst; helligt og verdsligt mænges i Hob.“ —

Kongen have spurgt sine Ministre: „Hvad synes jer om denne Mand?“ hvortil en af dem skal have svaret: „Deres kongelige Majestæt! Tychonius er saadan en Mand, som naar han er paa Prædikestolen, burde han aldrig komme deraf, og naar han er deraf, burde han aldrig komme derpaa mere“, hvilket Svar vist nok ikke giver Anledning til de bedste Tanker om saadan en højlærd Prælat¹⁾.

Han var som bekendt Præst i *Skive* i 26 Aar (1701—27); men han var uden Tvivl ikke saa vel lidt af *Skive* Borgere i Tidens Længde, som han var i Begyndelsen. Jeg har nemlig hørt, at da han en Gang vilde takke for Offer i *Skive Kirke*, skal han ikke have sagt mere end disse faa Ord: „I har offret mig til denne Højtid, saa Herren betale jer“, hvilke Ord give til Kjende ikke alene hans store Misfornøjelse med dem, men og deres Uvillie til ham. Aarsagen dertil har formodentlig været denne, at han ikke alene, som han havde Ord for, var noget falsk og intrigant i Væsen, men og skal have været et særdeles uroligt Hoved, som havde stor Lyst til Klammer, Kiv og Trætte, saa at man lettelig kunde komme i en stor Ulejlighed med ham. Saa længe han boede i *Skive*, skal han have været indviklet i adskillige Processer, og mestendels gik han selv i Rette; thi han var en stor Jurist, og naar han vilde anvende sin store Klogskab og Forstand til Politesser og Lovkrøge, saa kunde han gjøre sort til hvidt, saa der var ikke mange, der turde hamle op med ham. Dog tabte han og undertiden; en Gang havde han saaledes beskyldt en vis fornem Kone for at have stjaalet en Vifte fra hans Kone; saa lod samme Kone ham stævne, men Sagen faldt ud for ham til 1000 Rdlrs. Tab og desforuden at betale alle Processens Omkostninger²⁾.

¹⁾ Historien fortælles paa en lidt anden Maade, med Udeladelse af den for Tychonius ugunstige Slutning, hos N. M. Petersen, IV, 172. — 1725 prædikede Tychonius i Kongens Nærværelse „paa Kristianshavns Kald“; Kongen vilde give ham Kaldet, men Tychonius frabad sig det (Gjessing).

²⁾ Den store juridiske Kløgt, som Tychonius besad, berømmes ogsaa af Gjessing. At han har været meget trættekjer og haft adskillige Stridigheder i den Anledning baade i *Skive* og senere i *Viborg*, er utvivlsomt. 1706 var han i Strid med sin Kapellan i *Skive*, *Lavrids Madsen Hvidbjerg*, idet han vilde formene ham baade Alteret og Prædikestolen i Annexet *Resen*, saa vel som Prædikestolen i *Skive Kirke St. Hansdag*, da Kapellanen efter gammel Ved-

Desuden var *Tychonius* meget kaadmundet og tilbøjelig til at raillere med andre; thi han var en farlig Fjende mod dem, han havde noget imod, eller som han vidste, ikke kunde lide ham. Da han i Aaret 1727 tog Afsked i Skive Kirke, og hans Eftermand *Jakob Lavridsen Hasse* samme Tid sad i Kirken, skal *Tychonius* blandt anden gal Snak, han indførte i sin Afskedsprædiken, ogsaa have haft det galne Indfald: „Nu har jeg prædiket for jer i saa mange Aar. Lige kloge er I, og lige rig er jeg; men nu skal en Æsel

---

tægt skulde nyde det faldende Offer, samt indeholdt 10 Rdlr. af Kapellanens Løn for hans og Hustrus Kopulation. Ved kgl. Resolution af 16de April 1707 fik *Tychonius* en drøj Irettesættelse herfor, Vederlaget for Kopulationen fastsattes til 6|Rdlr., og forøvrigt gaves der Kapellanen Medhold. — 1726 maatte Biskoppen mægle Forlig mellem Provst *Tychonius* og Rektor *Bertram Vinde* i Skive, hvorved *Tychonius* maatte forpligte sig til „ufortøvet inden 14 Dage at lade Skive Skolehus med Vinduer, Døre, Borde, Bænke etc. saaledes reparere, at Rektor der kan bekvemmelig holde Skole, saa ej derpaa skal være noget med Føje at klage; at assistere med al Flid, at Skolen med nye Disciple kan blive forsynet og dertil anvende sin Rekommandation og Officia, at Rektor, naar Skolen med Disciple bliver forsynet, dispenserer efterdags det Korn og de Beneficia, som Skolen er tillagt, at han det, som han finder til Skolens Bedste tjenlig, med den Consens, som erholdes for Distributionen, skal assignere og uddele til sine Disciple“, hvorpaa Rektor maatte forpligte sig til at røgte sin Gjerning med Flid osv. Hermed endte Sagen imidlertid ikke; thi efter at *Tychonius* var forflyttet til Viborg, indgav Rektor *Vinde* den 14de Marts 1728 en lang Klage til Biskop *Trellund* over *Tychonius*; han har ikke gjort Regnskab over det Korn, han af Degnene har annammet, „mig til blame, Skolen til Undergang og til ganske liden Respekt for hans Majestæts Lov“; *Tychonius* har en Kapital inde af Skolens Penge paa 100 Rdlr., „hvilken Kapital har nu indestaaet hos Mag. *Tychonius* uden Pant og Forsikring, og hvoraf Renterne ikke til den vedkommende Discipel i nogle Aar er bleven erlagt,“ osv. osv. — Af *Tychonius*' Svar herpaa fremgaar forøvrigt, at der var god Grund til ikke at lade Rektor *Vinde* faa Skolens Midler i Hænde: „Da *Lintrup*, det sidste Aar han var Biskop i Viborg, saa den miserable Tilstand, Skive Skole ved denne *Vindes* slette Conduite var ibragt, da han hverken af Naturen er skikket til slig Tjeneste fornedelst sin Dødhed, eller har den Erudition og Læregave, som dertil udfordres, saa han da havde kuns 5 Disciple i hele Skolen (af hvilke den bedste ej kunde komme højere end i første Lektie i Viborg Skole, da han dog havde gaaet i Skive Skole i 7 à 8 Aar), da, at Beneficia, saa ringe de og ere, kunde dog midt i denne Skolens Ruin komme

præke mere for jer i mit Sted.“ Andre have eftersagt hans Ord saaledes: „Nu skal en Hase præke (osv.)“ Thi en Hase eller Bønhase er et Øgenavn om den, der er ikke vel grundet i sine Studeringer eller ikke dur til det, han tager sig for. — Det værste var, at naar han vilde drive Spot med nogen, kunde han ikke bare sig for at blande Guds Ord ind i hans Skjemt og Railleri, hvorpaa jeg har hørt dette latterlige Exempel: Stiftsprovsten i Viborg, Hr. *Absalon Finde*,

til nogen Nytte, befalede hans Hvdh. mig skriftlig, at jeg skulde modtage Pensionen af Degnene . . . , hvilket jeg og har gjort, og det desto hellere, som jeg erfor, at dette (hans Malice undtagen) ynkværdige Menneske Bertram Vinde har forheftet og pantsat alt, hvad han er ejende, saa det var ej sikkert at betro ham noget af publicus . . . Denne Kornets Opbørsel continuerede jeg da et Par Aar, uddelte noget deraf til de faa fattige Børn, der var, og beholdt Resten til en liden Kapital at samle eller til at have i Forraad, i Fald Skolen en Gang under en dulig Lærer kunde faa nogen Frekvens (osv.)“ Hvad Kapitalen paa de 100 Rdlr. angaar, svarer Tychonius, at han har dog over to Gange den Kapital i Gaarde, Huse og Ejendomme i Skive, „hvilke Bertram Vinde kan slaa Arrest paa, om han dertil har Courage.“ „Renten angaaende, da som der Anno 1726 var kun en eneste lille Dreng i Skolens begge Lektier, og B. Vinde, for at beholde denne sin eneste, gav ham tilstrækkelig af Skolekorn, saa beregner jeg mig samme til Beholdning og gjør Rede derfor til min Successor, den nuværende Sognepræst og Skolens Inspektor“ (osv.) Det er just ikke noget lysteligt Billede, man af denne Skildring faar af Skive Latinskole paa dens sidste Dage; ifølge sin Bestemmelse skulde den være en Planteskole til Viborg Domscoles højere Lektier, og havde i den Anledning en Rektor og én Hører. — Familien Vinde var Tychonius gram i Hu; thi ved Brev fra Biskop Trellund af 27de Septbr. 1729 indsatte Præsten ved Graabrødrekirke i Viborg, Ernst Samuel, efter Tychonius' Forlangende til Sætteprovst i en Proces mellem Tychonius og Søren Vindes Arvinger i Skive, „for nogen Gjæld, deres salig Fader var ham skyldig“. Kontraparten havde da ved Skive Byting fremdraget „endog med præjudicerlige Expressioner en Hoben Snak, som skulde være passeret mellem S. Vinde og Stiftsprovsten, hvorom han ej alene til sin retfærdige Fordrings, men ogsaa sin Honneurs Frelse finder sig forbunden at gjøre sin edelige Forklaring.“ — Værrer var det, at man endnu i Aaret 1736 ikke havde formaaget Tychonius til at aflægge ordentlig Regnskab for Skive Kirkes Midler; ogsaa i denne Sag viste han stor juridisk Kløgt og Stivsind; thi nogen som helst Uredelighed er der ikke Spor af (smøgn. nedenfor).

Med sine Kaldsfæller i Viborg stod Tychonius ikke altid paa den

og Lektor *Thomas Bie* rejste en Gang af By med hinanden; men tidlig næste Morgen, medens Thomas Bie laa i sin tryggeste Søvn, rejste Provsten sin Vej, saa Mester Thomas ene maatte betale deres Logement og desforuden leje en Vogn at kjøre sig hjem. Da Mester Thomas nogen Tid derefter med stor Vemodighed og Taarer i Øjnene fortalte Mag. Tychonius det hæslige Puds, den slemme Hr. Absolon havde gjort ham, sad Tychonius med stille Andagt og hørte

bedste Fod. 20de Septbr, 1730 klagede han for Biskop Trellund over, at Hr. Ernst Samuel, Sognepræst ved Graabrødrekirke i Viborg, havde gjort Indgreb i Provsteembedet ved selv at introducere sin Hustru i Kirken efter hendes Barselseng, medens Tychonius var fraværende paa en Rejse; han beder da Biskoppen at kalde E. Samuel for sig og bevæge ham til i Mindelighed at erlægge en Mulkt af 4 Rdlr. til fattige Præsteenker og 4 Rdlr. til Tychonius som Salair; ellers „aarsages“ han til at udbede sig en Sætteprovst til at dømme dem imellem. 7de Marts 1731 klager han over, at E. Samuel har døbt Mag. Gjessings uægte Barn som ægte (om denne Persons Skjæbne henvises til Tillæg 4), og andrager paa en Mulkt. 23de Juli 1732 er det atter galt; E. Samuel har taget to Præstedøtre til Alters, uagtet de hørte til Domkirken Menighed; da Tychonius havde anmodet ham „om slig Egenraadighed at ville ændre og ham ej tiere at fornærme“, saa fik han intet andet Svar, „end at han agtede stedse derudi at fremture“; Tychonius beder da Biskoppen at afgjøre Sagen, „saa som jeg meget nødigt saa, at sligt til en Proces skulde geraade, som drager Fortrydelse og Forargelse efter sig“; vilde Trellund ikke skjæln dem imellem, udbeder han sig at faa Mag. Albret Buck i Vammen, som den ældste Præst i Provstiet, beskikket til Sætteprovst, „thi jeg kan ej begjære Hr. Kristian Sadolin (Sognepræsten ved Søndresogns Kirke) dertil, saa som han har i et og andet Tilfælde mig ligeledes beegnet; dog jeg har endnu det Haab, at han sig paa en bedre Maade med mig affinder.“ Til mindelig Forlig med E. Samuel kom det dog ikke; thi ved Brev fra Trellund af 14de Aug. s. A. indsattes Mag. Buck til Sætteprovst dels i denne Sag, dels i andre Sager mod E. Samuel, „1) om resterende Auktionspenge for en Del af Hr. Ernst Samuel paa den efter Hr. Jesse Holmer, hans forrige Kapellan, holdne Auktion kjøbte Sager, som skal beløbe omtrent 30 Rdlr., 2) om en KapitalBørnepenge, salig Hr. Kristian Sindings Datter i Vorde tilhørende, hvorfor Hr. Ernst Samuel til Formynder skal være sat og efter Stiftsprovstens Foregivende ej i Mindelighed skal være at formaa enten Forsikring for Kapitalen at sætte eller Regnskab for Renterne efter Loven at gjøre, med videre.“ Af senere Oplysninger fremgaar det imidlertid, at Mag. Tychonius med fuld Ret har gjort Indsigelse herimod; thi ved Ernst Samuels kort efter følgende Død viste det sig, at Boet var fallit, og

paa hans Klagemaal, indtil han med en stor Skoggerlatter udbrød; „Ha! Ha! Det var min Sæl artig; det var tværtimod det, jeg læser i Biblen; thi der løb Æslet fra Absalon (2 Sam. 18), men her løb Absalon fra Æslet!“ Da den stakkels Mester Thomas hørte det, drev han fra ham som

---

den fattige Præstedatter led derved et ikke ringe Tab, da Boet ikke forlods kunde udrede Summen, 157 Rdrl. (Tychonius' satiriske Gravkrift over E. Samuel anføres ved Graabrødre Sogns Præster). I det hele faar man det Indtryk, at Tychonius som oftest har haft den formelle Ret paa sin Side, men at han ved et mindre strids-sygt Sind kunde have undgaaet at lade de fleste Sager komme saa vidt, som han gjorde. Dette gik imidlertid kun til en Tid. Med Wøldikes Udnævnelse til Biskop og „Generalkirkeinspektionskollegiets“ strænge Tilsyn er Tychonius' Glanstid forbi. Den 28de Marts 1738 fik Tychonius, fordi han som Provst havde optaget en Troløvelsessag af skandaløs Beskaffenhed til Doms, uden i Forvejen ved Formaninger at søge at bringe Synderne til Omvendelse, gennem Wøldike en drøj Irettesættelse af Kollegiet: „ . . . Fornemmelig gjør det os ondt at se af Akterne, at denne hele Sag fra første Begyndelse af . . . kunde og burde uden videre Lovmaal været afgjort med at foretage disse tvende Mennesker, skærpe deres Samvittighed (osv.) . . . Vi formene, at ingen Provst bør gjøre sig til ordentlig Dommer eller tilstede formelig Rettergang i de Sager, som angaar Samvittighedens fortrolige og hemmelige Pleje, saa længe han som Provst kan ved indtrængende og hjertelige Forestillinger faa Sandheden oplyst . . . Det Provsterne betroede Dommerembede, som en i sig selv civil Forretning, er en mere fremmed Ting og blot et accessorium . . . Deres Højjærværdighed beordres for sig og i Enrum at vise Stiftsprovsten, hvad hans Embede i denne Sag havde været, førend han samme til formelig Rettergang lod nyde Fremgang, hvad Forargelse han derved har foranlediget, hvormeget disse usle Sjæle ere styrket i deres Synd, og hvor store Omkostninger han har foraarsaget Sognepræsten for at bevise, at han heri havde handlet retsindigen.“ Denne Tilrettevisning fik den juridiske Stiftsprovst paa sine gamle Dage. Men da han tillige, efter at Sagen var optagen til Doms, „uden ringeste Anledning af det kgl. Patent, som om General-Kirke-Inspektionen den 1ste Oktbr er udstedt, har understaaet sig, af egen Myndighed fra sin Ret til dette Collegio at henvise en Sag, som allerede til Doms var optagen og af General-Kirke-Inspektionen ej var evoceret, og efterdi det kgl. Patents rene Ord byder, at dette Kollegium med ingen Judicialibus maa bemøjes, med mindre det selv finder nogen Sag saa anstødelig og af saa farlige Konsekvenser for Kirkens Ro og Opbyggelse, at den kan fortjene at vorde hans kongl. Mæjestet allerunderdånigst forestillet“, saa finder Kollegiet sig forpligtet til at tilbagesende Akterne til Stiftsøvrigheden, „med tjenstlig Begjæring om at fore-

en vaad Hund og fik ingen anden Trøst¹⁾. — Da en anden Landsbypræst en Gang raadede Tychonius til at forlige sig med sin Modstander, da de dog begge skulde møde hinanden for Guds Dom, gav Tychonius dette spotske og letsindige Svar: „En Skjælm, der møder ikke!“ Hvad skal man dømme om saadan højlørd og fremfor mange andre berømt Prælat, der uden Sky og Skam tør drive sin Spot og Skjæmt med Gud og de allerhøjeste Ting? — Derfor var der og en Del, som baade troede og sagde om ham, at han var en Ateist. Vist nok er det, at hvis han ikke var en Gudsfor nægter i Ord, saa kunde han dog ofte ikke fritages for at være det i Gjærningen²⁾.

holde Stiftsprovsten hans ulovskikkede Forhold i denne Sag, samt tilstille ham Akterne igjen med Erindring deri retsindigen at dømme.“ Hertil svarede Tychonius under 28de Marts i et Brev til Wøldike temlig spidst: „Jeg skal i samme Sag dømme, om ikke saaledes retsindig, som samme højbydende Herrer kunde forestillet sig, thi muligt jeg ikke er enten saa heldig eller vittig, saa dog det retsindigste, jeg forstaa.“

- 1) Absalon Finde, Stiftsprovst 1717—26, da han forflyttedes til Nakskov. — Absalon Finde søgte, efter hvad Thjørring et andet Sted fortæller, efter Branden 1726 stærkt i Kancelliet om, at Søndresognskirke maatte nedlægges og Menigheden lægges til Domsognet; men dette hindredes af Søndresogns Menighed. „Dette fortrød Hr. Absalon Finde saa meget, at han strax søgte et andet Kald“. Smlgn. Ursin, S. 185. Dette bekræftes ved Kopibogen fra 1731 Pag. 156, hvoraf ses, at Forretningerne ved Søndresogns Kald midlertidig overdroges Absalon Finde, indtil han blev forflyttet. — Thomas Bie, Mag. og Lektor 1701—34, † 1739, var en gammel forgjældet Mand, som tilsidst maatte afstaa Lektoratet og ikke kunde gjøre Rede for de offentlige Midler, der vare ham betroede.
- 2) En bitter Skjæbnens Ironi mod den Mand, der har kaldt Fritænkere: „hine Esprits forts og Spottere, der hverken skjætter Gud eller Religion og paa Saducæisk tror hverken Gud eller Djævel, Opstandelse eller Evighed“, eller taler om „den indifferentistiske Libertinage og Fripostighed, at det passer lige vis, hvad for Bekjendelse man er af, naar man kun ej just lader sig omskære som en Jøde, tager Turban paa som en Tyrk, knæler i en Pagode for en Afgud som en Hedning, og at de Forskjel, som ere imellem Bekjendelserne i Kristenheden, bestaar kun i nogle opiniatre og egen-sindige Gejstliges Hovmod, Griller og Ordkrig“. (Tychonius, den hellige Augsburgske Bekjendelses Historie, Indledningen til Kristian 6, N. M. Petersen 4, 172. — Ogsaa i Ligtalen over Treltand forekommer flere heftige Udfald mod „Ateister“.)

Tychonius var ellers i sin Omgang meget skjemt som og holdt nok af at spille Folk et eller andet Puds, naar han kunde komme til med det. Medens han var i Skive, boede paa Skivehus en Herremand ved Navn *Pasberg*, der skal have været meget dum, som intet havde lært og fast intet vidste om vor Herre. Man fortæller derfor om ham, at han en Gang skal have sagt til sin Tjener, at han havde hørt Tale om en Bog, som kaldtes Biblen, den skulde han bringe ham og læse deri for ham (thi han kunde ikke selv læse), han vilde dog høre, hvad den Bog indeholdt. Da nu Tjeneren fik Biblen og læste deri fra Begyndelsen og fremdeles, hørte Pasberg til i al Stilhed og Tavshed, indtil han kom hen i Dommernes Bog og læste den Historie om Samsons 300 Ræve; da blev Pasberg vred, bandte grulig og udrød: „Nu har jeg saa og saa meget Jordegods, og skulde jeg saa fange saa mange Ræve i min hele Levetid, det var umuligt! Nej, kast den Løgner-Bog Pokker i Vold! Der kommer en i Ladegaarden, som vil kjøbe Stude, ham skal jeg ned til og snakke med!“ Denne Pasberg vilde Provst Tychonius saa gjerne have til Nar for hans Dumbheds Skyld. En Gang vare de rejste med hinanden til en Herregaard i Salling. Tychonius fik da en af Gaardens Karle til at lukke en gammel Mads Gedebuk og en Jagtmynde ind i det Kammer, hvor Pasberg laa og sov. Da nu Gedebukken lugtede det skønne friske Halm, som Tychonius havde faaet Karlen til at lægge i Pasbergs Seng, sprang den op i Sengen til ham, rylter og ryster med ham for at faa noget af Halmen at æde. Pasberg vaagner op ved den Bevægelse, og da han mærkede, at det var noget, der var loddent, sprang han op af Sengen, raabte og skreg og vilde ud af Døren, men kunde ikke finde den i Mørket, og da nu Bukken og Hunden begyndte at rumstere omkring med hinanden, tænkte den arme Parsberg, at hans Liv var til Ende. Om Morgenens derpaa, saa snart Dagen frembrød, forføjede han sig ud af Kammeret, det snarest han kunde, uden at se sig for, hvad det var, der havde forskrækket ham. Og da han var kommen ind i Stuen, hilser Provst Tychonius ham meget venligt og spørger, om han havde sovet godt i Nat. Pasberg svarede, at han aldrig havde haft saadan en elendig og bedrøvelig Nat; der var noget, som vakte ham og gjente ham af Sengen og holdt saadan en Tu-

mult, saa han troede, at den Onde selv gik skinbarlig derinde, og tilsidst blev der saadan en Stank, at den nær havde forgivet ham. Tychonius spurgte ham da, hvad han da sagde i den store Nød og Angst, han var bestedt udi, om han da ikke læste noget og bad Gud om Naade. Pasberg svarede Jo. Tychonius spurgte igjen, hvad han da læste, han vilde endelig vide det. „O! jeg læste: Vor Disk og Dug er alt beredt etc.“. Det var just det, Tychonius ledte efter; thi han vidste, at Pasberg ikke kunde flere Bønner end den samme, som han havde lært af sine Folk, naar han hørte dem læse til Bords. . . .¹⁾

Da *Tychonius* i Aaret 1727 kom til Viborg som Stiftsprovst, blev han ret for Alvor renomeret for hans lærde, galante og almodiske Prædikener; thi her havde han lutter adelige og gejstlige Folk at prædike for, som kunde ret sætte Pris paa hans store Lærdom og rare Prædikegaver. I Snapstingstiden, da der kom langt flere adelige og fornemme Familier til Viborg end nu om Stunder, kunde han have saadan en Mængde af slige Tilhørere i Domkirken om Søndagen, at Kareterne ikke uden den største Møje kunde komme hverandre forbi for at bringe den fra Kirken igjen. Saadan en Trængsel var der for at høre Provst Tychonius! Det hindrede ikke, at han prædikede længe; thi enten han var 1 eller 2 Timer paa Prædikestolen, det kunde være ham lige meget, og hans begjærlige Tilhørere ligesaa²⁾. Vor Kirkeritual befaler vel, at der skal ringes sammen til Højmesse i Kjøbstæderne Kl. 8, men Provst Tychonius befalede, at der skulde ringes sammen før Kl. 8, at der kunde være af-ringet og Tjenesten begynde, naar den slog fuldt Slag. Han kjærte sig intet efter, om Folk sagde, at det var for tidligt; thi han plejede at sige: Hvem der ikke vil komme ind, han kan blive udenfor; han skulde nok faa Tilhørere, det havde ingen Fare. — De skyede ham heller ikke, fordi han undertiden prædikede noget strængt og skarpt; thi naar det vildede

¹⁾ Oberst Werner Parsberg til Eskjær købte ved Aar 1700 Skivehus af Kronen; han laa 1702 i Proces med Kirkeværgerne i Skive om Afgifterne af et Engstykke, skjænkede 1706 50 Rdlr til et Orgel i Kirken. Om det er ham eller en Descendent, hvorom Taleren er hos Thjerring, er mig ukjendt.

²⁾ Først ved Reskript af 23de Juni 1740 forbødes det Præsterne i Kjøbstæderne at prædike over én Time.

nam, kunde han skjælde og smælde saa forfærdelig, som om Kirken skulde falde; men det var kun paa de udvortes grove Synder, som gik i Svang; thi den gamle Adam eller det indvortes Menneske gjorde han ingen stor Uro; men vidste han ellers noget ondt med nogen enten i eller udenfor hans Menighed, da skulde han ikke glemme det, naar han kom op at prædike. Han afskaffede ganske ved sine Skjæld-Prædikener Helligdagsarbejde, som tilforn var saa meget sædvanligt i Viborg, og holdte det saa længe med Magistraten, at de endelig maatte holde nøje over Kongens Lov og Forordninger om Sabatens Helligholdelse. Fru *Lange* paa *Asmild Kloster* havde og tilforn for Skik at besvære hendes Bønder med Hoveriarbejde om Søndagen; men Provst Tychonius tordnede saa længe derover i Viborg Domkirke, at hun omsider lod det være.

Bemeldte Fru Lange blev og en Gang nysgjerrig efter at høre denne Mand, hvis rare Prædikener der gik saa megen Ordstand af. Hun sendte derfor sin Tjener over Søen til ham med tjenstærbedigst Hilsen og Begjæring, at han vilde bevise hende den Tjeneste og Godhed at prædike for hende udi hendes Kirke paa næstkommende Søndag. Provsten lod formelde sin ydmyge Respekt for Fruen og lovede at være til Tjeneste. Paa bestemt Dag, da han var bragt over Viborg Sø til Færgehuset, lod Fruen ham tilbyde sin Karet at age udi til Asmild Klosterkirke; men han betakkede sig for den Godhed, sigende, at han kunde gjerne gaa den korte Vej op til Kirken, han skjøttede ikke om at age. Da han nu havde forrettet sin Tjeneste i Kirken med at prædike over sin Text paa saadan en galant og spillende Maade, som han ellers plejede, og som man paa dette Sted aldrig havde hørt Mage til, saa begyndte han at lyne og tordne op med Skjælden og Smælden, og det saa forfærdeligt, at man ikke kunde skjønne, der var flere Horer og Skjøger i Landet, end han der sigtede paa i denne Skjældprædiken. Enhver forstod ellers vel, hvad han mente. Da Fru Lange hørte dette, sneg hun sig ud af Kirken det snarreste, hun kunde, og forlangte aldrig enten at se eller høre Provst Tychonius mere. — Saadan som han fornøjede Fru Lange, saadan fornøjede han ofte sine Tilhørere i Domkirken, hvilket og gjorde adskillige desmere begjærlige efter at høre ham; thi naar han havde udspillet sit Stykke eller den

Materie, han havde for, saa kunde han spille op i en anden Tone og tordne forskrækkeligt over et eller andet Onde, som gik i Svang. Dette kildrer somme Folks Ørne . . .

Hvad ellers Provst Tychonii Levned og Omgængelse i Viborg angaar, da skal han have været ligesom tilforn i Skive, lystig og skjæmtsom, fripostig og fritalende i Selskaber. Endog paa Prædikestolen var han undertiden ikke sparsom med at komme med hans galne Indfald at komme Folk til at le af, saasom da han en Gang sagde: „Da kom Herrens Engel ned af Himmelen og raabte: Abraham! Abraham! est du gal! vil du slagte dit uskyldige Barn?“ Men ogsaa i hans Samtaler med hvem han ret vilde udlade sig for, kunde man faa Galskab nok at høre af ham. Han skal og have været noget træsk og underfundig og en stor Mester i at spille et Puds, hyorpaa tilforn ere anførte et Par Exempler. Han kunde vel selv undertiden blive narret og fixeret, men dersom han kom efter det, saa var han i Stand til at hævne sig ret eftertrykkeligt . . .¹⁾

Tychonius var Præst i 5 Viborg-Bispers Tid. Hos de tre første var han i stor Estime og Højagtelse, nemlig *B. Deichmann*, som var hans store Patron og Befordrer . . .²⁾ Hos *Vilthagen* og *Lintrup* skal han ogsaa have været særdeles højagtet, især hos Lintrup, som selv var en meget lærd Mand og desaaarsag en stor Elsker af lærde Folk. Men imellem Biskop *Trellund* og Provst Tychonius stod Sagen ikkun maadelig. Der var lige saa stor Forskjel imellem disse to som imellem Nat og Dag, imellem Lys og Mørke. Biskop Trellund var en Mand af exemplarisk Guds frygt og derhos meget stille og sagtmodig i al hans Væsen og Omgængelse, kort sagt, en Mand, der baade lærte og levede vel. Tychonius derimod var med al hans store Lærdom bekjendt af adskillige slette Egenskaber; derfor var der aldrig god Forstaaelse imellem dem, da de havde lært at kjende hinanden. Dog turde Tychonius aldrig paa grove Maader ytre noget fjendtligt mod Trellund; thi han var ham for voxen og besad langt rarere Egenskaber end han. Trel-

¹⁾ Et Exempel herpaa, hvorledes Tychonius trakterede en af sine Bønder, der havde fixeret ham, med Rævesteg, forbigaas.

²⁾ Smlgn. ovenfor ved Deichmann. Om hans Tale (*Idea episcopi consummati*) siger T. paa dette Sted, at „den var saa fuld af Løgn, at Tychonius hørte ilde derfor i lang Tid.“

lund var lige saa lærd, og maaske lærdere, men anvendte sin Lærdom langt bedre. Han stod i største Estime og Højagtelse hos den højeste Øvrighed, ikke alene for hans Lærdoms, men og især for hans retsindige og ustraffelige Levnedes Skyld . . . Dog siden Tychonius, som han dog havde Ord for, var fuld af Ondskab, kunde han ikke bare sig for en Gang imellem at drille Biskop Trelund, sær ved Skrivelser med stiklende Ord og Talemaader, i hvilken Henseende Trelund, ihvor stille han skrev, blev ham dog intet skyldig; sær ogsaa paa Prædikestolen med Gloser og Streger, hvortil han var en stor Mester, som ovenfor er vist. Især var Provst Tychonius en af de største og grummeste Larmlæsere mod de Hellige eller saa kaldede Pietister. Han betraadte nok sjælden eller aldrig sin Prædikestol uden at skjælde og smælde paa dem, hvilke han uden Forskjel gav Navn af Hyklere, og det mest for at drille Biskop Trelund, som han ansaa for baade selv at være en Hykler og tillige at holde med andre Hyklere. Han klager et Sted i et af sine Vers: „At præke imod Hyklere, jeg nep har Sands og Nemme“; men jeg tror nok, han havde Sands og Nemme, naar det skulde ondt være, og han vilde gaa efter sin naturlige Kjøds Sands. — Men som jeg sagde før, han turde ellers aldrig ytre noget Fjendskab mod Biskop Trelund, men maatte endog, lad være han foragtede ham i sit Hjerte, vise al udvortes Respekt og Ærbødighed imod ham, naar de vare nogensteds tilhobe. Især véd man, at han lagde største Ære og Berømmelse paa ham, da han var død; thi paa hans Begravelsesdag (5te Juli 1735) stod han paa Altergulvet i Viborg Domkirke og i mangfoldige Adeliges, Gejstliges og andre fornemme Personers Overværelse parenterede over ham i 14 Kvarter eller halvfjerde Time, og det saa mægtig og prægtig, som han efter hans rare Gaver aller bedst kunde, saa at han, da denne forfærdelig lange Parentation var til Ende, var saa træt og afmægtig, at han begyndte at slingre, da han vilde gaa af Stedet, og havde ikke Klokkeren *Niels Nors* i samme Øjeblik modtaget ham i Favnen, saa var han falden omkring paa den haarde Stengulv og slaaet sin Hjerne ud. Saa nær havde han, efter udvortes Anseelse, taget sig det for Biskop Trelund.¹⁾

¹⁾ Tychonii Ligtale over Trelund udkom i Decbr. 1737 i et Pragtexemplar i Folio, trykt i Viborg i hans kgl. Majestæts pri-

Men Folk kunde ikke noksom sige, hvor slem han var imod Trellunds Eftermand, Biskop *Andreas Wøldike*. Aarsagen dertil var fornemmelig, som man let kan gjette, Avind og Misundelse, som ellers har foraarsaget saa mange Ulykker i Verden. Da Trellund var død, saa forment Provst Tychonius sig ufejlbarlig at være nærmest til at komme paa Viborg Bispestol, saadan en højlærd, navnkundig og berømmelig Mand, som han var, den ældste Præst i Viborg og den ældste Provst i Viborg Stift, skulde han ikke have været Biskop? Nej, Gud staar de Hoffærdige imod. Han var be-

---

viligerede Bogtrykkeri af Andreas Madsen Møller og Daniel Pauli, under sølgende ægte tychonianske Titel: „Registrering Over Et Guds Herrens Hellige Ønsker Af Nehemiæ Cap. XIII., v. 31 Og Vurdering Over En Guds Herrens Herlige Gaver Af Matthæi Cap. XXV., v. 20, Foredragen efter Begjæring Og Andragen efter høy Fortjeneste udi den høyædle og Høyærværdige Herre, sal. Hr. Johannes Trellund, forhen høifortjente Biscop over Viborg Stift, med Kongl. Etats-Raads Værdighed og Distinction, hans sørgelige Liig-Begjængelses Parentation og Liig-Tale; Samt til hans forleente Høye Gavers Amindelse valte Præfation og Fortale, den 5. Julii 1735 i Wiborg Dom-Kirke af Christen Lassøn Tychonio, Stifts-Provst (osv.)“ — Den er dediceret til Trellunds Børn, Landsdommer Edvard Trellund og Anna Katrine Trellund, tilligemed hendes Ægtefælle, velædle og velbyrdige Kristian Moth til Kvistrup, hans kgl. Majestæts Kancelliraad. — Fortalen, der udgjør 92 Foliosider, varieres Texten: „Da kom han (den Tjener) frem, som havde annammet de 5 Pund“ (Matth. 25. 20.), med sprænglærde Udersøgelser om det fejlagtige i at gjengive Talenter med „Pund“, med dertil knyttede Udsigter over de gamle Folks Møntvæsen, og sligt. — Ligtalen udgjør 320 Foliosider!! Af Texten, der efter Trellunds egen Begjæring var taget af Nehemias 13, 31: „Min Gud, tænk paa mig til det bedste“, tager Tychonius først Anledning til at give en Skildring, ikke af Trellund, men af Nehemias, med sprænglærde Udersøgelser om Betydningen af Benævnelser „Hattirsatha“, om Nehemiæ Alder, spækket med en Uendelighed af Citater, ikke blot af Biblen, men ogsaa af Josefus osv., med sproglige orientalske Udersøgelser, med Polemik mod „Ateisten“ Spinozas urimelige, ubillige, ja ugudelige Mening, at Nehemias ikke selv er Forfatter til Skriftet, der tillægges ham, osv. Trods alt det kan man ikke nægte, at der kan spores en glimrende ydre Veltalenhed, som gjør det forstaaeligt, at den store Mængde Tilhørere ikke alle til Hobe faldt i Søvn over den halvfjerde Times sprænglærde Tale. Enkelte Steder kan han hæve sig op til et højt Sving. — Ligtalen indeholder desuden meget udførlige biografiske Notiser, ikke blot om Trellund, men ogsaa om hans Samtidige.

kjendt af alt for stort Fjendskab imod den Tids Hellighed, at en saa stor Værdighed skulde blive ham tiltænkt. Men da nu Hr. Andreas Wøldike, en Mand, der var baade yngre Menneske og yngre Embedsmand end han, en enfoldig Mand, som ikke nær kunde hamle op med ham i nogen Ting, var bleven sat til at være hans Biskop, saa stak Misundelsen og Ondskaben ham tillige, han foragtede ham, saa ham over Skulderen og ved alle Lejligheder gjorde ham alle de Chikaner, han kunde optænke. Han undsaa sig ikke alene ved i privatOmgang, endog i andresPaahør, at begegne ham med uanstændige Ord og Gloser, ja endog med Skjælden og Smælden. Da Stiftamtmand *Kristian Gyldenkrone*, som var en stor Ven af Biskop Wøldike, men især af Tychonius, en Gang var kommen fra Vilhelmsborg til Viborg og logerede i sin Gaard i St. Mogens Gade, lod han en Dag indbyde baade Bispen og Provsten til Bords. Som de sad aller bedst til Bords, opkom der Uenighed mellem dem. Provsten sprang op fra Bordet som en gal Mand, skjældte og bandte gruelig, ja blev saa galen, at han rev Pibekraven af sin Hals, kastede den paa Gulvet og sagde: „Fy mig an for al Verdens Ulykker, den Dag jeg skulde tage den om min Hals og lade mig offentlig tortere og beskæmme af en Dosmer, en Doggerhoved, en Pedant! (etc).“ Derpaa ilede han hjem; men Pibekraven blev optaget af Gulvet og hængt paa en Stang i Vinduet indtil videre. Næste Dag beordrede han Søndersegns Kapellar, Hr. *Jakob Graa*, og Nørresogns Kapellan, Hr. *Hans Sadolin*, i hans Navn at gaa hen at stævne Bispen for en gejstlig Ret for at svare til de Ord, han havde sagt om ham og til ham i Stiftamtmandens Hus. Bispens Frue ilede da i Hast hen til Stiftamtmanden og bad ham med grædende Taarer ydmygeligst og underdanigst, at han for Guds Skyld vilde stille dette Uvejr. Dagen efter lod han derfor atter Bispen og Provsten gjestbyde; han bragte og endelig et Forlig saa vidt, at de bleve Mundvenner, men de blev dog aldrig Grundvenner og troede fra den Tid af aldrig mere hinanden¹⁾.

¹⁾ Da Graa først blev Kapellan Juni 1736 og Sadolin allerede 1739 kaldtes til et andet Kald, maa denne Scene altsaa falde imellem disse Aar. 15. Novbr. 1736 fik Tychonius et meget strengt Brev fra Stiftsøvrigheden, fordi han endnu ikke havde aflagt behørigt Regnskab for Skive Kirkes Midler fra den Tid, han var Præst der,

Provsten kunde heller ikke lade Biskoppen være i Ro i Domkirken, at han jo der i sine Prædikener skulde glose og stræge ham, og det saa tydeligt, at enhver kunde forstaa, hvem han mente. En Gang skal han saaledes i Fasten have sagt de Ord: „Vi have en ypperste Præst, en Dux, en Dox, et Doggerhoved, som hedder *Andre . . . Anders*, hvad skulde jeg sige, *Annas*“. Dette gik saa vidt, at Bispen om Søndagen tillige med sin Frue gik i en af de andre Kirker. Da Provsten mærkede dette, glemte han ikke, hvad han vilde sige derom i Domkirken; men ligesom han en Gang tilforn i en Prædiken skal have lignet Biskop *Trellund* ved et skabet Faar, efter Ordsproget: „Et skabet Faar kan fordærve en hel Hjord“, saa sagde han og nu om Biskop *Wøldike*: „Jeg har mistet et fortabt Faar af min Menighed.“ Nogen Tid efter lod Bispen og hans Frue sig melde til Altergang. Da han tren ind i Skriftestolen, tog Provsten imod ham med denne grove Hilsen: „Naa Hille mænd! er Doktor Faustus kommen i Kirke i Dag?“ Bispen søgte derpaa kgl. Dispensation til at søge Altergang i Nørresøgn Kirke hos Hr. *Niels Hertzberg*, og det varede ved længe efter Provst *Tychonii* Tid, indtil Hr. *Hertzberg* i Aaret 1744 blev forflyttet til Norge . . .

I sine sidste Leveaar blev *Tychonius* meget svag og elendig. En Dag, som han sad aller bedst oppe paa sin Studerestue blandt sine Bøger, kom der en forfærdelig Hvirvelvind, som trængte ind gennem hans Gadedør og op ad Trappen til hans Studerestue, slog Døren op og kastede ham omkuld paa Gulvet med Stolen, som han sad paa. Da hans Kone og Folk kom til, fandt de ham liggende paa Gulvet mere død end levende og overmaade altereret over denne besynderlige Hændelse. Der var dem, som troede, at Djævelen efter Guds Tilladelse havde oprejst dette Uvejr over Provstens Hus, men hvem kan dømme eller sige noget vist om sligt? . . . Ihvor om alting er, saa er det vist, at Provst *Tychonius* af dette ulykkelige Tilfælde blev lige som knust

---

og stadig søgte Udflugter for at gjøre Rede for en Sum, han fra den Tid antoges at skylde Kirken. At Brevets hvasse Form skyldes *Wøldike*, kan ikke betvivles; først i *Wøldikes* Tid antage Stiftsøvrighedens Skrivelser i saadanne Tilfælde en strængere Skikkelse.

eller rørt paa sine Lemmer, saa at han ikke uden med Vold kunde gaa eller røre sig. Derfor kom han fra den Dag af aldrig mere paa sin Prædikestol; men naar han kunde komme i Kirken, maatte han sidde paa en Stol paa Kirkegulvet at prædike, og ellers holdt han sig en, som prædikede for ham. Dette varede nok et Aars Tid, og maaske længere. Til sidst kom han ikke ud mere, men sad bestandig paa en Stol eller var sengeliggende. Han blev desuden og rørt paa sin Mæle, saa at ingen kunde forstaa et Ord af ham. Dette varede et helt Aar om. Imidlertid forsynede (∴ besørgede) Biskop Wøldike alle hans Prædikener i Domkirken, til Bevis paa hans Forsonlighed imod ham. Endelig døde han Julcaften 1740, 60 Aar og 4 Maaneder gammel.

Sin Enke, *Bolette Sofie Holmer*,¹⁾ havde han indsat Penge for i alle Enkekasser i Nørrejyland, hvoraf hun efter hans Død fik anselige Indkomster. Han havde og ved sin Tiltrædelse til Domkirkens Kald efter Ansøgning faaet samme forbedret med et Tillæg af det Landsby-Sognekald Sønderbæk, Nørbæk og Læsten, saa at hans Enke kunde faa en god aarlig Pension deraf og leve ret fruemæssig. — Hans overmaade store og rare Bibliothek, bestaaende af nogle 1000 Bøger, som største Delen vare blevne ham forærede af de store og hvem han kunde snakke godt for i hans Velmagtsdage, solgte han en stor Hoben af, da han var bleven svag, da han lod føre nogle Vognlæs af de rareste til Holland og lige saa mange til Kjøbenhavn, og endda blev der solgt paa Auktionen efter hans Død Bøger for mangfoldige Penge.²⁾

¹⁾ Tychonius var to Gange gift, først med Cæcilia Birgithe Breth, som han ægtede Aug. 1701; hun var Datter af hans Formand i Skive, Provst Lavrids Breth, og døde d. 1. Maj 1731; 4 April 1732 ægtede han Bolette Sofie Amalia Holmer, Datter af Borgmester i Randers, Krigsraad Holmer; hun blev senere gift med Tychonius' Eftermand i Skive og senere i Viborg Jakob Lavridsen Hasse. — Ogsaa med Enkekasserne havde Tychonius en Del Stridigheder, som da i det hele i Pengesager. — Med sin første Hustru havde han 5 Børn, af hvilke de 3 døde i spæd Alder; hans „dejlige“ Datter Else Tychonia (!) døde 2 Aar før Moderen; Sønnen Johan Amelius Tychonius var Mag. phil., tog theolog. og jurid. Examen, men døde allerede 1747.

²⁾ Om Bibliotheka Tychoniana findes udførlige Efterretninger i Gjes-

Thjerrings Haandskrift ender med en Fortegnelse over hans Skrifter, i hvilken Henseende henvises til de almindelige Litteraturrexica, og et meget langt „Æreminde“, forfattet af hans Søn Johan Amelius Tycho-nius, som ogsaa findes aftrykt i Gjessings Tychoniana.

Henrik Kristoffer Bytzow (født i Kolding 5. Marts 1693; 1719 Feltpræst; 1720 Sognepræst for Øls, Døstrup og Hørby i Hindsted Herred, Viborg Stift; 1733 Provst; 1741 Stiftsprovst i Viborg, 1747 i Aalborg og 1754 i Sjæl-lands Stift; 1761 Magister; † 9. Juli 1763. Smlgn. Vorms og Nyrups Litteraturrexica; *Gjessings Jubellærere* 2. Dels 2 B. S. 126—32).

„Siden jeg i mine første Skolearinger har kjendt Provst *Bützow* meget vel, saa vil jeg efter min vedtagne Maade melde noget mere om ham.

Det var langt fra, at han var saa højlærd eller saa vel begavet, følgelig heller ikke kunde gjøre saa store Figurer som hans Formand, men han gik stille til Værks. Han var vistnok en duelig og dygtig Præstemand, som affekterede ogsaa en Slags Lærdom i sine Prædikener og Skrifter, men det var uden Væsen og Opsigt. Han var ellers noget egen-sindig i Lærdomssager; han vilde gjerne stikle paa andres Meninger og Forklaringer, navnlig Hernhutternes, som jeg hørte adskillige Gange, da jeg gik til ham for at undervi-ses til Konfirmationen, men han kunde ganske vist heller ikke selv fritages for særegne Meninger og Forklaringer over Guds Ord. Saaledes sagde han en Gang: „De siger, at Djæveln skyder onde Tanker i Folk; det er Løgn.“ Jeg kan endnu huske, at jeg allerede den Gang forundrede og tillige stødte mig over dette Udtryk . . . . Men fordi Provst Bytzow saaledes var noget kritisk og egensindig i sine Meninger og Forklaringer over Guds Ord, saa var han ikke meget behagelig eller opbyggelig at høre. Imidlertid gjaldt han dog i sin Tid efter nogles Tanker for en lærd Mand og en god Skriffortolker, og den Pris og Berøm-melse for Verden kan man sagt lade ham beholde¹.)

---

sings Tycho. II. 21 fd. — Forøvrigt havde han haft den Van-skæbne, át hans Bibliothek tilligemed hans Hus to Gange var brændt i Skive, 1708 og 1715. —

¹) Foruden nogle latinske Disputatser af filologisk-kritisk Art har Byt-zow udgivet Fredags Prædikener over St. Judæ almindelige Epistel.

Han var ellers en alvorlig Mand i sit Embede, dog uden at lade sig sætte i Affekt, saa at man aldrig skulde høre, at han enten skjældte eller smældte fra Prædikestolen, men hans Bebrejdelser og Irettesættelser gik i én Tone med Resten, uden Allarm eller Opsigt. Han vilde gjerne, ligesom en Del andre af hans Ligemænd, præke imod den Tids Hellighed, men det skete dog med Forsigtighed, at han ikke skulde paadrage sig nogen Ulejlighed eller alt for slem Eftertale derfor.

Han var og en myndig Mand i hans Kirke. Saasomt han gik paa Prædikestolen og havde læst Dagens Text, skulde Graveren strax lukke Kirkedørene i Laas, saa at ingen hverken kunde komme ud eller ind. Alt skulde være saa stille i Kirken under Prædiken, som om han alene var derinde og ingen anden. — Han førte ogsaa et stærkt Tilsyn med Skolens Disciples Opførsel i Kirken foruden den Opsigt, som deres Lærere havde med dem. Til den Ende havde han ladet bore et lidet Hul paa Studerekammerdøren, hvorigjennem han kunde se til de smaa af første Lektie, som skulde staa paa den nederste Trappe af Altergulvet at synges, og skete da noget urigtigt, fik de en skarp Irettesættelse . . . En Gang gav han en Discipel, som lo under Katekisationen, en god Munddask, sigende: „Jeg skal lære din Hundsfot at staa stille i Kirken!“ Ogsaa udenfor Kir-

---

„Samme Prædikener, 62 i Tallet, hørte jeg ham af i Viborg Domkirke i mine første Skoleaar.“ Desuden Fredagsprædikener over St. Johannis 1ste Epistel. „Disse Prædikener begyndte han med i Viborg, men kom ikke til Ende dermed før nogle Aar efter at han var kommen til Kjøbenhavn;“ m. m. — Gjessing siger om ham: „En stor Dømmekraft udmærkede sig i alle hans Skrifter; han vidste med faa Ord at sige meget. Han var en stor Exeget og lige saa stor Disputator. Medens han var i Viborg, fik han ved Klostret eller det den Tid saakaldede Kongens Bord indrettet Exercitia disputatoria, hvor Disciplene, som havde fri Kost, bleve al agetdaglig at disputere. Rektor og Konrektor foreskrev Theses hver i sine 3 Dage, og Stiftsprovst Bützow foreskrev Theses til hver Søndag, da han selv var tilstede som Præses og havde stor Fornøjelse af disse Øvelser . . . Han var en grundærlig Mand, og man kunde lide paa hans Ord og Løfte som paa den sikreste Obligation.“ — „Hans Legeme var før, og han besad store Kræfter; thi han har altid levet ordentlig og tarvelig; men hans Sjæls Kræfter vare større.“

ken var han stræng mød de Disciple, som førte sig uskikkelig op paa Gaden; kunde han faa fat paa dem, kunde de være visse paa at faa et Par af Clausis . . . . .

Han var uden Tvivl kun en maadelig Sjælesørger. Det slutter jeg af en vis Omstændighed: I det første, han var kommen til Viborg, var der et Fruentimmer i Domkirken Menighed, *Apollone Stistrup*, Søster af den bekjendte *Lavrids Stistrup* i Hobro, som af sine Midler gav det store Legatum af Bøger til Kirkerne og til fattige Sognefolk her i Riget; hun var bleven opvakt og med det samme geraaden i en forskrækkelig stor Sindsuro over hendes forrige onde Levned, saa at hun til sidst kæmpede med Fortvivlelse. Provst Bytzow blev da kaldt til hende, og da han efter hendes Udsigende fornam, at det virkelig var Syndens og Djævlens Baand, som laa paa hende, raadede han hende til ved en betimelig Bekjendelse at fri sig fra sit Tryk, og om hun undsaa sig for at bekjende for ham, maatte hun gjerne aabne sig for en anden god Ven, som hun kunde have Fortrolighed til. Men hun sagde immer, at hun intet kunde bekjende, det var hende ikke muligt. Efter alle givne Erindringer om Syndsbekjendelse blev Provsten til sidst utaalmodig, og da der laa en stor Sten, hvor de stod og talede sammen, sagde han til hende, at siden hun intet kunde bekjende for ham, saa skulde hun gaa hen og bekjende for den Sten, der laa. Dette var nu efter min ringe Skjønsmhed en meget daarlig og slet Undervisning . . . . Hans Samtale med ovenmeldte Kvinde var desværre ganske forgjæves; thi i sin ulyksalige Tilstand druknede hun sig selv i en Brønd. Men siden hun efterlod sig anselige Midler, saa kan man let tænke, at de dumme Fortolkere, som ellers kan udrette saa meget i Verden, ogsaa har kunnet hjælpe hendes jordiske Del til en hæderlig Begravelse i Viborg Domkirke, siden det skulde hedde, at hun havde ombragt sig i Raseri; men hvad Snak og Ræsonnement derover er gaaet i Byen, giver jeg andre at betænke.

I Væsen var Provst Bytzow noget but, grov og plump, hvilket man ikke maa regne ham saa meget til Onde, siden det ikke alene var en naturlig Fejl hos ham, men han havde og desuden boet paa Landet i saa mange Aar og lært en Hoben af Bøndernes grove Sæder, især haft at drages med de galne saa kaldede *Døstrup Grander*, saa man kunde sige

om ham, at han var en god Bondepræst, men naar han kom iblandt Folk af finere Art, gav han dem undertiden Anledning til adskillige Tanker og Domme om ham¹⁾. Efter en Del gamle Præsters Maade kom han undertiden med en eller anden grov og bondeagtig Talemaade endog paa Prædikestolen. Rigtignok var han ikke slet saa grov som en anden vis Landsbyprovst, som jeg en Gang hørte prædike til Landemode i Viborg Domkirke i Fasten over det Stykke i Lidelsens Historie, som handler om Pilati Forslag for Jøderne om Frelserens Løsladelse. Da iblandt mange andre galne Talemaader, hvorved han fik næsten alle hans Tilhørere til at le, kan jeg endnu huske, at han sagde disse Ord: „Pilatus den Skidthund, han var værd, at alle Fugle skulde have skidt paa ham“. Lystige Hoveder gave denne Provst i lang Tid derefter samme Navn: „Pilatus den Sk . . .“. Jeg har hørt fortælle om samme Provst, at han en Gang paa første Søndag efter Helligtrekonger skal have prædiket om Frelserens Savnelse af sine Forældre paa Hjemvejen fra Jerusalem; da vilde han fortælle Bønderne, hvorledes de fandt ham igjen: „De gik i hele tre Dage og ledte efter ham i hvert Musehul, men fandt ham ikke. Endelig fandt de paa at lede efter ham i Jerusalems Tempel. Der sad Guds Død Knøsen.“ — En anden Gang vilde han sige dem, hvorledes vor Herre ogsaa fandt Behag i Lystighed; thi det var, sagde han, dog artig og lysteligt at se, hvorledes Bryllupsfolkene i Kanø dansede, Disciplene i deres store Fiskerstøvler, det gik, Slumpe til Slump etc., Marie og de øvrige Fruentimmer i deres pæne Tøfler, Sippe til Sip. — Samme Provst indsatte en Gang en Præst i sine Kirker; da han nu til sidst i sin Indtrædelsestale vilde anbefale Præsten til Sognefolkene, saa sagde han til dem: „I skal give ham, hvad han skal have, hans vedbørlige Rettigheder og Indkomster; ellers gaar I Fanden i Vold ad Helvede til etc.“ — Det kalder man at tale paa bred Dansk.

¹⁾ Gjessing siger om ham, „at han i Øls havde saaledes forelsket sig i sin Landsby-Bo og Ro, at han der vilde have endt sine Dage, men blev kaldet til Stiftsprovst i Viborg, hvor han ikke var saa fornøjet som i Øls.“ — Som Præst i Øls og Provst i Hindsted Herred indlagde han sig forøvrigt store Fortjenester af Skolevæsenet (Sm. Gjessing, a. St. og Hofmans Fundatser III, 499-511; ogsaa Viborg Stiftsarkivs Kopibøger vidne om det samme).

Nøj, saa grov var Provst Bytzow langt fra ikke i hans offentlige Taler, men dog kunde han undertiden lade et eller andet gement Ord falde. Paa 3die Pinsedag 1744 prædikede han over de Ord: „Han kalder sine egne Faar ved Navn og fører dem ud.“ Da erindrer jeg endnu, at han iblandt andet sagde: „Naar en Hyrde driver ud med sin Fæ- og Faarchjord, saa siger han: „Kom Bos!, Kom Bæ!“, af hvilke Ord vi smaa i Skolen længe havde vores Løjer og kaldte paa hinanden med samme Udtryk.

Ogsaa sine Overmænd kunde Bytzow give et groft og dumdrigt Svar. I Foraaret 1747 kom Stiftamtmand *With* første Gang til Viborg, og Dagen efter, som var den almindelige Bededag, gik han i Domkirken. Da han var en skarp Inspektør over de Gejstliges Adfærd og Forhold, stødte han sig stærkt over Klokkeren *Niels Nors*, som ganske vist var en velstuderet og ellers god og respektabel Mand, men som havde nogle underlige og sælsomme Grimacer og Gebærder paa sig. Naar han skulde læse Bønnen paa Kirkegulvet, stod han med den højre Haand i Barmen, og med den venstre flade Haand strøg han op og ned ad hans Side, ligesom han kunde have haft ondt af Miltsvagthed; dernæst drejede han Hovedet og Overkroppen hid og did, snart til den ene og snart til den anden Side, og læste noget lavt og sagte, saa man knap kunde høre ham. Denne Adfærd sidder Stiftamtmand *With* i sin Stol og betragter med lige stor Forundring og Forbitrelse. I de næstfølgende Dage komme alle Byens Adelige, Magistratspersoner samt hele Præsteskabet til ham for at gratulere hans Ankomst, og blandt disse ogsaa Provst Bytzow. Pludselig afbryder Stiftamtmanden Samtalen og siger til Provsten: „Hør nu, Hr. Provst, hvad den Ulykke og Pine er det for en Narifas og Abekat, I har til Degn her ved Domkirken? Han staar jo og bærer sig ad ligesom en gal Fantast, naar han skal læse Bønnen. I skal sige mig til ham, at han skal staa stille og skikkelig i Guds Hus og betænke, at han ikke alene staar for Menighedens, men og især for Guds Ansigt, naar han forretter sin Bøn etc.“ Bytzow, den højlerde og berømte, gammeldags Provst Bytzow, som i mange Aar havde været de uforstandiges Tugtemester og de enfoldiges Lærer, men ikke selv var vant til at tage mod Korrexer og Irettesættelser af nogen, han begyndte at ovre sig i Sædet og gav med en heroisk Mine Stiftamtmanden

dette stormodige og dumdristige Svar: „Deres Excellence! Min Degn er en brav Karl, og naar jeg er veltilfreds med ham, saa kan Deres Excellence sagt være tilfreds.“ Da Stiftamtmanden hørte dette, snurrede han sig omkring paa sin ene Hæl, som han altid plejede at gjøre, naar han blev vred; og sagde til Provsten: „Er jeres Degn en brav Karl, saa er I vistnok en grov Karl.“ Provsten lod sig endnu ikke kyse, men svarede i den forrige Tone: „Da tror jeg dog, at jeg er støbt af lige saa fin Malm som Deres Excellence.“ — Denne Fortælling viser, at de gamle ikke forstode at hegle hinanden igjennem med saa fine Talemaader som nuomstunder . . . Men det er vist, at denne Samtale forarsagede, at Provsten fra den Dag af med dobbelt Flid søgte at komme fra Viborg, da han ingenlunde vilde være hofmestereret af Stiftamtmanden. Til al Lykke blev Budolfi Kald i Aalborg samme Aar ledigt, hvilket han ogsaa fik ved sin store Patrons, Gehejmeraad *Johan Ludvig von Holsteins* Befordring.

Ogsaa i *Aalborg* vilde han gjerne vise sin Myndighed baade i og udenfor Kirken og blev der endnu mere end i Viborg udsat for ubillige Domme. Det er bekjendt, at Aalborg kaldes *Lille Kjøbenhavn*, fordi det ikke alene er en stor Handelsstad, men især fordi samme Stads Indvaanere i Almindelighed har et meget galant og fornemt Væsen paa sig fremfor andre Stæder, har ogsaa derhos Ord for, at de ere stolte og indbildske og ser andre over Skulderen, som ikke ere saa galante og fornemme som de selv. Iblandt saadant et Folk havde Provst Bytzow som en grov og barsk Mand uden Tvivl ondt ved at begaa sig. — Men ligesom han i Viborg plejede undertiden at divertere sig med de store — han fordrev mangan god Aften om Vintren hos Friherreinde *Holk* for at spille med hende — saa brugte han og den samme Maade i Aalborg, hvor han og undertiden besøgte Værtshusene, dels for at høre nyt, dels for derved at erhverve sig Folks Yndest, endskjønt jeg ikke véd, om han altid i den Henseende naaede sit Øjemærke, thi lystige Hoveder forventde af den Aarsag hans Navn til „By-soen“. Men hans forneinste Hensigt med hans Værtshusbesøg var uden Tvivl den, at han derved vilde forebygge, at Folk ansaa ham for en Grillenfænger, en Pietist eller ny Helgen. Samme Hensigt maa han og have haft med at danse ved

Brylluper, endog i Præstekjole; dette hørte jeg af troværdige Folk, at han gjorde en Gang i Viborg. Dette kaldes med Rette at søge Ære i Skjændsel. . . .

I Aaret 1754 blev Provst *Bytzow* kaldet til at være Sognepræst ved vor Frue Menighed i Kbhvn. samt Stiftsprovst i Sjælland; men herved mødte ham strax en meget slem Omstændighed. Stiftsprovsten i Sjælland havde alle Stiftets publique Penge under Forvaltning. Det er bekjendt, at Stiftsprovsten Hr. *Henrik Gerner*, som i Aaret 1747 kvitterede vor Frue Kald og rejste til Hernhut, før Afrejsen maatte aflægge Regnskab for og udtælle en Kapital paa nogle og 5000 Rdlr., før hvis præsterede Rigtighed de af Kongen beskikkede Kommissærer ogsaa gave ham vedbørlig Kvittering. Men hans Eftermand, Hr. Professor *Søren Bloch*, var ikke saa lykkelig i den Henseende; thi ved hans Død sidst i Aaret 1753 befandtes der en publique Gjæld efter ham paa 6000 Rdlr., som hans efterladte Bo ingenlunde kunde betale. Da dømte Kong Frederik 5, at siden Provst Bloch havde været en lærd og brav Mand, saa maatte han ikke beskæmmes i hans Grav, men hans Gjæld skulde betales af vor Frue Kalds Indkomster med Afdrag af 300 Rdlr. aarlig. Da Provst Bytzow i Aalborg fik dette at vide, havde han nær gaaet i sin Grav af Sorg over denne nedrige Omstændighed, ja han faldt derover i en stor Sygdom, hvoraf han laa i lang Tid¹⁾. — I Kbhvn. begik han sig, som han kunde, da han nu var gammel og skrøbelig og for sit bondeagtige Væsen ikke stort agtet af de fleste. Hans Landemøde Prædiken i Roskilde Domkirke noget efter hans Ankomst blev noget kriticeret af de lærde; men Aarsagen dertil véd jeg ikke egentlig. Maaske har han modsagt de hernuttiske Principer med nogen Heflighed, endskjønt

---

1) Hos Gjessing fremstilles Sagen paa følgende Maade: „I Aalborg fandt Bytzow (i Modsætning til i Viborg) sine Ønskers Opfyldelse; her ventede han endog med Vished at hvile sine Ben og derfor lod sit Gravsted indrette; men Forsynet førte ham i sit 63de Aar til Kbhvn. . . Dette Kald kom ham ganske uventet, og han vidste slet intet deraf, før Grev Holstein sendte ham Kaldsbrev. Han tog sig det saa nær, at han skulde forlade sit kjære Aalborg, at han derover gik til Sengs, og der var Fare for hans Liv.“ Han gjorde da strax allerunderdanigst Ansøgning om at blive, hvor han var; men det blev ham næglet.

han ellers, saa vidt jeg véd, ikke befattede sig med de Hernhuttiske i Kjøbenhavn, hvilket ogsaa var ham det raadeligste, da de vare ham overlegne. Til sidst blev han saa lavmælende, at han ikke kunde høres i den store Kirke, hvorfor han af Spot blev kaldet „den uhørlige Præst“¹⁾.

Nu vil jeg ikke melde mere om Provst Bytzow uden dette alene, at da jeg og flere af mine jævnlige i Begyndelsen af Aaret 1746 gik til Konfirmation hos ham, var han, ligesom flere af Præsteskabet, en hemmelig Fjende af *Pontoppidans* Forklaring, endskjønt han ikke lod sig mærke dermed, og derfor lod han os bare gjøre Rede for Luthers lille Kathekismus, hvilken han sad og forklarede efter sit eget Hoved. Hvad han sagde, var for en Del noget elendigt trivial Tøj og kjedsommelig Snak, som der kun var saare liden Lærdom og Opbyggelse ved; thi han sad og snakkede os iblandt andet noget for om Hernhutternes og andres, efter hans Tanker vildfarendes, Meninger. Hvad behøver unge Mennesker at vide sligt? Det var ikke alene intet nytteligt, men endog skadeligt; det kaldes med Rette: Hæreses nominando seminare, ɔ: at saa Kjætterier ved at nævne dem. — Derpaa foreskrev Bytzow os nogle Spørgsmaal, som vi skulde lære udenad og gjøre Rede for paa Konfirmationsdagen . . .²⁾“

Dr. Peder Rosenstand Goische (født 1 Maj 1704; dimitteret fra Aalborg Skole 1722; 1726 Hører ved Aalborg Skole; 1733 Konrektor i Viborg; 1734 Lektor sammesteds og Magister; 1742 Dr. theolog.; 1747—49 Stiftsprovst, derpaa Professor Theologiæ ved Kbhvns. Universitet, død pludselig 13 Juni 1769; berømt som Theolog; om hans Skrift mod Fritænkeriet smlgn. N. M. Petersen, Va 225 ff.).

„Om Dr. *Rosenstand* har jeg hørt fortælle, at han skal have været saa maadelig studeret, da han kom til Universi-

1) Til sidst blev Forretningerne ved Frue Kirke ved Resolution af 21de Januar 1768 overdragne Kapellanen ved Holmens Kirke, Hans Tybring; den 9de Juli s. A. „døde Bytzow, efterat han i Kjøbenhavn havde tilsat, hvad han havde, i Fattigdom.“ (Gjessing).

2) De 93 Spørgsmaal og Svar forbigaas her. — By zow har senere (1760 i Aalborg) udgivet: „En enfoldig Kristens Mening og Trosbekjendelse.“

tetet, at han blev Conditionalis, hvilket ventelig og kan være forarsaget af Frygt . . . . Men med Tiden blev han en af de lærdeste Mænd, som nogensinde har været, ikke alene i Danmark, men endog i hele Norden. Grundvolden til den store Lærdom, som han blev saa bekjendt og berømmelig af, lagde han i Viborg i Mag. *Kr. Lassen Tychonii* Hus, hvor han havde Adgang til hans store og rare Bibliothek og deraf samlede sig stor Indsigt, ikke alene i de hellige, men og i de østerlandske Sprog, Kaldæisk, Syrisk, Arabisk etc.; thi Provst Tychonius vilde gjerne tjene de Studerende med sine Bøger, naar han mærkede, at de havde Lyst og vare i Stand til at betjene sig deraf. — Rosenstand var desaaarsag en meget habil og fortræffelig Skolelærer, som særdeles grundig og vel underviste Disciplene baade i Filosofien og Teologien. Ja, man kunde sige med Sandhed, at han var langt bedre skikket til at være Skolelærer end til Prædikeembedet, da han blev Sognepræst ved Domkirken. Aarsagen dertil var, at han tilforn havde ikkun liden Øvelse paa Prædikestolen, thi som Lektor og Konrektor ved Skolen havde han kun 4 Prædikedage om Aaret, som han frivillig havde paataget sig, nemlig Skjærtorsdag og de 3 anden Helligdage paa de store Højtider, hvorover det siden faldt ham, især i Begyndelsen, noget tungt og ubekvemt at prædike hver Helligdag. Hertil kom ogsaa dette, at han ikke saa vel kunde udtrykke sig i det danske som i fremmede Sprog. Dersom han skulde have prædiket paa Latin, Græsk eller Hebraisk, havde det faldet ham let, men at prædike paa Dansk faldt ham noget tvungen. Dog gik det ret godt for ham, da han kom ret i dermed, og han var ret fornøjelig at høre. — Han var en meget alvorlig Kristen af exemplarisk Guds frygt, samt en retsindig og tillige behagelig Omgængelse. Han var især en meget ivrig og andægtig Beder, ikke alene i Guds Hus, hvor jeg og andre saa og hørte ham det af mange Gange, men ogsaa i sit eget Hus, hvor han ofte fandtes liggende paa sit Studerekammergulv anraabende Gud hjertelig om Naade og Hjælp baade for sig selv og andre. Han var desuden villig og redebøn til at raadføre og hjælpe enhver til Rette saa vidt muligt, barmhjertig og godgjørende mod fattige og trængende, øm og medlidende mod de fejlende og vildfarende. Kort sagt, han viste sig i alle Ting som en sand Guds Tjener og en god Menneskeven.

Man kan derfor og med Sandhed sige, at saa længe han var i Viborg, var han særdeles højt elsket og æret af alle baade af gejstlig og verdslig Stand. Af alle Gejstlige, ikke alene i Viborg, men endog i hele Stiftet var der ingen, som sal. Biskop Wøldike holdt saa meget af som af ham . . . . .“ (En Fortegnelse af hans Skrifter og Fortællinger om en fritænkerisk Student, han omvendte, forbigaas her, da der intet nyt findes heri. Om hans hastige Død, idet han kort efter at have holdt Forelæsning fandtes siddende død i sin Studerestue, tilføjer Thjørring: „Dette var en Guds besynderlig Direktion, for at fri ham fra en overmaade stor Hjertesorg; thi kort efter hans Død var en af hans Sønner saa ulykkelig, da han en Dag vilde kjøre udenfor Kjøbenhavn, at han faldt af Vognen og brækkede sin Hals“).

Om den næste Stiftsprovst (1749—65) **Jakob Lavridsen Hasse**, Tychonius' Eftermand i Skive og som Ægtefælle, har Thjørring ingen yderligere Efterretninger. — Om **Vilhelm Adolf Worsøe**, Hasses Efterfølger baade i Skive og i Viborg (1765—81), fortæller han blot, at han døde pludselig 5te Søndag i Fasten Aar 1781 paa Gaden i Viborg, just som han var kaldet hef „at døbe to Soldaterbørn“, og tilføjer: „Han var ellers en redelig Guds Tjener, som mente baade Gud og Menneskene det vel.“

„**Frederik Astrup**, født den 27. Oktbr. 1727 i Astrup ved Herregaarden Villestrup i Viborg Stift, blev først undervist af sin Fader, som var Degn, men efter hans Død sat i Viborg Skole, hvorfra han blev dimitteret 1746. Efter 8 Aars Forløb, i hvilken Tid han dels sustinerede sine Examina ved Universitetet, dels informerede som Præceptor, blev han 22. Marts 1754 kaldet som den første Præst ved Tugthuset i Viborg, derfra til Sognepræst for Graabrødre eller Nørresogns Kirke i Viborg d. 16. Novbr 1759, derefter til Sognepræst for Sortebrødre eller Søndersogns Kirke i Viborg d. 19. Maj 1774, og endelig Stiftsprovst og Sognepræst ved Domkirken 1781. Var først gift med *Margrethe Uthilia Sadolin*, Datter af sal. Provst Sadolin i Vagaard, nu anden Gang med *Sofie Elisabeth Braëm*, Datter af Hr. *Kaj Braëm*, Præst i Øsløs. — Dette Exempel er aldrig nogensinde givet i Viborg, at en Præst saaledes er

bleven flyttet omkring til alle Byens Kirker; men det er og ganske vist, at dette store og vigtige Kald, som han nu har, ikke kunde beklædes af en dygtigere og værdigere Mand. Hans store Meriter og Fortjenester ere saa bekendte, at jeg ikke tør ved her at melde noget derom. Jeg har givet en udførlig Efterretning om ham i et af mine andre Skrifter, som jeg her ikke vil igjentage¹.”

III.

Sognepræster til Nørresogns eller Graa- brødre Kirke.

Mag. Morten Rhodius (født i Roskilde 1643; først Feltpræst; 1681—1717 Præst i Viborg; 1682 Mag. — Ud-
drag af hans kuriøse Skrift: „Kristi Kirke, det er: den
stridende Kristen Kirke under et Menneskes Gestalt“, 1699
4, tilegnet Frederik 4, findes hos N. M. Petersen 3, 168—
69; ogsaa Poët).

„Om Mag. *Morten Rhodius* har jeg i min Ungdom hørt
adskilligt fortælle, saasom hans Samtale med Kong *Frederik*
4, da han søgte Succession for sin Svigersøn, Mag. *Klavs*
Krebs, da Kapellan pro persona i Kaldet. Da han var
kommen ind i Gemakket til Kongen og havde efter hans
Maade aflagt sin allerunderdanigste Kompliment, begyndte
han at se sig om efter en Stol og sagde til Kongen: „Om
Forladelse, Deres Majestæt! at jeg sætter mig ned, jeg er
en gammel Mand etc.“ — Ja vær saa god, svarede Kongen
og smilede ad ham. Derpaa vilde Mester Morten fortælle
noget om den svenske Krig, hvor han havde været Felt-
præst, og siger til Kongen: „Deres salig Far og jeg, Deres
salig Far og jeg, vi har endda udstaaet noget ondt, da vi
vare i Felten sammen, ja har vi saa, ja har vi saa!“ —
Kongen smilede og spurgte: „Naa, hvordan løb det af der?“

¹) Astrup entledigedes 1812 med Titel af Biskop, døde 1817. Udgav
Luthers liden Katekismus med Omskrivning og Forklaring, Viborg
1779, senere flere Prædikensamlinger; 1807 Tale i Anledning af
Kbhvns Belejring.

— Mester Morten svarede: „O, Deres Majestæt, det løb af, hvordan det kunde, det gik op og ned, affentog, op og ned, affentog, Deres Majestæt!“ — Endelig kom han til at andrage sit Anliggende for Kongen, hvortil denne svarede: „Nu, vi vil se til, hvad vi kan gjøre i den Henseende“. — Mester Morten gjorde strax en Indvending: „Ja, Deres Majestæt: Viben (o: den daværende højeste kgl. Minister og Gehejmeraad *Ditlev Wibe*) er mig ikke god. Viben er mig ikke god!“ — Da imidlertid Gehejmeraad Wibe selv var tilstede og hørte dette galne Indfald (hvilket Mester Morten ikke vidste; thi han kjendte ham ikke), saa er der ventelig bleven en stor Latter deraf; men Kongen svarede sær naadig: „Ja, ja, vi skal nok se til, at denne Sag faar sin Rigtighed, saa at hverken Viben eller nogen anden Fugl skal kunne gjøre nogen Hinder derudi.“ — Mester Morten rejser sig da strax af Stolen og aflægger sin allerunderdanigste Taksigelse, løber derpaa til Gemakdøren og kalder paa sin Svingersøn Mag. *Klavs Krebs*, som var fulgt med ham, at han skulde komme ind, thi Kongen havde skjænket ham Nørresogns Kald. Mag. Krebs, som var en ganske anden Mand til at komportere og tale for sig end den gamle, kom da strax ind for Kongen og i dybeste Soumission aflagde sin allerunderdanigste Taksigelse, og efter mange Velsignelsers Ønske over Kongen og det kgl. Hus rejste de hjem igjen med velforrettet Sag¹).

Mag. Morten Rhodius roses i Hr. Krogs Beretning for Føjelighed og Eftergivenesshed, men at han derfor ogsaa undertiden blev narret, viser følgende Exempel: En vis fornem Kone af hans Menighed var kommen i Proces. Hun søgte da Mester Morten som en lovkyndig Mand og lovede, at hvis han vilde hjælpe hende ud af denne Sag, skulde han for sin Umage faa to gode Bukke, hvoraf hun havde en anselig Del. Mester Morten hjalp hende da til Rette

¹) Mag. *Klavs Henriksen Krebs*, Kandidat 1697, senere Hører ved Viborg Skole, 1708 personel Kapellan hos Svingerfaderen, blev dennes Eftermand ved Kongebrev, dat. Koldinghus 9. Marts 1712, underskrevet af Wibe, døde 7. April 1726, 48 Aar gl. — „Han har haft gode Studeringer, ført sit Embede vel og bliver rost for Fromhed og Retsindighed i sit Embede“ (Krog). Ogsaa Vidnesbyrdene fra Universitetet lyde meget gunstigt.

det bedste han kunde; men Betalingen blev borte. En lang Tid derefter gaar M. Morten til samme Kone og erindrer hende om hendes Løfte om Bukkene, men hun lod, som om hun forstod ham ikke, bukkede sig to Gange dybt for ham, sigende, at hun nu efter hendes Løfte givet ham to Bukke, han kunde saa sige dertil, hvad han vilde. — Flere latterlige Ting kunde jeg anføre om ham, men vil ikke.“

Ernst Samuel (født i Nykjøbing paa Falster, Kand. 16. Oktbr. 1713 (Non contemnendus), homil. Prøve 21. Oktbr. s. A. (Haud. illaud.), 15. Dec. s. A. af Klavs Krebs kaldet til Kapellan ved Nørresogns Kald i Viborg og tillige Kantor ved Latinskolen; 1716 residerende Kapellan i Randers; 1726 til sin Død Decbr. 1733 Sognepræst ved Nørresogns Kirke i Viborg; gift med Morten Rhodius' Datter Eva Maria).

„Denne Hr. *Ernst* skal have haft stor Lyst til Jagtvæsenet. Naar han om Søndagen rejste til Annexkirkerne, havde han gjerne sine Jagtmynder med for at jage med dem i Marken, naar Kirketjenesten var forbi. . . . I Anledning af denne Hr. Ernstes Jagtlyst gjorde Provst *Tychonius*, som dog selv ikke var bedre end andre Folk, et Skandskrift om ham, da han var død, hvis Indhold han foregav at have fundet i en Bøg, som, efter en vis lærd Mands Sigende, ikke engang er til. Skriftet, som en god Ven har kommuniceret mig, lyder paa Latin saaledes:

In Lucæ Dacherii specilegio S. S. Patrum Tom: XIV pag. 789 legitur festivum Epigramma in obitum Ernesti cujusdam Curati ad templum Franciscanorum Burgivi in Normandia venationibus dediti. (Carmen vero est illusio Domini Ernesti, pastoris Viburgensis, venationibus dediti, a domino Christiano Tychonio factum).

Defuncto Ernesto gaudent lætamine festo
 Jam leporum turbæ, quos olim in campo et in urbe
 Is venabatur, quoties fortuna dabatur.
 Vulpes et gaudent, gallinas jam rapere audent,
 Gaudent et pisces, nam multo maxime lis est,
 Numnam venator melior foret an piscator.
 Ast lugent grossi, jam rauca voce molossi
 Atque canes ululant, et tristi murmure latrant.
 O sanctum exemplum! quoties est linquere templum
 Visus, ut in campos venatum curreret amplos
 Maxime venator! defiet tua busta viator.
 Sed non deflesses, si trux modo mors lepus esset.
 Occidit heu Hector Venaticus! Optime Lector,
 Fle jam! Rotundi sic transit gloria mundi!

Dette Latin har jeg oversat paa Dansk i min Versamlings første Tome, og derfor ikke skjætter om at oversætte det. — Provst Tychonius prædikede over Hr. Ernst i Nørresogns Kirke, men man kan let tænke, at denne Ligprædiken har været af samme Surdejg som ovenstaaende Pasqvil. — Imidlertid bliver Hr. Ernstes Navn dog udødeligt for hans store Flid med at redde sin Sognekirke fra Ilden . . .¹⁾.

Niels Hertzberg (født i Hjørring, først Kapellan i Bergens Stift, derpaa Skibspræst, 1733 Sognepræst til Nørre Sogn i Viborg; 1744 forflyttet til Findaasen i Bergens Stift).

„Hr. N. Hertzberg havde ikkun maadelige Prædikegaver, men var dog sær vel yndet af sin Menighed for hans sagtomdige og stille Væsens Skyld — Han var og meget yndet af sal. Biskop *Waldike*; thi da den store Uenighed var opkommen mellem ham og Provst Tychonius (hvorom ovenfor), gik han til Alters hos ham, saa længe han var i Viborg. — Han var ellers i meget fattige Omstændigheder, da han i Aaret 1744 skulde flytte til Norge; men da han var saa blødhjertet og undselig, at han selv ikke kunde tage Afsked fra sin Menighed, mindre turde begjære nogen Hjælp til hans lange Rejse, formaaede han Sognepræsten ved Søndresogn, Hr. *Kristian Sadolin*, dertil, som ved sine uforlignelige Talegaver tog saadan en Afsked paa Nørresogns Prædikestol paa Hr. N. Hertzbergs Vegne og talede saaledes hans Bedste, at han fik anselige Gaver og Rejsepenge ikke alene i, men ogsaa udenfor Menigheden. — Han levede i Norge indtil høj Alderdom, og havde den Glæde før sin Død at se sin Søn, Hr. *Peder Hertzberg*, i Kaldet efter sig²⁾.

. . . Det var tidligere Skik i Nørre Sogns Kirke, at Natmandens Familie, som den Gang boede ved Nedergadens Port, skulde gaa til Alters for dem selv a parte efter de andre Kommunikanter. Mag. *Morten Rhodius* havde og

1) Ved Ildebranden 1726; se nærmere Ursin, S. 19. — Om Tychonius' Forhold til Ernst Samuel findes nærmere Oplysninger ovenfor S. 325 Anm.

2) Peder Harbo Hertzberg, født 4de Juli 1728 i Eids Præstegjæld i Bergens Stift, hvor Faderen den Gang var Kapellan, blev 1764 Faderens Efterfølger i Findaas, døde som Provst 1802. (Nyerups Forf. Lex.)

ladet gjøre en aparte Kalk og Disk af Tin at betjene dem med. Men disse Ting afskaffede Hr. *Niels Hertzberg* og befalede tillige, at naar han selv kommunicerede, og Natmanden gik i Kirke samme Dag, skulde han komme op og sidde ved hans Side for Altret, medens de kommunicerede, og vilde ved dette Exempel vise, at lige som der ingen Personsanseelse er hos Gud, saa bør den ej heller være i hans Naademidlers Delagtighed.“

Mag. Jørgen Harbo (en Nordmand, først Præst til Mo Præstegjæld i Norge, 1744 indtil sin Død 1752 (72 Aar gl.) Præst ved Nørre Sogn i Viborg).

„Ovenmeldte Mag. *Jørgen Harbo* vandt noget Markjord paa Viborg Mark fra Domkirken, som han med gl. Dokumenter beviste at have ligget i forrige Tider til Nørresogns Kald. Domkirkens Patroner, With og Wøldike, satte sig med Hænder og Fødder derimod; men Kancelliet gav Præsten Medhold¹⁾. Forresten var han ikke berømmelig af nogle Ting.“

Om de øvrige findes intet nyt hos Thjørring.

IV.

Sognepræster ved Sortebrødre eller Søndre- sogns Kirke.

Mag. Kristen Eriksen (født 26de Septbr. 1639²⁾ i Viborg, hvor hans Fader, *Erik Nielsen Hollænder*, var Kjøbmand,

---

¹⁾ Mag. Harbo førte i Følge Kopibøgerne Proces med Domkirken om Tiendepligten af Domkirkens Jorder i Nørre-Sogn. Wøldike skriver meget skarpt mod ham i denne Sag og skildrer ham som en strids- og processyg Mand. Flere Gange maatte han give Mag. Harbo skarpe Tilrettevisninger for egenraadig Adfærd eller Indgreb i de andre Præsters Rettigheder; under 28de Marts 1752 maatte han saaledes give ham en drøj Irettesættelse for Brud paa kgl. Forordninger, fordi han havde ladet en Discipel af Mesterlexien prædike i sit Sted i Asmild og Tapdrup Kirker.

²⁾ Hos Krog og i de almindelige Litteraturlexika angives Fødselsaaret til 1646; men i hans eget Udtog af Viborg Beskrivelse angives Aaret 1639.

Sognepræst 1670; 1677 Magister; 1679 Provst over Fjends Herred; døde 29de Juni 1711. Bekjendt for sine Samlinger til Viborgs Historie).

„Det gode Vidnesbyrd, som gives Mag. *Kristen Eriksen* hos Hr. Krog¹⁾, har jeg lige saadan hørt af adskillige brave Folk i Viborg, som har kjendt ham, især af min gamle Vært *Niels Simonsen Dalsgaard*, som i sin Ungdom havde tjent ham i nogle Aar og imidlertid havde lært Snedkerhaandværket af ham og agerede siden Mester derudi i 50 Aar²⁾; thi Mag. Kristen Eriksen var kyndig ikke alene i Murmesterprofessionen, hvorfor han selv var Hovedmanden for Bygningen og Forhøjelsen af Søndresogns Kirketaarn; men desforuden forstod han og Snedker- og Bildhuggerhaandværket.

Mag. Kristen Eriksen var ellers noget gammeldags og enfoldig, især udi sine Prædikener, hvorom jeg af troværdige Folk har hørt dette artige Exempel. Han skal en Gang i Fasten have prædiket over det Stykke af Passionshistorien om Peders Omvendelse: Og Herren vendte sig og saa paa Peder . . . og Peder gik ud og græd bitterlig. Da skal han iblandt andet have haft dette nedrige Indfald: „Ja dersom Peder havde ikke gaet ud den Gang og grædt, saa havde han faaet en ævig Ulykke.“ Det var omtrent, ligesom jeg hørte en Gang i Viborg, da en af de forrige Stiftsprovster indsatte en Kapellan i Domkirken; da sagde han iblandt andet: „Dersom en kongelig Minister misbrugte Kongens Segl til Upligt eller til det, som det ikke burde bruges til, saa fik han en Ulykke, og han havde ogsaa fortjent den“,

1) „Han var en lærd og gavmild Mand, især mod hans egen Sognekirke, hvorpaa han paa egen Bekostning lod Taarnet forhøje, beprydede samme med et Spir, tækket med Bly, indelukkede Altergulvet med store Messingpiller og lod Kirken overalt meget smukt staffere. Han var venlig mod alle, oprigtig mod enhver, og hjalp alle til Rette, som søgte ham.“

2) Om denne Mand fortæller Thjørring et andet Sted i sit Manuskript (p. 614): „Skriftestolen, Kordøren og Gitterværket, samt Prædikestolen (i Søndresogns Kirke), er altsammen forfærdiget af den berømte Mester-Snedker Niels Simonsen Dalsgaard i Viborg, som og i Aaret 1743 byggede Foden til Orgelværket, som i næstfølgende Aar blev foretaget af den samme, som nogle Aar før havde bygget Domkirkens Orgelværk, nemlig Orgelbygger Carstønsen fra Aarhus, der dog døde, inden det var fuldt færdigt, saa at en af hans Svende maatte fuldføre det.“

hvilke Ord opvakte en Latter i Kirken. — Dette kalder Latinerne at tale „ex plano et simplici“, 3: bredt og bart, saa at enhver kan forstaa det, tvertimod den højflyvende Prædikemaade, som nu skal gjælde, da Prædikanterne ofte fremføre det, som de selv knap og Tilhørerne slet ikke forstaa.

. . . . Siden han var Provst til Fjends Herred, saa har han ogsaa til *Dommerby* Kirke i samme Herred foræret et Par store og høje Messinglysestager, hvorpaa findes udgravet hans Navn med Aarstallet 1710“.

Om Hr. **Ole Albertsen Sadolin** (født d. 3die November 1663 i Nestelsø ved Næstved, hvor Faderen Albert Kristensen var Sognepræst; dimitteret fra Herlufsholm 1682; Kandidat Decbr. 1684; tog homiletisk Prøve 10. Febr. 1685, med meget rosende Vidnesbyrd; udgav 1688 en Disputats „de cometarum ortu etc.“; 1689 Hører ved Viborg Skole, 1694—6 Oktober 1727 Kapellan ved Domkirken efter Niels Vinther, derpaa Sognepræt ved Søndre Sogns Kirke efter Mag. *Johan Feddersen Højer* (1711—26); død 28. Marts 1731) bemærkes kun, „at han var en enfoldig men dog redelig og sand Guds Tjener.“

Kristian Albert Sadolin (Søn af foregaaende; født i Viborg 2. Juni 1700; Student 1718; Kand. Juni 1720, homiletisk Prøve s. A., for begge: „Haud illaudabilis“; udgav 1722 Dissertat. de actis Pilati; Hører i Viborg 1723; 1724¹⁾ Medhjælper hos Faderen; 1731 hans Eftermand; † 4. Marts 1774).

1) Hos Krog angives 1724, men Thjørring fortæller, „efter hvad han ofte havde hørt af sal. Hr. Sadolins egen Mund“, at han tillige med Hr. Jakob Lavridsen Hasse, Tychonius' Eftermand i Skive, og Hr. Niels Schive, Kapellan til Domkirken, blev „ordineret“ af Biskop Trellund i Nørresogns Kirke (den eneste, som stod efter Branden 1726 paa én Dag, nemlig Onsdag før Advent 1727, da den gamle Ole Albertsen Sadolin, som i 33 Aar havde været Kapellan ved Domkirken, paa Grund af Alder og Svagelighed behøvede en Kapellan i sit nye Embede. — Af Kaldsbrevprotokollen fremgaar, at de nævnte tre Mænd bleve indsatte paa den nævnte Dag. Kristian Sadolin var ved Kongebrev af 1. Decbr. 1724 blevet adjungeret sin Fader ved Domkirken med Ret til at succedere ham som residerende Kapellan. Men da Tychonius 6. Oktober 1727 kaldedes til Stiftsprovst, udvirkede han — formodentlig gennem sin gode Ven Oversekretær Møinichen, som har parferet Kaldsbrevet — Tilladelse til at nyde alle det residerende

„Hr. *Kristian Sadolin* har jeg i de mange Aar, jeg var i Viborg, kjendt nøje og hørt mange Prædikener af hans Mund. I sin Ungdom skal han have været meget vild og ryggesløs; ja selv efter at han var kommen i Præsteembede, skal hans Vandel have været temlig uordentlig. . . . Men da Hr. Kristian i Aaret 1735 fik Hr. *Jakob Graah* til Kapellan, saa brugte Gud denne dyrebare Mand som et Middel til hans Omvendelse, saa han blev ikke alene en sand omvendt og benaadet Kristen, men ogsaa et Guds Redskab til mange Synderes Omvendelse. — I de første Aar var han ikkun maadelig til at prædike, men siden lagde han sig efter gode Bøgers Læsning og studerede saa flittig, at han med Tiden blev en fortræffelig Prædikant, saa at han for sine uforlignelige Talegaver blev lige saa berømmelig som Provst *Tychonius*, og i visse Maader mere; thi han drev mere paa Naadens Lærdom og de evangeliske Sandheder end den anden. Det var aldrig at sige af, saa hjertelig og eftertrykkelig som han fremlagde Guds Raad og Villie for sine Tilhørere baade i Henseende til Troens og Levnedes Lærdom. Derfor var han saa bekjendt og saa deromt baade fjern og nær. Vel var han noget skarp i sine Prædikener; han smeldede og skjældede vel undertiden paa de Laster og Uordener, som gik i Svang, dog ingenlunde paa en saadan stikkende og bidende Maade med Gloser og Streger, som Provst *Tychonius*, men han taledes Sandhed lige frem, bredt og bart, og det med stor Frimødighed, uden Persons Anseelse. Han straffede heller ikke blot de udvortes grove Synder og Laster, men gik fornemmelig løs paa det indvortes Menne-ske og Hjertets dybe Vanart og Fordærvelse, saa at enhver, som hørte ham med alvorlig Eftertanke og uden Fordom, kunde finde sig overbevist, rørt og slagen i sin Samvittighed. Man kunde ikke blive kjed af at høre ham, om han

---

Kapellans Indtægter mod at holde en personel Kapellan! Den residerende Kapellan Ole Albertsen Sadolin blev da samme Dag udnævnt til Sognepræst ved Søndre Sogn, hvis Besidder Mag. Johan Højer blev udnævnt til Sognepræst ved Budolphi Kirke i Aalborg, og Kristian Sadolin blev da samme Dag ogsaa adjungeret sin Fader som Kapellan ved Søndre Sogn med Ret til at succedere ham, „uden nogen videre Kaldsbrev derpaa at søge“. — Universitetets Vidnesbyrd ere først udstedte 1727, saa han formodentlig først er bleven ordineret dette Aar.

end havde prædiket fra Morgen til Aften. Derfor var der og mestendels flere Tilhørere om Søndagen i Søndersogns Kirke end i Byens andre Kirker. Endog af de store og de lærde kom undertiden en og anden i samme Kirke for at høre den kjære Mand, som de fandt en saa særdeles Behag i og sær meget opbyggedes af . . . .

Det var Skik tilforn i Viborg, at der holdtes Prædiken i Domkirken hver Søgnedag i de 6 Uger, Fasten varede, hvilke Prædikener Biskoppen tillige med alle Byens Præster samt Hørerne ved Skolen skiftevis besøgede. Naar Hr. Sadolin prædikede, var der en saadan Mængde Mennesker i Domkirken, især i de første Aar, jeg var i Viborg, at det var ret forunderligt; thi der kom ogsaa undertiden adelige Herskaber fra Landet for at høre ham. Haandværksburserne og andre Ietsindige Mennesker havde da altid det Mundheld: „I Dag skal vi hen i Domkirken at høre, hvordan Hr. Kristian kan skjælde Adelen ud“. Det er vist nok, at Adelen fik deres Del. Han kunde blandt andet sige til dem: „Man skal kalde jer naadige Herrer. O, I elendige Herrer, hvordan omgaas I i saa og saa Maade etc.“ Men Folk af andre Stænder gik heller ikke Ram forbi; thi han prædikede baade Loven og Evangelium med stor Eftertryk, og ingen kunde med Sandhed gjøre Tilegnelse af hans Prædiken, enten paa den ene eller den anden, og fritage sig selv . . .

Den store Ordstand, som gik af Hr. Sadolins Prædikener, foraarsagede, at han, da Kong *Kristian 6* i Aaret 1740 var i Viborg, fik Ordre at holde Kabinetprædiken for det kgl. Hus til Aftensang sjette Søndag efter Paaske, hvilken Prædiken behagede hans Majestæt saa vel, at han gav Hr. Sadolin Ordre til at rejse til Kbhvn. for at lade sig høre i Kristiansborg Slotskirke. Da Pinsehøjtiden var forbi, tog Hr. Sadolin paa en Maade Afsked med sin Menighed i Søndersogns Kirke og rejste til Kbhvn.; men det er mærkeligt, at da han den Gang skulde prædikede for det kgl. Hus, havde han ikke nær den Frimodighed og Dristighed, som han plejede. Den sal. Mand har selv fortalt mig, at da han skulde gaa paa Prædikestolen, overfaldt ham saadan en forfærdelig Frygt og Angst, at alle hans Lemmer bævede, og det var med Nød, at han kunde talc. Han var desuden et meget blødt Gemyt, som lettelig kunde lade sig sætte i Skræk. Det var dog Kongens fulde Alvor at ville have

Hr. Sadolin til Hofprædikant, men han bad sig allerunderdanigst forskaanet, hvilket ogsaa blev ham bevilget, hvorpaa han fornøjet rejste tilbage til Viborg¹⁾.

Det var tre Gange paa Tale. at Hr. Sadolin skulde være Stiftsprovst i Viborg. første Gang efter Provst *Tychonius*, som døde Juleaften 1740, samme Aar, som Kong Kristian 6 havde været i Viborg om Foraaret, da Provst Tychonius Iaa paa det yderste i stor Elendighed; men Provst *Bytzow* i Øls blev ved sin store Patron, Gehejmerraad *Holsteins* Befordring hjulpet dertil. Den anden Gang efter Dr. *Peder Rosenstand Goische*, som 1749 blev kaldet til Professor Theologiæ ved Universitetet. Ved samme Tid var højsalig Kong *Frederik 5* i Skanderborg, hvor Biskop *Wøldike* fra Viborg med flere andre indfandt sig for at gjøre deres Opvartning. Ved denne Lejlighed skal Kongen, efter hvad jeg har hørt fortælle, have gjort Biskoppen det Spørgsmaal, hvem af Stiftets Gejstlige han ansaa for bedst skikket til at blive Rosenstands Eftermand. Dertil skal Biskoppen have svaret, at han ikke vidste nogen bedre skikket dertil end Provsten i Skive, Hr. *Jacob Hasse*. Kongen, som forundrede sig over disse Ord, sagde da: „Nej, Wøldike, efter dine egne Ord i Provst Tychonii Tid er ingen bedre skikket dertil end Hr. *Kr. Sadolin* i Viborg“, hvortil Bispen svarede: „Deres kgl. Majestæt! Hr. Kristian Sadolin er en umistelig Mand for den Menighed, han er ved“, hvortil Kongen tav stille og lod det blive derved. — Efter Provst Hasses Død blev der søgt med stor Flid for Hr. Kr. Sadolin af hans Børn og Svigerson, Kommerceraad *Rafn*, om Domprovstiet, men forgjæves, og ventelig har Hr. Sadolin den Gang selv ikke skjøttet om at paatage sig dette besværlige Embede i hans gamle Alder.

. . . . . Stiftamtmand *With*, som ellers var en vanskelig Mand at prædike for, var saa forliebt i Hr. Sadolins Prædikener, at han ingen hørte saa gjerne som ham; han lod ham ofte kalde til sig for at discurre med ham. Ikke mindre var han afholdt af Withs Svigerson, Hr. Konferensraad *Braem*, som, hvor slet han end var til Fods, dog ofte

---

¹⁾ 14de April 1741 beskikkedes Hr. Hans Jørgen Bang, Præst paa Vallø, til Slotsprædikant paa Kristiansborg Slot (*Zwergius*, det sjællandske Kleresi, S. 851).

gik hen i Sønder sogns Kirke for at bære ham, og da Hr. Sadolin var bleven Enkemand efter sin første Kone, sendte Braem ham af Medynk over ham og hans mange kjære smaa Børn en Foræring af 20 Speciedukater til Bevis paa hans store Kjærlighed og Højagtelse for ham¹⁾. — Han var ikke blot elsket af de store, men i Almindelighed af alle. Der kommer knap nogen Præst i Viborg mere, som faar den Kjærlighed og Højagtelse, som han havde²⁾.

Udi Aaret 1746 blev han anfaldet af en stor dødelig Sygdom, saa at ingen ventede, at han skulde have levet, til stor Sorg for hans Menighed. Sygdommen varede næsten et Fjerdingaar, fra Begyndelsen af Maj til henimod Høsten; imidlertid skete der Forbøn for ham hver Prædikedag i alle Byens Kirker. Efter denne Sygdom var han ikke nær saa ivrig og hæftig paa Prædikestolen som forhen; han gav sig ikke saa meget af med at skjælde og smelde, men derimod prædikede han mere evangelisk og drev Naadens Lærdom med stor Fynd og Eftertryk, saa han i den Henseende var mere behagelig at høre end forhen.

. . . . Jeg kan erindre, at han har haft adskillige Materier af Bibelen at afhandle til Indgangstaler. Da jeg kom til Viborg, havde han en Del for af Prædikerens Bog. Dernæst prædikede han til Indgang udi nogle Aar paa Rad over

¹⁾ Sadolin var første Gang gift med Ellen Kathrine Hierring, med hvem han havde 16 Børn († Juli 1750), anden Gang (21. Septbr. 1753) med Mette Marie Fogh, med hvem han havde en Datter († 11. Aug. 1755).

²⁾ Dette synes dog, som Thjørring ogsaa ovenfor antyder, ikke at have været Tilfældet i de første Aar, da Hr. Sadolin havde flere Stridigheder med Menigheden. Saaledes beklagede han sig 19de Septbr. 1732 over, at Magistraten egenmægtigt, tvert imod Lovens Bydende, uden Præstens Medviden, afgjorde alle Sager angaaende Søndre Sogns Kirke, hvorfor han androg paa, at alle saadanne Transaktioner maatte anses for ugyldige. Dette gav Anledning til et uforskammet Svar fra Magistraten, der begynder saaledes: „Hvad det er for en Lov, som kan give Hr. Kristian Sadolin saa høje Tanker om sig selv, at fire eller fleres Forretning skulde passere for ugyldig, fordi han, den uvedkommende, intet har haft dermed at bestille, det véd vi ikke (osv.)“ Stiftsøvrigheden gav selvfølgelig Sadolin Medhold. Senere, i Aaret 1733, bestred en Del af Menigheden hans Ret til selv at vælge sin Kapellan og androg om at faa Mag. Gjessing til Kapellan; men denne Sag er et saa interessant Indlæg i Præstekaldelsens Historie, at den meddeles som Tillæg 4.

det gamle Testamentes Historier, samt en Del af de ceremonialske Love udi Mose Bøger. Siden efter foretog han sig det nye Testamentes Historier og nogle af Frelserens Lignelser, nemlig de, som ikke indeholdes i de aarlige Helligdags Evangelier. Endelig foretog han sig i nogle Aar at forklare Profeternes Spaadomme, endskjønt han kom ikke nær til Ende dermed. Der vare mange, som troede, at han vilde lade disse mangfoldige Indgangstaler trykke. eller dog i det mindste nogle af dem, men der blev intet af. Jeg har endog set nogle af hans Ligprædikener, som han virkelig havde afskrevet til Trykken, nemlig 1) den Ligprædiken, han holdt 10de April 1736 over Byfoged *Johan Herman Barlach*. Denne Ligprædiken smager noget af Kunsten i Henseende til de mange Delinger og Underdelinger, som findes i den. Derfor sagde Provst *Tychonius*, da han havde hørt denne Prædiken: „Han er min Sæl min Mester!“ Om han mente, hvad han sagde den Gang, véd jeg ikke; thi han var ellers ingen stor Ven enten af Hr. Kristian eller hans Familie¹⁾. — 2) Ligprædiken, holdt i Taarup Kirke 6te Aug. 1745 over Forpagter *Thomas Michelsen* paa Taarupgaard. Den smager ikke slet saa meget af Kunsten som den forrige, men er mere opbyggelig. — 3) Ligtale over Kong *Kristian 6*, 4de Oktbr. 1746. I denne Prædiken har Hr. Kristian vist al sin Styrke i at prædike, saa hvis den var bleven trykt, havde den været en af de rareste i sin Slags, som nogen havde set. Men der blev intet trykt af den, da Bogtrykkeren, som jeg har hørt, forlangte for meget derfor.

. . . . Han var og en Hjertens Mand og en sand Guds Tjener i alle hans øvrige Embedsdele. Han var en dygtig Sjælesørger og gjorde fittig Husbesøg efter vor Landslovs Bydende, en oprigtig og exemplarisk Kristen og de fattiges og trængendes gode Ven. — Paa den sidste Tid blev han noget skrøbelig og affældig, havde dog den Glæde at se fire af sine Sønner i Præstedragten, som alle træder i deres gode Faders Fodspor²⁾.

1) Herpaa tyder ogsaa den Ytring af *Tychonius*, som findes ovenfor S. 325, Anm.

2) En af Sønnerne, *Hans Henrik Sadolin*, blev af Faderen kaldt til Kapellan i Rødding, Pederstrup og Løvel Decbr. 1772; 28de Novbr. 1781 Præst i Oddense i Salling, hvorpaa Rødding med Annexer oprettedes til et Kald for sig selv. *Ole Sadolin* var Præst i Torning, *Albert Sadolin* i Hinge og *Vinderslev*, Aarhus Stift.

V. Kapellaner ved Domkirken.¹⁾

Ole Albertsen Sadolin, residierende Kapellan fra 1694 til 6te Oktbr. 1727, smlgn. ovenfor S. 353.

Niels Schive, født 1694 i Skive; 1713 Student fra Viborg Skole; 1727 Kand. (Haud. ill. og Laud.); 1727—31 personel Kapellan ved Domkirken (se ovenfor); 1731 Hospitalspræst i Randers; 1732 Sognepræst i Ringe i Fyen; 1733 til Voldum og Rude i Aarhus Stift og Kabinetspræst hos Enkedronning Anna Sofie paa Klavsholm; død 1764. Har blandt andet udgivet: *Ligprædiken over Dronning Anna Sofie*, Kbhvn. 1734, 4. (Smlgn. Nyerups Litteraturlex. og Jydsk top. Selsk. Saml. 3, 381, hvor den pietistiske Biskop Peder Hygum i Aarhus roser ham stærkt.)

Henrik Steuner. Han skal have været en retsindig Guds Tjener, men derhos tillige meget ivrig og nidkjær i Embedet, hvorover han og ofte blev chikaneret af Provst *Tychonius*, og somme andre kunde ikke heller lide ham²⁾ . . . Udi Aaret 1741 blev han forflyttet til et Landsbykald (Sunds Præstegjæld) i Bergens Stift. Der kunde han heller ikke vel begaa sig; thi de norske Bønder vilde ikke taale hans Strengbed og Nidkjerhed. — Endelig (30. Aug. 1748) blev han forflyttet til Bergen, hvor han kort efter døde som 1ste Kapellan ved Nykirken.

Andreas König, født i Helsingør 10 Septbr. 1716, hvor hans Fader *König Andersen* var Borger og Handelsmand; hans Moder *Sofie Stuve*. I hans Opvæxt gik han i Sommersted Skole i det slesvigske, hvorfra han i Aaret 1735 blev dimitteret

¹⁾ En Fortegnelse over Kapellanerne ved Domkirken findes hverken hos Krog eller Ursin. I Mag. Kr. Eriksens Samlinger findes, efter Thjørrings Uddrag deraf, en Fortegnelse over de ældre Kapellaner indtil 1660; men da den ikke synes fuldstændig, forbigaaes den her. I sin egen Samling omtaler Thjørring kun dem, der have levet i hans Aarhundrede.

²⁾ Stud. fra Odense 1722, Kand. Aug. 1727 (Haud. ill.), homiletisk Prøve Septbr. s. A (Laudabilis); i Vidnesbyrdene fra Universitetet, hvor han havde Hans Gram til Præceptor, hvis Yndest han i særlig Grad havde erhvervet sig, roses han for sine grundige Studier (nucleos non putamina, soliditatem non superficiem, veritatem non pompam in studiis quæsitiv),

til Akademiet af Hr. *Peder Wøldike*; han blev ved Akademiet, indtil han i Aaret 1741 blev kaldet til at være residerende Kapellan ved Domkirken¹⁾. Her kjendte jeg ham besynderlig, hvorfor jeg maa beskrive ham noget nøjere. Da han skulde ordineres i Domkirken og af Klokkeren var iført sine Præsteklæder, skal han have sagt til denne: „Nu, den Dragt, jeg staar her iført i Dag, havde jeg aldrig mine Dage faaet paa, hvis jeg ikke i mine Drengaar saa tit havde faaet af min Faders Pisk.“ Formodentlig har han været tungnem og uvillig til at lære. Da han var bleven Præst, faldt Prædikeembedet ham ogsaa overmaade tungt og besværligt, især i de første Aar. Han maatte sidde en hel Uge at arbejde paa sin Prædiken, de tre første Dage til at sammenskrive den, de tre øvrige til at lære den udenad ligesom en Discipel sin Lektie, og undertiden knap kunde blive færdig dermed. Prædikenen skulde være saa pyntelig og net skreven, at alle Delinger og Hovedord skulde skrives og understreges med rødt Blæk, og dersom der blev nogen Fejl derved, skrev han den om saa længe, indtil han fik den efter sit Hoved. Men han polerede ikke alene paa Stilen, men ogsaa fornemmelig paa Materien. I de første Aaringer lagde han sig efter den galante og alamodiske Prædikemaade. Derfor var det, at Provst *Bytzow*, som ikke kunde lide det, der smagte af Kunsten, sagde om ham: „Jeg har en Kapellan, som gjør Kunstprædikener.“ Paa Grund af al den Møje og Besvær, han havde med sine Prædikener, hændte det og en og anden Gang, at han, naar han hørte Klokken slaa 12 om Middagen og kom paa Tanke om, at han om et Par Timer skulde prædike til Aftensang, blev saa angst og bange derfor, at han strax maatte have Bud hen til Hr. *Kristians* Student, Monsr. *Johan Fach*, som var hel færdig og expedit til at prædike, at han skulde hjælpe ham. Han bestilte ogsaa ofte samme Person nogle Dage forud til at prædike for sig næste Søndag, og saa var han i den Uge saa glad som Fuglen ved den lyse Dag. Naar han derimod selv skulde prædike, saa var han saa henrykt og tillige saa arrig og vred som en Vibe.

¹⁾ A. Kønig tog theol. Examen 8. Aug. 1740 og homiletisk Prøve 10. Decbr. s. A., begge med Laud. I Universitetets Vidnesbyrd roses han for sin grundige Indsigt saa vel i de filosofiske som theol. Videnskaber.

Hr. Kønig satte ogsaa en Kunst i at kunne harangvere eller sige en Hoben over faa, ja vel et eneste Ord, som endog undertiden var af liden Betydning. Saaledes kan jeg for Exempel huske, at han til Aftensang 2den Juledag 1746 prædikede bare over det ene *Navn* Libertiner, som findes i Texten i Apostl. Gjæringer 6, 9¹⁾ . . . . Dermed vilde han ventelig vise, at han besad en Slags Lærdom, ligesom han ogsaa havde en stor og prægtig Bibliothek, som han selv skattede paa 3000 Rdr. . . . At han ogsaa var bange, naar han kom op paa Prædikestolen, mærkede man deraf, at hans Øjne ikke vare aabne, fra han gik op og til han gik ned igjen, at han ikke skulde af nogen Ting blive forvirret. Ellers prædikede han helt vel og opbyggelig; han stødte ikke ved et eneste Ord i sin Prædiken, saa at man kunde sige med Sandhed, at han havde lært sin Lektie til Gavn.

Han var og en fortræffelig Mand til at katekisere; han kunde med en særdeles Mildhed og Venlighed bibringe og forklare Børnelærdommen for Ungdommen, saa det ret var en Lyst at høre det. — Ellers var han meget andægtig og alvorlig i alle hans Embedsforretninger og forresten en meget kristelig og retsindig, fin og smuk Mand i al Omgængelse, sær artig, høflig, mild og venlig mod alle og enhver, lystig og jovialsk, naar han var i godt Humør, og hvad han især maa roses for, var hans særdeles Godgjørenhed imod fattige og trængende, hvorpaa jeg, saa vel som andre fattige Skoledisciple havde mange store Prøver; thi han var paa de Tider en bemidlet Mand, og havde altsaa baade Evne og Villie til at gjøre godt — Men saa from og god, som denne kjære Mand ellers var, saa særsindet var han tillige. Han kunde forarge sig over et Halmstraa eller en Flue paa Væggen; han kunde indbilde sig det, som aldrig var eller kunde være. Derfor kaldte Bytzow ham ogsaa en Grillenfænger. Der var en stor Forskjel mellem disse to gode Mænds Sind og Sæder, Tænkemaade og Opførsel; derfor var der og ingen god Forstaaelse imellem dem, endskjønt de ellers holdt udvortes Fred med hinanden.

Ellers var Hr. Kønig vel yndet og lidt af alle brave Folk; især var han meget elsket og æret af sal. Biskop *Wøldike*, og det dels fordi han var født i Helsingør i den

¹⁾ „Da opstode nogle af den Synagoge, som kaldes de Frigivnes . . .

Menighed, hvor Hr. W. havde været Præst, og han havde døbt ham, med hans eget Navn, dels havde han været en Discipel af Hr. Wöldikes Broder i Sommersted, som ovenfor er meldt, men fornemmelig, fordi han havde ordineret ham til Præst. Af disse Aarsager holdt Bispen meget af ham og understøttede af al Magt hans Ansøgning om andet Kald,

. . . . . ¹⁾ Han blev derpaa (som Følge af Skrækken over Jordrystelsen) angrebet af saa heftig en indvortes Sygdom, at der var Fare for hans Liv, og samme varede over 5 Fjerdingaar. Imidlertid blev ikke alene de Medici, som vare i Viborg, konsulerede, men og især den vidtberømte Doktor *Anchersen* i Ribe²⁾, som næst Gud hjalp ham saaledes, at han omsider blev restitueret. Men han havde dog siden den Skrøbelighed, at han ikke kunde taale at staa, men maatte sidde paa en Stol, naar han skulde prædike eller katekisere, og dette vedblev han bestandig, saa længe han levede.

Udi Aaret 1748 kan jeg huske, at han tog Afsked i Viborg paa 2den Søndag i Fasten i Viborg Domkirke, hvorfra han blev forflyttet til at være først nederst og siden øverst residerende Kapellan ved St. Mortens Kirke i *Randers*, samt Compastor til de to Sogne Gimming og Lem i samme Herred. — I Aaret 1749 blev han Magister; 28. Febr. 1755 Sognepræst for Asferg og Faarup Menigheder i Nørrehald Herred ved Randers; men da han den Tid ikke kunde finde sig udi at være Landsbypræst, saa mageskiftede han Aaret derefter med Hospitalspræsten i Randers, Hr. *Mogens Lassen*, og har saa været Præst der indtil .d. 7. Maj 1771, da han af Hr. Gehejmerraad og Stiftamtmand *Rosenørn* i Aarhus blev kaldet til Sognepræst for Aalsø i Sønderherred, hvor han døde 14. Marts 1776.

Hr. Niels Gjelstrup, født 1721; Student fra Aalborg Skole, rejste derpaa udenlands, og siden han havde Lyst til noget synderligt, saa var han ved den Lejlighed

¹⁾ Her forbigaas det Stykke om Jordskjælvet 7. Febr. 1745, som Hr. Adj. Feddersen har meddelt i Jyds. hist. top. Saml. III, 316.

²⁾ Ancher Anchersen, Dr. med., Provincialmedikus i Ribe 1730 — 60, bekjendt som Læge og medicinsk Forfatter.

uden Tvivl i Hernhut, lad være han ikke siden turde lade sig mærke dermed; thi højsalig Kong Kristian 6 havde udgivet en Forordning, at ingen Student, som havde været i Hernhut, maatte nyde Præstekald her i disse Riger. Efter hans Udenlandsrejse blev han, om jeg husker ret, Kateket ved St. Nikolai Kirke i Kbhvn. og imidlertid gift med en fornemme Jomfru, som havde tjent et vist højadeligt Herskab, der hjalp ham til Domkirkens Kapellani i Viborg¹⁾. Da han end var allernaadigst beskikket dertil, kom der Skrivelse fra Kbhvn. til en vis Embedsmand i Viborg med Beretning, at den Person, der var kaldet til at være Kapellan ved Domkirken, var en Hernbutter, som havde galne Religionsprinciper, men man vilde haabe, at Hr. Biskop *Wøldike* og Hr. Provst *Rosenstand* nok passede paa ham. — Da han nu var kommen til Viborg, blev han i Forvejen af Biskoppen og Provsten tilspurgt, om han havde været i Hernhut, men han nægtede det ganske, og for at vælte den Mistanke fra sig, som man i saa Maade havde kastet paa ham, holdt han første Gang saadan en ypperlig Prædiken i Domkirken, som baade Stiftamtmanden og Biskoppen og andre fandt megen Behag udi og berømmede ham storlig for.

Men Piben fik snart en anden Lyd. Den gode Hr. Gjelstrup havde ikke prædiket ret mange Gange i Domkirken, førend alle hans Prædikener og Katekisationer begyndte at smage af lutter hernhuttiske Ord og Talemaader om Frelseren, om Lammet, om Blod og Vunder og at komme til Jesum som arme Syndere etc., hvilket alt kunde være godt, naar det blev forklaret ret og anbragt betimelig og i sin rette Orden. Men Hr. Gjelstrup satte sin Sag udi at fremføre deslige Ord og Talemaader uden Diskretion, uden Orden og Sammenhæng og uden at vise, hvad Grund det

---

¹⁾ Niels Gjelstrup, Søn af Niels Nielsen Weggerby i Hallum i Aarhus Stift, senere i Gjelstrup ved Nibe, kom omtrent 1733 i Aalborg Skole, dimitteret 1743, gjorde derpaa en Rejse til Tyskland for at lære de mähriske Brødres Indretning at kjende i Marienborg og Seminariet paa Lindheim ved Frankfurt, vendte tilbage 1744 til Kbhvn., tog theol. Examen 1. Maj 1747 (Non contemn.) homiletisk Prøve 4. Oktbr. s. A. (Haud); kaldet til Viborg 2. Febr. 1748, ægtede 28. Febr. s. A. i Kbhvn. Else Kristine Langsted, Datter af da afdøde Ole Langsted, Sognepræst til Fanefjord paa Møen (Jesper Lund, Jydske Cleresie, Haandskr).

havde i Guds Ord og hvad Indflydelse i Troens og Levnedes Lærdomme. . . . Man kunde sige med Sandhed om Hr. Gjelstrup, især i Begyndelsen, at han vel prædikede Kristum den korsfæstede, men paa saadan Maade, som St. Paulus og hans Med-Apostle aldrig har prædiket ham, med at staa og væve en Hoben sammen om det samme og det samme, at repetere det Navn Frelseren og hans Forsoning, Blod og Vunder femten og tyve Gange uden Orden og uden Hensigt til nogen Opbyggelse, og derover blev han viderlig og kjedsommelig at høre for alle forstandige. Derfor blev han ogsaa især afskyelig for Stiftamtmand *With*, som altid havde et skarpt Øje paa de Gejstlige, og da der en Gang blev anstillet en Ulvejagt i Viborg Eggen, fik *With* dette besynderlige Indfald, at det var bedst, at der og blev holdt Jagt efter Gejstligheden, thi han mærkede, at der ogsaa var Ulve iblandt dem. Hvem han mente, er let at gjætte. . . . .

Sal. Biskop *Wöldike* lod vel en og anden Gang Hr. Gjelstrup kalde for sig for at sætte ham i Rette derfor. Men slig Irettesættelse var mestendels forgjæves; thi Hr. Gjelstrup kiegledede igjen mod Bispen og mente, at han gjorde ham Uret, hvorved han ikkun desmere opirrede ham, saa at Bispen en Gang, da han spurgte Bispen ad, om han ansaa ham for en Kætter, blev saa forbitret, at han sagde: „Nej, jeg skal ikke anse jer for en Kætter, men for en Meneder, der har, førend I traadte i Præsteembedet, gjort den hellige Ed, at I vilde prædike Guds hellige Ord rent og uforfalsket, og I gjør det dog ikke, men snarere det, som er tvertimod“. Ved slig skarp Irettesættelse, hvortil han endog lagde Trusler, udvirkede han vel saa meget, at Hr. Gjelstrup lovede Forbedring; men det varede ikke længe, førend han stemmede op i sin gamle Tonart, saa at Bispen omsider blev kjed af at tale mere til ham om den Sag; han blev en gammel svag Mand, som ikke kunde taale at have nogen Udstand med fortrædelige Folk, og han blev hellere hjemme af Aftensang, end han vilde høre hans Ærgernis. — Det samme gjorde og adskillige andre Standspersoner, saa at Hr. Gjelstrup, især i de sidste Aaringer, havde mestendels ingen andre Tilhørere end gemene Folk.

Stiftsprovsten, Dr. *Rosenstand*, havde og undertiden Udstand med ham i samme Henseende; thi *Rosenstand* var en ivrig og nidkjær Mand i Religionssager, og naar han

hørte, at Hr. Gjelstrup kom med hans hernhuttiske Griller og Indfald, kunde han blive særdeles forbitret derover og straffe ham skarpelig derfor; men Hr. Gjelstrup agtede det føje. Rosenstand kom ogsaa snart (1749) til Kbhvn. som Professor.

Man kan ellers med Sandhed sige om Hr. Gjelstrup, at han vist kunde prædike godt, naar han vilde; thi han var skikkelig vel studeret, havde og gode Prædikegaver, hvorfor og gemene Folk hørte ham gjerne og roste hans Prædikener. Men han var saadant et forunderligt og sælsomt Hoved og var af et meget ustadigt og foranderligt Gemyt, saa han vidste undertiden ikke selv, hvad han vilde. Snart var han af ét Sind, snart af et andet. Saadan var han gemenlig i den daglige Omgængelse. Undertiden var han hel fornøjelig at omgaas med, kunde snakke og ræsonnere ganske viselig og fornuftig om alle Ting, ja endog skjemte og skjertse, saa at han kunde komme Folk til at hjertele af hans løjerlige og pudserlige Indfald. Men naar Galskaben stak ham, var han færdig at dræbe Folk med hans galne og urimelige Snak, ja man kunde undertiden høre saadanne Ord af ham, at man snart skulde slutte, at han havde Skruer løse i Hovedet (hvilket jeg véd af Erfarenhed, da jeg i nogle Aar omgikkes ham). Saaledes sagde han en Gang til en af hans Embedsbrødre, nemlig Hr. *Jesper Lund*: „Til Rakkeren med de 10 Guds Bud!“ Det var jo ret nogle skamløse, ublu og gudsbespottelige Ord af en Præst, der skulde forklare Guds Bud for andre. Det er akkurat, ligesom jeg har læst de Ord i en Bog, som de hernhuttiske Brødre i Kbhvn. har sammenflikket: „Til Galgen med Moses!“ Thi det er Hernhutternes Mening, at Loven ikke bør prædikes i Guds Menighed, men alene Evangelium. . . . Saadan snakkede Hr. Gjelstrup, naar han var hos Folk, som han turde udtale sig for dermed. Han paastod, at de Psalmer, som handler om Guds Bud, burde udelukkes af Psalmebogen, saasom den: „Gud Fader udi Himmerig etc.“ . . .

Ogsaa paa Prædikestolen kunde man høre de allergal-neste og urimeligste Ting af ham, naar han vilde skeje, saasom, at Frelseren ikke kaldes Guds Søn efter hans guddommelige Natur; at det er Fejl og Uret at bede til Faderen, man skal ikkun bede til Frelseren; at Paulus var et naturligt og uomvendt Menneske, fordi han havde en Pæl i

Kjødet og en Satans Engel, der slog ham; at den Strid mellem Aanden og Kjødet, som Paulus taler om (Gal. 5), findes ikkun hos naturlige Mennesker og ikke hos Guds Børn etc. Ja det er langt fra, at jeg kan huske alle hans galne Indfald, ikke at tale om hans „Blod-Straalere“ og „Synder-Hjerter“ og andre flere nygjorte Ord og Talemaader efter den herhuttiske Smag. — Men for saadan hans underlige Snaks Skyld véd jeg en vis adelig Familie i Domkirkens Menighed, som ellers vare fittige Kirkegængere, de forsvor at ville gaa i Aftensang. Jeg véd og Exempel paa de Folk udenfor Menigheden, som havde Børn i den latinske Skole, at de ikke vilde have dem konfirmerede af ham af Frygt for, at de skulde blive forført.

Han var baade vel og ilde lidt af adskillige Folk i Viborg paa 13de Aar, indtil han sidst i Aaret 1760 blev forflyttet til *Sønder Felding* og *Assing* Menigheder i Hammerum Herred Ribe Stift.

Hr. Matthias Mohr. Han havde tilforn været Sogne-
degn for *Hobro* og *Skjellerup* Menigheder i Onsild Herred¹⁾,
1761 Kapellan ved Viborg Domkirke, 1764 forflyttet til *Voldum* og *Rud* Menigheder i Galtén Herred²⁾.

Hr. Ludvig Munch, født 1733 i Viborg, hvor hans Fader, Kommerceraad Munch, var Borgemester; dimitteret 1751 fra Viborg Skole³⁾; conditionerede adskillige Aar paa forskellige Steder, 1764 Kapellan ved Domkirken; 1769 Sognepræst til *Kobberup* og *Feldingberg*, Fjends Herred, Viborg Stift⁴⁾.

Hr. Poul Rogert, født i Nakskov 20de Juli 1729; Stu-

1) Blev Student 1738, theol. Kand. 1743 med Haud. illand., homiletisk Prøve 5. Oktbr. s. A. med Laudabilis, derpaa „Kordegne og Aftensangsprædikant“ i Hobro.

2) Han var meget vel set af Bisk. Wöldike, paa hvis varme anbefaling den fattige Kapellan, der havde stor Familie blev befordret af Stiftamtmanden i Viborg, Gehejmraad Huitfeldt til Klaysholm

3) Kand. 20. Marts 1757 med Non contemn., homiletisk Prøve Juni 59 med Laud.

4) Et gunstigt Vidnesbyrd om hans Virksomhed i Kobberup findes i Rottbølls Brev, som er meddelt i Indledningen S. 282.

dent 1749; Kand. med Laud. 1755; 1769 Kapellan ved Domkirken; 20de Juli 1774 Sognepræst ved Graabrødrekirke (smlgn. nærmere Krogs Samlinger).

Mag. Kristian Nissen¹⁾. 1771 Kapellan ved Nørresogn; 1774 Kapellan ved Domkirken. Senere [16de April 1777] Præst til *Laastrup* og *Skals*, Rinds Herred, Viborg Stift.

Hr. Matthias Gunderman Sabro, først en kort Tid [fra 1775] Sogndegn for Blære og Ejdrup i Aars Herred; derpaa [1776-77] Kapellan ved Søndre Sogn, tilsidst ved Domkirken, † 1781²⁾.

Hr. Fersløv, tidligere Kapellan ved Nørre Sogn, nu ved Domkirken³⁾.

VI. Kapellanerne ved Nørre Sogn.

Af disse har Mag. Kr. Eriksen opregnet nogle i hans Manuskript. Jeg har ogsaa hørt sige, at en Kapellan ved Nørre Sogns Kirke ved Navn Hr. *Jes Holmer* skal være rømt bort fra Kaldet⁴⁾. Men de, som jeg i senere Tider véd med Vished, ere følgende:

-
- 1) Født i Kbhvn., opdragen hos Præsten Ambders i Lygum; Student 1761; Kand. med Laud. Marts 1764; homiletisk Prøve 1771 med Laud, tog Magistergraden 1778.
  - 2) Student fra Aarhus 1767; theol. Examen 1. Juni 1769 med Non contemn.; homil. Prøve 16 Juni s. A. med Haud. ill.
  - 3) Kristoffer Fersløv, dim. fra Aalborg 1764, Kand. 29. Juni 68 med Non. c., hom. Prøve Juli 1774 med Haud. ill., 8 Septbr. 1779 Kap. ved Nørre Sogn, 18. Juni 1781 ved Domkirken, 27. Oktbr. 1786 Præst i Rold.
  - 4) Eriksen nævner: 1) Erik Jensen Breum, døde i Embedet [1686]; 2) Kristen Knudsen Bruun [Student 1674, havde Ole Borck til Præceptor, Kand. (Non contemnendus, 20. Juni 1680; 4 Juli 1686 kaldet til Kapellan af Sognepræsten Morten Rhodius]; 1688 kaldet til Præst i Ørum. 3) Valdemar Pedersen Hessel [Student 1683, theol. Examen 9. Marts 1687 og homil. Prøve Juni 1688 med stor Berømmelse, Juli 1688 kaldet af Magister Rhodius, 1691 Præst i Gjødvad]. 4) Kristen Nielsen Lundsgaard [Kand, Juni 1682,

Mag. Klavs Krebs. Se ovenfor ved Nørre Sogns Præster¹⁾).

Hr. Hans Sadolin, Søn af Hr. Ole Albertsen Sadolin i Viborg; han var i nogle Aar Kapellan ved Nørre Sogn, indtil han blev Sognepræst til *Strandby, Bjørnsholm og Malle Menigheder* i Slet Herred²⁾).

Hr. Ditlev Mehl, omtales nærmere ved 5te Lekties-Hørere [1739--43].

Hr. Just Hasse, en Søn af Peter Hasse, Kjøbmand i Viborg, og *Maren Arctander*³⁾. — Siden jeg i min Skoletid har kjendt ham, maa jeg beskrive ham omstændelig. — I hans Opvæxt holdt hans Forældre ham til Bogen og lod ham privat informere; men han var meget slet skikket og begavet til Studeringer. Endelig blev han Student og fik sine Examina academica⁴⁾; blev saa derefter udi Aaret 1743 Kapellan ved Nørre Sogn. Præsteembedet faldt ham sær-

kaldet af Mag Rhodius Febr. 1691; afstod frivillig 1695]. 5) Niels Mortensen Rhodius [daarlig begavet, men fittig, Kand. April 1695 (haud indignand.), forflyttet 1708.

- 1) Herefter: Ernst Samuel 1713—16, s. ovenfor ved Præsterne. Mads Nielsen Rafn, kaldet 5. Oktbr. 1716; Jes Severin Holmer, meddelt Kollats 6. Aug. 1728; men allerede 29. August 1729 kaldede Præsten Ernst Samuel Henrik Herman Roeder til Kapellan, „da den forrige Kapellan Hr. Jesse Severin Holmer selv haver forladt Embedet og derfra er bortrejst, saa vel som derforuden er dømt fra Embedet.“ (Kaldsprotokollen). Roeder blev Student 1715, Kand 1717 (Laudabilis), homil. Prøve 1718 (Laudabilis). 1731 kaldet til et andet Kald.
- 2) Hans Kristian Sadolin blev Kandidat 19. Novbr. 1727 (Laudabilis), tog homiletisk Prøve 5. Marts 1731 (H. ill.), Kapellan 31. Januar 1731, Kollats 10. Oktbr. s. A.
- 3) Om Peter Hasse og den, som det synes, falske Beskyldning for Toldsvig, han sigtedes for i Forening med Byens andre Kjøbmænd, findes interessante Oplysninger hos Bruun, Rostgaards Levned, S. 232—39; 372.
- 4) Just Hasse tog theol. Examen 23. Febr. 1793 med Non contemn., homiletisk Prøve i April s. A. med Haud. illaud. — Just Hasse fik umiddelbart Udnævnelse af Kongen, ikke, som de tidligere, af Sognepræsten, da Kapellaniet ved D. Mehls Afgang blev residerende. Forskjellen i Indtægt bestod i, at „han herefter skal nyde Højtidsoffer som residerende Kapellan, ikke Offerdag som personel Kapellan“. [Kaldsbrevet].

deles tungt og besværligt; han skulde have en farlig Slid med sine Prædikener, dels med at sammenskrive dem, thi han vilde ligesom Hr. *König* have dem saa pyntelig og net skrevne, dels med at binde dem til Hukommelsen, og naar han endda havde gjort sig allermest Flid og Umage, saa var det dog mestendels kun Stymperi og Japværk, ligesom han ellers i hans Snak og øvrige Væsen var noget japvurn og ligesom halv taabelig . . . Saa slet og ringe en Præst som han end var, saa at han for den Aarsag var saa godt som Byens Ordsprog — thi han var lige som halvt forstyrret, naar han skulde prædike eller forrette andre Ting — saa var han dog sær forliebt i sine Prædikener og andre Forretninger, at han undertiden for at roses spurgte sine gode Venner ad, hvordan de yndte hans Prædikener osv., hvorfor han og undertiden imod sin Tanke maatte høre ilde. Derpaa vil jeg anføre et artigt og ret latterligt Exempel: For mange Aar siden boede en Kjøbmand i St. Mogens Gade ved Nørre Sogns Kirke ved Navn *Jørgen Skaltz*. Denne Mand var en flittig Kirkegænger og gav nøje Agt paa, hvad han hørte i Kirken. Nu hændte sig en Gang, at da Hr. Just Hasse gik fra Nørre Sogns Kirke og gik forbi Jørgen Skaltzes Dør, blev han af ham indbudet, ligesom oftere tilforn, paa en Glas Vin. Af denne jævnlige Indbydelse blev den stakkels Hr. Just saa fornøjet, at han mente, Jørgen Skaltz maatte være hans besynderlige gode Ven og Patron, og derfor drister sig til at gjøre ham dette taabelige Spørgsmaal: „O, gode Hr. Skaltz! Hvordan ynder De min Prædiken?“ Jørgen Skaltz, som den Tid var en gammel, alvorlig Mand og haard i Udtalen, naar han hørte noget, som ikke klingede vel i hans Ører, slog Krøller paa Næsen og sagde: „Hæ! Jer Præken? Hva Fanden skøtter a om jer Præken? Haas hier I, og Haas er I, og skit præker I, mi Sæl. Vor Herre har gyven os jer te en Synd-Straf etc.“ Ligesom man raaber i Skoven, saa faar man Svar. Den elendige Hr. Just spurgte vist aldrig mere Jørgen Skaltz om, hvordan han yndte hans Prædiken.

Ellers var Hr. Just Hasse en god, ærlig og retsindig Mand i al hans Omgængelse, som mente baade Gud og Mennesker det vel og var tro i hans Del, gjorde og i hans Embede, hvad han kunde efter hans fattige Evner og det lidet Pund, ham var betroet. Vor Herre kræver ikke mere, end

han giver, siger det bekendte Ordsprog. — Endelig, efter at han paa sjette Aar havde været Kapellan, tænkte Gud i Naade paa ham og spændte ham af Aaget, da han ved Døden hjemkaldte ham til sig ved Pinsetider 1749.

Hr. Jesper Lund, født i Haasum Præstegaard i Salling 1721; udi hans Opvæxt gik han først i Skive og siden i Viborg Skole, hvorfra han blev dimitteret til Akademiet¹⁾. 1747 blev han personel Kapellan til Hem med Annexer i Salling; 1749 residerende Kapellan til Nørre Sogn. — Han var en af de dueligste og dygtigste Præstemænd, som jeg nogensinde enten har hørt eller kjendt; thi han var meget velstuderet, havde ypperlige Embedsgaver og røgtede alle hans Embeds Dele med stor Flid og Troskab. Han var en fortræffelig Prædikant og ligeledes Kateket, saa at man i begge Henseende kunde lære meget af ham. Derfor havde han og jævnlig Tilhørere af de andre Byens Menigheder i Nørre Sogns Kirke.

Han havde saa stor Lyst til at prædike, at han ikke alene prædikede til Højmesse, naar han var hjemme i Byen om Søndagen — thi Nørre Sogns Præster prædike vekselsvis i Nørre Sogn og Annexkirkerne Asmild og Tapdrup — men da der ingen Aftensang er i Nørre Sogn saasom i de andre Byens Kirker men alene Katekisation, saa holdte Hr. Jesper Lund først en Prædiken i Kordøren og derefter katekiserede. Materien til disse Katekisationsprædikener tog han i de første Aar af Lutheri Catechismo og da han havde igjennemgaaet og forklaret denne liden Bibel, saa tog han fat paa den store og prædikede over de bibelske Historier fra Begyndelsen af Skabelsens Bog og saa fort; men med dette Arbejde kom han ikke videre, saa længe han var i Viborg, end til det 24de Kapitel i 2den Mose Bog. Men jeg, som ofte tilligemed mange flere andre var Tilhører ved slige Lejligheder, kan vidne med Sandhed, at disse hans Eftermiddagsprædikener og Katekisationer vare sær fornøjelige og opbyggelige at høre. Ikke mindre fornøjelige og opbyggelige vare hans Fredagsprædikener i de første Aaringer over St. Johannis første Epistel og siden over St. Petri første Epistel,

---

¹⁾ Jesper Kristensen Lund tog theol. Examen i Jan. 1744 med Non contemn; homiletisk Prøve Febr. s. A. med Laud.

af hvilken sidste han dog ikke fik mere forklaret end de tre første Kapitler. — Han prædikede mangan Gang for de andre Byens Præster; thi han var særdeles villig og redbon til at tjene enhver i Prædikeembedet, saa vidt det var ham muligt. Han prædikede i Almindelighed meget stærkt og gennemtrængende og taled Sandhed bart ud uden Personsanseelse, hvorover han og fik adskillige Uvenner baade iblandt fornemme og gemene Folk; men alle veltænkende og retsindige Mennesker kunde godt lide han, baade for hans store Flid og Troskab i hans Omgængelse, saa og fordi han var velvillig og tjenstagtig imod enhver, saa vidt han kunde. — I Foraaret 1761 blev han Sognepræst til *Støvring* og *Møllerup* Menigheder i Støvring Herred, Aarhus Stift, og efter at han i 29 Aar paa 3 Steder havde været en tro Tjener og Arbejder i Herrens Vingaard, gik han ved Døden ind til sin Herres Glæde 1776¹⁾).

Hr. Ole Hansen Sadolin, en Søn af Hr. *Hans Sadolin* (se ovenfor ved Nørre Sogns Kapellaner), født i Viborg 1735. I sin Barndom blev han i en 3 Aars Tid informeret i sine Forældres Hus af Hr. *Fredrik Astrup*, den nuværende Stiftsprovst; 1753 dimitteret fra Viborg Skole; konditionerede efter overstandne Examina²⁾ som Hofmester, først hos sal. Etatsraad og Landsdommer *Dyssel* i Viborg og derefter hos Hr. Assessor *Hofman* paa Kaas i Salling; 1761 residerende Kapellan til Nørre Sogn i Viborg; efter nogle Aars Forløb

¹⁾ Han har efterladt i Haandskrift: „Det jydsk Clericie, eller Efterretning om Gejstligheden udi Nørre Jyllands fire Stifter fra Reformationen indtil vore Tider. 1ste Tome, om Gejstligheden i Viborg Stift“, et omhyggeligt og grundigt, men ufuldendt Arbejde (i privat Eje).

²⁾ Tog theol. Examen 14de Juni 1756 med Haud. illaud., 5te Juli s. homiletisk Prøve med Laud. — 1749 fik han af 6te Lekties Hører, Mag. Holst (smågn. nedenfor) følgende Vidnesbyrd: „Er under privat Undervisning vant til at være flittig og nøje, hvilket han ligeledes fortsætter her, har og temmelig godt men noget langsomt Begreb.“ Næste Aar ytrer samme, „at han altid har ladet se en saadan Flittighed, Lyst og Lydighed, som billig fortjener at roses, endskjønt hans naturlige Sendrægtighed og, som det synes, flegmatiske Konstitution for Besten ej har liden Influx i al hans Opførsel.“ Lignende Vidnesbyrd faar han af Konrektor Jessen i Mesterlektion 1761. Han var Thjørrings Klassekammerat.

[9. Juni 1771] kaldet til Sognepræst for *Rold og Vebbestrup* i Hindsted Herred, Viborg Stift.

Udi Begyndelsen faldt Prædikeembedet ham noget tungt formedelst hans besværlige Udmæle, men ved Øvelse blev han med Tiden en fortræffelig Prædikant; thi han var vel studeret, havde gode Embedsgaver og var ganske tro og redelig i hans Embedsførelse, ligesom han og ellers var en ejefrom og god Mand i al hans Omgængelse, hvorfor han var vel lidt og yndet af alle retsindige Folk.

Mag. Nissen, se ovenfor blandt Domkirkens Kapellaner.

Hr. Andreas Kristian Krog, [født ved Trondhjem 1747; Student fra Trondhjem 1766; Kand. med Non contemn. Juni 1771, hom. Prøve med Haud. illaud. Juli s. A. 1774—79 residerende Kapellan ved Nørre Sogn, derpaa Sognepræst til Drangedal i Aggershus Stift; 1787 til Graa, Næs etc. i samme St.; døde 1797; udgav 1779 Samlinger til Viborg By; senere forskjellige andre Skrifter. Jfvr. Nyerups Litteraturrex. 1, 323].

Hr. Fersløv, s. ovenfor ved Domkirkens Kapellaner.

Hr. Kristian Kuhlmann er Kapellan for nærværende Tid. [Student 1769 fra en kbhvnsk. Skole; Kand. 23. Oktbr. 1776 med Haud. ill.; homil. Prøve 25. April 1778 med Laud.; kaldet til Kapellan ved Nørre Sogn 22. Aug. 1781; Præst i Aasted og Selde i Salling 17. Marts 1786.]

VII.

Kapellanerne ved Søndre Sogn.

Af disse vød jeg i dette Aarhundrede ingen med Vished førend Aar 1727¹⁾, da Hr. Kristian Albrecht Sadolin blev Kapellan hos sin Fader og efter Faderens Død 1731 Sognepræst til Søndre Sogn (s. ovenfor ved Sognepræsterne); men

---

¹⁾ Det residerende Kapellani oprettedes 1707; de første vare: Niels Rømer, Kand. Oktbr. 1705, roses i sine Vidnesbyrd for sine ualmindelige Talegaver, kaldet 7de Aug. 1707 af Sognepræsten, Mag. Kr. Eriksen; derefter Kort Bisted til 1727 (Ursins S. 176).

i hans lange Embedstid havde han mange Kapellaner, nemlig:

Hr. Jeremias Sander, 1731—33, derpaa Præst til *Farsø* og *Vognsild* i Gislum Herred, og levede indtil høj Alderdom¹⁾

Hr. Niels Friborg indtil 1734, da han blev forflyttet til Kapellaniet i *Skive*, hvor han var ikkun i nogle faa Uger²⁾; til sidst Sognepræst til *Herslev* og *Viuf* i Brusk Herred, Ribe Stift.

Hr. Andreas Frost, døde i Embedet 1736³⁾.

Hr. Jakob Graa, Kapellan 1736—44, da han blev Sognepræst til *Grundfør* og *Spørring*, Vester Lisbjerg Herred, Aarhus Stift, senere Provst, død 1760. — Han var en af de dygtigste og berømmeligste Præster, som nogensinde have været ved Søndre Sogn. Han var særdeles vel studeret og saa kyndig i det hebraiske Sprog, at han endog kunde læse i en hebraisk Bibel uden Punkter. Men foruden hans store Lærdom var han og en omhyggelig og tro Sjælesørger baade paa Prædikestolen, i Skriftestolen og ved Sygesengen, og havde saadan en hjertelig Omsorg baade for de gamles og de unges aandelige Velfærd, at det er aldrig at sige, hvor stor en Yndest og Kjærlighed alle i Menigheden bare for ham, og jeg er vis paa, at hans gode Navn og Rygte uddør

1) Jeremias Sander blev Kandidat 1718 (Laudabilis), var derpaa Hører ved Viborg Skole i adskillige Aar, roses i Universitetets Vidnesbyrd og af Biskop Trelund stærkt for sine gode Lærergaver, tog homiletisk Prøve 1731 med Laudabilis.

2) Her har Thjørring dog taget Fejl; thi ifølge Kaldsprotokollen blev Niels Friborg, der tog theol. Examen April 1731 med Haud. illaud. og 3die Maj s. A. homiletisk Prøve med Laud, d. 23 Januar 1733 Kapellan i Skive, hvorpaa han 2den December s. A. af Kristian Sadolin blev kaldet til Kapellan ved Søndre Sogns Kirke (kgl. Konfirmation 8de Januar 1734), hvorfra han imidlertid endnu samme Aar kaldtes til Præst i Herslev.

3) Andreas Frost var Student fra Aaret 1720, senere Hører ved Viborg Skole, kaldtes 20de Juni 1734 til Kapellan af Kristian Sadolin, tog derpaa theol. Examen d. 29de Juni s. A. (Non contemendus), homil. Prøve 11te Juli s. A. (Laud.) og fik derpaa kgl. Bekr. 23de Juli.

aldrig, saa længe nogen lever, der kan huske ham. — Især var han overmaade højt elsket og æret af hans Medbroder i Embedet, Hr. *Kristian Sadolin*, ikke alene fordi han havde hans Søster til Ægte, men og især, fordi han, det første de kom sammen i Embedet, var ved Guds Naade et Middel til Hr. Sadolins Opvækkelse og Omvendelse (se ovenfor). Af den Aarsag, saa vel som og for den gode Overensstemmelse; der havde været mellem dem i hans Embedsførelse, var det, at Hr. Sadolin, da Hr. Jakob Graa paa Alle Helgens Dag 1744 havde taget Afsked i Søndre Sogns Kirke, paa næste Søndag efter holdt sammesteds ham til Ære saadan en ypperlig Lykønskingstale . . . .¹⁾

Hr. Jakob Klavsen Hornemann, født 1719 i Aarhus, hvor hans Fader *Klav Hornemann* var Kjøbmand; deponerede 1739 fra Aarhus Skole, blev efter overstandne Examina academica²⁾ antaget til Iste Lekties Hører og tillige Kantor ved Viborg Skole; 1744 3die Lekties Hører; da han var en god Organist, betjente han og imidlertid om hellige Dage det i Søndre Sogns Kirke nys opbyggede Orgelværk, indtil *Jens Lütken* kom dertil. I Begyndelsen af Aaret 1745 blev han residerende Kapellan ved samme Kirke, 1761 residerende Kapellan til *Rise* og *Marstal* paa Ærø.

Siden han var min første Lærer i Viborg, kan jeg sandfærdelig vidne om ham, at han var vel studeret, en fortræffelig Musikus, en stor Poet, en brav Skolelærer og overalt af et meget fromt og kristeligsindet Gemyt. Han ikke alene anbragte sine Disciple vel til Studeringer, da han var vel begavet til at lære fra sig, men og især til Gudsfrygt og Skikkelighed, saa han var baade en omhyggelig og tillige opbyggelig Lærer³⁾. Derfor var han og særdeles elsket

¹⁾ Talen, som anføres helt, forbigaas her. — Jakob Graa tog theol. Examen Septbr. 1735 (Laud.), hom. Prøve April 1736, kaldet af Kr. Sadolin Juni 1736. Ogsaa i Universitetets Vidnesbyrd roses hans grundige theol. Lærdom. — Hans Enke, Anna Sofie Sadolin, levede senere i trange Kaar i Viborg.

²⁾ Jakob Hornemann tog theol. Examen d. 16de Juli 1742 med Haud. illaud., homiletisk Prøve 5te Aug. s. A. med Laud.

³⁾ Ogsaa i Universitetets Vidnesbyrd, der er udstedt 1744, hedder det om ham: „Cum Musis, ad quamvis cultum bene natus et factus fuit, familiariter et assiduo vixit, cum æqualibus amabiliter, cum omnibus

og æret, ikke alene i Skolen baade af Lærere og Disciple, men og i Almindelighed af alle brave Folk i Byen, baade høje og lave, af hvilke nogle gjorde ham til Gode, saa at han fik sin Kost snart hist snart her i Byen, saa længe han var Hører. Han stod saa højt anskrevet hos Hr. *Kristian Sadolin*, at han valgte ham til Kapellan efter Hr. Graa. Til Bevis paa, at de store i Byen den Gang holdte af ham, kan jeg endnu huske, at den samme Dag, han var bleven ordineret, komponerede en vis adelig Frue, som paa den Tid var en af mine Velgjørere, i mit Navn og paa mine Vegne et Lykønskingsdigt, som jeg maatte bringe ham, af hvilket jeg ikke kan huske andet end Slutningen, der lyder saaledes:

Jeg aldrig skal glemme,
 Men stedse forfremme
 Min Hornemanns Ros,
 Og altid udsige:
 Jeg faar ej hans Lige,
 Hvem jeg er hos.

Denne store Yndest, som Folk saaledes havde fattet for ham i Begyndelsen, bevarede han vel i nogen Tid, efter at han var bleven Kapellan; thi han viste sig i Førstningen som en meget duelig og retskaffen Lærer, der gjorde sig niegen Flid og Unage med sine Prædikener og var nidkjær og alvorlig i alle hans Embedsforretninger. Men da det første Aar næsten var forløbet, begyndte man at blive var, hvad den gode Hr. Hornemann gik frugtsommeligt med; thi da gav han sig af med at være Stifter af *pietistiske* Bevægelser, som bestod derudi, at han begyndte at holde Forsamlinger hos sig selv, og dermed gav Anledning til det samme i adskillige andre Huse der i Byen. Til saadanne Forsamlinger hørte jeg siden, at han gjorde en Slags Invitation paa Prædikestolen til Aftensang paa Helligtrekongers Dag 1746, tagende Anledning dertil af nogle Ord udi Aftensangstexten: „Oploft dine Øjne trindt omkring, og se, alle disse have forsamlet sig og komme til dig. Dine Søner skulle komme langt fra, og dine Døtre opfostres ved

---

innocenter et officiose“; hans Vandel var ren, fremmed for Tidens Laster (*vita inquinamentis seculi aliena*), ligesom ogsaa hans sjældne Gaver som Lærer ved Viborg Skole fremhæves, hvorved han havde vundet alles Kjærlighed og Agtelse.

din Side (Es. 60, 4)^a, af hvilket Sprog, som alene handler om Hedningernes Komme og Forsamling til Guds Kirke i det nye Testaments Tid, Hr. Hornemann efter min Mening lige saa lidet kunde bevise sin Ret til at holde Forsamlinger, som Papisterne af Skriften kan bevise deres Skjærsild.

. . . . .¹⁾ Ventelig har Hr. Hornemann derudi villet efterfølge den i sin Tid berømmelige Doktor Spener, som ogsaa holdt private Andagtsøvelser og Forsamlinger i sit Hus. Ellers er det bekjendt, at i højsalig Kong Kristian 6's Tid adskillige Opvakte og for deres evige Frelse alvorlig bekjendte Mennesker i Kbhvn. holdte private Forsamlinger i deres Huse til Opbyggelse for dem selv og andre; men siden saadant skete uden vedkommende Lærers Opsyn, udkom en kgl. Forordning af 13. Jan. 1741, „at alle private Forsamlinger, som til desmere Opbyggelse bleve holdte, skulde holdes under de ordentlig kaldede Læreres Direktion og Opsigt i deres eget eller andres dertil bekvemme Huse, da derimod alle andre Forsamlinger, som ikke holdtes enten af vedkommende Lærere eller under deres Opsyn, bleve erklærede for mistænkelige og forbudne.“ I Anledning af denne Forordning forment nu Hr. Hornemann at være ganske berettiget til at holde Forsamlinger i sit Hus, hvortil ogsaa strax indfandt sig efter hans Indbydelse adskillige Slags Folk af begge Kjøen, baade gifte og ugifte, Tjenestefolk, Haandværksburser, Skriverkarle, ja endog Studenter og Skoledisciple, endskjønt de vel ikke alle kom i en god Hensigt, nej nogle kom vel af Nysgjerrighed for at se og høre, hvad der passerede, at de kunde have deres Løjer og noget at fortælle, naar de kom til andre. Hvad der ellers blev talt og handlet om i disse Sammenkomster, er mig ganske uvitterligt. Jeg var den Tid gal og uforstandig ligesom andre mine Lige og bekymrede mig om intet mindre end om noget alvorligt, allermindst om aandelige Ting . . . Men ihvad der end passerede og blev handlet i disse Forsamlinger eller ikke, og ihvor godt den gode Hr. Hornemann end mente det dermed, saa er det vist, at de gjorde en slem Allarm og Opsigt i Byen, dels fordi at slikt aldrig enten var set eller hørt i Viborg tilforn, og det altsaa var noget nyt

---

¹⁾ Flere af Thjørrings Indvendinger mod saadanne Forsamlinger forbigaas her og i det følgende.

og usædvanligt, dels og fordi at slige Forsamlinger skete mestendels om Aftenen i Tusmørket, ved den Tid, naar man tænder Lys ind, især om hellige Aftener. Desaaarsag var der adskillige nysgjerrige Folk, som løb og vilde kige ind af Vinduerne, og naar de forsamlede mærkede det, eller de hørte, at nogen bankede paa Døren, sagdes der, at de slukkede Lyset i Stuen og fløj ud af en Bagdør ligesom galne Folk, saa at det kunde ikke andet være, end at disse Forsamlinger maatte være mistænkelige og foraarsage en slem Ry i Byen . . . . Jeg vil ikke tale om, hvad onde og sladderagtige Mennesker kunde hitte paa at sige derom, saasom at de, som kom i Forsamlingen, gik nøgne eller sade med et hvidt Lagen over sig og gjorde usømmelige Ting etc.; thi saadant holder jeg ikkun for Løgn og Sladder; men ellers, naar Folk kom til Hobe enten i Huse eller paa Gader og Stræder, havde de nok at tale om; ja, jeg véd adskillige Exempler paa, at der var dem, som fik Ord for at gaa i Forsamlinger, som aldrig havde tænkt derpaa; men naar kun nogen saa, at den eller den gik enten der eller der, saa hedte det strax, at han gik i Forsamlinger. Ja denne Galskab gik saa vidt, at det ene Menneske snart ikke kunde se det andet uden Mistanke for sligt. Da havde Folk nok at snakke om de hellige, og da fik ofte de det Navn, som mindst fortjente det . . . . Hr. Hornemann blev ved sine Forsamlinger navnkundig ikke blot i Viborg, men langt udenfor og fast over hele Landet, ja endog i Kjøbenhavn . . . .

. . . . Hr. Hornemann var meget fortrydelig over, at Folk sagde om ham, at han holdt „Forsamlinger“; thi man skal lægge Mærke til, at det Navn Forsamling, naar det tages i en ond Mening, betegner en Sammenrottelse, som naar en Røverbande eller onde Mennesker slaar sig sammen for at gjøre noget ondt eller stifte Oprør. Jeg kan endnu huske, hvor ivrig og heftig han protesterede imod den Beskyldning i en Prædiken i Domkirken paa 4de Mandag i Fasten 1746 over de Ord i Lidelsens Historie: „Men de holdt ved og sagde: Han har oprørt Folket (osv)“; saa gik det endnu, naar et eller andet for sin Salighed bekymret Menneske gik til sin Sjælesørger for at lade sig undervise om Vejen til Guds Rige, saa skulde det hedde Forsamling, ligesom der var noget ondt paa Færde, etc. . . . Imidlertid var dog baade han og hans paafundne Nyhed kommen i

ondt Udraab, og det vistnok ikke uden al Aarsag. Apostlen Paulus formaner de Kristne til at sky alt ondt Skin. Men dette tog den gode Hr. Hornemann og hans Tilhængere ikke i Agt.

Dette giver Anledning til at spørge: Hvad godt kom der ud af disse Forsamlinger? Ganske vist meget mindre, end man skulde forestille sig; thi en og anden løb kun nogle Gange derhen for deres Morskab, men blev siden borte, andre lærte perfekt at hykle og forstille sig, at sætte et alvorligt Ansigt og nogle fordægtige Miner op, og disse vare de rette for Hr. Hornemanns Øjne; thi jeg véd, at han kunde lade sig meget indtage af et forstilt Væsen, naar han vilde undersøge deres aandelige Tilstand og efter Sædvane spurgte: „Hvordan er det med jer Hjerter?“ Eller: „Hvad Vej gaar I paa?“ saa turde de ikke andet, om de vilde have hans Yndest, end sige, at alting var vel. — Man kunde fornemme hos dem en besynderlig Hellighed, som bestod i at skule og se ned i Jorden, at lukke Øjnene, naar de talde med nogen, at forandre deres Røst og at tale lavt og sagtmodig, at bruge en og anden ny Talemaade, som de havde hørt af deres Læremester, at sukke og sygne og gjøre sig elendig og sligt andet mere affekteret Væsen; det var det meste, man fornemte hos dem, der gik i Forsamlinger; men for Resten mærkede man hos dem en Slags aandelig Hovmod og høje Tanker og Indbildninger om dem selv, samt dermed følgende Næstens Bagtalelse og Foragt, Lasten og Dadlen, vrang og ukjærlige Domme, ikke alene over de levende, men undertiden og over de døde . . . . Jeg véd ikke, at jeg kjendte uden to eller tre af Hr. Hornemanns Tilhængere, som der var noget sandt godt ved. Resten vare nogle elendige Kreaturer og ret store Erkehyklere, ja somme af dem forfaldt til aabenbar Ugudelighed og ret skammelige Gjeringer, som den bekjendte *Jakob Vestrups* og fleres Exempel har vist.

. . . . Men det mærkeligste var, at disse Forsamlinger bleve saa snart opbævede; dette kom dels deraf, at Hr. Hornemann mærkede, at han derved ikke alene havde paadraget sig Folks onde Paatale, men endog Had og Forfølgelse, hvorpaa jeg vil anføre et Exempel: Der var paa den Tid en Mand i Viborg ved Navn *Søren Glarmester*, som var Rytter, en slem liderlig og ugudelig Krabat. Denne fandt en

Gang sin Kone inde hos Hr. Hornemann, hvorover han blev, som man let kan tænke, over Maade forbitret, og ikke alene bad de Tilstedeværende at drages til Minde, at han fandt sin Kone hos Præsten, men endog skjældte og bandte Præsten i grueligste Maader. Dette blev ikke derved; men da han en Dag blev ham var paa Gaden, løb han efter ham med dragen Pallask og truede ham med en Ulykke, hvorover Hr. Hornemann maatte tage Flugten. Til al Lykke stod en af Domkirkens Døre aaben, hvorind han retirerede sig og skød Laasen op og saaledes kom i Sikkerhed. Men Søren Glarmester hævnede sig ved at løbe om i Byen og blamere Hr. Hornemann paa skammeligste Maade, hvorfor han og maatte sidde aabenbar Skrifte i Søndre Sogns Kirke og strax derefter blev forvist af Byen. — Men paa det nu, at Hr. Hornemann ikke skulde paadrage sig videre Ulejlighed med sine Forsamlinger, hørte de rent op om Sommeren næst efter at de vare begyndte, hvilket tildels ogsaa kom af den megen Stiklen, som Provst *Bytzow* i Domkirken og Mag. *Jørgen Harbo* i Nørre Sogns Kirke lod høre i deres Prædikener; men den fornemste Aarsag dertil var uden Tvivl høj-salig Kong Kristian 6tes Død den 6te August 1746; thi da gik der Ord af, at Tronfølgeren, Kong Frederik 5te. ikke vilde fordrage Pietister eller noget affekteret og sekterisk Væsen, hvorover Hr. Hornemann ikke mere lod nogen komme til sig i Flokketal i den Henseende, saa at der fra den Tid ikkun kom en eller anden enkelt Person til ham af egen Drift om Søndag Eftermiddag for at tale med ham om aandelige Ting, og dette gik af i Stilhed uden nogen Opsigt.

Hr. Hornemann var en meget fin og smuk Præstemand efter udvortes Anseelse. Han var af en middelmaadig Statur, havde en yndig Fysiognomi og saa godt ud, havde og en spæd og lav Røst og Udmæle, saa at gamle Folk, medmindre de sad ham des nærmere, ikkun vanskelig kunde høre ham, naar han prædikede. Han havde ellers gode Sindsgaver: en vid Hukommelse, en skarp Skjønsonhed, et stort Ingenium, desforuden gode Studeringer og Indsigt i hvad som dertil hørte. Men hvad som er det fornemmeste, han var i al hans Væsen og Omgængelse særdeles stille, ydmyg, sagtmodig og ingetogen, og førte et gudfrygtigt og kristeligt Liv og Levned, saa vidt nogen kunde skjønne. Men da ingen, end ikke det helligste Menneske paa Jorden,

er uden Fejl, saa kan den gode Hr. Hornemann heller ikke fritages derfor; thi han kunde blive saa meget forivret og forbitret, naar noget pirrede ham. Han var særdeles forelsket i sig selv og det gode, der fandtes hos ham. Han kunde i Grunden ikke lide eller fordrage uden hans Gemytsvenner og dem, som vare af lige Sind og Mening med ham. Han var selv meget for at udmærke sig med noget nyt og usædvanligt fremfor hans Ligemænd, da det almindelige var ham ikke godt nok, hvorpaa ikke alene hans Forsamlinger ere et Bevis, men jeg vil endog anføre et andet, som jeg har hørt fortælle, endskjønt jeg ikke kan garantere for Historiens Sandhed: Der skulde en Gang jordes et Barn af *Johannes Bysvends* paa Søndre Sogns Kirkegaard. Dette Lig skulde Hr. Hornemann kaste Jord paa; men til denne Forretning skal han ikke alene være gaaet med Bladkrave paa — nu, det var ingen Sag; thi jeg har set andre Præster i Viborg gjøre det samme — men ved Jordspaaakastelsen skal han have taget Spaden i den venstre Haand og brugt disse besynderlige Ord, ved første Kast: „Af en syndig Sæd est du kommen.“ 2det Kast: „Til en jordisk Sæd skal du blive“ 3die Kast: „Og som en himmelsk Plante skal du igjen opstaa.“ — Somme mente, at han gjorde dette af Foragt, fordi det var Bysvendens Barn, men det er ikke troligt. Om det ellers alt er Sandhed eller noget, som blev ham paadigtet af hans Fjender, det skal jeg ikke sige; men der maa dog have været noget om det; thi Bysvenden talde ham siden slemt til derfor, da han en Gang gik hans Dør forbi¹⁾.

Han holdt meget af, at Folk skulde komme til ham, at han kunde omvende dem efter hans Sind. . . . Han plejede da sædvanlig at spørge dem, der kom til ham og som han turde indlade sig med: „Hvordan er det med jer Hjerte? Hvordan staar det med jer Saligheds Sag?“ Eller: „Hvad Vej gaar I paa?“ — Forstod nu den, som fik Svaret, brav at hykle, saa var det godt; men undertiden gik det ham efter Ordsproget: Som man raaber i Skoven, faar man Svar. Derpaa vil jeg fortælle følgende Exempel: I min Skoletid var der en Discipel i Skolen ved Navn *Pool Henckel*.

---

¹⁾ Havde der været noget derom, maatte dog vistnok Stiftsarkivet have indeholdt Oplysninger derom.

Denne var en Gang hjemme hos sine Forældre i *Nøvling Præstegaard*, men fik paa Tilbagerejsen Bud med fra *Mads Lillelund* paa *Sindinggaard* til hans Svoger Hr. Hornemann i Viborg. Da han nu havde forrettet Buddet, spurgte Hr. Hornemann ham ad: „Hvad Vej gaar I paa, min Søn?“ hvortil Povl svarede: „Jeg gaar Gadelangs“. Hr. Hornemann sagde atter: „Nej, Nej, min Søn! Jeg mener ikke saa, men jeg mener: Hvad Vej gaar I paa aandelig Vis?“ P. Henckel, som ikke forstod dette Sprog, tav da stille, tog til Døren og løb sin Vej, men forglemte dog ikke at fortælle sine Kammerater, hvilken en Klemme han havde været udi hos Hr. Hornemann¹⁾. . . . (En Del Betragtninger om „utidig Bekehrsucht“ og om det formastelige i at være „Hjertekjender“, forbigaa her). Hr. Hornemann bildte sig ind at være Hjertekjender; derfor hørte jeg en Gang, at han sagde til en Person: „Jeg kjender jer Hjerte“. Men hvor meget han tog fejl i denne sin Indbildning, viste de store Hyklere, som kunde sidde hele Timer inde hos ham og bilde ham ind, at deres Hjerter vare saa varme af Frelserens Blod, og han troede dem rigtig og holdt dem for gode Guds Børn; men naar de saa vare komne fra ham, kunde de sværge og bande forskrækkelig, lyve og stjæle og gjøre andre usømmelige Ting.

I de sidste Aaringer, Hr. Hornemann var i Viborg, ytrede han sig med hernhuttiske Principiis ligesom hans gode Kammerat Hr. *Gjelstrup*, som ovenfor er omtalt, saa at alle hans Prædikener smagte af deres Lærdom og Læremaade om Frelseren, om Lammet, om Blod og Vunder osv. . . . Men fra den Tid af vare hans Prædikener i Almindelighed meget magre og tørre og desaarsag for skjønssomme

---

¹⁾ Povl Henckel var Søn af Hr. Anders Henckel i Nøvling i Ribe Stift, og Klassekammerat med Thjørring. — I 5te Lektie kaldes han „begavet med godt Nemme, som han og har brugt med en mestendels upaaklagelig Flid.“ Men i Mesterlektien giver Konrektor Jessen ham følgende Paategning i Aaret 1751: „Han har et godt Nemme, men meget magelig og ej griber sine studia an, som han burde og af Naturen har Kræfter til; ofte er han savnet af Kirken og Skolen, hvortil dels har været Aarsag de adskillige Rejser, han haver i afvigte Sommer gjort paa Landet og til hans Hjem; dog har han turdet uden Forlov absentere sig; forøvrigt opfører han sig skikkelig.“

og forstandige Folk ret kjedsommelige at høre; thi de gik mestendels ikkun ud paa, at man skulde komme til Jesum som arme Syndere og tage Naade og Forladelse for Synden i hans blodige Forsoning, se til ham, skjule sig i ham og hans Vunder, hvilket altsammen er ret nok, naar det ikkun bliver ret forklaret; men det gjorde Hr. Hornemann ikke . . . . . Biskop *Wøldike*, som ved saa mange Lejligheder hørte ham, beskyldte ham for at være en Fjende af Studeringer, og sandt at sige tror jeg ikke, at han havde saa megen Uret deri . . . . . Han agtede det ikke Umagen værd at sidde et Par Dage eller længere, som andre gjør, for at studere og skrive paa en Prædiken; det var efter hans Tanker noget, som tilkom naturlige og kjødelige Lærere at gjøre. Hans Kone sagde en Gang, at det var saa drengagtigt at studere til en Prædiken. Han kunde heller ikke lide, at andre gjorde sig Flid med deres Prædikener; derfor maatte især en af hans Embedsbrødre høre hans Korrexer, fordi han studerede og skrev saa meget; thi det var efter hans Tanker uforlødent, man skulde ikkun prædike af sit Hjerte, det var nok. Ligeledes kunde han heller ikke fordrage, at de andre Præster saa tit besøgte Skolerne for at undersøge Ungdommens Undervisning; det mente han vel og at være uforlødent, eller og maaske han bildte sig ind, at Aanden skulde komme og blæse Folk umiddelbar Oplysning ind uden deres egen Umage; thi han havde altid Lyst til det, som var sælsomt og overordentligt. Hernhutternes Talemaader, Prædikener og Skrifter gjaldt i visse Maader mere for ham end Guds Ord. Derfor kunde han støde sig over, naar nogen taledede bibelmæssig; men hvad der var hernhutmæssig, det smagte han ret. Naar der kom nogle af dette Brøderskab til Viborg for at give ham og hans Medbrødre en Velsignelse, som de kaldte det, og tillige medbragte nogle af de offentlige Taler, som vare holdt iblandt dem, satte han største Pris paa dem og ansaa dem for himmelske Orakler.

Han var og i de sidste Aaringer noget doven og magerlig til at prædike, saa at han ofte, dog uden Nød, betjente sig af andre i den Henseende. Undertiden forskrev han endog Studenter langvejs fra for at prædike for sig. Derudi kunde han paa en Maade undskyldes i Betragtning af, at han som en Mand, der lakkede til Aarene, kunde trættes

ved at tjene i saa mange Aar som Kapellan for en ringe Løn og gjøre saa mange Ansøgninger om et andet Kald for-gjæves. — Endelig dagedes det op for ham, saa at han i Aaret 1761 blev forflyttet til Ærø som residerende Kapel-lan ved Rise og Marstal. Om han lever der endnu, er mig ubekjendt¹⁾.

I Aaret 1757 blev han gift med hans Sognepræstes, Hr. *Kristian Sadolins* ældste Datter, *Margrete Sadolin*. Af de-res Sønder have tvende, nemlig *Kristian* og *Klavs Horne-mann*, for nogle faa Aar siden frekventeret Viborg latinske Skole i den Hensigt at blive beneficerede med de Julers Stipendio. Men da de vare komne fra Skolen til Akademiet, skal de, som jeg har hørt, have changeret deres Studia²⁾.

Hr. Ivar Dam Just (1761-71), derpaa Præst for Vam-men, Lindum og Bigum³⁾.

Hr. Hans Kristian From, døde 1773⁴⁾.

Hr. Mogens Halkjær, en Søn af sal. *Jens Halkjær*, Bogbinder i Viborg; blev i sin Barndom privat in-formeret, indtil han 1756 blev sat i Viborg Skole; Student 1759; var 1773—76 Kapellan ved Søndre Sogn og altsaa Hr. *Kristian Sadolins* sidste Medbroder i Embedet. 1776 Sog-nepræst for Ørslev Klosters Menighed i Fjends Herred. — Han er efter Davids Ord en af de stille i Landet og en brav og retsindig Guds Tjener⁵⁾.

¹⁾ Han døde der i Aaret 1787.

²⁾ Kristian Hornemann, født 1759 i Viborg, Student fra Viborg 1778; † 1793, „en ung elskværdig Mand og grundig Tænkere“, den første, der holdt offentlige Forelæsninger over Kants Filosofi (N. M. Petersen, 5 a, 185). — En tredie af Jakob Klavsen Horne-manns Sønder var den bekjendte Botaniker, Prof. Jens Wilken Hornemann, født i Marstal 6te Marts 1770, † 7de Juli 1841, Fader til den nulevende bekjendte Læge, Prof. Dr. med. Klavs Jakob Emil Hornemann.

³⁾ J. D. Just blev Kand. 26de Juni 1751 med Non contemn., tog ho-miletisk Prøve 4de Aug. s. A.; var i nogle Aar Kateket ved Møens Tugthus.

⁴⁾ Hans Kristian From blev Student fra Nykjøbing Skole 1758; Kand. 25de Septbr. 1760 med Non contemnendus, homiletisk Prøve 24de Oktbr. 1766 med Laud.

⁵⁾ Mogens Halkjær søgte 1775 det ledige Vorde og Fiskebæk

Hr. **Gundermann Sabro** 1776—77, se ovenfor ved Domkirkens Kapellaner.

Hr. **Peder Bladt** 1777—79, siden [16de April 1785] Præst for Øls med Annexer, i Hindsted Herred¹⁾.

VIII. Viborg Domskoles Rektorer.

Mag. **Jens Renberg** [Rektor 1687—1705; † 1732, 80 Aar gl. paa sin Herregaard Lynderupgaard].

„Ovenmeldte Mag. *Jens Renbergs* Farfader var Herredsfoged i Hammerum Herred, hvor han boede i Gjellerup By. Han blev ihjelstukken af en Bisværm 1616. Hans Søn *Klavs Kristensen* blev i sin Ungdomstid bortsnappet af de kejserlige og bragt til Tyskland, hvor han omsider kom til at tjene et adeligt Herskab, efter hvem han tiltog sig det Tilnavn Renberg. Efter mange Aars Forløb kom han her hjem til Landet igjen og blev bosat i Viborg, hvor han blev Borgemester og med sin Hustru *Mette Pedersdatter*, Datter

---

Kald. I den Anledning kalder Biskop Rottbøll ham „en ung Mand, som uden hans Vidende for 2 Aar siden af mig blev bragt i Forslag og som langt har overgaaet min Forventning og fattede gode Tanker siden den Tid, saa jeg turde vove ham i Hovedstaden selv, naar hans Bryst kun var stærkt nok, og derfor ønskede jeg helst at faa ham til et af Sognekaldene her i Byen med Tiden.“ Han beder derfor, at han maatte forskaanes for „dette maadelige Stykke Brød (Vorde Kald, naar han ved Lejlighed maatte ihukomes“. Efter Rottbølls Forslag fik han derfor senere Ørslev Kloster, hvortil Kongen ved den daværende Vakance havde Kaldsret, da Ejeren af Ørslev Kloster, Hans Henrik Jørgensen, var uprivilligeret. Hvorpaa Rottbølls stærke Ros over Halkjær grunder sig, fremgaar endnu mere af følgende Ytring i den af ham indsendte Konduiteliste i Januar 1776: „Af alle de Herrer Brødre, jeg hørte paa den ganske Visitatsrejse, forbandt ingen et saa veldyrket Sprog og yndigt Foredrag saa net og nøje med Grundighed og Opbyggelighed som den unge Hr. Peder Aabo til Ullitz og Fovlum, saa jeg vil vente i ham en anden Mogens Halkjær, dog med stærkere Bryst og Helbred.“ —

¹⁾ Bladt blev Student fra Roskilde 1761, Kand. 30te Novbr. 1763 med Haud. illaud.; død som Præst i Øls 1786.

af Mag. *Peder Pedersen*, Sognepræst til Sortebrødre Kirke i Viborg, avlede mange Sønner, af hvilke ovenmeldte Mag. Jens Renberg formedelst sin store Lærdom var den bekjendteste og berømmeligste¹⁾. Han forestod Rektoratet ved Viborg Skole med stor Berømmelse i 18 Aar; men at han resignerede samme, foraarsagedes ved en Tvist, som opkom mellem ham og Biskop *Deichmann*. Aarsagen dertil véd jeg ikke, men dette véd jeg, at Mag. Jens Renberg havde som Konrektor ved Viborg Skole læst for Mag. *Niels Schive*, som siden blev hans Eftermand, og N. Schive havde siden været Deichmanns Informator i hans Forældres Hus i Kjøbenhavn. Nu var B. Deichmann faa Aar forhen, navnlig i Aaret 1700, bleven Biskop i Viborg, da han endnu ikke var 30 Aar gammel, hvilket var nogle anstødeligt, at han saa ung opnaaede denne store Værdighed. Men desforuden har han og ventelig efter hans Sinds og Gemyts Beskaffenhed vist hans biskoppelige Myndighed saa vel i Henseende til det, der var Uret, som til det, der var Ret. Dette kunde den gamle Rektor Jens Renberg ikke faa i Hovedet. Derfor sagdes der om ham, at han ikke vilde staa under eller være kommanderet af sin Discipels Discipel; det lod han haant om, hvorover han tog Afsked fra Skolen og flyttede til Lynderupgaard, hvor han informerede mange fornemme Folks Børn og døde i en høj Alderdom²⁾.

1) Borgemester Klavs Kristensen havde 7 Sønner og 9 Døtre. Af Sønerne ere de bekjendteste 1) Mag. Peder Klavsen Renberg, Konrektor ved Viborg Skole fra 1672—75 (en Tale, som Biskop Peder Villadsen holdt ved hans Indsættelse til Konrektor, og hvori han giver en interessant Udsigt over Viborg Skoles Historie fra Reformationen af, findes nu paa Kongens Bibliothek, Gl. kongl. Saml. 3006, 4); derpaa Stiftsprovst i Viborg indtil 1680, da han forflyttedes til Stiftsprovst i Aalborg, død 1705. 2) Den ovenmeldte Mag. Jens Renberg, født 1652, fulgte efter sin Broder som Konrektor; han var gift med Biskop Peder Villadsen (Slanges) Datter Anna Marie Slangø; 3) Frans Renberg, født 1653, 24 Decbr., Student 1671, studerede Medicin, rejste i flere Aar udenlands, 1682 Dr. Medicinæ, senere Stiftsfysikus i Aalborg. 4) Tøger Renberg, født 1656, 10de Oktober; efter fuldendte Studeringer rejste han udenlands, Ejer af Ristrup ved Aarhus, 1703—42 Landsdommer i Jylland. „Var af en munter Gejst og en af sin Tids bedste danske Poeter“, smlg. ovenfor ved Biskop Deichmann.

2) Smalg. N. M. Petersen, Bidrag til d. dnsk. Litt. Hist. 4, 263 (1ste Udg.). — Til nærmere Oplysning om Sagen med Niels Schives Ud-

Mag. Niels Schive [født i Skive, deponerede fra Viborg Skole 1681; Konrektor 1687; Rektor 1705—1733]. „Han var i sin Tid en meget berømt og lærd Mand og havde ugemene Indsigter i alle Videnskaber, men især i den mathematiske.“ (Krog).

„Jeg har hørt fortælle om ovennævnte Mag. *Niels Schive*, at saa berømmelig og lærd Mand som han var, skal han dog en Gang have haft det Uheld, at hans Disciple, som han dimitterede til Akademiet, bleve alle rejcerede og ikke antagne iblandt Studenternes Tal, ventelig formedelst en Uvillie, som Professorerne, om ikke alle, saa dog nogle af dem, havde fattet til deres forrige Rektor. De stakkels unge Mennesker skreve derfor samtlig deres forrige Læremester til og bade ham, at han endelig for Guds Skyld vilde se til at redde dem ud af denne Betryk. Mag. Niels Schive, som vidste med sig selv, at han efter Sædvane havde sendt brave og dygtige Karle til Akademiet, og hvis gode Lejlighed det ikke var, efter de akademiske Love at betale 10 Rdlr. for hver Person, som blev rejceret, han rejste da strax over til Kjøbenhavn, hvor han adresserede sig til højlovlig Kong Frederik 4. og forestilte ham, hvorledes det var tilgaaet, allerunderdanigst bedende, at hans kgl. Majestæt allernaadigst vilde tillade ham udi hans Majestæts egen høje Nærværelse og Paahør at examinere sine Disciple. — Udi Kongens, ventelig og i nogle af hans Ministres høje Overværelse paa Akademiet examinerede han da sine Disciple, som overstod deres Examen med stor Berømmelse og bleve allesammen Studenter. Men de gode Professorer har ufejlbarligen nok maattet ikke alene betale ham hans Rejse, men endog desforuden gjøre ham fuldkommen og tilstrækkelig Restitution og Erstatning for den Tort og Skam, de havde gjort ham.

Han var ellers en stille og sagtmodig Mand i al hans Omgængelse, var lavmælende og taledede lidet, men hvad han taledede, havde stor Fynd og Eftertryk. Han var vidt og bredt bekjendt af hans store Lærdom og ypperlige Gaver til at

---

nævnelser til Rektor henvises til Tillæg 2, hvoraf fremgaaer, at Deichman — og det med god Grund — satte stor Pris paa Niels Schive og allerede kort efter sin Ankomst til Viborg havde sikret ham Rektoratet, idet han ansaa den Blomstringstilstand, hvori Skolen stod, for hans og ikke for Jens Renbergs Fortjeneste.

lære fra sig, saa og af hans lemfældige Omgang med hans underhavende Disciple, hvilke han altid gav kjærlige Paa-mindelser og Advarsler, og var langsom til at straffe, men naar han endelig skulde dertil, straffede han exemplarisk. Han havde for Skik om Vinteraftener at gaa forklædt omkring paa Gaderne for hemmelig at efterforske Disciplenes Forhold, og hvis han da kom efter, at nogen enten spillede Kort eller gjorde anden Uskikkelighed, glemte han ikke om anden Dagen at erindre det til vedkommendes vedbørlige Afstraffelse.

Med faa Ord at sige: Mag. *Niels Schive* var en af de fortræffeligste og retsindigste Lærere, som Viborg Skole nogensinde har haft, hvilket man og især kan se af den rare og uforlignelige Gravskrift, som Mag. *Kristen Lassen Ty-chonius* har gjort over ham, og som findes i den trykte Samling af hans Vers og Indfald Pag. 178—181. Men at prædike duede Mag. Niels Schive intet til. — Da Biskop *Lintrup* en Gang fik det Indfald, at han vilde høre alle Skolens Lærere, hvorledes de kunde prædike, gik Turen først til Mag. Niels Schive som den fornemmeste, men han undslod sig derfor i kraftigste Maade og undskyldte sig med, at han havde aldrig prædiket og kunde ikke heller; thi han havde ingen Gave dertil, hvorfor han ydmygst bad sig forskaanet derfor, hvilket ham og blev bevilget . . .¹⁾

Mag. *Jens Ostenfeld* (født 1671, Søn af Viborg Beskriver Mag. *Kristen Eriksen*, Sognepræst ved Sortebrødrekirke, og *Anna Ostenfeld*, Datter af *Jens Ostenfeld*, Sognepræst samme Sted, var først 5te Lekties Hører i nogle Aar; 1705 Konrektor; Rektor 1733—44).

„Ovenmeldte Mag. *Jens Ostenfeld* antog mig i Viborg Skole 1743, som var det sidste Aar, han levede, saa at jeg har kjendt ham personlig; men da det nu alt er 40 Aar, siden han døde, kan jeg ikke anmærke noget synderligt om ham, uden hvad jeg kan huske at have hørt af andres Sigende. Han skal ikke have været meget kyndig i det græske og hebraiske Sprog, især i det sidste, thi dette Sprog

¹⁾ En lang Anekdote om, hvorledes nogle Skarns Disciple narrede en enfoldig Bondemand, der spurgte om „Mester Niels“ i Stedet for efter „Niels Mester“ (Mestermannen, Rakkeren) og fik Bonden til at bringe sit Øg, der skulde faaas, til Rektoren, forbigaaas her.

blev kun saare lidet eller fast intet dyrket i Skolerne i forrige Tider . . . . Men i det latinske Sprog var Mag. Jens Ostenfeld saadan en Mester, at han kunde snart sættes i Ligning med de gamle Poéter af den gyldne Alder. Derfor sagde og Disciplene af Mesterlektien om ham, at naar han gik imellem dem i Skolen eller hjemme paa hans Kammer, saa kunde han spytte latinske Vers, fordi han ex tempore og uden Betænkning kunde producere et latinsk Poema rarere end et andet, til deres store Forundring . . . . Ellers havde han kun maadelig Indsigt i de andre Videnskaber. Han var af en enfoldig og nedrig Tænkemaade, og lige saadan var han og i al hans udvortes Væsen og Omgængelse, hvorfor han og mestendels var saa godt som til Nar baade for Folk i Byen og for Skolens Disciple, som af Spot kaldte ham en Tare, ☉: et halvtaabeligt Menneske. Da Biskop Lintrop havde befalet, at Skolens Lærere skulde prædike for ham, og Rektor Niels Schive undskyldte sig derfor, kom Raden dernæst til Konrektoren, Mester Jens; han tog sig det endelig paa med den Betingning forud, at han maatte prædike i den samme Kirke, som hans salig Fader havde fordum prædiket udi, nemlig Søndre Sogns Kirke. Det gjorde Folk i Byen en stor Spot og Vidunder af og spurgte hinanden, om den Tare ogsaa kunde prædike noget. Men han prædikede i Søndre Sogns Kirke med saadan Berømmelse, at ingen af alle Byens Prædikanter kunde sættes i Ligning med ham; thi han var en stor Orator og havde en excellent Talegave, brugte Ord og Talemaader af det udsøgte og udvalgte Slags og havde en ugemen klar, stærk og høj Røst til at føre dem frem med, saa at, naar han holdte Oration paa Kathedra, kunde man høre langt uden for hvert Ord, han taledede¹⁾. — Han havde i sin Ungdoms Tid maaske bleven Kapellan i Skive, dersom ikke Mag. *Kr. Iychonius* havde spillet ham det hæslelige Puds, som jeg har fortalt om i samme

¹⁾ Allerede fra Universitetet (navnlig fra hans Præceptor Ole Rømer) medbragte Jens Ostenfeld glimrende Vidnesbyrd, saa vel for sin naturlige Begavelse som for sine Studier og Flid. Især fremhævedes hans Dimisprædiken: „Præstantissimus et doctissimus juvenis insignem doctrinam et dicendi facultatem ad suggestam attulit; apparuit in pio ac modesto juvene oris facundia, eloqvii gratia decensque gestuum compositio, (osv.), hvorfor Censorerne (Vandal, Masius) ventede sig noget overordentlig af ham i Kirkens Tjeneste.

Mands Levned¹). Siden den Tid forblev Mag. Jens Ostenfeld ved Skolevæsenet lige til sin Død.“

Mag. Peder Arff (født i Roskilde, 1744—64 Rektor efter sin Svigerfader Jens Ostenfeld).

„Mag. Peder Arff var 6te Lekties Hører, indtil han 1744 blev Rektor. Han havde gode Studeringer og var en ypperlig Mand til at lære fra sig. Han var i de første Aar noget barsk og stræng, men siden tabte han noget af sin Strængthed, og da var han hel fornøjelig at gaa i Skole hos. — Han fik sin Helsot af stor Hjertesorg over sin Søn Jens Arff, som var vild og uregjerlig, og efter Faderens Død, da han var kommen til Kjøbenhavn, tog den røde Kjole paa og blev Soldat, hvilket han var i mange Aar, indtil han endelig er bleven Løjtnant.“

Mag. Peter Jessen (1739 fjerde Lekties Hører; 1744 femte Lekties Hører; 1747 Konrektor i Dr. Rosenstands Sted; 1764—76 fungerende Rektor, da han fik Konrektoren Mag. Jens Hjersing til Medhjælper og Successor; han var gift med en Datter af Rektor Ostenfeld og Svoger til sin Formand Arff).

„Mag. Peder Jessen var først Skriverkarl, men gav sig siden til at studere under den berømmelige Mag. Peder Rosenstand Goiske, fra hvem han efter 3 Aars Information blev dimitteret til Akademiet og siden anbefalet til at være Hører ved Viborg Skole; men han var kun en maadelig Skolelærer, og desaaarsag var han saa godt som til Nar for Disciplene ligesom hans Svigerfader, den gamle Mester Jens Ostenfeld. Derimod havde Jessen været bedre skikket til Præsteembedet; thi han var en god Theologus og en ypperlig Prædikant, hvorpaa han aflagde mangfoldige Prøver i Viborg. Men han vilde ikke være Præst, uden han kunde have faaet et af de bedste og største Kjøbstadkald, og da det ikke kunde lykkes, forblev han ved Skoleembedet i 37 Aar. Han døde 1780.“

¹) Smlgn. ovenfor S. 318. — Om den store Fattigdom, hvori den ellers ret formuende Mand blev styrtet ved Branden 1726, og om hvor vanskeligt det i hine Tider var at faa Konrektoratets Indtægter, der bestod i Bøndergods, henvises til Tillæg 3, c.

At den Dom, som Thjørring fælder over Mag. Jessen, ikke er for stræng, fremgaar af flere Omstændigheder; thi han synes at have været en overordentlig slet Rektor. Allerede 1747, da Konrektoratet blev ledigt, søgte Wøldike at drage den senere bekendte filosofiske Forfatter, Fred. Kristian Eilskov, til Skolen som Konrektor, fordi Jessen endnu ikke havde taget Magistergraden, og anbefalede ham allerede den Gang til Præstekald, men Jessen skyndte sig at faa Graden og blev saa Konrektor. Med sin dygtige Svoger, Rektor Arff, laa han i stadig Strid, som ses af det følgende, og da Arff i Aaret 1764 paa Grund af Svagelighed trængte til Medhjælp, søgte han selv at faa en af sine dygtigste tidligere Disciple, Jens Hjersing, til sin Vikar, hvilket dog den Gang ikke kom i Stand, da Arff døde, inden Sagen var bragt i Orden, hvorpaa Jessen steg til Rektor. Under Jessens svage Styrelse og Wøldikes Affældighed kom Skolen i den sletteste Tilstand. Allerede i Aaret 1772 klager Biskop Rottbøll over den Mangel paa Disciplin, der er i Skolen, især med Hensyn til Kirketjenesten, da Disciplene gjerne ville „absentere sig“, og forbyder derfor, at Kirkebetjenten under nogetsomhelst Paaskud maa lukke en Discipel ud under Tjenesten, og han byder Rektoren at befale Hørerne selv at møde efter Tur i Kirken for at passe paa Disciplene, at alting kan gaa ordentlig til, „da det endog nylig hændte sig, at der ingen Sang blev efter Prædiken, saasom alle Disciplene imidlertid havde absenteret sig“. Jævnlig klager han til Jessen over den slette Moralitet, som findes i Skolen, og indskærper meget alvorligt, at Kundskabernes Bibringelse ikke er det eneste, som er en Rektors og en Lærers Pligt. Tilsidst maatte man jage adskillige Disciple ud af Skolen, og hvor slemt det i det hele saa ud, vil fremgaa af følgende Brev fra Rottbøll til Jessen:

„I Dag var ingen af Mesterlektionen i Domkirken uden Sr. Hjersing¹⁾, som gjorde Opvartning for Sr. Bartling¹⁾, ingen af Skolens Lærere til Opsyn — Forleden Dag saa jeg nogle faa Disciple gaa fra Skolen til Kirken, ligeledes uden Tilsyn af Lærere. — Paa Skolen skal det og gaa helt uordentlig til, idet nogle Lærere læse der, andre paa Kammeret efter eget Godtbefindende; imidlertid rende Disciplene ud og ind til Forstyrrelse for Resten, naar de nederste Lærere ere komne, og førend de ere komne, øve Modvilligheder, endog til at føre Pibe ind med sig paa Skolen og ryge Tobak m. v. — Kan dette ske i en Stiftsskole, lige under Bispens Øjne, hvad maa da ikke ske andensteds? Og skulde man vel tro, at der var enten Rektor eller Tilsyn, Frygt eller Straf, hvor saadant gaar i Svang? Videre saa jeg i Dag Hørerens Sr. Munch¹⁾ gaa for sig selv til Alters, nogle faa Disciple ligeledes — for kort Tid hørte jeg, at Hr. Rektor ligeledes kommunikerede, tvertimod den nye Skoleforordnings Bydende. Skulde man nu tro, at nogen turde vove dette eller andre lignende Skridt i det første Aar, efter at Forordningen er kommen ud? Men Vane skal nok her være Lov; i det mindste synes det saa af Regnskaberne, som efter 4 Aars Erindringer endnu ere stobte i den gamle forkerte Form. — Hvad hjælper

¹⁾ Om disse Mænd findes nærmere Oplysninger i det følgende.

min Nidkjærhed for Skolens Opkomst? min Velvillighed i at understøtte Deres egen Begjæring med at sætte Mulkt for Forsømmelse i Kirken eller Skolen, naar der er ingen Justits eller Orden, ingen rigtig Optegnelse af de forsømmelige?

Saa vidt Tilsidesættelsen af disse eller andre forhen givne, mundtlige eller skriftlige Erindringer er en aabenbar Overhørighed, kunde jeg være velbeføjet at mulktiere derfor; saa vidt Ordens og Disciplins Forfald er en Overtrædelse af Embeds Pligt, dobbelt lastværdig og skadelig hos den, som Bestyrelsen er betroet og som burde holde Maskinen i ordentlig Gang, var jeg det end mere; — men jeg krymper mig derved, da De efterhaanden bliver gammel, og Deres Anseelse, som De selv saaledes daglig svækker, ikke kan taale deslige Stød. Imidlertid vil jeg ikke meget længere være en ørkesløs Tilskuer af saadan Uorden, men for at tilfredsstille min Samvittighed andrage Sagen paa højere Steder, dersom dette sidste Forsøg med det gode ogsaa bliver frugtesløst. Gid jeg maatte forskaanes at gjøre dette Skridt, og dette vil ske, naar Hr. Rektor bedre end hidtil efterkommer, hvad Forordningen tilsiger, Embedsmyndighed medfører, og giver sine Befalinger den Eftertryk, at baade Underlærerne og Disciple kan have den tilbørlige Ærefrygt.

Viborg Bispegaard d. 17de Novbr. 1775.

Rottbøll.

P. S. Iblandt de Ting, som fornemlig maa rettes, er den Overhaand tagende Forsømmelse af Katekisation, som maa straffes baade med Hug og med Mulkt, siden denne Græn af Undervisning baade er vigtig og kunde lettes Skolens Lærere, som desuden har nok, naar Kirken flittig blev besøgt. — At Hørerne tør give Lov eller blive borte, naar Overlærerne, Rektor eller Konrektor, ere tilstede paa Skolen, og uden dertil at udbede Tilladelse, har jeg aldrig hørt før end i Viborg. — Tænk dog, hvor vidt det med Tiden kunde gaa — I Roskilde mødte alle Hørere Rektor eller Konrektor ved Indgangen til Skolen, gik ind efter dem i deres Orden, forblev til Skoletiden var ude og fulgte dem saa ud i samme Orden. — Naar en Hører var syg, gik hans Lektie, som maatte være ligefuldt tilstede ved preces, aldrig paa Kammeret, før end Dux først havde meldt det og udbedt Tilladelse af den, der læste i Mesterlektionen, Rektor eller Konrektor. —“

Under disse Forhold var den eneste, der kunde holde lidt sammen paa det hele, Konrektoren Mag. **Jens Hjørsing**, om hvem Thjørring ikke har videre, end hvad der findes hos Krog, dog med Tilføjelse af hans Dødsdag. Der hidsættes derfor her et Par Smaatræk til en Skildring af hans Virken. **Jens Hjørsing** var født i Sunds Præstegaard i Hammerum Herred 3 Juli 1738; senere forflyttedes Faderen Dines Hjørsing til Ørslev Kloster (Hejlskov); Sønnen kom i Viborg Skole 1754, dimitteredes af Arff 1756 og blev derpaa 1762 af Peder Lassen til Bjørnsholm kaldet til Degn for Bjørnsholm med Annexer, men lod en anden „bekvem“ Student besøge Embedet, medens han selv studerede videre i Kjøbenhavn, hvor han tog theol. Examen 1763 og Magistergraden 1765, hvorpaa han blev Konrektor i Viborg, idet han allerede i Aaret 1764 var udsat dertil efter Arffs Død og Jessens Forfremmelse til Rektor,

I de Konduitelister, som Rottbøll hvert Aar maatte indgive til Kanceliet, fremhævede han stadig Hjersing som den eneste, der fortjente Paa-skjønnelse. I Januar 1776 hedder det saaledes: „Hans Indsigter ville saa meget mere behøves nu, da den nye Skoleanordnings Methode skal følges, som han er den eneste, der forstaaer Indholdet af dens Bydende og har de fornødne Egenskaber til at sætte den med Nytte i Værk“; Rektor derimod var gammel og svagelig. Med stor Glæde modtog Rottbøll samme Aar den Meddelelse, at Jessen endelig frivillig havde besluttet at trække sig tilbage mod at faa Hjersing til Medhjælper og Successor, „da han finder sig saa svækket, at han ej uden Hjælp kan bestride Embedet, men dettes Indkomster ere saa maadelige, at de ej taale at lønne en Sekretær“. Rottbøll understøttede selvfølgelig stærkt Jessens Ansøgning, idet han lod forstaa, at han ellers havde set sig nødt til med det første at indstille ham til Afsked. Hjersing blev nu den styrende Rektor, men fik ført ved Jessens Død 1780 Rektoratets Indtægter. Mere bekjendt end ved sin Skolevirksomhed er Jessen bleven ved de jessenske Legater, som hans i Aaret 1798 afdøde Enke skjænkede til forskellige Øjemed. Hjersing døde allerede 1783, 7de Juni; hans anstrængende Gjerning havde tidlig nedbrudt hans Helbred, og han led i sine sidste Aar af en stærk Nervesvækkelse. Hans litterære Virksomhed og Forhold til Thjørring er tidligere omtalt i Indledningen

---

IX. Hørere ved Viborg Skole.

„Mag. Kristen Eriksen her i sit store Udtog anført en Fortegnelse over Hørerne ved Viborg Skole fra forrige Aarhundredes Begyndelse og saa længe han levede, hvilken Fortegnelse Hr. Krog i sine „Samlede Efterretninger,“ har gaaet rent forbi. Derfor vil jeg her gjøre en liden Fortegnelse paa dem, saa vidt nemlig, som jeg enten selv har kjendt dem eller nogenledes véd af dem at sige.“

Hørere i 5te Lektie.

„Den sidste 5te Lekties Hører paa Mag. Kristen Eriksens Register er Lukas Stenstrup. Det var ham, som for sin Strængheds Skyld blev afbildet paa Viborg Kag med et Knippe Ris ved Siden. — Han blev siden Sognepræst for *Vridsted* og *Fly* i Fjends Herred, hvor Folk havde mange letsindige Ting at fortælle om hans Prædikener saa vel som hans øvrige Opførsel, saasom iblandt andet, at han en Gang

nægtede en Kone at kaste Jord paa hendes afdøde Barn, fordi hun i sin Enfoldighed kaldte det en Guds Engel, sigende, at han var langt fra værdig til at kaste Jord paa en Guds Engel, det turde han ingenlunde understaa sig at gjøre. Liget blev staaende i aaben Grav i lang Tid, indtil Øvrigheden maatte tvinge ham til at gjøre sin Pligt. — Man har ogsaa hørt fortælle dette latterlige om ham, at han nogle Aar før sin Død 'skal have slængt Buxerne til sin Kone *Birthe Lavridsdatter [Muhle]*, og drog fra den Tid af aldrig Buxer paa mere¹⁾.

Johan Andreas Jepsen, tillige Famulus, først hos Biskop Lintrup, siden hos Trellund, senere Præst til Tavlov i Elbo Herred, Ribe Stift.

Ditlev Mehl, tillige Kantor ved Skolen, senere Kapellan ved Nørre Sogn i Viborg²⁾, tilsidt Sognepræst til *Barret* og *Vrigsted* i Bjerger Herred, Aarhus Stift.

Janus Schovboe³⁾, siden [5te Maj 1741] Præst til Bøvling og Flynder, Skodborg Herred Herred, Ribe Stift.

¹⁾ **Lukas Nielsen Stenstrup**, født 11te Oktbr. 1681 i Øsløs Præstegaard i Ty, dimitteret fra Viborg Skole 1702, tog theol. Examen (Laudabilis) 4. Aug. 1704, var Hører 1708—11, derpaa Huslærer forskellige Steder, tog homiletisk Prøve 3. Maj 1713 (Laudabilis, kaldtes 19 Maj s. A. til Præst i Vridsted og Fly af Anders Pedersen Brønsdorf til Estvadgaard. I Universitetets Vidnesbyrd roses han for sin brændende Iver i sine Studier, først i Filosofi og Digtekunst, siden i Theologi (ad studia non tam dictantis quam rapiensis genii impulsu ferebatur); men gjennem de latinske Fraser, der hæve ham til Skyerne som noget ualmindeligt, fremviser sig Billedet af en velbegavet, men extravagant og heftig ustyrlig Personlighed. Som Sognepræst undgik han heller ikke adskillige Stridigheder, dels med Menigheden, naar han nægtede en og anden Adgang til Skriftemaal, dels med „Proprietæren“, Justitsraad Jespersen, der lod Kirkerne forfalde, saa at der ikke var en hel Rude i dem og Regn og Slud piskede ind paa Præsten ved Vintertid. Den ovenomtalte Historie med Jordpaakastelsen har jeg ikke set omtalt i Stiftskistens Papirer, men det maa bemærkes, at Kopibøgerne før 1726 ikke længere erc til. I General-Kirke-Inspektions-Kollegiets Tid klager Hr. Lukas stærkt over Mangel paa Kirkegang i sin Kirke. Fik Kapellan 1747, tog Afsked 1748 og døde 16de Marts 1751.

²⁾ Ditlev Mehl tog theol. Examen 15. Novbr. 1729 med Haud ill. homil. Prøve 12. Jan. 1737 med Laud., kaldet til Kapellan ved Nørre Sogn af Sognepræsten Niels Herzberg 20. Apr. 1739.

³⁾ Jens Skovbo blev Student fra Viborg Skole 1728, senere 1ste Lekties Hører, tog som Hører theol. Examen 19. Septbr. 1737 (Non contemn.), homil. Prøve 9. Oktbr. s. A. (Laudabilis) —.

Peter Arff og Peter Jessen, s. ved Rektorerne.

Mag. Albrecht Kristoffer Holst var en Møllersøn, opkaldt efter en Herremand Albrecht Due, som hans Fader i sin Ungdomstid havde været hos som Tjener. Efter nogle Aars private Undervisning kom han i Viborg Skole, hvorfra han deponerede 1736. Efter at han i nogle Aar havde været ved Akademiet og med Berømmelse fortsat sine Studier, saa at han blev Magister¹⁾, samt og imidlertid været Amanuensis eller Haandskriver hos den daværende Hofprædikant Hr. *Erik Pontoppidan*, rejste han udenlands og opholdt sig i nogle Aar ved Universitetet i Jena, hvorfra han i Aaret 1748 af Biskop *Wøldike* blev kaldt her hjem for at være 5te Lekties Hører ved Viborg Skole, hvilket Embede han forestod i 12 Aar. Men uagtet han vel besad nogenledes gode Studeringer for sig selv, saa kan jeg dog vidne med Sandhed, og det er der flere, der kan vidne, at han var slet ikke god til at lære fra sig og desaaarsag ingen god Lærer; thi i Steden for at en god Lærer gjør Studeringerne lette, behagelige og fornøjelige for Disciplene, sætter dem heller ikke mere for, end de kan overkomme, saa var Mag. Holst derimod meget for at gjøre det tungt og vanskeligt for sine Disciple, spænde dem hart i Aaget og lægge dem svære Byrder paa. Dette mente han hørte til at være meget flittig, og han erhvervede sig i de første Aar Navn af en flittig og duelig Lærer, og hvad andre ikke kunde rose ham derfor, da kunde han selv; derfor løb han omkring i Byen og bildte Folk ind, at hele Skolen hængte paa ham, og at de andre Lærere ikke vare nær saa flittige som han; derfor saa han dem over Skuldrene og foragtede dem. Men han fik saa tilstrækkelig Gjengjæld, at han maatte lade sine høje Tanker fare. Og da han, som han havde Ord for, slog sig til Frimurerselskabet, som uden Tvivl giver Frihed til saadanne Ting, som ikke duer meget, saa tabte han noget af sin forrige Duelighed og Flittighed, hvorover han kom i Miskredit baade hos Biskoppen og Rektor. Endelig slap han fra Viborg Skole 1760 og blev Rektor i Vordingborg²⁾.

---

¹⁾ Disputerede 1739, udgav i de følg. Aar indtil 1747 forskjellige lat. Disputatser (Nyerup, Litteraturlex).

²⁾ Døde her 1787.

Lavrids Iversen, født i Viborg, hvor hans Fader, kaldet Iver Kræmmer, var Handelsmand. — Han var en flittig og duelig Lærer og døde i Embedet for nogle Aar siden¹⁾)

Hans Munch, Søn af Borgemester i Viborg, Assessor Munch, er i Embedet for nærværende Tid²⁾).

Hørere i 4de Lektie.

„Den sidste paa Mag. Kr. Eriksens List er **Anders Eskesen**. Han afstod nogle Aar før sin Død sin Hørerbetjening til

Iver Panch, der skal have været en lærd Person og en meget god Lærer, som Disciplene holdt meget af. men han forfaldt med Tiden til uordentlig Levned og blev omsider afsat. — Efter ham kom:

Kristen Smidt, der kun var Hører i kort Tid og derpaa blev Præst.

Peter Jessen. S. ovenfor ved Rektorerne.

Jacob Hasse, født i Viborg, hvor hans Fader *Peter Hasse* var Kjøbmand, Moderen *Maren Arktander*. Han var en meget god og tillige gudeligsindet Lærer. Døde i Embedet 1746.

Kristoffer Wøldike, Søn af Biskop *Wøldike* i Viborg,

¹⁾ L. Iversen døde i Decbr. 1778. Rottbøll kalder ham: „en brav Lærer ved Skolen i en Tid af 34 Aar“. Han var gift og efterlod to umyndige Døtre.

²⁾ I den aarlige Konduiteliste over Stiftets Gejstlige og Skolens Lærere bemærker Biskop Rottbøll Jan. 1774: „Af Lærerne fortjener Hr. Konrektor Hjersing og 3die Lekties Hører Hans Kristian Munch især med Berømmelse at nævnes“. 11. Decbr 1778, 3 Dage efter hans Forfremmelse til 5te Lekties Hører, skriver Rottbøll: „Det skal være mig kjært, om De ved at sende indlagte Klage fra Hr. Rektor Hjersing tilbage, kan bringe noget antageligt Forsoningsmiddel i Forslag, saa man med Anstændighed fremdeles kan beholde Dem ved Skolen, hvortil den blotte Omhu for at bringe sin Klasse til Maalet i Kundskab ikke er nok. Imidlertid befaler jeg Dem paa Embedsvegne strax at give Undervisning offentlig i Skolen udi Rektors og andre Medlæreses Nærværelse saa længe, som det i Forordningen allern. er fastsat“.

havde i sin Ungdom været i Skole hos sin Farbroder Hr. *Peder Wøldike* i Sommersted, rejste efter sin Examen¹⁾ uden lands og opholdt sig i nogle Aar ved Universitetet i Halle. 1746 Hører; 1747 Præst til Vive, Ove og Valsgaard i Hindsted Herred, Viborg Stift; nogen Tid derefter [1753] Provst i samme Herred, og Magister. Tilsidst [1757] Præst til Taarnby paa Amager, død 1761.

Hans Kristian Paludan, født i Lømborg Præstegaard i Skodborg Herred, hvor hans Fader Jens Paludan var Præst, deponerede fra Viborg Skole, blev efter overstandue Examina i Aaret 1744 paa Ryssenstens Herskabs Rekommodation 1ste Lekties, 1745 3die og 1747 4de Lekties Hører. Han var i Begyndelsen noget streng og haard mod Disciplene, men lod noget falde deraf med Tiden. Han var vel studeret, og naar han ikke vilde skeje, en god Lærer; men han forfaldt tilsidst og maatte sælge sin Hørerbetjening for 100 Rdr. til *Vilhelm Ries*, som dog kun blev 1ste Lekties Hører²⁾.

Lavrids Iversen, s. ovenfor ved 5te Lektie.

Anders Brinchmand, født i Randers [13. Aug. 1738], hvor hans Fager *Josef B.* var Hospitalspræst. Efter Undervisning paa Ballegaard hos Fr. Astrup, som nu er Stiftsprovst, blev han i Aaret 1752 sat i Mesterlektien i Viborg Skole; deponerede 1754; 1761 Hører; 1772 Præst til Bresten, Ribe Stift³⁾.

Lavrids Hasse, Søn af Stiftsprovst *Hasse* i Viborg, [født i Skive 20de Oktbr. 1737]. Deponerede fra Viborg 1754; [tog theol. Prøve i Maj 1757 med Haud. illaud.]; 1760 1ste

¹⁾ Kr. Wøldike blev Student 1737, tog theol. Examen Aug. 1741 med Haud. illaud., homil. Prøve Maj 1742 med Laudab.

²⁾ Ifølge Breve i Stiftsarkivet blev Paludan i Somren 1749 foreløbig suspenderet fra sin Bestilling paa Rektor Arffs Foranledning, paa Grund af hyppig Bortrejse og Forsømmelser, Drukkenskab, Mis-handling af Disciple m. m.; paa Wøldikes Foranstaltning blev han dog atter taget til Naade mod at udstæde et Revers om Forbedring; men 1 Decbr. 1749 afstod han selv Bestillingen, vist neppe ganske frivillig.

³⁾ Døde 1794. Udgav, medens han var Hører: „Forsøg til en Afhl. om lærd Uvidenhed i Gudslæren“, Aalborg 1769. — Højmesseprædiken 2den Juledag 1771. Viborg 1772.

Lekties Hører, omsider 4 Lekties Hører; 1770 Magister 1776 Præst til Grinderslev Kloster i Salling; 1781 Provs; over Nørre og Harre Herreder¹).

• **Hans Munk** s. ovenfor ved 5te Lektie.

Thøger Hjersing, født i Sunds Præstegaard i Hammerum Herred og Broder til sal. Rektor *J. Hjersing*. Han blev dimitteret fra Viborg Skole af Rektor af *P. Jessen*. — Er 4de Lekties Hører paa nærværende Tid²).“

Hørere i 3die Lektie.

„**Jakob Hasse**. Se ovenfor ved 4de Lektie. — Efter ham kom **Jakob Hornemann**. Om denne dygtige Lærer henvises til Søndre Sogns Kapellaner. — **Hans Kristian Paludan** og **Lavrids Iversen**, se ovenfor ved 4de og 5te Lektie. — L. Iversen blev Kantor efter Hornemann.

Kristen Ostenfeld, født i Viborg 1717. Hans Fader var Mag. *Jens Ostenfeld*, Konrektor og omsider Rektor, hans Moder *Dorothea Helene Renberg*. Imens han gik i Viborg Skole, var han meget vild og ryggesløs og bedrev mange Skalkestykker, hvorover han gjorde Forældrene megen Harme og Fortræd. Derfor skal hans Moder undertiden have sagt til ham: „Kristen, Kristen, vi faar aldrig Ære for dig!“ Og naar hans Fader vilde gjøre Beskrivelse over ham, skete det med disse plat-danske Ord (ligesom han plejede ellers at snakke): „A har en Søn, de er so min he Sæl en Røver“. Han kaldte ham og „Kristen lidt Latin“, fordi han var ikkun maadelig i sine Skolesager . . . . En Gang havde han

¹) 1787 Præst til Michaelis Kirke i Fredericia; entlediget 1818. Frugtbart Folkeskribent og Oversætter i rationalistisk Retning.

²) Blev den 4. April 1793 af Biskop Tetens kaldet til Sogndegn i Vive m. Annexer, Viborg Stift; han var meget svagelig; thi allerede d. 20. Aug. s. A. kaldte Biskoppen hidtilværende Degn i Rold, Frederik Breum, til Degn i Vive, mod at han skulde svare den hidtilværende Degn, Kand. theol. Hjersing, aarlig 40 Daler, „indtil denne enten erholder bedre Embede end Bælum Sognekald, hvorom han nu har Løfte, eller, som snarest er at befrygte, ved Døden afgaar —“.

og nogle andre af Mesterlektien, hvoriblandt og den bekjendte *R. Bondo*¹⁾, en Aften ved Maaneskin faaet fat paa en gammel Helmus, som de red paa og trak omkring med baade i og uden Byen saa længe, indtil den blev ganske træt. Derpaa trak de den op ad St. Mogens Gade, hvor der paa en liden grøn Plads Nord-Vest for Nørre Sogns Kirke var et stort dybt Hul, hvor der ventelig før den sidste store Ildbrand havde været en Brønd. I dette Hul styrtede de Hesten ned, som strax døde deraf. Da dette var bestilt, sagde

---

1) Studiosus Rasmus Bondo blev 31. Decbr. 1740 kaldet til Degn for Durup og Tøndering Menigheder i Salling af Major Frantz Rantzau de Benzon til Hegnedgaard. I Aaret 1742 havde han prædiket for Hr. Anders Knie i Ville Kirke, hvorved der forefaldt forargelige Scener med en fuld Bonde, hvilket indviklede R Bondo i Proces og Stridighed med Bondens Husbond, Ritmester Ravn. I et Brev i den Anledning til Præsten Anders Knie ytrer Biskop Wøldike: „Jeg har hørt meget om bemeldte Bondos slette Opførsel; men naar det af Vedkommende bliver for mig andraget, skal jeg vide at lade hannem tiltale derfor. Imidlertid ville De lade ham være forskaanet for Deres Prædikestol“ m. m. Det følgende Aar blev R. Bondo suspenderet fra sit Embede og sat under Tiltale for Uefterrettelighed i Embedet, utilbørlig Forhold mod Skolebørnene, Uskikkelighed i Liv og Levned; ved Landemodsdom blev han ikkjendt Mulkter, men appellerede Sagen for Højesteret, som i Oktbr. 1748 (!) godkjendte Landemodets Dom; men R. Bondo kom endnu ikke tilbage; ingen vidste, hvor han opholdt sig, og først da Wøldike, foranlediget ved en Klage fra Major Bentzon, indstillede, at Degnekaldet maatte betragtes som vakant, indfandt han sig i yderste Øjeblik; men endnu i 2 Aars Tid vidste han ved Prokurator kneb at trække Sagen ud for at slippe for at erlægge de idømte Bøder og gjøre den i Højesterets Dom befalede Afbigt i Kirken for Menigheden. 17. Novbr. 1751 klagede Sognemændene til Stiftsøvrigheden over, at R. Bondo, uagtet han nu havde gjort Afbigt i Kirken, ikke vilde holde Skole, under Paaskud af, at Skolen ikke stod paa rette Sted, at Lokalet var for lille osv., „uagtet dog Skolestuen saa vel som Stedet, den staar paa, af Skoledirektøren, Provsten og Præsten samt en Del af os er besigtiget at være i alle Maader forsvarlig til Skolehold, saa disse Bondos Forevendinger øjensynlig allene sker, for at han ikke ved saadant Skolehold skal være hindret fra at føre sine Processer og gjøre sine Tingrejser til Skive, hvilket han idelig har vedligeholdt siden sit Embedes Tiltrædelse“. — Endnu d. 19. April 1754 klager den ny Ejer af Hegnedgaard, Ritmester Müller, at „Skolehuset i Durup By er øde og ikke bebos af Degneu R. Bondo“. Wøldike raader ham da at lade Skolehuset ved ordentlig Syn overlevere til Bondo; thi dette havde Benzon aldrig gjort, og derpaa beraabte Bondo sig efter

de til hverandre paa Latin: „Veni, veni, mortuus est“ 3: „Kom nu, kom nu, han er død“. Men en gammel Kælling, som gik forbi i det samme og hørte dem disse latinske Ord af, oversatte dem saaledes: „Hvinni, hvinni, Mortens Hest“, hvilke Ord forvoldte en stor Latter. Næste Dag, da Ejermanden ledte efter sin Hest, og Rygtet gik i Byen, at nogle af Skolen havde ombragt den, blev der efter Angivelse holdt et Forhør derover i Bispegaarden, hvor de skyldige bleve tildømte at betale Hesten og desforuden at staa Skoleret. Da resolve-rede R. Bondo tillige med 4 andre at kvittere Skolen, og den gamle Rektor *Jens Ostenfeld* maatte betale Hesten, mén hans Søn kom ufejlbarlig til at betale med Kroppen, hvilket kunde være temlig haardt; thi vel var Mester Jens noget langsom til Vrede og slog sjældent, men naar han blev vred og kom til at slaa, især om hans store tykke Ibenholtsstok kom i Gang, saa gav han Synderen saa meget, som han kunde taale, og en Hoben tilovers, saa at de Stympere, som vare saa ulykkelige at komme for hans Haand paa den Maade, maatte bekjende, at de fik noget mere end revent Skind, som galne Hunde faar.

Kristen Ostenfeldt blev da endelig af sin Fader dimitteret til Akademiet, hvor han overstod sine Examina og kom her hjem igjen til Viborg, hvor han i Aaret 1747 af sin Svoger Rektor *Arff* blev antagen til at være 1ste og 1749 3die Lekties Hører, dog uden at blive enten indsat dertil efter Skik og Brug som andre, eller at have Bakkalaurei-Graden, som enhver Hører maatte have paa den Tid, hvorover han maatte, da det blev paaanket, forskaffe sig den mange Aar derefter i Kbhvn.¹⁾ Han var ikkun en meget maadelig Skolelærer, som havde større Lyst til at løbe omkring at sladre, og agere Nar og Pikkelfejring for Folk, der kunde lide ham, og at opæde og tale ilde paa dem, som han vidste, ikke kunde lide ham, end til at læse og studere.

Forordningens Ordlyd. Dette skete ogsaa, hvorpaa Bondo synes at være kommen tilbage; 1757 afstod han endelig Degneembedet til en anden, men ikke uden mange Chikaner. — Imidlertid vedblev Bondo at agere Prokurator paa Skive Byting; saaledes søgte en anden Salling-Degn, Anders Holgersen Møller i Junget, kort efter om kgl. Bevilling til at tage Bondo til sin Prokurator, da han for lignende Forseelsers Skyld som Bondos var kommen i Ulejlighed.

¹⁾ Det lader virkelig til, at utilladelig Nepotisme har gjort sig gjældende ved dette Subjekts Ansættelse. I et Brev af 22 Juni 1753

Derfor var han, foruden andre, ogsaa til største Forargelse for den strænge baade Kirkens og Skolens Inspektør, Stiftamtmand *Witth*, som kunde se, hver Gang han gik paa Vinkjælder til *Peder Linds*, som skete tøjlig tit, og derfor sagde 'undertiden: „Hvad den Ulykke og Pine duer denne Kr. Ostenfeld til? Hvad skulde han være Hører? Han gjør jo ikke andet om Dagen end stryger ad Gaden og p. . . . Kongens Penge ud paa Vægge!“ — Det gik dog nogenlunde an med ham, saa længe han holdt Venskab med sin Svoger, Rektor *Arff*, og havde hans Gunst; men da han forlod hans og slog sig til hans Fjendes, den anden Svogers, Konrektor *Jessens* Parti (thi Rektor *Arff* og Konrektor *Jessen* vare hinandens dødelige Fjender, saa længe de levede sammen), saa var Koen solgt, saa havde han ondt ved at begaa

---

til Svogeren, Rektor *Arff*, skriver *Wøldike* i Anledning af det Ostenfeld som Skolens Hører tillagte Degnekald ved Søndre Sogns Kirke, hvilket han lod besørge ved en Guldsmed Lund: „ . . . Jeg kan tillige melde, at ogsaa til Magistraten er fra anden Haand indløben Klage over Guldsmed Lunds Dristighed at indstille sig til Offer at tage p. p. Om Monsr. Ostenfeld skrives derudi med kortere Ord end som udi *Klähns* Brev [der heller ikke havde Bakkalaurei-Graden, s. nedenfor ved 1ste Lekties Hørere,] men Mening i Henseende til hans manglende Bakkalaurei-Grad er den selv samme. . . . Dersom Ostenfeld enten mundtlig eller skriftlig giver Guldsmeden Lov til at fremstille sig for at tage mod Ofret, saa ser jeg, at ganske ufejlbarligen saadanne Suites der af flyde, der med ubehagelige Omstændigheder ville række ikke blot til Monsr. O., men ogsaa til os andre, saa fremt det er vist, at Monsr. O. ikke er Bakkalaureus. Det er derfor bedre at slukke Gnisten end lade derved en stor Ild blive optændt. Jeg deklarerer herved skriftlig, som jeg tilforn haver gjort mundtlig til velædle Hr. Rektor, at jeg i ingen Maade vil eller bør hindre Monsr. O. at tage til Hjælp ved Degneembedets Opvartning Guldsmed Lund eller hvem han vil, naar det er en anstændig Person; men derhos deklarerer jeg tillige, at jeg ingenlunde tager Del i Forsvar for Lunds derved brugte Dristighed, vil heller ikke raade Monsr. O. derved at connivere under Paaskud, at hvo der ikke vil give Guldsmed Lund noget, den kan jo gaa ham forbi; thi dette Paaskud vil visselig ikke gjælde, dersom der klages fra en eller anden i Menigheden til højere Steder. . . . For Resten skal det være mig meget kjært, dersom den foregivne Mangel paa Bakkalaurei-Graden kan bevises at være urigtig“. — Denne Historie har formodentlig givet Anledning til, at Monsr. O. har maattet tage Graden; thi *Wøldike* var en altfor samvittighedsfuld Mænd til at kunne lade sligt passere.

sig i Skolen (thi Rektor Arff var en god Ven, men tillige en farlig Fjende mod hvem han fik Had paa), hvorfor Kr. Ostenfeld i Aaret 1761 resolverede til, uden Omstændighed, at frasige sig Hørerembedet, af Frygt for, at andre vilde frasige ham det. Altsaa har han nu siden den Tid ikke været andet end, saa at sige, en privilegeret Dagdriver.

Han ejede en Tid 10 Boder paa vestre Side i Bradpande, som han for Skjemt kaldte sit Baroni; disse opbyggede han 1754, efter at de samme Aar vare blevne afbrændte, og solgte dem siden for 560 Rdlr., hvilke Penge han nok mestendels tilsatte i Kbhvn., hvor han i nogle Aar opholdt sig, efter at han var kommen fra Skolen. For nærværende Tid opholder han sig i Viborg hos sin Søster, *Dorthea Kathrine Ostenfeld*, afg. Rektor Jessens Enke.

Lavrids Hasse, Hans Munch, Tøger Hjersing, s. ovenfor.

Lavrids Halkjær, Søn af sal. Jens Halkjær, Bogbinder i Viborg, er Hører for nærværende Tid¹).

Hørere i 1ste Lektie.

(NB. Første og 2den Lektie ere med Tiden gjorte til én Lektie).

Den første Hører i 1ste Lektie, jeg véd af i de senere Tider, var en ved Navn Jens Klühn eller Klähn, barnefødt i Nestved i Sjælland. Han var 1ste Lekties Hører, indtil Forordningen om de latinske Skoler paabød, at ingen maatte være Hører, som ikke kunde tage Examen theologicum. Da maatte han, siden dette var ham umuligt, kvittere Skolen og var siden Organist til Nørre Sogns og Asmild Kirker, indtil han af Oberstløjtnant *Jens Povlsen* (som endnu lever og bor i Viborg) blev kaldet til Degn og Organist ved Børglum Kloster i Vendsyssel.

Jakob Hasse, Jakob Hornemann, Hans Kr. Paludan, Lavrids Iversen, Kristen Ostenfeld, s. ovenfor.

Vilhelm Ries, født i Viborg, hvor hans Fader af samme

---

¹) *Lavrids Halkjær*, Student fra Viborg Skole, blev Hører Maj 1777, tog theol. Examen 26. Juni 1781 med Non contentm., homil. Prøve 17. Juni 1786 med Laud., 30. Juni s. A. kaldet til Præst for Tisted og Binderup Menigheder i Viborg Stift.

Navn var Landstingsskriver. Han blev dimitteret fra Viborg Skole og efter qverstandne Examina 1ste Lekties Hører, hvilken Betjening han tilkjøbte sig af Hans Kr. Paludan, som ovenfor er meldt. Da han havde været Hører 1½ Aars Tid, blev han af salig Biskop Wøldike antaget til at være hans Famulus, da hans forrige Famulus, Hr. *Jonas Kristian Wassard*, var bleven Sognepræst til Uldbjerg og Lynderup i Rinds Herred. — Vilhelm Ries var af saa slet Hukommelse, at naar han prædikede, maatte han sige hver Mening to Gange, inden han kunde komme paa en anden. Da derfor Stiftamtmand *Witth* en Gang havde hørt ham prædike til Højmesse i Dømkirken, blev han saa forbitret, at da han samme Dag havde ladet Biskop Wøldike byde til Bords, overfusede han ham strax med dette Spørgsmaal: „Hvad er det for en Famulus, De har, Hr. Biskop? Er det et Ris eller en Kjæp, eller hvad skal man kalde ham? Hvorfor tillader De saadan en Dosmer at prædike, der staar og bærer sig saadan ad? Hvad! skulde han prædike for nogen? O, han skulde prædike i Helvede!“ — Da den gamle Bisp hørte det, rystede han med Hovedet og undskyldte V. Ries det bedste han kunde. — Han blev dog i Aaret 1752 Præst til Brovst og Svenstrup Menigheder i Øster Hanherred i Aalborg Stift.

Ditlev Mehl, den yngre (thi hans Farbroder af samme Navn er nævnet forhen iblandt 5te Lekties Hørere) var født i Viborg, hvor hans Fader *Johan Mehl* var Juvellerer og Guldsmed. Blev dimitteret fra Viborg Skole 1746; 1751 første Lekties Hører; 1753 Præst til Assens og Klakring i Bjerger Herred, Aarhus Stift, senere Provst smsts. Død 1782.

Kristian Kjærulf, født i Kristiania i Norge, Søn af Justitsraad *Lukas Kjærulf* og *Sofie Dorothea Møinichen*¹⁾, fik privat Undervisning hos den berømmelige Lærer, Dr. *Peder Rosenstand Goische*, indtil han i Aaret 1744 blev sat i Mesterlektien i Viborg Skole; 1745 dimitteret til Univer-

1) Om Kancelli-Assessor og Prokurator i Viborg, *Lukas Kjærulf*, Svoger til den lidet hæderlig bekjendte Oversekretær (Minister) *Møinichen*, og disse Mænds Fidterier med de Rostgaard-Deichmannske Affairer henvises til Chr. Bruun, *Rostgaards Levned* 1, 318—19.

sitetet, rejste efter overstandne Examina¹⁾ udenlands, hvor han i nogen Tid opholdt sig ved et af de saksiske Universiteter. Efter Hjemkomsten blev han af sin Svoger, Rektor *Arff*, antaget til 1ste Lekties Hører efter D. Mehl. — Han havde ellers to store Legemsfejl, thi baade var han lam paa den højre Fod, saa han maatte gaa paa en høj Sko og støtte sig paa en Kjæp, desforuden var han temmelig tunghør. Ikke desmindre blev han dog i Aaret 1760 Præst til Lovens og Alstrup i Gislum Herred, Viborg Stift, hvilket mange, endog i Kjøbenhavn, baade forundrede og tillige forargede sig over, at den gamle Biskop Wøldike beskikkede saadant et elendigt døvt og halt Menneske til et Embede, som udkræver en ganske Mand uden Legemsfejl. Faa Aar efter blev han endda langt værre faren; thi da blev han angreben af den faldende Syge, hvoraf han tilsidst i stor Elendighed endte sine Dage 1766.

Lavrids Hasse, s. ovenfor. — **Jørgen Rafn**, Søn af *Niels Jørgensen Rafn*, Hattemager i Viborg; dimitteret 1756 fra Viborg Skole²⁾; 1760 1ste Lekties Hører, indtil han 1766 blev Hr. Kr. Kjærulfs Eftermand i Lovens og Alstrup; døde i Foraaret 1776, kort efter at være forflyttet til Vorde, Romlund og Fiskbæk, Nørlyng Herred, Viborg Stift³⁾.

Hans Munch, *Tøger Hjersing*⁴⁾, *Lavrids Halkjær* s. ovf.

Joen Lund, født i Sæby Mølle, Kobberup Sogn, Fjends Herred. Hans Fader, Morten Knudsen Lund, og Moder Krestence Joensdatter holdt ham tidlig til Studeringerne;

-
- 1) Tog theol. Examen 1. Juli 1749 med Non contemu., homiletisk Prøve med Haud. illaud.
  - 2) Theol. Examen d. 13 Septbr. 1760 med Non contemu., homil. Prøve 16. Septbr. s. A med Haud illaud.
  - 3) Denne Forflyttelse skete efter Biskop Rottbølls Forslag, „at Hans Maj. allern. vilde behage at flytte Hr. Jørgen Ravn, Sognepræst for Lovens og Alstrup Menigheder i Gislum Herred, som der har tjent vel i nogle Aar, efter at han først i nogle Aar med god Berømmelse havde været Hører i vor latinske Skole, til disse nu vakante Menigheder og give (til denne brave Mands Løttelse, saa vel som for hans egen Skyld, da han trolig har tjent Menigheden i den afdødes Sted) den personelle Kapellan i Vorde, Hr. Jakob Galthen, Lovens Kald igjen.
  - 4) Imellem Munch og Hjersing har Tjørring glemt Jørgen Graahe.

blev Student fra Viborg og siden 1ste Lekties Hører og Kantor; men han kvitterede Skolen for et Par Aar siden, og hvor han nu er blevet af, er mig uvitterligt.

Dette er alt, hvad jeg med nogenlunde Vished har kunnet anføre om Skolens Hørere i de senere Tider. — Nu kunde jeg vel i Almindelighed gjøre en og anden Anmærkning om Skolens Lærere baade af det gode og ringe Slags, om Skoleindkomsternes (ofte meget ulige og urette) Distributioner iblandt Disciplene og de mange Klager, derover Tid efter anden ere hørte, og den store Ukjærlighed og Uenighed, som i min Tid var baade iblandt Lærerne og iblandt Disciplene indbyrdes, og endelig om de mange ugudelige Spottere og Gudsforagtere, som jeg har kjendt i Skolen. Men da de nu næsten alle ere for deres Dommer, saa skal det forblive ved hvad som meldt er.“

X. Smaating.

Af de „Anmærkninger“, som Thjørring har meddelt til det Afsnit af Krogs „Samlede Efterretninger“, der omhandler „Viborg Bys nuværende Tilstand“, hensættes her, hvad der kan antages at have nogen Interesse.

„De fattiges Hospital (Krog S. 227). I den Tid, jeg har kjendt Viborg, nu i 44 Aar, har der været 4 Hospitalsforstandere efter hverandre, nemlig 1) Guldsmed og Juveller *Johan Mehl*, som forestod denne Betjening i mange Aar med Berømmelse. Men da han var bleven gammel og skrøbelig, overlod han Betjeningen til 2) Kjøbmand *Anders Borreschmidt*. Efter hans Død blev 3) Bispens Famulus Assessor *Friis* Forstander; men det varede ikkun $\frac{1}{4}$ Aar¹⁾. Efter

---

som Aug. 1772 toges til Hører, skjønt han endnu ikke havde afsluttet sine Studier ved Universitetet; samtidig med Graahe søgtes Pladsen af Peder Schoubo, hvem Rottbøll helst ønskede; men da han havde gjort ham opmærksom paa, at han kun kunde blive 1ste Lekties Hører med 120 Dalers Gage, ikke kunde vente ved Vakance at stige til Konrektor, saalænge Mag. Hasse var ved Skolen osv., trak Schoubo sig tilbage. Jørgen Graahe afløstes 12. Jan. 1774 af T. Hjersing.

¹⁾ Smlgn. ovenfor S. 314.

ham den nuværende Forstander *Niels Bertelsen*, som efter Sigende har foræret til Hospitalet en anselig Kapital paa 1000 Rdl.

I dette Aarhundrede har ikkun været 3 Prædikanter ved Hospitalet¹⁾. Den første var *Jørgen Nors*, barnefødt i Nors Præstegaard i Ty. Han kom imod Enden af forrige Aarhundrede til Viborg i den Hensigt at ville være Præst. Sognepræsten til Nørre Sogn, Mag. *Morten Rodius*, vilde og have haft ham til personel Kapellan; men da de ikke kunde komme til Rette om Lønnen, blev der intet af. Imidlertid blev *Jørgen Jensen Nors* af Biskop *Henrik Gerner* og de øvrige Residerende kaldet til at være Klokker ved Domkirken og tilligemed Hospitalspræst, hvilke Embeder han forestod i nogle og 30 Aar og døde 1731. — Han blev efterfulgt af sin Søn *Niels Jørgensen Nors*, som forestod samme indtil sin Død 6te Juli 1761. Hans Gavebrev paa noget Markjord til Domkirken findes i Hofmans Fundatser²⁾. — Den nuværende Klokker og Hospitalsprædikant er *Wessal Henriksen Barthling*, barnefødt Aar 1710 i Højslev Præstegaard i Fjends Herred. Han kunde i sin Ungdom ikke komme igjennem med sine akademiske Studier og faa sin Attestats, følgelig heller ikke blive Præst, hvorover hans Fader, Hr. *Henrik Barthling*, som stod i stor Højagtejse hos Biskop *Wøldike*, udvirkede Løfte af Biskoppen, at Sønnen maatte faa bemeldte Embeder, naar de bleve vakante. Men da det blev noget langvarigt, lod han sig i Aaret 1758 efter Ansøgning kalde af sal. Hr. Kammerherre *Berreagaard* til Ørslev Kloster, hans Enkefrue, som den Tid var i Warsjov i Polen, til at være Sognedegn for Højslev, Dommerby og Lundø Menigheder, og var han min næste Formand i dette Degneembede, indtil 21de Juli 1761, da han blev kaldet af de Residerende med kgl. Approbation til bemeldte Embede efter N. Nors³⁾.

¹⁾ Bestillingen var forenet med Klokkerembedet ved Domkirken.

²⁾ Om denne kuriøse Figur smlgn. ovenfor S. 341. Ved sin Død skjænkede han sit ret betydelige Bibliothek til Domkirken; ved Auktionen indbragte det Kirken 260 Rdlr.

³⁾ I Anledning af hans Udnævnelse til Degn i Højslev skriver Biskop *Wøldike* under 12. Juli 1758 til Sr. *Lacour* paa Strandet: „At Deres gunstige Herskabs Valg til det vakante Højslev Degnekald . . . er falden paa Studiosus Monsr. *Wessal Barthling*, er mig hjertelig kjært, dels for hans egen Skyld, som jeg næst Gud haa-

Raadhuset (Krog S. 228). I Aare, 1744 skete en Hovedreparation ved Viborg Raadhus, hvortil blev givet en Skat af hele Byen. Til en Erindring derom blev paa Murene ved Østersiden i den store Sal satte efterfølgende smukke Strofer:

I Underdanighed jeg mig for Kongen neyer,
Som ald min Herlighed lod sætte, og den eyer.
Da Ildens Brande-Tyv bortranede min Krop,
Lod Hand opbygge mig igjen fra Grunden op.
Men da min Kjortel var af Uveyr ilde handlet,
Og i en slet Gestalt forpialdret og forvandlet,
Da Byens Magistrat mig reparere lod,
Saa at jeg nu er sat igjen paa forig Fod.
Thi Borgerskabet har saa hiulpet til med Penge,
At Raadhuset kand for Byen vare længe:
Fra Brand Gud det frie! deraf skeer Byen Gavn,
At muure sidst paa det Gud hialp Andreas Havn.

1744.

Disse Vers ere for mange Aar siden overstrøgne; derfor har Hr. Krog ikke vidst af dem at sige.

Kathedralskolens Bygning (Krog S. 229). Her har Hr. Krog atter fejlet; thi det gamle Skolehus, han taler om, og det Hus, kaldet Hestemøllen, er et og det samme, nemlig det samme, som udi Mag. Kjeld Juls Tid blev opbygget til en Skole, og som efter Mag. Kr. Eriksens Manuskript var en grundmuret 2-Etages Bygning, hvor Rektorens og Hørernes Bolig var ovenpaa, sønden for Bispegaarden. Men da Huset med Tiden er blevet forfaldent og ikke tilbørlig holdt vedlige, saa er den øverste Etage tagen bort, og den nederste ikkun brugt til Disciplenes Skolegang, og saaledes har dette Hus i mangfoldige Aar, endog til vore Tider, været brugt til en latinsk Skole, indtil Tugthuset i Viborg blev opbygget 1742, da overtalede Direktøren for samme, Etatsraad *Dyssel*, baade Biskop *Wøldike* og daværende Skolens Rektor, Mag. *Jens Ostenfeld*, at de overlode samme gamle Skolehus til at være en Hestemølle for Tugthuset, og kan jeg ganske let huske, at det i mange Aar blev brugt dertil, men nu ikke mere. Imidlertid blev Skolens Lærere og Disciple anvist

---

ber dertil at være skikket og bekvem, dels for hans sal. Faders Skyld, som i sin Tid var en af dette Stifts rosværdigste Provster, da jeg og anser dette som en Velsignelse, han nyder af sin Faders Retsindighed, at han til saadant Levebrød vorder employeret, hvortil han kan være duelig og tillige trængende“.

Skolegang i Østerenden af Underetagen i Domhuset, hvor der blev holdt latinsk Skole henved en Snese Aar, da baade jeg og mange Snese andre Disciple sammesteds gik i Skole. Der blev vel talet om, paa den Tid, at der skulde have været bygget en latinsk Skole sønden for Domkirken, som skulde have indelukket Kirkegaarden paa den Side; der skal ogsaa have været samlet en betydelig Kapital til at bygge den for. Men der blev intet af¹⁾“.

Tillæg.

1. 1698—1701. *Universitetets Vidnesbyrd om Kristen Lassøn Tychonius.*

Rector Regiæ Universitatis Hafniensis Casparus Bartholin, S. R. M. Consiliarius Justitiæ (etc.) Lectori Salutem.

Dum perfectos ineunte ætate fructus proliferæ promittunt arbores, maturos in publicum producit Academia, cui illos in lucem protrahere licitum, qvi elogiis et commendatione digni matura dici ingenia possunt. Hos inter merito numerandus est ornatissimus juvenis *Christianus Tychonius*, qvi ex quo Academiæ se addixit, ita et se et eandem ornavit, ut nihil apud se desiderari passus sit, qvoad ad civem honestum decorandum pertineret. Pietati, probitati morumque integritati litavit sedulus et diligens studiorum sacrorum præcipue sectator, unde et privati studiorum rectoris, nobilissimi et clarissimi viri Johannis Friderici Bartholini, philosophiæ professoris, regii et Academiæ secretarii, com-

---

¹⁾ At denne Fremstilling er rigtig, fremgaaer af Justitsraad Dyssels Forslag og Stiftsøvrighedens Erklæring derom, som findes i Stiftsarkivets Kopibøger under Juni 1742. Den paatænkte nye Skole skulde have ligget „sønden for Domkirkens Kirkegaard, paa Hjørnet af St. Matthis og St. Mogens Gade“; men Planen blev senere opgivet, og Aar 1760 kjøbtes den nuværende Skolebygning, den Gang Stiftamtmand Heinens Gaard, som dog endnu i nogle Aar lejedes ud, indtil Skolen tog den i Brug 1772. Smlgn. forøvrigt Ursin, S. 205.

mentationem meruit, et sequentia obtinuit venerandæ Facultatis Theologicæ testimonia, quæ hic adducimus.

Divino mandato et Regis edicto obtemperaturus *Christianus Tychonius* Examini Theologico se modeste subjecit, in quo illum nobis profectum in rerum sacrarum et divinarum studio probavit, ut dignus iudicatus sit, qui ad exercitia concionalia admittatur pro impetranda testificatione dimissoria, modo nihil in posterum sacro ordine indignum designaverit. Conclusum Haffniæ in Consistorio die 13de Decembr. A° 1697. Descriptum vero die 21 May A° 1698. Testamur

D. Johannes Wandalinus. D. H. G. Masius. S. Reitzer,
p. t. Notarius.

☞ Concione illa, quam pro dimissione habuit lectissimus juvenis *Christianus Tychonius*, luculenter testatum fecit, se solida in studiis sacris jecisse fundamenta. Nihil enim in medium protulit, quod non convenientibus S. Scripturæ dictis et ei superstructis rationibus Theologicis fuit munitum. Cum vero in floridiori etiamnum ætate versetur, neutiquam id ei vitio verti potest, quod non firmum satis habuerit oris eloquium. Id enim, accedente majore ætate, simul accessurum haud dubie speramus. Haffniæ die 21 May A° 1698. D. Joh. Wandalinus. D. H. G. Masius. D. Johan. Bartholin.

Abitionem a nobis parantem lubentissime dimittimus cum voto constantis et perpetuæ felicitatis, præsens vitæ morumque testimonium petenti concedimus, quo ipsum orbi literato et literarum fautoribus commendamus, spe certa freti fore, ut qui rem in Academia diligenter egit, in ecclesia quoque bene agat. Haffniæ die 24 Junii Anno 1701. Sub officii nostri sigillo.

O. W. Worm, Acad. Pro-Secretar.

2. 1701—5. *To Breve om Mag. Niels Schives Udnævnelse til Rektor ved Viborg Domskole.*

a. *Fr. 4.* gjør alle vitterligt, at eftersom hos os allerunderdanigst er ansøgt og begjært Vores allernaadigste Konfirmation paa efterskrevne Bestalling, lydende Ord efter andet som følger:

Bartholomæus Deichman, Superintendent over Viborg Stift, kjendes og herved vitterlig gjør, at saasom hæderlig og vellærde Mand, Mag. *Niels Schive*, Konrektor her udi Vi-

borg Skole, nu paa ellefte Aar haver tjent her udi Skolen, en Del som Subrektor, en Del som Konrektor, og imidlertid saa troligen og vel samme Embede forestaaet, at Skolen udi hans Tid mærkelig derved er bleven forbedret, hvilket baade Professorerne udi det kgl. Universitet af deres *profectu*, som siden den Tid fra Skolen ere dimitterede, kunne bekræfte, saa og den Frekvens af *Disciple*, som siden den Tid her udi Skolen haver været større end tilforn, noksom kan vidne, og han nu tit og ofte haver andraget for mig baade sine store *Labores* og ringe *Indkomster*, da paa det han ikke skulde tage Aarsag at søge sin Forbedring ved anden Lejlighed, og fald han den en Gang kunde finde, bemeldte sit Embede som Konrektor kvittere, Skolen til mærkelig Skade, for hvilken dog min Embedspligt efter Loven udkræver al Omhyggelighed og Forsorg at bære, efter som kgl. Majestæts allernaadigste Lov Lib. II, Cap. 18, Art. 2 tilholder, at Superintendenten skal forsyne Skolen med Skolemester, saa haver jeg paa hans kgl. Majestæts, min allernaadigste Arveherre og Konges allernaadigste Behag forsikkret bem. Mag. *Niels Schive* at nyde Rektoratet til Viborg Skole, saasom jeg og hannem her med beskikker og forordner bem. Rektorat at forestaa og betjene, naar den nu værende Rektor, Mag. *Jens Reenberg*, enten ved Døden afgaar eller Rektoratet godvilligen oplader, eller og den paa andre lovlige Maader ledig vorder, og da oppebære al den Rente og Rettighed, som itzige Rektor for ham nydt og haft haver, hvorimod han og skal være forpligtet ved sit *Conrectoris* Embede at forblive og opbie, indtil Rektoratet lovlig ledig vorder, og desimidlertid ikke søge anden Lejlighed eller ved anden Forfremmelse sig derfra at undslaa. Til Stadfæstelse under min Haand og Zignet. Viborg 25. Junii 1701. *B. Deichman*.

Saa ville vi bemeldte Bestallingsbrev udi alle dets Ord og Artikler allernaadigst have konfirmeret og stadfæstet (osv). — Givet paa vort Slot Jægersborg d. 7. Juli 1701. Under vor kgl. Haand og Zignet. Frederik R.

D. Wibe.

b. *Bartholomæus Deichman*, Superintendent over Viborg Stift, gjør vitterligt, at eftersom den meget hæderlige og højlærde Mag. *Jens Reenberg*, som moxen udi 27 Aar med al berømmelig Flid og Vindskibelighed Rektoratet her udi

Viborg Skole haver forestaaet og betjent, men hans Lejlighed ham nu ikke mere haver kunnet tillade (som Skolen saa vel som jeg dog gjerne havde ønsket) længere derved at forblive, hvorover han bemeldte sit Embede og Bestilling d. 20. Juni sidt afviget haver resigneret og sig frasagt, efter hans skriftlige Resignations Formelding, mig under bemeldte Dato af hannem tilskikket, og Konrektor Scholæ Mag. *Niels Schive* nu hannem udi Rektoratet haver succederet og det samme tiltraadt efter det hannem af mig derom forhen meddelte Kaldsbrev af Dato d. 25. Juni 1701, af hans kgl. Maj. allernaadigst konfirmeret d. 7. Juli s. A., hvorved Rektoratet her ved Skolen nu er ledig vorden, da haver jeg (hvis Pligt det er efter hans kgl. Maj. allernaadigste Lovs Tilhold lib. 2 Cap. 18. Art 2 Skolen igjen med en Konrektor at forsørge) ikke vidst Skolen og det derved vacerende Konrektorat med et bedre og bekvemmere subjecto at forsyne end med Collega qvintæ Classis Mag. *Jens Ostenfeld*, som nu paa ottende Aar bemeldte femte Lektie troligen og vel haver forestaaet (osv.).

Viborg, 26. Juni 1705.

B. Deichmann.

10. Juli 1705 gaves kgl. Konfirmation paa denne Ud-nævnelse.

3. *Sex forskjellige Breve angaaende Ildebranden
i Viborg 1726.*

1726, 27de Juni. Stormægtigste, Allernaadigste Arve-Herre og Konge. Jeg maa med største Væmodighed hermed allerund. indberette for E. K. M., at i forgaar d. 26de Juny ved en ulykkelig Ildebrand den største og bedste Deel af denne Byes Huutze og Gaarde, ja Dom-Kirken, Sorte-Brødre Kirke, saa og Bispegaarden formedelst en forfærdelig Storm i faae Timer er bleven ødelagt, hvilket har gjort mig saa vel som mange andre meget u-lykkelig, helst siden der saa lidet er blevet reddet, og Ælendigheden er saa almindelig, at dend ene ikke kand hielpe den anden. Og i det ieg var mest omhyggelig for at redde det, som af Publique Protocoller og Documenter var i mit Huus, er, foruden en stor

Del af mit Gods, mit ganske Bibliotheque til min store Skade og Sorig ved Ilden bleven fortæret . . . .¹⁾

Wiborg d. 27 Juny 1726. Deres Kgl Maj. (osv.)

P. Trellund.

Kopibog over Bispesager 1726—26, Pag. 1,

b. 1726, 4 Juli. *Gehejmerraad Rosenkrantztes og Biskop Trelunds Forslag til Kongen om de afbrændte Bygningers Opbyggelse.*

Stormægtigste, Allernaadigste Arvekonge og Herre! Den grumme og forfærdelige Ildebrand, som den 25 Juni . . . . har lagt denne elendige By i Aske. haver desværre ikke sparet vores Gudshuse, men den skjønnne Domkirke, som i Aar paa alt sit Murværk var bleven repareret, og Sortebrødre Kirke ere ynkeligen ødelagte tillige med Bisperesidensen, hvoraf der ikke staa Stick (?) eller Stage. Gud og eders kongelige Majestæt være dette klaget; andensteds fra er ingen Hjælp at vente; vi indflyer derfor med denne vores allerunderdanigste Forestilling til eders kgl. Maj., inderlig tillige bedende den gode Gud, at han vil røre eders Maj.s kristelige og gudfrygtige Hjerter og bevæge det til Medlidenhed, saa at særdeles den dejlige Domkirke, hvis Mure endnu staa og formodentlig kan konserveres, igjen af sit Støv maa blive oprejst. Vi ønskede vel det samme og for Sortebrødre Kirke; men som det desværre ikke i Viborg ser ud til, at der skulde mere blive Menigheder til tvende Sogner, og Domkirken uimodsigeligen mest meriterer igjen at opbygges, saa synes os raadeligst vores allerunderdanigste Forslag til dens Konservering alleneste at indrette, da Materialerne af Sortebrødre Kirke til Domkirkens Reparation efter vores uforgribelige Tanker meget nyttefulde kunde anvendes, og Sognet Domkirken, som intet Sogn hidtil haft haver, tillægges, hvorved Byen med Kirker tilfulde blev for-

¹⁾ At det for største Delen er lykkedes Trellund at redde Stiftsarkivets Indhold, viser dettes nuværende Tilstand. Efter Reversaler, ældre end Ildebranden, fattes nu saa godt som intet ældre Dokument; nogle ældre Kopibøger over Bispesager, hvoraf der af ældre end fra 1726 kun findes en enkelt, medens alle efter 1726 ere bevarede, nogle Kaldsbrevsprotokoller o. lign. synes derimod at være brændte 1726, ligeledes nogle Fundatser fra Tidsrummet omtr. 1650—1726, hvilke fandtes i „Seglskrinet“ og hvorpaa der endnu findes en Fortegnelse i Arkivet, Smlgn. under d).

synet. Vi forestiller os ikke, allernaadigste Arvekonge og Herre, at eders kgl. Majestæt sig ved denne Domkirkens Reparations Besværighed eller Kostbarhed skulde lade afskrække fra den at lade undertage, heller overtale til at opbygge den lille Sortebrødre Kirke frem for denne ypperlige, ældgamle Domkirke. En for Guds Ords Forfremmelse inden og uden Lands saa nidkjær Herre som eders Maj., der paa bare Skoler udi sine Riger og Lande at opbygge saa store Summer haver anvendt, lader aldrig en af sine ældste Domkirker for mere eller mindre Omkostningers Skyld elendigen blive begravet under et Grus og Støv, særdeles i en Tid, da vores rene evangeliske Religions Modstandere synes med List og Magt ikke andet end dette at søge, at vores Domkirker og Biskopsæder maatte blive øde. Vi haabe derfor visseligen, at eders Maj. af kristeligen Omsorg let lader sig bevæge til dette Stift igjen med sin skønne Domkirke og Bisperesidense at forsyne, mens som her ingen saa erfarne Bygmestre ere at bekomme, som noget Overslag paa de dertil behøvende Omkostninger tilforladelig kunde gjøre, saa understaar vi os ogsaa ikke noget vist herom at terminere, mens vilde i dybest Underdanighed have henstillet til Deres kgl. Maj., om De ikke skulde finde for godt en god Arkitekt til den Ende herover at sende, da eders Maj. finder Middel nok til et Arbejde at faa fremsat og fuldbragt, som Gud visseligen vil velsigne og alle Folk med eders Majsts. Pris til Skyerne ophæve. Vi tør ikke understaa os noget Forslag paa nogen vis Fond at gjøre, ikke videndes, hvortil Eders Maj. det, som vores Tanke kunde falde paa, maatte have destineret. Dog synes os uforgribeligen, at dersom alle Dom- og Sognekirker i Danmark og Norge efter deres Evne noget til disse Bygninger maatte paalægges at betale, og dertil, om det skulde være fornøden, maatte lægges en Del af det Overskud, som, naar alle Pensionerne ere betalte, aarlig i Postkassen af deres Revenuer indløber, og som eders Maj. dog til gudelig Brug af en usædvanlig højberømmelig Medlidenhed for de Nødtrængende haver bortskjænket, kunde dermed baade Domkirken og Bisperesidensen til Guds Ære og eders Majestæts milde Regjerings uophørlige Pris og Berømmelse let inden et Aar eller to komme paa Fode. Den allerhøjeste Gud (osv.).

Eders kgl. Maj. etc.

I. R.

J. Trelund.

c) 1726, 24. Aug. Skrivelse fra Biskop Trelund til Stiftets Provster og Præster om efter sædvanlig Vedtægt at komme Stiftsprovsten Hr. *Absalon Finde*, Sognepræsterne til Sortebrødre Kirke Mag. *Johan Højer*, til Graabrødre Kirke Hr. *Ernst Samuel*, og Kapellanen ved Domkirken, Hr. *Ole Albretsøn Sadolin*, til Hjælp med 1 Rdlr. hver, da de ved Ildebranden have mistet deres Huse og Gaarde med andre deres Ejendele.

d) 1726, 1. August. *Stiftsøvrighedens Andragende til Kongen, at Kopierne af de ved Domkirkens Brand ødelagte Dokumenter maa auktoriseres.*

Stormægtigste, allernaadigste Arvekonge og Herre!

I allerdybeste Underdanighed maa vi herved for D. kgl. M. beklageligst andrage, hvorledes den forfærdelige Ildebrand, som har været optændt, udi Konventsuset, som var bag Altret i Domkirken, hvorfra intet formedelst Ulykkens hurtige og uføremodentlige Overfald kunde reddes, har opbrændt og fortæret alle bemeldte Kirkes, samt Hospitalets, Skolens og andre Publikum vedkommende Fundatser, Gavebreve, Indførsler og deslige originale Brevskaber samt Pantforskrivninger og Obligationer, som for de paa Rente udsatte Kapitaler vare udgivne, saa der intet til dets Forsvar findes eller hvorefter samme publice Kapitaler kan kræves eller i Tiden indtælles, naar Fornødenhed det maatte udfordre, hvorfor vi herved i allerdybeste Underdanighed for D. K. M. anholde, at eftersom alle disse ovenskrevne Breve og Dokumenter paa sin rette stemplet Papir har været udgivne og forfattede, saa Deres K. M. Rettigheder ej afgaaet, det da ved D. K. M. allernaadigste Resolution maatte anordnes og befale, at os Kopier af alle saadanne ved Lands- og Bytinget samt Herredstingene overalt i Jylland proklamerede Domkirkens, Hospitalets, Skolens og andre deslige publice Dokumenter og Breve dels af Rettens Betjentere, dels af hvem det hellers kunde forlanges, paa slet Papir og uden Betaling maatte meddeles, og at D. K. M. samme Kopier allernaadiget vilde auktorisere, at de i lige Kraft og Gyldighed som Originalerne selv, der ere forbrændte, maa passere. Den samme Naade vi ogsaa allerunderdanigst udbede os for den gejstlige Enkekasse her i Stiftet, hvis Fundats og Obligationer udi den dertil destinerede Kiste, som stod i Stiftsprovstens Hus, og hvoraf Papirerne formedelst Mangel af

de andre Inspektørers Nøgler ej kunde optages, i lige Maade ere forbrændte. Og som man ej kan vide eller vente at kunne faa Kopier af en Del gamle Adkomster, som ere forbrændte, saa man intet har til deslige Publico tillagte Ting at forsvare, saafremt nogen Dispute derom i Fremtiden skulde rejses, altsaa fordrister vi os ydermere allerunderdanigst at bede, at D. K. M. ved en general allernaadigst Befaling vilde hævde til Publikum alt det, som hidtil dertil har ligget, ligest det forhen været haver. (etc.)

I. Rosenkrantz.

J. Trellund.

e) 1726, 21. Juli. *Konrektor, Mag. Jens Ostfelds Ansøgning til Kongen om Skattefrihed etc.*

Stormægtigste Monark, allernaadigste

Arvekonge og Herre!

Den ulykkelig Ildebrand, hvorved den største og bedste Del af Deres kgl. Majestæts Kjøbstad Viborg med Domkirken og den største af de to andre Kirker er lagt udi Aske, driver mig til at fremkomme med denne min allerunderdanigste Supplikation. Thi da jeg nu paa 30te Aar, nemlig 8 Aar som Kollega i den næstøverste Lektie og siden over 21 Aar saasom Konrektor, haver tjent udi Skolen, saaledes som jeg haaber, ikke alene Deres kgl. Majestæts Confessionarius, forrige Biskop udi Viborg, men ogsaa itzige Biskop Trellund vil vidne med mig, til Fornøjelse, dog for saa uvis og armelig Løn, som og for bemeldte gode Mænd er bekjendt, at det havde været mig umuligt at nyde Levnedsophold, hvis jeg ikke havde haft nogen Tilstød af nogle faa mine egne Midler, saa ere nu opbrændte for mig samme Midler, ej mindre end 22 Vaaninger, foruden min egen iboende Gaard, som var af de største og bedste i Byen, med alt hvad jeg ejede, saa at jeg ikke beholdt uden 17 Bøger af mit Bibliothek, ja ikke jeg eller min Hustru og 4 smaa uopfødede Børn, som da til al Vanheld var rejst af Byen, ej saa meget som én Klædning til Kroppen. Denne vores jammerlige Tilstand er desmere for os begrædelig, fordi jeg for bemeldte (Vaaninger), som nu ligger i Aske, er geraaden i 1800 Rdlrs. Gjæld, deraf en stor Del Børnpenge. Derimod bestaar det, som for min idelig og møjsommelig Arbejde udi Skolen er tillagt, udi 73 Td. Hartkorn, men som ved Tidernes Haardhed for mig ligesom for andre er geraaden udi den Tilstand, at Godset er i Restance til mig henved 400 Rdlr., og mere

end 12 Td. 6 Sk. fast øde og 18 Td. 2 Sk næsten i lige Tilstand, baade formedelst Restance paa Skatter, som uagtet Exekutioner resterer, saa og formedelst Beboernes yderste Armod og særlig dette Aars store Misvæxt. Og i hvor store Konditioner jeg end udbyder, er mig dog ikke muligt at faa Stederne forsynede, saa jeg mig til større Ruin, min Tjenestes Hinder udi Skolen, idelig udrejser og stor Bekostning med mange brøstfældige Huses Reparation og Tjeneste, Folkes Løn og Underholdning maa slide mig op, og uden nogen Vederlag at vente maa betale Skatterne, saasom jeg allerede har betalt 43 Rdlr. uden at vente 1 β igjen. Og som jeg lever udi den allerunderdanigste Forhaabning, at Deres kongelige Majestæts højkongelige Naade er større, end at lade mig med mine smaa Børn for min lange Tjeneste tigge mit Brød, saa beder jeg i allerdybest Underdanighed, at Deres kgl. Maj. vilde af kgl. Medynk benaade mig med et Præstekald, hvoraf jeg kunde nyde Levneds Ophold, og imidlertid, indtil Gud og Deres Maj. vil aabne for mig en Dør at undgaa yderst Betteldom, allerunderdanigst forunde mig Frihed for Skatterne paa de 31 Td. Hartkorn, som er i saa slet en Tilstand, og at maatte eftergives 21 Rdlr., som til Dato paa Skat resterer, at jeg derved kunde formaa nogen til dette at bebo. Dette er en stor Soulagement for mig, som ikke har det tørre Brød og for den mig tilbragte Ulykke maa vente, mine Creditorer vil overfalde mig for at gjøre mig mere elendig. Den barmhjertige Gud, som bedst véd min og mines Elendighed, bevæge D. K. M. Hjerte til Medynk over mig, saa jeg i allerdybeste Underdanighed forhaaber og skal med mine raabe til Gud, at han vil overgyde D. K. M. og det K. Arvehus med al Naade og Velsignelse, som allerunderdanigst ønskes af D. K. M. etc.

J. Ostenfelt.

Wiborg, d. 21. Juli 1726.

Viborg Stiftsarkivs Kopibog for Bispesager 1726, S. 7.

— 17. Aug. 1726 forlangte Rentekammeret Stiftsøvrighedens Erklæring i denne Sag, hvorpaa Stiltsøvrighedens Erklæring under 26. Aug. i et og alt bekræftede Rigtigheden af de angivne Fakta og indstillede „denne af Skolen i saa mange Aar saa vel meriterede Mand“ til at opnaa den attraaede Begunstigelse.

f) 1726, 1. Oktbr. Oversekretær *Möinichens* Skrivelse til

Assessor og Bygmester *Stalknecht* „om at rejse til Viborg for der at tage i Øjesyn de afbrændte publice Bygninger, saasom Domkirken, Sortebrødre Kirke, Bisperesidensen og Raadhuset samt den afbrændte Længde af Hospitalet, og derpaa i Forening med Stiftsøvrigheden, Assessor Kjerulf og Borgmester Rafn at overlægge, hvilken af bemeldte afbrændte Kirker bekvemmest og bedst for Indbyggerne kunde vorde opbygget“ m. m. — Smsts.

4. 1733, *Debr. Strid om Besættelsen af Kapellaniet ved Søndre Sogn.*

a. *Mag. Søren Kristoffersen Gjessings Ansøgning om Søndre Sogns Kapellani.*

Stormægtigste Monark! Allernaadigste Arvekonge og Herre!
Stormægtigste Monark, Kong Christian den Siette,
Reis op mig falden Præst, min Sørgebyrde lætte!
Giv enten Worre Kald til mig i Jesu Nafn
eller til Søndre Sogn gjør mig til Kapellafn,
Saa skal den store Gud min Konge ævig Smycke
Med ald Lychsalighed og medfødt Konge Lycke;
Saa længe liv og blod er udi Danske Mand
Jeg ævig Takke Skal vor Siette Christian

Og mig til min Død Lever
i aller Dybeste underdanighed.

Wiborg, d. 3. Decemder 1733. Deres Kgl. Majts. etc.

Søren Kristoffersen Gjessing.

b. *Menighedens Ansøgning for Mag. Gjessing.*

Stormægtigste Monark! Den uskatterlige og højst prise-
lige kongelige Naade, med hvilken Deres kgl. Maj. har be-
straalet vores fattige og forarmede Viborg By ved at kon-
firmere allernaadigst de af forrige Konger allernaadigst med-
delte Privilegier, vejleder os, at vi atter i dybeste Under-
danighed fordrister os at nedlægge denne vores allerunder-
danigste Supplique for vores allernaadigste Konges milde og
retfærdige Regerings Trone, i stadigt Haab til en naadig
Bønhørelse. Der har her i forrige Tider stedse været tvende
Præster til Sorte Brødre Menighed udi Viborg, indtil det
ved allernaadigst kongelig Tilladelse blev bevilget efter op-
satte Forening imellem salig Hr. *Just Bøegh* og Mag. *Kri-
sten Eriksen*, at hvilken af de to der den anden overlevede,
efter den andens Død alene skulde være Sognepræst, da

menige Mænd i Sognet tillige med Magistraten havde den Frihed og Sædvane at maatte udvælge sig en Mand til Aftensangspræst, efter som Menigheden ham selv belønnede, og Forfædrene har lagt og beneficeret til samme Aftensangstjeneste adskillige præbenda til hans Underholdning. Men som nu paa nogen Tid Sognepræsterne her til Menigheden har selv tillagt sig den Myndighed at inponere og foresætte os en Kapellan og Aftensangspræst, som dem selv lystede, enten uden vores Magistrats eller Sognemændenes Intercession, Samtykke eller Begjærelse, vi og ganske ikke har været vidende, de til sligt have haft nogen kgl. Tilladelse, altsaa i dybeste Underdanighed anraabe vi vor allernaadigste Konges medfødte Mildhed og Barmhjertighed, at vores gamle Skikke og Friheder maa allernaadigst blive os forundte og ej til Sognepræsterne overdraget, allerhelst vi selv det meste til vores Aftensangstjeneste maa erlægge og betale. Til den Ende vi da allerunderdanigst ville forestille Deres kgl. Maj. en fattig Præstemand, som forhen i mange Aar paa Landet har været Kapellan, navnlig Mag. *Søren Gjessing*, som sidder med Hustru og Børn og har intet at leve af, men vi efter vores Tanker, og som alle om hannem tale, agter hannem værdig til Embedet og gjerne ønskede, at Deres kgl. Maj. vilde unde os hannem til vor Aftensangspræst i forrige Hr. *Jeremias Sanders* Sted, som til et andet Præstekald paa Landet er blevet forflyttet, paa det at Lærerne og Tilhørerne, som kjender hinanden, desmere bo endrægteligen tilsammen. Deres kgl. Maj. beviser herudi den særdeles kongelige Mildhed imod den fattig Mand, som har Præstekjolen paa og intet Brød at leve af, og imod os en uskatte-terlig Naade, om vi af vor allernaadigste Konge maa blive bønhørt, paa hvilken vores allerunderdanigste Ansøgning vi vil være forhaabende, at vores velvise Magistrat ej skal nægte os deres sandfærdige Paaskrift og Forklarelse, i Fald det allernaadigst til deres Erklæring maatte eller skulde vordø henstillet. Den store Gud i Himlen (osv.)

Viborg, d. 2. Decbr. 1733.

(21 Underskrifter).

c) Om Kancelliet har afæsket Magistraten nogen saadan Erklæring, er ukjendt, men Stiftsøvrighedens (Gyldencrones og Trellunds) Erklæring blev afæsket og lød saaledes, til Gunst før den af Sognepræsten Hr. Sadolin udnævnte Kapellan,

Niels Fosborg, tidligere Kapellan i Skive, som ligeledes under 2. Decbr. havde søgt kgl. Konfirmation:

„ . . . , Fornævnte Hr. *Niels Fosborg* er 1) en dygtig, skikkelig, i Lærdom og Levned ulastelig Mand, som og har et godt Vidnesbyrd af sin Sognepræst i Skive, Hr. *Jakob Hasse*; 2) er han kaldet af Søndre Sogns Præst Hr. *Kristian Sadolin* til personel Kapellan efter den Rettighed, Eders kgl. Majsts. højsalig Hr. Fader den 15. Juni 1701 allernaadigst har konfirmeret og meddelt Sognepræsterne til samme Menighed uden at melde det allerringeste enten om Magistraten eller Sognemændene, hvorpaa disse supplicerende Sognemænd sig beraaber. Ej heller har Magistraten i Viborg enten ved denne eller forrige Vakance med deres allerunderdanigste Intercession sig anmeldet. Og hvad Mag. *Gjessing* anbelanger, da har han, foruden det her i Byen begangne Lejermaal, med sit flygtige Væsen, Drikkehuses flittige Besøgelse og andre Uterligheder ikkun forhvervet sig en slet Reputation, ilde menageret sit ellers gode Pund og vanæret sin Præstekjortel, isteden for hvilken han vel maatte bære en anden Habit. Vi bede da og haabe allerunderdanigst, at E. kgl. Maj hverken vil anse hans Rim eller hans Talsmænds Forbøn, men allernaadigst forskaane Viborg By og Vorde Sogn (som den kristelige og skikkelige Hr. *Kristian Neve* er kaldet fra) med saadan en Præst, for hvis Oprejsning og Forfremmelse til nogen Menighed vi ikke kan understaa allerunderdanigst at tilraade E. kgl. Maj., førend han en god Tid haver vist bedre Omvendelsens Frugter og vendt sig til en ganske anden Levemaade, som bedre kan bekvemme den hæderlige Præsteorden . . .“

Efter denne „Paategning“ fik Mag. *Gjessing* naturligvis ingen Ansættelse, og Menighedens Indblanding i Præstevalget var for stedse afskaaren.¹⁾ (Viborg Stiftsarkivs Kopibog 1726—36, S. 274 fgd.)

¹⁾ Mag. Søren Kristoffersen *Gjessing* var født i Klim i Aalborg Stift, hvor Faderen var Præst; selv var han først Feltpræst baade i Danmark og i Norge i Krigen mod Karl 12, ventede senere at succedere sin Fader, hvis Kapellan han var bleven, men da dette mislykkedes, blev han personel Kapellan hos Præsten Rasmus Roschou i Blære, Aars Herred; her besvangrede han dennes Datter, som han derpaa ægtede d. 5te Novbr. 1722 (Barselseng 7de Decbr. s. A.). Han blev da suspenderet af Biskop Linttrup, men fik kgl.

5. 1736, 6. August. *Skrivelse fra Biskop Wøldike til Monsr. Simonsen om „Medhjælper“ Peder Sørensen i Steenild, som har begaaet Helligbrøde.*

Højfornemme, høj lærde Monsr. Simonsen! Ved min Hjemkomst fra Visitats forefinder jeg Deres meget ærede Skrivelse af 16. Juli d. A. Jeg fornemmer deraf, at Mr. derudi interesserer sig langt højere for *Peder Sørensen i Steenild*, end jeg af Dennem havde ventet eller Mandens scandaleuse Gjerninger haver fortjent. Strafværdig er Sab-

---

Oprejsning, gjorde offentlig Afbigt fra Prædikestolen i Blære Kirke og forlod derpaa Stedet. Senere opholdt han sig i stor Nød i Viborg med Kone og 4 Børn; men da han var bleven Enkemand, begik han anden Gang Lejrmaal og trolovede sig først med Kvinden paa Barselsengen, hvorpaa Barnet af Præsten ved Graabrødrekirke Ernst Samuel blev døbt som ægte, hvilket, som ovenfor omtalt, fremkaldte en Strid mellem Ernst Samuel og Tychonius. Den 7de Marts 1731 forbød Trelund ham derpaa al præstelig Virksomhed i Stiftet, og dette Forbud bekendtgjordes gennem Landemodet. Oprejsning for sin sidste Forseelse havde han senere endnu ikke faaet, da en Del af hans gode Venner, som ovenaftrykte Brev udviser, Decbr. 1733 søgte at faa ham ansat ved Søndre Sogus Kirke, og han opnaaede først Oprejsning i Vakancen efter Trelunds Død, ved Tychonius' Hjælp, der indstillede ham til Benaadning, „da det er velbekendt, at han til Prædikestolen er meget vel skikket, med et godt Talent af Gud begavet, og kunde i en og anden Nødsfald tjene en og anden Præst i Stifter, siden dette Stift aldeles ingen Kapellan har, som kunde ved Svaghed eller andre Tilfælde hjælpe i Embedets Betjening“. — „Han har nu paa 4de Aar, da han har været i Domkirken Menighed, levet vel og kristeligt med denne sin Hustru og sig i saa Maade upaaklageligt forholdt“. Efter at have opnaaet kgl. Bevilling maatte han derpaa i Oktober 1735 offentlig gjøre Afbigt fra Domkirken Prædikestol og derefter paa Kirkegulvet i Menighedens Paahør modtage en Røprimande af Tychonius. Derpaa flyttede han til Aalborg, hvor han af og til brugtes som Hjælpepræst, navnlig af den gamle Præst Aspach, men forøvrigt levede i den største Nød med en stadig voxende Børneflokk, tildels ligefrem af Almisse. Endelig lykkedes det ham i Aaret 1738 at faa kgl. Udnævnelse som Præst til Blære og Ejdrup i Aars Herred; men da denne Udnævnelse meddeltes Wøldike, erklærede denne sig meget bestemt imod hans Ansættelse i Viborg Stift som en uhørt Skandale, der vilde volde stor Forargelse. Der samledes da en stor Mængde Vidnesbyrd baade om hans Prædikemaade og Levevis i Aalborg, meget modsigende, idet nogle roste ham som en „opbyggelig“ Prædikant, medens det bevistes, at baade den afgangne Biskop Mummé og Biskop Brorson, som Aaret før havde tiltraadt Bispestolen, havde været misfornøjede med

bathens Overtrædelse hos alle, men mere end dobbelt hos en edssvoren Medhjælper, der skulde i Følge af den offentlige Ed, han haver efter Loven gjort ved saadant Embeds Tiltrædelse, hindre baade den og anden Ugudelighed hos andre, og dog baade begaar den selv og tilskynder andre til det samme, ja endogsaa istedenfor en ydmyg Bod og Pønitense med Stivsindighed stræber at forsvare sin forargelige Synd. Han kan ingenlunde anses anderledes end *at være for sin Meneds Skyld skyldig at staa aabenbar Skrifte efter Lovens*

---

hans Opførsel og Prædikemaade og givet ham bestemte Advarsler i den Henseende, ligesom ingen vilde vedkjende sig at have anbefalet hans Ansøgning om Blære Kald, men alle ytrede stor Medlidenhed med hans usle Kaar. Som Følge heraf resolveredes, at hans Kaldsbrev skulde kasseres, dog mod at der gaves ham Udsigt til Befordring ved første Vakance i et andet Stift, hvor han var mindre berygtet. I Februar 1789 blev han derpaa kaldet til Præst i Vindinge med Annexer i Aarhus Stift; men Rygtet forfulgte ham atter, og under 24. Februar s. A. æskede Kirkekollegiet paa ny Erklæringer om hans Opførsel, „da vi ugjerne have fornømt, at samme Kapellan skal overalt være berygtet for sit forargelige Liv og Levned og ej alene formedelst begangne Lejrmaal har mistet det ham givne Kald i Viborg Stift, men at han endog Prædikestolen i Aalborg for Liderligheds Skyld skal være forbuden, ja at han, efter mundtlig for os gjort Beretning, endnu skal søge Kro- og Drikkehuse, samt inklinere til Drik og Dobbelt“. I sit Svar herpaa ytrede Wøldike, „at han har efterladt sig et uanstændigt Rygte om Drik, Spil, raadden Snak og deslige Kløgter, som efter Verdens Behag gjør et Menneske til en god og dygtig Kompagnon, men ikke sømmer sig en Kristen, mindre en Præstemand“. Wøldike havde kun to Gange talt med ham og begge Gange „foreholdt ham den højst fornødne Forandring i hans Levned, men han derimod har dels villet nægte, dels undskyldt sit Forhold, men dog tilsidst ladet sig overvinde saaledes, at Øjnene har vidnet, om Hjerterets Rørelse“. Han mener derfor, at han ikke er uforbederlig, men upaalidelig og let til at falde tilbage. Under 1. Maj kom da kgl. Resolution, at da Mag. Søren Gjessings uordentlige Levned de sidste Aar ikke var saa sikkert bevist, at han derfor kunde fradømmes sin gejstlige Stilling, og han ikke endnu ansaas for uforbederlig, skulde Kaldelsen til Vindinge Kald staa ved Mage, mod at Søren Gjessing udstedte et Revers om fuldstændig ustraffelig Vandel i Fremtiden, da han ellers ikke blot skulde afsættes øjeblikkelig, men ogsaa tiltales for alle sine tidligere „Forsøelser“. Dette Revers maatte S. Gjessing derpaa udstede og blev saaledes endelig Sognepræst.

*klare Ord*¹⁾. Og dersom Præsten tog sig Frihed at dispensere Peder Sørensen derfra, da fordristede jeg mig ingenlunde at dispensere fra Tiltale efter den kgl. allernaadigste Forordning, dat. d. 23. Decbr. 1735 Art 5. Den Undskyldning af Kjærligheds og Fornødenheds Gjerning lægges af Mr. Simonsen ikke uden Synd paa en saadan u-undskyldelig Gjerning, som Peder Sørensen haver begaaet. At grave Ler og kjøre Ler om Søndagen til Vægge at kline og Huse at bygge, kan lige saa lidt undskyldes og skjules under Kjærligheds og Fornødenheds Navn, som det under slige Navne var at forsvare, dersom en Tømmermand rejste et Hus eller en Murmester satte en Skorsten op om Søndagen. Nej den Slags Catechismi Forklaring kommer ikke overens med Guds Ord, ikke heller med Kongens Lov. Monsr. Simonsen haver i sit Brev allegeret et kgl. Reskript af 26. Aug. 1735, som skulde tjene til hans Forsvar for bem. Peder Sørensen; men da i dette Reskript intet tales om Sabbathens Helligholdelse, men alene om de fattiges Underholdning, saa kan jeg ikke gjætte, til hvad Ende dette Reskript i denne Sag af Dennem anføres. Tvertimod ligger for alles Øjne det allern. Reskript af 3. Decbr. 1734, saa og Forordningen af 12. Marts 1735, item adskillige derpaa grundede Plakater, ligeledes fornævnte Reskript af 23. Decbr. 1735 om scandaleuse Synder, som *alle viser hans kgl. Majsts. højpriselige Iver og ret kristelige Nidkjærhed for Sabbathens ubrødelige Helligholdelse, samt at hans Maj. ingenlunde vil have Kirkedisciplinen svækket*, men tvertimod nøjere og skarpere i Agt tagen end som tilforn. Altsaa vil jeg haabe, at Monsr. Simonsen paa sin Søsters, som Bondens Herskabs Vegne i Følge af ovennævnte Forordning af 23. Decbr. 1735 Art 5 ikke under eller tillader Peder Sørensen i denne Sag videre Medhold, men langt mere tilholder hannem, at han jo før jo heller, uden unyttig og ugrundet Indvending, efter Lovens Pag. 269 og 270 Art 17, indfinder sig hos Præsten med en alvorlig Omvendelse og hjertelig Bekjendelse til aabenbar Skritemaal for

¹⁾ Dette og de følgende Steder ere udhævede af W. — Ved Skrivelse af 23. Maj s. A. til Præsten Hr. Søren Wicardt, havde Wøldike erklæret at P. Sørensen foruden at staa aabenbar Skrifte burde dømmes fra sit Medhjælper-Embedet, ifølge Loven af gejstlig Ret idømmes en Bøde af 6 Lod Sølv, foruden den Bøde, den verdslige Ret idømte ham for Helligbrøde, og betale Sagens Omkostninger.

sin Mened og Forargelse, samt villig underkaster sig hvad anden Straf han kan være dømt udi for Helligbrøde, saa og holder Præsten skadesløs for hvis Omkostning han udi denne Sag haver forvoldet hannem. Og derhos beder jeg, at Monsr. Simonsen baade herudi og i alle andre Lejligheder mere ser paa Guds og hans Sabbaths samt Kongens og hans Forordnings sande Ære end som paa Bondens eller andres formente Ære.

At ellers i andre Maader nogen Misforstand skal være kommen imellem Deres gode Søster, dydædle *Madame St. Dines Pedersens* og Hr. *Søren Wicardt*, gjør mig meget ondt. Men som den Sags Omstændighed mig til Dato er aldeles ubekjendt, saa kan jeg heller intet derom melde, men vil alene bede, dels at den Sag ikke maa gjøre nogen Forhindring udi den anden med *Peder Sørensen* dels og at den fattige Mands meget slette Vilkaar maa tages udi mildelig Consideration og derfor den Sag om Annexgaarden ikke at drives paa det højeste. Deres kjære Søster haver saa stor Renommè af Dyd og Fromhed som af Formue. Jeg vil derfor tjenstlig have hende anmodet, skjønt Præsten aldeles uafvidende, at hun ikke søger nogen Fornøjelse udi Sejrvindinger over en stakels ruineret Præstemand, men langt mere handler saa med hannem, at han af hendes Godhed overvunden maa finde Aarsag med Glæde at takke og velsigne hende. I det øvrige beder, at min ærbødige Respekt maa formeldes til velbenævnte Deres kjære Søster og med al Velstands Tilønskning over hende og Dennem selv forbliver jeg

Højstærede Monsieur Simonsen

Deres tjenstberedvilligste Tjener

Andreas Wøldike.

G. 1737, 2. Novbr. *Skrivelse fra Biskop Wøldike til Viborg Skoles Rektor om Disciplenes Musik paa Gaden St. Mortens og andre Aftener.*

Til Rektor Ostenfeldt!

Eftersom udi indeværende Aar Mortens Aften indfalder paa en Søndag, da Skolen skulde med deres Musique gaa omkring at indsamle det lidet beneficium, som paa slige Aftener plejer at bekommes, men Byfogeden i Auledning af Sabbathsforordningen, som forbyder al Musique, Spil og deslige paa Søndagen, samt Fest- og Bededagene eller Afte-

nen tilforn, haver derom paa sit Embeds Vegne gjort Erin-
dring hos h Ex. Hr. Stiftsbefalingsmanden og hos mig, da
paa det hverken Skolen skal miste noget, ikke heller af
dens Musique tages Lejlighed til anden u-undskyldelig Spil
og Leg, haver hans E. tillige med mig fundet for godt, at
Disciplene af Skolen udi indeværende Aar ikke Aftenen før
Mortensdag, men om Aftenen paa Mortensdag selv, som
bliver d. 11. hujus om Mandagen, med deres sædvanlig Mu-
sique maa besøge Byens Indvaanere. Hvilket efterdags altid
kan i Agt tages, naar Mortensdag paa samme Maade som
udi dette Aar indfalder. Hvorom ædle Hr. Rektor vilde
føje fornøden Anstalt ved Skolen. Hvad Juleaften samt
Nytaars og Hellig tre Kongers Aftener angaar, da skal ogsaa
derom betimelig Efterretning blive meddelt (osv.)

A. Wøldike.

Viborg Stiftsarkivs Køpbog. Af Byfogdens Forespørg-
sel ses, at foruden „Latinske Skole Koret“ ogsaa Stadsmu-
sikanterne paa de ovennævnte Aftener „forrettede baade
Musikal- og Instrumental-Musik og Spil paa Gaderne Byen
igjennem og besøgte Indvaanerne.“

7) 1745, 12. Juni. *Skrivelse fra Wøldike til Landfi-
skalen om at sagsøge noyle Bønderkarle, som have redet
Sommer i By 1ste Pinsedag.*

Til Hr. Fiskal Matthias Brun!

Fra Provsten, velærværdige Hr. Enoch Dahllin, Sogne-
præst for Storvorde og Sejlflod Menigheder i Fleskum Her-
red, er mig til Hænde kommen skriftlig Angivelse, hvorledes
en Del unge Bønderkarle af hans Annex Sejlflod fjorten
Dage før Pinsedag skal have begjært af ham, at de tillige
med andre af Byen maatte ride det saakaldede Sommer i
By, og endskjønt han meget alvorligt skal have foreholdt
dem, ikke alene, hvor syndig og ukristelig, men ogsaa hvor
urimelig og dumdrstig denne deres Begjæring var, idet den
aabenbart strider imod Guds Ord, Pinsefestens høje Værdig-
hed og hans Majestæts allernaadigste Forordning af 12.
Marts 1735, hvorudi denne syndige Daarlighed med udtryk-
kelige Ord strængelig forbydes, ja endog, da han Pinselø-
verdag spurgte, at de havde kast hans Formaninger bag
Ryggen og lavede sig paa deres Narredragt til samme skjæn-
dige Abespil, skal paa 1ste Pinsedag af Prædikestolen have

læst det Stykke af højstbemeldte Forordning, som angaar denne Post, med alvorlig Formaning, at de fra saadan syndig og forargelig Gjerning vilde entholde sig, skal de dog alligevel, uagtet alle hans kjærlige Formaninger baade i hans eget og Guds Hus, 16 Mand stærk strax efter Prædiken være udrejste i næste Sogner, kommen derfra paa det sidste til Storvorde og skal have redet Mand for Mand med Sang og Fiolspil og stor Narreri for at samle de saakaldte Majskillinger, som de til Guds allerhelligste Navns Vanære og den høje Fests skjændige Misbrug skal have anvendt til syndig Daarlighed, og saaledes med Dansen og Drikken, Guds Huses Forsømmelse og Menighedens Forargelse henbragt alle Højtidsdagene. Som da denne Gjerning af alle og enhver, som har mindste Frygt for Gud og Ærbødighed for hans Majsts. allernaadigste Anordninger, efter de anførte Omstændigheder ej kan andet end anses for en kjendelig Foragt mod Gud og det hellige Prædikeembede og en meget dumdristig, ja modvillig og egensindig Overtrædelse af Hans Majestæts dennem forelæste allernaadigste Forordning og billig bør paatales, saa vilde Sr. Brun som Landfiskal udi Stiftet, i Anledning af Hans kgl. Majestæts allernaadigste Anordning af 31. Juli 1739 ufortøvet lovlig tiltale alle dem, som i denne ukristelige og højst forargelige Gjerning har været delagtige, hvis Navn paa Forespørgsel hos Provst Dahliin og under Sagens Examination lettelig kan udforskes, og imod dennem forfare, som Loven og Forordningen og Sr. Bruns havende Instrux medfører. Da jeg venter, de blive tilfundne ved publique Absolution at afbede denne grove Forargelse og anden tilbørlig Straf at udstaa, som de efter Forseelsens Beskaffenhed kan have meriteret, og som jeg har tilskrevet Provsten Hr. Dahliin, at dette for Hr. Fiskalen er bleven andraget, og han ikke maa antage dem til Herrens Bord, førend Dom i Sagen er falden, saa venter jeg, De uden Ophold paataler Sagen og det snarreste ske kan mod de skyldige udfører. Jeg forbliver

ærede Hr. Fiskals p. p.

Andreas Wøldike.

Kopibogen. — Fiskalen idømte dog kun de skyldige Bønderkarle Mulkter, uden at omtale offentlig Skriftemaal, hvorover Wøldike var meget misfornøjet. I et senere Brev

til Provsten ytrer han derfor, at denne nu ikke tør holde dem borte fra Herrens Bord; men dog bør han, Søndagen før de antages, efter Prædiken fra Prædikestolen holde en Tale i den Anledning til Menigheden, „de skyldige opmuntres til gudelig Forberedelse og i deres Samvittigheder indskærpes denne og andre Synders Vederstyggelighed, for hvilken og andre i Svang gaaende Laster Guds retfærdige Straf og Dom ses og kjendes i den alt mere og mere for sig tagende *Fæsygdom*, der nu ikkun er nogle Mile herfra, og som det lader sig anse ikke uden Guds besynderlige Naade ophører, førend den har naaet det hele Land over.“

8. 1769, 6. Juni. *Ansøgning fra to Degne, at Degnebørn maa fritages for at være stavnsbundne tilligemed Biskop Wøldikes Erklæring derom.*

1. Stormægtigste Monark, allernaadigste Arvekonge og Herrel

I dybeste Underdanighed understaar vi os til og for Deres kgl. Maj. at indsende vores underdanigste Begjæring om, at vore Børn ikke efter Forordningen af 9de Decbr. 1735 skulle høre de Proprietærer til, paa hvilkes Gods de herefter, efter vores Afgang ved Døden, ventelig maa begive sig til at tjene, og derfor en yderligere Elendighed kan befrygtes; thi blive Degnebørnene deres Fader ved Døden berøvede, førend de ere i Stand til, Vinter og Sommer at tjene Bønderne, da er der ingen andet Middel for de fattige, som de fleste er, at gribe til, naar de ikke har Slægt og Venner, som vil tage sig dem an, end de nødvendig maa formere Betleues Tal, som i disse Tider er større end det i Mands Minde nogen Tid før har været. Dersom Degnene i Almindelighed ikke skete Uret, kunde Degnebørnene heller ikke geraade i saadan Nød. Vi forsikrer os visselig om, i allerunderdanigste Fortrøstning til Deres højkongelige Mildhed, at det ikke i Unaade optages, at vi kalder det Uret, at Deres højkongelige Majestæts Lov og Forordninger ingenlunde gjælder som en Regel og Rettesnor, hvorefter Degnene nyder deres Indkomster, men allermest Bøndernes eget Godtbefindende næsten paa ethvert Sted gjælder og maa blive anset for Ret, og den Ret bestaar derudi, at Degnen i Stedet for Degnetraven ikke maa have Ret til at kræve eller faa mere end en Skjæppe Korn af hver Mand i Sognerne. Enten det er 1, 2, 4, 6, 8, 10 til 12 Tønder Hart-

korn, en Mand har at svare af, uyder jeg *Kristian Svane* dog ikke mere end en eneste Skjæppe Byg. Ingenlunde er det derfor vores Hensigt at begjære, at Bønderne skulde bebyrdes med mere Udgift til Degnene, end Degnens nødvendige Nødtørf udkræver, thi vi kjende i Hjertets Ynk-somhed over Bønderne, at de paa de fleste Steder ere mere end nok bebyrdede; men det er vores allerunderd. ringe Begjæring, Deres højagl. Maj. i Naade vilde anse, at vi, Deres ringe Undersaatter, underdanigst andrage, efter den rene Sandhed, som kan bevise sig selv, hvor ringe og fattigt Degneenker og Degnebørn har det, og at der ganske faa Steder, imens Degnene leve, kan samles noget til dem af Indkomsterne. Jeg *Mikkel Ingstrup* har ikke mere til Indkomst af 3 Sogne til mig, en svag Kone og 4 uopdragne Børn end omtrent 48 Rdl., hvilket jeg i denne Egn ikke kunde komme igjennem med, dersom jeg ikke undertiden kunde tjene lidet ved at forrette Prædiketjenesten for nogle af Præsterne her omkring. Og jeg *Kristian Svane* af 280 Tdr. Hartkorn i Sognerne nyder ikke mere til Indkomst end ungefær 16 Rdl., som jeg, Hustru og 8 Børn skal opholdes ved. Det er uvist, om vi kan leve saa længe med Børnene, at de kan hos Bønderne fortjene deres nødtørfte Ophold, og naar de kan, om det saa falder sig for dem, aftjene Bønderne, hvad de nyde af dem, saa kan de dog formedelst saadan Tjeneste, efter ommeldte Forordning, ikke undgaa at komme under Proprietærernes Beherskning, medmindre Deres højkongelige Maj. allern. vilde have dem derfra befriede, hvilken Befrielse vi inderligen ønske ikke alene vores, men og andre Degnes Børn, og ihvo der end af Partiskhed vilde forvende eller undertrykke Sandhed, har vi dog det faste Haab, at Deres kgl. Maj. ikke behager, at Degnebørnene af formeldte Aarsag enten skal efter deres Faders Død nødes til at betle, eller saadan Armod, som hverken de eller deres Forældre kan undgaa, skal være Aarsag til Proprietærernes Ret til dem, idet de derved maa nødes til at falde dem i Hænderne (osv.)

Balling og Dolby d. 6te Juni 1769.

Johan Kristian Svane,
Degn til Balling og Volling
i Salling.

Mikkel Ingstrup,
Degn til Hem, Hindborg og
Dolby i Salling.

2. Allerunderdanigst Erklæring!

Da Degnesønner efter Forordn. af 9de Decbr. 1735 ej paa anden Maadé ere bundne til Proprietæerne eller forbundne deres Godser at tilhøre, end naar de maatte komme i Bondens Tjeneste og til Bondearbejde, saa følger deraf, at naar Degnene ej vil, ere de ej heller pligtige til at lade deres Sønner tilhøre Proprietæerne, da de kan hensætte dem til et Haandværk eller andet at lære, hvorved de sig i Tide kunne ernære, uden som Supplikanterne allerunderd. melde, i Tilfælde af Armod eller Faderens Dødsfald. I dette Tilfælde kan jeg ikke billige Supplikanternes Forlangende, at deres Børn ej skulde tilhøre Proprietærernes Godser, da Bondestand lige saa vel giver Brødet af sig for den, der i samme er opfødt, som enten at have lært et Haandværk eller anden Haandtering; det er da billigt, at Proprietæerne til Vederlag herfor da kunne benytte sig heraf baade til Deres kgl. Majestæts og sit Godsdes Tjeneste. Hvad Supplikanterne ellers allerunderd. melde om Degnenes yderligere Fattigdom og at samme rejser sig deraf, at de ikke kan nyde hos Bonden den Løn og Rettighed, dennem allernaadigst er tillagt, er desværre, særdeles i Viborg Stift, alt for sandt; men saa længe som Bondens Tilstand er saa slet, som den her i Almindelighed er, og Proprietærernes Fordringer for Skatter, Landgilde, Brøstfældighed p. p. i Bondens Bo ere prioriterede, er det ikke lettelig at udfinde noget Middel til Degnenes Soulagement i deres saa fortrængte Omstændigheder, helst deres Armod ej tillader dem at lægge sig ud med Proprietæerne eller ved Lands Lov og Ret at indtale deres Indkomster, medmindre Proprietæerne og Jordegodsejerne allern. maatte blive befalede, at naar Bonden ei kunde eller vilde betale Degnene deres Rettighed, de da skulde være pligtige uden Proces at betale for deres Bønder, som de, der bedst igjen hos dem kunde søge deres Regres. Saaledes indstilles Supplikanternes allerund. Ansøgning til Deres kgl. Maj.s allern. Resolution.

Viborg, d. 21de Aug. 1769.

A. Wøldike.

9. 1772—73. *Ansøgning fra en Katolik, der er gift med en Protestant, om i Følge en hans Farfader given kgl. Bevilling at maatte lade sine Sønner opdrage i den katholske Religion og at maatte udøve Patronatret paa sit Gods, samt Biskop Rottbølls Erklæring derover.*

1. Til Kongen!

Da min Farfader Oberst *Johan von Gejstler*, som var Katolik tilligemed hans Frue *Mette Else von Lützou*, som var luthersk, her i Landet indkom med de Münsterske Tropper, som af daværende Fyrstbiskop *Bernhard von Kahlen* i dansk Tjeneste som Auxiliærtropper var overladt, blev bemeldte min Farfader med øvrige Stabsofficerer af allerhøjstbemeldte Kong Kristian 5 overtalt at formaa deres underhavende Regimenter at begive sig under den danske Regering, hvilket og meldte min Farfader med øvrige Officerer iværksatte, saa at Regimenterne her forbleve, hvorover mine Forfædre mistede deres Godser og Formue i det Münsterske, deres Efterkommere og mig til største Skade. Til Belønning for denne af min Farfader viste Nidkjærhed, at efterkomme hans Majsts. allernaadigste Villie, gav allerhøjstbemeldte, hans Maj. ej alene min Farfader, men endog hans Descendenter, saa længe nogen af dem opholdt sig under danske Regering, efterfølgende kgl. allern. Bevilling:

1) at ej alene min Farfader, men endog efterkommende Slægt, skulde i Danmark have baade fri Religionsøvelse og Tilladelse til at lade deres Børn, Sønnerne i Faderens og Døtrene i Moderens Religion opdrage, hvorpaa min sal Fader, Generallieutenant *Gustav Wilhelm von Gejstler* har afgivet Exempel, da han udi Faderens, den katolske, Religion blev opdraget, skjønt hans Moder var Lutheraner.

2) at skulle nyde alle Privilegier med den danske Adel, selvfølgelig ogsaa at kalde Præst og Degn, hvilket og min salig Farfader har haft og udøvet, da han, i den Tid han ejede Kjeldkild i Jylland, har kaldet baade Præst og Degn. Skjønt jeg nu forsikrer mig, at den sidst udkomne allernaadigste Forordning, at ingen, som er gift med en anden af fremmed Religion, maa lade deres Børn opdrage i anden Religion end den lutherske, udi ingen Maade ophæver allerhøjstbemeldte højsalige Konges til min Farfader og Descendenter givne kgl. allernaad. Bevilling, saa dog for efter Pligt

at vise min allerunderdanigste Lydgatighed og for at kunne forevise vedkommende, som er paalagt at have Opseende med, at ingen Børn, hvis Fader eller Moder ej er af en Religion, bliver oplærte i anden end den lutherske, er det jeg herved allerunderd. ansøger om, at jeg i Følge allerhøjest bemt. kongelige Bevilling maa lade min nuhavende Søn, og om jeg flere skulde erholde, da samtlige opdrage i den katolske Religion, hvortil jeg mig bekjender, som jeg saa meget mere forbaaber, da saadant ved mit Ægteskabs Indtrædelse baade af mine sal. Svigerforældre og min endnu havende Hustru er vorden akkorderet, og ligeledes ansøger allernaadigst at maa i Følge allerhøjstbente. Privilegium have Frihed at kalde Præst og Degn, siden jeg ved et ejende Gods haver Jus patronatus¹⁾, naar alene saadan Person af mig kaldes, som af vedkommende Biskop findes at have de Kvaliteter, som bør være hos en sand luthersk Gejstlig, enten Præst eller Degn etc.

Kjøbenhavn, 24. Novbr. 1772.

Johan Christian von Geistler.

2. Allerunderdanigst Erklæring.

Efterdi Supplikantens hermed tilbagefølgende allerunderd. Ansøgning grunder sig paa et hans Farfader Oberst Johan von Geistler af Højsalig Kong Kristian 5 meddelt allernaadigst Privilegium, lod jeg, saasnart den kom til min Erklæring, gjøre skriftlig Anmodning om at faa samme Privilegium til Eftersyn og fik endelig det Gjensvar, som herved under Litr. A. fremsendes, tilligemed Løfte, at Supplikantens Frue skulde tilskikke mig den mellem begge ved Ægteskabets Indtrædelse oprettede Forening. Men da dette ikke hidtil er sket, ville Deres Maj. deraf allernaadigst erfare, at det ikke er min Skyld, at den anbefalede Erklæring længere end sædvanligt er bleven opholdt.

I Ansøgningen selv anholder Supplikanten om en dobbelt Bevilling, nemlig at lade sine Sønner opdrage i den Roman-katolske Religion og at have Frihed at kalde Præst og Degn paa sit Gods. Begge Dele forbydes i de allernaadigste Anordninger ved Reskript af 6te Juli 1695, 20

---

¹⁾ Major von Geistler var gift med en Datter af Generalmajor Lüttichau til Tjele og ejede Eskjær i Salling.

Maj 1720, 29. Septbr. 1739, 14. Decbr. 1748, Politianordning for Danmark af 22. Oktbr. 1771, 1ste Post, Forordningen af 18. Juni 1745 og af 19. Septbr. 1766, blandt hvilke de tvende af Kristian 5 udgivne uden Tvivi maa være yngre end det af Supplikanten paaberaabte Privilegium, som følgelig derved ophæves, med mindre nogen særdeles Konfirmation derpaa af efterfølgende Konger ere forhvervede. — Ingen af Delene kan desuden vel tilstaa af følgende Grunde:

Først *Sønnernes Opdragelse* angaaende:

1) fordi ingen af vore Trosforvante, som ægter et katolsk Fruentimmer i de Lande, hvor den katolske Religion hersker, hvor velfortjent han end maatte være af samme Land, faa Frihed til at lade sine Børn der i sin egen Religion opdrage; følgelig er det en paa største Billighed grundet Stats-Raison at bruge i lige Tilfælde Repressalier hos os, hvilket ogsaa mellem alle Magter gjælder.

2) Fordi de Sønner, som saadan opdrages, anse sig siden ikke tilfulde som Landets Børn, men stedse i visse Maader som fremmede og desuden aldrig blive Kongen og Fædrelandet saa hengivne, som de i dets Religion vare opdragne, hvilket desto mere vilde drage til Følge, naar Sønnenne skulde blive mange og med Tiden kommer i vigtige Embeder.

3) Fordi end ikke de Reformerte i Følge deres Privilegium af 15. Maj 1747 Art 14 have saadan Tilladelse, hvilket ligeledes grunder sig paa Praxis i de Lande, hvor den reformerte Religion hersker. Sker det nu ikke med dem, som tillige med os ere Protestanter, og stemmer saa nær over med os i deres Trosbekjendelse, bør det meget mindre at ske med de Katolske, som bekjende en mod vores saa stridende Religion, ja i deres Lande saa ivrigt forfølge Protestanterne.

4) Endelig, fordi andre Katolske, og end mere Reformerte, som leve i blandede Ægteskaber og have noget af Fortjeneste at beraabe sig paa, deraf ville tage Anledning at overhænge Konge og Kancelliet alt for meget.

Dernæst i Henseende til *Kaldsrettigheden*.

1) Fordi det aldrig tilstedes nogen velfortjent Evangelist eller Protestant udenlands, hvor den papistiske Religion hersker.

2) Fordi det strider imod Sagens Natur, som medfører,

at den, der under Navn af Kirkepatron ordentlig kalder Lærer, derudi forestiller Menigheden, som det egentlig tilkommer at udnævne sine egne Lærere, og altsaa selv bør være et Lem af samme Menighed.

3) Fordi det er farligt at give en Katolik saadan Magt i Hænderne, da han gjerne anser anden Religion med Foragt og derfor, om han er begjærlig. desto mindre agter om at lade sig af en slet Kandidat bestikke. -- Desuden kunde derved lettelig gives Jesuiter Lejlighed at indsnige sig hos os, ja maaske at lære vort Sprog og Religions System for ved saadan Patrons Hjælp at blive Lærere. Muligheden heraf og Lysten paa deres Side kan ingen holde i Tvivl, som har nogen Kundskab om de saakaldede gudelige Bedragerier, hvoraf det Slags Folk benytte sig.

4) Endelig fordi det vilde synes meget sælsomt og være saare anstødeligt for evangeliske og reformerte Kristne baade inden og uden Lands at erfare saadant tvertimod alle Landes Love og vedtagne Skik at bevilges, ja lægges vor Nation til Last endog af redelige Katolikker selv.

Naar følgelig et saadant Privilegium, som Supplikanten beraaber sig paa, endog virkelig var til, skulde det dog synes raadeligst at soulagere ham paa andre Maader, hvormed Guds Ære, vor Religions Sikkerhed og Undersaaternes Gavn bedre kunde bestaa.

Mod de ved første Part anførte Grunde kunde maaske med nogen Føje indvendes over Hovedet, at ingen borgerlig Magt kan betage en Fader sin naturlige Ret til sit Barns Opdragelse i den Religion, han selv holder for rettest, naar han selv ikke frasiger sig samme. Men ogsaa dette findes af Supplikanten Major *van Geistler* at være sket, som hans Frues Skrivelse til Sognepræsten ved *Tjele* under Litr. B og Attester Litr. C udviser, skjønt paa Vilkaar, om kgl. Dispensation ikke skulde blive at erholde. Men da samme endog tilforn er bleven ham nægtet, i Følge Extrakter, som jeg herved under Ltr. D. allerund. fremlægger¹⁾, saa har han i mine ringe Tanker saa meget mindre været beføjet til

¹⁾ Bilagene findes ikke i Kopibogen. — Geistlers originale Bøvers, dat. 18de Juli 1763, som endnu findes i Stiftsarkivet, indeholder en Forpligtelse til at lade sine eventuelle Børn opdrage i den lutherske Tro efter Forordn. 13de Maj 1720, medmindre kgl. Dispensation kunde opnaas.

videre allerunderdanigst Ansøgning, som den forhen anførte Forordning af 19de Septbr. 1766 siden er udkommen og endnu staar i sin fulde Kraft¹.

Viborg Bispegaard d. 1ste Februar 1773.

Til det kgl. danske Kancelli!

Rottbøll.

10. 1774, 7. Novbr. *Biskop Rottbølls Erklæring om vechselvis dansk og tysk Gudstjenestes Indførelse i Viborg Domkirke.*

Allerunderdanigst Pro Memoria!

Af underlagte fire Pro Memorier ville Deres kgl. Maj. behage allernaadigst at erfare saa vel Oberst *von Krøders* Begjæring, at der med tyske og danske Tjeneste i Domkirken her til Højmesse maatte alternere for de tyske Folks Skyld, han haver ved Regimentet, som og, at hverken Præsterne, ej heller Menigheden derimod haver haft noget at erindre. Altsaa skulde jeg allerunderdanigst udbede mig nærmere Ordre desangaaende allernaadigst tillagt, da jeg og ikke herved kan finde noget betænkeligt, saa som Domkirkens Menighed her alene bestaar af faa og saadanne Personer, som det kan være ligemeget, enten de hører en tysk eller en dansk Prædiken²), og skulde nogen af Enkerne, der dog have samtykt med alle de øvrige, ikke have lige Færdighed, kan de lige saa bekvemmeligen søge en af de andre Byens Kirker. — I Henseende til Sagen, skulde jeg holde det nyttigst at betjene sig af samme tyske Psalmebog, som bruges i Garnisons-Menigheden i Kjøbenhavn, om ellers Sagen selv efter anførte Omstændigheder kan finde allernaadigst Bifald, som saaledes allerunderdanigst indstilles³).

Til det danske Kancelli!

Rottbøll.

¹) Udfaldet blev, som Rottbøll foreslog. I Aaret 1773 havde Rottbøll en skrap Skriftvexel med Major Geistler i Anledning af hans Kirkers slette Tilstand. — 22de April 1774 tilskrev Rottbøll Viceprovsten Hr. Tønnes Ravu i Nautrup, at han ifølge Ordre fra høje Vedkommende maatte nøje undersøge, hvorledes og ved hvem Majoren lader sine Børn, isæ: Sønnen Kristian Ditlev, undervise, og fornemmelig hvad „Religionsprinciper man kan formode ham enten aabenbar eller hemmelig at bibringes,“ — „hvilket jeg tilføjer“, tilføjer Rottbøll, „intet har moveret om, for ikke at anses at handle enten af Intolerance eller andre Hensigter, i Henseende til velbemeldte Hr Majorens i min Tid indløbne Ansøgning og anden Mislighed. der dog med Guds Bistand skal blive langt fra min Tænke- og Handlingsmaade; men jeg nødes nu til at gjøre, hvad mit Embede paaligger, for ikke at paadrage mig selv Ansvar.“

²) Til Domsognet hørte, før Graabrødre (Nørre) Sogn 1813 forenedes dermed, kun Adelige, Gøjstlige, Kathedralskolen, Standspersoner og Garnisonen.

³) Efter kgl. Reskript ordnedes Sagen endelig i Febr. 1776. Ifølge Rottbølls Anordning skulde Disciplene i Kathedralskolen besøge Sangen, „hvoraf Daniel Frick anses bekvemmet til at læse i Kor-døren, men den ellers sædvanlige Messe til Aftensang af en Discipel bortfalder ganske.“

Tillæg og Rettelser til III. og IV. Bind.

III. S. 413. Forf. har senere efter et Brev fra Mads Eeg meddelt, at denne ikke ejer det omtalte Bæger med Nordby-Vaabenet paa, men hævder forøvrigt, at et saadant Bæger findes, da det tydelig staar for hans Hukommelse, kun minder han ikke længere Stedet, hvor han har set det.

IV. S. 39 Lin. 3 f. n. : bleven begravet læs : bleven henrettet og begravet.

— 44	— 9	— 1000 Rdl.	” 2000 Rdl.
— 54	— 13 f. o. :	Jelling	” Jetting
— 71	— 1	— evig	” enig
— 80	— 8 f. n. :	Haffnørmarck	” Haffuermarck
— 81	— 17 f. o. :	hans	” Hans
— 83	— 1	— paabuden	” paabuden,
— ”	— 7	— sættes	” sattes
— 84	— 5	— Begstrup	” Begtrup

— 185—96 Til „Optegnelserne om Selde Kirke“ har Forf. ønsket følgende Bemærkninger tilføjede:

Efter at Optegnelserne om Selde Kirke i Salling (Pag. 185—196) vare trykte, er jeg bleven opmærksom paa, at de oprindelige Dele af Muren i Taarnet, navnlig paa nordre Side, ere opførte i Munkeskifte. Og da Sagkyndige antage (se J. Kornrup: Om Materialet i de ældste danske Kirker, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1870, 2. Bind, S. 166), at denne Maade at bygge paa ikke har været brugt i de 8 sidste Aarhundreder, saa er det sandsynligt, at Taarnet ved Selde Kirke er ældre, end jeg, ved den i Optegnelserne, Pag. 187, udførte Erklæring af Stjernholm er ledet til at antage. — Den øverste Del af Muren i begge Korskirker er rimeligvis ogsaa oprindelig opført af store røde Mursten i Muukeskifte.

IV. S. 189 Lin. 7 f. n. : A. J. læs : O. J.

— 192 — 7 — vestlige ” østlige

— 201—10. Til „Antiquariske Oplysninger om Elling Sogn“ har Forf. ønsket følgende Bemærkninger tilføjede:

De efterfølgende 2de Aktstykker vidne om, at der i Sletningen af

Middelalderen og vist ogsaa længe efter have været Skove, som nu ere forsvundne, saavel i den sydøstlige som sydvestlige Deel af Elling Sogn.

1466. Sognevidne af Elling Sogn, at fra Ugerbæk til Strandby Skov og Mark til Elling Aa er fri Fiskevand til Ellinggaard og Leerbæk og saa fra Ellinggaard til Fladbæk og saa . . . . . (ulæseligt) er Mouritz Nielsens Eiendom til Ellinggaard og ingen har Del deri uden et Byggested, som hører Kirken til. (Geheimearch.)

1467, 26de Juni. Vidne af Morten Nielsen i Jælsgaard¹⁾ . . . . . Henriksen i Tofte, Jon Smed i Leerbæk, Mads Peersen i Bekmadh, Lars Nielsen i Mælægh, Jes Peersen, P. er Bryning, at for dem og flere, der nærværende vare paa Krosbæksholm, da velbaarne Svend Niels Mortensen krævede et uvilligt Vidne og adspurgte 8 gamle Mænd, om de vidste noget af, hvor Marias Eendels Skov (Klosteret i Sæby) laa; da viduede de, at fra Sortekjærsbæk, der som han løber i Aa, og saa dertil som de 3 Siiger løbe sammen, hvor han begynder, og saa fra de Siiger til den store Lavsiig og saa Lavsiiget indtil han løber i Viinbækken, hvad Skov der Øster og Nord er, det er Marias rette Skov, og de have aldrig hørt, at nogen deri have havt Fællede eller Del, men det er Marias rette Skov. (Geheimearchivet).

IV. S. 207 Lin. 6 f. o.: Træskjel læs: Treskjel.

---

¹⁾ Skal nok være Ellinggaard, som 1470 eiedes af en Morten Nielsen Væbner.

Navne- og Sagregister til IV. Bind.

Ved D. H. Wulff.

- Aabjerg 254 ff.
 Aabo, P., Præst i Ullits 384.
 Aakjær 60. 88.
 Aalborg 193. 220. 224. 231. 337.
 342. 344. 354. 385. 419.
 Aalsø 362.
 Aarhus 49. 194.
 Aas 51. 71. 73. 77. 84.
 Aasted og Selde 372.
 Alling Kloster 46.
 Almueskolers Oprettelse 307.
 Alslev Kirke 77. 81.
 Anchersen, A., Dr. med., i Ribe 362.
 Anders, Abbed i Tvis 275.
 Andsager 83.
 Andst Kirke 250.
 Ane Cathrine, Datter af Chr. IV.,
 g. m. Fr. Rantzau 55.
 Anna Sofie, Enkedronning 359.
 Antikviteter 201 ff.
 Arff, P., Mag., Rektor i Viborg 389.
 390. 400. 408.
 Arkitektur, Kirkers 221 ff.
 Asferg og Faarup 362.
 Asmildkloster 380.
 Aspach, Præst i Aalborg 419.
 Assens og Klakring 402.
 Astrup, F., Stiftsprovst i Viborg 279.
 286. 346—7. 371.
- Baad, Birgitte, g. m. P. Galt 50. 70.
 Balslev, R., Præst i Tommerup 70.
 Bang, Birkedommer i Overby 65.
 B J., Slotsprædikant 356.
 Bangsøn, J., Præst i Brandstrup
 19. 24.
 Banner, Anders 78. Erik 82. Kir-
 sten, g. m. G. N. Drefeld 79.
 Margrete, g. m. N. Kaas 50.
 Bannerslund 206.
 Barlach, J. H., Byfoged i Viborg 358.
 Barsedaab 38. 176.
 Barret og Vrigsted 398.
 Barretskov 169.
 Bartholin, Caspar 54—6., 85—6.
 Magdalene, g. m. Selio Müller 86.
 Margrete, g. m. Chr. Müller til
 Katstrup 54—5.
 Bartling, Henrik, Præst i Højslev,
 Provst 405. W. H., Hospitalspræst
 i Viborg 405.
 Bay, A. Sørensen, Kjøbmand i Ban-
 ders 70. K., g. m. Præst N. Ove 22.
 Bechmann, M., Præst paa Løssø
 304.
 Begravelser 89. 176.
 Beistrup Kirke 221. 223.
 Belebnach, Karen s. Urup.
 Bentzen, P., Præst i Vøhr 71.

- Benzon, Elisabeth, Frøken 227.
 Hans, Kommerceraad, til Sohngaardsholm 227. J., Konferensraad, til Sohngaardsholm 224—7.
 Berregaard, Kammerherre, til Ørslevkloster 405.
 Berring, J., Præst i Brandstrup 20.
 Bertelsen, Jens, i Slyk 257—8.
 Niels, Hospitalsforst. i Viborg 405.
 Bie, T., Mag., Lektor i Viborg 325—7.
 Bilde, A., Marsk 6. 11. 15. 26—7. 32. 43. Jørgen, til Ellinggaard 204.
 Bille, E., 28. Helvig, g. m. Henning Pogwisch 60. Kirsten, g. m. Ebbe Galt 78. Lave 78.
 Billeschov, J. M., g. m. Præst M. Grunstrup 21. Sara, g. m. Præst N. B. Wilse 265.
 Birkelse 49. 50.
 Bisted, K., Kapellan i Viborg 372.
 Bjergehøj 197—8.
 Bjerre Herred 168 ff.
 Bjerregaard, Ane M., g. m. cand. theol., Gjæstgiver i Kbhvn N. Holm 269. Laurits, Mag. phil., Præst i Eidsberg i Norge 264.
 Maren, g. m. Konrektor i Lemvig P. J. Wilse 264. Marie, g. m. Sølvop Keiser og siden m. Kbm. Lassen 265. Martha, g. m. Chr. Noe 266. N., Kjøbmand i Lemvig 261. Niels, Præst i Laurdal i Norge 264. Niels Nielsen, til Nørre Vinkel 260 ff.
 Bjerring 48.
 Bjerring Kirke 221.
 Bjørnsen, And., til Stenalt 50.
 Bjørnsholm 391.
 Bjørnsknude 179.
 Bladt, P., Kapellan i Viborg 884.
 Blichfeldt, Franz og Börn 87.
 Bloch, S., Stiftsprovst. 343.
 Blum, Gesche, g. m. Kammeraad T. Thombsen 228.
 Boller 172.
 Bondo, R., Degn i Durup 398—9.
 Borch, E., g. m. Præst J. Berring 20.
- Boring 84.
 Bornemann, Hed. Marg., g. m. Bendix Lassen 60. 88.
 Borreschmidt, And., Kjøbmand og Hospitalsforstander i Viborg 404. Chr., Kjøbmand i Skive 284.
 Rosendal, Asmind van 78.
 Braem, Chr. de, Landsdommer i Jylland 227. Kaj, Præst i Øsløs 346. Sofie E., g. m. Stiftsprovst Astrup 346. Konferensraad 356.
 Brahe, Falk, til Ourebygaard 50. 79.
 Brandstrup 1 ff.
 Brandt, J. L., Præst i Brandstrup, siden i Fausing og Asperup 22. T. N., Præst i Fausing 22.
 Bratten 203 ff.
 Bredal, Armgaard Sophie, g. m. Christopher Müller 86.
 Bresten 396.
 Breth, Præst i Skive, Provst 319. 336. C. B., g. m. Stiftsprovst Tychonius 336.
 Bræum, E. J., Kapellan i Viborg 367. F., Degn i Rold og Vive 397.
 Brinchmand, J., Præst i Randers 396. L., Hører i Viborg, Præst i Bresten 396.
 Brok, Anna, g. m. Lave Bille 78. Niels 275.
 Brorson, Biskop 94.
 Brovst og Svenstrup 402.
 Brun, Hans, Jep, Jørgen og Mourids, i Vindum 42.
 Bruun, C. Jespersen, Præst i Brandstrup 20. 28—9. Kr. K., Kapellan i Viborg, siden Præst i Ørum 367. M., Prokurator i Viborg 65. O. Christensen, Birkedommer 68.
 Bryllupsskikke 38. 172 ff. 232 ff.
 Brøchner, H., Præst i Elbæk 76.
 Brødløs 1.
 Brønderslev, Vester 98.
 Buch, Præsteenke i Viborg 818.
 Buchwald, Fr. Kaptajn, til Gudumlund 89.
 Buck, A., Mag., Præst i Vammen 325.

- Burchardt, J., Mag. 59. Maren, g. m. Præst O. Zenthen 59.
 Buris, Prins 272.
 Buur Kirke 271. Kloster 270 ff.
 Buurgaard 270.
 Buurlundgaard 271.
 Bytzow, H. K., Stiftsprovst 337 ff. 356.
 Byvedtægter 214.
 Bælum 397.
 Bøegh, Just, Præst i Viborg 416.
 Børnekopper 172.
 Bøvling og Flynder 393.
- Carstensen, Orgelbygger 362.
 Charisius, Chr., til Constantinsborg 89.
 Charlotte Amalie, Kristian den femtes Dronning 318.
 Christensen, P., Præst i Hjerminde 28. M., Degn i Brandstrup 34.
 Crone, C. J. v., Løjtnant 76.
- Daa, Dorte 189. 191; g. m. Gr. Krabbe 193.
 Dahliin, E., Præst i Storvorde, Provst 423.
 Dalsgaard, Iver, til Rostrup, og Hustru Elisabeth Justine 70. N. S., Snedker i Viborg 352.
 Dam, A. H., g. m. Præst H. Steenstrup 20.
 Degnebørn ere stavsbundne 425 ff.
 Deichmann, B., Biskop i Viborg 287—9. 293 ff. 331. 385.
 Dommerby 353.
 Dorph, Niels, Præst i Norge 306.
 Drefeld, Ingeborg, g. m. P. Ebbesen Galt 49. 79. Gjord Nielsen 49 ff. 79. Ane, g. m. A. Bjørnsen til Stenalt 50.
 Due, B., til Krastrup, M., til Halckjær, 193—4. Daarethe 194.
 Duernes Begravelse i Selde Kirke 187—8. 193.
 Durup og Tøndering 398.
 Dværgetved 214. 217.
 Dyre, Claus 78. Karen, g. m. M. Stygge 78.
- Dyssel, Landsdommer i Viborg a .
 Etatsraad 406.
 Døstrup Grander 339.
- Ebbesen, Niels 77.
 Eilskov, F. K., Filosof 390.
 Elbæk 52.
 Elkjær, Nørre 216.
 Elling 201 ff.
 Ellinggaard 204.
 Endelave 182.
 Engelsted i Skaane 49. 50.
 Eriksen, Christen, Præst i Elbæk, Provst 53. E., Præst i Elbæk, Provst 53 Kr., Mag., Præst i Viborg, Provst 351 ff. 387. 416.
 Eskesen, A., Hører i Viborg 395.
 Eskjær 329. 429.
- Faarup 4. 33—4. 45.
 Faborg Kirke 272.
 Fuch, J., Student 359.
 Faldborg 1 ff. 43.
 Falster, Helvad, g. m. Jep Torbensen Sparre 78. Oluf 78.
 Fanden, Forskrivelse til 92 ff.
 Fanebjerg 363.
 Farsø og Vonsild 373.
 Fers, J. J., Præst 195.
 Ferslev, Kr., Kapellan i Viborg, siden Præst i Rold 367.
 Filsted Ladegaard 231.
 Findaasen i Norge 350.
 Finde, A., Stiftsprovst i Viborg 324—7. 413.
 Finke, Johannes, til Tyrrestrup 55. 58—9. 86. Thomas 55.
 Fischer, Henriette C. E., g. m. O. J. Soltoft 77. J. A., til Allinggaard og Vindumovergaard 44.
 Fog, R. Christensen, Præst i Bjerring 28.
 Fogh, Mette, g. m. Præst K. A. Sadolin 357.
 Folkeforlystelser 235 ff.
 Folkesagn 50. 204 ff. 217—8. 228—9. 275—7.
 Fosborg, N., Kapellan i Skive 418.
 Foulum 12.

- Fredborg 205.
 Fredericia 397.
 Frederik IV. 321. 347—8. V. 356;
 hans Kroning 312.
 Friborg, N., Kapellan i Viborg
 373.
 Fridenreich, til Pallisbjerg 256 ff.
 Friis, Albert, til Haraldskjær 53.
 Margrete, g. m. Ebbe Gylden-
 stjerne 53. Matr. Assessor,
 Famulus i Viborg 314. 404.
 Fris, Bagge, Provst i Daugbjerg 282.
 From, B., Præst i Selde 192. H.
 K., Kapellan i Viborg 383.
 Frost, A., Kapellan i Viborg 373.
 Fusingø 198.
 Fussing, B., g. m. Præst J. Ber-
 ring 20 og m. Præst L. Lassen 21.
 Gaardbo Sø 205.
 Gabrielsen, H., Præst i Hylke 54.
 Galmejer, Feldskærersvend i Vi-
 borg 313.
 Galt, Familien 47 ff. 66. 77; dens
 Stamtavle 78—9. 84. Anders 78.
 til Birkelse 50. Ane Pedersd., g.
 m. M. Venstermann og F. Brahe
 50. Axel 84. Ebbe 48. 77 ff.
 Ebbe Andersen 50. Folmer 84.
 Gjerd Pedersen 52. 66. 84. In-
 ger 78. 80. Knud 84. Knud Hen-
 rich 53. 84. Mogens 48. 78. 84.
 Mogens Gjordsen 53. 84. Mogens
 Pedersen 52. Niels, til Engelsted
 [50. Peder, Amiral 50. Peder
 Ebbesen 48 ff. 77 ff. Sophie,
 til Lindholm 50.
 Galthen, Jacob, Præst i Lovns 403.
 Galtrup, Søren Larsen, Soldat 92 ff.
 Gangsted Kirke 61. 76.
 Geder 249 ff. |
 Gejstler, G. W., Generalløjtn.
 428. J. v., Oberst 428 ff.
 Gerner, H., Stiftsprovst 848.
 Gimming Ting 198.
 Gimming og Lem 362. ³⁶³
 Gjelstrup, N. Kapellan i Viborg,
 siden Præst i Sønderfelling 291.
 362—6.
 Gjerness i Skaane 49.
 Gjessing, S., Mag., Præst i Vin-
 dinge 416—20.
 Gjettrup 197.
 Gjød-ad 367.
 Gjøe, Pernille, g. m. Anders Galt 79.
 Gjording Kirke 273. Sogn 257.
 Gjørup, E., g. m. Præst J. L.
 Brandt 22.
 Glahn, A. B. M., g. m. Præst H.
 C. Glahn 23. H. C., Præst i
 Brandstrup, siden i Tjestrup og
 Sorø 23.
 Glambek, Claus 84.
 Glenstrup Kirke 221.
 Glud, A. Sørensen, Præst i Elbæk
 54. Jacob, Kancelliraad, til Jens-
 gaard 70. Jacob Andreas, til Jens-
 gaard 76.
 Goiske, P. Rosenstand, Professor
 344 ff. 364. 402.
 Graa, J., Kapellan i Viborg 334.
 354. 373. 403—4.
 Gram 290.
 Gravhøje 201 ff. 220.
 Gregers ell. Gregorius, Præst i El-
 bæk 52.
 Griffenfeld 89.
 Grimstrup, M., Præst i Brand-
 strup 21.
 Grundfør og Spørring 373.
 Grøn, Christen 272. Mads, i Vin-
 dum 42.
 Gudumkloster 261.
 Gunderup og Nøvling 813.
 Gundetved 55.
 Gyldenkrone, Kr., Stiftamtmand
 234.
 Gyldensparre, Albrecht de, 227.
 Edele E., g. m. Landsdommer
 Chr. de Braem 227.
 Gyldenstjerne, Ebbe, til Tyrrestrup
 53. Gabriel 83. Knud, sidste
 katolske Biskop i Odense 272 ff.
 Margrete, g. m. Folmer Rosen-
 crants 52.
 Gøye, Mogens 82.
 Haaber 208.

- Haasum, A., Præst i Brandstrup 21.
 Haderup 306. 316.
 Hahn, M. S., g. m. Præst P. J. Stougaard 22.
 Hak, Margrethe, g. m. Ebbe Galt 78.
 Halchus, E., til Aabjerg 255 ff.
 Halkjær 193.
 Halkjær, L., Hører i Viborg 401.
 M., Præst 383—4.
 Halvorsen, C. F. B., Præst i Brandstrup, siden i Sandager 23.
 Haraldskjær 53.
 Harbo, J., Præst i Viborg 361.
 Hasle og Braaby 313.
 Hasse, J., Hører i Viborg 395. J., Kapellan i Viborg 368. J. L., Præst i Skive, Stiftsprovst 323—4. 336. 346. 353. 356. 418. L., Hører i Viborg. Præst i Grinderslev. Provst 396—7. P., Kjøbmand i Viborg 368.
 Hauch, C. U., g. m. E. de Jespersen til Skaungaard 33.
 Hausmann, Cath. Ern., g. m. Stiftamtmand J. A. de With 227. C. H. v., Generallojtn. 227.
 Hedefaar 249.
 Hee Kirke 221—3.
 Heerfordt. Præst i Selde 195.
 Hegnet 86. 193.
 Heinen, Stiftamtmand 407.
 Heldum Sogn 260. Kirke 262. 269.
 Helligbrøde 419 ff. 423 ff.
 Helsingør 303.
 Hem Kirke 221.
 Hernhutterne 266. 344. 363—6.
 Hersleb og Viuf 373.
 Herslebs Prædikener 289. 298—9.
 Hertzberg, N., Præst i Viborg 335. 350—1. 393.
 Hessel, V. P., Kapellan i Viborg, siden Præst i Gjødvad 367.
 Himmestrup 68.
 Hindsgavl 49.
 Hinge og Vinderslev 358.
 Hirtsholmene 205.
 Hjermind 20.
 Hjersing, D., Præst i Ørslev 391.
 Ellen K., g. m. Præst Kr. A. Sadolin 357. J., Rektor i Viborg 284. 389 ff. 395. T., Hører i Viborg, Degn i Vive 397.
 Hjortlund 252.
 Hofman, Assessor, til Kaas 371.
 Frøken 255 ff. E. H. de, til Aabjerg 255 ff. Schack 255.
 Holbæk 50.
 Holck, Stiftamtmand 93.
 Holgersen, N., Præst i Elbæk 54.
 Holk, Friherreinde 342.
 Hollænder, Erik N., Kjøbmand i Viborg 361.
 Holm, J., Præst i Jerslev 93. N., cand. theol., Gjæstgiver i Kbhvn. 269. N., Præst i Vrou 283.
 Holmør, Krigsraad, Borgemester i Randers 336. B. S. A., g. m. Stiftsprovst Tychonius 336. Jesse, Kapellan i Viborg 325. 367—8.
 Holmhuset 4. 14.
 Holst, A. K., Mag., Hører i Viborg, Rektor i Vordingborg 394.
 Holstebro 318.
 Holstein, J. L., Gehejmerraad 342. 356.
 Hoppe, D., Degn i Vindum 33.
 Horn, Chr., Gaardmand i Meilby 198.
 Hornberg, N. R., Degn i Vindum 33.
 Hornemann, J., Hører i Viborg 278. J. K., Kapellan 291. 374 ff. J. W., Botaniker 383. Kl. J. E., Dr. med., Professor 383. Kr. 383.
 Hørsdal, J., Degn i Brandstrup 34.
 Horsens 181. 194.
 Hovsig 213.
 Hostrup, J., Brygger i Kjøbenhavn 266. 269.
 Husfid 18.
 Hvas, Anne K. Ø., g. m. R. Stjernholm 194. F. Justitsraad, til Frederiksdal 198.
 Hvidbjerg, L. M., Kapellan i Skive 322—3.
 Hvilsom Kirke 221.

Hvitfeld, Stiftamtmand i Viborg 366. Elisabet, g. m. N. Galt 50. 79.

Hvælpund 262.

Høgh, Peder til Eskjær 79. Sofie, g. m. Ebbe Galt 48. 79.

Højbjerg Vandmølle 2.

Højer, J., Præst i Aalborg 254.

Johan, Præst i Viborg 413.

Højslev 280. 282. 405.

Høyer, A., Præst i Brandstrup 14—5. 21.

Ikast 272.

Ingstrup, M., Degn i Hem 425—6.

Irminger, Generallejt., til Vindumovergaard 44.

Isgaard 82.

Issen og Issen Skov 272.

Iversen, L., Hører i Viborg 395.

Jacobsen, N., Borgemester i Randers 88.

Jennet 205.

Jensgaard 172.

Jepsen, J. A., Hører i Viborg, Præst i Tavlov 393.

Jerslev 93.

Jerup 201 ff.

Jespersen, Justitsraad 393. E. de, til Skaungard 33.

Jepsen, J., Præst i Tolstrup 94.

J., Mag., Konrektor i Viborg 279. 401. P., Mag., Rektor i Viborg 389 ff. 400.

Jetting, Søren, Præst i Glud 54.

Jordhøj, Cicel Elis., g. m. H. Møller 74. F. G., Præst i Elbæk, Provst 73. 76. L., Præst i Elbæk, Provst 70—1. 73.

Juul, Agnete, g. m. Kjøbmand A. S. Bay 70. Ane Cathr. 70.

Birgitte, g. m. Knud Galt 84.

CatharineMarie, g. m. Præst R.

Balslev 70. Cecilie Marie 69.

70. 73. Christen 68—9. Christence, g. m. Jørgen Rosenkrands

186 ff. 189. 191. Hans, Justitsraad, til Viskum 68. Hans Chri-

stensen, til Tyrrestrup 63. Marie, g. m. Farver C. H. Lund 70.

Marie Cathrine, g. m. Kancelliraad J. Glud 70. Mette, g. m. Præst L. Jordhøj 70. Mogens 272. Ove, til Kjeldgaard 189.

191. Palle, til Strandet 273—4.

Just. J. D., Præst 383.

Justesen, Kammerraad 231.

Jørgensen, Skræder i Grumstrup 87. H. H., til Ørslevkloster 483.

Kaalund, H. V., Præst i Kattrup 71.

Kaas 371.

Kaas, E., Bisp 24. Erik, til Lindbjerg 81. Jens 272. Niels 50.

Kahlen, B. v., Fyrstbiskop 428.

Kall, Abr., Professor 313. J. K., Konferensraad 313.

Kast 255.

Katterup 55.

Keiser, Sølvpop 265.

Kilder, hellige 39.

Kiær, E., Mag. 62.

Kjeldgaard 185 ff. 307.

Kjærulf, K., Hører i Viborg, Præst i Lovns 402—3. Lukas, Justitsraad 502.

Kluhn (eller Klähn), J., Hører i Viborg 401.

Klædedragt 176.

Knardrup Kloster 48.

Knie, A., Præst i Ville 398.

Kobberup 366.

Koefoed, C. D., Biskop i Ribe 260.

Kommission om Præsternes Lærdomme 304—5.

Krabbe, Elisabeth, g. m. B. Due, og Gr., til Thorstedlund 193.

Krag Edel, til Steensballegaard 62—3. 89. Frederik, Vicestatholder 89. Frederik, Baron, Stiftamtmand i Viborg 294. N., til Egeskovgaard 58. 89.

Kragsskov Aa 205 ff.

Krarup, til Vindumovergaard 44.

Niels, Degn i Søvind 64 ff.

Krastrup 193.

- Krebs. Kl., Mag., Præst i Viborg 347—8. 368.
- Krig med England 177 ff.
- Kristensen. Kl., Borgemester i Viborg 385.
- Kristian den femtes Besøg i Holstebro 318. VI. 355. 358.
- Krog, A. K., Kapellan i Viborg 286. 372.
- Kruppen, O., til Demstrup 24 5. Sofie, g. m. Ebbe Galt 48. 78.
- Kruse, Ane Marie, g. m. Biskop Wøldike 312.
- Kuhlmann, K., Kapellan i Viborg 372.
- Kvistrup 194. 333.
- König. A., Kapellan i Viborg. si den Præst i Aulsø 279. 359—62.
- Laastrup og Skals 367.
- Lange, Barbara, g. m. Gjord Galt 84. Frue, paa Asmildkloster 330.
- Langebek 290.
- Langsted, Else K., g. m. Præst Gjelstrup 363. Ole, Præst i Fanebjerg 363.
- Lassen, Ane, g. m. C. C. Müller 60. 86. Bendix, Etatsraad, til Aakjær 61. 88. J. V. G., Præst i Dollerup, siden i Brandstrup 23. L., Præst i Brandstrup 21. M., Præst i Asferg 362. Peder, til Rødslet 88—9. Peder, Borgemester i Randers 88—9. Thøger, Mag., Rektor og Præst i Randers 89. Stamtavle 90—1.
- Lasson, Elsebeth, g. m. Kommerceraad H. Benzon 227. O. Worm v., til Bustrup 88.
- Laugesøn, N. (Høg), Præst i Brandstrup, Provst 20. 24.
- Lauridsen, N., Præst i Hjerminde 20. 26.
- Leerbæk 206. 208. 216—7.
- Lemvig, brændt 1684 261.
- Leche, Kancelliraad, til Ørslevkloster 280.
- Levring 2.
- Lilleaa 2.
- Lillelund, M., til Sindinggaard 381.
- Limbeek, H., i Vindum 42.
- Linde, Kaptajn, til Aabjerg 254 ff. Kristen, i Holstebro 318.
- Lindholm 50.
- Lintrup, Biskop i Viborg 323. 331. Søren, Professor 298—300.
- Listo, Ane Kirstine 16. M. Andersen, paa Skaunggaard 16.
- Longbjerg (Longomontanus), Kr., Astronom 261.
- Lovns og Alstrup 403.
- Lund, C. H., Farver i Randers 70. J., Kapellan i Viborg 370—1.
- Joen, Hører i Viborg 403—4.
- Lunde Kirke 186. 191.
- Lundenæs 49. 82.
- Lundsgaard, Kapellan i Viborg 367—8.
- Lunge, Huns, Præst i Selde 195. Ove 82.
- Lykke, A., g. m. O. Krumpen 24—5. Frands og Iver 43.
- Lynderupgaard 384—5.
- Lützou, Mette E., g. m. Oberst v. Gejstler 428.
- Læsø 301. 304.
- Lønborg 396.
- Lønborggaard 55. 86.
- Maen 21.
- Mariager Kloster 6. 9.
- Marselis, Constance, g. m. H. Müller 54—5. 85—6. Gabriel 88. Selius 85.
- Matzön, M., Præst i Brandstrup 20. 26.
- Mecklenburg. Ingeborg Margr., g. m. Fr. Müller 54—5. 85—6.
- Mehl, Ditlev, Hører og Kapellan i Viborg, Præst i Barret 368. 393. Ditlev, den yngre, Hører i Viborg, Præst i Assens og Klakring, Provst 412. Johan, Guldsmed og Hospitalsforstand. i Viborg 402. 404.
- Meilby 197—8.
- Meilhede Bæk 3.

- Meinert, Andreas E., Grosserer i Kbhvn., 268—9. Marie Cath., g. m. N. K. Tang 260.
- Merløse 50.
- Middelsom Herred 1 ff.
- Mormann, Maren, g. m. Gjord Galt 84.
- Mortensen, J., Raadmand i Ribe 199.
- Mosbjerg 207. 210.
- Moth, Kr., til Kvistrup 333.
- Muhle, Anna, g. m. Joh. Sohn 227. Birthe, g. m. Præst L. Stenstrup 393. S., Præst i Østerbrønderslev 94.
- Mule, Assessor, paa Serritslevgaard 66.
- Munch, Kommerceraad, Borgemeester i Viborg 366. 395. H. K., Lærer i Viborg 395. L., Kapellan i Viborg, siden Præst i Kobberup 366.
- Munck, Frederik, Hans og J., til Krogsgaard og Visselbjerg 81.
- Mund, Edel Urne, g. m. G. R. Müller 55.
- Munk, Iver, Biskop i Ribe 272.
- Mogens, til Volstrup 272. Oluf, sidste katolske Biskop i Ribe 272.
- Mus, C., Biskop i Ribe 295.
- Müller, Ane Cathr., g. m. C. Bartholin 55. 59. 86. Christian, Amtmand, til Katterup 55. 58. 86—8. Christian Carl 60 ff. Christopher, Ritmester 86. Drude, til Aagaard, g. m. Th. Finke 55. 86. Ermegaard Sophie, g. m. Skrædder Jørgensen 56. Frants, til Gundetved, 55 58—59. 86. Georg Rudolf, til Øllingesøgaard 55. Heinrich, Kjøbmand i Itzehoe 86. Heinrich, Rentemester, til Dragsholm, Tyrrestrup m. m. 54 ff. 84—6. Henrich, Etatsraad, til Lønborggaard 55. 84. 86. Henrik, Amtmand 86. Henrik, Oberstløjtn. 86. Jørgen, Amtmand, til Tyrrestrup 55. 58—9. 86. 88. Selio, Etatsraad, til Lønborggaard 86. Selio Georg, Løjtnant, til Hegnet 86. Sophie, til Sonnerup, g. m. Joh. Finke 55. 86. Stamtavlen 86—7.
- Møborg Gade og Møborg Øgfælled 271.
- Møgelkjær 172.
- Møinichen, Oversekretær 402. Sofie D., g. m. L. Kjærulf 402.
- Møller, A. H., Degn i Junget 399. H., Herredsskriver i Skjægsmølle 74. Øllegaard Charlotte, g. m. Chr. Søtoft 74.
- Mønter, gamle 37.
- Nakskov 327.
- Napstjert 208 9.
- Natmandens Altergang 350—1.
- Nestelsø 353.
- Neve, K., Præst i Viborg 418.
- Nibstrup 93.
- Niels, Abbed i Tvis Kloster 272. Præst i Elbæk 52.
- Nielsen, M., Præst i Brandstrup 19. 24.
- Nissen, Kr., Mag., Kapellan i Viborg, siden Præst i Laastrup 367.
- Noe, Chr., Kjøbmand i Ringkjøbing, siden Brygger i Kbhvn. 267. Maren Kirstine, g. m. Kammerraad, Grosserer A. E. Meinert 268.
- Nors, Jørgen, Hospitalspræst i Viborg 405. N., Klokker i Viborg 332. 341. 405.
- Nyborg 82.
- Nykjøbing paa Mors 317.
- Nysum, til Kjeldgaard 195.
- Næsbyhoved 82.
- Nørkjær, Karen, g. m. Præst L. Tygesen 317.
- Nørreaa 2.
- Nørretranders 219 ff.
- Nørrevinkel 260 ff.
- Nørre-Vosborg 259. 271 ff.
- Oddense 358.
- Odense 193.
- Oldsager 4. 34 ff. 230.

- Ostenfeld, Anna, g. m. Præst K. Eriksen 387. Jens, Mag., Rektor i Viborg 318. 387—9. 399. 406. 410. 414. J., Præst i Viborg 387. Kr., Hører i Viborg 397 ff.
- Othlesen, Dorthea Kathrine, g. m. Rektor Jessen 401. N., Degn i Vindum 33.
- Ourebygaard 50.
- Ove, N., Præst i Brandstrup, siden i Langaa 22.
- Overgaard 194.
- Overgaard, Marie, g. m. 1) F. Winterberg, 2) H. Stjernholm 194. Rasm. Nielsen, til Quistrup 194.
- Overtro 66. 92 ff. 99 ff. 220. 239.
- Pachs, Chr. Felsenberg, til Taarup 50.
- Pallesbjerg 255 ff.
- Palner, Chr., Ridefoged p. Tyrrestrup 60. 68.
- Palsgaard 49. 81. 172.
- Palstrup 11. 53.
- Paludan, H. K., Hører i Viborg 396. J., Præst i Lømborg 396. P., Præst i Hellevad, Provst 94.
- Panch, J., Hører i Viborg 395.
- Parsberg, O., til Palstrup, Rigsraad 53.
- Pasbjerg, paa Skivehus 328.
- Pedersen, P., Mag., Præst i Viborg 385.
- Pest i Helsingør 303.
- Pietismen 291. 304. 375 ff.
- Podebusk, Jytte, g. m. 1) Niels Brok, 2) Knud Gyldensjerne 275. Movrits, til Leerbæk 208—9. Prebjørn 272 ff.
- Pontoppidans Forklaring 344.
- Pors, Jørgen 83.
- Povisk. Cathrine, g. m. Jørg. Müller 55. 59. 60. 86. Chr. s. Pach. F., til Raunholt 26. Henning, til Hellested 60. Otto, til Tyrrestrup 53.
- Povlsen, J., Oberstløjtn. 401.
- Pærer, Peder Galtes 52.
- Raabjerg 205 ff.
- Raae, A., g. m. Selio G. Müller 86.
- Rafn, Kommerceraad 356. Jørgen, Hører i Viborg, Præst i Vorde 403. M. N., Kapellan i Viborg 368.
- Randers 82. 359. 362.
- Randrup 17.
- Rantzau, Frants 55. 84. Johan 82. Mette, g. m. Axel Galt 84.
- Ravn, T., Viceprovst i Nautrup 432.
- Ravensberg, Inger, g. m. A. Galt 79.
- Reckenberg, Kirsten, g. m. P. Høgh 79.
- Rehling, Joh., Mag., Præst i Hasle 313.
- Relikvier 189.
- Renberg, D. H., g. m. Rektor Ostenfeld 397. Fr., Dr. med., Stiftsfysikus 385. Jens, Mag., og Rektor i Viborg 298. 384—5. 409—10. K. K., Borgemester i Viborg 384. P. K., Mag., Stiftsprovst 385. Tøger, Landsdommer, Digter 298. 385.
- Revsgaard, S. E., Degn i Brandstrup 34.
- Rhodus, Eva M., g. m. Præst E. Samuel 349. N. M., Mag., Præst i Viborg 347—9. 368.
- Ribe 199. 273. 277. 362.
- Riberhus 82.
- Richter, Kammerraad, til Voldbjerg 256.
- Ries, V., Hører i Viborg, Præst i Brovst 396. 401—2. Vilh., Landstingskriver i Viborg 402.
- Rind 1. 3. 4. 13. 17.
- Rindsholm 11.
- Riis, Kirstine Mikkelsd., g. m. N. Bjerregaard 261.
- Ringe 359.
- Rise og Marstal 374.
- Ristrup 385.
- Rodius, Morten, Præst i Viborg 405.
- Rodsteen, Erik, til Leerbæk og Skaarupgaard, Landsdommer 217.

- Roeder, H. H., Kapellan i Viborg 36^a.
- Rogert, P., Præst i Viborg 366—7.
- Roholm 205 ff.
- Rold 367. 372.
- Roschou, R., Præst i Blære 418.
- Rosenberg, F., Biskop i Viborg 26.
- Rosenkands, Dorthe, g. m. Mogens Galt 48. 78. Erik og Niels 48. Folmer, til Steensballegaard 52. 84. Ingeborg, g. m. P. Ebbesen Galt 49. Jørgen, til Kjeldgaard 186 ff. 189. 191. Niels, til Barretskov 169. Regise, g. m. Gjord Galt 52. 84. S., g. m. A. Bilde 43. Vibekke, g. m. Prebjørn Podbusk 273.
- Rosenlund, Dorothea Cathr., g. m. Chr. Charisius 89. Mads, til Dybvad 88. 9.
- Rosenstjerne, Sophie, g. m. H. Müller til Tyrrestrup 54. 56. 85—6.
- Rosenvold 172.
- Rosenørn, Oberst, til Aakjær 67. Stiftamtmand i Aarbus 362.
- Rotfeld, Morten Nielsen 78.
- Rottbøll, K. M., Biskop i Viborg 281. 292. 315—6. 390—1. 428 ff.
- Rønner 190.
- Runestene 197—8.
- Ryssensteen 256.
- Rødning, Pederstrup og Løvel 358.
- Rødkær 2.
- Rømer, N., Kapellan i Viborg 372.
- Rønnow, J., g. m. E. Rosenkrands 48.
- Rørdal 219. 230.
- Røvere 40.
- Sabro, M. G., Kapellan i Viborg 367. 384.
- Sadolin, Albert, Præst i Hinge 358. A. S., g. m. Provst J. Graa 374. H., Kapellan i Viborg 334. H. H., Præst i Oddense 358. H. K., Kapellan i Viborg, siden Præst i Strandby 346. 368. Kr., Præst i Viborg 279. 291. 325. 350. Kr. A., Præst i Viborg 353. 8. 372. 374. K. H., Famulus i Viborg, siden Præst i Haderup 306. Margrete, g. m. Præst J. K. Hornemann 332. Margrete U., g. m. Stiftsprovst Astrup 346. Ole, Præst i Torning 358. O. A., Præst i Viborg 353—4. 359. 413. O. H., Kapellan i Viborg 371. Peder H., Provst 350. Sagn 50. 204 ff. 217—8. 228—9. 275—7.
- Saltø 54.
- Samuel, Ernst, Præst i Viborg 283. 324—6. 349—50. 368. 413.
- Sander, J., Kapellan i Viborg 373. 417.
- Schach, Enkefrue, af Katstrup 67.
- Schach Rathlau, Geheimeraad 72.
- Schalz, H. C., Degn i Vindum 33.
- Schiel, A., til Heignuet, g. m. M. Due 193.
- Schinckel, Louise, g. m. Christopher Müller 86.
- Schive, N., Kapellan i Viborg, Præst i Voldum 353. 359. N., Rektor i Viborg 385 ff. 408 ff.
- Schiønning, Chr., Justitsraad 59.
- Schovboe, J., Hærer i Viborg. Præst i Bøvling 393. Peder 404.
- Schuchardt, Oberst, Generalkrigskomm. 13. 44.
- Schultz, Universitetsbogtrykker 269.
- Schuster, H. P., Degn i Brandstrup 34.
- Schönbach, Sophie, g. m. Chr. Müller 55.
- Sejflod 423.
- Selde Kirke 185 ff. 433.
- Selsøgaard 194.
- Serritslevgaard 66.
- Simonsen, S., Præst i Brandstrup 20.
- Sjørslev 1.
- Skuarupgaard 216—7.
- Skanderborg 356.
- Skaungard 1 ff. 15 ff.
- Skive 194. 322—3. 328. 346. 373. 418.
- Skjeltved 206.
- Skjernbro 49.

- Skjerrum Kloster 270 ff.
 Skjørbekehede 210—1.
 Skoledisciples Musik paa Gaden 422—3.
 Skonvad 208.
 Skove, forgaaede 6. 204 207 209. 216. 434.
 Skram, Peder 272.
 Skramgaarden 204.
 Slange, A. M., g. m. J. Renberg 386. P. Villadsen, Biskop 386.
 Slettemose 202. 209—10.
 Slyk i Gjording Sogn 257.
 Smidt, Kr., Hører i Viborg 395.
 Sohn, Johan til Sohngaardsholm 225. 227.
 Sohngaardsholm 220 ff. 231.
 Sommer, Seier, paa Skaungaard 16.
 Span, Charlotte Amalie, g. m. Landsdommer Chr. de Braem 227.
 Sparre, Jep, og Torben, til Abrahamstrup 78.
 Spend, Niels 272.
 Staarupgaard 280.
 Staby 255.
 Stadil Fjord 255.
 Stalknecht, Assessor og Bygmester 416.
 Steensballegaard 52. 62.
 Steenstrup, H. Hansen, Præst i Brandstrup 20. 28—80.
 Stenfeldt, J. M., til Vindumovergaard 44.
 Stenild 419.
 Stenstrup, L., Hører i Viborg, Præst i Vridstrup 392—8.
 Steuner, H., Kapellan i Viborg, siden i Bergen 359.
 Stigsborg 230.
 Stistrup, Apollone 339. Lavrids, i Hobro 339.
 Stjernholm, Charlotte A. 194. F., til Kjeldgaard 187. 194. 307. Herluf, til Kjeldgaard 190. 194. J. Br. 194. J. H. 194. Rasmus, til Kjeldgaard 194.
 Storaen 273.
 Stougaard, P. J., Præst i Brandstrup, siden i Daugbjerg 22.
 Strandby ved Frederikshavn 204. 206.
 Strandby, Bjørnsholm og Malle 368.
 Stygge, Hans og Mourits 78.
 Støvring og Mellerup 371.
 Svane, J. C., Degn i Balling 425—6.
 Svenstrup 82.
 Sæby (Marie Kloster) 434.
 Sæder og Skikke 168 ff. 232 ff. 291—2.
 Søtoft, Carl August, Student 76.
 Cecilie Marie, g. m. J. A. Glud 76. Christian 73 ff. Elisabeth Justine, g. m. Løjtnant C. J. v. Krone 76. Frederik Anton, Student 76. Hans Christian, til Lillerup 76. Ole Johan, til Tyrrestrup 70 ff. 76 ff.
 Sønderbæk, Rørbæk og Læsten 336.
 Sønderfelding og Assing 366.
 Sønderholm, Gjestgiver 87.
 Søndernisum Fjord 255.
 Sønderomme 252.
 Søndertranders 228.
 Søpas 199—200.
 Sørensen P., „Medhjælper“ i Stenild 419 ff.
 Søvind 47. 50 ff. 60—1. 66—7. 69. 73. 76—7.
 Taarnby 313. 396.
 Taarup 50.
 Taarupgaard 358.
 Tagesen, Ove 78.
 Tang, A. E. M., Etatsraad, til Nørre Vosborg 259. Jens, til Udstrup 256. N. K., Landvæsenkommissær, til Nørre Vosborg 260. Søren, til Thimgaard 256.
 Tange 45.
 Tangeaa og Tangebro 2.
 Tatere 257—8.
 Tavlov 393.
 Terpager, N. Pedersen, Kjøbmand i Ribe, og Peder, Rektor smst. 199.
 Testrup, de, Landsdommer, til Mariager Kloster 285—6.
 Teixeira i Amsterdam 54.
 Thimgaard 256.
 Thjørring, Jens, Kjøbmand i Skive 281. J. P., Degn i Højslev 278 ff.

- Thombesen, Tyche. Kammerraad, Amtsforsvalter 228. 231.
- Thommassen, J., Degn i Brandstrup 34.
- Thorsmark 198.
- Thorstedlund 193.
- Thorup 12, i Vindum Sogn 45—6.
- Thorup, J. Christensen, Provst og Præst i Østervelling 28.
- Thuesen, O. Degn i Vindum 33.
- Tinggaard, Degn 87.
- Tisselholdt 50.
- Tisted og Binderup 401.
- Toftum 51—2.
- Tolne 210 ff.
- Tolshauge 202 ff.
- Tordenskjold 204—5.
- Torupodde 50. 83.
- Tostrup 50.
- Tramp, Grevinde, til Kjeldgaard 193. 195.
- Trellund, Anna Katr., g. m. Kr. Motte 333. E., Landsdommer 333. H., Byskriver i Ribe 200. Johannes, Biskop i Viborg 289—90. 300—3. 331—5. 411.
- Trojel, Præst i Kornum 187.
- Trolddom 66.
- Tversted 208.
- Tviis Kloster 270 ff.
- Tvingstrup 71.
- Tybring, H., Kapellan 344.
- Tychonius, C. L., Stiftsprovst i Viborg 289—90. 293—4. 307. 311. 316 ff. 345. 349. 350. 354. 387—8. 407—8. J. A., Mag. phil. 336—7. Peder 317. Tyge L., Byfoged i Nykjøbing p. Mors 317.
- Tygesen, L., Præst i Sal 316—17.
- Tyrrestrup 47 ff.
- Tøndering 190.
- Tørslev, Vester 197.
- Udskiftning 14—5.
- Udstrup 256.
- Uggerby 208.
- Ulfstand, Gregers Holgersen 274.
- Karen, g. m. Valdemar Albrechtsen Galt 28.
- Ullits og Fovlum 384.
- Ulvborg 269.
- Ulve 207. 261. 268. 364.
- Unger, Eva, g. m. Gjord Galt 84. Hans Wulff 84.
- Urnehave 272.
- Urup, Karen, g. m. Valdemar Albrechtsen Galt 28.
- Wabl, til Kjeldgaard 195.
- Vammen 325. 383.
- Vassard, J. K., Præst i Ulbjerg 402.
- Ved Sø 2.
- Vedersø 254 ff.
- Vemb Kirke 273.
- Venstermann, Morten, 50. 79.
- Wibe, D., Gehejmerraad 348.
- Viborg 278 ff. 410 ff. Bispestof 185. De fattiges Hospital 404—5. Ildebrand 283. 300. 303. Raadhus 406. Skole 33. 406.
- Wicardt, S., Præst 421—2.
- Vifloden 205.
- Villadsen, P. Slange, Biskop 385.
- Villadsen, N., Bidefoged paa Tyrrestrup 60.
- Ville 398.
- Villumsen, Præst i Selde 195.
- Wilrich, Præst i Højslev 283.
- Wilse, Jakob N., Professor, siden Præst i Eidsberg 265. Niels B., Præst paa Jegens og i Søndbjerg 265. P. J., Konrektor i Lemvig, Præst i Søndbjerg, 264—5.
- Wilhagen, C., Biskop i Viborg 298. 331.
- Vindbæk 207.
- Vinde, B., Rektor i Skive 323—4. Søren 324.
- Vindelsbæk 2.
- Vindum 1. 17. 24. 29. 33. 42. 45. Kirke 11—3. 15. 27. 44.
- Vindumovergaard 11. 17. 27. 42 ff. 46.
- Vinkel, Nørre. 260 ff.

Winterberg, Fr., Amtsforvalter 194.
 Lutta Mella Margr. 194.
 Viskum 68.
 With, Caspare Hermine, g. m.
 Landsdommer Chr. de Braem
 227. Frederica Sophia, g. m.
 J. Benzon til Sohngaardsholm
 224. 227. Joh. Albr. de, Etats-
 raad, Stiftamtmand 227. 311.
 341. 356. 364. 402.
 Viunggaard 53.
 Vive, Ove og Valsgaard 396—7.
 Voigt, C. H. A., g. m. Præst C.
 F. Halvorsen 23.
 Voldbjerg 256.
 Voldum og Rude 359. 366.
 Vorde, Romlund og Fiskbæk 403.
 Vordingborg 394.
 Worre, S. J., Kapellan paa Læsø
 304.
 Vorsøe 62
 Worsøe, V. A., Stiftsprovst 308.
 346.
 Vosborg, Nørre- 259. 271 ff.
 Vridsted og Fly 392.
 Wøldike, Andreas, Biskop i Viborg
 279. 290. 303 ff. 333—5. 346.
 350—1. 364. 366. 402. 419 ff.

Elisabeth, g. m. Konferensraad
 J. K. Kall 313. Jakob, Præst
 i Gunderup 313. Kr., Mag.,
 Præst i Vive, Provst 396. Kri-
 stoffer, Præst i Taarnby 313.
 Markus, Professor 310. P., Præst
 i Sommersted 396. Peder, Ju-
 stitsraad og Amtsforvalter 313—5.
 Regina Dor., g. m. Johan Reh-
 ling 313.

Zeuthen, Jens 70. Oluf Christen-
 sen, Præst i Elbæk 59. 60. 62.

Øllingesøgaard 55.
 Øls, Døstrup og Hørby 337. 340.
 384.
 Ørbæk 52.
 Ørndrup 194.
 Ørslevkloster 280.
 Ørslev Sogn 383—4.
 Ørum 367.
 Øsløs 346.
 Østbirk 72.
 Østergaard 53.
 Østersundby 219. 220. 229.
 Østeruttrup 219. 228—9.